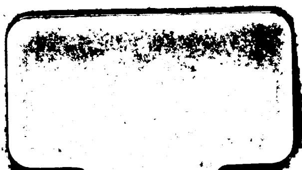

MENGELWERK,

VOOR

1795.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

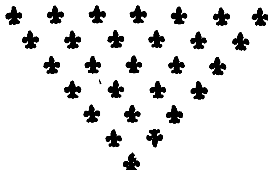
tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1795.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By J. YNTEMA.
1795.

BODLEIANA
BIBLIOTECA

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

Proeve, over de Geneigdheid tot Naavolging, en de Uitwerkzels daar van, geduurende 's Menschen Leeven. bl. 1
Waarneeming, wegens het nut van den *Æther Vitrioli*, ter geneezing van eene hardnekkige Derdendaagsche Koorts. 8
Bedenkingen, over de Gelykvormigheid tusschen de Planten en Dieren. Door SULLIVAN, *Esq.* 10
Natuurlyke Historie der *Onweersvogelen*, de *Bruine*, de *Witte*, de *Blaauwe* en de *Groote*. Volgens DE BUFFON. 14
Waarneemingen over de Inwooners van het *Garrow-Gebergte* in *Indie*, gedaan door J. ELIOT, *Esq.* geduurende een Openbaar Gezantschap, in de Jaaren MDCCLXXXVIII en MDCCLXXXIX. 20
Leevensbyzonderheden van Lord *Mansfield*. 24
Over het Sentimenteele. 31
Onmandoenlykheid en Wreedheid voorbeeldlyk geschetst. 40
Gewigtige Bedenkingen over sommige veronderstelde Uitwerkzelen des Christlyken Godsdiensts. Door PALEY. 41
Waarneeming, wegens de nuttigheid van de Zeezoutzuure Zwaaraarde (*Terra ponderosa salita*) in eene hevige Krop-

Kropzeerige Oogontsteeking. Door den Hoogleeraar HUFELAND. 49
De groote en algemeene Schokken, die de Aarde ondergaan heeft. Door SULLIVAN, *Esq.* 51
Berigt van de *Nicobarsche* Eilanden, en derzelver Inwoonderen. Door N. FONTANA, *Esq.* 58
Leevensbyzonderheden van Lord *Mansfield.* (*Vervolg en Slot van bl.* 30.) 61
Aanmerkingen over het Staatkundig Character van Sir *Robert Walpole*, en de Hervorming van het Parlement in Groot-Brittanje. Door W. BELSHAM. 66
Het Jaar MDCCXCIV. 68
Iets over het Leezen. 71
Louisa d'Antail, of de Getrouwde Non. *Meer dan eene Roman.* 73
Zedelyke Bedenkingen. 78
Vrye Gedagten over den Christlyken Godsdienst, en de Onstaatkundigheid, als mede de Onregtvaardigheid, der Onverdraagzaamheid. Door SULLIVAN, *Esq.* 81
Waarneeming, wegens het nut der Brandmiddelen in Verlammingen. Door den Hoogleeraar RICHTER. 86
Natuurlyke Historie der *Onweersvogelen*, die den bynaam van *Puffin* draagen. Volgens DE BUFFON. 89
Waarneemingen in de zonderlinge Rotzen van *Adersbach.* 93
Geschiedkundig Verslag van het Eiland *Corsica.* 97
Korte Proeve over het Oude en Hedendaagsche Bygeloof. 108
Over het Sentimenteele. (*Vervolg en Slot van bl.* 40.) 113
Louisa d'Antail, of de Getrouwde Non. *Meer dan eene Roman.* (*Vervolg en Slot van bl.* 78.) 118
De uitneemende Waardy van de Gezondheid en het Verstand. 123
Eenige Aanmerkingen over de Maatigheid. 125
Waarneeming, wegens het geneezen van eenen *St. Vitus Dans.* Door A. G. RICHTER. 136
De Staat der Plantkunde te *Parys*, en een berigt van de voornaamste Plantkundigen te dier Stede. Door J. E. SMITH, M. D. & F. R. S. 138

Over

I N H O U D.

Over de Ontdekking van de Winterspinnen, en van derzelver onfeilbaare Voorspellingen, omtrent Vorst en aanhoudenden Dooi. Door QUATREMERE D'ISJONVAL. 145

Leevensschets van den Heer *Abauzit*. Door M. B. 153

Verhaal van het Spinfeest, of van den jaarlykschen Feestdag, te *Nuneham*, in *Oxfordshire*, ingesteld, door den Graaf en Gravinne *Harcourt*, tot aanmoediging van Deugd en Vlytbetoon. 161

De Florentynsche Moeder. *Eene Vertelling*. 167

Zedelyke Bedenkingen. 171

Proeve, over de Uitwerkzels der Weelde op 's Menschen Aart en Gesteltenisse. Door W. FALCONER, M. D. & F. R. S. 173

Aanmerkingen over de Kindsheid der Dieren, getrokken uit het Werk van W. SMELLIE, getyteld *Philosophy of Natural History*. Medegedeeld door *R. Arrenberg*. 181

Natuurlyke Historie van het *Stormvogeltje*. Volgens DE BUFFON. 187

Byzonderheden van de nieuwe Vastigheid van *Sierra Leone*, op de Kust van *Africa*. Door J. MONTEFIORE. 191

Leevensschets van den Heer *Abauzit*. Door M. B. (*Vervolg en Slot van bl.* 161.) 197

De goede Souverain, of het voorbeeldlyk Huislyk Leeven van Keizer *Akber*. 203

Treffend Voorbeeld van Verkwisting tot Armoede gebragt, en egter dit Character in het uur der Wanhoope behoudende. 207

Zedelyke Bedenkingen. 209

Proeve, over de Uitwerkzels der Weelde op der Menschen Zeden, Verstandsvermogens en Gebruiken. Door W. FALCONER. (*Vervolg van bl.* 181.) 213

Aanmerkingen over de Kindsheid der Dieren, getrokken uit het Werk van W. SMELLIE. Medegedeeld door *R. Arrenberg*. (*Vervolg en Slot van bl.* 186.) 224

Nieuwe en weetenswaardige Byzonderheden in de Natuurlyke Historie der Dieren van *Labrador*. Door CARTWRIGHT. 230

I N H O U D.

Leevensbyzonderheden van *Thomas Hollis*, *Esq.* een Vryheids- en Menschenvriend. 239

Leevenseinde van den Dichter *Canitz*. 251

Anecdote van *Rubens*. 251

Zedelyke Bedenkingen. 254

Proeve, over de Uitwerkzels der Weelde op het Staatsbestuur. Door W. FALCONER. (*Vervolg van bl.* 224.) 253

Bericht, wegens de beste manier om het Phosphorzuure Kwikzilver (*Mercurius Phosphoratus*) tot gebruik in de Geneeskunde te bereiden. Door TROMMSDORFF. 262

Waarneemingen, aangaande de zwaare Koude van den gepasseerden Winter; met eenige Aanmerkingen daaromtrent. Door Dr. M. HOUTTUYN. 265

Geschiedkundige en Vaderlandlievende Proeve over de Vryheidsboomen. Door GREGOIRE. 267

Iets over de Hedendaagsche Inquisiteurs. 273

De Twee Heldinnen, of de Offerande van Liefde en Deugd. *Eene Zedelyke Vertelling*. 278

Zedelyke Bedenkingen. 290

Dwaaze Trots van *Lodewyk den XIV*, Koning van *Frankryk*. 292

Proeve, over de Uitwerkzels der Weelde op het Staatsbestuur. Door W. FALCONER. (*Vervolg van bl.* 262.) 293

Geschiedkundige Aanmerkingen over den Oorsprong en Verspreiding der Kinderpokjes. Door C. GIRTANNER. 302

Redenvoering, over den Oorsprong en de Vorderingen in de Natuurlyke Historie in *Frankryk*. Door AUBIN LOUIS MILLIN. 305

Eenige Byzonderheden uit het Leeven van *Uchiali*. 314

Hier naa. *Zedelyke Beschouwingen*. 318

Proeve over het te hoog gevoelen van zichzelven. 322

Spreuken. 327

Ze-

I N H O U D.

Zedelyke Bedenkingen, 330
Voorbeeld van een verbaazend Geheugen in *la Motte*, 332
Proeve, over de Uitwerkzels der Weelde op den Godsdienst. Door W. FALCONER, (*Vervolg en Slot van bl.* 302.) 333
Aanmerkingen over den Dollen Honds-Beet. Briefswyze medegedeeld door Dr. WHITE aan Dr. *Lettsom* te *Londen*. 344
Natuurlyke Historie van eenige Vogelen, die tot het Geslacht der *Stormvogelen* behooren. Volgens DE BUFFON. 346
Redenvoering, over den Oorsprong en de Vorderingen in de Natuurlyke Historie in *Frankryk*. Door AUBIN LOUIS MILLIN. (*Vervolg van bl.* 314.) 349
Aanmerkingen over het Verband tusschen de Volksvermaaken en het Volkscharacter; met een byzonder Verslag wegens het Romeinsche Tooneel, omtrent den tyd van den Val des Gemeenebests. 355
Beschryving van den Nieuwen Koninglyken Schouwburg in *Drury-lane*. 364
De Drie Gezelschaps-lieden. *Eene Characterschets*. 366
Huwelyk uit Zusterliefde. 370
Zedelyke Bedenkingen. 372
Stellingen van eenen Leergierigen, opgegeeven ter beproeving tot nadere onderrigting. 373
Betoog, dat de Steenen in de Vrugten niets toebrengen kunnen tot het doen aangroeijen van Steenen in 's Menschen Lichaam. Door H. W. ROUPPE, M. D. 382
Redenvoering, over den Oorsprong en de Vorderingen in de Natuurlyke Historie in *Frankryk*. Door AUBIN LOUIS MILLIN. (*Vervolg en Slot van bl.* 355.) 389
Leevensberigt van den beroemden Hervormer *Joannes Calvin*. 396
Byzonderheden by verscheide Volken op hunne Maaltyden, 407

Edel-

I N H O U D.

Edelmoedige Belangloosheid. 410

De Speelder. *Eene waare Geschiedenis.* 411

Zedelyke Bedenkingen. 415

Opheldering van SPREUKEN XXX: 27. Volgens TH. HUNT, DD. F. R. & A. SS. 417

Waarneeming, wegens het geneezen van den *Zwarten Staar (Amaurosis)* door de Electriciteit. 422

Verhandeling over de Veranderingen, welke alle geschapen Weezens ondergaan. 424

Korte Stellingen over de Physionomie, volgens LAVATER. 432

De voornaamste Leevensbyzonderheden van den grooten Hervormer *Martinus Luther.* 441

Gevolgen eener hooplooze Liefde. 449

De Val van *Amurath*, of het Lot der Dwinglandye. *Een Oostersch Vertelzel.* 452

De goedaartige Ligtgeloovigheid. 458

Dr. *Halley* en Sir *J. Newton.* 460

De Christlyke Godsdienst gehandhaafd tegen den Laster van Wreedheid te leeraaren, of op Aarde te veroorzaaken; of Redenvoering van B. PORTEUS, over MATTH. X: 34. 461

Waarneemingen omtrent de Catacomben, nevens den toestand der Lyken in dezelven. Uit een Brief van B. G. SAGE aan *J. C. de la Metherie.* 471

Verhandeling over den Invloed der Lugtstreeken op de Gedaante en Natuur der Plantgewassen. Door L. REYNIER. 473

De voornaamste Leevensbyzonderheden van den grooten Hervormer *Martinus Luther.* (*Vervolg van bl.* 449.) 485

Proefondervindelyke Overtuiging van der Menschen Gelykheid. 491

Characterschetzen uit het daadlyk Leeven. 492

Zedelyke Bedenkingen. 497

Be-

INHOUD.

Bedenkingen over de Gelykheid, Vrymagtigheid en Oppermagt. 499
De Christlyke Godsdienst gehandhaafd tegen den Laster van Wreedheid te leeraaren, of op Aarde te veroorzaaken. Door B. PORTEUS. (*Vervolg en Slot van bl.* 471.) 509
Waarneemingen omtrent het nut der gebrande Spons in Kropklier-ziekten, (*Scrophulæ*). Door HUFELAND. 516
Verhandeling over de Veranderingen, welke alle geschapen Weezens ondergaan. (*Vervolg van bl.* 432.) 518
Waarneemingen over de Glasblaaskunst by de Romeinen; en Gisſingen over een Glazen Kolom, meer dan drie voeten hoog, en omtrent acht duimen over 't kruis gemeeten. Door M. SAGE. 525
Verhandeling over den Invloed der Lugtſtreeken op de Gedaante en Natuur der Plantgewasſen. Door L. REYNIER. (*Vervolg van bl.* 484.) 529
De voornaamſte Leevensbyzonderheden van den grooten Hervormer *Martinus Luther*. (*Vervolg en Slot van bl.* 491.) 538
Verklaaring der Hieroglyphen op den Obelisk, ſtaande voor het Lateraan te *Rome*. Door K. PH. MORITZ. 545
Wreedheid en Goedertierenheid tegen elkander over geſteld; met daar uit voortvloeijende Zedelyke Bedenkingen. 547
De boetvaardige Overſpeeler. 550
Korte Verhandeling over het Verband, welk de Godsdienst met de Wysbegeerte heeft. Door A. J. A. LOOFF, M. D. 553
Proeven met het Sap, waar uit de *Elastieke Gom*, of *Cajenſche Harst*, wordt voortgebragt. Door FOURCROY. 566
Verhandeling over den Invloed der Lugtſtreeken op de Gedaante en Natuur der Plantgewasſen. Door L. REYNIER. (*Vervolg en Slot van bl.* 537.) 571
Uittrekzel eens Briefs van den Heer FITZ aan zynen Vader. In de Academie der Weetenſchappen voorgeleezen. 580

Ali-

I N H O U D.

Alimek, of de Gelukzbejaaging. *Eene Arabiesche Vertelling.* 586
De Verandering, of de Slaaf Meester geworden. 596
Edelmoedig Vriendschapsbetoon, *Eene waare Geschiedenis.* 597
Zedelyke Bedenkingen. 598

* * *
* *
*

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE GENEIGDHEID TOT NAAVOLGING, EN DE UITWERKZELS DAAR VAN, GEDUURENDE 'S MENSCHEN LEEVEN.

(Naar het Engelsch.)

Gy zult de Menigte tot booze zaaken niet volgen.

MOZES.

Het is eene dikwyls gemaakte, en door 't veelvuldig gebruik als versleetene, aanmerking, dat de Mensch hulploozer dan eenig ander Schepzel ter wereld komt. Hy is, desgelyks, vóór dat hy zich zelven kan helpen, en jaaren lang, enkel een Naavolgend Schepzel; niets van zich zelven doende, maar alles verrigtende wat hy in anderen ziet.

In welk een tydperk zyns leevens houdt hy op dus van anderen af te hangen? Hy vleit zich zelven dat hy vry vroeg zyn eigen meester worde, voor zich zelven denke, en zyne eigene daaden bestuure. Maar tast hy hier in niet deerlyk mis? Eenigen, in de daad, schynen het vermogen van denken zeer vroeg te verkrygen; doch verre de grootste hoop verkrygt geen zulk vermogen in 't geheel. Men zou, desgelyks, mogen vraagen, of de verstandigsten gelegenheids genoeg hebben om op te merken en onderscheid te maaken tusschen 't geen zy van zich zelven doen, of wat zy doen uit Naavolging? Wanneer het onderwys, 't geen wy in onze vroegste jeugd ontvangen, voorby is, (en in dat onderwys heeft de Naavolging een zeer groot deel), worden wy opgeschreeven (mag ik die uitdrukking bezigen) onder zekeren rang, of wy worden leden en medegenooten van een gezelschap, van een kring vrienden en kennissen, wier leevenstrant wy ongemerkt overneemen, uit hoofde van eene geneigdheid tot Naavolging, welke wy niet altoos voelen; en wy bekommeren ons zelden om de voegelykheid en welgepastheid na te gaan van 't geen wy, op deeze wyze, doen; maar houden

ons te vrede met te handelen zo als anderen handelen, en gelyk te zyn aan hun met welken wy leeven, die wy agting en ontzag toedraagen.

Wanneer wy eerst in de Menschlyke Maatschappye rondsom zien, vinden wy eenige zaaken, die ons verbaazen, andere die ons vermaaken en onze genegenheden trekken, en veele dingen van welke wy geheel onkundig zyn. Wy ontmoeten zekere Wetten, Schikkingen en Vaststellingen, tot regeling der leevenswyze bepaald; welhaast worden wy daar mede gemeenzaam; derzelver juk schynt zagt, derzelver last ligt: want niets valt zeer bezwaarlyk voor een jonge en wakkere gesteltenisse. 't Geen onze verbaazing verwekte, wordt voor ons allengskens van die hoedanigheid beroofd en ons gemeen, en wy speelen onze rol in de Maatschappy, enkel door te zien hoe anderen dezelve volvoeren.

Met eenen verderen voortgang in jaaren, beginnen wy, nogthans, gebreken te ontdekken, en wy vangen aan met zwaarigheden te maaken, en verbeteringen voor te stellen; doch wy kunnen zeldzaam onszelven geluk wenschen met een gelukkig slaagen. Het is het werk van jaaren, de grondstellingen des vooroordeels om te keeren, en werkzaamheid voor gemak te verwisselen. Schielyke omwentelingen grypen plaats in alle dingen, behalven in de Leevenshebbelykheden: een Regeeringsvorm, by voorbeeld, kan in een twintigste gedeelte van den tyd ingevoerd worden, welke noodig zou zyn om het Uur des Middagmaals te veranderen, of het draagen van een driekanten Hoed in stede van een ronden in te voeren. Aan de heerschzugtige voorschriften van de Mode onderwerpen wy ons, of omdat wy geen verstand van de zaak hebben, of om dat wy te vreesagtig en te omzigtig zyn, om ons begrip tegen dat der menigte aan te kanten. Een zugt tot gemak, en een afkeer van voor zonderling gehouden te worden, beweegt ons, om ons te schikken, gelyk anderen vóór ons zich geschikt hebben; en wy vervoegen ons, in het aanheffen van een geslaagen toon, zonder vooraf den zang te leeren.

Eene gelykheid van leevenswyze is een doorgaand merkteken van de Jeugd. Wat de een doet, doet de ander mede; en, om eene schets te geeven van den algemeenen leefstrant, in dit tydperk des leevens, is het veel, al genoeg, een enkel persoon uit te kippen als een voorbeeld van allen. Hier op mogen uitzonderingen weezen; maar geene Uitzondering kan een Regel omver stooten.

In

In een verder gevorderd Tydperk des leevens, wanneer, gelyk men zegt, zich iemand in de wereld nederzet, is het hem nog niet vergund, een Plan voor zichzelven te ontwerpen. Het ſtaat niet aan hem, in een laagen kring om te zwerven, of vermaardheid te verkrygen door de vrugtbaarheid zyns vernufts. Men zegt hem, dat hy niet grootlyks kan dwaalen, indien hy handelt gelyk anderen. *Buuren gelyk* is de geheele Pligt van den Mensch. Hy heeft Voorbeelden ter Naavolginge in overvloed, welker voetſtappen hy bezwaarlyk kan naalaaten te drukken; hy vindt Wetten, welke hy oordeelt gemaklyker te volgen dan te veranderen. Wat zyne Buuren doen, volgt hy, wat den grooten omtrek betreft althans, indien niet tot de minſte byzonderheden; hy is 'er zo weinig op geſteld om zich te onderſcheiden, dat hy zich te vrede houdt met den ſtroom des leevens af te zwemmen, als een niets beduidende dróp in de menigte des waters.

Het Menschdom (door welk woord ik het gros des Menschdoms verſtaa) beſtaat uit zulke zagte characters, uit Menſchen, van welke de verdere wereld niets weet, die geheel zich bepaalen tot hun eigen vriendenkring, aaneen verbonden met den band van onderlinge weinigbeduidendheid en wederzydſche Naavolging, en wier Naamen, met hun, zouden verlooren gaan, werden zy niet, ook volgens Gewoonte, zomtyds uitgehouwen in een Marmerſteen op een Kerkhof. En zelfs hier, waar iemand veelligt zou denken eenige onderſcheiding van character aan te treffen, wandelen wy onder eene eenzelvige verzameling van tedere Vaders, liefhebbende Huisvrouwen, gehoorzaame Kinderen; en het meeste, dat een naavorſchende Naakomelingſchap daar zou kunnen leeren, is, dat zy —— *allen behoorden tot die Parochie!*

Dezelfde eenpaarigheid van Character en Leevenswyze zullen wy bevinden dat ook den Ouderdom vergezelt; op deszelfs onderſcheidene trappen, en in deszelfs naajaagingen. En, wie zich der moeite wil getroosten, om met aandagt de onderſcheidene Tydperken des Menschlyken Leevens naa te gaan, zal ten vollen overtuigd worden, dat de kragt en de neiging ter Naavolginge, zo zigtbaar in de Kindschheid, ons nimmer verlaat; en dat het gros der Menſchen, hun geheele leeven lang, onder de Naavolgers moet gerangſchikt worden, ſchoon veele denken en voorwenden, dat zy in al hun doen als vrywerkende Weezens handelen, en te werk gaan naar hunne

eigene verkiezing; terwyl zy in waarheid niets doen dan 't geen anderen behaagt.

Ik heb tot hier toe alleen van de *Leevenswyze* gesprooken: en het zou eene zaak van weinig beduidenis weezen, als onze Leevenswyze altoos dus geregeld werd door Wetten, die men erflyk, of Wetten van Overlevering, zou mogen noemen. Maar het verband tusschen Leevenswyze en Zeden is zo groot, dat het zeer moeilyk valle deeze van een te scheiden, of te voorkomen dat de eene op de andere niet werke. En het word een stuk van zeer ernstigen aart, of wy niet zeer veel verliezen door onze zinnen en bekwaamheden naar de zinlykheid van anderen te schikken, en onze eigene kragten niet te voorschyn te roepen. Daar is grond om te denken, dat de bekwaamheid van het hart van elk Mensch veel grooter is dan hy betoont, en dit is een hulpmiddel, waar van wy, hoe zeer ook tot onze Geluksbevordering strekkende, geen voordeel kunnen trekken, als wy ons vergenoegen met eene slaafsche Naavolging van anderen.

Wy behooren te bedenken, dat wy niet altoos in gezelschap kunnen weezen, en dat wy uit dien hoofde zodanige inwendige bronnen van genoegen moeten zoeken, als ons in eenzaamheid en ziekte kunnen verkwikken. —— Wy behooren desgelyks te overweegen, dat, indien wy ons altoos in 't gewoel der zamenleevinge bevonden, wy, door eene onveranderlyke Naavolging der Leevenswyze, die onverschilligheid ten aanziene der Zeden zullen verkrygen, welke, maar al te dikwyls, ons verblindt voor de afzigtigheid der Ondeugd, en het naderend gevaar van Zedebederf. Het is schoon gezegd van Dr. JOHNSON, ten aanziene van zynen Vriend GILBERT WALMSLEY: „ dat hy eerst *Geregeld* en vervolgens „ *Godvrugtig* wierd." Geregeldheid van Leevenswyze is van weezenlyk aanbelang voor Zedelykheid; en niemand was immer groot of goed, die bestendig en onafgebrooken den weg opsloeg, welke Gebruik, of Gewoonte, hem afbaakende.

Hoe meer wy het Voorbeeld van anderen volgen, zonder in staat te weezen om reden te geeven voor 't geen wy doen, hoe meer wy aftrekken van onze waardy als denkende Weezens. Hoe meer wy verwaarloozen, de Leevenswyzen der wereld, waarin wy ons geplaatst vinden, na te gaan en te onderzoeken, des te meer verzuimen

wy

wy een der gewigtigfte Leevenspligten: wy doen afftand van onze vryheid, om in onzeonkunde te verblyven; en, met de volkomene bekwaamheid om te bevatten, en den moed om wederftand te bieden, worden wy flaaven, die vrywillig den nek krommen onder de laagfte dwaashe-den en de fchadelykfte ondeugden.

Veel is 'er in dit alles, waar over wy niet kunnen naa-laaten ons te fchaamen, wanneer wy ons een oogenblik tot naadenken verledigen. De Mensch, die het vermogen van voor zichzelven te denken vaaren laat, en, by gevolge, het voorregt van eigen werkzaamheid, zal nooit een hoogëerwaardig of nuttig Character verkrygen. Eene zelfde zaak kan niet teffens gelyk en uitfteekend zyn. Wat gemeen is, is enkel Naavolging, en Naavolging gaat gemaklyk toe; wat groot is en verheeven, is Vinding, en tot Vinding behoort Vernuft.

De Mensch, dit moet men erkennen, is een gezellig Weezen, en Verkeering is een der grootfte zegeningen: maar, om dezelve een zegen te maaken in den volkomenften trap, om dezelve hoogst vermaaklyk te doen worden, en een voorwerp van Smaak zo wel als van Nuttigheid, moet dezelve niet eentoonig weezen. De Menfchen moeten niet denken en doen als op het Bevelgeevend woord. Zy moeten verre zyn van te veronderftellen, dat de eenige te pasfe komende onderfcheidingen des leevens die zyn van Rang en Rykdom: want deeze leveren geen onderfcheiding hoe genaamd op aan een *oog*, op het fchilderagtig fchoon in Zedekunde afgerigt.

Het geen den eenen Mensch boven den anderen verheft, is meêrderheid van Verftand, 't zy natuurlyk, 't zy verkreegen. Wat onderfcheiding brengt Rykdom aan? Deeze mag iemand een hooger zitplaats in een vertrek doen verwerven; hem doen ryden als een ander wandelt; doch dit zyn louter kunftige onderfcheidingen; de eerbiedenis, welke zy die onderfcheidingen afprachen, is enkel werktuiglyk, beftaande in zekere lichaams-gebaaren, waarin de ziel geen deel heeft; of een zeer flegt, indien beginzels van nyd daarin opwellen. Indien Rykdom een Mensch tot weezenlyke onderfcheiding verheft, kan het alleen dan zyn, wanneer hy zyne fchatten gebruikt om het geluk zyner Medefchepzelen te bevorderen; maar, zelfs in dit geval, kan de Man, fchaars van Middelen bedeeld, zich zo zeer onderfcheiden als hy die onnoemly-

lyke schatten bezit. Uit het voorbeeld van het Penningsken der arme Weduwe, merkt de Bisschop WILSON op, „ hebben de Armen dit voordeel boven den Ryken, dat „ zy hunne Milddaadigheid kunnen overtreffen."

De eenpaarige wyze, op welke het gros des Menschdoms leeft, elk eens anders voorbeeld volgende zonder naadenken, en elkanders gevoelens onbedagt naaklappende, opent, daar dezelve eigenaartig strekt tot verzwakking van het stelzel der Zedekunde, een ruim veld voor de zodanigen, die op zich genomen hebben het menschdom te onderwyzen. De Zedeleeraar en de Godgeleerde, de Geneesheer en de Wetgeever, zyn, van onheuchlyke tyden af, bezig geweest om der strekkinge van een kwaad voorbeeld tegen te werken, en de menschen aan te zetten om voor zichzelven te denken. —— Men zou een voorbeeld kunnen aanvoeren, waarin alle deeze Onderwyzers noodig zouden weezen. 't Geen men een Leeven naar de groote Wereld heet, bestaat in eene aaneenschakeling van Bedryven, die de Zeden bederven, de Beginzels des *Christendoms* verwoesten, de Gezondheid schaaden, en dikwyls aanleiding geeven tot Misdryven, strafbaar by den Wereldlyken Regter. Indien wy dit Leeven naar de *Ton* wat naderby bezien, ja zelfs indien wy het oppervlakkig beschouwen, zullen wy bevinden, dat het gelegen is in eene onredelyke Naavolging van zekere Gebruiken, welke men veronderstelt tot Geluk op te leiden, en geschikt te zyn om onze Agting te verzekeren; doch, met de daad, de bronnen van 's Menschen geluk vergiftigt, en voor geen oogenblik den toets van beoordeeling kan doorstaan.

Geenen loopen meer gevaars om door bedagtlooze Naavolging te lyden dan de Jeugd. De begeerte om te behaagen, en zonderlingheid te vermyden, in een leeftyd, wanneer men het een misdryf rekent zonderling te weezen, stelt dezelve ten gereeden prooi van slegte voorbeelden. Hoe veelvuldiger hunne Inwilligingen zyn, hoe meer het hun aan wederstand biedend besluit en moed hapert! „ Een jong Heer," verklaart een onzer Zedeschryveren, „ moet ten minsten drie of vier jaaren „ te *Londen* geweest zyn, eer hy *Neen* durft zeg- „ gen;" en heeft hy hier toe zo veel tyds noodig, dan staat het te dugten, dat hy dit Besluit duur gekogt heeft. „ Een jong Heer," voegt hy 'er nevens, „ schroomt den „ eenen te weigeren met hem in een Herberg 's middags te

„ gaan

„ gaan eeten; en, als hy daar zich ryklyk goed gedaan
„ heeft, met een ander gezelschap daar den Avondmaaltyd
„ te houden, of een stout glas te drinken, of na eene
„ andere plaats zich te vervoegen, tot het pleegen van
„ alle verdere voorgestelde ongebondenheid. De vrees,
„ om voor gierig gehouden, of voor iemand aangezien
„ te worden die geen geld heeft, of dat hy zou schy-
„ nen onder een te streng bedwang te staan van Ouders
„ of Vrienden, belet hem zyn eigen verstand te ge-
„ bruiken, of vrymoedig de waare reden te zeggen; dat
„ hy een afkeer heeft van het geen men hem voorstelt.
„ Kon men deeze *slaafsche Gereedheid* te boven komen,
„ het zou veelen behouden by hunne eerste intrede in
„ de wereld."

Daar is, nogthans, een ander uiterste, waarin de Menschen loopen, 't geen wy niet moeten verzwygen: te weeten, eene gemaakte Zonderlingheid, en eene Hebbelykheid om zich aan te kanten tegen alles wat de gewoone Leefwyze wil. Dit gedrag, schoon het niet algemeen kan worden, is hoogstaanstootelyk als wy 't zelve ontmoeten. Een Man van die geaartheid is de onaangenaamste medgezel, en een nutloos Vriend. Inschiklykheid in zaaken, welke geene zedenlooze strekking hebben, of in onverschillige dingen, is een der pligten, welke wy verschuldigd zyn aan de Maatschappye, van welke wy zo veel voordeels ontvangen, en aan welke wy het onze moeten toebrengen. Rechtschaape Beleefdheid bestaat in de zodanigen, met welken wy verkeeren, gelukkig te maaken, voor zo verre zulks van ons afhangt. Dit kunnen wy doen, zonder eenig beginzel van weezenlyk aanbelang los te laaten, of eenige daad van erkende slegtheid te bedryven.

Menschen, integendeel, die op het Zonderlinge en Kleinigheden gesteld zyn, en eene hooge maate van wysheid in Beuzelingen willen vertoonen, verraaden doorgaans eene ziel, op geenerlei wyze geschikt tot het volvoeren van groote en manlyke bedryven.

Met uitzondering van deeze gemaakte Zonderlingheid, zal men het een pligt van zeer groote aangelegenheid vinden, nooit de daaden van anderen als voor *erkend goed* aan te zien, of ons te schikken wanneer Geweeten of ernstig naadenken ons de noodzaaklykheid aanwyst om wederstand te bieden. —— Wanneer de Leevenswyzen veranderen, staan zy doorgaans van het eene tot het an-

andere uiterste over; een gewisse proef voorwaar van de bedagtloosheid, waaraan de thans heerschende Leevenswyzen den oorsprong verschuldigd zyn. Den middenweg tusschen deeze twee uitersten te vinden zal voor niemand moeilyk vallen, en dien te bewandelen zal ons tot geene oneere strekken. Buitenspoorigheid in Kleeding of Leevenswyze, schoon door de Meerderheid aangenomen, kan niet lang stand houden; als dezelve algemeen wordt, krygt men 'er afkeer van; maar welvoeglykheid en gemaatigdheid zyn bestendig, en kunnen nimmer versmaadend uitlachen ten doel strekken.

Zelden worden Kleederdragt en verdere Leevens-toestel, enkel op zichzelven aangemerkt, voorwerpen van ernstig overleg. De kleur van een Lint, het fatsoen van een Kleed, zyn, in de daad, zaaken van weinig of geene aangelegenheid; doch, wanneer de Gebruiken der Wereld op de Zeden invloed hebben, krygen zy gewigts genoeg om onze ernstigste overleggingen gaande te maaken. En wy zullen luttel voordeels trekken van de kragt of de bekwaamheden onzes verstands, en nog min te boogen hebben op onzen moed en onafhanglykheid, als wy, in zaaken van deezen aart, ons te vrede houden met ons te onderwerpen aan de grilligheid van den onkundigen, den loshoofdigen, of ongevoeligen.

Waarlyk, den zodanigen, die geene andere verschooning weeten by te brengen voor hunne bedryven, dan de jammerhartige, *dat anderen hetzelfde doen*, zal het nooit aan verschooning ontbreeken van eenige dwaasheid, hoe belachlyk, om eenig misdryf, hoe snood, te vergoelyken.

WAARNEEMING WEGENS HET NUT VAN DEN *Aether Vitrioli*, TER GENEEZING VAN EENE HARDNEKKIGE DERDENDAAGSCHE KOORTS.

(*Medical Facts. Vol.* V.)

Eene Dame, door het verlies van haar eenig Kind gevoelig getroffen, en uitermaaten verzwakt zynde, werd in het najaar door eene vry hevige derdendaagsche Koorts aangetast, die regelmaatig byna op het zelfde uur telkens wederkwam. Schoon in 't begin geene Geneesmiddelen willen-

lende gebruiken, besloot zy echter ten laatsten, wegens de toeneemende verzwakking, haaren Geneesheer te spreeken. Na de eerste wegen met een zagt vomitief, en daarna een ligt laxeermiddel, gezuiverd te hebben, behandelde deeze de Koorts op de gewoone wyze, met vooraf bittere, oplossende, versterkende, middelen, en daarna de Kina op de vrye dagen, in eene behoorlyke hoeveelheid, toe te dienen. Dan, in weerwil van dit alles, bleef de Koorts op dezelfde wyze, op de gewoone tyden, aanhouden, en 'er werd met deeze middelen niets gewonnen, behalven eenige verbetering van 't gestel en vermeerdering der krachten. Hierdoor mistroostig geworden, wilde zy geene Geneesmiddelen meer gebruiken, en bleef by dit voorneemen veertien dagen lang; dan, daar de Koorts steeds met hetzelfde geweld bleef voortduuren, en zy intusschen wederom zeer verzwakt en vermagerd was, verzogt zy, op nieuw, de hulp van haaren Geneesheer. Te leur gesteld in het beproeven der voorige geneesmiddelen, en my te binnen brengende, dat de Heer WHYTT, in zyn voortreflyk Werk over de Zenuw-Ziekten, ergens aanmerkt, dat zo wel afgaande Koortsen als alle andere Zenuw-Ziekten, die regelmaatige aanvallen hebben, dikwyls kunnen voorgekomen, of althans verzagt worden, indien men, kort vóór het acces, een hevige pyn of sterke opschudding in het lighaam te weeg brengt, besloot ik van zodanig een middel de proeve te neemen. —— Bewust van het groot vermogen van den *Æther*, als krampstillend middel, en deszelfs sterke werking op het *Zenuwgestel*, schreef ik een Drankje met 60 droppels van dit vocht voor, om op eens in te neemen, zo dra zy het minste van de Koorts ontwaar werd. 'Er verliepen echter eenige minuuten, na dat de koude begonnen was, eer zy het middel innam, en niettemin had het de verlangde uitwerking. Naauwlyks was het in de maag gekomen, of het gaf haar een zo sterken schok, dat zy zich verbeeldde, of 'er, by het bereiden van haare middelen, ook eenige misslag had plaats gegrepen, het geen haar eenigzins deed ontstellen. Niettemin was de Koortskoude wel ras geëindigd, 'er volgde een aangenaam gevoel van warmte op, dat door geen zweet vervangen werd, en zy was het overige van den avond lugtig en opgebeurd.

Daar ik echter vreesde, dat ééne gifte niet voldoende ware, te meer, om dat zy het na 't begin der Koorts ingenomen had, verzogt ik haar het middel andermaal te willen neemen, op den tyd van den volgenden aanval, 't zy de-

dezelve al of niet mogt plaats hebben. Zy nam dan ook op dien tyd, zodra zy bemerkte dat de nagels blaauw begonnen te worden (om haar eigen uitdrukking te gebruiken), het Drankje in, 't welk haar nog meer aandeed dan de eerste reis; doch de benaauwdheid duurde niet lang; zy bevond zich wel ras weder beter, en bragt het overige van den avond zonder eenig ongemak door. Van dien tyd is de Koorts geheel weggebleeven, en zy heeft 'er geene aanvallen hoegenaamd van terug gekregen. Eenige versterkende middelen, die zy, tweemaal daags, eenigen tyd innam, herstelden voorts haare krachten volkomen. Het is blykbaar, dat de Koorts in dit geval alleen uit zwakte van 't Zenuwgestel is voortgesproten, en dus, even als de periodieke Zenuwziekte, met voordeel kon behandeld worden, door naamlyk, ten tyde van de *paroxysmus*, volgens het voorschrift van den Heer WHYTT, eene sterke opschudding in het gestel te verwekken, de werking van 't Zenuwvermogen af te leiden, en daardoor de hebbelykheid van den aanval te breeken.

BEDENKINGEN, OVER DE GELYKVORMIGHEID TUSSCHEN DE PLANTEN EN DIEREN.

(Overgenomen uit SULLIVAN's *View of Nature, in Letters to a Traveller among the Alps.*)

Wegens het weezen en de eigenschappen des Leevens zyn wy ten eenemaale onkundig. Wat het Leeven eigenlyk is, schynt al te fyn voor ons verstand om te bevatten, of voor onze zinnen om het te onderscheiden. Alle Dieren zyn begaafd met Gevoel, of ten minsten met Aandoenlykheid (*Irritability*); dit laatste heeft men aangemerkt als het onderscheidend kenmerk van Dierlyk Bestaan. Wy kennen gewaarwording toe aan bezintuigde Lichaamen, wanneer wy bemerken, dat zy Zintuigen bezitten gelyk aan onze eigene, of wanneer zy, in zekere omstandigheden, werken op dezelfde wyze als wy werken. Indien een bezintuigd weezen oogen, ooren en een mond, heeft, dan besluiten wy natuurlyk, dat het dezelfde Gewaarwordingen hebbe, als deeze Zintuigen aan ons schenken. Indien wy een ander weezen

zen zien, welks maakzel niets overeenkomstigs oplevert met onze Zintuigen, of ons uitwendig zintuiglyk gestel, en nogthans zich schielyk zamentrekt op het minste aanraaken, het lichaam eenpaarig na het licht wendt, kleine Insecten met sprieten, of eene soort van armen, vat, en dezelve brengt na eene opening in het voorste gedeelte geplaatst, twyfelen wy niet hetzelve een Dier te noemen. Snydt het die armen af, berooft het van het vermogen om het lichaam zamen te trekken, of uit te breiden, de natuur van dit weezen zal daar door niet veranderen; maar wy zullen buiten staat zyn om te bepaalen of het eenig gedeelte van leeven bezitte. Dit is ten naasten by de staat der kleine deelen van een Polypus afgesneeden, vóór dat het hoofd weder begint aan te groeijen. Het Raderdiertje, de Aaltjes in bedorven koorn, de Slekken van welken de *Philosophical Transactions* gewaagen, leveren blyken op, dat alle schynbaarheid des Gevoels, of zelfs van Aandoenlykheid, niet voor maanden maar voor verscheiden jaaren opgeschort zynde, nogthans het Leeven deezer Diertjes niet uitgebluscht is: want zy betoonen te leeven als 'er gepaste warmte of vogtigheid bykomt. Indien wy dan geene andere kenmerken hebben om het Leeven te onderscheiden, dan Beweeging, Gevoel of Aandoenlykheid, zo kan, daar gemelde Diertjes jaaren lang kunnen blyven in eenen staat, waarin elk een ze voor volstrekt dood zou houden, het Leeven waarschynlyk bestaan in veele Lichaamen, die wy gewoonlyk even onbezield aanmerken als steenklompen.

Waar een vaatagtig Stelzel is, behelzende een beweegende voedende Sap (*Succus*) daar is Leeven; en waar Leeven is, daar kan, althans men kan het tegendeel niet bewyzen, een meer of min scherpe bevatting plaats hebben. Dezelfde wyze van redenkaveling uit de overeenkomst ontleend, welke der Planten het vermogen van beseffen zou ontzeggen, zou even zeer van Dierlykheid uitsluiten zodanige Dieren, die de stompste Zintuigen bezitten, vergeleeken met de zulken die met de meeste en scherpste begaafd zyn. Het bevattend of gewaarwordend vermogen van den Mensch schynt oneindig grooter, vergeleeken met dat der Koraalen, Zeepennen en Oesters, dan de gewaarwording van deeze die men voor Dieren erkent, als men dezelve vergelykt met de tekens van gewaarwording ten toon gespreid by veele die men Planten noemt. —— Sponsen

ſen openen en ſluiten derzelver openingen; Koraalen en Zeepennen ſteeken derzelver takken uit, of haalen ze te rugge; Schelpdieren openen of houden derzelver Schelpen geſlooten, om voedzel te neemen, of eenig onheil af te weeren, en het is uit deeze beweeging der Spieren, dat wy opmaaken, dat de Weezens, welke dezelve betoonen, bevatting hebben, of, 't geen op 't zelfde uitkomt, dat ze Dieren zyn.

In het Groeiend Ryk, kan men eene dergelyke ſpieragtige Beweeging by veele Planten waarneemen, zo volkomen, bepaald, en onderſcheiden zigtbaar, als by de Dieren van de evengemelde ſoort. De Planten, onder den naam van *Heliotropæ* bekend, keeren zich dagelyks met de Zon om: door ſteeds haare oppervlakten aan dat Licht des daags aan te bieden, ſchynen zy zo zeer eenig voedzel uit die ſtraalen te begeeren, als eene laag Oesters dit van het Water verlangt; de Schelpen by het inbreeken van den vloed openende. De *Flores Solares* zyn zo eenpaarig in zich te openen en te ſluiten, als de Dieren in het in agtneemen van den tyd om zich te voeden, en het voedzel te verteeren; eenige neemen, in deeze beweegingen, de Jaarſaiſoenen niet in agt; maar openen en ſluiten de Bloemen, op het zelfde uur, in alle Jaarſaiſoenen; andere, even als verſcheide Inſecten, die zich vertoonen of niet te voorſchyn komen, naar maate van de hette des Weêrs of der Lugtſtreeke, openen zich laater op den dag, of geheel niet, als men ze verplaatst heeft van eene Zuidlyker na een Noordlyker Breedte. Men heeft eene menigte van Planten, die, by het aannaderen van regenagtig weêr, zo geregeld de Bladeren ſluiten, dat zy eene ſoort van Inſtinct of Voorgevoel ſchynen te hebben, niet ongelyk aan dat der Mieren. En, 't geen nog zeldzaamer is, de Planten blyken een ſoort van *Hygrometers* te zyn; want by verſcheidene beſpeurt men eene uitzetting of inkrimping der vezelen, die, in alle opzigten, aan de vereischten van een Vogtmeeter beantwoordt. De vezelen, dier Planten, aangedaan wordende door de geſteldheid der Lugt, worden opgetrokken of uitgerekt naar gelange het weêr verandert, en wyzen gevolglyk de graaden van droogte of vogtigheid des Dampkrings aan. —— Jonge Boomen in een digtbegroeid Woud, bevindt men dat zich wenden tot dat gedeelte waar het licht doordringt, even gelyk men dit waarneemt by Planten, gezet in een donkere kamer, zich uitſtrekkende na een lichtſtraal, welke door een gat

wordt

wordt ingelaaten, en gelyk de Koorn-airen zich na het Zuiden ſtrekken.

Zo weet men ook, dat de Wortels der Planten zich, met eene ſoort van afkeer, afwenden van alles wat zy ſchadelyks ontmoeten; dat ze de gewoone rigting verlaaten, en zich met eene natuurlyke en als onwederſtandlyke aandrift keeren na waterverzamelingen in derzelver bereik geſteld. Veele Planten toonen, op een ligt aanraaken, een ſtuipagtige trekking in de Vrugtdeelen. Wat eenige uitwerking kan baaren op een Dierlyk Zintuig, als de drukking van andere lichaamen, hette en koude, de damp van ontſtooke zwavel, van vlug zout, het gebrek van lugt, enz. vindt men dat ook werkt op de Planten, met den naam van gevoelige Planten beſtempeld. — Maar wy zullen niet ſtaan blyven om verdere voorbeelden van die ſoort by te brengen. Wy hebben 'er reeds veele aangevoerd, die in vaardigheid van deeze aandoeningen het ſchynen te winnen van eene menigte Dieren. Nu, de beweegingen van Schelpviſſchen en Zoophyten toe te ſchryven aan een inwendig beginzel van eigenwillige werkzaamheid; hier van een bewys te ontleenen voor de gevoeligheid van die Weezens; en de meer aanmerklyke beweegingen der Planten toe te kennen aan zekere werktuiglyke uitzettingen of inkrimpingen der deelen, veroorzaakt door een van buiten aangebragte werking, is eene dwaaling tegen den regel der Wysbegeerte, die dezelfde oorzaaken ſtelt voor uitwerkzels van dezelfde ſoort.

De beweegingen zyn, in beide de gevallen, even zeer geſchikt tot behoudeniſſe van het Weezen, waar toe zy behooren; ze zyn even onderſcheiden en eenpaarig, en moeten even zeer uit werktuiglyke beginzelen afgeleid, of erkend worden als merktekens van gewaarwording. De voortplanting, de voeding, het maakzel, het leeven, de gezondheid, de ziekte, en de dood der Planten, leveren geen onderſcheidend merkteken op tuſſchen dezelve en de Dieren. Eene vereeniging der Sexen, om zyns gelyken voort te brengen, behoort zo wel tot zekere Planten als tot zekere Dieren. Uit- en inademing, uitwaaſeming en indrinking, en waarſchynlyk een omloopend vogt, behoort tot de Planten zo wel als tot de Dieren. Leeven komt aan deeze Schepzelen der beide Ryken even zeer toe, en ſchynt in beide van hetzelfde beginſel af te hangen. Beide zyn ze buiten ſtaat om alle ſoorten van voedzel geſchikt te doen zyn voor haare zelfſtandigheid: want men

men bevindt, dat de Vrugten een ſmaak van den grond aanneemen, even als de melk, het vleesch, de beenen, en de pis der Dieren dikwyls uitwyzen, welk byzonder ſoort van voedzel zy gebruikt hebben. Beiden ſterven zy van ouderdom; van overmaat van honger en dorst: beiden komen ze om door uitwendig aangebragt leed, door de ongenade des weêrs, of vergiftigend voedzel.

NATUURLYKE HISTORIE DER ONWEERSVOGELEN.

De *Bruine*, de *Witte*, de *Blaauwe*, en de *Groote*.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Onweersvogel*, met de benaaming van de *Bruine* onderſcheiden, gelykt op de *Kaapſche*, laatst beſchreeven (*), volkomen, uitgezonderd in de kleur van zyne Pluimadie, welker vlekken, in plaats van zwart, bruin zyn op een witten grond. —— Capitein COOK noemt denzelven *Petrel Antarctique*, en deeze naam ſchynt zeer eigenaartig; dewyl men deezen Vogel niet aantreft dan op hooge Zuiderbreedten (†), en wanneer veele andere ſoorten van *Onweersvogels*, gemeen op laagere Graaden, en inzonderheid de Zwarte, zich niet meer vertoonen (‡).

Zie hier 't geen wy, in de tweede Reistocht van deezen grooten Zeeman, over deeze nieuwe ſoort van *Onweersvogelen* aangetekend vinden. „ Op zeven-en-zestig „ Graaden en vyftien Minuuten Zuiderbreedte, zagen wy „ veele Walviſchen rondsom de Ysſchotzen ſpeelen: „ twee dagen te vooren hadden wy verſcheide benden „ Pein-

(*) Zie *Alg. Lett.* voor 1794, bl. 284.

(†) Op de Zuiderbreedte van twee-en-zestig Graaden, tien Minuuten, en honderd twee-en-zeventig Graaden Lengte, zagen wy het eerſte Ys-eiland, en ten zelfden tyde een *Petrel Antarctique*, eenige graauwe *Albatrosſen*, *Peintades*, en *blaauwe Onweersvogels*. COOK, *ſecond Voyage*, Tom. II. p. 141. —— Op zes-en-zestig Graaden Zuiderbreedte, zag Capitein COOK eenige *Petrels Antarctiques* in de lugt, —— Op zeven-en-zestig Graaden en acht Minuuten, ontvingen wy het bezoek van een klein getal *Petrels Antarctiques*, p. 148.

(‡) COOK, *ſecond Voyage*, Tom. I. p. 120.

„ *Peintades* (*) gezien, die ik *Petrels Antarctiques*, of
„ *Zuiderpoolkrings Onweersvogels*, noemde; dewyl zy In-
„ boorelingen scheenen van dit Gewest. Zy zyn, in alle
„ opzigten, van gedaante als de *Peintades*, van welken zy
„ niet verschillen dan alleen in de kleur: de Kop en het
„ voorste gedeelte des Lyfs van deezen zyn bruin; en
„ het agterste van den Rug, den Staart, en de uiterste
„ tippen der Vleugelpennen, zyn witagtig (†)." Op eene andere plaats schryft hy: „ terwyl wy Ys verzamelden,
„ vingen wy twee *Zuiderpoolkrings Onweersvogelen*; de-
„ zelve van nader by beziende, bleeven wy in het ge-
„ voelen, dat zy tot het Geslacht der *Onweersvogelen* be-
„ hoorden. Zy hebben bykans de grootte van een groote
„ Duif. De Veeren van den Kop, van den Rug, en voor
„ een gedeelte boven op de Vleugels, zyn ligt bruin; de
„ Buik en het benedenste gedeelte der Vleugelen zyn wit,
„ maar bruin aan 't einde. Ik merkte op, dat deeze Vo-
„ gels digter gevederd waren dan eenige die wy tot nog
„ gezien hadden; zo zeer heeft de Natuur zorge gedraa-
„ gen om ze te kleeden naar de Lugtstreek waarin zy
„ zich onthouden: deeze soort van *Onweersvogels* hebben
„ wy niet dan by het Ys aangetroffen (‡)."

Niettemin verdweenen deeze *Onweersvogels*, zo veelvuldig onder de dryvende Ys-eilanden, even als al het ander Gevogelte, by het naderen aan het vaste Ys, welks vervaarlyke bedding zich wyd en verre uitstrekt in de Poolgewesten van het Zuiden. Dit leert ons die groote Reiziger, de eerste en laatste misschien der Stervelingen, die moeds genoeg gehad en betoond heeft om aan dat Ysgewest te naderen! „ Naa dat wy in 't midden van het
„ Ys kwamen," zegt hy „ zag ons oog geen een enkele
„ *Zuiderpoolkrings Onweersvogel* (§)."

De *Witte Onweersvogel* draagt ook zeer gepast den naam van den *Sneeuw-Onweersvogel*, niet alleen uit hoofde van de Witheid zyner Pluimadie, maar ook om dat men dien steeds in de nabuurschap van het Ys aantreft, en dat van, om zo te spreeken, een droeve Voorbode is in de Zee aan de Zuidpool. Capitein COOK, dezelve nog

(*) Hy noemt ze *Kaapsche Peintades*.
(†) COOK, *second Voyage*, Tom. I. p. 120.
(‡) ——————— Tom. II. p. 150.
(§) ——————— Tom. I. p. 142.

nog niet van naby gezien hebbende, befchreef ze alleen onder de benaaming van *Witte Vogelen* (*); doch naderhand hieldt hy ze, van wegen het maakzel van den Bek, voor eene foort van *Onweersvogelen*. Zy hebben de grootte van een Duif; de Bek is donker blaauw, de Pooten zyn blaauw, de Pluimadie is geheel wit (†).

„ Toen wy," fchryft de Heer FORSTER, de kundige en arbeidzaame Reisgenoot van den onfterflyken COOK, „ aan een breeden ftrook van vast Ys naderden, namen wy „ aan den Gezigteinder een witte fchinftering waar, welke „ men, op de *Groenlandsvaarders*, gewoon is *Ysopdoeming* „ te heeten: weshalven wy, op het vertoon van dit ver- „ fchynzel, ons verzekerd hielden, dat wy, naa weinig „ mylen gezeild te hebben, Ys zouden ontdekken; ten „ dien zelfden tyde zagen wy, zeer algemeen, vlugten van „ *Witte Onweersvogelen*, van grootte als Duiven, die wy „ den naam van *Sneeuw-Onweersvogelen* gaven, en met „ de daad Voorboden van Ys zyn (‡)."

Deeze *Witte Onweersvogelen*, gemengd met de even gemelde *Bruine*, of *Zuiderkeerkrings*, *Onweersvogelen*, fchynen beftendig deeze moedige Zeehelden vergezeld te hebben op hunnen tocht en onderfcheide ftreeken door hun bezeild, te midden van de Ys-eilanden (§), tot in de nabyheid van het onmeetbaar Ysveld aan de Zuidpool. — De vlugt deezer Vogelen boven de baaren, en de beweeging van eenige Walvisfchen in die *Ys-zee* (**), zyn de laatfte en eenigfte voorwerpen, welke een overblyfzel des Leevens vertoonen op het tooneel der Natuure, die, in deeze ontzettend barre ftreeken, den geest fchynt uit te blazen.

De *Blaauwe Onweersvogel* ontleent zyn naam van zyne ligt

(*) Op den middag, op de hoogte van een-en-vyftig Graaden, vyftig Minuuten, Zuiderbreedte, en een-en-twintig Graaden Oosterlengte, ontdekten wy eenige *Witte Vogels*, omtrent van grootte als een Duif, zwart van Bek en Pooten; ik had nog nimmer dergelyke gezien; ik kende ze niet; doch geloofde dat ze tot de *Onweersvogelen* behoorden. Wy zeilden tusfchen twee Ys-eilanden door, die niet wyd van elkander aflagen. COOK, *fecond Voyage*, Tom. I, p. 92.

(†) *Ald.* p. 110.

(‡) *Obfervations faites dans l'hemisphere auftral, a la fuite du fecond Voyage de* COOK, Tom. V. p. 64.

(§) COOK, *fecond Voyage*, Tom. I. p. 120.

(**) *Ald.* p. 94.

ligt graauwe Pluimadie, Bek en Pooten van die zelfde kleur (*). Men ontmoet deeze allermeest in de Zeeën aan de Zuidpool, van de acht en twintig of dertig Graaden, en hoogerop na de Pool toe (†). Capitein COOK werd door deeze Vogelen vergezeld van de *Kaap de Goede Hoop* tot één en veertig Graaden, te gelyk met de *Kaapsche Onweersvogelen* (‡), die, by het verheffen der hooge Zee en het opsteeken der winden, scheenen te vermenigvuldigen (§). Vervolgens zag hy de *Blaauwe Onweersvogelen* op nieuw, van de vyf en vyftig tot de acht en vyftig Graaden (**), en ongetwyfeld worden ze gevonden op alle hoogten tusschen de twee gemelde, in deeze Zeeën.

Het geen men allerzonderlingst vindt in deeze *Blaauwe Onweersvogelen* is de verbaazende wydte van den Bek en de dikte van de Tong. Zy zyn een weinig grooter dan de *Witte Onweersvogelen* (††). In de ligt graauwe Pluimadie, welke het geheele boven Lyf dekt, ziet men een veel donkerder streep, die over de Vleugelen en het benedenste van den Rug doorloopt; het uiterste van den Staart is desgelyks van dezelfde donker blaauwe kleur, de Buik en het onderste der Vleugelen zyn ligter blaauw (‡‡), de Pluimadie in 't geheel is digt en dik. „De *Blaauwe Onweersvogels*" schryft FORSTER, „welke men in deeze „ongemeete Zee ziet, (tusschen *America* en *Nieuw-Zeeland*,) zyn niet min tegen de koude beschut dan de „*Pinguins*; twee vederen, in stede van één, komen uit „denzelfden wortel voort; zy leggen op elkander, en vormen een zeer warm dekzel: naardemaal zy zich steeds „in de lugt onthouden, zyn hunne Vleugels zeer sterk „en zeer lang. Wy hebben ze tusschen *Nieuw-Zeeland* „en *America* op meer dan zeven honderd mylen van land „gevonden: eene ruimte welke zy niet konden overvliegen, indien hunne beenderen en spieren geene verbaazende sterkte hadden, en zy niet geholpen werden door „lange vleugelen.

„Dee-

(*) COOK, *second Voyage*, Tom. I. p. 88 en 104.
(†) *Aldaar*.
(‡) COOK noemt ze *Peintades*; de *Procellaria Capensis*.
(§) —— *second Voyage*, Tom. I. p. 88.
(**) *Aldaar*, p. 108.
(††) —— De *Blaauwe Onweersvogel* is omtrent zo groot als een kleine Duif, p. 104.
(‡‡) COOK, *second Voyage*, Tom. I. p. 104.

„ Deeze zeebouwende Vogels, mag ik ze zo noe-
„ men," vervolgt de Heer FORSTER, „ leeven mis-
„ schien een geruimen tyd zonder voedzel.... Onze on-
„ dervinding bevestigt, in eenige opzigten, deeze ver-
„ onderstelling. Wanneer wy eenigen deezer *Onweers-*
„ *vogelen* floegen en kwetsten, spoogen zy op 't eigen oo-
„ genblik eene verbaazende hoeveelheid van lymerig voed-
„ zel uit, niet lang geleden ingeslokt, welke stoffe anderen
„ met een zo groote greetigheid opaten, dat wy 'er uit op-
„ maakten dat zy lang gevast hadden. Het is waarschyn-
„ lyk, dat op deeze Yszeeën veele soorten van aas by
„ schoon weêr dryft, waar op deeze Vogels aazen (*)."
Die zelfde Waarneemer vondt deeze *Onweersvogelen* in grooten getale in *Nieuw-Zeeland*, vergaderd om te nestelen, „ eenigen vloogen, anderen waren in 't midden van
„ het bosch in holen, onder de wortels der boomen, en
„ in rotsspleeten, waar men ze niet kon krygen; hier
„ broeden zy buiten twyfel. Het geluid, 't welk zy slaan,
„ heeft veel van het gekwak der Kikvorschen; geen dee-
„ zer Vogelen vertoonde zich over dag; doch zy vloogen
„ in menigte by nagt (†)."

Deeze *Blaauwe Onweersvogels* behoorden tot die met een wyden Bek; maar Capitein COOK schynt eene andere soort aan te duiden, als hy vermeldt: „ Wy doodden verscheide
„ *Onweersvogelen* van de Blaauwe soort; maar zy hadden
„ geen wyden Bek, als die van welken ik gesprooken
„ heb; de uiteinden van den Staart waren wit, in stede
„ van donker blaauw. Onze Natuurkundigen verschilden
„ met elkander, of die gedaante van den Bek en die
„ kleurverscheidenheid enkel ter onderscheiding van het
„ Mannetje en Wyfje dienden (‡)." Het is niet waarschynlyk dat 'er zich zulk een groot verschil opdoet tusschen het Mannetje en Wyfje van één en dezelfde soort; het schynt dat men hier twee soorten van *Blaauwe Onweersvogelen* moet plaats geeven, de eerste met een wyden Bek, de tweede met een naauwen, met witte Staartpunten.

De *Groote Onweersvogel.* Deeze wordt by de *Spanjaarden* bestempeld met den naam van *Quebrantahuessos*, 't geen zo veel zegt als *Beenbreeker.* Eene benaa-

(*) FORSTER in COOK's *second Voyage*, Tom. I. p. 107.
(†) *Aldaar*, p 176.
(‡) Wy bevonden ons op acht-en vyftig Graaden Zuiderbreedte. COOK, *second Voyage*, Tom. I. p. 108.

naaming ongetwyfeld betrekkelyk op de kragt van den Bek deezes grooten Vogels, die men wil dat in grootte de *Albatrosſen* naby komt (*). Wy hebben dien nooit gezien; maar de Heer FORSTER, een zo kundig als naauwkeurig Dierbeſchryver, duidt die grootte aan, en rangſchikt hem onder de *Onweersvogelen* (†). Elders zegt hy: Wy vonden, op *Staaten-Eiland*, graauwe *Onweersvogelen* (‡) van geſtalte als de *Albatrosſen*, van die ſoort, welke de *Spanjaarden* den naam van *Quebrantahuesſos*, of *Beenbreekers*, geeven. Onze Matroozen noemden dien Vogel *Mereçaray*; zy aten 'er van, en vonden ze zeer goed (§).

Een natuurlyke trek, die deezen Vogel op de *Onweersvogelen* doet zweemen, beſtaat hier in, dat ze bykans nooit by de Schepen komen, dan als 'er ſlegt weêr op handen is; dit wordt verhaald in de *Histoire Generale des Voyages*, waar men, ten aanziene van deezen Vogel, eenige beſchryving geeft, die wy voor rekening des Opſtellers laaten, en hier byvoegen. „ Zy, die de *Zuidzee* bevaaren, „ hebben, zints langen tyd, waargenomen, dat, wanneer „ de Noordewind zal opblaazen, men één of twee dagen „ te vooren, aan de zyden en rondsom de Schepen, eene ſoort „ van Zeevogelen ziet, die zy *Quebrantahuesſos*, dat is „ *Beenbreekers*, noemen; zy vertoonen zich op geen anderen „ tyd; zy ſtryken neder, houden zich aan 't wand vast, „ zonder zich van het Schip te verwyderen, voor dat het „ weêr bedaard is. Het is waarlyk zeer vreemd, dat zy „ zich buiten die tyden nooit op 't water of op 't land „ vertoonen, en dat men niet weet welke de wykplaatzen „ zyn, waaruit zy zo ſtipt te voorſchyn komen, wanneer „ een natuurlyk Inſtinct hun doet bemerken, dat het weêr „ zal veranderen. —— Deeze Vogel is één weinig grooter „ dan een Eendvogel, hy heeft een dikken Hals, die kort „ en een weinig geboogen is; de Kop is groot, de Bek „ breed en lang, de Rug hoog, de Vleugels zyn groot, „ de Pooten klein; deezen hebben eene witagtige Pluima- „ die met donker bruine plekken; anderen hebben den ge- „ hee-

(*) COOK, *ſecond Voyage*, Tom. IV. p. 73.
(†) FORSTER, *Obſerv.* p. 184.
(‡) Elders *Bruine* geheeten. COOK, *ſecond Voyage*, Tom. IV. p. 73.
(§) COOK, *ſecond Voyage*, Tom. IV. p. 73.

„ heelen Krop, het binnenste gedeelte der Vleugelen, en „ het benedenste gedeelte van den Hals en den geheelen „ Kop, volkomen wit; maar de Rug, het bovenste der „ Vleugelen, en den Hals, donker bruin, op 't zwart trek„ kende; zy worden onderscheiden door den naam van „ *lomos prietos* (*zwartruggen*). Men houdt deeze Vogelen „ voor de zekerste Aankondigers van zwaare Stormwin„ den (*).”

(*) *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. XIII. p. 498.

WAARNEEMINGEN OVER DE INWOONDERS VAN HET GARROW-GEBERGTE, IN INDIE, GEDAAN DOOR JOHN ELIOT, ESQ. GEDUURENDE EEN OPENBAAR GEZANTSCHAP, IN DE JAAREN MDCCLXXXVIII EN MDCCLXXXIX.

(Ontleend uit *The Asiatic Researches*, Vol. III.)

In het algemeen zyn de Bergbewoonders van *Indie* aangemerkt als Wilden, zonder Wet of Zeden, geheel aan roof en plundering overgegeeven. Nogthans heeft men bevonden, dat eenigen hunner, door eene goede behandeling, beschaafd en vreedzaam konden gemaakt worden; en uit de Waarneemingen, op de Bewoonders van het Gebergte *Garrow* gedaan, door den Heer ELIOT, den eersten *Europeaan* die dezelve bezogt heeft, schynt men te mogen opmaaken, dat soortgelyke gunstige gevolgen, als men omtrent eenigen heeft waargenomen, verwagt mogen worden van eene gunstige behandeling omtrent het Volk in 't algemeen.

De Landstreek, welke de *Garrows* bewoonen, is ryk en vrugtbaar in aangelegene voortbrengzelen.

Een *Garrow*, dus wordt hy door den Heer ELIOT afgetekend, is een rustig, welgevormd, Man, sterk, en in staat om veel werks te doen, van een stout uitzigt, met een *Caffers* neus, kleine oogen, doorgaans blaauw of bruin, een gerimpeld voorhoofd, en overhangende wenkbraauwen, breed van mond, dik van lippen, kort en rond van aangezigt; hun kleur is ligt of donker bruin. Hun Kleeding bestaat uit een bruine gordel, omtrent drie duimen breed, met een blaauwe streep in 't midden, dezelve gaat rondsom den middel tusschen de beenen heen, en is van

ag-

agteren vastgemaakt; een end of flip hangt van vooren nederwaards, en is omtrent acht duimen lang. Zomtyds is deeze vercierd met koperen Plaatjes, met strooken van yvoir, of een witten steen, in de gedaante van den kop der tabakspypen, omtrent een half duim lang; de koperen plaatjes gelyken na een knoop, of een Apothecars gewigt; doch zyn meer getand; eenigen hebben den gordel vercierd met kleine stukjes koper, van gedaante als een bel. Zommigen draagen een cieraad op het hoofd, tusschen de drie en vier duimen breed, vercierd op dezelfde wyze als de flip van den Gordel, dienende om het hair van het aangezigt te houden; dit zet hun een wild en woest voorkomen by. Deezen stryken het hair op den kruin des hoofds op eene agtlooze wyze zamen, terwyl anderen het styf opbinden. De *Booneachs*, of Opperhoofden, draagen een zyden Tulband; aan den Gordel hangen zy een zak, waar in zy hun Geld en *Pawns* doen, als mede een net, met het gereedschap om hun pyp te ontsteeken, wappert 'er aan.

De Vrouwen der *Garrows* zyn de lelykste vrouwlyke Schepzels die ik ooit ontmoette, kort en plat van gestalte, met manlyke aangezigten; in de trekken geheel overeenkomende met de even opgegeevene. Haare Kleeding bestaat in een morsig roode stoffe met blaauwe of witte streepen, omtrent zestien duimen breed, 't welk om den middel gaat, en bykans drie vierde van de dyen bedekt. Het reikt nimmer tot de knieën, en even lang genoeg zynde om boven aan op de slinker zyde vastgemaakt te worden, komt een gedeelte van de slinker dye, als zy loopen, bloot. Om den hals hebben zy een streng van de bovengemelde naar tabakspypen gelykende cieraaden, dertig of veertig maalen daar omgeslaagen, doch geenzins net, of met eenige agtgeeving op geregeldheid. De borsten zyn geheel aan 't oog bloot gesteld; de eenige Kleeding is de boven aangeduide Gordel. Aan de ooren hangen eene menigte van koperen ringen, in wydte toeneemende van drie tot zes duimen. Ik heb dertig van deeze ringen in één oor geteld; een spleet wordt 'er gemaakt in den rand des oors, welke, verwydt door de zwaarte der ringen, en, met den tyd, het gezegde groot getal toelaat plaats te vinden. Dit gewigt wordt, egter, deels onderschraagd door een koord, welke over het hoofd heen gaat; een band, drie duimen breed, bindt het hair op, zo dat het niet over het voorhoofd heen kan hangen, hoewel het doorgaans met een koord op den kruin is zamengebonden. —

De Vrouwen der *Booneachs* dekken haare hoofden met eene soort van ruw doek, dertien of veertien duimen breed en twee voeten lang, het einde daarvan hangt met het hair agterwaards los op den rug af. —— De Vrouwen arbeiden zo wel als de Mannen. Ik heb 'er gezien, die zwaare lasten torschten. De handen der Vrouwen, zelfs die der *Booneachs*, draagen de duidelykste kenmerken van werkzaame bezigheden.

De *Garrows* zyn omtrent het Voedzel niet zeer bekommerd; zy eeten, om zo te spreeken, alles wat hun voorkomt, hunne Kookery is zo morsig als onvolkomen. Sterke dranken drinken zy overmaatig, en gewennen de jonge Kinderen om ze te gebruiken.

Zo veel ik, staande myn verblyf onder de *Garrows*, heb kunnen opmaaken, is de geaartheid deezes Volks zagt en eerlyk, tot het vrolyke; en werkzaame uitspanningen, overhellende; inzonderheid als de sterke drank hun verhit.

Een zeldzaame omstandigheid gaat by hunne Huwelyken gepaard. Wanneer, naa dat de Partyen het zamen eens zyn, de Ouders van een der beide zyden de toestemming weigeren, komen de Vrienden en Buuren van de andere party zamen, en deelen zo lang slagen uit, tot zy in de Egtverbintenis verstaan. De Huwelyksplegtigheid gaat verzeld met de Offerande van een Haan en Hen; uit de omstandigheden, welke deeze Opoffering vergezellen, leidt men voorspellingen af wegens den uitslag van de geslootene Egtverbintenis. Op het Huwelyksfeest wordt, gelyk elders, het eeten en drinken niet vergeeten.

Opmerkelyk is het, dat de jongste Dogter in een Huisgezin Erfgenaam is, en uit kragt van dit regt verkrygt haar Egtgenoot den eigendom.

De Godsdienst der *Garrows* komt zeer na aan dien van de *Hindus*. Zy eeren MAHADEVA, en, op zommige plaatzen, de Zon en de Maan. Zy slagten Offerdieren, welke zy vervolgens Feesthoudende nuttigen.

De wyze van zweeren der *Garrows* wyst ten sterksten uit de kragt van Godsdienstig Geloof onder een wild Volk. Hunne Eedstaaving heet *Ghosegong*. De Eed wordt afgelegd op een Steen, dien zy eerst groeten; dan roepen zy, met zamengevoegde en opgeheven handen, de oogen onwrikbaar op het Gebergte gevestigd houdende, MAHADEVA op het allerplegtigst aan; hem noemende de Getuige van het geen zy verklaaren, en dat hy weet of zy waarheid dan leugen spreeken. Daarop raaken zy den Steen

we-

weder aan met alle blyken van het uiterste ontzag; buigen 'er het hoofd op neder; andermaal MAHADEVA aanroepende. Geduurende het berigt, 't welk zy geeven, houden zy het oog onwrikbaar op het Gebergte geslaagen, en met de rechter hand den Steen vast.

Wanneer de eerste Persoon by my den Eed in deezer voegde staafde, trof het ontzag en de eerbied, met welke hy die plegtigheid verrigtte, my ten uiterste; myn *Mokerrir*, of Schryver, was naauwlyks in staat om behoorlyke aantekening te houden, zo zeer voelde hy zich geroerd door het eerbied wekkende deezes bedryfs.

Op zommige deezer Gebergten neemen zy een Tygerbeen tusschen de tanden, eer zy verslag geeven van de zaak, waar over de Eedzweering zal geschieden; anderen neemen een kluit Aarde in de hand, terwyl nog anderen met de Wapenen in de vuist zweeren.

Ik begryp het in dier voege, dat zy in 't algemeen gelooven, dat hunne Godheid in de Bergen woont; en, schoon dit begrip onbestaanbaar moge schynen met het ontzaglyk denkbeeld van de Godheid, blykt het duidelyk, dat dit Volk den diepsten eerbied hebbe voor de Godheid door 't zelve vereerd, uit vreeze dat deeze hun zal straffen, als zy eenig misdryf gepleegd hebben, op hunne veelvuldige uittochten na deeze Bergen.

De *Garrows* houden hunne Staatsraadpleegingen in openbaare Vergaderingen; op dezelve hebben de Vrouwen hunner Opperhoofden zo veel gezags als haare Egtgenooten. —— Zy regelen de betaalingen, en houden rekening met stukjes hout.

Eene zonderlinge Krankzinnigheid treft men by de *Garrows* aan, by hun de *Herschepping in een Tyger* geheeten, ter oorzaake van de geneigdheid deezer ongelukkigen om in eenzaamheid rond te zwerven. Dit moet elk doen denken aan de oude *Lycanthropia*.

Aan den voet van dit Gebergte woont een Volksstam, *Hajins* genaamd, die in Godsdienstplegtigheden meer zamenstemmings heeft met de *Hindus*, en ook beschaafder is dan alle de overige.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN LORD MANSFIELD.

(*Uit het Engelsch.*)

William murray, Graaf van *Mansfield*, een der uitsteekendste Edellieden, en voortreflykste Regtsgeleerden deezer Eeuwe, was de vierde Zoon van david, den Vyfden Markgraaf van *Stormont*, en werd op den tweeden van Maart MDCCV, te *Perth*, in *Schotland*, gebooren. In den Jaare MDCCVIII, niet meer dan drie jaaren oud zynde, kwam hy te *Londen*: eene omstandigheid, welke reden geeft, waarom hy geene byzonderheden in zyne uitspraak had, eigen aan het Land zyner geboorte.

De eerste beginzels zyner Opvoedinge kreeg hy op de *Westminster-School*, waar hy, van wegen den Koning, eene plaats kreeg op zyn veertiende Jaar. „Staande den tyd, dien „ hy op deeze School doorbragt," schryft een waardig Kerkvoogd, „ gaf hy vroegtydig blyken van zyne ongemeene bekwaamheden, niet zo zeer in de Dichtkunde „ dan wel in andere Schooloefeningen; en allerbyzonderst „ in de Redenvoeringen, die de zekere voortekens waren „ van die Welspreekenheid, welke in de Pleitzaal tot eene „ zo hooge maate van volkomenheid opklom, en zich, in „ beide de Huizen van het Parlement, met zo veel kragts „ liet hooren (*)."

By de verkiezing in Bloeimaand des Jaars MDCCXXIII, stondt hy de eerste op de lyst der Heeren, die toen na de Universiteit van *Oxford* zouden gaan. Op den achttienden van Zomermaand des gemelden Jaars tradt hy in *Christ Church College*. In den Jaare MDCCXXVII, werd hy bevorderd tot *Bachelor* der Kunsten, en maakte zich in dat zelfde jaar bekend door eenige *Latynsche* Verzen op den dood van george den I. Op den zes-en-twintigsten van Zomermaand des Jaars MDCCXXX, beklom hy den trap van *Meester* der Kunsten; en, geduurende zyn verblyf op de Universiteit, beschreef hy, in zeer fraai *Latyn*, het Character van demosthenes; ook vloeiden uit zyne pen eenige schoone *Latynsche* Verzen op het heerlyk Paleis van *Blenheim*.

De

(*) *Life of Bisschop* newton, p. 21.

De Universiteit verlaatende, deedt hy eene reis door *Europa*, om in Mensch- en Zedenkennis, zo wel by Ondervinding als by Boekoefening, vorderingen te maaken. By zyne wederkomst, beslooten hebbende dat Beroep te volgen, 't welk thans in *Engeland* den weg baant tot verkryging van Rykdom en Eere, werd hy Lid van de Societeit van *Lincoln's Inn*.

De oorsprongkyke bekwaamheden en verkreegene talenten van Mr. MURRAY liepen thans dermaate in het oog, dat zyne verkeering sterk gezogt wierd door allen, die het meest uitstaken in Vernuft en Geest, in Weetenschap en Geleerdheid; en deeze hoedanigheden, in dat tydperk, de Charactermerken zynde van eenigen der Aanzienlykste en Rykšten in *Engeland*, is het geen wonder, dat Mr. MURRAY's eigene schitterende talenten, komende by zyne hooge Geboorte, hem een gereeden ingang verschaften in de eerste gezelschappen, en gemeenzaam deeden worden met Persoonen van den hoogsten Rang.

De Dichter POPE, in 't byzonder, sloeg zyn opkomend Character gade met de warmste toegenegenheid, en misschien verdiende niemand meer dan hy immer een Poëet tot zyn Vriend te hebben. In hunne onderlinge verkeering, hadt noch trots, noch partyzugt, noch vrees, eenigen invloed op hun gedrag. Mr. MURRAY hieldt zyne eischen op de byzondere verkiezing van POPE staande, door alle de goede diensten van de edelmoedigste en ongemaaktste Vriendschap; terwyl de laatstgenoemde, in eenige zyner *Dichtstukken*, grootsch was van zynen Vriend te spreeken, niet op den lastigen toon der vleierye, maar met die keurigheid van lofspraake, welke hy oordeelde verschuldigd te zyn aan een der schoonste Mannen, en der beste Characters van zynen tyd.

Mr. MURRAY tradt, met den Jaare MDCCXXXI, ter Pleitzaale in, en werd welhaast overlaaden met bezigheden van den gewigtigsten aart. Zodanig, in de daad, was de agting, die hy reeds had, dat 'er zeer weinig tyds verliep tusschen zyne eerste verschyning aldaar, en de raadpleeging van hem in alle zaaken van aangelegenheid. Met één woord, toen Mr. MURRAY zich in dien stand bevondt, waarin de meeste Regtsgeleerden na werk om en uit zien, hadt hy in de Pleitzaal het overdruk, en kwam 'er geen zaak van aanbelang voor, of zyn bystand werd vuurig begeerd van beide de Partyen.

In 't Jaar MDCCXXXVIII begaf Mr. MURRAY zich in

den Echt met Mejuffrouw ELISABETH FINCH, Dochter van DANIEL, den Zesden Graaf van *Winchelsea*. Deeze verbintenis aan eene edele Familie, die zich zeer onderscheidde door de vriendschap, welke de laastsoverleedene Koning aan dezelve toedroeg, moest ten hulpmiddel strekken om hem een spoediger opgang te doen maaken.

Hy werdt, diensvolgens, in 't Jaar MDCCXLII, tot Solliciteur-Generaal aangesteld; reeds eenigen tyd geleeden bevorderd zynde tot den rang van 's Konings Raadsheer. Ten deezen tyde koos men hem tot Parlementslid voor *Boroughbridge* in *Yorkshire*. Hy bekleedde die post andermaal in de Jaaren MDCCXLVII en MDCCLIV; een werkzaam deel neemende in alle de opkomende geschillen, tot zyne daar op volgende verplaatzing in het Hoogerhuis.

Met den Jaare MDCCLIV, volgde hy DUDLEY RYDER op in de Bediening van Attorney Generaal, en men herinnert zich nog, dat hy, geduurende al den tyd, welken hy deeze gewigtige post bekleedde, in veele Burgerlyke en Lyfstraflyke zaaken, voor den Koning, wel slaagde, en 'er nimmer één verloor; om dat hy het zich ten altoos vastgehouden Regel stelde, dat de Koning duidelyk gelyk moest hebben, en hy op het oogenblik, wanneer hy daar aan twyfelde, de zaak opgaf.

Op den achtsten van Slachtmaand des Jaars MDCCLVI, kreeg hy de aanstelling tot Opperregter van 's Konings Regtbank, in plaats van den overledenen DUDLEY RYDER; kort daar op werd hy verheven tot Pair van *Groot-Brittanje*, onder den tytel van Baron van *Mansfield*; van *Mansfield*, in het Landschap *Nottingham*.

Omtrent dien zelfden tyd werd hy Lid van den Geheimen Raad. Zints toen was het verbaazend druk voor 's Konings Regtbank. Niets bleef onafgedaan hangen; geen listige streeken konden de naaspeuringen van zyn doordringend oog ontduiken. Hy was alle zaaken, welke voor hem gebragt werden, volkomen meester, en van elk onderwerp 't geen hy voornam te behandelen; hy ontvouwde op de gemaklykste wyze de neteligste gevallen, en lag ze voor anderen bloot met alle klaarheid en naauwkeurigheid. De klem zyner Welspreekenheid was onwederstaanbaar, zyn stem allerwelluidendst, zyn houding bevallig, zyn taal geheel zuiver, zyn styl kragtig, bondig en duidelyk. Hy bezat eene vlugheid van bevatting, en een zeer vast geheugen; zo dat hy, als Regter, even vaar-

dig

dig was om gevallen uit de geagtste Schryvers by te brengen, als om dezelve met eene kragt van overtuiging toe te pasfen op het geval voorhanden. In den Raad liet men het niet zelden op hem alleen aankomen, als het de bepaaling betrof der zaaken, de Volkplantingen, of de Pryzen, betreffende. De juistheid, de onpartydigheid en de spoed, met welke de laatstgemelde werden afgedaan, strekten der geheele wereld tot verwondering, en verwierven eene algemeene berusting en voldoening, binnen en buiten 's lands (*).

Niet alleen in 's Konings Regtbank, maar ook in 't Hoogerhuis, was deeze Regter altoos een Voorspraak van Verdraagzaamheid en Godsdienstvryheid, en een geslaagen vyand van alle Vervolging wegens Godsdienst-begrippen. —— Een *Roomsch Catholyk* Priester werd voor 's Konings Regtbank boosaartig vervolgd, wegens het leezen der Misse. Lord MANSFIELD doorzag, met zyne gewoone sneedigheid, welhaast, hoe drift tot Vervolging hier den meester speelde; hierom vroeg hy den voornaamsten Getuigen: „ Gy zyt dan verzekerd, dat deeze Man een „ Paapsch Priester is, en de Mis gehouden heeft?" —— *Ja, Mylord!* —— „ ô, Gy weet dan waar in de Mis „ bestaat?" Hier stondt de Getuige verlegen, en gaf, naa eenig stilzwygen, een ontkennend antwoord. Waar op de menschlievende, verstandige en ruim denkende, Regter de Jury dus onderrigtte: „ Om deezen Man schuldig „ te vinden, moet gy een voldingend bewys hebben, „ *dat hy de Misse geleezen heeft*; en gy moet desgelyks „ ten vollen overtuigd weezen, dat het de Misse was „ die hy las, toen de Getuige hem eene daad zag verrigten, welke deeze voor het houden der Misse hieldt; „ gy moet, derhalven, voor u zelven oordeelen of uw geweeten geheel voldaan is over dit stuk." —— De Jury sprak op 't oogenblik den gevangenen vry.

De groote zaak tusschen de Stad *Londen* en de *Disfenters* in den Jaare MDCCLXVII is nog wel bekend. Ingevolge van de *Test Act*, was een *Disfenter*, die eenige Bediening aanvaardde, zonder zich, volgens de uitdrukkingen van de *Test Act*, daar toe bevoegd gemaakt te hebben,

(*) Die gunstige beoordeeling was niet algemeen; wegens de Pryzen, althans hier te Lande, zie WAGENAAR's *Verzameling van Hist. & Polit. Tractaaten*, bl. 233 en 237.

ben, ſtrafbaar; onder de Bedieningen, welke hier in aanmerking kwamen, was die van *Sheriff*; doch, volgens de bykomende wetten van de Stad *Londen*, was een Perſoon, die weigerde deeze Post te aanvaarden, onderhevig aan het betaalen eener zwaare Geldboete: weshalven een *Disſenter*, in deeze omſtandigheden, ſtrafbaar was, indien hy de Bediening op zich nam, en desgelyks ſtrafbaar, als hy dezelve weigerde te aanvaarden. Mr. EVANS, een *Disſenter*, vervolgd zynde wegens het weigeren van deeze Bediening op zich te neemen, werd 'er in het Hof van 's Konings Regtbank een vonnis geweezen, 't welk de Stad in 't ongelyk ſtelde: waarop de zaak getrokken werd voor 't Hoogerhuis. Lord MANSFIELD's Aanſpraak te deezer gelegenheid zal hem tot onſterflyke eere verſtrekken, en wy doen zyner naagedagtenisſe niet meer dan regt, als wy hier een gedeelte daarvan overneemen, 't welk zyne gevoolens over Verdraagzaamheid en Godsdienstvryheid in 't algemeen klemmend uitdrukt.

„ Het Geweeten," dus ſprak zyne Lordſchap, „ het „ Geweeten is niet dwingbaar door Menschlyke Wetten; „ noch verantwoordlyk voor Menschlyke Regtbanken. „ Vervolging, of poogingen om het Geweeten geweld aan „ te doen, zullen nimmer overtuiging baaren: en zyn al„ leen in ſtaat om Huichelaars of Martelaars te maaken.

„ Mylords! 'er was nooit een enkel voorbeeld, van „ de *Saxiſche* tyden af, tot de onze toe, by 't welk een „ Mensch immer geſtraft werd, wegens dwaalende be„ grippen over Plegtigheden of Wyzen van Eerdienst, dan „ volgens eene Stellige Wet. De Algemeene Wet van „ *Engeland*, welke alleen op de algemeene Rede of Ge„ bruik ſteunt, weet van geen Vervolging enkel om Ge„ voelens. Wegens Atheistery, Godslastering, en het „ verſmaaden van den Christlyken Godsdienst, heeft men „ voorbeelden van Perſoonen, uit kragte van de Algemee„ ne Wet vervolgd, en geſtraft: maar enkele *Nonconfor„ mity*, of Nietzamenſtemming in de by den Lande aange„ nomene wyze van Godsdienstoefening, is geen Misdryf „ volgens de gemeene Wet: en alle ſtellige Wetten, die ee„ nige ſtraffe dreigen op *Nonconformity* in de wyze van „ Eerdienst, zyn herroepen door de *Acte van Tolerantie*, „ en zyn door deeze de *Disſenters* van alle Kerklyke ſtraf„ fen ontheven.

„ Hoe veel bloedſtortings, hoe veel verwarrings, is 'er „ niet veroorzaakt, zints de Regeering van HENDRIK DEN

„ IV,

„ IV, toen men de eerste strafdreigende vaststellingen
„ maakte, tot aan den tyd der Omwentelinge toe, in dit
„ Koningryk, door Wetten ingerigt om het Geweeten te
„ dwingen. Niets zeker is 'er onredelyker, onbestaan-
„ baarder met de Regten der Menschlyke Natuure, of
„ strydiger met den Geest en de Voorschriften van den
„ Christlyken Godsdienst, niets onregtmaatiger, snooder
„ en onstaatkundiger —— dan Vervolging. Deeze loopt
„ aan tegen den Natuurlyken Godsdienst, den Geopenbaar-
„ den Godsdienst, en gezonde Staatkunde.

„ Droeve ervaarenis en een uitgebreid hart leerden
„ dien grooten Man, den President DE THOU, deeze
„ Leere. Dat iemand leeze de veelvuldige schoone din-
„ gen, welke hy, schoon een *Roomsch Catholyk*, over dit
„ Onderwerp heeft durven schryven, in de Opdragt van
„ zyne Geschiedenis aan HENDRIK DEN IV, Koning van
„ *Frankryk*, een Opdragt die ik nimmer dan met ver-
„ rukking las, en hy zal zich ten vollen overtuigd voe-
„ len; niet alleen hoe wreed, maar ook hoe onstaatkun-
„ dig, het is, Vervolging wegens Godsdienstige Begrippen
„ aan te rigten. —— Zyne Landgenooten hebben de oo-
„ gen beginnen te openen, hunne dwaaling te zien, en
„ zyne gevoelens te omhelzen. —— En, in de daad, het
„ was niet noodig geweest, in dat Ryk, het *Edict van*
„ *Nantes* te herroepen; de *Jesuiten* hadden alleen noodig
„ gehad een Plan te volgen gelyk aan dat waarvoor men
„ in het hier thans hangend geval pleit. Naamlyk, eene
„ Wet te maaken die de *Hugenooten* buiten staat stelde
„ om eenige post te bekleeden, en eene andere, welke
„ hun met Straffe dreigde, als zy weigerden die waar te
„ neemen. Indien zy de post aanvaarden, straf hun (want
„ het wordt van alle zyden erkend, dat de Persoon, in de
„ zaak thans voor uwe Lordschappen gebragt, in een staat
„ van Vervolging is, om dat hy de Bediening op zich
„ genomen heeft,) indien zy het weigeren, straf hun:
„ indien zy *ja* zeggen, straf hun, indien zy *neen* zeggen,
„ straf hun!

„ Mylords! men vindt zich in eene engte gebragt uit
„ welke geen ontkomen is; men mag het een Val heeten
„ waar uit geen Mensch zich kan redden; het is eene
„ Vervolging zo slegt als de daad van PROCRUSTES;
„ zyn ze te kort, rekt ze uit; zyn ze te lang, knot ze
„ af. —— Kranke troost zou het geweest zyn, hun,
„ met alle ernsthaftigheid, te zeggen —— Het *Edict*

„ *van*

„ *van Nantes* wordt ongeschonden gehouden: gy hebt het „ volle genot van die Vergunning van Verdraagzaamheid; „ gy moogt strafloos het Sacrament op uwe wyze gebrui- „ ken; gy wordt niet gedwongen ter Misse te gaan. —— „ Wanneer men dit geval in de Stad *Londen* verhaalde „ als iets in *Frankryk* gebeurd, hoe zou men daar uit- „ vaaren tegen die *Jesuitische* Onderscheiding! En nog- „ thans die Onderscheiding komt uit haar eigen boezem „ voort, die Onderscheiding is van haar maakzel; de *Je-* „ *suiten* dagten 'er nooit om. Toen zy ten oogmerke „ hadden de Vervolging aan te vangen, werd de Acte „ van Verdraagzaamheid, het *Edict van Nantes*, herroe- „ pen (*)."

Niets kan het Regterlyk Character van Lord MANSFIELD in een edeler gezigtpunt plaatzen dan deeze beroemde Aanspraak. Hy hadt de kwelling niet van dikwyls een wederspraak van zyne Beslissingen te ondervinden. Sir JAMES BURROWS berigt ons, naa het berugt geval van PERRIN en BLAKE vermeld te hebben (†), hoe het opmerklyk was, dat, uitgenomen dit geval, en een ander in 't zelfde Boekdeel vermeld, van den 8 Nov. MDCCLVI tot den tyd dat hy dit Werk uitgaf, den 26 May MDCCLXXVI, 'er geen verschil in het eindelyk uitwyzen ten Hove in eenige zaak geweest was. „ Het „ is mede," voegt hy 'er nevens, „ opmerkenswaardig, „ dat, uitgezonderd deeze twee gevallen, geen Regt- „ spraak, in het zelfde Tydvak, gewraakt is, of in de Ex- „ chequer Kamer, of in het Parlement; en dat zelfs over „ deeze twee gewraakte Regtspraaken onder de Regters „ eene groote verscheidenheid van gevoelens plaats vondt."

(Het Vervolg hier na.)

(*) Dit gedenkwaardig Geschil werd den 4 van Feb. 1767 beslist, door het eenpaarig oordeel van het *Huis der Pairs*, ten voordeele van ALLEN EVANS. *Esq.* De geheele Aanspraak van Lord MANSFIELD is te vinden in *the Appendix to* FURNEAUX's *Letters to Mr. Justice* BLACKSTONE.

(†) *Reports*, p. 2582.

OVER HET SENTIMENTEELE.

Un ridicule reste, & c'est ce qu'il leur faut.

PIRON.

Het tegenwoordig genoeg bekende *Sentimenteele* is eene soort van Volksziekte of verdervende Pest, die even zo veele zedelyke als lichaamlyke verwoestingen aanricht, zich even zo geheim als spoedig uitbreidt, geheele Natiën aansteekt, hun karakter misvormt, hunne kragten ontzenuwt, en hunne werkzaamheden verstikt.

Hoe ras heeft dit kwaad zich, uit het midden van *Duitschland*, naar het Noorden verbreidt? Niet slechts de zoonen van die dappere *Ceruskers*, die ARMINIUS Vaanen volgden, of het nakroost van die Leeuwen, die onder CIVILIS het sterke *Castra Vetera* zo manmoedig bestormden; maar zelfs de Afstammelingen der *Gothen*, en *Cimbren*, wier heldenmoed hen naar het Oosten, en in het verzengde *Afrika*, voerde, zyn van dat vergif aangestooken, en beginnen reeds tegen de Maan te lonken, en van gevoel te smelten. Reeds heeft men Sentimenteele Tooneelspellen op de Schouwburgen in *Duitschland*, en *weggewertherde* gekken op de Doodbaar, gezien. Reeds koopen edele ledigganger gevangen Kapelletjes, even als de Vaders *Trinitarisſen* Slaaven, los; terwyl, by sommige groote Jongens en Meisjens, het lyden van SIEGWART, en de neiging van LOTJE, zich in volle werking vertoont. —— *Cetera quis nescit?*

Ieder Schryver, die eenige hoop heeft om gelezen te worden, is verplicht, om het zyne, tot verdelging van deeze Pest, by te draagen. Alle zyne kragten moet hy tegen dat Monster wenden: hy moet niet moede worden in hetzelve te vervolgen, tot dat 'er geen spoor meer van te vinden is. In *Duitschland* heeft TODE alle de pylen uit zyne Satyrische koker op deeze *Syrene* verschoten. Zyn Sir ARTHUR, in het Tooneelspel *de Zeeofficieren*, heeft aldaar eenige uitwerking gehad; zyne *Gezondheidstyding* nog meer; en zyne *onderhoudende Arts* heeft den aanval vernieuwd. Zo het hem gelukte, om, met het volgende, dat Ondier eene doodelyke steek toe te brengen, of ten minsten de wonden weder open te rukken die CAMPE reeds gemaakt heeft, dan meent hy daar trotscher op te mogen zyn, dan wanneer hy een nieuw middel tegen de Veepest had uitgevonden. Want wat is de *Veepest* tegen het *Sentimenteele?*

Indien een Leezer mogt vraagen: „ wat is *Sentimenteel?*" dan kan men hem geluk wenschen met deeze zalige onweetenheid; met dit bewys van eene onbedorven ziel. Ter zyner lee-

leeringe kan men zeggen, dat die Gevoeligheid, die thans zo sterk in de *Mode* is, en die men, om dezelve van het waar gevoel, en van de edele, echte, tederheid, die eene Deugd, eene gave van God, is, te onderscheiden, *Sentimenteel* noemt; dat deeze eene soort van wezenlyke en gemaakte krankzinnigheid is, in welke men zich opzettelyk stort, en 'er zich geheel aan overgeeft; in welke men met open oogen droomt, en zyne ziel zodanig misvormt, dat men op het laatst altyd in dien toestand moet blyven, en ook tot niets anders op deeze Waereld meer geschikt is. Welke krankzinnigheid zich, van veele haarer Zusteren, onder anderen van de Goudmaakery en Dweepery, daar door onderscheidt, dat zy zich met een ydel gevoel, en met gewaande Aandoeningen, bezig houdt. Zie daar het tegenwoordig *Sentimenteele*, door het welk veelen reeds hun verstand bedwelmd en verlooren hebben.

Maar welk gevoel heeft de *Sentimenteele?* Voelt hy, dat men die kragt en neiging, welke den Mensch tot Roem en Deugd aanzetten, hooger moet achten dan de Natuur en de Reden? Kan hy, als een DON QUICHOT, het zedelyk kwaad, waarin de Waereld als bedolven ligt, het onrecht, de vervolging, de list en het bedrog, aan welke het Menschdom is blootgesteld, niet zien en hooren zonder voor den lydenden te voelen; zonder van het hartelykst medelyden geroerd, en door den vuurigsten wensch, om zo veele kwaalen af te weeren, bezield te worden? —— Neen! Deugd en Roem, Godsdienst en Braafheid, zyn minder in staat om den *Sentimenteelen* tot zuchten en weeklaagen over te haalen, dan ellendige Kleinigheden. De Barmhartigheid van eene oude Vrouw, de Liefde van een teemend Kind, de Grillen van een Lediggenger, de Gezichten eens Droomers, de Denkbeelden van een' Bloodaart, zyn de voornaamste Voorwerpen die zyne Ziel bezig houden, en zyn gevoel opwekken.

Een medelydend, teder en toegeevend, hart is, buiten twyffel, het edelste in de Natuur. Deelneeming in het lyden van zyn medeschepzel is juist dat geene, dat den mensch veradelt, wat hem het meest boven de Dieren verheft. Barmhartigheid is van een Hemelschen oorsprong, afstammende van den eeuwigen barmhartigen Vader. De Schepper is barmhartig, genadig, groot van goedertierenheid en trouwe. De God van Israël belooft zyn Volk nog meer liefde toe te zullen draagen, dan eene Moeder voor haar vrucht draagt.

Ook de Heidenen hebben deeze beminnelyke eigenschap van het Opperwezen gekend, gevoeld en gepreezen. De Ellende, zegt HOMERUS, is den Goden heilig. Het zou derhalven een hard gevoelloos, of barbaarsch, mensch moeten zyn, die niet wilde erkennen, dat het medelyden een heilige pligt der Menschen is; dat het een van hunne schoonste deugden uitmaakt; dat het hen veredelt en verhoogt; dat het de zuiverste en

zaligste genoegens verwekt, en den Mensch nader by den Schepper brengt, die 'er een welbehaagen in heeft.

Maar zal het Medelyden een deugd, een sieraad, een bron van onschuldig vermaak, en aan het Opperwezen welbehaaglyk, zyn, dan moet het door de Reden geleid worden, en dan moet 'er nut uit ontstaan. Men moet het niet ontheiligen, door het aan onwaardige Voorwerpen te schenken. Het moet ons onze mannenmoed en mannenkragten niet ontrooven, het moet ons tot geen zwakke Vrouwen, tot geene zedelyk verminkten, of kastraaten, maaken. Het medelyden moet zich in geen stroom van klagten, in geene rymen zonder zin, in geen zenuwtrekkend sidderen en beeven, in geen kinderachtig kermen, vertoonen; neen, het moet in het aanwenden van alle onze kragten en poogingen, om den lydenden te helpen, vooräl zichtbaar zyn. —— Dit laatste echter kan men by de *Sentimenteelen* van onzen tyd niet aantreffen; nadien Barmhartigheid en Medelyden by hen geene andere vruchten voortbrengt, dan een ydel steenen, klaagen, grynen en huilen.

Zo dra zulk een *Maanſmeeker* zich moede gesteend, en heesch geklaagd heeft, dan gelooft hy alles gedaan te hebben, wat hy zynen lydenden medemensch schuldig was te doen. Hy vergeet en verzuimt, om voor hem te *werken*; zelfs veracht hy dit. En waarom? —— Wel, hy heeft *gevoelt*, hy is in Droefheid versmolten, in Onmagt verzonken, in Traanen weggedropen, en in Zuchten en Klagten geheel vervlogen!

De arme ziel van een' *Sentimenteelen* is geduurig in beweeging. Nu wordt zy gespannen, even als het Laken in de Raamen. Dan draait zy zich heen en weer, gelyk een Weerhaan. Nu eens wordt zy van smerten doorstoken, als een Speldekussen; dan weder smelt zy, als Boter in warme Zemelen. Zelfs piept zy nu en dan, gelyk een Kriekje agter een Bakkersöven. —— En vöor wien lyd zy zo veel? Voor verlaaten Weduwen, voor hulpelöze Weezen, voor noodlydenden en bedrukten, voor ellendigen en zieken? —— Zekerlyk ook nu en dan wel eens voor die; doch, zo als wy gezegd hebben, het meeste en het liefste voor een paar elkander teder lievenden, voor Torren en Vliegen, voor Mariebloempjes en Vergeetmynietjes.

Uit duizend belachelyke voorbeelden, zal men het volgende aanvoeren, het welk de bekende ZIMMERMANN, in het *Hannovers Magazyn*, heeft medegedeeld, en dat hem reeds verscheidene *Sentimenteele Stormloopers* hebben naverteld. Een groote Paardevlieg was, by toeval, in eene Kamer gevlogen, in welke een *Sentimenteel* gezelschap vergaderd was. De gevoelige Vrouw van den huize gebood een' knecht, dat hy die arme onschuldige schepzel weder in de vrye lucht zoude brengen. De knecht opende een venster; doch keerde zich aanstonds om, en zeide: dat het zonde was, dat men dit arme

 schep-

schepzel in de lucht zoude laaten, nadien het veel te sterk regende.

Er is niets afschuwelyker, dan wreed te zyn tegen de Dieren. Ja hy, die een levenloos schepzel, in het welk de Schepper zyne almagt, wysheid en goedheid, geopenbaard heeft, gering achten en verwerpen kan, toont, dat hy zelfs een verachtelyk Schepzel is. Maar Dieren en Bloemen meer opmerkzaamheid te schenken, of hen veel hooger te schatten dan zy waardig zyn; wezenlyke pligten te verzuimen, om hen naauwkeurig gade te slaan, en van dienst te wezen; ons medelyden en genegenheid, welke de Schepper tot beter doeleinde in ons harte gelegd heeft, aan hen te verspillen; het verlies van onvernuftige Schepzelen te beklaagen en te bejammeren, even of men zyne liefste Vrienden en waardigste Medeburgers verlooren had; de Dieren, die ons, of andere Schepzelen, meer verheven dan zy, beschadigen; die ons het voedzel ontsteelen, of onze gezondheid in gevaar brengen; zulke Dieren te willen verschoonen of te redden, dit alles is volkomen dwaasheid.

Het Opperwezen wil niet, dat wy ledige Aanschouwers, lofzingende Dagdieven, zullen zyn; wy behooren te arbeiden, onzen medemenschen ten nutte te zyn, den Staat te ondersteunen; tot welzyn van het geheel, het onze, zo veel mogelyk, by te draagen.

Niets kan een Man of Vrouw, die zich op het bespiegelen der Natuur hebben toegelegd, de Bloempjes op het veld beschouwen, en de lieve Vogeltjes koesteren en voeden, van nuttiger bezigheden, en het vervullen van wezenlyker pligten, ontslaan. Een tydverdryf moge het zyn, maar een hoofdwerk behoort het nimmer te worden. Dit laatste is intusschen het geval by veele *Sentimenteelen*, die zeker niet met TITUS zullen klaagen, dat zy één dag verlooren hebben, wanneer zy slechts met de herinnering, dat zy in *Siegwart*, of *Karel van Burgheim*, geleezen, of Madeliefjes en Vergeetmynietjes geplukt, of de lieve Maan een *Compliment* gemaakt hebben, naar bed kunnen gaan.

Even zo gaat het met de Schryvers. Hoe nuttig, hoe dienbaar, is hy niet, die verstand en gaven gebruikt, om Kundigheden te verbreiden, Waarheden te verdedigen, de schoonheid der Deugd te schilderen, de Zeden te verbeteren, en de Vooroordeelen te verdryven? Maar hoe veele van hen, die dit kunnen doen, verbeuzelen tegenwoordig hunnen tyd en moeiten niet, in het beschryven van nutteloze grillen, in het prediken van Minnekozeryën, in verwyfde weekhartigheid, verderfelyke werkloosheid, in gewaand gevoel, in *Werthery* en *Siegwartery*?

Bezit men een teder, deelneemend, hart; kan men de zoetheid smaaken, welke in Medelyden en Barmhartigheid ligt opgesloten; willen wy onze Ziel aan de edelste Aandoeningen over-

overgeeven; ô laat ons die aan geene Bloemen en Dieren verspillen! Er zyn al te veel waardiger Voorwerpen. Wy hebben lydende Medeburgers, Weduwen en Weezen, Zieken en Ellendigen, Armen en behoeftigen, in menigte. Laat ons gebreklydende en hulpelooze Menschen opzoeken, en geene Bloempjes of Kapelletjes. De Zieke, de Hongerige, is de waare *Vergeetmyniet* voor den wezenlyk gevoeligen mensch.

De traanen des Medelydens zyn een veel te kostbaar geschenk, dan dat men dezelve wegwerpen, dat men die aan het redenlooze Vee zoude wyden. Onzen Medemenschen alleen behooren zy. Evenwel komt hen nog iets meer toe dan traanen. Wy zyn hen niet alleen een teder beklaagen schuldig, maar bovenäl daadelyke bystand of hulp. De hand of de mond moeten wy openen, *rykelyk geeven*, of *vrymoedig spreeken*. Wy moeten niet enkel in het lyden, maar tevens in het onrecht, van onzen naasten deel neemen, wy moeten hem *helpen*.

Dit is zeker de zaak van den *Maanſmeeker* niet; wanneer 'er van *hulp* gesproken wordt, dan is zyne gevoeligheid stom of lam. Werkzaam te zyn, nut te doen, alle poogingen aan te wenden om van dienst te wezen, te ondersteunen, te verdedigen, te redden, loopt geheel tegen den aart en het wezen van het tegenwoordig *Sentimenteele* aan. Deeze kan niets meerder dan zuchten, klaagen, weenen, grynen en huilen. Zy gelykt volkomen een Doedelzak. Die is ook in haare heerlykheid wanneer zy vol wind is; en wind te maaken, te klinken, te piepen, is alles wat de *Sentimenteele* doen kan.

Wanneer men den *Sentimenteelen*, over een toeval in den minnehandel van een verliefd paar, droevig hoort zuchten; over een dooden Ezel, in YORICK's reizen, teder ziet treuren; over een gekwetst Uiltje ziet traanen storten; dan zou men gelooven, dat hy, die het lyden van een paar Verliefden, van een Ezel, en van een Insect, zoo sterk gevoelt, zekerlyk op het zien van een' ellendigen, die duizendmaal meer recht heeft op zyn medelyden, in onmagt zal vallen, stuiptrekkingen zal krygen, en by den dood af zal lyden; dat hy zich, wanneer hy al in het leven blyft, daadelyk zal opmaaken, en, tot redding van zynen naasten, wonderen van liefde en barmhartigheid zal uitrichten. Dit laatste geschied evenwel niet. Hy kan, door enkel medelyden, deelneeming en erbarming, niets van dien aart verrichten; want, nadien hy zyne verachtelyke Rol zo dikwyls speelt; terwyl hy gewoon is geworden, by de ellendigste kleinigheden, zo veel te voelen, dat het door merg en been heenen dringt, zo is hy eindelyk geheel verwyfd of vertederd geworden. Een geruisch in het Bosch doet zyn hart van angst reeds kloppen. Een schot doet hem beeven, en op een geschreeuw valt hy in onmagt. By de minste voorvallen siddert hy; weet zich in zyne verlegenheid niet te redden; verliest alle tegenwoordigheid van geest, wanneer hy in gevaaren

komt; en allen moed, wanneer het Ongeluk nadert. Hy ſtruikelt en valt, wanneer, hy als een Tooren, moest ſtaan; hy kruipt, daar hy als een Reus moest voorttreeden; zwygt, als hy, gelyk een Man, behoorde te ſpreeken; en huilt, wanneer hy, als een Held, ten ſtryde moest trekken. By alle gelegenheden gedraagt hy zich zo weinig als man, dat men byna zoude twyffelen, of zyne kinderen de kragt der lendenen van zulk een Kaſtraat wel zyn.

Dit alles is een zeer natuurlyk gevolg van zyn vertederd gevoel. Mannenmoed en Mannenkragt, zo wel in ziel als lichaam, moet door oefening behouden worden; anders verliest men dezelve, even als men de Muzyk, het Danſen en andere bekwaamheden, verliest, wanneer men die niet beoefent. De vermogens der Ziel moeten, even zo wel als de leden van het lichaam, gebruikt en gehard worden. Een Vader, die zynen Zoon tot een nuttig Burger wil vormen, en zyn toekomend geluk wil verzekeren, behoort hem by tyds te gewennen, om ſmart te kunnen lyden, moeijelykheden te verdraagen, gevaaren te trotſeeren: in één woord, om vleesch en bloed te overwinnen. Lafhartigheid, verwyfde tederheid, moet men hem als haatelyk voorſtellen; laage Eigenliefde en *Zelfsheid* moet men door Reden en Slagen uit hem dryven: want anders zal de Jongeling de ongelukkigſte, beklaaglykſte en tevens de verachtelykſte, mensch op de Waereld worden; die zich zelven en anderen, in plaatſe van tot nut, veeleer tot last en plaage leeft. Hadden onze braave Voorvaderen hunne Zoonen niet tot deugd, vlyt en dapperheid, opgetrokken, dan zouden wy heden van zo veele groote Mannen in de Geſchiedboeken niet leezen.

Maar, hoe wordt tegenwoordig de Jeugd opgevoed? Veele Ouders geeven hunne kinderen volkomen vryheid, om al vroeg Sentimenteele Werken te leezen. Straks zitten Jongelingen en Maagden, van den morgen tot den avond, met het *Lyden van den jongen* WERTHER, de *Kloostergeſchiedenis* van SIEGWART, *Karel van Burgheim*, en ſoortgelyke boeken, in de hand. Intusſchen laaten zy nuttige Leerboeken en Naaiwerk liggen, om zich in de edele kunst van te gevoelen te oefenen. Het *Sentimenteele* is hunne bezigheid, hun lust, hunne verdienſte, hunne roem.

Veele jonge Heeren kunnen geen verſtandig woord, ja dikwyls naauwlyks hunne naamen, ſchryven; men kan hen tot niets gebruiken: maar zy hebben den *jongen Werther* geleezen. Zy kunnen gevoelen; zy kennen liedjes aan de Maan; zy kunnen van Gevoel en Menſchenliefde praaten, en, in alle gevallen, kunnen zy zich zelven doodſchieten, zo als de beminde van LOTJE; waarmede het Vaderland somtyds een wezenlyken dienst gedaan wordt. De jonge Heldinnen kunnen noch naaijen, noch breijen, noch iets van het huishouden; maar zy

kun-

kunnen een weinig op het Klavier speelen, en een mooije Litany aan de Maan zingen; ook weeten zy op hun duimpje hoe veel heilige kussen SIEGWART, van zyne MARIANE, in de Maaneschyn ontving.

Wat is nu het gevolg van alle deeze Dwaasheden? —— Verlies van zyne gezondheid, onbekwaamheid in het vervullen der noodzaakelykste plichten, en eene ellende zo lang men leeft. Wy zullen het *zedelyk kwaad*, dat uit het leezen van Sentimenteele boeken voortvloeit, aanvanglyk voorstellen.

Wanneer een jong mensch, zonder genoegzaame ondervinding, deeze gevaarlyke boeken in handen krygt, dan blyft zulk een al zeer ligt in de schakels hangen. In den zorgelyken ouderdom van veertien of vyftien jaaren, is het hart der beide Kunnen altoos onrustig, wil telkens iets te doen hebben, het voelt eene zekere ledigheid in zich zelven, eene zekere drift of neiging, een verlangen, men weet zelfs niet recht waarnaar. Men bevindt zich zo wel, zo vergenoegd, wanneer men in gezelschap is met een jong persoon van eene andere Kunne. —— Maar wie weet niet, uit eigen ondervinding, welke omwentelingen in ons hart, geduurende het vyftiende jaar, kunnen voorvallen?

Verstandige Ouders weeten dit, geeven in dit zorglyk Tydperk de jonge kirrende Duifjes iets anders te doen, en draagen vooral zorg dat de Doffer het kirren niet hoort. Maar alle voorzigtigheid is te vergeefsch, wanneer de Meisjes, die het ontbreekende gevoelen, sentimenteele Historietjes in handen komen! Veertien dagen breeken dan alles af, wat veertien jaaren opgebouwd hebben. Vermaaningen en Verzoeken, Leeringen en Voorbeelden, verzinken in dat voortgolvend gevoel; en waar de Deugd voorheen haar Paradys had, komt nu een verzengde onvruchtbaare Rots voor den dag. Want wat leert het lieve Kind uit zulke Romannen? —— Dat de Liefde de zaligste vreugde onder de Maan, het hoogste goed op Aarde, is; het oogmerk waar op ons geheel aanzyn doelt; de heiligste plicht, die wy te vervullen hebben; eene Wet die alle andere opweegt; een Drift aan welke wy ons, als eene onweêrstaanbaare neiging, geheel moeten overgeeven; eene soort van Godsdienst, door welken wy aan het Opperweezen behaaglyk zyn. Zy leeren daar uit, dat God en zyne Engelen hunne vreugde daar in vinden, dat een jonge Weetniet en zyn Nufje elkanderen in de Maaneschyn vryen; dat zy dezelve in hunne bescherming neemen; ja hun, op het laatst, gelyk een paar trouwe Martelaars, ten Hemel voeren, wanneer zy hier op Aarde geen Bruiloft hebben kunnen houden.

Kan een onervaaren, onnozel, Meisje zodanige Geschiedenissen, wel met opmerkzaamheid leezen, zonder te denken: *heden gy, morgen my*; en 'er derhalven zo veel deel in te neemen, dat zy mede droomt in die Romaneske Waereld verplaatst te zyn? Moet haar niet, by elke geheime zamenkomst,

van welke zy leest, het hart kloppen; by elk kusje de tanden wateren? Moet zy niet, als zy het boek neerlegt, ook naar zulk een zoet lyden verlangen, en uitroepen: zulk een LOTJE, zulk eene EMILIA, zoude ik ook zyn, wanneer ik een WERTHER, of een SIEGWART, vond!

'Er ontbreekt dan nog aan, dat 'er een van die gevoelige Papegaaijen by komt, die van Edele zielen, van Maaneschynen, van Gevoel, enz. weet te kakelen; dat deeze met haar de heilige spraak der liefde spreekt, haar eenige gevoelige plaatsen uit boeken voorleest, en haar eindelyk weet te overtuigen, dat hy de Man is, die de Hemel voor haar bestemd heeft. Dat zyne ziel en de haare één zyn. Dat hun Huwelyk in de Maan besloten is. Dat de Natuur hen gebied om voor elkander weg te smelten, om, in spyt van misgunstige Tyrannen van Ouderen en Voogden, elkander te beminnen; elkander in 't geheim te bezoeken, een eeuwige Seraphynsche liefde-eed te zweeren. Zy kunnen den vaderlyken zegen, erfgoed en levensonderhoud, ontbeeren, wanneer zy slechts gevoel hebben. Gevoeligheid is hun grootste rykdom; en het heerlyk gezicht van een paar trekkebekkende Duifjes is voor hen een vrolyk feest.

De eenvoudige van gevoel doordrongen Gekkin gelooft dit alles als een Euangelie, werpt zich de heilige Natuur, de heilige Liefde, in den heiligen Maaneschyn, in de armen; let niet meer op de verzoeken en waarschouwingen der Ouderen; hoort de stem der Reden, der Deugd, der Eere, of die van den Godsdienst, niet meer. Zy geeft zich geheel aan den Vriend haarer Ziele over, op welke zy zich volkomen verlaat; en wederzydsche kussen en omhelzingen bevestigen de wederzydsche beloften.

Op deeze wyze kan het schoonst, onschuldigst en beminlykst, Meisje verleid, en van alles wat haar lief en dierbaar was, beroofd worden. Het *Sentimenteele* is erger dan de sterke dranken; de bedwelming, die deeze veroorzaaken, kan men weer uitslaapen; maar de dronkenschap van het *Sentimenteele* blyft ons geduurig by, neemt toe, en klimt tot krankzinnigheid. Men onderhoud en voedt dit verteerend vuur met alle vlyt; men onttrekt zich zelven aan alle die bezigheden en middelen, die de bedwelming kunnen verdryven; men zoekt de Eenzaamheid, en ontsteelt zich zelve den Slaap, om zich aan die zoete Dweepery geheel over te geeven. Is het verstand daar eens door verbysterd, de verbeelding eenmaal verhit, dan ziet het arme Meisje dingen, die geen sterveling zien kan. Zy ziet eenen Seraph in elken Baviaan, in elken Sater, die als een SIEGWART weet te snappen. En wil zy niet smelten, dan neemt de Verleider een Pistool, en dreigt een WERTHER te worden; het Aapje beeft voor den verschrikkelyken *pof!* en geeft zich over, op genade en ongenade. —— Menigmaal is zekerlyk zulk een *Sentimenteele* Verleider niet aanstonds by de hand.

By geluk kunnen deeze Gieren niet elken roof wegsleepen. Maar een Meisje is daarom nog niet zeker, wanneer zy zich eenmaal in de *Sentimenteele* Romans heeft laaten verstrikken. De gevoelige Ziel wil, en moet, de Theorie in Practyk brengen; het geleezene naarbootzen, het gepreezen zoet zelfs smaaken, al zoude het maar in schyn zyn. Zy zoekt een Sentimenteelen Correspondent; schryft aandoenelyke Brieven, maakt Sentimenteele Verzen; en knoopt dusdoende een heiligen Sentimenteelen knoop, dien zy weer los wil maaken, eer het te verre gaat. Maar nu heeft zy de Rekening zonder den Waard gemaakt. Het geen zy uit spottemy, tot tydverdryf, of om de proef te neemen, begonnen heeft, wordt in vollen gloed voleind. Met de Liefde is niet te spotten. 'Er is niets gevaarlyker dan voor een verliefden te willen speelen; want men blyft aan de Rol hangen. Verbeelding en Gewoonte zyn twee groote Meesters. Zy maaken den vooronderstelden aanbidder tot een waaren slaaf van zyne zelfs gekozene Godin. Zy geeven, aan eene verdichte neiging, wezenlykheid en kragt; zo dat geene Reden, geene verandering in ons leven, geene afwezenheid, geen tyd, hen kan verdelgen: alleen het bezit der Geliefde opent den Dwaazen de oogen.

Duizende jonge Lieden hebben zich, uit spotterny, in zulk een minnehandel ingelaaten: zy hebben zich willen vermaaken, of wel willen oefenen; zy meenden dat zy den Roman konden doen eindigen wanneer zy het goedvonden. Maar zy zyn het offer hunner Nieuwsgierigheid geworden: de Roman is met haar verstand, en niet zelden met haar tydelyk geluk, geëindigd. Deeze droevige gevolgen van het leezen van Sentimenteele Schriften behooren de Ouders waakzaam te doen zyn, om de Boeken hunner kinderen na te zien, ja nu en dan alle hoeken, kassen en bedden, te doorzoeken, of daar mogelyk zulk een vergiftig Werkje verborgen is.

Men noemt deeze soort van Geschriften, zonder schroom, vergiftig, want zy doen ontzaglyk veel nadeel. Zy richten verscheidene ongelukken aan, beneemen honderde menschen hunne gezondheid, en tydelyke en eeuwige welvaart. In *Denemarken* is de jonge WERTHER reeds by verscheidene tot eene aanmoediging geweest, om eene overspeelige liefde te koesteren, en, in naarvolging van LOTJE's Boel, een Zelfmoord te begaan. Om van veele andere droevige gebeurtenissen, ten deezen opzichte, te zwygen.

Het zy verre, dat wy een LA FONTAINE, een GRECOURT, een vertaalden PETRONIUS, en andere zedelyke Brandstichters, ten voordeele zouden spreeken; maar men kan verzekerd zyn, dat zy naauwlyks gevaarlyker voor de Jeugd zyn, dan de Sentimenteele Romans. De eerste verleiden de Zinnen, maar niet het Hart, ten minsten het Verstand niet. Elke begeerte, die, by zulke Tooneelen, in den jongen boezem ontstaat, werkt altoos

te-

tegen een inwendig gevoel. Maar van de Sentimenteele Historien wordt de Ziel zelve aangestoken; de zucht tot waare, werkzaame, deugd verstikt; de denkwyze bedorven. Verstand, hart en zinnen verbinden zich met elkanderen, om te beminnen en te gevoelen; maar de Sentimenteelen beminnen en gevoelen alles ten nadeele van anderen, die zy aan hun gevoel opofferen.

(*Het Slot in onze volgende.*)

ONAANDOENLYKHEID EN WREEDHEID VOORBEELDLYK GESCHETST.

In den tyd van den zogenaamden Godsdienstigen Oorlog in *Frankryk*, noodigde RENÉ VAN CHAMPAGNE, Heer van *Pecheruel*, op zyn Kasteel, onder het masker van Gastvryheid, allen de zodanigen, die hy verdagt hield de Nieuwe Begrippen toegedaan te weezen, en deedt hun verdrenken in een Vischvyver by de Poort des Kasteels. Deeze onaandoenlyk wreede noemde dit: *zyne Gasten uit de groote Kom te laaten drinken.* Hy kreeg eens een bezoek van Koning CAREL DEN IX, hem in onaandoenlykheid en wreedheid gelyk, zo niet overtreffende. Een Kasteel, vermaard geworden door deeze ten Hemel schreiende mishandelingen, schaamde hy zich niet te gaan zien.

By den Vyver, waarin zo veelen zyner getrouwste Onderdaanen verdronken waren, vroeg hy lachende aan den snooden RENÉ: *Hoe veelen hebt gy uit uw groote Kom laaten drinken?* —— „ *Ik heb*," was het antwoord, „ *myn geheugen niet bezwaard met het aantal deezer Snooden!*" —— Welk een onderhoud! —— Dan men herinnere zich hier, dat de ontmenschte Koning CAREL DE IX, geduurende den *St. Bartholomeus*-nagt te *Parys*, zich aan een der vensteren van de *Louvre* bevondt, en zich vermaakte met te schieten op de elendige Vlugtelingen, die het doodsgevaar zogten te ontwyken met de *Seine* over te zwemmen; en aanschouwde vervolgens, met vermaak, het deerlyk mishandeld Lyk van COLIGNI, 't welk lang omgesleurd, in 't water geworpen, daar weder uitgehaald, met yzeren ketenen aan de galge gehangen, en van onderen met vuur gestookt werd.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

GEWIGTIGE BEDENKINGEN, OVER ZOMMIGE VERONDERSTELDE UITWERKZELEN DES CHRISTLYKEN GODSDIENSTS.

(Overgenomen uit PALEY's *View of the Evidences of Christianity.*)

Dat eén Godsdienst, die, onder welk eene gedaante ook geleeraard, spreekt van de eindelyke Belooning der Deugd, en de Straffe welke eens der Ondeugd t'huis komt, —— dat een Godsdienst, dien het wysste en beschaafdste gedeelte des Menschdoms voor goed en recht keurt, van zommigen niet geloofd worde, is zeer mogelyk; maar dat die eigenste Godsdienst, zo verre als men denzelven omhelst, geen goed zou voortbrengen, maar veeleer een kwaad uitwerkzel hebben op het algemeen geluk, is eene Stelling die eene groote baarblyklykheid noodig heeft om dezelve geloofiyk te maaken. Nogthans zyn 'er niet weinigen gevonden, die deeze Wonderspreuk verdedigden, en heeft men zich, met veel betrouwen, beroepen op de Geschiedenis en de Ondervinding, als daar voor borg staande.

In de gevolgen, nogthans, welke deeze Schryvers trekken uit het geen zy Ondervinding noemen, kan men, myns oordeels, twee bronnen van misslag ontdekken. —— *De eerste* is, dat zy den Invloed van den Godsdienst ter verkeerde plaatze zoeken. —— *De andere*, dat zy den *Christlyken Godsdienst* gevolgen ten laste leggen, waar voor dezelve niet verantwoordlyk is.

Men hebbe den Invloed van den Godsdienst niet te zoeken in de Raadzaalen der Vorsten, in de twisten en besluiten der Volksvergaderingen, in het gedrag der Staatsbestuuren ten opzigte van de Onderzaaten, of der Staaten en Souverainen jegens elkander, in 't geen Overwinnaars doen aan 't hoofd hunner Legermagten, of by de t'huis zynde Partyen in den lande, die elkander de Magt betwisten, (Bedryven nogthans, die het meest de aan-

aandagt trekken, en de bladeren der Geschiedboeken vullen;) maar men moet dien Invloed bemerken, indien zy te bemerken valle, in den stillen loop des byzonderen en huislyken Leevens. —— Ja zelfs *daar* kan die Invloed niet zeer bloot liggen voor den Waarneemer. Indien dezelve in zekere maate persoonlyke ongebondenheid beteugelt; indien dezelve eene algemeene braafheid in het bedryf te wege brengt; indien dezelve zagte en menschlievende Zeden by den grooten hoop der Maatschappye veroorzaakt, en by zommige gelegenheden het betoon van arbeid en geld kostende weldaadigheid by eenige weinigen, zyn dit alle de uitwerkzels, die zichzelve der uitwendige kennisneeming aanbieden.

Het Koningryk der Hemelen mag in dien zin gezegd worden *binnen in ons te weezen.* Dat geen, 't welk het Weezen van den Godsdienst uitmaakt, de hoop en de vertroosting welke dezelve schenkt, de mengeling daarvan met onze overleggingen te aller uure, de eerbiedigheid des harten, het zelfsbestuur over onze neigingen, en de gestadige geneigdheid om den Wil van GOD te doen, zyn alle noodwendig onzigtbaar. Van deeze nogthans hangt de Deugd en het Geluk van Millioenen af.

Deeze oorzaak brengt te wege, dat de Vermeldingen der Geschiedenis, ten aanziene van den Godsdienst, onvolkomen en bedrieglyk zyn, in eene grootere maate dan ten opzigte van eenig ander onderwerp. De Godsdienst werkt meest op de zodanigen van welken de Geschiedenis het minst weet; op Vaders en Moeders in den kring huns Huisgezins, op Dienstknegten en Dienstmaagden, op den geregeld handelenden Koopman, den stillen Burger, den Handwerker en den Landman. —— Onder de zodanigen kan de Invloed zamengenomen van eene onschatbaare waarde weezen; terwyl, ten zelfden tyde, de uitwerkzels weinig te beduiden hebben by dezulken, die op het tooneel der wereld eene eerste rol speelen. Zy mogen 'er niets van weeten; zy mogen 'er niets van gelooven; zy mogen gedreeven worden door beweegredenen van een geweldiger natuur, dan die de Godsdienst kan verwekken. Men kan het, derhalven, niet vreemd vinden, dat de Invloed van den Godsdienst de kennisneeming der openbaare Geschiedenis ontvliede, en waarlyk, wat is de openbaare Geschiedenis veel anders dan een Register van de gelukkige slaagingen en de teleurstellingen, van de ondeug-

den, de dwaasheden en de geschillen, der zodanigen, die elkanders Magt en Gezag betwisten?

Ik wil hier nog byvoegen, dat veel van den Invloed des Godsdienst gevoeld kan worden in tyden van algemeenen rampspoed; en weinig in dagen van welvaard en gerustheid. Dit vermeerdert desgelyks de onzekerheid van eenige begrippen, welke wy uit Geschiedkundige voordragt ontleenen. De Invloed van den *Christlyken Godsdienst* is niet af te meeten by de uitwerkzels, welke de Geschiedenis optekent. Wy beweeren niet, dat dezelve zulk een noodwendig en onwederstandelyk vermogen hebbe over de zaaken der Volken, dat zulks de kragt van andere oorzaaken overtreft.

De *Christlyke Godsdienst* werkt ook op openbaare Gebruiken en Instellingen, door eene werking die uit de tweede hand en niet rechtstreeks mag heeten. Het *Christendom* is geen Burgerlyk Wetboek. Het kan alleen den Invloed op openbaare Instellingen uitstrekken door op byzondere Characters te werken. Nu kan de Invloed op byzondere Characters sterk zyn, terwyl nogthans verscheide openbaare Instellingen en Gebruiken, met de beginzelen van dien Godsdienst strydig, blyven stand houden. Om van deeze ontslaagen te worden, moet het regeerend deel der Maatschappye werken, en gezamenlyk werken. Doch het kan lang aanloopen, eer de Persoonen, die dit lichaam uitmaaken, genoegzaam getroffen zyn door het Christlyk Character, om zich te vereenigen tot het verbannen van zulke Bedryven, waaraan zy met de overige Leden der Maatschappye gewoon waren geworden, door hebbelykheid en belang, welk den Mensch aan alles doet gewennen.

Niettemin zyn de Uitwerkzels des *Christendoms*, zelfs uit dit oogpunt beschouwd, van aanbelang geweest. Deeze heeft het beleid in 't voeren des Oorlogs, en de behandeling der Gevangenen, verzagt; het Bestuur van Despotike Staatsbestuuren geleenigd; de Veelwyvery afgeschaft; de lichtvaardige Echtscheidingen bedwongen; aan het ter Vondeling liggen der Zuigelingen, en het dooden der Slaaven, een einde gemaakt; de stryden der Zwaardschermeren (*), als mede de Onkuisheden by veele zoge-

(*) LIPSIUS verzekert, (*Sat. B. I. c.* 12.) dat de Speelen der Zwaardschermeren zomtyds aan *Europa* op twintig of dertig duizend Leevens in ééne maand te staan kwamen; en dat niet al-

genaamde Godsdienstplegtigheden, doen ophouden; Onnatuurlyke zonden, zo niet verbannen, althans het dulden van dezelve geweerd. Ja het *Christendom* heeft den ſtaat van het arbeidend deel des Menschdoms, dat is te zeggen van den grooten hoop in alle Maatſchappyen, verbeterd, door hun weeklyks een rustdag te verſchaffen. In alle Landen, waar de *Christlyke Godsdienst* gevestigd is, zyn daaruit ontelbaare ſtichtingen voortgeſprooten, tot verlichting van den druk der Zieken en der Armen, en in zommige eene geregelde en algemeene bezorging door de Wet bepaald. Dezelve heeft gezegepraald over de Slaaverny in het *Romeinſche* Ryk vastgeſteld; dezelve ſtrydt nog tegen, en ik vertrouw dat dezelve ten eenigen dage zal zegevieren over, de nog erger Slaaverny in de *West-Indiën.*

Een *Christen* Schryver, zo vroeg als de Tweede Eeuwe, draagt getuigenis van den gelukkigen wederſtand dien het *Christendom* boodt aan ſnoode en ongebondene Gebruiken, ſchoon dezelve door de Wet en Volksgewoonte heerschten. „ Noch in *Parthia* geeven de *Chris-* „ *tenen*, ſchoon *Parthers*, zich aan de Veelwyvery over; „ noch in *Perſie*, ſchoon *Perſiaanen*, trouwen zy hunne „ eigene Dogters; noch onder de *Bactri*, of *Gallen*, ſchen- „ den zy de heiligheid des Huwelyks; noch, waar zy ook „ gevonden worden, laaten zy zich overheerſchen door „ kwalyk ingerigte Wetten en ſlegte Zeden (*).”

Socrates rooide den Afgodendienst der *Athenienſeren* niet uit, of bragt de minſte omwenteling in de Zeden zyn Lands te wege.

Maar het bewys, waar toe ik wederkeer, is, dat de weldaadige Invloed van den Godsdienst, voornaamlyk gevoeld wordende in het duister der byzondere Burgerſtanden, noodwendig de opmerking der Geſchiedenis ontvlugt. Zints de eerſte algemeene bekendwording des *Christendoms*, tot den tegenwoordigen dag, werden in alle Eeuwen veele Millioenen van Menſchen gevonden, wier Naamen men nimmer hoorde vermelden, daar door niet alleen beter gemaakt in hun gedrag, maar ook in hunne ge-

aart-

alleen de Mannen, maar zelfs de Vrouwen, van allerlei rang, driftig geſteld waren op dit ſlag van bloedige Schouwſpelen. Zie Bisſchop Porteus, *Sermon* XIII.

(*) Bardesanes, *ap. Euſeb. Præp. Evangel.* VI: 10.

aartheid; en gelukkiger, niet zo zeer in hunne uitwendige omſtandigheden, als wel in hun binnenſte, in dat, 't welk alleen den naam van Geluk verdient, de Weltevredenheid met zichzelven en de troostvolle gevoelens daar uit herkomſtig. De *Christlyke Godsdienst* is van den beginne af de bron geweest van Geluk en Deugd voor Millioenen en Millioenen des Menschlyken Geſlachts. Wie is 'er die niet zou wenſchen dat zyn Zoon een *Christen* was?

Het *Christendom* heeft desgelyks, in elk Land waar hetzelve beleden wordt, een zeer merkbaaren, ſchoon geen volkomen, invloed gehad op het algemeen oordeel over de Zeden; en dit is eene zaak van vry veel gewigts. Want zonder de verbetering, welke het algemeen gevoelen nu en dan ontvangt, kan geen mensch voorſpellen, tot welke buitenſpoorigheden het kan afzwerven. Moord en Doodſlag mogt dan zo loflyk gerekend worden als het Tweegevegt; Onnatuurlyke zonden mogten dan zo afkoopbaar voorkomen als Hoerery. Langs deezen weg is het mogelyk, dat veelen van Misdryf te rug en tot een geregeld leeven gehouden worden door het *Christendom*, die zelve geen *Christenen* zyn. Zy laaten zich leiden door de Geregeldheid welke die Godsdienst aan het algemeen gevoelen geeft. Hun Geweeten moge hun waarlyk hun Pligt voor- en zy mogen deeze inboezemingen toeſchryven aan een Zedelyk gevoel, of de aangeboorene bekwaamheid des menschlyken Verſtands, daar zy, in de daad, niet anders zyn, dan het heerſchend gevoelen, by terugkaatzing werkende op hunne gemoederen; een gevoelen, in eene zeer groote maate gewyzigd door de Lesſen des *Christendoms*. „ Vast gaat het," om de woorden van Dr. CLARKE te gebruiken, „ en dit betekent zeer veel, dat de *Christenheid* in 't algemeen, „ zelfs onder het geringſte en onkundigſte volk, rechtſchapener en waardiger denkbeelden heeft van GOD, „ juister en beter begrippen wegens zyne Eigenſchappen en Volmaaktheden, een dieper bezef van het onderſcheid tusſchen Goed en Kwaad, een meerder agtgeeving op Zedelyke verpligtingen, en op de zo eenvoudige als noodzaaklykſte Pligten des Leevens, en „ een vaster en algemeener verwagting eens Toekomenden Staats van Belooningen en Straffen, dan men ooit „ in eenig *Heidensch* Land onder een aanmerkelyk aantal Menſchen aantrof."

Met dit alles moet de waardy des *Christendoms* niet berekend worden naar de *Tydlyke* uitwerkzelen, welke 't zelve te wege brengt. Het voorwerp der Openbaaring is Invloed te hebben op 's Menschen gedrag in dit Leeven; doch 't geen in Gelukzaligheid gewonnen wordt door dien Invloed kan men alleen schatten door het geheel van 't Menschlyk Bestaan in overweeging te neemen. In dit opzigt kan de *Christenheid* groote gevolgen hebben, welke tot dezelve als eene Openbaaring niet behooren. De Uitwerkzels van de Zending, den Dood, van de tegenwoordige en toekomende werkzaamheid, van CHRISTUS op de Zaligheid der Menschen, kunnen algemeen weezen, schoon die Openbaaring niet algemeen bekend is.

Ten anderen beweer ik, dat de *Christlyke Godsdienst* bezwaard wordt met veele gevolgen, voor welke dezelve niet heeft te verantwoorden. Ik geloof, dat Godsdienstige Beweegredenen niet meer te maaken gehad hebben, in de formeering van negen tiende van de Onverdraagzaame en Vervolging berokkenende Wetten, welke in verscheide Landen, ten aanziene van den Godsdienst, vastgesteld zyn, dan zy in *Engeland* te schaffen hadden met het opstellen der Wetten omtrent het Spel. —— Deeze maatregels, schoon dezelve den *Christlyken Godsdienst* tot hun onderwerp hebben, kunnen gebragt worden tot een beginzel, 't welk het *Christendom* zeker niet vaststelde, (en 't welk het *Christendom* niet algemeen kon wraaken, om dat het niet altoos flegt is;) welk beginzel geen ander is dan dit, dat zy, die zich in 't bezit van Magt bevinden, alles doen wat zy kunnen om die te behouden.

De *Christenheid* is niet verantwoordlyk voor eenig gedeelte des kwaads, 't welk de Vervolging der Wereld aangebragt heeft, dan in zo verre het veroorzaakt werd door hun, die *Geweetenshalve* zich als Vervolgers aanstelden. Deeze nu zyn misschien nooit talryk of magtig geweest. En kan men zelfs *hun* misslag, als men rechtmaatig oordeelt, der *Christenheid* niet wyten. Zy zyn misleid geworden door een dwaaling, die eigenlyk niet tot het *Christendom*, of tot den Godsdienst, behoort; maar door eene dwaaling in hunne zedelyke Wysbegeerte. Zy gingen naar het byzonder gevolg te werk, zonder te letten op het algemeen gevolg. Geloovende, dat zekere Geloofsleerstukken, of eene zekere wyze van Eerdienst, hooglyk bevorderlyk, of misschien weezenlyk noodig, ter Zaligheid waren, oordeelden zy zich verpligt, om allen,

door

door allerlei middelen, welke zy konden te werkstellen, daar toe te brengen. Dit dagten zy, zonder te overweegen wat het gevolg zou weezen van zulk een besluit, als het by de Menschen ten algemeenen regel des gedrags genomen werd. Vondt men in het *Nieuwe Testament*, gelyk in den *Koran*, Voorschriften, die den Dwang, in de Voortplanting van den Godsdienst, wettigden, en het gebruik van Geweld tegen de Ongeloovigen, het geval zou geheel anders weezen. Men zou dan die onderscheiding niet hebben kunnen maaken, of deeze verdediging aanvoeren. . . . .

Ik ben geen voorspraak van de Vervolging in eenige soort, of in eenige maate; maar ik denk, dat de verwoestingen, daar door te wege gebragt, breed zyn uitgemeeten. De Slaavenhandel vernielt meer Menschen in één jaar, dan de Inquisitie in honderd jaaren, of misschien dan dezelve, naa dat ze ingesteld is, gedaan heeft.

Indien men hier op tegenwerpt, dat de *Christlyke Godsdienst* ten laste mag gelegd worden alle kwaad, waartoe dezelve *gelegenheid* gegeeven heeft, schoon dezelve niet ten beweegmiddel strekte; zo dient ten antwoord, dat, wanneer botgevierde slegte driften daar zyn, het in de wereld nooit aan gelegenheden zal ontbreeken. De beschadigende hoofdstoffe zal altoos een Geleider vinden, en een Punt waar de Ontlasting plaats grypt. Bewaarde de toegejuichte Inschiklykheid van de *Heidensche* Godgeleerdheid den Vrede van de *Romeinsche* Wereld? Voorkwam dezelve verdrukkingen, verbanningen, doodslagen, verwoestingen? Was het Bygeloof 't geen ALEXANDER na het *Oosten* dreef, of CÆSAR in *Gaulen* bragt? Zyn de Volken der Aarde, tot welken het *Christendom* niet is doorgedrongen, of van onder welken men 't zelve verbannen heeft, van twisten ontheven? Zyn de twisten daar min verwoestend, min bloeddorstig? Is het aan den *Christlyken Godsdienst* te wyten, of aan 't gebrek daar van, dat de schoonste Ryken in het *Oosten*, de Landen tusschen de vier Zeeën, het Schiereiland van *Griekenland*, met een groot gedeelte van de kust aan de *Middellandsche Zee*, tot op deezen dag, eene woestyn zyn? Dat de oevers van den *Nyl*, wier steeds vernieuwde vrugtbaarheid door verwaarloozing niet verzwakt, of door de vernielingen des Oorlogs verwoest worden, alleen dienen tot eên tooneel van eene woeste regeeringloosheid, of het voeden van onophoudelyke vyandlykheden? —— *Europa* zelfs heeft, eenige eeuwen lang, geene Godsdienst-oorlogen gekend, en is

 naauw-

naauwlyks ooit geheel zonder oorlog geweest. Moeten de rampen, welke 't zelve tegenwoordig drukken, toegeschreeven worden aan het *Christendom*? Is *Poolen* gevallen door een Christen-Krygstocht? Zyn de tooneelen, in *Frankryk* aangerigt, door de Vrienden of de Vyanden van onzen Godsdienst veroorzaakt?

Eindelyk, indien de Oorlog, gelyk dezelve thans onder de Volken gevoerd wordt, minder elende, minder verderf, baart dan voorheen, zyn wy die verandering ten goede misschien meer aan den *Christlyken Godsdienst*, dan aan eenige andere oorzaak, verschuldigd. Deeze, derhalven, in betrekking tot dit onderwerp beschouwd, blykt voordeelig geweest te zyn voor de Wereld. Deeze heeft het voeren des Oorlogs (hoe veel onmenschlyks 'er nog in plaats moge hebben) menschlyker gemaakt, en opgehouden die te verwekken.

Het verschil van Gevoelens, 't welk, door alle eeuwen heen, onder de *Christenen* geheerscht heeft, valt zeer binnen de uitersten hier behandeld. Indien wy de Geestgesteltenis bezaten, welke de *Christlyke Godsdienst*, boven alle andere hoedanigheden, tragt in te boezemen, zouden die verschillende Begrippen weinig kwaads doen. Indien deeze Geestgesteltenis ontbreekt, zullen andere oorzaaken, zelfs wanneer die geschillen niet bestonden, steeds te voorschyn komen, om de kwaadberokkenende driften aan den gang, en in werking, te brengen.

Verschillende Begrippen, als dezelve gepaard gaan met onderlinge Liefde, welker schennis de *Christlyke Godsdienst* verbiedt, zyn grootendeels onschadelyk, en in sommige opzigten nuttig. Zy bevorderen onderzoek, nafspeuring en kennis. Zy helpen de aandagt op Godsdienstige onderwerpen gevestigd te houden, en 'er belang in te stellen, 't welk zeer ligt zou verdwynen in de bedaardheid en stilte van algemeene overeenstemming. Ik weet niet, dat het in eenige maate waar is, dat de Invloed van den Godsdienst daar het grootste is, waar de minste *Dissenters*, of lieden van de heerschende begrippen verschillend denkenden, gevonden worden.

WAAR-

WAARNEEMING WEGENS DE NUTTIGHEID VAN DE ZEEZOUTZUURE ZWAAR-AARDE (*Terra ponderosa salita*) IN EENE HEVIGE KROPZEERIGE OOG-ONTSTEEKING. Door den Heer HUFELAND, *Hoogleeraar te Jena*.

Een Kind van zes Jaaren was, van zyne geboorte af aan, met alle tekenen eener Kropzeerige gesteldheid behebt geweest; als een groot hoofd, een gezwollen bovenlip, een teêr, bol, bleek vel, met doorschynend roode wangen, bleeke lippen, een schynbaar wel doorvoed, maar sponsagtig en slap, lighaam, blonde hairen, eene dikke en korte hals, enz. —— Van zyne eerste kindsheid af aan, had hy telkens ongemakken, deeze ongesteldheid eigen, gehad, waartoe eene slegte opvoeding, en het opvullen met meelspyzen en gebakken, niet weinig medewerkte. Een algemeene huidüitslag, verharde klieren, zeerhoofdigheid, zweeren, wisselden telkens met elkander af. Zedert drie Jaaren had hy altoos, in het voorjaar, aan eene zeer hevige Oogontsteeking gezukkeld, waarvan op het slinker oog een witte vlek op het hoornvlies was overgebleven. In het Jaar 1791, kreeg hy dit ongemak weder, en wel met meer hevigheid dan te vooren, daar hy ook, dit Jaar, de Kinderziekte sterk gehad had, en zyne oogen daardoor eenigzins geleden hadden. Zyne oogen waren geheel gesloten en traanden sterk, terwyl de oogleden rood, gezwollen, en van binnen met een taai lym bedekt waren. Na de verslimmering der oogen, was de uitslag op het hoofd droog geworden, en alles scheen zich op de oogen geplaatst te hebben. —— Sterke purgeermiddelen met kwikzilver, mynstoffelyk Moor, dulle kervel uit- en inwendig, de Pillen van PLUMMER, eindelyk het purper Vingerhoeds-kruid, waarvan ik anders in Klierziekten veel nut ondervonden had, deeden even zo min, als uitwendige oogwaters, de roode præcipitaat-zalf, weekmaakende stoovingen, spaansche Vliegen, de *Ecorce de Garou*, bloedzuigers, en meer andere middelen van dien aart, niet het geringste voordeel, of, zo zy eenigzins scheenen te helpen, was dit slegts van korten duur. Het Kind lag thands reeds byna drie maanden lang blind in eene donkere kamer, terwyl, zo veel de gezwollen oogleden

het toelieten om iets van de oogen te zien, het hoornvlies zich rood en de *Albuginea* met veel opgezette aderen gevuld vertoonden. —— Ik begon thands eene oplossing der Zoutzuure Zwaar-aarde te beproeven, en gaf daarvan in 't eerst yder dag driemaal XXX druppels, doch zonder voordeel; ik vermeerderde dus de giften tot XXXX druppels, waardoor aanhoudende stoelgangen, 3 of 4 maal daags, van zeer veele taaije stinkende slym, volgden, 't geen des te opmerklyker was, om dat ik te vooren van sterke *drastica*, in meer dan gewoone *doses*, weinig uitwerking en geen nut ondervonden had. Onder het voortgezet gebruik deezes middels begon ook de oogontsteeking af te neemen; in weinige dagen kon hy de oogen openen, en het daglicht verdraagen, terwyl de roodheid en duisterheid van het hoornvlies allengs verdweenen. 'Er vertoonde zich intusschen op nieuw eenig uitslag en weinige klieren aan den hals; doch, door een voortgezet gebruik van het middel, werden ook deeze ten eenemaal weggenomen. —— Men nam het Kind kort hierna op eene reis mede; doch, ondanks een kwalyk bestuurden eetregel, en andere gelegenheden tot instorting, bleef het ongemak volmaakt geneezen, zo dat 'er geen voorraad meer van scrophuleuze stof scheen voorhanden te zyn. —— Ik deed hem naderhand nog, om de vier weeken, het middel, agt dagen lang, tusschen beide laxeermiddelen van Kwikbereidingen, en in 't volgend voorjaar de Zoutzuure Zwaar-aarde, eenige weeken agtereen, gebruiken, en na dien tyd is hy van dit zo hevig en hardnekkig ongemak bevryd gebleven, terwyl ook de overige verschynzelen der Klierziekte ten vollen verdweenen zyn. —— Na dien tyd heb ik nog meermaalen gelegenheid gehad, om de heilzaame uitwerkingen van dit voortreflyk middel, in Oogontsteekingen, Klierverhardingen, en andere ongesteldheden van een Kropzeerigen aart, te mogen ondervinden.

DE GROOTE EN ALGEMEENE SCHOKKEN, DIE DE AARDE ONDERGAAN HEEFT.

(Overgenomen uit *a View of Nature, in Letters to a Traveller among the Alps*, by RICHARD JOSEPH SULLIVAN, Esq. F. R. S. & F. A. S. uitgegeeven in 1794.)

„ Onlangs gaven wy, uit dit opgenoemde Werk, 't „ welk een schat van kundigheden oplevert, „ *De Wording der Bergen* (*). Zeer wel passende by dit „ onderwerp, en daar mede zeer naauw verbonden, zyn „ des Heeren SULLIVAN's Bedenkingen over *de groote en „ algemeene Schokken, die de Aarde ondergaan heeft*; „ van welke wy thans de Vertaaling mededeelen."

De Aardkloot, welken wy bewoonen, is blykbaar, althans tot zekere diepte, overal geen vast lichaam; maar hier en daar doormengd met zeer groote holten, welker boogen de daar op rustende aarde onderschraagen, en met den tyd onvermydelyk bezwyken. Als dan vloeit 'er het Water onmiddelyk in, en, door deeze te vullen, laaten zy een gedeelte droog Lands, 't geen binnen kort een woonplaats voor Landdieren wordt. Deeze gedeelten ondergaan, op hunne beurt, een dergelyk lot. Zo volgt omwenteling op omwenteling.

Wanneer de Schelpverzamelingen zich op de *Alpen* opeen hoopten, toen, in den boezem des Oceaans, moeten 'er ontwyfelbaar gedeelten van de Aarde droog en bewoond geweest zyn. Overblyfzels uit het Groeiend en Dierenryk bewyzen zulks: geene Bedding tot hier toe ontdekt, met andere Beddingen daar boven op, of dezelve is, ten eenigen tyde, de Oppervlakte geweest.

De Zee kundigt allerwegen haare onderscheide verblyven aan, en overtuigt ons ten minsten, dat alle Beddingen niet ten zelfden tyde gevormd zyn. Tot welk eene vervaarlyke diepte treft men de Beddingen van Koolen aan; de formeering van welke laater moet geweest zyn dan de formeering der deelen des Groeienden Ryks waar uit ze

(*) Zie onze *Lett.* voor 1794, bl. 453.

ze zyn zamengesteld, en welke Groeiende Zelfstandigheden zich moeten bevonden hebben op de oppervlakte der Aarde, of op den bodem der Zee. In het land omstreeks *Namur*, zyn Koolenputten ter diepte van twee duizend voeten. Te *Whitehaven* loopt een Koolenäder tot een vierde van eene myl onder de Zee. Maar alle Beddingen van Kalksteenen, Marmer; alle Gypsen, Spars, Albasters, enz. zyn onbetwistbaar van Dierlyken oorsprong; die van Koolen, en alle Bitumineuse Delfstoffen, en de Aarde allerwegen den grond bedekkende, en andere zelfstandigheden, worden veronderfteld geheel voortgekomen te zyn uit de vernieling van Dierlyke en Groeiende Lichaamen.

Vuur en Water hebben, op deeze wyze, de ontwyfelbaarste merktekens agtergelaaten van derzelver byzondere of zamengepaarde verwoestingen op Aarde aangerigt. Het Vuur, egter, heeft, naar het uitwendig voorkomen, alleen op zommige gedeelten van de oppervlakte gewerkt; terwyl het Water, in de Crystallisatiën, zyne afkomst van Graniet bykans algemeen verspreid heeft. —— Nogthans, indien het Stelzel van de Vulcanische herkomst der Basalten wel gegrond is, en ongetwyfeld zyn de bewyzen daar voor overtuigend, ten minsten voor my onwederleglyk, dan doet zich aan ons oog een tooneel van verschrikking op, een tooneel 't welk ons moet verstommen: dewyl, volgens dit Stelzel, het uitgemaakt is, dat 'er naauwlyks een Land op de vlakte onzes Aardbols gevonden wordt, 't welk niet ten eenigen tyde verwoest is door het geweld van Onderaardsch Vuur (*). By voorbeeld, welke ontelbaare Vulcanische Overblyfzels zyn 'er niet in *Asia*, op de *Philippyne*, de *Moluksche* Eilanden, op *Japan*, *Bourbon* en *Sumatra?* —— Hoe uitsteekend doen zy zich voor in *Africa*, *Teneriffe*, welke piek, volgens HEBERDEN, 15396 voeten, of bykans drie Eng. Mylen, boven de oppervlakte der Zee uitsteekt? *Madeira*, *St. Helene*, de *Azores*, *Johanne* en de *Comoro* Eilanden, enz. behalven die nog niet ontdekt zyn in de binnenste deelen des Vastenlands? In *America*, bovenal in *Zuid-America*, welk een Vulcanische Keten! de grootste die in de Natuur bestaat, en waarvan *Cotopaxi* de voornaamste schakel uitmaakt. Hoe belangryk zou eene Vulcanische Kaart van de twee Halfronden weezen! welk eene Wereld zou deeze aan ons vertoonen!

En,

(*) Mr. HAMILTON.

En, indien, van den anderen kant, die blykbaare voetstappen van Zeevoortbrengzelen, welke men overal door de Aarde, op alle diepten, beneden de Oppervlakte, verspreid vindt, en op de toppen der hoogste Bergen aantreft, geagt worden genoegzaame bewyzen op te leveren van de tegenwoordigheid des Oceaans aldaar ten eenigen tyde, doet 'er zich een tooneel, niet min wild en ongewoon dan het voorgaande, op, aan onze verbeelding; waarin de Voortbrengzels van den Equator en van de Poolen zich door een gemengd vertoonen, op eene wyze, die onoplosbaar is volgens eenige bekende regelen van verklaaring der Natuurverschynzelen.

De ontzaglyke verzamelingen van Versteende Zoelichaamen, gevonden op zo veele verschillende plaatzen en liggingen, zyn voorzeker genoegzaame blyken om aan te toonen, dat dezelve in die liggingen niet overgevoerd en geplaatst zyn door het Water van ééne groote Overstrooming; want het meerendeel derzelven, in stede van in de ingewanden der Aarde gevonden te worden, en in vast marmer ter diepte van zeven of achthonderd voeten, moest aan de Oppervlakte gebleeven zyn (*). —— Een ander bewys is, dat de beenderen, de hoorens, de klauwen, enz. van Landdieren zelden in een versteenden staat worden aangetroffen, en schaars ingelyfd zyn in eenig hard gesteente; terwyl, indien deeze uitwerkzels veroorzaakt waren door een Watervloed, de overblyfzels van Landdieren in harde steenen zouden gevonden weezen, zo wel als die der Visschen. —— Laaten wy zien de uithoolingen door natuur of kunst gemaakt. In de diepste valei, waarin wy kunnen nederdaalen, vinden wy verbaazende hoopen van Zeelichaamen, op ontzaglyke diepten, in Kalk- en andere steenen; wy treffen ze desgelyks aan in de beddingen der Bergen; in de middelste gewesten des Vastenlands, zo wel als op de Eilanden; van de toppen der *Alpen* tot eenige honderd voeten beneden den grond van *Amsterdam*.

De Beddingen, waarin veele Delfstoffen dus gevonden worden, wyzen, myns bedunkens, uit, dat ze van vroeger tyd dan de Zondvloed zyn —— van een tyd, hooger loopende dan menschlyke bescheiden, en vergezeld van zodanige omstandigheden, dat wy niet zonder reden begrypen, dat eenige heillooze gebeurtenis het grootste gedeel-

(*) BUFFON.

deel'te des Dierlyken Leevens van het aangezigte der Aarde verdelgd, en der vergetelnisse overgegeeven heeft eene oorzaak van verwoesting, welker verhaal anderzins van geslachte tot geslachte moest overgeleverd geweest zyn, tot het einde des tyds (*).

Deeze verschynzels, welke de Delfstoffen verschaffen, brengen, in de daad, eene genoegzaame hoeveelheid van voorbeelden by, om de Wysgeeren tot het gevoelen te doen overhellen, dat de Aarde Schokken ondergaan hebbe, onderscheiden van eenen Watervloed, en dat in die Schokken de Bewoonders gedeeltlyk, zo niet geheel, zyn omgekomen. Maar, hadt de Zee by trappen de oppervlakte der Aarde overstelpt; hadt dezelve overdekt en weder ontdekt de vlakten en de hoogste bergen, wy zouden allerwegen, in zulk een geval, met de overblyfzels des Oceaans ontelbaare voetstappen vinden van woonplaatzen der Menschen. Wy zouden overal gedenktekens aantreffen, veranderende met de landen, en zo veele verschillende characters vertoonende als 'er omwentelingen geweest zyn in de onmeetelyke duuring der eeuwigheid. Maar 'er zyn geen zulke tekens te ontdekken. In alle oorden zien wy de merken van de overzwalping der Zee; doch geene van die onder het water gezette gedenktekens, welke men als dan niet zou naalaaten te ontmoeten. De Aarde moet dan by herhaaling opengeborsten weezen, en de Wateren moeten in de spleeten ingespoeld zyn, en het tooneel des bestaans gesloten hebben.

De Versteeningen, welke men dus in eenen Delfstoffelyken staat aantreft, zyn verschillende. Het is egter der moeite waardig op te merken, dat die van Schelpen op of digtst by de Aarde gevonden worden; die van Visschen dieper, en die van Hout allerdiepst (†). Dat bewerktuigd geweest zynde zelfstandigheden meest voorkomen in de beddingen van Kalk of Klei; zelden in Zandsteen, en nog zeldzaamer in Gyps; maar nimmer in Graniet, Basalt, of Schorl; doch zomwylen in Vuursteenen, in Yzer-, Koper- en Zilver-erts; en dat men ze vindt waar de oorspronglyke nooit hebben kunnen bestaan. De kalkagtige Versteeningen bestaan uit kalkagtige Steenen, in de gedaante van Dierlyke of Groeiende zelfstandigheden; de eerste worden Zoophyten, de laatste Phy-

(*) *Antiquity of the Earth.*
(†) KIRWAN.

Phytholiten, geheeten. De aanmerkelykste van de eerste soort zyn, eerst die tot de Koraalen behooren van eene tak- of pypagtige gedaante, als Koraal, Madreporen, Milleporen en Astroïten. Ten tweeden, die van de Klasse der Zeewormen, als Belemniten van eene kegelagtige of cylindrische gedaante; Asteriæ en Entrochi, die een starswys voorkomen hebben. Ten derden, die van de Schelpagtige soort, als de Nautiliten, Ammoniten, Echiniten, enz.

Steenagtige, Mineraale en Stalactische, samengroeijingen mag men aantreffen in grotten, waar, door gelykaartigheid, en de verschillende wetten van aantrekking, waar te neemen in ongelykslachtige lichaamen, de lugt het vloeibaar voertuig verdryft, en dus de vastwording voltooit. Samenkleeving mag ook veroorzaakt worden door het schot van Schelpvisschen en Zeediertjes, die, werkende op zekere ongelykslachtige lichaamen, dezelve vereenigen tot een vaste klomp. Door deeze werking, kan zagte grond, die dikwyls door de Zee ondermynd wordt, in Rots veranderen. Maar, zegt de Heer DOUGLAS, de verharding van Beenderen en Geraamten, enz. kan niet geschieden in een zo kort tydsbestek. Deeze overblyfzels waren zeker van de Wereld vóór den Zondvloed. Drupsteenige stoffe, en eenige Mineraalen, kunnen voortgebragt worden onder 's menschen oog; maar heeft men de werking van verhard wordende Kalk- of Vuursteen, enz. ooit in den voortgang waargenomen? heeft men voldoende reden gegeeven van die Verharding?

'Er was, in de daad, ten eenigen tyde, veel gronds voor zodanig eene Vraage; want, schoon de Heilige Schrift verklaart, dat *alle de fonteinen des grooten Afgronds opengebrooken wierden*, hebben wy nogthans geen grond om te besluiten, dat deeze Schok des Aardryks in uitwerking gelyk was aan dien, welken de Delfstof-verschynzelen voortgebragt hebben, welke gevonden worden in de ingewanden der Aarde in alle oorden der Wereld. Deeze ongetwyfeld mogt uitwerkzels veroorzaaken, gelyk aan die, welke men bevindt, dat omstandigheden vergezellen, als onder dus eene beschryving vallen; zodanige als de Beddingen van opgedolven Beenderen, gevonden aan de Kusten van *Istria* en *Dalmatia*, op de Eilanden *Cherso* en *Osero*, op het Eiland *Cyprus*, op de meeste Eilanden van de *Egeïsche Zee*, en de Rots van *Gibraltar*; welke het

het doorslaandst bewys verschaffen van een aanvloed, door de verplaatzing en breeking der beenderen, en hier en daar voorkomende kleine blyken van Schelpvisschen, in de klomp ingeslooten; terwyl men nimmer groote overblyfzels van Zeedieren daar onder aantreft. Daarenboven moest het voortbrengzel van de onderscheide streeken, dus in beddingen liggende, bevonden worden eigen te zyn aan de plaats, waar de Schok in deezer voege gebeurde. Doch vanwaar de daar van geheel vreemde en uitlandsche Delfstoffen, welke men ontdekt heeft?

In *Noord-* en *Zuid-America*, in *Rusland* en *Duitschland*, heeft men veele Tanden en Beenderen opgegraaven, van een verbaazende grootte. Volgens de overlevering waren deeze de Tanden en de Beenderen van den Mammouth, een Dier, 't welk, zo het ooit bestaan heeft, niet langer bekend is als een Bewoonder van eenig gedeelte onzes Aardkloots. De Heer PENNANT, 't is waar, denkt, dat het nog bestaat in een van die verst afgelegene gedeelten van het nieuwe Vasteland, waar toe de *Europeaanen* nog niet zyn doorgedrongen. —— Verscheide Natuurkundigen van den eersten rang, die niet lang geleeden bloeiden, als Sir HANS SLOANE, GMELIN, DAUBENTON en BUFFON, houden het daar voor, dat deeze groote Beenderen en Tanden, daadlyk, de Beenen en Tanden zyn van Olyphanten; en veele hedendaagsche Wysgeeren hebben den *Mammouth* voor een Dier der inbeeldinge gehouden, even als de *Centaurus*. Maar de beide Doctors HUNTER hebben beweezen, door de ongelykheid tusschen deeze Beenderen en Tanden met die van den Olyphant, doch meer byzonder uit de gedaante der Kiezen, die klaar blyken tot een vleeschvreetend Dier, of ten minsten van een graan- en vleescheetend Dier, behoord te hebben, dat ze geheel verschillen van die des Olyphants: daar het welbekend en een uitgemaakte zaak is, dat de Olyphant tot de graseetende Dieren behoort, en uit het maakzel der Kiezen, en uit het nimmer neemen van Dierlyk Voedzel. — Anderen hebben verondersteld, dat deeze opgedolven Beenderen afkomstig waren van den Hippopotamus; maar 'er zyn veele redenen tegen zulk eene veronderstelling. De Hippopotamus is een veel kleinder Dier dan de Olyphant, en heeft zulke zeer korte Beenen, dat de Buik tot op drie of vier duimen van den grond komt. De opgegraaven Dyebeenen, in tegendeel, zyn blykbaar de Dyebeenen

van

van eenig zeer groot Dier. Eenige heeft men bykans vier voeten lang gevonden, en gevolglyk heeft Dr. HUNTER met zeer uitmaakende bewyzen gestaafd, dat dezelve nooit behoord hadden aan den Olyphant, of aan den Hippopotamus.

Deeze opgedolvene Overblyfzels zouden ons, derhalven, tot de gisfing brengen, dat de Dieren, van welke zy voorheen gedeelten uitmaakten, behoord hadden aan een Dierengeslacht, 't geen thans, door zekere oorzaak, onbepaald welke, niet meer bestaat. De Wysheid van GOD kan andere soort van Weezens voortgebragt hebben, eer die tegenwoordig bestaan het aanweezen hadden; de Wysheid van GOD kan andere soort van Weezens maaken, naa dat het tegenwoordige geslacht van Weezens niet meer is. Maar het onbekend bestaan van het Dier is alles waaruit wy kunnen redenkavelen.

De voornaame eigenschap der Natuure is, altoos bestaanbaar met zichzelve te weezen. Graveel en zandige gronden, die menigmaal veel vitrioolzuurs in zich hebben, zullen, in korten tyd, dierlyke zelfstandigheden verteeren of ontbinden; terwyl kalk- en kleiagtige gronden, die maate van zuur niet hebbende, de Beenderen, wanneer ze bevryd zyn voor de inzypering van water, langen tyd bewaaren. Nogthans werd 'er een versteend menschlyk Lichaam in 't Jaar MDCCXXII gevonden, 't welk meer dan vyftig jaaren begraaven lag in de Kopermynen van *Falham*, in *Dalecarlie*, volgens LINNÆUS. Dit nu is een nieuw geval, 't welk een onlochenbaar bewys oplevert, dat 'er Versteeningen voortgebragt zyn binnen de laatste honderd jaaren; en hierom kan geen zeer beslissend bewys afgeleid worden uit de Versteening van Dierlyke zelfstandigheden, ten voordeele van voor de zondvloedsche verschynzelen. Meer overtuigende kenmerken zyn die, welke wy alrede aangeroerd hebben.

Het is uitgemaakt, het is volstrekt zeker, dat Zee en Land van plaats veranderen, niet alleen in gevolge der uitwerkzelen van algemeene en op vaste tydperken werkende wetten; maar door eene verscheidenheid van Omwentelingen, te wege gebragt door byzondere en toevallige oorzaaken. Dus is de oppervlakte der Aarde, welke wy aanzien als de bestendigste van alle ondermaansche dingen, even als het overige der Natuure, aan gestadige Verwisselingen onderworpen.

BERIGT VAN DE NICOBARSCHE EILANDEN EN DERZELVER INWOONDEREN. Door den Heer NICOLAS FONTANA, *Esq.*

(Uit de *Asiatic Researches*, Vol. III.)

De *Nicobarsche Eilanden* liggen tusschen de acht en negen graaden van den Noordlykften uithoek van *Sumatra*. Het grootste derzelven, *Nancaveri* of *Nancowry* geheeten, is het best bewoond; het tweede, *Soury* of *Chowry* genaamd, is desgelyks redelyk bevolkt; en het derde, 't welk den naam van *Tricùt* draagt, heeft daarenboven eene ruime en veilige Haven.

Meest geheel onbebouwd zyn deeze Eilanden, schoon zy een groot aantal Valeijen bevatten, welke vrugtbaar zouden kunnen gemaakt worden, en geschikt tot het opleveren van alle Voortbrengzels, die tusschen de Keerkringen vallen. De Zee rondsom dezelve heeft overvloed van Visch en Schulpvisschen. Zeldzaame en schoone Schulpen vindt men op de oevers, als mede Ambergris; en de eetbaare Vogelnestjes, in *China* zo hoog geschat, treft men in de rotsen aan.

De Inwoonders der *Nicobarsche Eilanden* zyn koperverwig, hebben kleine Oogen eenigzins schuins gespleeten; wat by ons in de Oogen wit is, heeft by hun eene geelagtige kleur; hunne Neuzen zyn klein en plat, hunne Monden breed, hunne Lippen dik, en hunne Tanden zwart; zy zyn welgemaakt van Lyf, eer kort dan lang van gestalte; van hunne groote Ooren zyn de lellen doorboord met gaten, zo wyd dat men 'er met gemak den duim in kan steeken; zy hebben zwart dik Hair, rond afgesneeden; de Mannen hebben weinig of geen Baard; het agterste gedeelte des Hoofds is veel platter en zamengedrukter dan het onze; het is by hun eene bestendige gewoonte, om het Agterhoofd eens eerstgebooren Kinds met de handen te drukken, om dit gedeelte des Hoofds plat te maaken, naardemaal, volgens hunne begrippen, deeze vorm des Hoofds ten kenmerk van schoonheid strekt, en als zodanig algemeen by de *Nicobarschen* begeerd wordt. Zy zeggen ook, dat door deeze platdrukking het hair digter aan het Hoofd gepakt wordt, volgens de bedoeling der Natuur. De boven-Voortanden stee-

steeken vry verre buiten den Mond; nimmer korten zy hunne Nagels; doch zy scheeren de Wenkbrauwen af.

Een lang eng kleed, gemaakt van Boombast, om den middel geslaagen, en tusschen de beenen doorgaande, waar van zy den eenen slip agterwaards laaten hangen (*), is al hun kleeding.

De Vrouwen hebben dezelfde Koperkleur als de Mannen, en zyn klein van gestalte: een stuk doek, gemaakt van de draaden van den bast der Kokosnootenboomen, om den middel vastgemaakt, en tot halfweg de dyën reikende, maakt al het dekzel der Vrouwen uit. De *Nicobarsche* Eilanders, egter, van beide de Sexen, zyn zeer op kleederen gesteld: en, wanneer de Mannen zich in de tegenwoordigheid van Vreemdelingen zullen vertoonen, zetten zy hoeden op, en trekken oude kleederen aan, die zy van de *Europeaanen* gekreegen hebben; doch onder elkander gaan zy meest naakt.

Zy woonen in Hutten, gemaakt van Kokosnootenbladen, onderschraagd door Bamboos, langwerpig rond van gedaante, tusschen de vyf en zes voeten hoog boven den grond: men klimt 'er in met een ladder; de vloer is gedeeltlyk van planken, gedeeltlyk van gespleeten bamboos. Tegen over den ingang, in het verste gedeelte van de Hut,

(*) Een Reiziger, KEOPING geheeten, een *Zweed*, die aan boord van een *Hollandsch* Schip na *Oost-Indie* voer, in den jaare 1647, en daar mede ten anker kwam aan een der *Nicobarsche Eilanden*, verhaalt, dat hy Menschen aantrof met staarten gelyk die der Katten, en welke zy op dezelfde wyze bewoogen. Dat zy een boot met vyf man aan land gezet hebbende, deeze 's avonds, zo als zy verwagt hadden, niet wederkeerden; den volgenden dag zonden zy een grooter boot uit, wel bemand, om hunne Scheepsgenooten op te zoeken, die men vaststelde dat door de Wilden waren opgeëeten; dewyl men de Beenderen op het strand verspreid vondt, de boot stukken gebrooken, en het yzerwerk weggenomen. —— Dit Reisverhaal werd te *Stokholm* in het jaar 1743 herdrukt. LINNÆUS schynt te ligtgeloovig geweest te zyn in het aanneemen van de vertelling deezes Mans: want, by alle myne naspeuringen, kon ik geen soort van uitgroei bemerken aan het *os coccygis*, by Mannen of Vrouwen. 't Geen gelegenheid kan gegeeven hebben tot den veronderstelden staart, zal misschien een slip des kleeds geweest zyn, van agteren afhangende: deeze, op een afstand gezien, heeft men voor een staart genomen.

Hut, is de vuurplaats, waar zy hunne spyzen bereiden: zes of acht menschen woonen doorgaans in eene Hut, en een aantal bekkeneelen van wilde Zwynen maakt het grootste gedeelte van den opschik uit.

De bezigheid der Mannen bestaat in het bouwen en herstellen hunner Wooningen, 't welk hun 's jaarlyks bezigheid voor zes maanden ten minsten verschaft; voorts visschen zy, en handelen met nabuurige Eilanden. —— De Vrouwen houden zich onledig met het gereedmaaken der spyzen, en het bearbeiden van den grond; zy roeijen ook de Canoes, als hunne Mannen uitgaan.

Volgens verkiezing treeden zy in 't Huwelyk; en, indien de Man niet te vrede is over het gedrag zyner Vrouwe, 't zy wegens haare agtloosheid in het bezorgen van het Huishouden, 't zy wegens Onvrugtbaarheid, of zelfs uit hoofde van eenig opgevat mishaagen aan zyn kant, heeft hy vryheid zich van haar te ontslaan, en elk hunner neemt weder een ander, even of 'er geene voorgaande verbintenis had plaats gegreepen. Overspel wordt voor allerschandelykst en onteerendst gehouden; inzonderheid wanneer de Persoonen niet van dezelfde *Cast* zyn: indien het pleegen daarvan beweezen is, wordt de Vrouw niet alleen als eerloos verstooten, maar zomtyds met den dood gestraft; schoon, door de tusschenkomst van een gering teken, in 't openbaar gegeeven, in niets meer bestaande dan het opheffen van een Blad Tabak, het wederkeerig leenen hunner Wyven van dezelfde *Cast*, onder deeze Eilanders, zeer gemeen is.

Eene zonderlinge omstandigheid is de geringe vrugtbaarheid der *Nicobarsche* Vrouwen. Een haarer, die drie Kinderen ter wereld brengt, wordt voor zeer vrugtbaar gehouden. De Bewoonders der *Nicobarsche Eilanden* zyn dermaate overtuigd van de schaarschheid hunner voortteeling en het afneemen der Volkrykheid, dat zy Vreemdelingen aanlokken om by hun te komen woonen, door het aanbieden van landen en plantadien. Zy zyn by uitstek traag en onkundig; alle hunne Zeden en Gewoonten draagen kenmerken van deeze hoedanigheden.

De eenige Viervoetige Dieren op deeze Eilanden zyn Zwynen en Honden. Het is zeer opmerkelyk, dat, schoon de Boschen van de nabyliggende *Car Nicobars* een overvloed van Aapen hebben, deeze Dieren daar niet gevonden worden; ja, 't geen meer is, dat de Aapen,

pen, die men herhaalde keeren derwaards overgevoerd heeft, 'er niet voortteelden, en welhaast ſtierven.

Wat de *Mellori*, of *Nicobarſche Broodvrugt*, betreft, by de Inboorelingen *Larum* geheeten, deeze is eene ſoort van Palmboom, met een ſtam tusſchen de dertig en vyf-en-dertig voeten hoog, van tien duimen tot twee voeten in den omtrek, met wortelen boven den grond komende, en zich ter hoogte van acht of tien voeten in den ſtam inzettende. De bladeren groeijen aan den top, en hebben de ſchikking van een kelk; uit derzelver midden komt de Vrugt voort, die, bykans ryp zynde, vergaderd wordt, en tusſchen de 30 en 40 Ponden weegt. Dezelve beſtaat uit eene menigte van besſen, hebbende een mergagtig en een houtagtig gedeelte; in het laatſte zyn twee zaaden, als Amandelen, beſlooten. De Vrugt wordt bereid door langzaam kooken, dit doet het mergagtig gedeelte zagt en wryfbaar worden, wanneer men 't zelve uitperst, en van de vezelen zuivert. Het is dan bleek geel van Kleur, en heeft in 't oog en voor den ſmaak zeer veel van het Meel van *Zea Mays* (*).

(*) De Heer W. JONES, de Voorzitter, heeft 'er eene Aantekening bygevoegd, waarin hy betuigt te gelooven, dat de *Larum* van *Nicobar*, de *Cádhi* der *Arabieren*, de *Cétaca* der *Indiaanen*, en de *Pandanus* onzer Plantkundigen, is —— doch of het eene nieuwe Soort dan eene Verſcheidenheid zy, kan nog niet bepaald worden.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN LORD MANSFIELD.

(Uit het Engelsch.)

(Vervolg en Slot van bl. 30.)

Het ſtaat ons egter niet vry te verheelen, dat, als een Verklaarder van de Wet, de Beſlisſingen van Lord MANSFIELD, zomtyds, onderhevig waren aan berispende aanmerkingen. Zyn oordeel, ter begunſtiging van de Wetgeevende Magt over vermeesterde Landen, als alleen der Kroone toekomende, is ſcherp betwist in een doorwrogt Werk van eene meesterlyke hand, waarin de Schryver de Regterlyke Welſpreekenheid van zyne Lord-

ſchap niet onberispt laat (*). In eene Zamenſpraak tusſchen een *Franschman* en een *Engelschman* voert hy den eerſten in, zyne verwondering te kennen geevende „over „ de ſtellige en alles afdoende wyze, waar op Lord „ MANSFIELD de Magt, om Wetten voor veroverde „ Landen te maaken, aan de Kroon toekent (†).” De *Engelschman* erkent de regtmaatigheid deezer aanmerkinge, en voegt 'er nevens: „ Daar heerscht eene zonder- „ linge maat van ſtelligheid in zyns Lordſchaps verze- „ keringen, welke zeer ſlegt voegt aan de zwakheid der „ Bewysreden door hem bygebragt. Maar dat ſtellig „ beweeren komt overeen met zyne beſtendige gewoonte „ van ſpreeken, en mag misſchien aangemerkt worden „ als een der inmengzels van de Welſpreekenheid hem „ eigen, en heeft zeker het uitwerkzel, dat het, voor een „ poos, verblindt, en de Toehoorders doet berusten in „ de waarheid der voorſtellen, welke hy, met zo veel „ aanmaatigings, beweert.”

Men heeft, daarbenevens, gedagt, dat de Leer van Lord MANSFIELD, ten aanziene van de magt der *Juries*, dat zy alleen Oordeelaars van het Geval, niet van de Wet, zyn, ſtrekt om dat ſterk Bolwerk der *Britſche* Vryheid te verzwakken. Nogthans hebbe men te bedenken, dat, toen Mr. FOX's *Libel Bill*, welke dit gewigtig punt ten voordee-

(*) Het was het geval van CAMPBELL en HALL, beter bekend onder den naam van *de Zaak van Grenada*. Lord MANSFIELD was van gevoelen, dat de Kroon, by de daar gedaane Verklaaring van den 23 October 1763, zich zelve hadt uitgeſlooten van het *Regt*, om de Inwoonders van *Grenada* belastingen op te leggen, en 't zelve overgebragt hadt op de volgende Gouverneurs, Raaden en Vergaderingen, van het gemelde Eiland.

(†) De *Franschman* geeft dit ſtaal op van 's Lords ſtellige wyze van ſpreeken „ Geen geſchil (zegt Lord MANSFIELD, „ hier over handelende) werd ooit voorheen gevoerd wegens „ 's Konings Wetgeevende Magt over een vermeesterd Land. „ Het werd hem nimmer ontzegd in *Westminſter-Hall*; nimmer „ in twyfel getrokken in het Parlement,” en wederom, „ geen „ Boek, geen Regterlyke Uitſpraak, geen Gevoelen van eeni- „ gen Raad, 't zy openbaar of geheim, werd ooit van de an- „ dere zyde bygebragt; geen voorbeeld vindt men 'er van in „ eenig Tydperk onzer Geſchiedenisſe, dat 'er eenige twyfel „ over rees.” *Canadian Freeholder*, Vol. II.

deele van den Onderdaan beweerde, in het Huis der *Pairs* werd ingebragt, het gevoelen der Regteren eenpaarig aanliep tegen de Leer in de *Bill* voorgestaan, en dat wylen de Graaf CAMDEN de éénige Lord was, die dezelve ondersteunde. —— Desgelyks mogen wy herdenken aan den woeligen tyd, toen Mr. WILKES de Volksparty zo zeer op zyne zyde hadt, wanneer het Schriften tegen zyn Lordschap regende, waarin hy werd afgeschetst als een grooter Vriend van de Kroonsvoorregten dan van de Regten des Volks. Dan hier tegen over staat het gevoelen van den grooten en eerlyken GÉORGE Lord LYTTLETON, die beweert, dat de Bekwaamheden en Braafheid van Lord MANSFIELD geen wedergade hadden.

Door dus uit te weiden over het Character van Lord MANSFIELD als Regter, zyn wy de tydorde te buiten gegaan. Om tot dezelve weder te keeren; De slegte uitslag des Oorlogs in den Jaare MDCCLVII, toen onlangs begonnen, veroorzaakte eene verandering in het Staatsbestuur: de twisten der strydige Partyen maakten het der Kroone onmogelyk, in dat tydsgewrichte, een nieuw Staatsdienaarschap aan te stellen. Om, derhalven, eene opschorting te geeven aan het geweld der beide Partyen, liet Lord MANSFIELD zich overhaalen, om de post van Canselier van de Exchequer op zich te neemen, op den negenden van April, en hy bekleedde dezelve tot den tweeden van July deszelfden Jaars. In dien tusschentyd bragt hy zeer gelukkig slaagende, eene Zamenstemming voort, welke, in 't gevolg, eene reeks gebeurtenissen deedt gebooren worden, welke *Groot-Brittanje* tot eene hoogte van Magt en Voorspoed opvoerde, welke het nimmer beklommen hadt.

In 't zelfde Jaar werd hem het Ampt van Canselier opgedraagen; doch hy weigerde het te aanvaarden (*). Met den Jaare MDCCLXXVI werd hy Graaf van MANSFIELD, in het Landschap *Nottingham;* zullende het Graafschap overgaan op LOUISA, Markgravinne van *Stormont*, en op haare manlyke Erfgenaamen, by haaren Egtgenoot DAVID, Markgraaf van *Stormont*. De zwakheden des ouderdoms noodzaakten hem, eindelyk, voor verscheide maanden afweezig te blyven van 's Konings Regtbank, en

(*) Hy weigerde dit naderhand nog drie keeren, te weeten in de Jaaren 1770, 1779 en 1784.

en op den derden van Juny MDCCLXXXVIII lag hy de Bediening van Lord-Opperregter van *Engeland* neder, naa dit Ampt één en dertig jaaren en zeven maanden bekleed te hebben. Kort daarop ontving hy een Brief, getekend door den Raad van 's Konings Regtbank, getuigenis draagende van deszelfs leedweezen over dien afstand, en het hoog gevoelen wegens zyne bekwaamheden. —— In den Jaare MDCCXCII, werd hy door een nieuw Patent verheven tot Graaf van MANSFIELD, in *Middlesex*, met overerving op zyn Neef DAVID, Markgraaf van *Stormont*, boven gemeld.

Van den tyd des nederleggens zyns Ampts, namen 's Lordschaps Lichaamsvermogens hand over hand af; zyne Zielsvermogens bleeven, bykans tot het laatste zyns leevens, onverminderd. Van de woelige tooneelen der Wereld verwyderd, nam hy egter deel in wat 'er op gebeurde, en liet zich bovenal gelegen liggen aan 't geen in *Frankryk* omging, en den Oorlog thans gereezen: hoogst wraakte hy den dood, LODEWYK den XVI aangedaan.

Op den twee en twintigsten van Maart des Jaars MDCCXCIII overleed hy op zyn Landgoed te *Ken Wood*, by *Hampstead*, in het negen en tachtigste jaar zyns ouderdoms. Omtrent eene week vóór zynen dood verviel hy in eene zagte Bezefloosheid. Even, eer dit hem overkwam, raadpleegde Lord STORMONT hem over een Regtszaak, toen in 't Huis der Lords hangende, en hy merkte op, dat Lord MANSFIELD's denkbeelden nog helder waren, en zyn geheugenis vast was. Herhaalde keeren had hy belast, dat men geene middelen, welke ook, zou aanwenden, om hem, als hy in een staat van bezefloosheid viele, daar uit te doen bekomen, enkel om een elendig bestaan te rekken.

By zynen dood ging de tytel van Graaf van MANSFIELD, in *Middlesex*, over op Lord STORMONT, en Mevrouw STORMONT werd Gravinne van MANSFIELD, in *Nottingham*; en indien de Gravinne stierf vóór haaren Egtgenoot, moest haar oudste Zoon ook Graaf van MANSFIELD worden, uit kragte van eene vroegere verheffing, en den voorrang van zyn Vader hebben.

De nu laatst overleedene Graaf werd, volgens zyne uitdruklyke begeerte, zonder statie begraaven in de *Westminster*-Abtdy, op den acht-en-twintigsten van Maart, in dezelfde Grafkelder waar zyne Egtgenoote begraaven lag, die in April des Jaars MDCCLXXXIV stierf. Zyn Land-

Landgoed te *Ken Wood*, en zyne Naalaatenſchap, op 300,000 Ponden Sterling begroot, hadt hy, by Uiterſten Wille, aan den tegenwoordigen Graave gemaakt.

Wy zullen het Leevensberigt van deezen Staatsman beſluiten met eene niet onbelangryke vergelyking tusſchen de Welſpreekenheid van Lord MANSFIELD en die des Graaven van CHATHAM, door Dr. NEWTON, in leeven Bisſchop van *Bristol*. „ Ik hield altoos, ſchryft hy, „ Lord MANSFIELD voor den besten en bekwaamſten „ Spreeker, dien ik immer in het Parlement hoorde. Lord „ CHATHAM was, in de daad, een groot vernuft, en „ bezat ongemeen groote vermogens, eene vaardige be„ vatting, eene vlotvloeijende uitſpraak, eene rykheid van „ taal, eene welluidende ſtem, een veelbeduidenden op„ ſlag van het oog, eene ſpreekende houding, gepaard „ met een gezagvoerend voorkomen; met één woord, hy „ was een zo groot Acteur als Redenaar. 't Geen ver„ haald wordt van den beroemden Redenaar PERICLES, „ dat hy blixemde en donderde in zyne voordragt, en „ *Griekenland* verbaasde, was in zeker opzigt op hem „ toepasſelyk; en geduurende den tyd van zyn voorſpoe„ dig Staatsbewind, bezat hy den volſtrektſten en onbe„ paaldſten invloed, welken misſchien immer eenig Staats„ lid had in het Huis der Gemeente. Met alle deeze „ uitſteekende begaafdheden was hy niet zonder gebre„ ken. Zyne taal was zomtyds al te zinnebeeldig en „ opgeſchikt; zyne aanſpraaken hingen zelden wel aan „ een, maar waren menigvoud vol uitweidingen, en ſpron„ gen van het een op het ander, zo dat men, ſchoon „ hier en daar getroffen door een edel denkbeeld en ge„ lukkige uitdrukking, zich het geheel verband niet wel „ kon herinneren, of 'er een geregeld verſlag van geeven. „ Met eene gemaakte zedigheid, was hy gereed, om al te „ veel zelfsvertrouwen, en overheerſchends, te betoonen „ in het twistredenen; zomtyds verviel hy tot de laagheid „ van perſoonlyke aanvallen; hy wilde eerst ſpreeken, „ om dus te kragtiger voor in te neemen; desgelyks wilde „ hy het laatſte woord hebben, en, gelyk of ongelyk „ krygende, behieldt hy ſteeds, om zyne eigene uitdruk„ king te bezigen, *een onbeteuterd gelaad*. Hy ſprak „ meer tot de driften dan tot het verſtand, meer tot die „ beneden de balie ſtonden, en boven den Throon, dan „ tot de Leden van het Huis zelve; en, wanneer dat

 „ ge-

„ gedeelte der Toehoorderen niet tegenwoordig was, viel „ hy, en verloor veel van zyn gewigt en gezag."

„ Lord MANSFIELD bezat gelukkig meest alle dezelfde „ volmaaktheden, met weinige van dezelfde gebreken „ en misslagen. Zyne taal was natuurlyker en gemak„ lyker; zyne aanspraaken bestonden meer in eene aan„ eenschakeling van redenen, zomtyds met gepaste af„ deelingen, zo dat men hem gereedlyk kon nagaan, en „ alles klaar van het begin tot het einde bevatten. Het „ geen hy sprak, en de wyze waarop hy het voordroeg, „ was zediger, min aanmaatigend en gezagvoerend. Nim„ mer vernederde hy zich tot persoonlyke uitvaaringen, „ en versmaadde zelfs te antwoorden op aanmerkingen, „ die hem in persoon betroffen; in alles bewaarde hy „ zyne eigene deftigheid, en die van het Huis der *Pairs*. „ Hy vervoegde zich meer tot het verstand dan tot de „ driften; nimmer zogt hy de Volkstoejuiching zo zeer „ als de Goedkeuring der verstandigsten en besten; hy „ begeerde niet u by bestorming of verrasfing te over„ weldigen; maar zogt alleen door kragt van reden en bewys „ te overtuigen. Hy bezat altoos een onmiddelyk inzigt „ in de verdiensten van elke zaak of verschilstuk hem „ voorgesteld; en, zelve dit klaar bevattende, kon hy het „ aan anderen ook duidelyk voordraagen. Overreeding „ vloeide van zyne lippen; alle onbevooroordeelden lie„ ten zich door hem overhaalen; en, veele jaaren lang, „ hadt het Huis der *Pairs* meer ontzags voor hem, dan „ voor iemand, wie het ook mogt weezen."

AANMERKINGEN, OVER HET STAATKUNDIG CHARACTER VAN SIR ROBERT WALPOLE, EN DE HERVORMING VAN HET PARLEMENT IN GROOT-BRITTANJE.

(Overgenomen uit de *Memoirs of the Kings of Great-Britain of the House of Brunswic-Lunenburg*, *by* W. BELSHAM, 1793.)

Wanneer wy eene juiste waardeering zullen opmaaken van het Staatkundig Character van Sir ROBERT WALPOLE, die, vóór meer dan twintig jaaren, het *Groot-Brit-*

Britannische Ryk bestuurde met uitsteekenden roem en bekwaamheid, zullen wy ruime stoffe vinden, zo om hem te pryzen, als om hem te laaken.

Sir WALPOLE uit het gunstigst gezigtpunt beschouwende, worden wy gedrongen te erkennen, dat, onder het Bewind van deezen Staatsdienaar, het Regt billyk en onpartydig werd uitgeoefend; dat het voorregt des Monarchs onveranderlyk bepaald bleef binnen de striktste paalen van de Wet; de Koophandel werd door wyze Wetten aangemoedigd en uitgebreid, de Rykdom der Natie kreeg eenen spoedigen aanwas; de Regten en Vryheden des Volks bleeven ongeschonden bewaard.

Maar, indien wy het oog vestigen op de inwendige Staatkunde zyns Bestuurs, ontdekken wy, dat, hoe schoon 't zelve ook mogt weezen by het uitwendig voorkomen, hetzelve *van binnen verrot* is, door en door besmet met den doodlyken waas van Omkooping; en dreigende, by deszelfs voortgang, de ondermyning van alle Volksdeugd, als mede de uitdooving van alle vonken van Vaderlandsliefde.

Om zich van 's Vorsten gunst te verzekeren, en gestreeld met de hoope om zyn Staatspost te behouden, vondt hy zich gedrongen, maatregels te neemen, strydig met zyn eigen beter oordeel, en aanloopende tegen de waare belangen zyns Vaderlands. Hy zag, dat het beste of liever het éénig zekere middel, om deeze schadelyke maatregelen in 't werk te stellen, bestondt, in een belang in het Parlement te verwekken, afgescheiden van het belang des Volks; door de laagste en veragtlykste kunstenaaryen van Staatkundige bedorvenheid, verwierf en verzekerde hy eene Meerderheid van Stemmen in de beide Huizen. En, naa de Invoering van dit Stelzel, 't welk tot ons in volle kragt is afgedaald, hebben de raadpleegingen des Parlements weinig meer te beduiden gehad, dan het twisten van Partyen, of de niets betekenende gedaante van Vryheid.

Het Parlement, het welk een onbezwalkten glans van Wysheid, Braafheid en Goedheid, moest ten toon spreiden, zich vereenigende in eene luisterryke Vergadering, kan dus, met de daad, vernederd worden tot een Hof, enkel zamengekomen met oogmerk om de Koninglyke Bevelschriften op te tekenen. —— Het zyn, onder den invloed van dat Stelzel, de ernstige en welgewikte

en

en gewoogene Raadgeevingen niet van de Wetgeevende Magt, die de beweegingen der Uitvoerende regelen, maar het is de grilligheid, de hoogmoed en de dwaasheid, van de Uitvoerende Magt, die maar al te dikwyls op den Wil der Wetgeevende Magt invloed gehad, en dezelve bestuurd, heeft.

Het is eene erkende waarheid, eene waarheid in het Parlement opgehaald —— *dat de Invloed der Kroone moet verminderd worden;* doch geene groote stappen zyn 'er tot nog gedaan om die Vermindering te bewerken.

Eene Hervorming der Vertegenwoordiging; eene Verkleining van de Staande Krygmagt; eene voortgaande Aflossing der Staatsschulden; eene volslaagene Affchaffing van alle nutlooze en overtollige Bedieningen en Jaargelden, waar mede het Monster, de Omkooping, zich voedt; deeze Middelen zyn alleen geschikt om de groote taak van Nationaale Hervorming te bewerken. —— En, indien by de Maatschappye, in 't algemeen, die veerkragt ontbreekt, welke dezelve, by tyds, opwekt en in staat stelt tot het aanvaarden van zodanige Middelen, als noodig zyn ter bereiking van dit einde, wat blyft 'er dan meer over, dan, in diepe stilte, en met de grootste bedaardheid, af te wagten het Tydstip, waarop de Volksvryheid uitloopt op eene volstrekte Monarchy; die, om de woorden van een diepdenkend en beroemd Schryver te gebruiken, de waare *Euthanasia* (een zagte, natuurlyke dood) van de Britsche Constitutie uitmaakt.

HET JAAR MDCCXCIV.

Le Tems est un grand Maître.

SEBILLE.

De tyd, de vlugge tyd, heeft dan weder een Jaar aan het einde gebragt: een Jaar, vol van aanmerkenswaardige voorvallen, vol van byzonderheden. Ja, *Burgers!* welk een aantal van verwisselende tooneelen heeft dit afgeloopene Jaar aan ons vertoond, en wie weet, welke vertooningen dit begonnen Jaar aan onze beschouwingen zal voordoen! te regt *leert de tyd ons alles*, en zal ons nog oneindig meerder doen zien: dan, Gode

zy

gy dank! gylieden, myne *Burgers!* die nog met my het lieve levenslicht aanschouwt, gy zyt nog in alle deeze omstandigheden behouden gebleeven!

Hebben sommigen uwer, in het onherroepelyke Jaar, uit den bitteren rampkelk moeten drinken, zyt getroost, Hy, de Almagtige, die slaat, kan ook heelen: Hy kan u op zoo veele verschillende wyze geneezenden balsem in uwe pynelyke wonden gieten.

Het behaage u eene optelling te maaken van alle uwe tegenspoeden, door u in het verdweenen Jaar gesmaakt, en die af te meeten tegen de onverdiende voordeelen, die gy nog geniet, en gy zult u, ô *Burgers!* overtuigd vinden, dat 'er nog Milliöenen van Stervelingen oneindig beklaagenswaardiger zyn dan gylieden, en dat gy de ondankbaarste der Stervelingen verdient genoemd te worden, indien gy u durft vermeeten, tegen de wyze, en voor ons onbegrypelyke, schikkingen der Voorzienigheid, te morren. Denkt liever altoos, dat, hoe ook de Waereldgolven uwe brooze kiel teisteren, dat het is, de wyze, en voor ons onbegrypelyke, Wil van Hem, die alles ten beste van *Land* en *Volk* schikt, en dat Hy ons, ontwyfelbaar, in een voorspoediger staat zal plaatsen, zoo ras Hy het met zyne wyze oogmerken, en ons geluk, overeenkomstig oordeelt! want Hy, de Heer, de Eeuwige, de Oneindige, de Almagtige, die aan tyd nog plaats verbonden is, handelt altoos ten beste van zyne ondermaansche schepselen; en welke plannen, en ontwerpen, gy dus ook vormt, en smeedt, de Heer bestuurt uwe en onze daaden, uwer en onzer lot: Koning en Slaaf staan onder zyn wys gebied; en neemt Hy hunnen adem weg, zy sterven *beiden.* Zy keeren weder tot stof, en alle hunne voorneemens, verwagtingen, uitzigten en plannen, verdwynen met hun als rook; ja zy worden vergeeten.

Zoo was het (zoo ik my niet bedriege) met sommigen van u, myne Landgenooten, in het verloopen Jaar gesteld.

Wie weet, hoe veelen reeds in den donkeren grafkelder rusten, die weleer een aantal plannen smeedden, om, in dit begonnen Jaar, ware het mogelyk, ter uitvoer te brengen! deezen, om zich groot en aanzienlyk op deeze waereld te vertoonen, —— geenen, om, ten koste zyner Evennaasten, zynen wil en begeerte te voldoen, daar anderen slegts hun werk maaken, om enkel te eeten, te drin-

drinken, en het overige gedeelte van hun leeven; in weelde en losbandige vrolykheid, door te brengen. Dan, God zag uit Zynen hoogen Hemel hunne overleggingen, Hy nam hunne Ziele van hun weg, en ziet zy zyn niet meer!

Wel dan, myne waardige *Burgers*, betuigt uwe erkentenis aan den wyzen en goeden Bestuurder van uw lot; gylieden inzonderheid, die, in het verloopene Jaar, met Zynen zegen bedeeld werdt, den eenen meer, den anderen minder: hebt gy juist niet gedeeld in de schitteringen der groote waereld, die meer walgingen, dan genoegens, veroorzaaken; gy hebt mooglyk met de uwen een volmaakte gezondheid genooten, sterkte van lighaam, en kragt van geest, ontvangen, om, door naarstigen arbeid, zoo veel te verdienen, om uw huisgezin van het nodige te kunnen onderhouden, en vraagt dan eens aan een aantal Ryken, of zy indedaad wel gelukkiger zyn dan gylieden!

Wel dan, *Burgers!* dankt Hem, wiens daaden altoos enkele Wysheid zyn.

Laaten dan rampen u omgeeven, verzeld van zorg en smarten! — Laat de boosheid voor eenen tyd triumpheeren, de onnoozelheid verdrukt worden, Gods Vaderlyke oogen zien alle deeze dingen; ter zyner tyd zal Hy dezelve eene heilzaame uitkomst doen verkrygen: want God strekt ons allen tot een Vader, die ons leeven rekt, en ons waare welzyn altoos beoogt.

Zoo vliegen de tyd, en onze Jaaren, als eene vlugge schaduw heenen, en zoo zagen wy dit nieuw begonnen Jaar uit de assche van het oude herbooren worden. Dan, schoon wy tyd en jaaren weg zien vloejen, schoon fleepende Eeuwen zelf vergaan, God, onzer aller Weldoender en Vader, blyft ons egter altoos by!

Wordt nu myn hartelyke wensch als Christen, als *Burger*, vervuld, zoo doe Hy, de Almagtige, kan het met ons waaragtig geluk bestaan, ons Vaderland in luister groeijen!

Dat by deeze Jaarverwisseling alle rampen wegzinken! Vernieuwd geluk ons bestraale, en allen leed in Zegening verkeere! —— Dat milde voorspoed, Handel en Scheepvaart, bloeje, en elk, in zyn vreedsaam Huisgezin, alle ongestoorde genoegens smaake!

ô Bermhartig God, gy die in genade op alle uwe schep-

schepselen nederziet, —— besproei, kan het zyn, het Jaar, dat thans herrees, met de beste uwer Zegeningen; ontzeg ons onze bede niet; verhoor ze vroeg en spade —— zoo juichen wy uwe weergadelooze goedheid dankbaar.

Rott. 1 Jan. 1795.

IETS, OVER HET LEEZEN.

—— —— Is het *leezen*, volgens de schoone taal van den Wysten aller Koningen, *Vermoeijinge des Vleeschs?* het heeft, egter, zyne aangenaamheden, voordeelen, en overgroote nuttigheid.

Met aandoeninge beschouwe ik u, ongelukkige Kinderen, die in uwe jonge jaaren verstooken zyt geblee- ven van het onderwys in deeze zoo nuttige vereischten van 's menschen leeven. Dan, dank zy den eersten stichter dier Schoolen, waarin de jeugd, in deeze zoo overschoone Konst, kan onderwezen worden; plaatsen, waar het tedere hart bekwaam gemaakt wordt, om in der tyd *tot nut van 't Algemeen* te strekken, om anderen en zich zelven gelukkig te maaken, en dus nuttige leden der Menschelyke Maatschappy te worden. En is het eene onwederspreeklyke Waarheid, dat het aandachtig *leezen* van nuttige wel uitgewerkte Geschriften ons waarlyk *wys kunnen maaken* in duizende byzonderheden; hoe is het dan mooglyk, dat 'er stervelingen kunnen gevonden worden, die in het geheel geene leeslust, hoe genaamd, bezitten! want hoe veelen worden 'er gevonden, die in hunnen gantschen leeftyd niets van aanbelang verrichten, enkel eeten, drinken, nu en dan de Nieuwspapieren doorloopen, om dat dit eene daaglyksche gewoonte geworden is, —— klaagen over de langheid van den tyd —— zich zelven tot een last zyn, en, als de aangenaame morgenzon verschynt, weder naar haaren ondergang verlangen. —— Koomt hier, gy niets beduidende Wezens, *onderzoekt de schriften;* besteed uwen korten tyd, die gy hier op deeze aarde te leeven hebt, nuttig. ô! Welk een voorraad, welk een schat, van heerlyke Werken, door verstandige vernuften voortgebragt, zyn

zyn 'er te vinden, die u uwe ledige uuren zullen doen flyten; maar neen, gy beuzelt veel liever met de uwen over niets beduidende onderwerpen, gispt de charakters en gedraagingen van uwen naasten, en zoo leeft men voort, zonder nuttig te zyn voor anderen, of zich zelven, daar het *leezen* van een welgefchreven Boek zoo aangenaam en voortreflyk is. Treed flegts met my in het braave Huishoudelyk Gezin, daar ziet gy den voorbeeldelyken Huisvader, by zyne braave Wederhelft, en lieve Telgen, gezeten, en, heeft hy zyn kroost eenige uuren vergund, om zich in allerleye geoorlofde onfchuldige fpelen te vermaaken, ja zelf met hun, in hunne kinderlyke vermaaken, gedeeld; thans flyt hy de overige uuren, om voor hun iets nuttigs te *leezen*: met welk eene aandagt luistert het gezin, als reeds gewoon zynde aan deeze loflyke verrigtingen des Vaders, daar zy zelf verlangen naar het tydftip, om hunne nieuwsgierigheid voldaan te zien, naardien het vaderlyke hart hun altoos de fchoonheid der Deugd, en de affchuwlykheid der Ondeugd, door het voorleezen van Voorbeelden, naar hunne vatbaarheid gefchikt, tragt af te maalen, —— zoo vormt hy zyne Kinderen tot nuttige leden, —— zoo leert hy hen al leezende de fchoonheid en voortreflykheid van alle die verpligtingen, die wy aan God, onzen naasten, en ons zelven, verfchuldigd zyn: vermydende voor hun zorgvuldig alle die Gefchriften die de Zeden bederven, en hun verkeerde en verwarde begrippen zouden kunnen doen verkrygen, —— zoo doende, vormt gy uw Kroost, ô Vaders! tot waardige leden der famenleeving: —— zoo doet gy hun, als 't ware, eene geneigdheid verkrygen, om hunne leeslust te voldoen.

Klaagt dan, ô Menfchen! nimmer over de langheid van den tyd; maar befteed denzelven heilzaam, en tot uw meeste voordeel, tot het verkrygen van allerleye nuttige Weetenfchappen.

Het is de Weetenfchap, waar door gy uzelven op aarde verheft.

Het is de Weetenfchap, die ook bevorderlyk is tot het doelwit van ons beftaan, als het middel ons door God gefchonken, om ons eens gelukkig te maaken.

Hoe groot en heerlyk is het een Mensch te zyn; maar nog grooter, om, door het onderzoeken, het oogmerk van zyne beftemming vol eerbied naar te gaan.

Leest de Werken van hun, die het Heeläl befchouwen,

wen, en ziet, hoe de Schepper der Natuur u, in elk gewrogt, wil leeren het doel van uwe aanwezendheid.

Leest de geschriften dier Mannen, die u den Hemel en zyne Hemelsche lichaamen vertoonen. Ziet, hoe Zon, Maan en Starren, die ons lichten, streelen, koesteren, beurtlings ons ten dienste staan; hoe de schorre donders klateren, de bliksems schitteren, en ons Gods magt en grootheid toonen.

Leest en onderzoekt waar toe God u geschapen heeft, en heerlyker gemaakt boven andere Wezens; waarom Hy u begaafd heeft met denkingskragt, oordeel, wil, en wys beleid, en gy zult zien, hoe gy, het pronkstuk van Gods Vingeren, geschapen zyt naar zynen beelde, en looft dien goeden Vader voor uw lot.

Eindelyk —— leest het nimmer faalbaar Woord van God, dan zult gy met vreugde ontdekken, wat uwe pligt van u eischt, en poogt daar naar te leeven —— dan zult gy waare genoegens smaaken —— dan zult gy gelukkig leeven —— dan zal uw sterven geen sterven zyn, maar een overgang naar uwen God. Ja, dus te *leezen*, en daar naar te werken, zal wezendlyk bevorderen het juiste doel van ons Bestaan.

V...

LOUISA D'ANTAIL, OF, DE GETROUWDE NON.

Meer dan een Roman.

(*Uit het Fransch.*)

De Heer D'ANTAIL verwekte by zyne eerste Vrouwe twee Dogters, LOUISA en HENRIETTA. Ruim van middelen bedeeld, en zeer op zyne Kinderen gezet, spaarde hy geene kosten in derzelver Opvoeding. De jongste bezat niets 't geen haar Persoon in 't oog deedt loopen; maar LOUISA, de oudste, was by uitstek schoon, en haare persoonlyke bevalligheid werd opgeluisterd door de aangeleerde bekwaamheden, welke zy door 's Vaders aangewende zorge en haar vlug verstand bekomen hadt.

Schoonheid, zo dikmaals heilloos voor de Bezitster, was voor LOUISA een bron van rampen. Zy verloor haare Moeder tusschen de veertien en vyftien jaaren. Haar Vader tradt schielyk in een tweede Huwelyk. Zyne tweede Egtgenoote, Mevrouw DE VALMORIN, hadt een Zoon, van omtrent achttien jaaren, dien zy teder beminde. Deeze jonge Heer kon niet onder

der één dak woonen met LOUISA, zonder de kragt haarer Bekoorlykheden te gevoelen. Hy werd fmoorlyk op haar verliefd; doch de Medevryers, die zyne Zielsvoogdesse omringden, deeden hem wanhoopen om eenig voordeel te trekken van de gelegenheden, die de onderlinge zamenwooning hem gaven.

Inzonderheid fchroomde hy voor den Heer PARDELLE, een Luitenant van de Gardes, dien hy dagt dat by LOUISA meer ingangs vondt dan iemand haarer veelvuldige Aanbidderen. De Heer PARDELLE zag, met de grootfte ongerustheid, de gestadige gelegenheid, die de jonge DE VALMORIN hadt, door in 't Huis van den Heer D'ANTAIL te woonen, en hy vreesde dat de gereedheid om haar dag aan dag te fpreeken, en dat zelfs het gezag van haaren Vader en aangehuwde Moeder, LOUISA in zyne armen zou werpen.

LOUISA liet geene vooringenomenheid voor DE VALMORIN blyken; maar zy was niet zonder Coquettery, en kon geen wederftand bieden aan het vermaak van zich, ten zelfden tyde, door veele Bewonderaaren gevleid te vinden. PARDELLE fcheen nogthans de voorkeus te hebben.

PARDELLE egter oordeelde, dat hy zo veel te vreezen hadt van de voordeelen die zyn Mededinger genoot, dat hy befloot haar te fchaaken, vóór dat DE VALMORIN al te zeer haar hart zou vermeesterd hebben. Hy nam hier toe zyne maatregelen; doch zo heimlyk niet, dat zy de ontdekking van DE VALMORIN ontdooken, die middel vondt om zyn plan te verydelen. Woede en wraaklust voeren in het hart van PARDELLE, toen hy ontdekte dat zyn Medevryer hem tegenwerkte; hy deedt hem eene openlyke belediging aan, daagde hem uit, DE VALMORIN aanvaardde de uitdaaging.

De Vader van LOUISA en zyne Egtgenoote, de Moeder van DE VALMORIN, onderrigt van het voorgevallene, en van het op handen zynde Tweegevegt tusfchen de Mededingers, namen de noodige maatregelen om hunne ontmoeting te voorkomen. Maar de Moeder bleef worftelen met de angstvalligfte ongerustheid wegens de veiligheid van haar Zoon. Zy voorzag, dat, fchoon zy hem, voor dien tyd, beveiligd hadt voor het onheil 't geen hy mogelyk in den mond zou geloopen hebben, zy hem niet altoos kon dekken voor de wraak eens Medevryers, die verklaarde dat niets hem zou wederhouden van aan te vallen op den Man, die eisch op LOUISA maakte.

DE VALMORIN's Moeder hadt, intusfchen, niet naagelaaten haar Zoon onder het oog te brengen, dat hy, zelfs dan wanneer zyne zaaken het gehengden het Voorwerp zyner Liefde te trouwen, met haar op geen Huwelyksgeluk kon hoopen; dewyl haare uitfteekende fchoonheid tot een fteeds fpringende bron zou ftrekken van jalouzy en kwelling, terwyl haare lustige en vrolyke gefteltenis al te zeer fcheen over te hellen om aanmoe-

noodiging te geeven allen die zich door haare bekoorlykheden getroffen voelden. —— De VALMORIN, van een vuurigen en volhoudenden aart, wilde geen oor leenen aan iets, 't geen zyne Moeder in 't midden bragt om hem de verbintenis met LOUISA te ontraaden. Zyne Liefdedrift groeide langs hoe sterker aan, en het ongeluk zyner Moeder nam in gelyke maate toe.

Zy besloot, eindelyk, als zynde dit het éénig middel om haaren Zoon te beveiligen voor de heilloze uitwerkzels der bekoorlykheden, welke hy dag aan dag met vermeerderende deelneeming beschouwde, haare Stiefdogter over te haalen tot het aanvaarden des Kloosterleevens. Maar, by het eerste gewaagen van zulk een ontwerp, zag zy, dat het LOUISA dermaate tegen den zin was, dat zy het noodig vondt, al haaren invloed by haaren Man aan te wenden, om den wederzin zyner Dogter te overwinnen. Zy hieldt hem, ten dien einde, voor oogen, dat de rust en eer zyns Huisgezins de opsluiting vorderden van LOUISA, wier schoonheid, hoewel dezelve nog de grootste volkomenheid niet bereikte, hem reeds zo veel onrusts en kwellings gekost hadt; onrust en kwelling van welke hy zich niet zou ontheven vinden, al ware zyne Dogter getrouwd; naardemaal 'er maar al te veel reden zich opdeed, om te vreezen, dat jalouzy van de zyde des Egtgenoots eener zo bovenmaate beminnelyk Voorwerp het leeven voor haar zelve ongemaklyk, en ongelukkig voor anderen, zou maaken; dat, indien hier uit eenig slegt gevolg mogt voortvloeijen, hy het zich zelven nooit zou kunnen vergeeven, haar niet by tyds geplaatst te hebben waar de invloed haarer bekoorlykheden niet langer de Gerustheid zyns leevens kon stooren, of de Eer zyner Familie bezwalken.

Het is waarschynlyk, dat LOUISA, die van een driftigen aart blykt geweest te zyn, en die mogelyk bewust was van de kragt der Schoonheid, in 't een of ander geval haare aangehuwde Moeder beledigd hadt; dit, gevoegd by de vrees voor haaren Zoon, bewoog haar, om het aangevangen werk, hoe onregtvaardig en wreed ook, door te zetten. —— Haar Man, dien zy geheel bestuurde, hadt, in dit tweede Huwelyk, de Genegenheid, welke hy voorheen bezat voor de Kinderen zyner eerste Vrouwe, laaten verkoelen; hy hadt thans geen wil dan den wil zyner Vrouwe, en geen oogen om te zien dan zo als zy wilde dat hy zou zien.

Het gelukte haar, D'ANTAIL dermaate tegen zyne oudste Dogter voor in te neemen, dat, wanneer hy bemerkte, haaren wederzin tegen het Klooster door redenen niet te kunnen verzetten, hy haar, op eene wyze die duidelyk toonde hoe zeer het hem ernst was, beduidde, dat zy, binnen een kort gezet tydsbestek van eenige dagen, moest verklaaren, gereed te zyn om in een Klooster te gaan, met oogmerk om Non te wor-

worden; of dat hy haar zou doen zetten in een dier Huizen, waar Vrouwen geplaatst worden om haare dagen in boetedoening voor gepleegde misdryven door te brengen (*). Deeze bedreiging was verschriklyk. LOUISA zag maar al te duidelyk, dat zy moest besluiten het Nonnenkleed aan te trekken, als zy eene veel slimmer bestemming wilde ontwyken; zy gaf daarom haare toestemming, om in het Klooster van *St. Claire*, in de *Fauxbourg Marceau*, te gaan.

Zekere Madame DU FRESNE werd gebruikt om deeze zaak tusschen haar en haare Ouders te regelen. Pater CAUSSIN, een Priester, die getuigen was van LOUISA's wederzin in het lot 't welk men haar drong te ondergaan, betuigde Madame DU FRESNE: „ Gy zult oorzaak zyn van het eeuwig ongeluk deezer arme jonge Dogter, door haar te dwingen tot het aanvaarden van het Kloosterleeven, van 't welk gy ziet dat zy een volstrekten afkeer heeft!". —— Madame DU FRESNE beantwoordde dit met te zeggen: „ Het is beter dat zy het verderf waagt in een Klooster, dan dat zy, door in de Wereld te blyven, de oorzaak wordt van het verderf van veele anderen, die door haare Schoonheid zich zouden laaten vervoeren tot de schriklykste wanbedryven!"

Het was allerblykbaarst, dat LOUISA ten Slachtöffer strekte van haars Stiefmoeders opvattingen, en van haaren haat, veroorzaakt door de uitsteekende volmaaktheden haarer Dogter, maar al te geschikt om nyd en boosaartigheid te verwekken by Vrouwen, zelfs naa dat de tyd verloopen is, waarin zy voor zich zelve eenigen prys stellen op die uitwendige voordeelen.

Mevrouw D'ANTAIL, niet te vrede met dus verre in haar ontwerp geslaagd te weezen, zogt zelfs de onaangenaamheden deezer altoosduurende opsluiting niet te verzagten, door de verligtingen, welke ruimte van te kunnen bestaan toebrengen. Zy wilde voor de Intrede niet meer geeven dan zeshonderd Livres; de Nonnen weigerden haar te ontvangen, als zy niet meerder bragt. Te deezer gelegenheid schreef de ongelukkige LOUISA aan Madame DU FRESNE; wederom tusschen haar en haare Ouderen als Middelaarster dienende: „ Ik weet, Madame! dat zeshonderd Livres genoeg zyn voor de zodanigen, die alle de pligten van het Kloosterleeven, waarin zy treeden, kunnen volbrengen; maar dewyl het my nimmer mogelyk zal weezen dit te doen, en de Nonnen reeds zien dat ik nooit zal kunnen volbrengen wat hier in 't algemeen gedaan wordt, weigeren zy my aan te neemen,

„ in-

(*) Ten tyde deezer Gebeurtenisse strekte de eigendunklyke Magt eens Vaders, in *Frankryk*, zich zo verre uit.

„ indien ik geen grooter Som breng. Ik verzoek u der-
„ halven, Madam! dat gy by myn Vader tusschen beiden treed,
„ hem smeekt, eenig medelyden te hebben met zyn Kind, en
„ voor my het gevorderde Geld betaale." —— Naa een lange aanzoek werd dit toegestaan; de Vader betaalde de Som die men geëischt had.

LOUISA, die nu geen redmiddel zag, nam den Sluier aan, en, naa dat haar Proeftyd verstreeken was, deed zy, daar de medogenlooze gesteltenis haarer Vervolgeren dezelfde bleef, de Kloostergelofte met een moed, die haare verhevene ziel betaamde; doch met een hart nog verbonden aan de Wereld. Maar, welk eene besluitneeming zy ook uitwendig betoond, en welke moeite haare Stiefmoeder, en die het met haar hielden, ook genomen hadt, om deezen stap als een vrywilligen stap te doen voorkomen, LOUISA hadt middel gevonden om haaren afkeer daar van op eene wettige wyze bekend te maaken. Eer zy de Gelofte deed, hadt zy eene Verklaaring daar tegen opgesteld, welke zy overleverde aan Pater FAVIER, Biegtvader en Oversten van het Klooster; en, onmiddelyk naa de volvoering dier plegtigheid, hadt zy die Tegenverklaaring, naar eisch, herhaald, en aan denzelfden Pater gegeeven.

Bykans vier jaaren fleet LOUISA een droefgeestig leeven, vol wederzin, in het Klooster, zonder eenige pooging aan te wenden om zich te ontslaan van eene verbintenis waartoe men haar gedwongen hadt. In dien tusschentyd was haare Zuster HENRIETTA getrouwd aan den Heer NICOLAAS LE VACHER, en in het Huwelyksverdrag hadt haar Vader haar zyn eenige Erfgenaame genoemd.

Gierigheid was de hoofdtrek in het Character van den Heer LE VACHER. Hy zag, met een jalours en wantrouwend oog, het aangroeijend vermogen, dat zyne Behuwdmoeder over zynen Schoonvader kreeg. Zy had een eigen Zoon, ten wiens voordeele LE VACHER geloofde dat zy haaren Egtgenoot beroofde; het een en ander heimlyk by haare Vrienden wegmaakende, om het ten haaren en haars Zoons behoeve te bewaaren, alles ten nadeele van zyne Dogter HENRIETTA. De waarheid zyner gemaakte gissingen nader onderzoekende, ontdekte hy, dat drie Stukken Gemaakt Zilverwerk, eene aanzienlyke Som bedraagende, zeker verdonkerd waren. Hy oordeelde het, derhalven, hoog tyd, een einde te maaken aan bedryven, zo nadeelig voor zyn belang: ten dien einde deedt hy beklag in regten; met vertoog, dat de Vader zyner Vrouwe zyn gezigt verlooren, en eene zo groote verzwakking in zyn verstand hadt, dat hy niet langer in staat was zyne eigene zaaken waar te neemen; die gevolglyk geheel in de war zouden loopen, indien het bestuur daarvan niet in andere handen gesteld wierd. —— Hy verkreeg hierop eene Ordonnantie hoedanig

hy verlangde; doch niet lang was hy die meester geweest, of de Heer D'ANTAIL vondt middel om dezelve te doen herroepen. —— LE VACHER, die zyn Vader hoogst vergramd vondt over dit bedryf, durfde zich tegen de Herroeping niet aankanten; doch, schoon de oude Heer weder meester was om zyne zaaken te bestuuren, werd de aanslag van LE VACHER niet vergeeten; hy betuigde plegtig, dien nimmer te zullen vergeeven. Zyne Vrouw blies dit vuur des blaakenden misnoegens aan, en 'er ontstond welhaast tweedragt en onverzoenlyken haat tusschen de beide Familien.

Terwyl op het ruimer tooneel deeze zaaken voorvielen, vondt LOUISA haaren opgeslooten staat hoe langs hoe ondraaglyker; de hooploosheid om verandering van leevensstand te bekomen bragt een schok toe aan haare gestelteniss; zy hadt geen heerschappy genoeg over haaren geest, om eenig genoegen in het gezelschap der Nonnen te leeren smaaken, en de Kloosterpligten kon zy niet waarneemen: de eenige vertroosting in dit verdriet was, dat zy zomtyds sprak met den Heer COUSTURIER, een Raadsheer, die, eene Nigt in het Klooster bezoekende, LOUISA gezien hadt, en, getroffen door haare uitsteekende schoonheid, welke het Kloostergewaad niet kon verdonkeren, hadt hy kennis met haar gemaakt. Dikmaals sprak hy met LOUISA voor de tralien; zy verhaalde hem de wreede vervolging, welke zy hadt moeten lyden, door den haat haars Stiefmoeders; den wederzin, met welken zy haaren tyd in het Klooster sleet, en de voorzorg, welke zy genomen hadt, om eene Verklaaring te doen tegen de Geloften, welke zy gedwongen hadt afgelegd. —— COUSTURIER vertroostte haar, door haar hoope te verschaffen, dat deeze Tegenverklaaring haar het middel ter hand zou kunnen stellen om haare Vryheid te herkrygen; hy raadde haar, dezelfde koelheid te blyven betoonen omtrent de pligten des Kloosterleevens, denzelfden afkeer van de verkeering met de Nonnen te laaten blyken; kortom, geene daad te verrigten, die men zou kunnen duiden als eene bekragtiging van de haar afgedwongene Verbintenisse; ten slot haar zeggende, dat, indien zy, met deeze behoedzaamheden, geduldig haar tyd afwagtte, de dag zou aanbreeken, op welken zy verlost zou worden van de Klooster-ketenen.

(*Het Vervolg en Slot in een eerstkomend Stukje.*)

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De Dwaas verheft zich boven zynen Natuurgenoot, en waant uit veel edeler stof gevormd te zyn dan andere menschen. Wie zich verhovaardigt op wetenschappen, op wys-

wysheid, of op kundigheden, die is waarlyk niet wys, maar dwaas. —— Alle zyne wetenschappen, al zyn verstand, verliezen, door zyne hovaardigheid, op eenmaal, juist dat geen, wat het schoone uitmaakt in wetenschappen en verstand. —— Onze eerste vordering in verstand is, dat wy leeren, hoe weinig wy weeten; als wy zo ver komen, dan worden wy nederig, en niet opgeblazen. —— Nog dwazer is het, zich te verheffen op rykdommen, op eerämpten, op hooge geboorte. —— Zetten ons de rykdommen eenigen luister by? voorwaar niets. Men kan met de grootste schatten een ondeugend mensch, een schelm, wezen. Behalven dat, het zyn gene duurzame goederen. Hoe schielyk verdwynen vaak de grootste rykdommen niet? Zy nemen dikwyls arendsvleugelen, en vliegen veel schielyker van ons af, dan zy tot ons kwamen vliegen. —— Mogelyk zyn het de eerampten, welke ons ver boven onzen medemensch doen uitblinken. —— Dan, hoe glibberig is het pad, dat naar eer en aanzien leid; en hoe hooger men klimt, hoe men des te gevaarlyker staat. —— Maar zal men den Man niet eeren, wiens Voorouders zulke groote Mannen waren, die de hoogste waardigheden bezaten, en zelve groote daden verrigtten? —— Dan, wat luister zal het my byzetten, van voorname Ouderen voortgesproten te zyn, wier daden by de late Nakomelingschap nog geroemd worden, wanneer ik zelve laag en lafhartig ben? Zal ik de groote daden myner Voorouderen niet ras bezwalken kunnen, door eene menigte eigen wandaden? —— Daarenboven worden wy niet alle uit eenen bloede gebooren? —— Wat is Adel? niets anders dan eene ydele verbeelding. —— Het bloed van een Man van Adel is geen ander bloed, dan dat van een geringen en veragten bedelaar. —— Komen wy niet allen naakt ter wereld? —— En stappen wy niet allen op dezelfde wyze weer uit dezelve? Naakt keeren wy weder tot onzer aller moeder, uit welke wy zyn voortgekomen; en wat eer wat aanzien is 'er in eene akelige Grafspelonk! By de intrede in de wereld zyn wy allen gelyk; het een mensch komt daar niet anders in, dan het ander. En wanneer men het toneel der wereld verlaten heeft, zie daar dan heerscht 'er eene volmaakte gelykheid. —— In het graf houd alle onderscheid op. —— Te vergeefsch zou men het been van eenen Prins of Koning poogen te onderkennen van dat eens bedelaars. —— De schedel, welke te vooren met eene Koninglyke Kroon gedekt wierd, is in het graf een veragtelyk doodshoofd. —— Het lichaam, dat voorheen met purper pronkte, verandert even zo wel in stof, als dat van een veragten bedelaar, die slegts met een party oude vodden zyne naaktheid dekte. —— Hy, die te vooren op het zagtste zwanendons rustte, rust hier even zo wel in het stof der aarde, als hy die op een hand vol stroo nederlag. —— Hier, in het verblyf der afgestorvenen, heerscht

heerscht overal eene volmaakte gelykheid. —— Wy zyn dan, by de intrede in de wereld, en wanneer wy daar weêr uit verhuizen, allen aan elkanderen gelyk, en geen enkel mensch word 'er op dit wyde wereldrond gevonden, welke in deze gevallen iets boven zynen naasten vooruit heeft.

Het is den mensch al veel eigen, te morren in den ſtaat, waarin de Voorzienigheid hem geſteld heeft. Hy, die onafhankelyk leeft, vit vaak op hen, welke eenig beſtier in handen hebben; en zy, welke van anderen afhangen, klagen over onderdrukking. Wie is de lydzame man, welke zich wyslyk weet te ſchikken naar de beſtelling der Voorzienigheid, in welke hy geplaatst is geworden? Het is de wyze, de voorzigtige, man alleen die zo handelt, en hy alleen is de gelukkige.

Welke is de vaste grond, waarop de vrede, de rust en het welvaren, eener Maatſchappy onwankelbaar gebouwd word? Is het niet de Rechtvaardigheid? —— Het geluk van ieder Ingezeten is veilig, wanneer het beſchermd word door de Rechtvaardigheid. Hoe gelukkig zyn de Ingezetenen van zulke Landen, alwaar de beſtuurders het recht tot den eenigen rigtſnoer hunner daden houden! Rechtvaardigheid verhoogt een Land. Dan, waar het Recht ſtruikelt op de ſtraten, daar leeft geen mensch in veiligheid. De boosdoeners vermenigvuldigen, terwyl de deugdzamen, die in verdrukking leven, verminderen, en, naar mate het regt vertreden word, neigt het gemeenebest des te ſchielyker naar zynen ondergang.

Gelukkig zulk een Land, gelukkig die Maatſchappy, in wier midden vele goedwilligen gevonden worden! Indien het over 't algemeen in een gemeenebest de heerſchende lust en begeerte der leden en ingezetenen is, elkanderen goedwilligheid te bewyzen, daar woont de vrede, daar is alles in rust, daar bloeit de welvaard, daar deelt men algemeen in het geluk van zo een Land.

Wanneer de Fortuin den mensch het meest aanlacht, dan gebeurt het niet zelden, dat ze ons den rug toekeert, en ſchielyk verlaat. Laat u dan niet misleiden, ô Stervelingen! laat u dan niet misleiden, door hare verlokkende aanlachingen, noch verheft uwe harte niet, om dat gy zoms boven anderen uitblinkt en verheven zyt. Hebt gy niet de Grooten zien wankelen, en de Vorſten van hunne throonen zien buitelen, wanneer zy ſchenen voor eeuwig op dezelve gevestigd te zyn? —— Zy, die kort geleden nog de aanbidding van hun volk waren, zyn heden vaak de verachting geworden, en verliezen, met al hunne eer en waardigheden, het dierbaarſte dat zy bezitten, hun eigen leven! Zy, die heden op den Koninglyken Throon veel Majeſteit en heerlykheid vertoonen, verliezen morgen dikwils op het ſchavot ſchandelyk hun leven!

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VRYE GEDAGTEN OVER DEN CHRISTLYKEN GODSDIENST, EN DE ONSTAATKUNDIGHEID, ALS MEDE DE ONREGTVAARDIGHEID, DER ONVERDRAAGZAAMHEID.

(Overgenomen uit SULLIVAN's *View of Nature.*)

De Heer SULLIVAN, uit wiens aangeduid Boek wy te meermaalen ons *Mengelwerk* opgecierd hebben, breidt zyne Befpiegeling uit over den Godsdienst, ook den Geopenbaarden, en betoont zich alleszins een waar en yverig Vriend der Openbaaring, beweert de Wysheid en Zuiverheid van het *Mozaïsch* Stelzel, hy gevoelt en erkent de Zwaarigheden, die de Letterlyke Verklaaring van 's Menfchen Val drukken, en helt, met veele geagte *Christen Schryvers*, over tot het omhelzen eener Zinnebeeldige Uitlegging. Hy vindt reden te over, de Zede- en Godsdienstleer der *Grieken* en *Romeinen* naagegaan hebbende, om de noodzaaklykheid eener Godlyke Openbaaring te beweeren, terwyl hy in 't breede ftil ftaat op de dwaasheid en onmenschlievenheid der poogingen om de Stervelingen te berooven van het heil, 't welk de *Christlyke Godsdienst* aanbrengt.

Ten aanziene van deezen Godsdienst geeft hy de volgende Gedagten op, welke wy hier overneemen. —— „ De *Christlyke Godsdienst*, of die van het *Euangelie*, is (het woord *Natuur* in den zin meest toepaslyk op het onderwerp genomen,) de waare oorfpronglyke Godsdienst der Natuure. Onze Zaligmaaker *kwam*, gelyk hy zelve verklaart, *niet om de Wet en de Propheeten te verbreeken; maar om dezelve te volmaaken*, om de gebreklykheden der Rede aan te vullen, niet om de oorfpronglyke zuivere gevoelens, welke GOD wilde dat het redemagtig Schepzel zou koesteren, te veranderen.

„ De *Christlyke Godsdienst*, uit dit oogpunt befchouwd, is dezelfde, welke dezelve was onder de dagen der Oude Wet, dezelfde vóór dat de Wet gegeeven werd, en dezelf-

zelfde toen, en nu, en dat dezelve zal weezen naa tien duizend jaaren, indien de wereld zo lang ſtaat.

„ Zodanig een *Natuurlyke Godsdienst* kan, van den Geopenbaarden, alleen verſchillen in de wyze van mededeeling en bekendmaaking. De een is de inwendige, de ander de uitwendige, Openbaaring van denzelfden onveranderlyken Wil van een Weezen, dat, door alle eeuwen heen, oneindig wys en goed is. 'Er kan, derhalven, geen ſtrydigheid tusſchen deeze beiden plaats hebben. Zulks is door veelen der uitſteekendſte Godgeleerden toegeſtemd. *O si sic omnia dixisſent!*

„ Maar, ten opzigte van deezen zuiveren en natuurlyken Godsdienst, mag men met volkomene gerustheid verzekeren, dat 'er nooit eene Eeuw, of Volk, op den aardbodem was, in of onder 't welk dezelve ooit ten vollen beleefd werd. De Godsdienst vóór de invoering des *Christendoms*, en zelfs tegenwoordig, in anders niet onverlichte Landen, vertoont, op eene onbetwistbaare wyze, de zwakheid des menschlyken verſtands; zelfs tot het bygeloovig en ſchriklyk uiterſte, om het leeven der Menſchen aan de bloeddorſtige eer hunner Godheden op te offeren. —— Hier wenschte ik de pen te mogen nederleggen; maar de waarheid perst my de belydenis af van eene nog misdaadiger wreedheid, by een misleiden tak van dien eigenſten *Christlyken Godsdienst*, (welks zaak ik beweer. Der Menſchen Lichaamen te verbranden, en hunne Zielen ter eeuwige rampzaligheid over te geeven, heeft men, op de verdraaidſte wyze, als een pligt afgeleid uit het Woord van Genade en Vrede; zich dit bedryf als een regt, als een voorregt, des Priesterdoms aangemaatigd. —— Antwoord my, gy bevoorregte Moordenaars van het Heilig Officie, is het geen waarheid, dat gy uwe elendige Slachtoffers omhangt met een *San Benito*, of een Kleed beſchilderd met Duivelen en Vlammen; ten einde het bedroogen Volk daar uit beſluite, dat zy, die door u ten vuure gedoemd worden, daarop onmiddelyk, en met regt, ter Helle vaaren? —— Zeg my, is het geen waarheid, dat gy op het ſchavot, in goeden ernst, van den met den dood worſtelenden Lyder affcheid neemt met het ſchriklyk Vaarwel: *Jam animam tuam tradimus Diabolo!*"

Dan, laaten wy onzen Schryver bepaalder hooren over het Onſtaatkundige en Onregtvaardige der Onverdraagzaamheid. „ 'Er zyn geweest, 'er zyn nog, en zullen 'er altoos weezen, ver-

verschillende en tegen elkander over staande Gevoelens over den Godsdienst, over dat stuk, 't welk van het hoogste aanbelang is voor ieder Mensch. En de Voorstanders van elke Party wenden voor, een voldingend bewys op hunne zyde te hebben. Zelfs onder de geleerdsten, en de zuiversten van harten, zien wy, dat noch kennis, noch deugd, eene volkomene beveiliging tegen dwaaling oplevert. Godsdienst, in de daad, kan niet meer *Nationaal* zyn dan het Verstandlyk Vermogen, of de Inspraak van 't Geweeten. Eenige Waarheden, dit gaat vast, mogen *Nationaal*, doch andere moeten Algemeen, weezen. Want GOD bestemde den waaren Godsdienst nimmer om vorm en kleur te geeven aan eenige byzondere Gemeenschappen; hy plaatste dien in het middenpunt des Heeläls, tot een Licht van Eenigheid, door de uitoefening van algemeene Goedwilligheid.

„De verdervende Geest van het *Fanatismus* verlaat gelukkig deeze aarde. De zodanigen beginnen te bloozen, die eertyds geen yver zo hevig hadden als die der Vervolging. Zy beginnen nu te bezeffen, dat Verdraagzaamheid geen doodzonde is —— geen zamenspanning tegen GOD en de Natuur. Men leert de taal verstaan van den H. BERNARDUS, *Fides suadenda non imperanda.* Maar zoudt gy hebben kunnen veronderstellen, dat de verliezen, die het Menschdom geleden heeft, zints de eerste bloedige tooneelen door de *Hebreeuwen* aangerigt, tot de trouwlooze menschenslagtingen op *St. Bartholomeus*, en in *Ierland*, binnen de paalen van het *Jooden-* en *Christendom* alleen, zo ver men uit de Geschiedenis heeft kunnen opmaaken, ten minsten dertig Millioenen Menschen bedraagt? —— Zoudt gy als mogelyk hebben kunnen begrypen, dat, naa den *St. Bartholomeus* Moord, een Gedenkpenning geslaagen werd met het Opschrift: *Pietas armavit Justitiam?* Dat men een Besluit, in de maand July des Jaars MDLXII, vastitelde, „ 't welk verlof gaf, om de *Hugenooten*, waar „ men ze vondt, te dooden; en dat dit Besluit alle Zon„ dagen van de Predikstoelen in elke Parochie zou worden „ afgeleezen?" Of, 't geen nog verfoeilyker klinkt, dat Paus GREGORIUS DE XIII, wegens het vermoorden van tusschen de zeventig en honderd duizend zyner Medemenschen op den *St. Bartholomeus* nagt, een staatlyken ommegang na de *St. Pieters* Kerk deedt, en eene Schildery van dit Moordtooneel in het *Vaticaan* plaatste, met dit Opschrift: *Pontifex Collegii necem probat?*

 „ Al-

„ Algemeene Beginzels in Befpiegeling toe te ftaan, en in Praktyk te rug te trekken, is voor een redelyk denkend mensch de flegtfte Redeneerkunst. Onverdraagzaamheid, die voorgeeft te redeneeren, is erger dan Geestdryvery, die vervolgt door aandrift. —— PIETER, JAN en PAULUS zyn Menfchen, Gy en Ik zyn Menfchen; zo is de *Jood*, en zo ook de *Mahomethaan*. Zo wel, derhalven, moogt gy de Rede aan den Mensch toekennen, en hem voor een gek houden, om dat hy redeneert, als den Man met fchande brandmerken, die voor zichzelven in den Godsdienst oordeelt. De ongerymdheid loopt, in de daad, te zeer in 't ooge, en nogthans maaken zich bykans alle *Christenen* daar aan fchuldig. Wy yveren allen om fchande te hegten aan die verfchillend van ons denken; en dus overheerscht vooroordeel ons beginzel.

„ Van alle kanten worden onze ooren doof gefchreeuwd door het geroep van Godloosheid. In *Afia* is de *Christen* ongodsdienftig; in *Europa* de *Mufulman*; in *Londen* de *Papist*; in *Rome* de *Calvinist*; ja bykans ieder Straat heeft eene byzondere heiligheid, of althans een voorwendzel daar van. Hoe komt dit? Is de geheele Wereld ongodsdienftig? of is 'er geen zulk eene zaak als Ongodsdienftigheid? Ik vrees dat dit onderling verwyt weinig beter is dan een Hekelfchrift op Zelfstoejuiching; en, fchoon de Wonderfpreuk niet in allen deele juist zy, durf ik het waagen te gelooven, dat zy, die de beste Wetten bezitten, dikwyls dezelve meest noodig hebben.

„ De voorfpraak van het weezenlyk *Christendom* heeft niets te fchaffen met de Leerftellingen van LUTHER, CALVYN, of BELARMYN, of met eenig ander Stelzel, 't welk waarfchynlyk een inmengzel heeft van menschlyke zwakheid. Het is zyne zaak, de Waarheid, gelyk dezelve in het *Euangelie* voorkomt, te verdedigen. Menschlyke kennis, weet hy, moet, als de menschlyke natuur, op zekere wyze, en naar zekeren regel, gezuiverd worden. Wanneer de Wereld in kennis vordert, wint de Rede altoos veld op de Verbeelding; het Verftand wordt meer beoefend; minder voorwerpen komen 'er voor, die nieuw zyn of verbaazen; de menfchen zetten zich om de oorfprongen der dingen op te fpeuren, en zy verbeteren en befchaaven elkander. Dus maaken wy, in deeze Eeuwe, dank zy den Schenker van alle goede gaven! een begin om onze voorgaande verzuimen te verbeteren. De Weetgierigheid van den Zedefchryver gaat gepaard met fmaak

en

en vernuft, en zyne nafpeuringen ftrekken om den voortgang van der menfchen Zeden te ontvouwen, en de gefchiedenis der Maatfchappy op te helderen.

„ De Godsdienftige Vastftelling van eenig Land, voor zo verre die bepaald is door menschlyke Wetten, en ten aanziene van uitwendige gebruiken en wereldlyke voordeelen, is zo zeer aan verandering onderhevig, als eenige Burgerlyke Vastftellingen, welke zy ook mogen weezen. Zo verre was LOCKE van te denken dat de *Kerk* met den *Staat* ondereen gemengd was, dat hy de eerfte volkomen onderfcheiden van den laatften hieldt. *De grenspaalen aan beide zyden*, fchryft hy, *zyn bepaald en onverplaatsbaar. En hy mengt hemel en aarde te zamen, en tragt de wydstverfchillendfte en tegenovergefteldfte dingen byeen te voegen, die twee Societeiten, welke in derzelver oorfprong, bedoeling, werkzaamheid, en in alles, volkomen onderfcheiden en verfchillende zyn, poogt te vereenigen.*

„ Wat betreft 't geen men Benaamingen van Godsdienst heet, is derhalven, indien men een ieder over zyn eigen Godsdienst laat oordeelen, geen zulk een ding als Godsdienst dat verkeerd is; maar, indien een ieder over eens anders Godsdienst oordeelt, wordt 'er geen zulk een ding als Godsdienst gevonden dat regt is; en by gevolge heeft al de wereld gelyk, of al de wereld ongelyk. Geen mensch, of eenig lichaam van menfchen, kan, derhalven, onder eenig voorwendzel, welk het ook moge weezen, zich de magt aanmaatigen, om het beftuur op zich te neemen, of het geloof, de gedagten, de reden, van anderen te dwingen, zonder dat hy dwaaslyk en godloos zich de magt van GOD aanmaatigt. De Godsdienst, als een regelmaat des Geloofs, volgens welke wy in een ander leeven zalig of verdoemd zullen worden, moet het uitfluitend byzonder belang van ieder, hoofd voor hoofd, weezen; in dit ftuk heeft ieder Mensch een onbetwistbaar regt om zyn eige Rede te volgen, en allen gezag gegrond op de Rede van eenen ander te verwerpen. —— Zy, derhalven, die ons de verdoemenis aankundigen als het gevolg van dwaaling in 't Geloove, en zy, die ons willen dwingen om onze onfterflyke Zielen te waagen op hun oordeel, die geen belang in de zaak hebben, ftrydig met ons eigen oordeel, daar wy 'er zo oneindig veel belangs in hebben, zyn de vloekwaardigfte van alle Dwingelanden.

„ Het Menschdom heeft, zelfs in de *Christen Kerk*,

meer dan duizend jaaren lang gezugt onder de heilloze Verbintenis tusschen Burgerlyke en Kerklyke Magt. Door dit Verbond voor de Lichaamen en Zielen der Menschen, moet de Ziel eerst verstaafd, en dan het Lichaam aan den wereldlyken Arm overgeleverd, worden, en met deszelfs werkend beginzel de springveer van alle deugden en bekwaamheden in ketenen geklonken. Deeze zamengevoegde Dwinglandy kan men door den dood zelve niet ontvlugten. Derzelver magt strekt zich bovenal in Pauslyke Landen uit tot het Ryk der Duisternisse. De elendige Sterveling, die hier niet gehoorzaamd hadt aan haare Voorschriften, die niet ten grave gaat gekleed in het *San Benito* haarer Inquisitie, in zyn hand het Paspoort der Absolutie draagende, wordt overgegeeven aan de handlangers der Hierarchy in de andere Wereld, en de tugtiging der Eeuwige Straffe.

„ Maar zelfs hier, in *Engeland*, moet, myns bedunkens, het tegenwoordig mengzel van Godsdienst met Staatkunde, onze *Godsdienst Tests* en *Parlementsch Godsdienst*, eenigzins belachlyk voorkomen aan lieden, die dezelve kunnen beschouwen zonder de vooringenomenheid van gebruik en gewoonte. —— Is het, by voorbeeld, geen zeldzaam begrip, dat, indien een SOLON of SOCRATES in 't leeven herreezen, en onder ons kwamen, de eerste voor geen Burgtplaats Zitting zou kunnen hebben, of de laatste het Ampt van Vrederegter bekleeden; dat EPAMINONDAS geen Ruiterbende als Bevelhebber zou kunnen aanvoeren, of THEMISTOCLES een Capiteinsplaats verkrygen, voor en aleer zy zich de *Negen-en-dertig Artykelen* eigen gemaakt, en den *Sacraments* Eed afgelegd, hadden?"

WAARNEEMING WEGENS HET NUT DER BRAND-MIDDELEN, IN VERLAMMINGEN.

Door den Hoogleeraar RICHTER.

Eene Vrouw van 35 Jaaren werd in ons Ziekenhuis gebragt, met eene geheele Verlamming van het rechter Been. Zy was volstrekt buiten staat, om de Dye zo wel als den Voet het minst te kunnen bewegen. —— Het Been was tevens ruim drie duimen korter, dan het gezonde, yskoud; en zo mager dat het meer dan de helft dunner was, dan het slinker. Zy klaagde tevens over pynen

in

in het gansche deel, vooral ter hoogte van den *Trochanter*, alwaar zy zelfs by een sterker aanraaking pyn gevoelde.

De *Trochanter* was op zyne behoorlyke plaats en natuurlyke ligging. Men kon dus aan geene Ontwrichting denken. Ook kon men de Dye in alle richtingen doen draaijen. Uiterlyk was 'er aan het gewricht noch roodheid noch zwelling te bespeuren; en de Lyderes bevondt zich voor 't overige taamlyk gezond, en had geene Koorts.

Omtrent den oorsprong en de aanleiding dezer ongesteldheid was zy niet in staat een ander bericht te geeven, dan dat zy zich reeds 10 Maanden lang in dien toestand bevondt, dat het ongemak met hevige pynen in de Dye begonnen was, die zich nederwaarts door het gansche been verspreidden, dat deze pynen, zedert eenigen tyd, zachter waren, en zich vooral tot het Heupgewricht bepaalden.

Ik had het geluk, deze Vrouw, van dit zo hevig en ingeworteld gebrek, door het afbranden van 5 Katoene Proppen, op de wyze van den beroemden POUTEAU, en het aanleggen van nog vier Spaansche Vliegpleisters, in den tyd van 17 weeken, zo volmaakt te geneezen, dat 'er naauwlyks eenige blyk van het ongemak overig bleef. De Brandproppen liet ik beurtlings, gewoonlyk na eene tusschenpoozing van 10 tot 18 dagen, en altoos op die plaatsen, aanzetten, waar de pyn alsdan het hevigste was. Altoos verdween de pyn op die plaats, waar men de branding gedaan had, binnen den tyd van 8 tot 18 dagen. Zodat men voor de volgende Brandprop eene andere plaats kon uitkiezen.

Na op deze wyze vyf Proppen, alle op meerder of minder afstand van den *Trochanter*, aangezet te hebben, was de pyn uit de Dye ten eenemaal verdweenen; doch het Been bleef op verscheiden plaatsen nog pynlyk, echter vry minder dan de Dye geweest was. Op deze plaatsen werden beurtlings vier Spaansche Vliegpleisters gelegd, en een tyd lang open gehouden. Dit alles geschiedde onder een steeds toeneemende beterschap, tot dat 'er eindelyk geen pynlyke plaatsen meer gevonden werden, en het gebruik van het geheele Been wederom volkomen hersteld was. Uiterlyk had ik, gedüurende de gansche behandeling, het geheele Been met een mengsel van den *Spirit. Sal. Ammon.* & *Tinct. Cantharid.* sterk doen inwryven.

Op eene gelyke wyze genas ik een jong Heer van 21

Jaaren, die eene foortgelyke verlamming aan de linker Dye had, doch zonder vermagering. De tweede Brandprop nam reeds alle pynen weg, en herstelde 't gebruik van het deel. Kort daarna kreeg hy zwaare pynen in alle de Leden, die naar een *Rheumatismus vagus* geleeken, en allengs, door 't gebruik van 't Spiesglas, de *Dulcamara* en de *Guajac.* genezen werden.

Ik zoude nog een paar andere gevallen kunnen mededeelen, indien zy niet met de voorgaande geheel overeenkwamen. Niettemin heb ik dit middel, in foortgelyke gevallen, ook wel zonder voordeel gebezigd. Naar myn inzien, kan men 'er flegts eenig nut van verwagten in zodanige Verlammingen, die uit het nederzetten van eene prikkelende stoffe ontstaan, of die van pynen in het aangedaane deel, en wel voornaamlyk omtrent het Heupgewricht, verzeld worden.

Dergelyke gevallen, waarin het deel verkort is, vindt men fomtyds by de Waarneemers, onder den naam eener *Luxatio spontanea*, of Ontwrichting zonder uiterlyke oorzaak, befchreven. Maar 'er is geen zweem van eenige Ontwrichting te ontdekken, en de oorzaak der verkorting ligt enkel in de fpieren, die het Lid optrekken, en door de Ziektestof, welke 'er op werkt, even gelyk de *Sterno-mastoïdeus* by het *Caput Obstipum* tot verkorting en opkrimping geprikkeld worden. Deze Ziektestof is wel meerendeels van een rheumatieken of jichtigen aart; doch ik heb ook in twee kinderen een foortgelyk geval aangetroffen, waar ik alle reden had, om ze van eene Kropzeerige oorzaak af te leiden.

Myne Brandproppen laat ik, naar het Voorfchrift van POUTEAU, van katoen of plukfel vervaardigen. Zy zyn omtrent ¾ duim dik, en even zo lang. Om ze door het aanblaazen niet af te doen vallen, laat ik ze van onder met een fmal ftrookje hechtpleister op de huid vasthechten. Wanneer men de Prop geheel tot asch laat branden, gaat de werking van het vuur niet dieper, dan door de huid tot in het Celleweeffel. De brandkorst fcheidt zich gewoonlyk zeer traag af, gelyk ook de huidzweer, daar door te weeg gebragt, zeer langzaam geneest. Voor 't overige fchynt het aanwenden van dit middel zo pynlyk niet te zyn, als men naar den uiterlyken fchyn vermoeden zoude.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE DER ONWEERSVOGELEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Over de *Onweersvogelen* die den bynaam van *Puffin* draagen.

Het onderſcheidend kenmerk der *Onweersvogelen*, in dit wydſtrekkend Vogelgeſlacht met den naam van *Puffins* beſtempeld, beſtaat daar in, dat de Bek aan de benedenkaak, zo wel als aan de bovenkaak, nederwaards krom is omgeboogen. Een maakzel, zo het ſchynt, niet voordeelig voor deeze Vogels, die, in het gebruiken van deezen Bek tot het aangrypen van den prooi, weinig kragts of ſteunzels vindt op dit wegwykend deel der benedenkaak. Voor het overige zyn de twee Neusgaten doorboord als kleine kookers, gelyk by alle Onweersvogelen; ook zyn de Pooten desgelyks met een ſpoor gewapend, en de houding des lichaams dezelfde.

De gemeenst bekendſte is de *Puffinus Anglorum*, by hun *Man's Puffin*, of *Puffin of the Isle of Man*, geheeten. De geheele lengte van deeze *Puffin* is vyftien duimen; de Borst en Buik zyn wit; een gryze tint is over het Bovenlyf verſpreid, vry helder op den Kop, doch donkerder en graauwer wordende op den Rug; dit graauwe verandert in geheel zwart op de Vleugelen en den Staart, zodanig nogthans, dat elke pluim, door een helderder kleur, zich omzoomd vertoont.

Deeze *Puffins* behooren tot onze Zeeën, en ſchynen hunne Verzamelplaats te hebben op de *Sorlings Eilanden*; doch meer byzonder op een Eilandje, of rots, aan den Zuidlykſten hoek van het Eiland *Man*; door de Engelſchen *the Calf of Man* geheeten. Daar komen de *Puffins* in groote menigte met het Voorjaar, en maaken eenen aanvang met de Konynen te beoorlogen, die de eenige bewoonders van dit Eilandje zyn; deeze dryven zy uit hunne holen, om in dezelve te nestelen. Zy leggen twee Eieren, waar van, zo men wil, 'er altoos één onvrugtbaar is; doch de Heer WILLUGHBY verzekert ſtellig, dat zy niet meer dan één Ei voortbrengen. Zo ras het Jong uit den dop gekomen is, verlaat de Moeder het nest 's morgens vroeg, om 'er niet dan 's avonds weder

der te keeren; den nagt besteedt zy om het Jong te voeden, door, by tusschenpoozingen, van den Visch, over dag in Zee gevangen, daar aan mede te deelen. Dit voedzel, half in de maag verteerd, verandert in eene soort van Olie, welke zy het Jong in den bek werpt. —— Dit voedzel maakt de Jongen zeer vet, en het is om dien tyd, dat eenige Jaagers zich na dit Eilandje begeeven; waar zy een groote en zeer gemaklyke jagt op deeze Jongen maaken. Doch dit Wild moet men, om het eetbaar te doen worden, inzouten, tot maatiging van den slegten smaak, door het overtollig vet veroorzaakt. —— WILLUGHBY, van wien wy de opgegeevene byzonderheden ontleenden, voegt 'er by, dat, daar deeze *Puffin-jaagers* de bestendige gewoonte hebben om elk dier Vogelen één Poot af te snyden, om te gemaklyker het getal der gevangenen te tellen, het Volk op het Eiland *Man* zich uit dien hoofde verzekerd houdt, dat zy met één Poot gebooren worden (*).

KLEIN wil, dat de naam van *Puffin*, of *Pupin*, ontleend is van het Geschreeuw, 't welk deeze Vogel maakt. Hy merkt op dat de *Puffins* hun tyd van gaan en komen hebben: 't welk altoos het geval moet weezen van Vogelen, die zich bykans nooit aan Land begeeven, dan uit noodzaaklykheid om 'er te nestelen, en voorts altoos op Zee zwerven, nu na den eenen dan na den anderen oord; steeds benden van voorttrekkende kleine Visschen, of de verzamelingen van Vischkuit, waar mede zy zich voeden, volgende.

Voor het overige, schoon de Waarneemingen, welke wy dus verre mededeelden, gedaan zyn in de *Noordzée*, blykt het nogthans, dat deeze soort van *Puffin* niet geheel gehegt is aan de lugtstreek onzer Noord-poole; maar gevonden wordt in alle Zeeën: want men kan deezen *Puffin* herkennen in den *Waterscheerder (Shear water)* van *Jamaica*, van BROWN (†); als mede in de *Artenna* van ALDROVANDUS: weshalven hy alle de oorden van den Oceaan even zeer schynt te bezoeken, en zelfs gevonden te worden in de *Middellandsche Zee*, tot in de *Adriatische Golf*, en op de Eilanden *Tremiti*, voorheen de *Diomedes Eilanden* geheeten. Alles, wat ALDROVANDUS vermeldt, zo wegens de gedaante als de natuurlyke eigenschappen van

(*) WILLUGHBY, *Ornithol.* p. 252.
(†) *White-faced Shear water.* BROWN *Jamaic.* p. 482.

van zyne *Artenna*, past op den *Puffin* dien wy thans beschryven (*). Hy verzekert, dat het geschreeuw deezer Vogelen een zo zeer overeenkomend geluid heeft met het huilen van een eerstgebooren Kind, dat de Menschen daarin misnomen worden (†); eindlyk gelooft hy daarin te herkennen de *Vogelen van Diomedes* (‡), in de oudheid beroemd door eene treffende Fabel: het waren de *Grieken*, die, met hun dapper Opperhoofd, door den haat der Goden vervolgd, op deeze Eilanden zich herschaapen vonden in Vogelen, die, nog iets menschlyks, en een geheugenis huns ouden Vaderlands, overgehouden hebbende, na den oever kwamen, wanneer de *Grieken* zich daar ontscheepten, en, door klaagende toonen aan te heffen, hun leed scheenen te willen uitdrukken. Deeze Fabelleer, welker vercierselen al te zeer gewraakt zyn door koele geesten, doch die voor gevoelige harten zo veel bevalligs en leevens in de natuur verspreidt, schynt, in de daad, gegrond op een stuk der Natuurlyke Historie, en uitgedagt om rede te geeven van den klaagtoon, dien deeze Vogels doen hooren.

De *ligt gryze Puffin van het Eiland Saint Kilda.* Deeze *Puffin*, op het Eiland *Saint Kilda*, onder den naam van *Fulmar*, bekend, dunkt ons dat moet gehouden wor-

(*) Zie ALDROVANDUS *de Ave Diomedeâ.* Avi, Tom. III. p. 57. &c.

(†) ALDROVANDUS verhaalt, dat een Hertog van *Urbino*, uit vermaak zich op een dier Eilanden te slaapen gelegd hebbende, dagt den geheelen nagt zich omringd te vinden door kleine schreiende Kinderen, en dat hy dit denkbeeld niet kon afleggen, eer dat men op den volgenden dag hem deeze huilders vertoonde; niet in luieren gewonden, maar met vederen bedekt.

(‡) OVIDIUS zingt, van deeze *Diomedes Vogelen* gewaagende:

Si volucrum quæ sit dubiarum forma requiris
Ut non cygnorum, sic albis proxima cygnis.

't Geen niet al te wel op den *Petrel* past; doch zyn hier de Dicht- en Fabelkunst te zeer vermengd, om te verwagten, dat men 'er juist de natuur zou aantreffen. —— Wy merken hierby nog op, dat de Heer LINNÆUS geen gelukkig gebruik maakt van zyne Geleerdheid, als hy den naam van *Diomedea* geeft aan den *Albatros*; naardemaal die groote Vogel, zich niet dan in *Zuidlyke* en *Oostersche* Zeeën bevindende, noodwendig onbekend moest weezen aan de *Grieken*, en, by gevolg, met geene mogelykheid hun *Diomedes Vogel* kon weezen.

worden voor eene soort zeer na grenzende aan de even beschreevene *Puffin;* alleen daarin onderscheiden, dat de *Fulmar* ligt grys is boven op 't lyf, daar de andere een donker graauwe kleur heeft.

„ De *Fulmar*, leert ons Dr. MARTIN, voedt zich op „ den rug zittende van leevende Walvisschen: zyn spoor „ dient hem om zich vast te houden, en als te ankeren, „ op die glibbergladde huid; zonder dit behulp zou hy „ gevaar loopen om 'er van afgesmeeten te worden door „ den wind, altoos geweldig in deeze stormagtige streeken (*)." Elders merkt hy op, „ dat, wanneer men „ een jongen *Fulmar* in 't nest wil grypen, of zelfs „ maar aanraaken, deeze terstond een menigte Olie uit „ den bek spuwt in 't aangezigt van deezen aanran- „ der (†)."

De *Bruine Puffin.* Deeze Vogel wordt door EDWARDS beschreeven onder den naam van *the great black Peteril*, of de *groote zwarte Onweersvogel* (‡). Hy merkt nogthans op, dat de eenpaarige kleur van zyne Pluimadie meer een zwartagtig bruin dan volstrekt zwart is. In grootte vergelykt hy deezen Vogel by een Raave, en beschryft het maakzel van den Bek zeer wel, als het kenmerk draagende van de *Puffins*, onder welke hy hem ook rangschikt. „ De Neusgaten, schryft hy, schynen „ verlengd te weezen in twee vereenigde kookers, die „ voortkomen uit het voorste gedeelte van den Kop, en „ zich omtrent tot op een derde gedeelte van de langte „ des Beks uitstrekken: de einden van welken Bek bei- „ den benedenwaards haakswyze omgekromd zyn: ze „ gelyken twee daar aan toegevoegde stukken."

EDWARDS geeft deeze Vogelsoort op als natuurlyk eigen aan de Zeeën omstreeks de *Kaap der Goede Hoope;* doch dit is eene enkele gissing, die misschien geen genoegzaamen grond heeft.

(*) *Voyage a Saint Kilda.* Imprimé a Londre en 1698, p. 55.
(†) MARTIN, by EDWARDS Preface de la III partie *des Glanures* p. 4.
(‡ *Puffinus in toto corpore fusco nigricans, rectricibus concoloribus... Puffinus Capitis Bonæ Spei. Le Puffin du Cap de Bonne Esperance.* BRISSON, *Ornithol.* Vol. VI. p. 137.

WAARNEEMINGEN IN DE ZONDERLINGE ROTZEN VAN ADERSBACH.

(Overgenomen uit het *Journal Litteraire de Berlin.*)

„ Niet lang geleden onderhielden wy onze Leezers met „ SULLIVAN's gedagten over de *Wording der Ber-* „ *gen* (*); voor de zodanigen, die hier in smaak vonden, „ zal het geen wy thans overneemen over de *Rotzen van* „ *Adersbach*, uit het gemelde *Berlynsche* Maandschrift, „ geen onaangenaam toevoegzel weezen."

De *Rotzen van Adersbach* zyn gelegen in *Boheeme*, ten Zuiden van de Stad *Adersbach* (van welke zy den naam ontleenen), toebehoorende aan de Familie des Graaven VAN KOLOWRATH, niet verre van *Trautenau*, aan den voet van het Gebergte, genaamd het *Reisengeberge*, of *Reuzengebergte*, naby de grenzen van *Silesie*.

Dit bosch van Bergen, om het zo eens te noemen, ontdekt men op een grooten afstand. Een Heirleger van Reuzen, in slagordening geschaard, op een zeer wyd uitgestrekte vlakte, is de beeldtenis, welke zich zo natuurlyk aan het oog opdoet, dat de aanschouwer, op het eerste gezigt, zodanig getroffen wordt, dat, zyns oordeels, de geheele keten Bergen, van welke 't zelve den boord uitmaakt, hiervan den naam van het *Reuzengebergte* mogt ontleend hebben. 'Er is egter reden, om te gelooven, dat deeze Benaaming reeds bestond, vóór dat de *Rotzen van Adersbach* het vertoon opleverden, 't welk tegenwoordig de aandagt der Reizigeren trekt.

Hoe digter men deeze Rotzen nadert, en hoe meer men derzelver weezenlyke hoogte bemerkt, hoe meer men ontdekt, dat de gegroepte klompen ontelbaar zyn. Elk deezer hoogten staat op zich zelve, gelyk een groote staak van 100, 150, ja van 200 voeten hoogte. Meest alle zyn ze kegelvormig, en staan doorgaans zo naby elkander, dat een Man bezwaarlyk 'er konne doordringen. Op deeze wyze beslaan zy eene uitgestrektheid van drie *Duitsche* Mylen in den omtrek, en vormen een dool-

(*) Zie ons *Mengelwerk* des Jaars 1794. bl. 453.

doolhof, onuitkomelyk voor iemand die het waagde zonder gids daar in te treeden.

De zelfstandigheid van deeze Rotzen is een glasagtige zandsteen, zeer zagt, en bykans wryfbaar als ze met water doortrokken is. Het is een zeer onvolmaakte soort van Filtereersteen. Deeze Rotzen trekken zeer sterk de vogtigheid des Dampkrings aan; Regen zwelgen zy in, de Daauw en Avonddampen worden 'er door ingedronken; en wanneer men den steen naderhand in de Zon warmt, zypelt het water uit alle deelen, en, als het afloopt, neemt het met zich deeltjes van de zelfstandigheid des Rotssteens. Van hier de slingerende paden, die zich kronkelen rondsom de op zichzelven staande klompen, voor 't meerendeel beslaagen door een stroom, welks water zeer helder is, dewyl het van een Filtereersteen druipt; en het zand, 't welk 'er mede gevoerd wordt, onmiddelyk zinkt in de gedaante van grof korrelig zand. Op zommige plaatzen ziet men het water voortkomen van den voet der Kegels, en men kan de zandstrooken, daar door afgevoerd, zeer wel onderscheiden. Wanneer deeze kleine Fonteinen zich openen beneden het waterpas des strooms, is het uitwerkzel nog onderscheidener en treffender.

Het is zeer waarschynlyk, dat deeze Rotsstaaken voorheen het binnenste van een Berg uitmaakten, welke de Regens en Waterstroomen afgespoeld hebben. De Rots werd bloot en open gelegd aan de vereenigde werking van Water en Damp, en hier door is het weefzel zagt en sponsagtig geworden. Het Water doet onophoudelyk het zand, van de toppen losgemaakt, na beneden spoelen. Hieruit ontstaat eene ophooging in de tusschenpaden, die alle tien jaaren zeer merkbaar is. Wanneer het Water niet rechtstandig nedervalt van den top der Kegels, maar over een hellend vlak voortvloeit, laat het zo veel bezinkzel naa, dat het opgehoopte zand ter halver hoogte van een Mans been komt.

Het Water heeft eenige van deeze Rotskegels aan derzelver grondstuk aangetast, op zulk eene wyze, dat de geheele zwaare Stofklomp als in evenwigt rust op een smal grondstuk. Deeze Kegels vertoonen nog de ontwyfelbaare spooren van een algemeenen oorsprong. Alle de laagen loopen evenwydig met elkander, en met den horizon.

Wanneer men dieper in deezen Doolhof intreedt, doen zich

zich de wildſte vertooningen voor, en men ziet de allerſchilderagtigſte overblyfzels van het geweld der Waterſtroomen, die boomen en rotzen gedompeld hebben in de diepten welke dezelve verzwolgen.

De *Rotzen van Adersbach* vertoonen volkomen een geraamte van een Berg. Ver in dezelve voorttrekkende, komt men in dat gedeelte van 't Gebergte, 't welk nog bedekt is met aarde, en vercierd met Geboomte, welks afneeming onmerkbaar toegaat. Dit is het, 't welk de zonderlingheid van het ſchouwſpel, hier geopend, volmaakt: op denzelfden grond ziet men alle de opeenvolgende ſtanden, welke een Berg doorgaat in het allengskens toeneemend verval.

In deeze diepe Grot, zonder dak of verwelfzel, is de lugtsgeſteldheid eenpaarig, en ondergaat geene verandering. Des Zomers voelt men 'er de aangenaamſte koelte, en de koude van den Winter wordt men 'er naauwlyks gewaar.

De geſtadige afneeming van de toppen der Kegelen in aanmerking neemende, en de daar aan geëvenredigde verhooging van de tusſchenvakken, welke dezelve van een ſcheiden, twyfel ik niet, of een duizend jaaren laater zal dit *Adersbachſche Gebergte* in eene vlakte hervormd zyn, en enkel een heuvel vertoonen met eene zagt afloopende helling; in hoogte het midden haalende tusſchen den top der Kegels en den bodem der paden uit welken zy uitſteeken. In de daad, de landen rondsom deeze Rotzen zyn niet zandig. Op een kleinen afſtand vindt men zeer groene velden en ſchoone weidlanden. De uitwerking van het Water kan, derhalven, geen andere zyn dan die ik heb aangeweezen: naardemaal de verplaatzing van zand alleen van boven na beneden plaats heeft, en niet van binnen na buiten.

Hoe belangryk zou het weezen, eene Tydrekenkundige Geſchiedenis van deeze langzaam voortgaande werkingen der Natuure te bezitten! De onkundige Gidſen, nogthans, denken dat zy alles gedaan hebben tot onderrigting der nieuwsgierige Bezigteren, als zy hunne verbeelding vermaaken door de gelykenisſen van gedaanten, welke deeze Rotzen aanbieden. Deeze is een oud Man; geene een Monnik; een derde een Doodshoofd. Voor niet onderweezen lieden is in het Heelal niets belangryk dan de Mensch. Deeze aanmerking wordt ten vollen geſtaafd door de Leidslieden in dit Gebergte. De Rotsklompen, die

die op het eerfte gezigt treffen, de belangrykfte voorvallen in de Natuur, fchynen voor hun van geene betekenis, als zy dezelve niet kunnen verbinden met de eene of andere Gefchiedenis, waarin de Mensch als de Hoofdbedryver voorkomt. Hier zyn de ruïnen van eene voorheen bloeiende Stad; daar is een gedrogtlyk groot wild beest, verfteend op het oogenblik dat het een jong Meisje wilde verfcheuren; van die hoogte wierp zich een ongelukkig Prins in de diepte neder, enz. enz.

Aan den kant van deeze ontzettende en reusagtige Groep is eene Echo, welke opmerking verdient. Dezelve herhaalt tot zeven fyllaben drie keeren, zonder de klanken te verwarren. Het hoofdmiddelpunt is op een kleinen afftand van de zyden eens grooten Kegels, die het voornaame focus van de wedergekaatfte klanken uitmaakt. Woorden, met eene zeer zagte ftem uitgefprooken, worden op den vereischten afftand onderfcheiden herhaald; maar, een weinig fchreden voor- of agterwaards gaande, komen de zwaarfte fchreeuwen niet te rug. Wy namen de proef met woorden, meer en min fterk uitgefprooken, en met piftoolfchoten.

De Natuur heeft zonderlinge verfcheidenheden, zelfs in de minst zamengeftelde verfchynzelen. De Echo is, onbetwistbaar, een van de eenvoudigfte; nogthans, om niet te gewaagen van de verfcheidenheden der Echos ten opzigte van het getal der fyllaben welke zy herhaalen, de grooter of minder klaarheid der klankvorming, en de langer of korter tyden in welke de klanken wederkeeren —— ontdekten wy verder in alle deeze, welke wy met de ftem in deeze Bergen namen, eene byzondere buiging, welke zy mededeelden aan de herhaalde klanken. Ik heb zedert, door verdere Waarneemingen, de aanmerking bewaarheid gevonden, dat geen Echo een klank, juist zo als dezelve uitgefprooken is, te rug kaatst. De Echo van *Adersbach* is vlug, leevendig, en overvloedig in buigingen: de rede hier van is, dat de wederkaatzende zyden der Rotzen ontbloot zyn van aarde en gewasfen. —— De Echo van *Kinast* hervormt den flag van een Piftool in een langzaam gehuil, afgebrooken door uitbarftingen en geftuite toonen; de wederkaatzing wordt ten deele veroorzaakt door kaale rotzen, ten deele door bosfchen. —— Maar niets evenaart de treurtoonige en zagte klagten van de Echo van *Zobtauberg*, welke voortkomt van een digt en afgelegen bosch. De luidrugtige uitbar-

barstingen van de woeligste vrolykheid worden daar door hervormd in een zagten klaagtoon. Het kwam my desgelyks te vooren, dat de Gidsen, door eene soort van zedelyk instinct, de Echo aanspraken in den toon, welke overeenkwam met het character, 't welk zy daarin ontdekt hadden.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG VAN HET EILAND CORSICA.

„ Het Eiland *Corsica*, aan veelvuldigen Lotwisfel van
„ Heerschappy onderhevig, trekt, in de Staatsömwentelingen van den tegenwoordigen tyd, dewyl 't
„ zelve daar in zo zeer deelt, veeler aandagt, in zo verre
„ die door nader by zynde Voorwerpen niet wordt afgetrokken. Wy oordeelden het daarom niet ongepast, aan
„ een Geschiedkundig Verslag deezes Eilands, waarin de
„ oorlogende Mogenheden zo veel belangs stellen, in
„ ons *Mengelwerk* eene plaats in te ruimen."

Het Eiland *Corsica*, door de *Franschen Corse* geheeten, is in de *Middellandsche Zee* gelegen, tegen over de Kust van *Genua*, tusschen de 8 en 10 Gr. Oosterlengte, en 41 en 43 Gr. Noorderbreedte. Ten Zuiden is het afgescheiden van het Eiland *Sardinie*, door de Straat van *Bonifacio*; ten Oosten heeft het de *Toscaansche Zee*; ten Noorden de Golf van *Genua*; en ten Westen de *Middellandsche Zee*, tegen over de Kusten van *Frankryk* en *Spanje*. 't Zelve ligt omtrent 170 Mylen ten Oosten van *Toulon*; 100 ten Zuiden van *Genua*, en 80 ten Zuidwesten van *Livorno*. Van het Noorden tot het Zuiden haalt het 150 Mylen in de Lengte, en de Breedte is tusschen de 40 en 50 Mylen. Den omtrek begroot men op 322 Mylen; doch eene naauwkeurige meeting van de Kust, die veele Baaijen en Voorgebergten heeft, zou 500 Mylen bedraagen.

De oude *Grieken* gaven aan dit Eiland den Naam van *Callista*, en naderhand dien van *Cyrnus*; by de Romeinen was het bekend onder de tegenwoordige Benaaming.

Corsica werd eerst bewoond door eene Volkplanting der *Phoniciërs*, vervolgens door de *Phoceërs*, de *Etrusten* en de *Carthaginensers*. De *Romeinen* werden daar-

op Bezitters, en vestigden 'er twee Volkplantingen (*). Naa den Val des *Romeinschen* Ryks, viel *Corsica* agtereenvolgend onder de Beheering der *Gothen*, der *Grieksche* Keizeren, der *Lombarden* en *Saraceenen*; men wil dat de laatstgemelden 'er den Tytel van Koningryk aan gegeeven hebben (†).

In de achtste Eeuw werd *Corsica* vermeesterd door CAREL MARTEL, die, zonder den Tytel van Koning, met de daad Souverain van *Frankryk* was. Door dit vermaard Opperhoofd werd dit Eiland ten geschenke gegeeven aan den Heiligen Stoel; die, in vervolg van tyd, de Opperheerschappy aan de *Pisaners* overdroeg, welke hun ontwrongen werd door hunne ontzaglyke Mededingers, de *Genueesen*. De laatstgemelden behandelden de *Corsicaanen* met zulk eene maate van Dwinglandy, dat die Eilanders te meermaalen tot een Opstand getergd werden; doch, by mangel van eenen bekwaamen Aanvoerder, onmiddelyk weder te onder gebragt.

HENDRIK DE II, Koning van *Frankryk*, bygestaan door SOLYMAN, den toenmaaligen *Turkschen* Keizer, viel in dit Eiland, en vond bystand in de misnoegde *Corsicaanen*. De *Franschen* en *Turken* waren in 't eerst zo gelukkig, dat zy een groot gedeelte van het Eiland vermeesterden. Maar het moedbetoon van ANDREAS DORIA, den *Genueeschen* Bevelhebber, kragtdaadig ondersteund door Keizer CAREL DEN V, belette de geheele vermeestering; en de Oorlog eindigde met een Verdrag, 't geen zeer eerlyke Voorwaarden voor de *Corsicaanen* bedong.

Het scheen, egter, onmogelyk, dat dit handeldryvend Gemeenebest ooit dagt, om de Eilanders, aan 't zelve onderworpen, te beheerschen volgens de regelen van Wysheid, Goedertierenheid en Gemaatigdheid. Herhaalde knevelaaryen veroorzaakten herhaalde, maar vrugtlooze, Opstanden. De *Genueesen*, verbitterd over 't geen zy geleden hadden van een verschriklyk Oproer, zo als zy het noemden,

(*) *Corsica* was de plaats der Ballingschappe voor de *Romeinsche* Hovelingen, die in der Keizeren ongunst vielen. SENECA werd derwaards gebannen door CLAUDIUS, wegens zyne ongeoorlofde gemeenschap met JULIA AGRIPPINA; hier schreef hy zyn Werk *de Consolatione*.

(†) Het Wapen deezes Eilands, waarschynlyk van hun afstammende, is nog een Moorenkop.

den, deeden de *Corsicaanen*, langen tyd, zonder paal of perk te kennen, al de gestrengheid van willekeurige magt gevoelen. —— Veelen der *Corsicaanen* werden, ter oorzaake van zeer geringe misdryven, tot de straf der Galeien verweezen; de uitsteekendste Familien van de Voorregten des Adeldoms beroofd; men verboodt den Inboorelingen allen buitenlandschen handel, niets mogt 'er uitgevoerd worden dan na *Genua*, waar zy zich genoodzaakt vonden hunne Waaren voor eenen zeer laagen prys te verkoopen: met één woord, de Gouverneurs, doorgaans lieden berooid van middelen, kenden geen paalen in betoon van trotsheid, gierigheid en afpersing.

Langen tyd versmaad, verdrukt en uitgemergeld, deedt een gering Voorval, in den Jaare MDCCXXIX, de *Corsicaanen* anderwerf opstaan. Deeze Opstand werd veroorzaakt door één enkele *Paolo*, een stukje gelds, omtrent vyf stuivers van onze munt waardig: eene oude arme Vrouw was onmagtig deeze *Paolo* te betaalen aan den *Genueeschen* Schattingheffer, die daarop haare goederen aansloeg; de beweegenis, over deeze daad van wreedheid ontstaan, was het teken tot eenen algemeenen Opstand. De *Corsicaanen* liepen te wapen, bemagtigden de Hoofdstad des Eilands, en koozen Krygsöpperhoofden.

De *Genueesen*, onmagtig om hun alleen te onder te brengen, zogten en verwierven den veelvermogenden bystand van Keizer CAREL DEN VI; waarop de *Corsicaanen* andermaal genooddwangd werden om een zoen te treffen met hunne Dwingelanden; nogthans op voorwaarde, dat de Keizer waarborg zou weezen voor het Verdrag, 't welk in den Jaare MDCCXXXIII getekend werd.

Van zeer korten duur was dit staaken der Vyandlykheden: het Verdrag werd in het volgend Jaar geschonden door de *Genueesen*, en de *Corsicaanen* greepen de even nedergelegde wapenen weder op. Zy verkoozen tot hunnen Generaal GIAFFERI, een hunner Krygsöpperhoofden in den laatstvoorgaanden Opstand; aan deezen voegden zy toe GIACENTO PAOLI, een Heer van goeden Huize en uitsteekende verdiensten, de Vader van den in onze dagen zich beroemd gemaakt hebbenden PASCAL PAOLI.

Geduurende deezen Oorlog verkreeg, in het Jaar MDCCXXXVI, THEODORUS, Baron VAN NEUHOFF, in gevolge zyner verzekeringen van zeer kragtdaadigen bystand, de Oppermogenheid in *Corsica*. Zyn Ryk was van korten duur; doch de zonderlingheid van de Lotgevallen

deezes Konings verdient dat wy ons eenigen tyd by hem ophouden.

THEODORUS, Baron VAN NEUHOFF, was herkomstig van *Marck*, in *Westphalen*. In *Franschen* Krygsdienst opgevoed, hadt hy, als een Gelukzoeker, bezwangerd met veelerlei ontwerpen, *Engeland*, *Italie* en de *Nederlanden*, doorreisd. Hy was een Man van bekwaamheden, en een zeer goed voorkomen. Toen hem de Eerzugt bekroop om Koning van *Corsica* te worden, ging hy na *Tunis*, waar hy middel vondt om Geld, Wapenen en Krygsvoorraad, te krygen. Hierop ging hy na *Livorno*, vanwaar hy eenen Brief schreef aan de *Corsicaansche* Opperhoofden GIAFFERI en PAOLI; sterken bystand aan het Volk op *Corsica* aanbiedende, op voorwaarde dat men hem tot Koning zou kiezen. In gevolge van de gunstige wyze op welke men zynen voorslag ontving, landde hy op *Corsica*, in de Lente des Jaars MDCCXXXVI.

Staatlyk was het voorkomen des Barons VAN NEUHOFF, en de lange *Turksche* kleeding, welke hy gewoonlyk droeg, zette nog meer waardigheids aan zyne houding by. Behalven Wapenen en Krygsvoorraad, bragt hy van *Tunis* duizend *Zechinen* mede. Zyne zeden waren zo inneemend, en zyne beloften van buitenlandschen bystand zo groot, en met zulk een kleur van waarschynlykheid bekleed, dat men hem onmiddelyk voor Koning uitriep. Hy nam alle tekens van Koninglyke Waardigheid aan; hy hadt zyne Lyfwagts en Staatsbedienden; hy deelde Eertytels uit, en sloeg koperen en zilveren Geldmunt.

Onmiddelyk sloot hy der *Genueesen* versterkte Steden in, en was noch werkloos noch ongelukkig in zyne Krygsverrigtingen: maar de magtige bystand, door hem beloofd, niet opgedaagd zynde, lieten de *Corsicaanen* zo duidelyk hun ongenoegen blyken, dat hy het raadzaam vondt, acht maanden na zyne Verkiezing tot Koning, het Eiland te verlaaten; de *Corsicaanen* verzekerende, dat hy in persoon wilde gaan zien waar de lang verbeide hulp bleef, en dezelve opzoeken. Een plan van Bestuur, staande zyn afweezen, beraamd hebbende, stak hy in Slachtmaand van het Eiland af.

De Hoven van *Groot-Brittanje* en *Frankryk* hadden hunne Onderdaanen, by openbaare aankondiging, verboden, eenigen bystand aan de misnoegde *Corsicaanen* toe te brengen. De hulpzoekende Koning vervoegde zich derhalven na *Holland*, en slaagde daar gelukkig in crediet

diet te vinden by verscheiden ryke Kooplieden, bovenal, zo men wil, onder de *Jooden*, die hem Kanon en anderen Krygsvoorraad verschaften, en een *Supercarga* mede scheep gaven. Met deezen keerde Koning THEODORUS op *Corsica* weder, in den Jaare MDCCXXXIX, en deedt, volgens het verhaal van den Heer BOSWELL, by zyne aankomst, den *Supercarga* afmaaken, ten einde zich van alle verantwoording te ontslaan.

De *Franschen*, nogthans, waren nu zo magtig op het Eiland geworden, dat, schoon THEODORUS zyn voorraad van Oorlogsgereedschappen en Krygsbehoeften aan land deedt brengen, hy het niet durfde waagen in persoon den voet op *Corsica* te zetten; dewyl de *Genueesen* een grooten prys op zyn hoofd gesteld hadden. Hy verkoos, derhalven, zyn Throon te verlaaten, en zyne Staatzugtige oogmerken aan zyne persoonlyke veiligheid op te offeren. Met één woord, naa het ondervinden van veele kansen des wisselenden lots, besloot hy zyn leeven in *Engeland* te eindigen; maar zyne leevensomstandigheden werden daar van tyd tot tyd bekrompener, en eindelyk zodanig, dat hy, verscheide jaaren vóór zyn dood, om schulden in 's Konings Gevangenis zat.

In deezen deerlyken toestand des geweezen Konings, schreef Mr. HORACE WALPOLE, thans Graaf van *Orford*, het 8ste No. van het Weekblad *the World*, gedagtekend twee-en-twintig Febr. MDCCLIII, met het Motto: *Date obolum Belisario.* Dit Vertoog is zeer fraai geschreeven, en met het weldaadig oogmerk om eene Inschryving te bewerken ten voordeele van den ongelukkigen THEODORUS. „Hoe zeer," dus drukt hy zich onder anderen uit, „moet ik my over myne Landgenooten schaamen, als ik „gewaag van een Monarch, een ongelukkig Monarch, „dien men nu daadlyk laat kwynen in eene der Stads-„gevangenissen, om schuld! Een Monarch, wiens moed „hem ten Throon deedt stygen, niet door eene aaneen-„schakeling van eerzugtige en bloedige bedryven, maar „door de vrye Verkiezing van een verongelykt Volk, 't welk „het algemeen Regt des Menschdoms had om vry te wee-„zen, en het zeldzaam besluit nam om vry te zyn! — Deeze „Koning is THEODORUS, Koning van *Corsica!* Een „Man, wiens eisch op de Koninglyke Waardigheid zo „onbetwistbaar is, als de oudste eischen tot eenigen „Throon kunnen voorgeeven te zyn; te weeten, de vrye „Keuze der Onderdaanen! de éénige soort van Regt,

„ er-

„ erkend in de *Gothische* Staatsgesteltenissen, van welke „ wy onze eigene Regeeringsgesteltenis afleiden; dezelfde „ soort van Regt, welke de tegenwoordige Koninglyke Familie dierbaar maakt aan de *Engelschen;* en de eenige soort „ van Regt, waar tegen men mogelyk niets kan inbrengen.

„ Deeze Prins, (over wiens Geschiedenis ik thans niet „ zal uitweiden,) naa manmoedig zyn Leeven en Kroon „ blootgesteld te hebben ter verdediging der Regten zy- „ ner Onderdaanen, mislukte in zyne poogingen, gelyk „ CATO, en andere Patriotsche Helden vóór hem, te beurte „ viel. Jaaren lang worstelde hy met de Fortuin, en liet gee- „ ne middelen onbeproefd, welke onvermoeide staatkunde „ en aanzoeken om bystand aan de hand gaven, om zyne „ Kroon te herkrygen. Ten laatsten, toen hy zyne plig- „ ten volbragt hadt jegens zyne Onderdaanen en zichzel- „ ven, verkoos hy *Engeland* ter wykplaatze, niet om „ een ongestoord wellustig gemak te smaaken, maar om „ die zegeningen te genieten, welke hy te vergeefsch ge- „ zogt hadt den *Corsicaanen* te schenken. Hier droeg hy „ met meer betoons van Wysbegeerte het verlies zy- „ ner Kroone, dan Keizer CAREL DE V, Koning CASIMIR van *Poolen*, of eenigen dier Dweepers, die te voor- „ baarig hunne Kroonen afstonden, om de vadzige ledigheid, „ en in 't einde de verdrietlykheden, van het Kloosterleeven „ te smaaken. THEODORUS, schoon zich onderwerplyk „ aan zyn lot aanstellende, hadt niets van die veragtlyke „ gevoelloosheid, die JACOBUS DEN II bykans de eer gaf „ van eene Monnikheiligheid. Men verhaalt van dien „ Prins, dat hy, te *St. Germain* met zyne Hovelingen „ spreekende, om een spoedigen Vrede tusschen *Frankryk* „ en *Groot-Brittanje* wenschte; deeze welgewigtige rede „ voor dien wensch geevende: *want dan zullen wy ge-* „ *maklyk Engelsche Paarden kunnen krygen.*

„ De waarheid, die een Geschiedschryver heilig be- „ hoort te weezen, verpligt my, den toestand van zyne „ *Corsicaansche* Majesteits inkomsten niet te verbergen; „ derzelver schaarsheid deedt hem een Gevangenen wor- „ den om schulden; en zo wreed is het woeden der „ wangunstige Fortuin op hem geweest, dat hy, by de „ laatste Zitting des Parlements, ondervraagd wierd voor „ een Committé uit het Huis der Gemeente, wegens de „ hardigheid en moeilykheden waar aan de Gevangenen in „ die Gevangenis zich blootgesteld vonden. —— Dat geen „ Kwaadaartigheid den spot dryve met die ongelukken!

„ Zy-

„ Zyne Majesteit behoeft zich niet te schaamen, heeft „ niet noodig vergoelykingen by te brengen, als hy de „ onheilen, in welke hy zich ingewikkeld vindt, op- „ telt. Zyne schulden spruiten niet voort uit misbruik, „ uit onvoorzigtigheid, uit het bederf zyner Staatsdienaa- „ ren, uit giften aan Gunstelingen of Matresfen geschon- „ ken. Zyne tafel was zuinig, zyne wooning nederig, „ zyne kleeding welvoegelyk; evenwel heeft zyn Slach- „ ter, zyn Huisheer, zyn Kleermaaker, niet kunnen „ voortvaaren om het noodige te verschaffen aan eene „ Hofhouding, (mag ik het dien naam geeven,) tot „ welker instandhouding geene Vaste Goederen voor- „ handen waren, die door geene Belastingen onderschraagd „ werd, en geene Loteryen uitschreef om het ontbree- „ kende goed te maaken."

Naa dat de Heer WALPOLE 'er het een en ander, in denzelfden smaak, van stekeligheid niet vreemd, hadt bygevoegd, stelt hy eene *Inschryving* voor, ten dienste van zyne *Corsicaansche* Majesteit. Deeze greep met de daad plaats, en men bragt eene vry goede Som zamen. Het is verhaalenswaardig, hoe THEODORUS zich, te deezer gelegenheid, gedroeg, en de Vorstlyke Waardigheid als 't ware ophield, schoon het by veelen een glimplach zal doen opkomen. Eenige Heeren hadden hem laaten weeten, dat zy hunne opwagting by hem zouden maaken tot het overreiken van de ingeschreevene Som. Hy was in een Kerker gehuisvest: hy deed zyn Ledikant ledig maaken, en een Armstoel onder het Verhemelzel zetten; deeze verbeeldde den Throon: in deeze Koninglyke houding wagtte hy de Bezending af. Hy werd eindelyk uit de Gevangenis geslaakt door een Acte van Onvermogen (*Insolvency*), in gevolge van welke hy zyn Koningryk van *Corsica* ten voordeele zyner Schuldeischeren besprak. Deeze Acte is thans in bezit van Lord ORFORD, die ook het groot Zegel diens Koningryks bezit. Korten tyd naa zyne Slaaking overleed THEODORUS (*).

THE-

(*) Hy werd begraaven op het Kerkhof van *St. Anne's Soho*, waar een eenvoudig Gedenkteken voor hem is opgerigt, met dit Opschrift: *Near this place is interred* THEODORE, *King of Corsica, who died in this parish, Dec.* 11. 1756, *immediately after leaving the King's Bench Prison, by the benefit of the Act of Insolvency; in consequence of which he registered his Kingdom of Corsica for the benefit of his Creditors.*

THEODORUS liet een Zoon naa, die veele jaaren in *Engeland* geleefd heeft, FREDERIK geheeten; een Zoon van deezen was Officier in *Britschen* dienst, en sneuvelde in den *Americaanschen* Oorlog.

De *Genueesen*, op dat wy van deezen uitstap te rug keeren, hadden de toevlugt genomen tot den Koning van *Frankryk*, die, in den Jaare MDCCXXXVIII, eene Legermagt op dit Eiland zondt, en in MDCCXL daadlyk te onder bragt.

Maar de *Franschen*, op 't einde des Jaars MDCCXLI gewigtiger zaaken op 't ooge hebbende, trokken de Legerbenden van dit Eiland af; de *Genueesen* in 't volle bezit van 't zelve gesteld hebbende. Dan, op het oogenblik des aftochts der *Franschen*, greepen de *Corsicaanen* de wapens weder op, en van dat tydperk duurde de Oorlog, onder verscheide Opperhoofden, tot den Jaare MDCCLV, wanneer PASCAL PAOLI tot Opperbevelhebber verheven werd (*). Dit beroemd Opperhoofd bezat de bekwaamheid om lieden van allerlei rang over te haalen tot het bezorgen van alles wat noodig was om den Kryg met nadruk voort te zetten, en dreef welhaast de *Genueesen* tot de afgelegenste hoeken des Eilands. Hy bragt onnoemlyk veele misbruiken te recht, en vormde een geregeld stelzel van Staatsbestuur. Hy beschaafde de Zeden der *Corsicaanen*, rigtte eene Universiteit op, en stelde Schoolen in, tot onderwys der Kinderen in elk Dorp des Eilands. Hy bewoog de *Corsicaanen* om zich te bevlyti-

The grave, great teacher, to a level brings
Heroes and beggars, galley slaves and Kings;
But THEODORE *this moral learn'd, ere dead;*
Fate pour'd its lesson on his living head,
Bestow'd a Kingdom, and deny'd him bread.

(*) *Groot-Brittanje* hadt den Onderdaanen verboden, eenigen bystand aan de *Corsicaanen* te geeven; doch, in het Jaar 1745, werden, in gevolge eener verandering in de Staatkundige verbintenissen, eenige *Engelsche* Oorlogschepen, met een *Corsicaansch* Bevelhebber aan boord, na de *Middellandsche Zee* gezonden, als Helpers des Konings van *Sardinie*. Deeze Schepen bombardeerden *Bastia* en *St. Fiorenzo*, welke plaatzen zy in het bezit der *Corsicaanen* stelden. —— Nogthans werd, by den Vrede, in den Jaare 1763, eene sterke Afkondiging door het *Britsche* Hof gedaan, waarin men deeze braave Eilanders den schandnaam van *Rebellen* gaf.

tigen in den Landbouw, zich op den Koophandel toe te leggen, en zulke bezigheden te aanvaarden, als afgebrooken waren, tot bederf van allen vlytbetoon, door het lang aanhouden des Oorlogs. Het *Corsicaansche* Volk, vereenigd, kreeg dus eene vastheid; en, waren de *Franschen* niet op nieuw tusschen beiden gekomen, het zou den *Corsicaanen* gelukt weezen, de *Genueesen* geheel van hun Eiland te verdryven.

Doch, wanneer PAOLI op 't punt stondt om een gelukkig einde aan den Oorlog te maaken, slooten de *Genueesen*, in 't Jaar MDCCLXIV, een Verdrag met de *Franschen*, by 't welk de laatstgemelden zich verbonden om de versterkte Steden van *Corsica*, voor den tyd van vier jaaren, met Krygsvolk te bezetten.

In 't Jaar MDCCLXVII verkogten de *Genueesen* hun eisch op de Souverainiteit deezes Eilands aan den Koning van *Frankryk*, die, ten deezen Jaare, ter versterking van de Krygsmagt reeds op *Corsica* gelegerd, een magtig Leger zondt, onder bevel van den Graaf DE VAUX. Veel beloovende Manifesten werden 'er uitgegeeven, om de *Corsicaanen* over te haalen dat zy Onderdaanen van *Frankryk* zouden worden; doch zy, aangevuurd door Vryheidsliefde, sloegen de *Franschen* af in verscheide gevegten. Nieuwe Manschap tot versterking uit *Frankryk* gezonden zynde, werd de stryd, in 't einde, te ongelyk; de Inboorelingen, verzwakt door hunne Overwinningen, vonden zich ter onderwerping genoodzaakt; en de dappere PAOLI, in Zomermaand des Jaars MDCCLXIX, gedwongen zyn Vaderland aan deszelfs noodlot over te laaten, begaf zich aan boord van een *Engelsch* Schip, landde te *Livorno*, en voer vandaar na *Londen*, leefde 'er veele jaaren, beschermd en ondersteund door het Hof van *Groot-Brittanje*.

Corsica dus te ondergebragt zynde, maakte de *Fransche* Bevelhebber nieuwe schikkingen op het Bestuur des Eilands; 't zelve werd gebragt onder het Regtsgebied des Parlements van *Provence*. Inmiddels verlieten de Inboorelingen dit Eiland in grooten getale; terwyl de onverschrokkendsten van de overgebleevenen schuilplaatzen zogten in de bergagtigste gedeelten, uit welke zy alle gelegenheden waarnamen om aanvallen te doen op hunne Vyanden, als deezen, in kleine partyen verdeeld, omzwierven; zonder genadebetoon bragten zy alle *Franschen*, die hun in handen vielen, om 't leeven. Naar-

demaal niets in ſtaat was om den onverwinnelyken geest der Inboorelingen te fnuiken, werden de verregaandſte wreedheden, in 't einde, allen, die gevangen geraakten, aangedaan; en omſtreeks den Jaare MDCCLXXVIII, toen de Koning van *Frankryk*, die deeze Eilanders in *Slaaverny* gebragt hadt, zich, door eene vreemde ſtrydigheid, in Koningen niet zeldzaam, ten Voorſtander, en Beſchermer verklaarde van de *Vryheid* der *Americaanen*, werden de arme en hulplooze *Corſicaanen* bykans uitgerooid.

De altoos gedenkwaardige, en in de gevolgen zich zo wyd uitſtrekkende, Staatsomwenteling des *Franſchen* Ryks bragt eindelyk eene gansch onverwagte verandering te wege in den Staatkundigen toeſtand van *Corſica*. Zints den tyd waarin het door de *Franſchen* overmeesterd was, vondt dit Eiland zich in onderwerping gehouden door de zwaare kluisters van het Krygs-Despotismus. Nimmer hadden de Inboorelingen de ſchandvolle Verbintenis getekend of bekragtigd, by welke het Volk, als een kudde Schaapen, van de *Genueeſche* Heerſchappy tot de *Franſche* was overgebragt. De Zamenkomst der Algemeene Staaten te *Verſailles* deedt in den boezem deezer Eilanderen den niet te onder gebragten geest van Vryheid herleeven, en de hoop om eenmaal weder in hunne Regten herſteld te worden. Op het ontgloeijen van deeze hoope volgde een kwaadſpellend gerugt, dat zy op nieuw overgegeeven zouden worden aan de by hun gevloekte Beheerſching der *Genueeſen*; of althans, dat zy als een verſlaafd Aanhangzel zouden blyven van een Land der Vryheid.

In zulk een toeſtand van twyfelmoedigheid en verlegenheid, wordt de geestdrift der menigte ligt gaande gemaakt. Zy ſtelden onmiddelyk voor, eene Nationaale Garde te vormen. De Burgers van *Bastia* vergaderden ten dien einde in de Kerk van *St. Johan*. Eene Krygsbende trok op om hun te verſtrooijen, en veelen verlooren in 't gevegt het leeven.

In deezen ſtaat van gisting bleef het Eiland, wanneer de Afgevaardigden, (onder welken zich PASCAL PAOLI bevondt, die, in dit hachlyk oogenblik, zich na zyn Geboorteland vervoegd hadt,) voor de Nationaale Vergadering verſcheenen; ſmeekende, in den naam des Volks van *Corſica*, dat zy onherroepelyk, door een Raadsbeſluit, mogten vereenigd worden aan de *Franſche Natie*, en een gedeelte des

Ryks

Ryks uitmaaken. Zodanig een Verzoek was al te redelyk, en te ſtreelend voor de Vergadering, dan dat het geen onverwylden ingang zou vinden. Men beſloot *Corſica* voor een Departement van *Frankryk* te verklaaren. Dit beſluit werd gevolgd door een Voorſtel des Graaven DE MIRABEAU, (die zich beklaagde dat zyne jeugdige jaaren een vlek aankleefde van deel gehad te hebben in de bemagtiging deezes Eilands,) om allen, die *Corſica* verlaaten hadden, uitgenomen ter oorzaake van burgerlyke misdaaden, te herſtellen in hunne Regten en Eigendommen; en PAOLI, die zo menigmaal zich als Opperhoofd vertoond hadt, vergenoegde zich Bevelhebber te weezen van de Nationaale Garde te *Baſtia*.

Dit voorbeeld van Wysheid en Edelmoedigheid der *Franſche* Nationaale Vergadering ſcheen eene onverbreeklyke Verbintenis tusſchen *Frankryk* en *Corſica* vast te ſtellen. Maar, by de Ontbinding der eerſte Vergadering, veranderden de maatregels. En de Voorvallen, naa de Omwending in Oogstmaand des Jaars MDCCXCII, waren niet geſchikt om de *Corſicaanen* te verbinden aan de Nieuwe Republiek. De te onvredenheid over de maatregelen der *Franſche* Conventie vertoonde zich allengskens duidlyker, en welhaast zo klaar, dat het agterdogt verwekte, en tot gewelddaadigheid uitborst. Op den tweeden van Grasmaand des Jaars MDCCXCIII, beſchuldigde de Volks-Societeit van *Toulon* PAOLI by de Conventie, als een Voorſtander van het *Deſpotismus.* Zy bragten in 't midden, dat deeze, te gader met de Beſtuurders van het Departement, hardigheden van allerlei aart aan de *Patriotten* hadden aangedaan, en, ten zelfden tyde, de Emigranten en de ongehoorzaame Priesters begunſtigd. Zy vorderden, dat zyn hoofd onder het Wraakzwaard der Wet zou vallen. De Conventie beſloot, dat PAOLI en de Procureur-Generaal van *Corſica* zouden geroepen worden om rekenſchap van hun gedrag te geeven. Zy weigerden dit opontbod te gehoorzaamen. Zy vonden zich onderſteund door hunne Landgenooten, die onmiddelyk te wapen liepen, en, kort daar op, den byſtand van *Engeland* inriepen. Die, gereedlyk verleend, ten gevolge hadt, dat de vereenigde Wapenen van de *Engelſchen* en *Corſicaanen* de overhand op de *Franſche* verkreegen; waarna eene ſtaatlyke Verbintenis van *Corſica* met *Groot-Brittanje* geſlooten wierd, by welke de *Corſicaanen* GEORGE DEN III, Koning van *Groot-Brittanje*, op den negentienden

den van Zomermaand des Jaars MDCCXCIV, vòor hunnen Souverain erkenden.

Zo lang de Oorlog duurt, is het lot van *Corsica* onzeker. De Overwinnende *Fransche* Wapenen, die hier, voor een tyd, te kort schooten, zullen niet nalaaten den Krygskans te hervatten, en alle poogingen in 't werk te stellen, om den evengemaakten band, die thans dit Eiland aan *Groot-Brittanje* verbindt, te verbreeken.

KORTE PROEVE OVER HET OUDE EN HEDENDAAGSCHE BYGELOOF.

'Er is niets nieuws onder de Zonne.

SALOMO.

'S Menschen geest schynt eene zo natuurlyke overhelling te hebben tot Bygeloof, dat al het licht van Kennisse, in zo ruimen overvloed de wereld door verspreid, zints de Invoering des *Christendoms*, en de Herleeving der Letteren, niet toereikend geweest is om den heilloozen invloed van die schande des Menschdoms te verdryven.

Bygeloof, wel is waar, bepaalt zich voornaamlyk by Menschen van eene zwakke gesteltenisse, of half onderweezen of kwalyk onderrigt in de eenvoudigste voorschriften der Rede. Wanneer wy, egter, te rugge zien op lang verloopene Eeuwen, wanneer wy in aanschouw neemen *Griekenland* en *Rome*, de Kweekschoolen van Kunsten en Weetenschappen, waaruit de grootste Helden, Wysgeeren, Redenaars en eerste Vernuften, hervoortkwamen, waar zy hunne bekwaamheden ten toone spreidden, moeten wy, met alle reden, verstelt staan, dat een Volk, de voordeelen genietende van zulke schitterende begaafdheden als nog tot verwondering der Geleerden strekken, verzonken lag in den diepsten afgrond van Bygeloof, waarop wy het oog niet kunnen vestigen zonder het te belachen en te veragten.

Ten opzigte van de *Romeinen* in 't byzonder, een Volk, 't welk wy geleerd worden, van den aanvang onzer Letteroefeningen af, met hoogagting te beschouwen, en 't welk, in deszelfs besten tyd, in de daad, eerwaardig was, wegens deugd en moed, wat is 'er in de Geschiedenis van dit Volk

verbaazender, dan deszelfs ingewikkeld Geloof in Wichelaary?

Der *Romeinen* Geloof in Voortekenen, of de by hun bovennatuurlyke verschynzelen der Hemelsche Lichaamen, in Zons- en Maansverduisteringen, in Staartstarren en verschriklyke Onweders, kan verschooning vinden. Zy hadden slegts geringe vorderingen gemaakt in de kennis van den loop der Hemellichten; niet geleerd dat de Zons- en Maansverduisteringen onder het bereik der berekening vielen; dat de Onweeren, in verre de meeste gevallen, hoogst heilzaam zyn voor de Aardbewooneren, en geen verband altoos hebben met voorledene of toekomstige gebeurtenissen.

Maar, wanneer wy ontdekken, dat zy een ingewikkeld Geloof verleenden aan hunne Priesteren, die goedvonden, Goed of Kwaad te spellen, enkel uit het vertoon, 't geen de Ingewanden van Offerdieren opleverden, uit de vlugt der Vogelen, het pikken der Hoenderen, enz. dan kunnen wy bezwaarlyk begrypen, hoe een bedrog van deezen aart eenen overmeesterenden ingang kon vinden, zonder ontdekt, en door het gezond Verstand des Volks uitgejouwd, te worden.

Het gros des Volks, of de gemeene Soldaaten en Scheepslieden, stonden niet alleen onder den invloed der Wichelaaren; hunne Koningen, hunne Veldheeren, ondernamen geen Krygstocht zonder deeze Orakels raad te vraagen, en waren altoos ongelukkig als zy zo veel vertrouwen op zich zelven stelden, dat zy der Wichelaaren gevoelen in den *wind sloegen.* —— In eenige gevallen mogen wy vrylyk veronderstellen, dat zy verstandhouding hielden met de Wichelaaren, om eenig by hun geliefd onderwerp door te zetten, om 's Volks geestdrift, te hunner begunstiging, gaande te maaken, of de Soldaaten met moed te bezielen tot het bestaan eener gevaarlyke onderneeming. Maar het valt niet gemaklyk tot dus eene zamenstemming de toevlugt te neemen; dewyl uit hunne Geschiedschryvers blykt, dat 'er doorgaans weinig verstandhouding tusschen hun plaats hadt, en dat, schoon het Volk op de *Bevelen* der Bevelhebberen afging, 't zelve nogthans de Wichelaars aanzag als verhevener Weezens, die hun van den gelukkigen *Uitslag* konden verzekeren.

De Kunst der Wichelaary hadden de *Romeinen* van de *Toscaanen* ontleend, en deeze dezelve van de *Grieken*, die ze waarschynlyk weder van de *Chaldeen* ontvingen; maar de Kunst zelve is zo ongerymd in aart als duister

in

in oorſprong. Te verwonderen is het, dat dezelve zo veel invloeds had op een Volk, in welks geheele Geſchiedenis wy zo veele ſchitterende voorbeelden aantreffen van gezond Verſtand, van Geleerdheid, van Welſpreekenheid. Hunne Geſchiedboekers, die eene plaats bekleeden onder de geleerdſten hunner Schryveren, en over wier bekwaamheden wy nog heden ten dage kunnen oordeelen, verhaalen met eene ernsthaftige ſtaatlykheid het raadpleegen der Wichelaaren, en den gelukkigen uitſlag van dit bedryf.

Nogthans waren de Wichelaars menſchen, die elkander in eene geregelde orde opvolgden. Was 'er dan niemand die het geheim verraadde? Was de Kunst van wichelen een erflyk geheim; onafgebrooken van den een op den ander overgaande? —— Dwinglandy verbrak allereerst die keten. Toen *Rome* door Dwingelanden beheerscht werd, verſmaadden deezen de Wichelaary, en zetten hunne ſnoode oogmerken voort, wat ook de Ingewanden van een Os mogten aanduiden; en, daar zy, ongetwyfeld, dikwyls ſlaagden in hunne onderneemingen, verviel de Wichelaary natuurlyk in minagting. Deeze omſtandigheden moesten, eigenaartig, in de groote zamenſchakeling van oorzaaken en uitwerkzelen, den weg baanen voor eenen meer redelyken Godsdienst.

Maar verdient het onze opmerking niet, dat wy, ſchoon ons verbaazende op het leezen van *Grieksch* en *Romeinsch* Bygeloof, en 't zelve met zekere maate van veragting beſchouwen, onze Tydgenooten niet kunnen vryſpreeken van een groot gedeelte deezes eigenſten Bygeloovigen Geests behouden te hebben? Wy zyn zelfs aan hun meest alle onze Volksgrilligheden verſchuldigd. Een Haas dwars over den weg loopende, het ſtruikelen van een Mensch, het hooren van eene vreemde Stemme, het omvallen van een Zoutvat op tafel, waren alle by hun voortekens van goed of kwaad, naar gelange der omſtandigheden; deeze blyven dusdanige voortekens by duizenden heden ten dage, in Landen die anders op verlichting boogen. Lieden, anderzins van geen gering verſtand, ziet men nog verlegen en bleek van ſchrik worden by dusdanige voorvallen. Wy mogen 'er byvoegen, een zogenaamden Brief aan de Kaars, het ſpringen van een Vonk, het Doodwekkertje, het Schuim van de Zuiker boven op een kop Thee dryvende, of het Bezakzel van Koffydik, en veele andere van gelyken aart. —— Hiertoe behoort mede de opgang, welken de Bedriegers maa-

ken,

ken, die uit den Geboortestond Voorspellingen doen over iemands toekomend Leevenslot, en de veelvuldige zotheden van in de Lotery, uit hoofde van de Staartletters, of de Devisen, iets goeds te wagten.

Daar de *Romeinen* onkundig waren van eene alles beheerende Voorzienigheid, en van den geopenbaarden Wil der Godlyke Majesteit, was hun vertrouwen op zulk slag van Tekens verschoonbaar; en bedroogen, als zy waren, door de kunstenaaryen hunner Goedergelukzeggeren, die, naar toedragt der tydsgelegenheden, hunne Voorspellingen inrigtten, en zodanigerwyze voorstelden, dat zy eene allerstiptste vervulling scheenen te erlangen, kan het ons niet bevreemden, dat ook Verstandigen onder dat Volk zich lieten overhaalen om vertrouwen op dit bedrog te stellen. Maar dat wy, heden ten dage, zo zeer gehegt zyn aan deeze soort van Wichelaary, is eene zwakheid, waar over elk zich behoort te schaamen.

Schoon wy roemen op een meer verlicht verstand, verbeterd door de opklaaringen in het verloop van achttien Eeuwen, maaken wy ons schuldig aan eene zwakheid, alleen in den onverlichten *Helden* te verschoonen. —— Dit onderwerp zou misschien het best behandeld worden met een belachend hekelen, of een versmaadend stilzwygen; maar, hoe meer wy 't zelve van naby beschouwen, te meer moeten wy in twyfel geraaken over de zaak zelve, dat een Mensch, een verstandig Weezen, zwak genoeg kan zyn om te gelooven dat het Toekomende kan geopenbaard worden door beuzelagtige voorvallen, of door de slegtsten onder het Menschdom, die zich voor Goedergelukzeggers uitgeeven. Maar dat het met de zaak zo gelegen is lydt geen twyfel, geen tegenspraak in 't minste. Voorvallen van dien aart zien wy dagelyks; het geluk van byzondere Persoonen, en van geheele Gezinnen, laat men afhangen van dusdanige Bedriegers.

Menschen, aan dit slag van Bygeloovigheden overgegeeven, behooren veelal tot die soort, welke men *Welmeenende* Lieden noemt. Zy zouden zich grootlyks gebelgd rekenen als men hun de Vraage voorstelde, of zy in eene albeheerende Voorzienigheid geloofden? —— Zy zouden ongetwyfeld antwoorden: —— „ Zekerlyk; GOD verhoe„ de het, dat wy in dezelve niet geloofden!" En, nogthans, is het bestaanbaar met onze aangenomene begrippen,

pen, of met de geopenbaarde Wysheid en de ons bekend gemaakte Eigenschappen van GOD, te veronderstellen, dat hy zou verklaaren, dat het Toekomstige bedekt is voor het oog der Stervelingen, en egter die Gebeurtenissen ontdekken in het gezonken dik van Koffy, in de vlam van een Kaars, of het springen van Koolvonken? Is zulks iet minder dan de *Godheid* grootlyks hoonen? En men gaat nog een stap verder, een stap grenzende aan de hoogstgaande belediging, wanneer men het in de gedagten neemt, dat GOD de geheimen der Toekomstige Lotgevallen ontdekt aan de slegtste Landloopers en snoodste Bedriegers, aan Mannen en Vrouwen op welker bedryf de Wereldlyke Overheid, met zo veel reden, straffe gesteld heeft!

Op de onmogelykheid, die 'er voor ons is, om Kennis van Toekomstige Gebeurtenissen te verkrygen, en de elendige staat des menschlyken leevens, indien wy die Voorweetenschap bezaten, zou ik hier breeder kunnen stilstaan; doch dit doet zich terstond aan elk op, by de minste overdenking.

Een sterker afmaaning van de Ligt- of Bygeloovigheid, waar tegen deeze korte Proeve is ingerigt, doet zich op, als wy nagaan de grove en beledigende Godloosheid, gelegen in te willen doorzien in 't geen de Godheid betuigt verborgen en bedekt te hebben, en dit te willen verneemen van de slegtsten en veragtlyksten onder de Kinderen der Menschen.

Laaten dan de zodanigen, die nog Bygeloovig zyn by het beschouwen van hun Koffydik, by het omvallen van een Zoutvat, en de bedriegeryen van gewaande Goedergelukzeggers, overweegen, hoe zy, met eenige voegzaamheid en ontzag, de GODHEID kunnen aanroepen als *alziend* en *alweetend;* en laaten zy, dit gedaan hebbende, het oog vestigen op de slegtheid en onwaarde dier Schepzelen, op wier ontdekkingen zy meer vertrouwen dan op GOD, wiens kennis alleen tot de diepste donkerheden van het Toekomende doordringt.

OVER

OVER HET SENTIMENTEELE.

Un ridicule reste, & c'est ce qu'il leur faut.

PIRON.

(*Vervolg en Slot van bl.* 40.)

Thans komen wy tot de nadeelige uitwerkingen, welke het Sentimenteele op onze *gezondheid* en *welstand* heeft. De ongelukkigen, welke van deeze dwaasheid aangestoken zyn, denken en studeeren alleen om te gevoelen. Zy wenden alle de kragten hunner verbeelding aan, om nog meer te gevoelen, dan aan de zinnen gegeeven is. Zy doen alle moeite van de Waereld, om elk indrukzel tot een lyden, elke gedachten tot eene daad, te verheffen. Zy scheppen zich zelven ongelukken, op dat het hen nimmer aan stoffe zoude ontbreeken. Eindelyk gaat 't met het lichaam gelyk wy reeds van den Sentimenteelen Roman gezegd hebben: de jokkerny wordt ernst. Men droomde eerst dat men gevoelde; nu gevoelt men, wakker zynde. Het ingebeeld lyden wordt wezenlyk, krygt meer sterkte, en groeit meer aan, dan de arme hals wel wenschte. Nu worden de kraehten verzwakt, de vaten verslapt, de zenuwen vertederd; de geheele natuurlyke Huishouding van het lichaam geraakt in wanorde en verstooring. De minste indrukzelen veroorzaaken huiveringen, koude, vliegende hitte, hartkloppingen, beklemmingen, oumacht, sidderingen, kramptrekkingen, en de geheele reeks van zenuwtoevallen. Het *Sentimenteele* begunstigt de opstygingen, en deeze weder de zenuwtrekkingen.

Ja, het Sentimenteele maakt den groven en sterken Man tot een zwak Jonkertje; en den Reus, als 't ware, tot een Dwergje. Met den moed van eenen held, behoeft men alleen de Apostelen van het Sentimenteele te hooren prediken, om voor zyne eigene schaduwe te vluchten: ja, met de kragten van eenen SKANDERBEG, zal men dan hartkloppingen krygen, en in onmagt vallen, zonder dat men eens weet waar van. Geschied dit aan Mannen, hoedanig moet het dan met zulke Kereltjes staan, die een lichaam hebben als een Parysche papieren Lantaarn, en een kleur als de dood? Als deeze knaapjes zich, uit den schoot hunner Moeder, in de armen werpen van het Sentimenteele, dan moeten zy wel in onmagt vallen.

Kwam het byzonder leven van deeze Kriekjes alleen in aanmerking, dan zou het zeker eenige schade voor den Staat zyn, dat 'er zo veele Nommers van het Volksgetal, van de wezenlyke sterkte van het Land, afgetrokken moeten worden; en dat het zo veele onnutte burgers moet voeden. Maar

het ongeluk is daarom zo veel te grooter, om dat zulke Kriekjes ook Vaders worden, en Kinderen voortplanten. Tot welzyn van het Vaderland, behoorde men het laatste nimmer te wenschen, nadien het Vaderland gezonde Burgers noodig heeft, en geene tedere Poppen.

Dan, onderstelд zynde dat 'er toevallig gezonde Kinderen uit voortkomen, kan de Sentimenteele die dan eene goede opvoeding bezorgen? Kan zulk een Bloedje, die als een Kriekje piept, de Kinderen zo vormen, als zy tot welzyn van het Vaderland gevormd moeten worden? Neen! hy, die een nuttig en achtingwaardig Burger voor den Staat moet worden, en het Vaderland nut en roem zal aanbrengen, moet geen Kriekje zyn. Er is geen rang of stand, in welke de Sentimenteele geen schade aan het algemeen toebrengt. Alle openlyke verrichtingen vereischen ernst, moed en sterkte; ieder openbaar persoon moet een Man zyn.

Wy zullen een Geneesheer ten voorbeelde neemen. Wanneer deeze niet op zynen tyd hardvogtig kan zyn, dan zal hy veele Zieken verliezen, ja ombrengen. By alle de ontroerende ellende die hy ziet, by al het doordringend klaaggeschrei dat hy hoort, behoort hy een Man te zyn, en als een Man te kunnen handelen. Laat hy zich door zyn gevoel wegsleepen, dan verliest hy het koude bloed, die gerustheid en oordeelkundige werkzaamheid, welke in zyn beroep vooral vereischt worden; ten minsten gaat de onwaardeerbaare tyd daar mede verlooren. Kan de Zieke niet geneezen, niet gered, worden, zonder een streng middel, of eene smertelyke Operatie te ondergaan; dan is hy geheel verlooren, wanneer hy in handen gevallen is van een Man, die reeds te veel voor hem voelt; die niet zonder afschrik aan zyn toekomstig lyden en smert kan denken; niet zonder hartklopping hem kan hooren schreeuwen; of, zonder in onmagt te vallen, hem niet kan zien bloeden.

„ Dit heet de grootste onmenschlykheid voorprediken," zal een Sentimenteele uitroepen. „ Die Man moet een hart zonder gevoel, eene onedele ziel, hebben, die zelfs het medelyden en de erbarming in de Geneesheeren niet kan dulden." Doch dat slechts die geene een medelydend hart, en menschenliefde, bezit, die dezelve alleen door zuchten, steenen, klaagen en huilen, aan den dag legt, is even zo valsch, als dat 'er geene armoede zoude zyn, wanneer men niet bedelt. De behoeftige, die het meest gerechtigd is om ons medelyden en bystand te verwerven, klaagt gemeenlyk het minste. En hy, die waare barmhertigheid in zyn binnenste kweekt, kraamt dezelve niet zo zeer door schreijen en klaagen uit, als wel door stilzwygen en helpen.

De Bedelaar, die zyn gewoon formulier den Voorbyganger, als een werktuig, agter na prevelt, vindt, by verstandige lieden,

den, zelden geloof; en de Sentimenteele, die geduurig van zyn gevoel, van zyne zoete smerten, en breekend hart, zwetst, baart by verstandige menschen afkeer of verdenking: zy moeten hem derhalven voor een Gek, of voor een Huichelaar, houden. Het Medelyden is, zo min als alle andere Deugden, voor eigenroem of grootspraakery vatbaar. Zy is stom en werkzaam wanneer zy echt is. Het tegenwoordig Sentimenteele is geen Medelyden; neen, het is een *Karrikatuur* van het Medelyden, het is 'er een *Contrast* van. De waare Barmhertigheid helpt, het Sentimenteele snapt. Ja, snappery, kwakzalvery, en niets meerder, is het Sentimenteele van deezen tyd.

Eens voorondersteld zynde, dat het Sentimenteel gevoel eene Deugd ware; dat het stil en werkzaam Medelyden het zelfde ware als het luidruchtig en vruchteloos Sentimenteele; zou men dan eerst een STERNE noodig hebben, om ons te leeren, dat het schoon, edel, zoet, en Gode aangenaam, is, over zynen naasten gevoelig te zyn? Mag men de Zoonen der Agttiende Eeuw wel in een' gelyken rang plaatsen met die oude Duitschers, die even zo hard als onverlicht waren? —— Wat hebben wy toch misdaan, dat de Apostelen van het Sentimenteele moeten komen, om ons Menschlievendheid te prediken? Zyn wy dan geen Christenen, en gebied die God niet, die wy aanbidden, dat wy onzen naasten moeten lief hebben; dat wy het stomme Schepzel moeten verschoonen? —— Leert ons, boven dien, de Godsdienst niet, dat wy de Wysheid, Almagt en Goedheid, van den Schepper in elk Schepzel moeten eerbiedigen? —— Voor onze naasten, die in lyden zyn, te voelen; geroerd te worden door hunne ellende; hunnen last te verligten; hunne smerten te verzachten; dit alles behoeven wy uit geene Romans te leeren. Dit zaad lag reeds in onze harten, en is door onze Ouderen ontwikkeld geworden, welke, door hun voorbeeld en leering, ons telkens daartoe hebben aangezet.

Onze Vaders waren ook gevoelige, weldaadige, Menschenvrienden, zonder dat zy daar veel eigenroem of ophefs van maakten. Maar zy geloofden, dat men het niet enkel by het gevoelen moest laaten, maar dat men de handen uit den mouw moest steeken, den ellendigen moest helpen, en weldoen. Dit bewyzen de veele heerlyke Stigtingen door hen tot ons overgebragt. Hun medelyden bepaalde zich wel tot onvernuftige Schepzels, maar niet tot Kevers en Rupsen. Hunne Menschlievendheid vertoonde zich het eerst by Menschen, niet by Paardevliegen. By al hunne gevoeligheid, en de daar uit voortvloeijende werkingen, bleeven zy Mannen. Dit hebben de Vyanden van ons Vaderland ondervonden!

Men moet zich verwonderen, dat het gemaakte en ongerymde, het belachlyke en dwaaze, in het Sentimenteele Stelzel, niet ieder Mensch, die zyne vyf zinnen nog had, voor

de aanteeking bewaard heeft. Kan men zich wel iets onzinniger voorstellen, dan het Gevoel, 't welk de Maan in de harten der Sentimenteelen stort? Deeze goede en oude Planeet is hun Vertrouwde en Koppelaar. Aan deeze klaagen zy hunnen nood; geeven dezelve haare zuchten over om te bestellen; en in haar schynzel houden hunne Zielen menigmaalen een *Rendezvous.* Voor alle deeze diensten, welke de Maan haar doet, overlaaden zy haar ook met Complimenten en Karresseeringen; en bejegenen haar zo vriendelyk, als een Edelman weleer een Burger bejegende, als hy hem noodig had. Zelfs dryven zy hunne liefkoozingen wel eens zo verre, dat zy Afgodery mogen heeten.

Wanneer een MILLER zynen SIEGWART, in goeden ernst, laat zingen:

„ Heilige, kuische Maan!
Zie neder op myn lyden,
Heb medelyden en erbarm u over my."

dan moet men verbaasd staan. En wanneer dit zelfs de minnevlaagen van eenen Jongeling moet verbeelden, dan is zulks evenwel niet te rechtvaardigen: want de dwaaze redenen, die men een Romanheld in den mond legt, moeten geen ergernis geeven. Het staat immers aan den Schryver, om zyn' raazenden gek te laaten zeggen wat hy wil. Maar het allerbyzonderste is, dat deeze Litany in vollen ernst is uitgekraamd, in vollen ernst is op Muzyk gezet, en door honderden, in goeden ernst, van buiten geleerd is; zo dat men haar, in goeden ernst, met ontroering en aandacht, even' als of het een Kerkgezang ware, overal zingt; zo dat het *Imitatorum pecus*, zedert, *Duitschland* met *Maanchoraalen* overstroomd heeft.

By dit voorbeeld behoort ook nog een monster van eenen Lierzang, welke in den Neurenbergschen *Muzen - Almanach*, voor den Jaare 1782, gevonden wordt. Een *Quidam* (ik heb gelukkig zyn' naam vergeeten!) zingt aan de Maan:

„ Waart gy ook onsterflyk, zo als ik, dan zoude ik u eens
„ in den Hemel, met de Ziel van een' Mensch en van
„ eenen Engel, tot mynen Vriend verkiezen."

Hoe belachlyk is het, zich een Ziel van de Maan te verbeelden, en wel een Ziel van de Maan, die zich zeer bescheiden in den Hemel te rug houdt, tot dat het de Ziel van een Hoogduitsch Dichter goed zal vinden om haar op te zoeken, en, als Vriend, kennis en broederschap met haar te maaken.

Tot hier toe hebben wy van het waare Sentimenteele gesproken, dat by de Patienten al te werkzaam is, en waar door zyne gevoeligheid, in de daad, te verre gaat. Thans komen

wy

wy tot het gewaand Sentimenteele, dat van veelen uit ydelheid, of met byzondere oogmerken, [illegible]elsd wordt. Deeze kan men ligt kennen. De gewaande gevoelige kopieert den waaren gevoeligen; doch hy trekt zyn karakter te ver; hy praat veel meer, heeft meer eigenliefde, en toont, wanneer het op de proef aankomt, eene wezenlyke gevoelloosheid.

De waare gevoelige is altyd als een Zieke, als een Verstandelooze, aan te merken. Als een Patient verdient hy medelyden; doch, om hem te recht te brengen, moet men hem niet verschoonen. Hy moet de geesselingen van het Hekelschrift voelen; want dit verstrekt hem tot heil. Men is hem derhalven geene Barmhertigheid schuldig; want de kwaal, aan welke hy lydt, is zyn eigen werk. Hy heeft zich dezelve door eene Lectuure, die zyn verstand weinig eer aandoet, op den hals gehaald. De gewaande gevoelige is daarentegen geheel geen medelyden waardig. Hy verdient de scherpste bestraffing; want hy misbruikt deeze zwakheid, als een schandelyk dekzel van de hardheid van zyne Ziel; of hy wil zich met eene valsche Deugd vercieren; hy wil, onder dat masker, het oordeel der Waereld ontwyken; en de achting der Menschen dievelings naar zich trekken.

Het gewaand Sentimenteele verdeelt zich derhalven in twee soorten: in het *dwaaze*, en in het *huichelachtige*. De eerste soort is zeer algemeen. Zy heeft haaren oorsprong uit onvermogen om wel te kunnen oordeelen. Dus ziet men feilen voor schoonheden aan, en men vindt, in zwakheid, sterkte. Men waant, dat het aandoenlyk zyn naar den Smaak is, om dat men daar zo veel van hoort, en om dat de Sentimenteele vodderyen zo veel gelezen worden. Men heeft zulk eene schoone gelegenheid, om van zich zelven te spreeken, en zich eenig aanzien te verschaffen. Dit zyn oorzaaken genoeg, waarom zo menige Gek deezen toon aanneemt, zonder eens recht te weeten wat Gevoeligheid is.

De huichelachtige Sentimenteele spreekt altoos van een gevoelig hart, het zy om een goed denkbeeld by anderen van hem te verwekken; zich daar door, zonder eenige kosten, het aanzien van een goed karakter te geeven; het zy om zich het vertrouwen van onkundigen, en daar door voordeelen, verkoopbaare geheimen, enz. te bejaagen; of ten minsten, door een overvloed van zuchten en van traanen, de droefheid en deelneeming van een werkzaamer Medelyden te rug te houden.

Van deeze verschillende soorten van gewaand Sentimenteele, ken ik verscheidene levende Voorbeelden; doch ik kan my in geene nadere beschouwing hunner Rollen inlaaten, zonder de persoonen, die zulke Rollen speelen, aan myne

ne Leezers te doen kennen. Over het geheel genomen, heb ik veel gezegd, dat een anderen nog beter zou gezegd kunnen worden; evenwel hoop ik telkens, aan de bekende zaaken, zulk eene wending gegeeven te hebben, die den Leezer moet aanmoedigen om zyne opmerkzaamheid op het gezegde te vestigen. De vrye uitdrukkingen en spotternyen, die ik my, hier en daar, zelfs tegen wezenlyk gevoeligen, veroorloofd hebbe, mogen aan sommige lieden eenigzins hard en beledigend schynen; het zy my vergund te zeggen: dat, wanneer men feilen wil aantoonen en berispen, dwaasheden in haar rechte licht wil plaatsen, dat men het dan zo behoort te doen, dat het indruk maakt: en hier toe had ik my verbonden.

LOUISA D'ANTAIL, OF, DE GETROUWDE NON.

Meer dan een Roman.

Uit het Fransch.

(Vervolg en Slot van bl. 78.)

Eenige maanden naa dat LOUISA kennis gekreegen hadt aan den Heer COUSTURIER, werd het Hospitaal te *Lagny* onder het bestuur gesteld van de *Cordeliers:* LOUISA werd benoemd om het opzigt te hebben over deezen tak des Kloosters, en toog vol genoegen daar heen; niet enkel om dat de strenge ondergeschiktheid, waarin zy zich in het Klooster bevondt, haar ten uitersten verveelde; maar ook, dat zy, in haar nieuw verblyf, nevens meer gezags, meer vryheids kon genieten. De Nonnen, die in haar geen genoegen vonden, van wegen haare afkeerigheid in het waarneemen der Kloosterpligten, en de koele wyze op welke zy met haar omging, zagen haar vertrek met genoegen. —— Dan, vóór dat zy in deeze nieuwe bediening trad, gebruikte zy de voorzigtigheid, om haare Verklaaring tegen de oorspronglyke Kloostergeloften te herhaalen, en een Geschrift over te leveren, waarin zy betuigde, die Geloften voor afgedwongen, en van geene verbindende kragt, te houden; dat zy althans dezelve niet bekragtigde door haare tegenwoordige verplaatzing, of door eenig daar uit volgend bedryf, en altoos aan zich voorbehield het regt, om zich, wanneer de gelegenheid mogt voorkomen, te bedienen van haare eerste Tegenverklaaring.

De nieuwe Inrigting te *Lagny* begeerde aangemerkt te worden als alleen aan het gezag der *Cordeliers* onderworpen, en geheel ontslaagen van het regtsgebied des Aardsbisschops van

Parys; de Kerkvoogd verdedigde zyn Regt, en scheen hier uit een Pleitgeding te zullen volgen.

De Heer LE VACHER, wiens Gierigheid hem naauwlettend maakte op de kleinste omstandigheden, wist genoeg van de neiging zyner Schoonzuster, om te begrypen, dat zy van de gedaane Tegenverklaaring gebruik zou maaken, om afstand te doen van de Kloostergeloften, indien zy dit ooit mogelyk vondt. Haare verkeering met COUSTURIER baarde hem veel kommers. Een jong Heer kon haar bezwaarlyk zien zonder getroffen te worden door haare aanvalligheden, en COUSTURIER was jong, beminnelyk, en bezat zulk eene maate van Middelen als gelyk stondt met die, waar op LOUISA eisch zou kunnen maaken, indien zy van haare Kloostergeloften ontslaagen was. —— 't Geen zyne ongerustheid over de verkeering met COUSTURIER vermeerderde, was, dat die Heer, in de Regten zich geoefend hebbende, wel bedreeven zou weezen in de Wetten de Kloostergeloften betreffende, en weeten in welke gevallen deeze konden losgemaakt worden. —— Tot volmeeting van de maat zyner bekommernisse, diende de kundschap, welke hy kreeg, van LOUISA's verplaatzing na *Lagny*; waar zy, niet langer staande onder het bewind der Abtdisse, en ontheven van het oplettend oog der Kloosterzusteren, geen zo naauwkeurig verslag van alle haare bedryven zou behoeven te geeven; daar kon zy den Heer COUSTURIER, zo lang en zo dikwyls het haar behaagde, spreeken, in de Spreekkamer van het Hospitaal, door niets belemmerd dan door de waarneeming van het opzigt, 't welk deeze nieuwe post haar afvorderde.

Niettegenstaande deeze maate van vryheid, begreep LOUISA, dat zy alle mogelyke voorzorge moest draagen om alle blaam van eene meer dan voegelyke gemeenschap met COUSTURIER te weeren: op het minste vermoeden daar van, begreep zy, dat zy dien Heer in 't geheel niet meer zou mogen zien, maar weder na het haatlyk Klooster moeten te rug keeren; waar zy dan eene opsluiting te wagten hadt, zo naauw, dat 'er geene mogelykheid overbleef om iemand te zien die iets kon toebrengen tot het herkrygen haarer Vryheid.

Om deeze reden gedroeg zy zich zeer omzigtig; en, dewyl COUSTURIER thans verpligt was zes mylen ver te reizen om haar te zien, waren hunne gesprekken minder, en, als zy voorvielen, met alle behoedzaamheid vergezeld. —— LE VACHER, wiens belang het was 'er geheel een einde aan te maaken, bediende zich van zendelingen, om gerugten te verspreiden tot schande van de Orde der *Cordeliers*; en hy wist deeze schandelyke gerugten zo te laaten verluiden, dat de Oversten der Orde dezelve in 't einde vernamen: tot een toevoegzel aan deeze valschheden, beweerde hy, dat het geschil, tusschen den Aardsbisschop van *Parys* en de *Cordeliers*, wegens het bewind

over het Hospitaal te *Lagny*, den oorsprong verschuldigd was aan de trotsheid, en na onafhangelykheid streevenden geest, van Mejuffrouw D'ANTAIL, die dagt, dat zy, onder het bestuur der *Cordeliers*, die niet zeer strikt waren, haare lusten meer zou kunnen botvieren dan onder dat des Aardsbisschops. Aan deeze kwaadaartige vertellingen tyd gegeeven hebbende om derzelver loop te neemen, en verzekerd dat zy alle gewenschte uitwerking deeden, verzogt en verkreeg hy, welhaast, een order, om LOUISA D'ANTAIL van het Voogdyschap van *Lagny* af te zetten, en haar, met groote striktheid, op te sluiten in het Klooster waar zy de Gelofte hadt afgelegd. — Dit alles gebeurde onmiddelyk naa dat LE VACHER het Bevelschrift tegen zyn Schoonvader verkreegen hadt, die deezen allen beheer van zyne goederen ontnam.

De schoone Non, die bemerkte dat haar Vader van toorn ziedde wegens het gedrag van LE VACHER, oordeelde dit eene gepaste gelegenheid om het juk af te schudden, waar onder zy nu zeven jaaren gezugt hadt. Zy hoopte, dat de Heer D'ANTAIL en diens Egtgenoote, tegen HENRIETTA's Man verbitterd, haar weder zouden herstellen in dat deel haarer genegenheid, 't welk zy nimmer verdiend hadt te verbeuren; en dat zy, om haar te herstellen in den staat om dat gedeelte haarer Middelen te bekomen, 't welk zy nu zagen dat op eene onwaardige wyze zou besteed worden aan den draakgierigen LE VACHER, voor den Regter als onwettig zouden erkennen de middelen, die zy gebruikt hadden, om haar te dwingen tot het aangaan van Verbintenisfen, zo zeer strydig met haare genegenheid.

In deeze hoope vondt zy zich niet bedroogen. Zich tot haare Ouders vervoegende, met de verklaaring, dat zy eene pooging zou doen om Verbintenisfen te verbreeken welke zy nimmer kon vervullen, beloofden zy haar al den bystand te bieden, welke zy konden, om haare Geloften te verbreeken, en haar in staat te stellen tot het aangaan eener Egtverbintenisse met den Heer COUSTURIER, die in alle opzigten een geschikt portuur voor haar was, en aan wien zy door tedere liefde verbonden was. Het medelyden, 't welk hy betoond hadt met haaren ongelukkigen toestand, maakte eerst haare dankbaarheid gaande; zyne verdiensten en aanhouden hadden haar een warmer gevoel ingeboezemd. Hy was langen tyd haar eenige troost geweest, en het overige haars leevens met hem te slyten, zou, haars agtens, eene nieuwe waarde byzetten aan het ontslag, 't welk zy hoopte te verwerven.

De Heer D'ANTAIL en diens Vrouwe, ADRIANA DE VALMORIN, vereenigden zich met haar in het voorstel, 't geen zy deedt, by het Hof van *Rome*, wegens den dwang, door welken men haar verpligt hadt tot het doen van Kloostergeloften. Terwyl zy Antwoord vandaar verwagtte, verliet zy het Klooster, en

werd

werd in 't Ouderlyk Huis opgenomen. 's Pausen Antwoord kwam hier op neder: „ Dat de Verzoekster na het Klooster „ zou wederkeeren, om den uitslag af te wagten van de op- „ roepinge aller Partyen, die belang hadden in de Vernieti- „ ging haarer Geloften; en, indien door deeze Partyen niets „ werd aangevoerd, genoegzaam om het Hof te *Parys* te be- „ weegen tot het bevestigen van haare Geloften, zouden de- „ zelve verbrooken worden, en zy vryheid hebben om te mo- „ gen trouwen."

De Persoonen, hierby belang hebbende, waren haare Bloedverwanten, en de Nonnen des Kloosters, tot het welk zy behoord hadt. De Nonnen verklaarden, door haare Abtdisse, haare gereedheid, om van de Kloosterverbintenissen te ontslaan eene Persoone, die nimmer de pligten waarnam, welke deeze Verbintenissen vorderden, en altoos een geweldigen afkeer betoond hadt van het Kloosterleeven. Zy betuigden daarom, wel te willen verlost worden van een Lid, 't geen met zo veel ongenoegen onder haar verkeerde. —— De Heer D'ANTAIL gaf getuigenis, naar eisch, dat zyne Huisvrouwe, uit opgevatte vreeze voor de veiligheid haars Zoons, hem hadt overgehaald om zyne Dogter in een Klooster te steeken. Hy erkende, haar bedreigd te hebben met schande, gevangenis, en zelfs met den dood, indien zy weigerend bleef. Doch, zo verre in jaaren gevorderd, kon hy het niet langer dulden, haar te houden in een bedwang, haar opgelegd tegen haare neigingen, en dat hy haar ontslag verzogt. - Zyne Vrouw vereenigde zich met hem in dit verzoek.

Naa het hooren van alle deeze dingen, werd beslooten, dat, alle de Partyen, belang in de zaak hebbende, overeenstemmende in het begeeren van het ontslag der Geloften, gedaan door LOUISA D'ANTAIL, tegen welke zy eene Verklaaring hadt ingediend, zo vóór als naa het aangaan van dezelve, deeze nu zouden ontbonden, en haar het trouwen toegestaan worden.

LE VACHER begeerde nogthans gehoord te worden, en stelde zich party. Maar de Heer D'ANTAIL verzette 'er zich tegen, en LE VACHER's beweegredenen bleeken zo onedelmoedig te zyn, dat zyne poogingen mislukten.

Het Besluit, 't welk LOUISA D'ANTAIL veroorlofde te trouwen, werd bekragtigd door eene nieuwe geregtlyke Verklaaring, welke haar, niettegenstaande den eisch van LE VACHER, herstelde in 't bezit haarer Middelen, en haarer Vryheid. —— In gevolge hier van werden de Huwelyks-Geboden tusschen FRANCIS COUSTURIER en LOUISA D'ANTAIL terstond afgekondigd in de Kerk van *St. Opportune*, haare Parochie. Men hadt eene Huwelyksverbintenis opgesteld, waarin de Heer D'ANTAIL haar het aandeel besprak in zyne bezittingen waar toe zy geregtigd was.

De

De Heer LE VACHER, egter, indien het mogelyk was, het Huwelyk willende beletten, schutte de Geboden. De Priester van *St. Opportune*, de toestemming des Vaders hebbende, verklaarde dat het egter zou voortgaan, en gaf verlof aan eenen anderen Priester om het Huwelyk in te zegenen.

LE VACHER, in zyne hoope te leur gesteld, nam zyne toevlugt tot den Oppervicaris, die geen de minste agt floeg op zyn verzoek. Hy beriep zich op het Geregtshof des Aardsbisschops; maar, dewyl de tegenkanting van den Man eener Zuster geen gewigts genoeg scheen te hebben om strydig te werken tegen de toestemming en den wensch van een Vader, werd het Huwelyk, naar behooren, gesloten; en twaalf maanden daar naa verloste zy van een Zoon.

Doch zy hadt de smert om te ontwaaren dat LE VACHER zyne vervolgingen nog niet staakte. Hy ving een Pleitgeding aan, waarin hy poogde te toonen, dat het Ontslag der Geloften van LOUISA onwettig verkreegen was, en dit zogt hy te bewyzen door het aanvoeren van eene Wet, welke zegt, dat Kloostergeloften, meer dan vyf jaaren geleden gedaan, in geen geval, of onder eenig voorwendzel, kunnen vernietigd worden; en 'er waren bykans zeven jaaren verstreeken, zints den tyd dat LOUISA den Sluier hadt aangenomen, eer zy zich na het Hof van *Rome* vervoegde.

Op deezen grond werd de zaak gebragt voor het Parlement van *Parys*; waar, niettegenstaande de welspreekenheid van den Heer GUALTIER, een uitsteekend Advocaat, en het aanvoeren van verscheide gevallen, het Parlement, begrypende, dat, indien 'er geen vaste tyd bepaald was, naa welks verloop Godsdienstige Geloften onherroepelyk zouden weezen, de Familiegoederen niet in zekerheid konden weezen, en dit gelegenheid geeven tot gestadige poogingen van Nonnen en Priesters, om in de wereld weder te keeren, tot vernietiging van de goede orde, zo in de Kloosters als in de Familien, het Vonnis streek, dat LOUISA D'ANTAIL strydig met de Wet van haare Geloften ontslaagen was. Haar Huwelyk werd onwettig en haar Kind bastaard verklaard, en zy gelast onmiddelyk in 't Klooster weder te keeren.

De verlegenheid en smerte, veroorzaakt door dit onmenschlyk Besluit, kan men zich beter verbeelden dan beschryven. LOUISA besloot, nogthans, eene pooging aan te wenden, eer zy zich liet afscheuren van Verbintenissen haar zo dierbaar, en voor altoos begraaven in een staat erger dan de dood; en zy beriep zich, nevens haar Egtgenoot, van dit Vonnis op den Geheimen Raad. De Raad beval een geheel herzien van het stuk aan het Parlement van *Metz*; waar, naa een lang onderzoek, het eindelyk Besluit zodanig was als elk Menschenvriend met uitsteekende voldoening zal hooren. —— De Geloften, door LOUISA afgelegd, werden voor van geener waarde

verklaard, haare Egtverbintenis zag zy gewettigd, en haare Kinderen in derzelver regten hersteld. —— Dus genoot zy, na een gedeelte haars leevens doorgebragt te hebben onder de onregtmaatigste en drukkendste vervolging, de vryheid, om het overige gedeelte van 't zelve door te brengen met een Egtgenoot en Kinderen, naar verdiensten op het tederst bemind; terwyl LE VACHER de rechtmaatige straffe zyner gevoelelooze Gierigheid droeg.

DE UITNEEMENDE WAARDY VAN DE GEZONDHEID EN HET VERSTAND.

Als men het wel berekent, dan is er, in deze beneden gewesten, geen geluk te genieten dat boven het bezitten van zyne Gezondheid, en zyn redelyk Verstand, te schatten is. Geene andere aardsche gelukzaligheid overtreft dit genot. —— Bezit vry een overvloed van schatten: —— laten uwe geldhoopen tot zulk eene verbazende hoogte opgestapeld zyn, dat ze uwe verbeelding te boven gaan; maar bezit die schatten in een kwynend leven: —— mist gy de Gezondheid, gy mist ook dra al het genot uwer schatten; gy walgt 'er van, en 't eenigste, dat gy 'er van hebt, is gemak, en eenige ruimere verkwikking; —— dan deze zyn 't misschien, die uwe kwyning doen duuren, en de herstelling van uwen welstand verhinderen. —— En wat zyn voorts aan een anderen kant de schatten in de handen van eenen dwaas; in de magt van zulken, die 'er geen gebruik van weten te maken, die ze niet weten te beheeren. Een dwaas blyft met alle zyne schatten een dwaas; een mensch die even gelukkig is wanneer hy niets bezitte, als wen hy de grootste schatten der Wereld deelagtig zy. —— Zyt in Eer, Aanzien en Waardigheid, gesteld; munt uit boven uwen Evenmensch in grootheid op deze Wereld; laat uwe magt zich uitstrekken over verscheiden Landen; dat veele Volken naar de stem uwer bevelen luisteren; —— ja zidderen, wanneer uwe bevelen uitgaan; —— derf slegts de Gezondheid; en wat zeggen die hooge Waardigheden? —— Hoe hooger gy verheven zyt, hoe wyder uw gezag zich uitstrekke, des te lastiger word u dit alles, by het missen uwer Gezondheid. —— Dan een verheven dwaas .... laat ik van dezen geene teekening maken; want men vind geen onnutter en walgelyker schepzel, dan een dwaas die in hoogheid verheven is. —— Hebt gy in de Wereld Vrienden, — opregte Vrienden, in eene kwynende gezondheid verkwikt de hulp en onderstand van Vrienden zeker ongemeen veel —— doch, met dit alles, hoe veel verliest dit geluk op de Wereld van zyne waarde, als men dien grooten, dien onwaardeerbaren, schat, de

Ge-

Gezondheid, moet derven! —— En wat den dwaas betreft, voor hem is de vriendschap een niets beduidend ding, hy is niet vatbaar voor zulk een edel geluk. —— Hoe veel zoude ik hier nog kunnen toevoegen, daar de gevallen duizend en duizend zyn, welke, buiten Gezondheid en Verstand, geene waarde altoos hebben. —— Maar is dit waarheid, zyn ze zulke uitstekende voorregten, dat, zonder dezelve, alles op deze Wereld ons tegenstaat? —— welk eene verpligting ligt 'er dan niet op ieder onzer, om het eerste wel te bewaren, en van het laatste geen kwaad gebruik te maken. —— En hoe oplettend behoort derhalven elk een, die deze byzondere zegeningen des Hemels geniet, en deze groote voorregten wil bewaren, alle zorgvuldigheid voor derzelver behoud aan te wenden, en alles te vermyden, wat hem dezelve kan doen verliezen? —— Door de onmatigheid nu verliest men zyne Gezondheid. —— Hy, die in de dartele en de verleidende wellusten der Wereld veel deel neemt, verliest weldra dien onwaardeerbaren schat, de Gezondheid. —— De wulpsche vermaken der Wereld ondermynen toch de vaste steunpilaren onzer Gezondheid. —— Weelde en ongebondenheid duuren zeer kort, terwyl jammer, pyn, smart, en een aanhoudend kwynend leven, derzelver plaats vervangen. —— Nauwlyks zyn de schuimende wynkelken geleegd, of een kelk van jammeren word 'er ingeschonken; welken men tot den bodem leegen moet, hoe smartelyk ook de teugen vallen mogen. Onze Gastmalen zyn dikwyls nog niet geëindigd, of men voelt het vergif reeds de ingewanden doorknagen, 't welk de overdaad heeft doen inzwelgen. —— De ongebonden Weelde, de dartele Wellustigheden worden vervangen door pynen en smarten. —— Het gevolg van overdaad is een leven vol jammeren, of eene verhaaste dood; en welk een register van betreurenswaardige slagtoffers van Weelde en Wellust zou ik hier nevens kunnen voegen! —— Het Verstand word beneveld; de Mensch, aan de overdaad overgegeven, raakt ook het regt gebruik kwyt van dat edel geschenk. —— Hoe vele wellustige dwazen, menschen die hun edel geslagt onteeren, en veel erger, dan het redeloos Vee, al wat redelyk is vergeten! Laat ons dan vlieden voor de verleidende aanlokzelen van weelde en ongebondenheid. —— Dat wy, in alle onze bedryven, in alle onze handelingen, het bovenal daar op toeleggen, om die twee voortreffelyke geschenken, die ons het hoogste toppunt van gelukzaligheid, in deze benedenen gewesten, alleen kunnen doen genieten, onze Gezondheid en ons Verstand, zo veel in ons vermogen is, te bewaren, en van geen van beiden immer eenig misbruik maken.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

EENIGE AANMERKINGEN OVER DE MATIGHEID.

Hoe zeer de mensch met verſtandsvermogens begaafd, en in ſtaat zy, om over de hem voorkomende dingen in de Natuur te kunnen oordeelen, en zich te verzekeren wat hy als voor hem heilzaam te verkiezen, en wat integendeel als verderflyk te verwerpen hebbe —— hoe zeer hy in ſtaat zy, om het goede van het kwade te onderſcheiden, het is 'er echter ver van daan, dat hy beſtendig altoos van deze ſchoone gemoedsgaven het regt gebruik maakt. —— Het tegendeel is by de meesten maar al te zeker, zo dat men uit derzelver gedrag veeleer zou ſchynen te moeten opmaken, dat zy van alle die ſchoone Voorregten, even als het redeloos Vee, verſtoken waren. —— Ver de minſten toch maken een regt gebruik van hunne verſtandelyke vermogens; maar laten zich veelal wegſlepen door de kragt hunner drifen, onder welke hunne redelyke vermogens bezwyken. —— Ieder mensch weet wel, en is ten vollen overtuigd, dat 's menſchen hoogſte en aardſche gelukzaligheid in een kalm gemoed en eene bloeijende gezondheid beſta? Alle ander aardsch geluk verliest, by gebrek aan gezondheid, en vooral by gebrek van gemoedsrust, al deszelfs kragt. Geen vermaak heeft eenig vermogen op ons, als wy onrustig van gemoed zyn, of onze gezondheid kwynt. Welk gebruik zal men zich maken van zyne natuurlyke Vermogens, in geval wy ongezond, of ontevrede, zyn? want anderen mogen hunnen evenmensch gelukkig rekenen, om dat zy hem mild bedeeld zien van tydelyke goederen; om dat zy hem in pragt en ſtatie zien uitſchitteren; wat zal ons dit alles geven, wanneer men zyne Vermogens derft, en vooral die gemoedsgave mist, in welkers bezit ons waar geluk gelegen zy? —— Of hoe zal men gerekend kunnen worden gelukkig te zyn, als men, by gebrek van gezondheid, niet vatbaar is voor aandoeningen van vermaak en genoegen?

Indien 'er dan zo veel gelegen zy aan onzen wel-

ſtand, en de bezitting van een gerust gemoed, dat 'er al ons tydelyk geluk ten eenemaal van afhangt, dan zyn wy ook verpligt, uit kragte van de liefde, welke wy ons zelven verſchuldigd zyn, alles in het werk te ſpannen, wat wy kunnen, om deze twee Voorregten te verkrygen of te behouden; en integendeel alles tragten te vermyden, wat aan dezelve hinderlyk zy, of ons dezelve zou kunnen benemen. —— Wil men nu deze twee zonderlinge Voorregten lang bewaren —— wil men ze nog beide genieten in zyne Grysheid, en blyven behouden tot aan zyne laatſte Levensdagen; men moet dan boven alles de Matigheid beminnen. In zyn ganſchen levenstrein, omtrent alles, moet men de Matigheid in agt nemen; want heeft niet de gematigdheid de belofte van een gezond, gelukkig en lang, leven? Tot alle dingen is zy nut, zy behoud de Gezondheid, en bewaart de Vermogens van den Geest.

De Matigheid is dan eene deugd, welke een ieder ten duurſten verpligt is te betragten, uit aanmerking, dat zy alle zulke pligten bevat, die allereerst, en regtſtreeks, opzigt hebben op ons eigen welzyn; want wy zelve hebben nog oneindig meêr belang by de uitöefening van de Matigheid, dan anderen, om dat, by het onmatig gebruik der dingen, elk voor zich zelven het meeste lyd, het grootſte nadeel zelve heeft. —— Zelfs kunnen 'er gevallen plaats grypen, dat anderen uit onze onmatigheid en verkwistingen voordeel trekken. —— Alle de ſchaden, welke de onmatigheid aanbrengt, loopen derhalven regelregt op hem aan, die zelve aan de onmatigheid verſlaafd is; want de Onmatige kan, zonder de rust in de Maatſchappy te ſtooren, zyne onmatige driften opvolgen — de rust blyft ongeſtoord: maar hy is de bewerker van zyn eigen ongeluk, de Verſtoorder van de in- en uitwendige rust zynes levens — want de onmatige Man dobbert als in eene woeste en onſtuimige Zee, en word ginds en herwaards heen geſlingerd, om dat hy, die zich toelègt om ſlegts zyne Zinnen te voldoen, en de dierlyke driften in te volgen, nooit of ergens eenige rust vind. — Alle voorwerpen, welke hem bejegenen, maken zyne driften gaande, en aan 't zieden. —— Alle vermaken grypt hy gretig aan, zonder onderſcheid. —— De paden, die hy bewandelt, ſchynen voor hem met rozen bezaaid, daar nogthans, op het einde derzelve, hem de gevoeligſte doorns ſteken, en de ſmartelykſte wonden toebrengen, wanneer

hy

by de gevolgen eener onmatige levenswyze smaken moet; brengende zyne dagen niet ter helft, en dan nog met onlydelyke smart. —— Hy toch, die door de wellusten des levens is uitgeput, dienstbaar gemaakt aan de onmatigheid, vertoont, reeds in zyne vroege levensdagen, den hoogsten Ouderdom. —— Op zyn aangezicht zyn de pynelykste trekken getekend —— en op zyn gelaat den afgeleefden ouderdom. —— Zyne ledematen zyn verstyfd ——, door Jigt en Podegra verlamd. —— Dag aan dag, en nagt aan nagt, door ondragelyke pynen gefolterd, die hem rusteloos aanvallen, en martelen tot aan het eind zynes levens —— dagen, die, schoon kort van duur, wegens gestadige folteringen, voor hem eeuwen schynen. —— De smartvolle dagen doen hem vaak reikhalzend verlangen: ach! dat het avond ware! en de slaaplooze en verdrietige nagten hem vuurig om den morgen doen bidden. —— Dusdanige jammeren en smartelyke gevolgen slepen de Wellusten onvermydelyk na zich. —— Dan geheel anders is het met den gematigden Man gelegen. Deze is nog jeugdig in zynen hoogen Ouderdom. Hy weet doorgaans van smart noch leed, —— Ziekten en Ongemakken kent hy schier niet, dan slegts by name. —— Vrolyk en vergenoegd slyt hy zyne dagen, en van verdrietige of slapelooze nagten weet hy niet. Aanschouw den Man, die gematigd geleefd heeft —— zie hoe rustig stapt hy daar heenen, schoon zyne jaren reeds tot eenen merkelyken trap van hoogte geklommen zyn. Hy is waarlyk nog jong, schoon bedaagd — jeugdig, schoon zyne dagen veele zyn. — Welk een verbazend verschil tusschen dezen en de tekening van den eersten, die, schoon weinige jaren bereikt hebbende, stokoud schynt — daar straalt de jeugd nog uit het gezicht van den laatsten, daar hy reeds zo veele jaren telt, en de blos van vergenoegen ligt nog op zyne kaken — daar de eerwaardige Grysheid reeds zynen schedel dekt.

Zie daar de verschillende gevolgen van eene matige en onmatige levenswyze, —— van het involgen zyner lusten en het beteugelen van dezelve, —— van slaafagtig dienstbaar te zyn aan de onmatigheid en overdaad, en tusschen hem die ingetogen leeft, en de aanlokzelen der onmatigheid en der wellusten nimmer heeft opgevolgd.

Oudtyds had men by de Egyptenaren, zo ook by de oude Romeinen, de gewoonte, om de Matigheid onder

verscheide en verschillende gedaanten af te beelden. — Nu eens vind men haar afgebeeld als eene schoone Vrouw, in een deftig, doch eenvouwig, gewaad; houdende in de regte een Palmtak, en in de linkehand een Toom of Breidel, — dan wederom onder eene andere gedaante; alle echter gepaste Zinnebeelden van de Matigheid — die den mensch, door de Rede geleid, de gulden middelmaat doet houden. Intusschen geeft men aan alle de Beeldtenisſen Teugels of Toomen in de eene, een Palmtak in de andere, hand; aanduidende, hoe de Matigheid de verkeerde driften en begeerlykheden bedwingt, en, aan den anderen kant, hoe zy over dezelve volkomen zegeviert; — oefenende haar vermogen omtrent den smaak en het gevoel in zo ver, dat zy dat uitstrekt over alle de deelen van 's menschen Lichaam, en dat zy dus den geheelen mensch moet regeeren; en zo is de Breidel een Zinnebeeld van 't beteugelen der driften, en de Palmtak van eene gelukkige overwinning.

By eene andere Beeldtenis, anders op dezelfde wyze voorgesteld, voegt men eenen Oliphant; welke by de Oostersche Volken een Zinnebeeld van Matigheid is. — Veel zonderlings verhaalt men van dit Dier, en inzonderheid brengt men onderscheiden voorbeelden daarvan by, met betrekking tot de Matigheid van het zelve. Men getuigt 'er van, dat het zeer ingetogen leeft, en de gave der onthouding in eene ruime mate bezit.

In de Egyptische Beeldspraken had men ook een zeker Diertje, Ophiomachin genaamd, waar de Egyptenaars de Matigheid en Kuischheid zinnebeeldig mede uitdrukten. Dit Diertje is een doodvyand der Slangen, welke van de onmatigheid en onkuischheid — van overdadige wellusten, Zinnebeelden zyn. — Wie nu tegen de wellusten en begeerlykheden des Vleeschs stryd, deze is een gematigd, een ingetogen, mensch, welke onder dit Zinnebeeld eigenaartig wierd afgemaald. — Dan, daar de Kuischheid een voornaam deel der Gematigdheid by de oude Egyptenaaren uitmaakte, als bedwingende vooral de vleeschelyke en zondige lusten, hadden zy ook onderscheiden Zinnebeelden om dezelve uit te drukken. — Daar nu deze deugd eene zonderlinge cieraad der Vrouwen is, hadden de Beeldtenisſen voornamelyk betrekking op dezelve. — De Kuischheid beeldden zy af onder de gedaante eener jonge Maagd, geheel in 't wit gekleed, om daardoor de zuiverheid te vertoonen; daar de witheid

toch

toch een Zinnebeeld is der zuiverheid. —— Ten zelfden oogmerke hield deze Maagd ook eene witte Lely in de hand. Het hoofd bedekte men met eene Sluijer, ten bewyze dat eerbaarheid en ſchaamte vooral de cieraad der Maagden zy. By deze Beeldtenis der eerbaarheid was men ook gewoon eene Schildpad te voegen, waar door aangeduid wierd, dat het eene eerbare kuiſche Vrouw bovenal betaamt veel t'huis te blyven; zich te benaarſtigen in het waarnemen harer huislyke bezigheden, om daar door alle gelegenheid te ontgaan, die haar tot wellust en onkuischheid zou kunnen verleiden.

De Egyptenaars, zegt PLUTARCHUS, hadden een oud gebruik, lang by hen ingeſteld, om de Vrouwen het gebruik der Schoenen te weigeren, om daar door hare uithuizigheid te beletten, en haar te doen gedenken, dat haar werk niet op ſtraat, maar t'huis, zy. —— By de Grieken was het der Vrouwen, vooral der Maagden, ongeoorloofd om langs ſtraat te zwieren, en te lanterfanten. Zy mogten niet aan de deur of voor de venſters ſtaan — dit alles was misdadig volgens de wyze en zeden der Grieken. Om de Griekſche Vrouwen altyd te doen gedenken aan haren pligt van t'huis te blyven, waren zy gewoon houten ſchildpadde beeldjes by zich te dragen. Nog vind men, met betrekking tot het in huis blyven der Vrouwen, aangetekend, dat deze niet eerder behoorden op ſtraat te verſchynen, voor zy die jaren bereikt hadden, dat, die haar niet kenden, moesten vragen, niet wiens Vrouw, maar wiens Moeder, zy was. — Zonder meer voorbeelden aan te halen — alles kwam by de Grieken daar op neer, dat zy hare Vrouwen wilden doen begrypen, dat derzelver werk niet op ſtraat, maar in huis, ware, en dus eene onvermydelyke pligt der Vrouwen, hare huislyke bezigheden vlytig waar te nemen, en dat zy niet moesten doen als veele ligtvaardige ligtekooijen, altyd langs de ſtraten te loopen, en altyd uithuizig te zyn.

SALOMO getuigt ook van de hoeragtige Vrouwen, dat hare voeten niet in huis, maar op de ſtraten, zyn, en dat zy loeren op alle hoeken. —— En was 'er een die zich verſtond op de looze treeken der ſlegte Wyven, het was zeker SALOMO, die een Haram had van duizend der ſchoonſte en doortrapſte Vrouwen van het Oosten. PAULUS berispt ook de Vrouwen, en rekent het zeer misdadig, dat zy ledig omgaan by de huizen. —— Heden ten dage is het nog de gewoonte onder de Chineezen, de voeten

hunner Vrouwen met geweld in bedwang te houden, ten einde dezelve zo klein en kort te houden, dat zy 'er niet op gaan kunnen, ten minsten niet buiten op de straten. —— Ook is het by dat Volk misdadig, dat hare Vrouwen met ongedekten aangezigte te voorschyn komen.

Men wane echter niet, dat, met dit alles, by de oude Egyptenaren en Romeinen, by alle de Oostersche Volken, waar men tegen de Onmatigheid zo yverde, dezelve geen plaats had. —— Het tegendeel bevestigen ons de Historien dier Volken maar al te veel. —— Hoe groot was de pragt der oude Egyptenaren in de vroegste tyden niet? En hoe overdadig was hunne levenswyze? Israël haakte en zag nog, met eene onoverwinnelyke begeerte, na den uittogt uit dat Land, te rug naar de smakelyke Vleeschpotten van Egypten; naar het Wildbraad, en alle de Lekkernyen, die Egypten opleverde —— schoon Israël eene afzonderlyke streek in Egypten bewoonde, ver genoeg afgescheiden van het Hof te Memphis, waar men in alle overdaad en pragt gewoon was te leven. —— By alle de Oostersche Volken heeft de pragt, weelde en overdaad, altoos den hoogsten top beklommen. —— Aan het Hof van SALOMO had dit alles overdadig plaats. De Koning zelve had 'er zich zo aan overgegeven, dat hy tot de ongehoordste uitsporigheden verviel. —— De Onmatigheid der oude Romeinen is de oorzaak van den ondergang hunner Republyk geweest. —— Deze heeft hun alle de rampen berokkend, welke eindelyk den geheelen ondergang van dat anders onoverwinnelyk Volk, 't geen de Wet aan al de wereld stelde, ten gevolge had.

Men heeft onder alle Volken, zo dra zy maar in bloei kwamen, de overdaad, de weelde, pragt en onmatigheid, de Volksdeugden al aanstonds zien onderdrukken: want, zo dra de bloei toenam, zag men ook onder alle Natien deze opgenoemde Ondeugden aanwassen. Zo ziet men, dat het een veelal 't gevolg zy van het ander. —— Niet lang kan een Volk in bloei en voorspoed leven, of het geeft zich al aanstonds aan losbandigheid, aan overdaad en een wellustig leven, over — en gelyk dit plaats heeft by een gansche Natie, zo word het ook by elk mensch in het byzonder gevonden. —— De voorspoed verwekt bykans by iedereen overdaad; want men geeft zich weldra aan eene onmatige levenswyze over, zo ras men in overvloed begint te leven.

Dan

Dan veele menſchen ſtemmen gaarn de nuttigheid en noodzakelykheid eener gematigde levenswyze toe, en zien wel hoe ze den mensch een hoogen ouderdom doet bereiken, veele gezonde en gelukkige dagen doet genieten, die de wellustigen veelal misſen; echter geven zy zich, met dit al, door hunne lusten en driften overmeesterd, geheel aan eene onmatige levenswys over. — Schoon dit over 't algemeen veelal plaats heeft, zal men nogthans maar weinige menſchen aantreffen, die zullen bekennen losbandig te leven, of der onmatigheid dienstbaar te zyn, veel min ſlaafagtig dienstbaar te wezen. Zelfs zal men voorgeven matig te leven, en van de onmatigheid afkeerig te zyn. — De Matigheid is ook een van die beminnelyke deugden — dat zy zelfs zich aan hare Vyanden aanpryst. —— Zo zou ieder wel voorwenden een matig man te wezen, het is 'er echter ver van daan, dat alles Matigheid zy 't geen de menſchen veelal daar voor willen doen doorgaan. By voorbeeld, als men, wegens ongevoeligheid, wanſmaak, onaandoenlykheid, gebrek of ziekte, zich van veele vermaken, van wellusten, van onmatigheid en zoortgelyke ondeugden, onthoud, —— dit kan immers niet gezegd worden, de deugd van Matigheid uit te oefenen? 'Er zyn zekere menſchen, zo ſtomp en onaandoenlyk, dat geenerlei vermaken op hen eenigen invloed hebben. Dan zou nu zulk een ongevoelig mensch, die voor geen vermaak vatbaar is, wanen de deugd van Matigheid uit te oefenen, om dat hy zich van een onmatig gebruik der dingen onthoud? Hy doet het: maar het is gedwongen —— hy bedriegt zich zelven. Ouderdom, Ziekte en Armoede beletten de Wellusten na te jagen; maar de Ouden van dagen — de Zieken op hun Krankbedde — de Armen die van gebrek vergaan, wenden allen te vergeefsch voor, de deugd van Matigheid te betragten. —— In al hunne ingetogenheid is niets verdienſtelyks — de onmagt belet hen, of het is onaandoenelykheid welke hen onverſchillig maakt.

Als de mensch ongevoelig, en voor de van buiten aankomende aandoeningen geheel onvatbaar, is, zulk een kan men niet veel beter aanmerken dan eene bloote Machine, die opgewonden werkt, en wel alleen bepaald werkt aan zekere omſtandigheden, zonder eenig doel tot zelfberaamde einden. —— Dan dit verdient geenzins den naam van deugd. — De deugd van Matigheid vordert

K 4 veel

veel opoffering. Zonder deze is de onthouding, uit onverschilligheid, uit onmagt en zo voorts, slegts een mechanische werking, zonder dat 'er eene zedelyke verpligting eenig deel aan heeft. —— Een gevoelig mensch bezeft, en de trek tot vermaak is hem, even als de trek naar het leven, der natuur ingedrukt. —— Hy voelt zyn hart even zo krimpen voor de tooneelen van ysfelykheid, als hy dat verwyderd voelt door de aanlokzelen van vermaak; terwyl hy nogthans, met dit al, de juiste maat weet te houden, in het gebruik maken van zulke voorwerpen, welke hem streelen, en die, waarvan hy een afkeer, een afgryzen, heeft. —— Een mensch die gevoelig is, doch de hevigste aanvegtingen der wellusten en vermakelykheden weet te bedwingen; zyne driften kan beteugelen; hoe geneigd ook om de begeerlykheden, de lusten, van het vleesch in te volgen, dezelve nogthans weet in toom te houden; zulk een mag met regt een gematigd man genoemd worden, en oefent deze schoone deugd uit met glans, en schittert boven zynen evenmensch. Maar zal hy, die, door eenen wansmaak, door ziekte en wat al meer, walgt van de allersinakelykste spyze en drank; die zich dus, zonder eenigen dwang, gemakkelyk van alle dingen, brasseryen, en onmatig zyn maag te vullen, onthouden kan, zal die den naam verdienen van een gematigd mensch? Of zal hy het zyn, die, gezond van gestel, alles, wat hem voorkomt, met een zonderlingen smaak gebruikt; maar met dit al, hoe zeer zyne lusten en begeerlykheden worden opgewekt door duizend lekkernyen, die den smaak en het gehemelte streelen; nogthans, in weerwil van dit alles, zyne lusten bedwingt, zyne begeerten beteugelt, en zich kan onthouden, zo dra het gebruik de maat der gematigdheid zou te buiten gaan? — Is hy de gematigde man, die, van wyn en sterken drank walgende, zyne lusten tot dezelve nimmer opgewekt gevoelt? —— Of is hy het, die zich dagelyks bestreden voelt, en gestadig word aangevogten, door eenen onmatigen trek tot dezelve; maar zich, in weerwil dezer verleidende aanvegtingen, weet te bedwingen, om nooit deze dranken, dan met mate, te gebruiken? —— Zal hy den naam van een gematigd man verdienen, die onaandoenelyk, yskoud, is voor wellustige aandoeningen? —— Of zal het deze zyn, die onophoudelyk te kampen heeft tegen de lusten van het vleesch? —— die dagelyks op zyne hoe-

hoede moet zyn, en ſtryd voeren, om niet door den ſtroom der begeerlykheden weggeſleept, en geſtort te worden in den draaikolk des verderfs, in welken de wereldling geſtadig word heên gevoerd? —— Waarlyk, zulke zyn 't alleen maar, welke den edelen naam van gematigden verdienen; want zy doen eene plegtige Offerande, zwaar voor 't vleesch, en hard om te weerſtaan. —— Dit ziet men aan veele menſchen hoe zwaar zulk eene Offerande valt. —— Ik bedoel de zulken, welke, aan de onmatige lusten des vleeschs overgegeven, zich een drom van elenden hebben op den hals geladen, en nogthans zich niet kunnen bedwingen om gematigd te leven, —— menſchen, die nog alles blyven najagen, waar hunne begeerten zich naar uitſtrekken, zo lang hunne zwakke vermogens 't nog toelaten. Zulke menſchen vind men 'er veelen, die zo verſlaafd zyn aan 't onmatig gebruik van ſpys en drank, dat zy zich niet kunnen bedwingen, ondanks alle de elenden en jammeren, welke zy zich daar door op den hals laden. —— Zy volgen de vermaken, en williigen hun bedorven lusten in, hoe zeer zy overtuigd zyn, dat zy door dezelve in de grootſte jammeren geſtort worden — en hoe veele zyn 'er niet, die zich jammerlyk door eigen ſchuld ongelukkig gemaakt hebben, en nogthans, zo lang zy kunnen, hunne oude levenswyze blyven behouden. —— Uit het voorbeeld dezer menſchen kan men regt zien, hoe zwaar die opoffering valt, wanneer men zich tot de Onmatigheid geneigd voelt, en dan gematigd leeft. —— Hoe is het mogelyk, zou men zeggen, dat hy, die vaak met zo veele elenden en jammeren te worſtelen heeft, nog trek naar de wereld kan hebben, nog begeerte om zyne lusten in te volgen — hoe dat hy nog dienstbaar kan blyven aan zyne bedorven begeerlykheden! —— Hoe groot de ſmarten zyn, die zy te lyden hebben, als de zekere gevolgen hunner losbandigheid — en hoe zeer zy overtuigd zyn, de eigen bewerkers hunner elende te wezen, ondanks dit alles ziet men hen, in 't midden hunner ſmarten, vaak nog de grootſte uitſporigheden bedryven. —— Zelfs gekluisterd aan hunne Legerſtede wegens ziekten en ongemakken, blyven zy verſlaafd aan hunne lusten, en doen geene opoffering, zo lang zy niet volſtrekt door onmagt daar toe gedwongen worden. —— Deze menſchen verlagen zich voorwaar beneden het redelooze Vee, dat zyne driften bedwingt,

 wan-

wanneer de natuur de ſchadelykheid der opvolging van verdorven lusten leert, en zich bedwingt zo dra het verzaad is. —— Zy, integendeel, vullen zich vaak zo op, dat dikwils eene onnatuurlyke ontlasting hen daar van ontledigt.

Is het niet onteerend voor redelyke Wezens, in hunne bedorven, en dikwils woeste, levenswyze zo te blyven voortgaan, tot de bron hunner lusten geheel is uitgedroogd, en zy ten eenemaal kragteloos zyn geworden tot het najagen van dezelve; zich zo aan de wellusten te hebben overgegeven, dat zy merkelyk hunne levensdagen verkorten, en veelal niet ter helfte brengen. Nogthans is veeler beſtaan niet anders; men geeft zich aan de Onmatigheid, ten eenemaal aan de vleeſchelyke Wellusten, over.

Dan de Matigheid heeft een geheel ander, een veel edeler, doel — zy die zich bedwingen, de lusten des vleeschs beteugelen — en alle kwade begeerlykheden tegengaan, met geweld beſtryden, ſchoon anders natuurlyk tot dezelve geneigd, en tevens voor alle de van buiten aankomende gevallen zeer aandoenelyk; deze beoefenen in waarheid de deugd van onthouding, en de deugd van gematigdheid, uit overtuiging van pligt —— uit overtuiging, dat zy, anders handelende, aan hunne beſtemming niet zouden beantwoorden als redelyke Wezens.

Op deze wyze werkt een ieder, die zyne beſtemming kent, en, uit dien hoofde, niet in deze of geene gevallen, niet omtrent deze of die zaak, maar, in alle gevallen, zich gematigd gedraagt; beſchouwende deze deugd niet ſlegts als eene hoedanigheid van het redelyk en natuurlyk ſchepzel; maar als eene zielshoedanigheid, die ons zedelyk beſtaan regelt, naardien zy een vermogen, een kragt des gemoeds, is, welke de onſtuimige hartstogten en driften in teugel houd —— dat werkend vermogen namelyk, dat alle onze verkeerde lusten en begeerlykheden bedwingt, en den geheelen mensch in toom houd.

Willen wy dan een lang, gerust en gelukkig, leven leiden, —— wy moeten als redelyke Wezens aan onze beſtemming beantwoorden, —— wy moeten vooral het verleidend lokaas van Wellusten en Onmatigheden vlieden, en ons niet laten verleiden, noch door de lekkernyen van welaangerigte tafels, noch door de

de streeling van den wyn die het gehemelte kittelt, noch door de dartele vermaken dezes levens. —— Deze alle zyn het, die den mensch van zyne Gezondheid berooven — die hem doen kwynen, en een elendig leven leiden, of vroegtydig doen sterven. —— Ons gevaar is groot, wanneer ons de wellusten aanlachen — en geeft men zich aan dezelve over, men ziet ras zyne vreugd veranderd in kwelling, —— zyn vermaak in elende en droefenis. —— Ras worden wy omringd door eenen drom van tegenspoeden, ziekten, ongemakken en elenden. —— Verdrietige dagen en nagten zyn de onvermydbare gevolgen van een wellustig en onmatig leven. Pyn, smart en jammeren volgen den Wellustigen overal, en een onvermydelyke walg van alles, een walg zelfs van 't dierbaarste dat de mensch bezit, een walg zelfs van 't leven.

Welaan dan, myne waarde Natuurgenooten! laat ons bestendig op ons zelven agt geven; dat wy ons niet laten verleiden door het bedriegelyk lokaas van uitwendige bekoorlykheden, of door de betoverende aanlokzelen van wellust — van ydele vermaken — of een onmatig gebruik der dingen. —— Laat ons bestendig in alle onze handelingen de Matigheid stellen tot ons eenig waar volgbeeld. —— Dan zal geene dartele overdaad, of brooddronken wellust, onze kragten verzwakken — geene vadzige luiheid onze leden verslappen. —— Kragt en sterkte zal ons byblyven tot in eenen hoogen ouderdom. —— De *Gezondheid*, en eene goede Lichaamsgesteldheid, zal ons niet ligt verlaten — onze dagen zullen veele en gelukkige dagen zyn — onze smerten — onze elenden, weinig — en ons uiteinde zal vrede, zyn.

C. v. D. G.

WAAR-

WAARNEEMING WEGENS HET GENEZEN VAN EENEN ST. VITUS-DANS.

(Uit de *Medicinische Beobachtungen von Hofr.* A. G. RICHTER.)

Eene sterke gezonde Boerin, van 27 Jaaren, was een half jaar met een St. Vitus-dans behebt geweest, waarvan de aanvallen allengs menigvuldiger en heviger geworden waren, zo dat er eindelyk zelden een dag voorby ging, waarop zy vry bleef. De verschynzelen, geduurende de *paroxysmi*, waren zeer verschillende; maar gemeenlyk had zy eene groote benaauwdheid in den bovenbuik, en hierop volgden dan draaijingen en trekkingen in het gezicht, die op duizenderleye manier gewyzigd waren. Dikwyls begon zy een ¼ uurs agtereen geweldig te gaapen, floot dan de tanden, eenige minuten lang, styf op elkander, schudde het hoofd, verdraaide de oogen, en maakte vervolgens allerleye soorten van wringingen en buigingen met het lichaam, die somtyds zeer afschuwlyk waren. By het eindigen van den aanval loosde zy gemeenlyk zeer veele winden.

Omtrent de aanleidende oorzaak van het gebrek was zy buiten staat eenige toelichting, hoe genaamd, te kunnen geeven. Alleenlyk klaagde zy over een geduurigen azynzuuren smaak, en dat alles, wat zy at, zuur scheen te zyn, dat haar eetlust zeer ongeregeld, nu eens sterk, dan weder gering, was, en dat zy eenige maalen van zelf had moeten overgeeven, en daar by zuivere grasgroene en azynzuure Gal was kwyt geraakt.

Vier weeken lang beproefde ik allerleye middelen, doch vruchtloos. De Braakmiddelen deeden haar altoos zeer veel zuure stof, die de tanden stomp en de keel pynlyk maakte, kwyt worden, maar zonder eenige merkbaare verligting. Buikzuiverende middelen scheenen het ongemak heviger, en de Zieke zwakker, te maaken. Ik deed haar niets, dan vleeschspyzen eeten, en zy klaagde over zuur, even als te voren. Bittere, opslurpende, zuurtemperende, middelen baatten niets. Na dit alles zonder nut gegeeven te hebben, schreef ik pillen voor uit gelyke deelen *Asa fœtida* en Ossengal, waarvan zy driemaal daags een scrupel innam. In weinige dagen zag ik van dit

dit middel de gewenschte uitwerkingen; de aanvallen werden ligter, en tevens verminderde ook de zuure smaak. —— Agt dagen laater was 'er noch van het zuur noch van den St. Vitus-dans iets meer te bespeuren. Nog drie weeken deed ik met het middel aanhouden, en al dien tyd had zy geen de minste trekkingen. Eindelyk deed ik haar nog agt dagen het *Quassiehout* gebruiken, en liet haar, genezen, uit ons Gasthuis heengaan.

Buiten twyfel is het zuur in de eerste wegen van tweederleyen aart, en ook van een dubbelen zeer verschillenden oorsprong. Somtyds naamlyk is het slegts het gevolg van de verandering, die de zuure of zuurwordende spyzen, en dranken, uit zich zelve ondergaan, en alsdan heeft de Lyder 'er slegts ongemak aan, als hy zodanig voedzel gebruikt heeft. Opslurpende aarden en loogzouten neemen dit gebrek ligt en op den duur weg, en wanneer de Lyder bestendig eenen tegenzuur- leefregel in acht neemt, en tevens maag-versterkende Geneesmiddelen gebruikt, blyft hy in 't vervolg van dit zuur bevryd.

Maar het gebeurt somwylen, dat de Lyder altoos, en onöphoudelyk, met zuur geplaagd is, hoedanig hy zynen leefregel ook inrichte, zelfs wanneer hy niets dan vleeschspyzen gebruikt. Alle middelen, die het zuur tegengaan, baaten niets, of verschaffen slegts eene zeer kortstondige verligting. In dit geval is het zuur niet een gevolg van de verandering, die het voedzel of de drank ondergaat, maar eene verkeerde afscheiding der vochten, die tot de spysverteering dienen. De Zieke heeft, zo als KÄMPF zich uitdrukt, een Azynmaakery in de maag. De Verduuwings-vochten zelve zyn zuur, nadien 'er eene prikkeling op de werktuigen der afscheiding werkt, en derzelver verrichting derwyze verandert, dat zy een geheel ander *product* leveren, als zy moesten. De Gal zelve is in dit geval somtyds zo zuur als een slap Sterkwater. De oorzaak van dit alles is eene prikkelende stoffe, die op de werktuigen ter afscheiding haar vermogen oefent, en het komt 'er slegts op aan, deze stof te vinden en weg te ruimen. KÄMPF verhaalt het geval van een Lyder, die, na een kwalyk behandeld schurft, zodanig een Azynmakery in de maag kreeg.

Wanneer men nu de prikkelende stoffe niet ontdekken kan, gelyk dit in het opgegeven geval plaats had, doen de genoemde pillen, uit gelyke deelen *Asa fœtida* en Ossengal zo uitsteekend veel voordeel, dat ik dezelve, volgens

gens myne veelvuldige daar mede genomen proeven, by-na als een *Specificum* kan aanpryzen. Welligt helpen zy slegts als krampstillende middelen, die de werking van de onbekende prikkelende stof op de werktuigen, de vochten ter verduuwing geschikt afscheidende, verminderen of geheel beletten.

DE STAAT DER PLANTKUNDE TE PARYS, EN EEN BERIGT VAN DE VOORNAAMSTE PLANTKUNDIGEN TE DIER STEDE.

(Overgenomen uit *a Sketch of a Tour on the Continent, in the Years* MDCCLXXXVI *and* MDCCLXXXVII. *By* JAMES EDWARD SMITH, M. D. & F. R. S. 1793.)

„ Te meermaalen hebben wy, uit deeze *Schets* van „ Dr. SMITH, het een en ander ontleend; als de „ Beschryving van *Genua*; het Character van J. J. ROUS„ SEAU, en van diens *Weduwe* (*): het lust ons tegen„ woordig, hem te *Parys* te vergezellen, waar hy, die, „ by zyne Landgenooten, den naam draagt van den *Lin*„ *neischen* SMITH, zich voordoet in het Vak, waar toe „ zyne Reis grootendeels was ingerigt; naamlyk, om „ Plantkundige Naaspooringen te doen. Met genoegen, „ twyfelen wy geen oogenblik, zullen onze Leezers hem „ den staat der Plantkunde te *Parys*, en zyne ontmoe„ ting van de voornaamste Plantkundigen te dier Stede, „ in de opgemelde jaaren zyner Reize, hooren ver„ haalen."

De Kruidtuin te *Parys* is onlangs zeer veel uitgelegd, en beslaat tegenwoordig een zeer wydstrekkende plek gronds (†). Dezelve levert veele openbaare Wandel-

(*) *Alg. Vad. Lett.* voor 1794, bl. 256, 299, 462, en 520."

(†) In de laatst in 't *Nederduitsch* uitgekomene *Beschryving der Stad Parys*, by A. LOOSJES PZ., versierd van een Platten Grond, naar de jongste verdeeling in 48 Wyken, treffen wy, in de XLVI Wyk, *La Section du Jardin des Plantes*, nu ook genaamd *des Sans Culottes*, het volgende korte verslag aan van den *Kruid- en Planten-Tuin des Konings*, (*Le Jardin*

delwegen op; eenige plaatzen zyn met yzeren hekken afgeslooten, waarin de Trekkasfen en de Bewaarplaatzen zyn van tedere Planten, geschikt naar het Stelzel van JUSSIEU. Deeze Tuin wordt des Zomers gebruikt tot de Avondwandelingen van Geleerden en andere lieden van Fatsoen, en alle dagen bezogt door Liefhebbers der Plantkunde, van beide de Sexen. Hier ziet men de Dames druk in de Plantkennis bezig; bloemen ontleedende, en de beschryving daarvan 'er mede vergelykende: want het is te *Parys* geheel niet ongewoon, dat de schoone Sexe, in grooten getale, Lessen over deeze en geene Weetenschappen bywoont.

Deeze Plantverzameling wordt doorgaans geagt alleen voor die te *Kew* te moeten onderdoen. Men treft 'er, nogthans, veele Planten aan in *Engeldnd* niet te vinden, meest uit *Peru* en de *Levant* komende. —— De *Datura arborea*, bedekt met haare heerlyke en sterk riekende Bloemen, was thans de uitmuntendste Plant in den geheelen Tuin, en werd alle avonden door eene groote menigte bezogt. Weinigen konden den reuk, voor eenen geruimen tyd, verdraagen. De zeldzaame *Gundelia* groeide hier; doch de meeste van TOURNEFORT's keurlykste Planten zyn te deezer plaatze, zo wel als in *Engeland*, gestorven.

Naast aan den Kruidtuin is het Kabinet des Konings, of het Museum der Natuurlyke Historie, bestaande uit een

din des Plantes du Roi,) waarvan deeze Wyk zynen naam draagt. „ In deezen Tuin is het vermaak en 't nut ten „ naauwsten zamen vereenigd. JEAN DE LA BROSSE, Lyfmedi„ cus van LODEWYK XIII, bewoog deezen Koning, om deezen „ Tuin, tot aankweeking van vreemde Planten, te stichten; se„ dert is dezelve aanmerkelyk vermeerderd, en de Graaf DE „ BUFFON is 'er, onder LODEWYK XV, Opzichter van geweest. „ 'Er is een Catalogus van dezelve in 1665, onder den naam „ van *Hortus Regius*, in 't licht gegeeven; echter, schoon het „ getal der Planten toen reeds 4000 bedroeg, is het thans aan„ merkelyk aangewasfen. De Tuin, welke eene openbaare „ Wandeling voor de *Parysenaars* oplevert, strekt zich uit „ van *Rue St. Victor* tot aan de *Seine*, en heeft de aangenaam„ ste Wandelwegen, en met vreemde Gewasfen begroeide Heu„ vels en Boschen; te midden van denzelven is een fraaije Wa„ terkom, waarin men eene compleete Verzameling van Water„ planten kan beschouwen; men kan 'er allerleie ververschin„ gen en gemakken, even als in de overige openbaare Tuinen, „ bekomen." bl. 201.

een lange reeks Vertrekken, byzonder ryk in schitterende Vogelen en Insecten uit *Guinea*. Hier ontmoet men de *Papilo Hecuba*, de éénige misschien in *Europa*, wél afgebeeld in BUFFON's *Planches Illuminées*, waarvolgens LINNÆUS dezelve beschreef. —— Het gedeelte van dat Museum 't welk tot het Plantenryk behoort, bevat DU HAMEL's eigene stukken van zyne Proeven op de Boomen, met een groot aantal Buitenlandsche Vrugten; en inzonderheid de oorsprongIyke *Herbariums* van TOURNEFORT en VAILLANT. Van deeze beide is het laatste het talrykste, en in den besten staat. Beide zyn zeer dienstig om de Naamen, door de Oude Plantkundigen gebezigd, te bepaalen, en bovenal die der Schryveren, welke deeze Verzamelingen maakten.

Door de vriendlykheid des Heeren D'AUBENTON kreeg ik verlof om ze beide op myn gemak te doorzien; dat van TOURNEFORT bezag ik met byzondere aandagt, en beschreef daar uit meer dan tachtig Planten uit de *Levant*, niet opgetekend door LINNÆUS. De Schikking is naar de Letters van het Alphabeth, volgens de *Fransche* Naamen; een slegter kon men naauwlyks met mogelykheid verzinnen, dewyl verscheide Soorten van het zelfde Geslacht, hier door, op een wyden afstand van elkander verstrooid zyn. De gedroogde Planten zyn vastgemaakt op bruin Papier, met daarby gevoegde Aanduidingen. In het *Herbarium* van TOURNEFORT zyn de Planten van elke Soort zo veelvuldig, en de Voorwerpen zo keurig, niet als in dat van VAILLANT.

De geschreevene Waarneemingen van VAILLANT weezen uit, dat hy een veel beter Plantkundige geweest hebbe dan men hem gemeenlyk schat. Hy had keurlyke gissingen gemaakt, zo wegens de verwantschappen van veele nieuwe Planten, als over de Gelykluidende Naamen van veele oude. Het verbaasde my, zyn *Herbarium* zo ryk te vinden in *Noord-Americaansche* Gewassen, door SARRASIN, in 't vroegst deezer Eeuwe, verzameld. Veele worden thans verondersteld zeer laat ontdekt te weezen; als de *Kalmina glauca* van den *Hort. Kew.* Dit onttrekt niets aan de verdiensten der zodanigen, die deeze Planten naderhand verzameld hebben; doch hoe vreemd is het, dat dezelve zo langen tyd onbeschreeven gelaaten zyn door de *Fransche* Plantkundigen! —— Eene groote Verzameling van Tekeningen en Handschriften van PLUMIER blyft nog onuitgegeeven in de handen van de *Aca-*

demie des Sciences, die een allerdierbaarst geschenk zoude weezen voor alle Minnaaren der Plantkunde.

Op den trap van dit Museum is een leevensgroot Standbeeld van den beroemden Graaf DE BUFFON, gepaard met Bycieraaden, die de Weetenschap, waar in hy zo zeer uitmunt, aanduiden. Het Opschrift gaat alle maate van zedigheid te buiten, en grenst aan oneerbiedigheid: MAJESTATI NATURÆ PAR INGENIUM: EEN VERNUFT GELYK AAN DE MAJESTEIT DER NATUURE. De uitdrukking des gelaads is zeer trots. Hoe een *Franschman*, „ *Philosophe* „ *soi disant*," zodanig eene vleiery kon verdraagen, gaat de vatbaarheid van een min verheven Vernuft te boven. Ik was zo gelukkig niet van deezen grooten Man te zien; dewyl hy, toen ik te *Parys* was, zich eenige mylen van die Hoofdstad verwyderd vondt.

Met zyn Amptgenoot en Vriend, de Heer D'AUBENTON, verkeerde ik veelvuldig, en altoos met vermaak en leering. De Graaf DE LA CEPEDE, die zints een zeer goed Werk heeft uitgegeeven over de *Kruipende Dieren*, geschikt om ten Vervolge van BUFFON te dienen, bevondt zich ook dikmaals in het Kabinet, toen ik my daar van tyd tot tyd vervoegde.

In den Tuin ontmoette ik nu en dan den Heer ADANSON, wiens bedreevenheid in de Plantkunde hem een grooten roem zou aanbrengen, ware hy min verslaafd aan het wonderspreukige, en minder de Pedant. Doorgaans deed hy, met my spreekende, een aanval op LINNÆUS: nu eens noemde hy hem een *zeer onkundig* en *ongeletterd* Man; en, wanneer ik het waagde diens *Philosophia Botanica*, als een bewys van het tegendeel, aan te voeren; schold hy hem voor een *Scholastick*. Ik hield my te vrede met glimplachende te denken hoe de eene beschuldiging de andere vernietigde. De Heer ADANSON is geen minder voorstander van Barbaarsche Naamen in de Plantkunde; hy pryst aan, dat elke soort van Plant, in alle Boeken, enkel zal genoemd worden by den naam, onder welken dezelve bekend is in het Land waar die Plant voorkomt, even of dezelfde Plant niet menigmaal voorkwam in vyftig of honderd onderscheide Landen, en in elk dier Landen geen byzonderen naam hadt, en als of de Naamlyst van LINNÆUS niet ten vollen geregtvaardigd is door Rede en Ondervinding beide!

Dit brengt my om een kort verslag te geeven van eenige andere voornaame Plantkundigen, thans te *Parys* in

leeven. De Heer ANTHONY DE JUSSIEU mag vry aan het hoofd gesteld worden der zodanigen onder hun, die, wat het Stelzel aanbelangt, den naam van *Anti-Linnæisten* mogen draagen. Hy erfde zyn smaak voor de Plantkunde van zyne Oomen BERNARD en JOSEPH DE JUSSIEU. De eerstgemelde was Hoogleeraar te *Parys*. De laatstgenoemde maakte eene schoone Plantverzameling in *Peru*. Hunne Boeken en Plantverzamelingen kwamen by erfenis aan deezen Neef, die eerst zedert weinig jaaren zyne aandagt meer byzonder op de Plantkunde vestigde; doch met welk een gelukkigen uitslag hy, in dat korte tydsverloop, zich daar op bevlytigde, wyst zyne *Genera Plantarum* uit, in den Jaare MDCCLXXXIX in 't licht gegeeven. Een Werk, 't welk den Schryver zal vereeuwigen, en waarschynlyk tot de Naakomelingschap overgaan met de *Genera Plantarum* van LINNÆUS; twee Werken zo wel by elkander voegende. Den zodanigen, die zyn Werk kunnen leezen, en bevoegd zyn om 'er over te oordeelen, behoeft niet gezegd te worden, dat de Heer DE JUSSIEU een rechtschapen Wysgeer is, door en door ervaaren in de Weetenschap, vuurig in het najaagen der waarheid, zelve voor overtuiging blootstaande, en opregt in zyne berispingen der gebreken van anderen; en zullen zy zich niet verwonderen te hooren, dat hy in zyn voorkomen en zeden beleefd en gevallig is, en in zyn onderhoud aangenaam. Schoon wy in veele stukken verschilden, als ten aanziene van het opmaaken van de Naamlyst der Planten, en de verdiensten van het Stelzel van LINNÆUS, kreegen wy, daar waarheid ons beider doel was, door herhaalde en openhartige gesprekken, langs hoe meer agting voor elkanderen; en, wat my betreft, moet ik bekennen, dat het onderhoud met deezen Man voor my altoos genoeglyk, altoos leerzaam, was.

Ten huize van den Heer DE JUSSIEU ontmoette ik by wylen den Heer DE LA MARK, even zeer aan de Plantkunde overgegeeven, en daarin als 't ware verzwolgen. Zyne kundigheid is ongetwyfeld zeer uitgestrekt; doch zyn character veel min behaaglyk dan dat van DE JUSSIEU. Deeze Heer heeft op zich genomen het Plantkundige gedeelte van de *Encyclopedie*; een Werk, waar van ik afgeschrikt ben om het zo zeer te bestudeeren als het mogelyk verdiende, deels door de wonder vreemde schikking, deels uit hoofde van de veragting met welke 'er algemeen van gesprooken werd door de Stelzelminnende

Plant-

Plantkundigen in *Frankryk*. Door dit verzuim, en, zo als men my verhaald heeft, om dat ik hem geen bezoek was komen geeven, moest ik ongelukkig ten doel ſtaan aan zyne openbaare berisping, die van my, te myner verdediging, een antwoord vorderde, 't welk ik ook gegeeven heb. —— Ik beken openhartig, dat ik een afkeer had van het gezelſchap eens Mans, die altoos de gelegenheid zogt en aangreep, om met geweld aan te vallen op 't geen hy wist dat myne meest geliefde begrippen waren; en dien ik alle paalen van welvoeglykheid zag overſchreeden, wanneer van eene Plant, in zyn Woordenboek genoemd, in gezelſchap onverhoeds geſprooken werd onder een anderen, ſchoon zeer gebruiklyken, Naam. Meer dan ééns heb ik gelegenheid gehad om waar te neemen dat de Ongeſtuimigheid, of Onwelvoeglykheid, der *Franſchen*, het beleefdſte Volk des Aardbodems, alleraanſtootelykst is. Even zo is de ruwheid van zeker ſlag van lieden, die zich anders gelaaten zeer beleefd en nederig te weezen, als dezelve zich openbaart, de lompſte en ondraaglykſte ruwheid!

Onder de *Linnæistiſche* Plantkundigen ſteekt de Heer L'HERITIER, thans een der Regters van het Departement van *Parys*, onder de nieuwe Conſtitutie, uit, door zyne heerlyke en ſtelzelmaatige Werken; waarvan de Plaaten uitgevoerd zyn met eene fraaiheid en naauwkeurigheid die naauwlyks wedergade heeft, en zyne Beſchryvingen zyn niet min volkomen. Aan deezen Heer is toevertrouwd de Uitgave van DOMBEY's Planten, in *Spaansch America* verzameld; en het is te hoopen, dat hy de Wereld niet langer in verwagting van dit Werk zal houden dan tot volmaaking van 't zelve noodig is.

De Heer BULLIARD is wel bekend, door zyn *Herbier de la France*, waarvan de Plaaten met Olieverwen gedrukt zyn. Verſcheide Koperen Plaaten zyn 'er noodig voor ieder Figuur, doorgaans vier of vyf. Op één derzelven zyn alle de groene deelen der Figuure gegraveerd, op een ander de roode, blaauwe, enz. Deeze worden agtereenvolgend op het zelfde papier gedrukt, met de naauwkeurigſte voorzorge dat elke kleur juist op haare plaats kome, en de andere vervange. Ten laatſten komt een Plaat met de ſchaduwen, de naamen en de getallen, in 't zwart, en voltooit de Figuur. Deeze wyze van drukken ſlaagt wonder wel in voorwerpen die zo weinige en eenvoudige kleuren hebben als de *Fungi*,

maar zo gelukkig niet in andere Planten. Het Werk van den Heer BULLIARD behelst meest *Fungi*, en men kan de Plaaten, daar toe behoorende, afzonderlyk bekomen. Zy maaken een dierbaar toevoegzel uit voor de Plantkunde.

De Heer DESFONTAINES, thans Hoogleeraar in de Kruidkunde in den Koninglyken Tuin, was, in den Jaare MDCCLXXXVI, even te rug gekomen uit *Barbarye*, met een ryken oogst van Planten en Insecten, welke hy my alle liet zien, en waarvan hy my deelgenoot maakte. Het is waarschynlyk, dat hy ons zal verpligten met een Verhaal zyner Reize.

De vuurigste dankerkentenissen ben ik verschuldigd aan den Heer THOUIN, die het opzigt heeft over den Kruidtuin, voor de heusche en verpligtende wyze, waarop hy my altoos den toegang openzette tot die ryke Verzameling; zo wel als om my te verlustigen in zyn eigen byzonder *Herbarium*, 't welk ik geheel, met geen geringe leering, heb doorzien.

Weinige Natuurkundigen evenaaren den Heer BROUSSONET in yver en bekwaamheden; niet genoeg kan men het beklaagen, dat zyne veelvuldige bezigheden en verbintenissen hem geen genoeg tydruimte zullen laaten om zyn Systematisch Werk over de *Ichthyology* ten einde te brengen, of de uitmuntende Afbeeldingen en Beschryvingen van Visschen, van welke ééne Aflevering in 't Jaar MDCCLXXXII het licht zag, voort te zetten; misschien nogthans heeft zyn Land reden om zich te verheugen dat hy zyne Talenten op meer gewigtige voorwerpen te koste legt.

Aan de onvermoeide volstandigheid en werkzaamheid van den Heer BROUSSONET hebbe men voornaamlyk dank te weeten het opneemen van de *Koninglyke Societeit des Landbouws*, opgericht onder LODEWYK DEN XV, doch naderhand veele jaaren lang verwaarloosd; van welke hy Secretaris is. Door het doen van met oordeel uitgekoozene Proeven, door het geeven van Belooningen voor nuttige onderneemingen, door recht te pasfe komende en in 't oog loopende uitgaven van Werken, de aandagt des Landmans en des Burgers te trekken tot dit allerbelangrykst onderwerp, heeft deeze Societeit den Landbouw in *Frankryk* schielyker verbeterd dan ooit in eenig ander Land gebeurde. Onder andere verbeteringen is de aankweeking van Raapen en Aardappelen zeer algemeen geworden. Om de Armen met het gebruik van dit laatste voed-

voedzel te bevredigen, hebben verscheide Persoonen van hoogen rang met hun voorbeeld in 't gebruik daar van voorgegaan. Ik heb een geheel geregt van deeze hoogst nuttige Aardappelen zamengesteld, en op verschillende wyzen gereed gemaakt, gezien op de tafel van den Heer PARMENTIER, die een Boek geschreeven heeft over het teelen en het gebruik der Aardappelen. —— Te *Charenton* is een Veterinary-School opgericht, waarin de Heer BROUSSONET en anderen Lessen geeven over de onderscheidene takken van den Huishoudelyken Landbouw, welke Lessen zo wel door Landhoevenaars en Boeren, als door Heeren en Juffrouwen, worden bygewoond.

OVER DE ONTDEKKING VAN DE WINTER-SPINNEN, EN VAN DERZELVER ONFEILBAARE VOORSPELLINGEN OMTRENT VORST EN AANHOUDENDEN DOOI.

„Met verzoek om eene plaats in ons *Mengelwerk*, is „ons het volgend Stukje, in het *Fransch*, goed„gunstig toegezonden. De vernuftige Zender ontvan„ge, by deezen, voor die gunst, onze dankbetuiging."

MYNE HEEREN!

Non mihi si linguae centum sint, oraque centum, en al ware het dat ik zo veele Sekretarissen te hulpe riep, als de Staaten Generaal in hunnen dienst hebben, nog zoude het my, met dit alles, niet gelukken, u een getrouw verslag te geeven van alle de Wonderen, welke myne waarde Spinnen my meer en meer doen opmerken .... *Myne waarde Spinnen*, zult gy zeggen .... welk eene zonderlinge taal! Maar, *myne Heeren!* indien de geregtigheid gebiede andere menschen te beminnen naar gelange van het voordeel welk zy ons aanbrengen, of in het toekoomende kunnen aanbrengen, zult gy, hoop ik, erkennen, dat, indien iet anders ter Waereld, de Spinnen verdienen bemind te worden. Men rekent het voor een geluk, wanneer men wél gediend wordt van zyne Huisbedienden, voor zyn geld; van de Klapperlieden en Geregtsdienaars, voor zyn geld; van de Starrekundigen, en zelf van de Geleerden, voor zyn geld. Myne Spinnen, of *onze* Spinnen, (indien gy deel neemt in myne liefde,) zyn eene soort van Huisbedien-

 den,

den, Klapperlieden, Geregtsdienaaren, vooral van Geleerden en Starrekundigen, die zich ongemeen wel van hunnen pligt kwyten, en wien men geen geld behoeft te geeven. Zal de dienstbetooning van zodanige Dienaaren niet zeer welkom weezen, in de eerste plaats, in Holland, alwaar men, en te regt, 'er niet van houdt om het geld door de glazen te gooien? Naa dus, indien ik my niet bedriege, alles gezegd te hebben, wat van dienst zyn kan, om in de hoedanigheid van Lofredenaar der Spinnen de aandagt myner hoorderen te wekken, treede ik ter zaake.

Gy, *myne Heeren!* hebt reeds de goedheid gehad, om in uwe *Letteroefeningen* (*) verslag te doen van myne ontdekking, omtrent de bestendige en onveranderlyke betrekking tusschen den Elektrieken staat des Dampkrings en het verschynen of verdwynen —— het werken of niet werken —— de meerdere of mindere lengte der draaden van het Spinneweb, vooral der nederhangende; dat wil zeggen, van die Spinnen, welke haare Web loodrecht, en niet evenwydig met den grond, vervaardigen. Met regt hebt gy opgemerkt, dat men de verscheidenheid, welke in alle deeze opzigten plaats heeft, tot eenen Barometer, zelf tot eenen Thermometer, konde doen dienen. Gy hebt niet verzuimd, daar nevens te voegen myne oplossing van het verschynzel, dat de Paerden beter vaaren in eenen Stal, alwaar men veele, dan in een' anderen, alwaar men in 't geheel geene Spinnen vindt. En wat aangaat uwe aanmerking, wegens de nuttigheid der Spinnen in den Zomer; men kan deswegen verdere Narigten vinden in het laatste Stuk van het *Journal de Physique* van den Jaare 1790, als mede in de *Flore des Insectophiles* van den Heere JACQUES BREZ, aan welken ik eenige byzondere Waarneemingen had toegezonden, die ik niet vroeg genoeg aan den Heere DE LA LANDE, voor het *Journal de Physique*, had medegedeeld.

Doch, eer ik verder gaa, moet ik my nader verklaaren omtrent een gevolg, 't welk men, te onregt, uit dit eerste deel myner Waarneemingen zou kunnen afleiden. In het *Journal de Physique*, en nog meer in de *Flore des Insectophiles* van den Heere BREZ, had ik te kennen gegeeven, dat, by de aannadering van het flegte saisoen, de Spinnen volkomen verdwynen. Ik bekenne, het stuk altoos van dien kant beschouwd te hebben, zints ik omtrent

(*) Zie *N. Alg. Vad. Lett.* Vde D. 2de St. bl. 481.

trent dit groot Insect Waarneemingen heb gedaan. Maar gelyk 'er weinige onderwerpen zyn, aan welke het woord *groot* beter voegt, en gelyk het hier, misschien, eene zaak betreft, de grootste en de verwonderlykste in de geheele Natuur, schroom ik niet te erkennen, dat ik lang de speelbal van schynvertooningen geweest ben. Hoewel ik een groot getal Spinnen kweekte, ik kweekte 'er nog niet genoeg. Hoewel ik dezelve zeer zorgvuldig waarnam, myne Waarneemingen geschiedden nog niet met genoegzaame oplettendheid of wantrouwen. Eindelyk heb ik in dit jaar kunnen verwerven, tot groote ergernisse van alle de Vereenigde Provincien, dat 'er eene plaats was, van eenen Mensch bewoond, alwaar men geen enkele Spinneweb verdelgde, zelf naa myne herfstwaarneemingen; en ik wilde de proef neemen, wat 'er het gevolg van zyn zoude. Ik bezit iets van de gave om te kunnen redeneeren. In het voorleedene jaar had ik (tot een ander oogmerk) opgemerkt, dat de kleinste Vliegjes, ten minste, en zelf twee of drie soorten van Kapelletjes, in een eigenlyken en volstrekten zin, niet kunnen gezegd worden geheel te verdwynen. Hierop redeneerde ik aldus: indien het, by naauwkeurige waarneeming, blyke, dat 'er, in eene strenge koude, Vliegjes en Kapelletjes vliegen, dan kunnen 'er ook Spinnen weezen; en indien de Elektrieke gesteldheid der lucht, door eene zeer drooge koude, aan zeer kleine Vliegjes, en aan eenige Kapelletjes, hoewel in klein getal, de kragt van beweeginge mededeele, zou het kunnen gebeuren, dat 'er ook Spinnen zyn in de zelfde evenredigheid, dat wil zeggen, als *weinig tot weinig*.

Ik maakte dan een begin, om mynen geheelen Zomer te besteeden aan het lokken van zo veele Spinnen van allerlei soort, als ik konde magtig worden: want men kan de Spinnen lokken; en men vindt 'er zeer veele soorten van. Moeilyk was deeze taak: want men moet zich, daar toe, zeer veele onaangenaamheden getroosten, vooral eene smoorende hitte, zo wel by nacht als by dag, en nog meer 's nachts dan over dag. Maar ik ontving, tot loon van myne lastige werkzaamheden, een zo verbaazenden toevloed van Spinnen; ik vond my welhaast omringd, bekleed, geborduurd, met zo veele Spinnewebben; en de verwonderlyke verscheidenheid hunner Werkstukken, gevoegd by die van hunne persoonen, heeft myne wenschen met zulke vroege vrugten vervuld, dat ik welhaast heb vergeeten de menigte van opofferingen, voor

welke ik deeze schatten heb moeten koopen. Voor de de Liefhebbers der Natuurlyke Historie laate ik een bezige van zulke Spinnen over, die voor hunne Kunstverzamelingen zyn geschikt. De Natuurkundigen mogen oordeelen over de veelvuldige nuttigheden, welke, met opzigt tot de verbeteringen in de Elektriciteit, daar uit kunnen voortvloeien. Voor de Starrekundigen vervaardige ik nieuwe Berekeningen en nieuwe Tafels, voor welke zy, hoope ik, aan my hunne verpligting zullen betuigen. Eéne zaak, intusschen, is 'er, welke, in eene *Verzameling*, zo nuttig voor de Menschen, als ik de uwe beschouwe, niet spoedig genoeg kan te boek gestagen worden. 't Is, dat de Waarneemingen van het jongstverloopen jaar eene nieuwe volgreeks van waarheden en van voorspellende teekenen hebben aan de hand gegeeven, welke wy eeniglyk aan de Spinnen hebben dank te weeten, zo met opzigt tot onze Ziekten, als tot onze burger- en krygsverrigtingen te Lande en ter Zee.

Mogt ik, bestaanbaar met de hartlyke genegenheid, welke ik jegens myne medemenschen voede, met een goed geweeten kunnen uitstellen, hun te berigten, dat de zeer in 't oog loopende hervatting van den arbeid der Spinnen den naam zou kunnen draagen (vooral in deeze Provinciën) van de meest geduchte en heilloosste van alle ontlastingen der lucht; zulk eene naamelyk, welke oogenblikkelyk Borstontsteekingen, Buikloop en Longontsteekingen, veroorzaakt, en de spoedigste toediening van Geneesmiddelen nutteloos maakt. — In de maand Mai deezes jaars hebben 'er drie van de meest kenmerkende verschynzelen by de Spinnen plaats gehad. Maar onder het vry aanzienlyk getal van menschen, welke nevens my ter zelfde Plaatze woonen, en die zich in geenerhande buitenspoorigheden hadden verloopen, zag men, by het eerste verschynzel, Longontsteekingen, welke den lyder op den rand van het graf voerden; by het tweede vernam men eene ontsteeking in de harssenen en in den onderbuik, by den persoon, met welken ik de meeste verkeering had; en by het derde heb ik zelve, die my de kosten getroost, en ondervinding gehad heb van alle de uitwerkzelen van eene brandende, al te drooge, en hier door alleen in deeze Provinciën vergiftige lucht; ik zelve, zegge ik, heb maar al te duidelyk geleerd, dat, by den eersten aanblik van eene aanmerkelyke verschyning van Spinnen, ieder verstandig mensch behoorde gebruik te maaken, inzonderheid

heid hier te Lande, van ontbindende middelen, van verkoelende spyzen en dranken, met één woord, door zynen leefregel, de overmaatige spanning, uit de gesteldheid der lucht voortvloeiende, te verminderen.

Primo vivere, deinde philosophari, zegt het spreekwoord. Naa dat ik, zo den Burgeren in 't algemeen, als den Geneeskundigen in 't byzonder, een onfeilbaar voorteeken had aangeweezen, welk men door middel der Barometers en Thermometers niet kan bekoomen, aangaande de hoedanigheid der lucht en van de ontsteekende ziekten, nevens derzelver zwaarste toevallen, welke oogenblikkelyk zich vertoonen, heb ik gemeend, geenen ondienst te zullen doen aan alle Landen, welker voornaamste rykdom in Weilanden is gelegen, indien ik hiernevens voege, dat men, uit de houding der Spinnen, omtrent het einde van April of het begin van Mai, een onfeilbaar voorteeken kan opmaaken, of 'er veel dan weinig Gras zyn zal (*). In het begin van Mai maakte ik my gereed om aan eenen, in dit geval meer dan voldoenden, getuige te berigten ('t is de Schryver van de *Flore des Insectophiles*, welken ik bedoele) dat 'er een van de droogste Voorjaaren en Zomers op handen was. Lacht 'er niet om, *myne Heeren!* maar ik heb in 't vervolg nog meer gedaan; door behulp van een Handelgezelschap, wilde ik alle de Hollandsche Boter opkoopen, om daarmede nog sterker te bewyzen dan de Atheensche Wysgeer, die alle de Wynperzen in Attica hadt in beslag genomen, van hoe veel belangs de Weeten-

(*) Reeds, veelligt, verlangen veelen te weeten, waarin deeze Verschynzelen der Spinnen gelegen zyn, of hoedanig men het moete aanleggen, om den kort aanstaanden of afgelegenen toestand van den Dampkring, door middel der Spinnen, waar te neemen. Maar in zo verre een berigt wegens deeze Voorteekens eene afzonderlyke weetenschap uitmaakt, heb ik gemeend, dat daar toe een Werk wierdt vereischt, 't welk over geen ander onderwerp handelde. Myn voorneemen is, binnen kort, dit Werk by de hand te neemen. By ongeluk beantwoorden myne kragten niet meer, als eertyds, aan myne wenschen. Hierom ben ik te raade geworden, myne gedagten, van tyd tot tyd, door Brieven, mede te deelen aan den Heere CHARLES BONNET, welke my reeds heeft te kennen gegeeven, hoe zeer de eerste proeve myner Ontdekkinge *zyne nieuwsgierigheid heeft geprikkeld*. Niets konde vóór mynen yver tot eenen scherper prikkel dienen.

tenschappen voor den Koophandel zyn. Myn gezelschap dit myn eerste voorstel ongelukkiglyk *ad referendum* hebbende genomen, haastte ik my, in de Maand Augustus, om hetzelve aan te spooren, door de verzekering dat 'er geen Naagras zijn zoude. En deeze verzekering is maar al te zeer door de uitkomst bekragtigd.

Maar vermits gy, *myne Heeren!* in uw eerste Uittrekzel, dat gedeelte mijner Voorspellingen zeer duidelyk hebt begreepen, raakende de Waarneeming van de lengte der binddraaden van den neerhangenden Spin, zal ik voor u niet verzwygen, dat een myner bewyzen *ad hominem*, om myne deelgenooten te overtuigen dat men geen Naagras hadt te wagten, ontleend wierdt van het voor my verrukkend schouwspel, en ook voor anderen: ik heb het oog op twee nederhangende Spinnewebben, beginnende by het bovenste van eenen Schoorsteen, en eindigende op een dak zeer digt by den kruin van eenen dyk, die, met een Maatstok gemeeten zynde, meer dan vierendertig voeten lang wierden bevonden. Tot mynen roem hebben zy meer dan drieëntwintig dagen stand gehouden.

Denkt, ondertusschen niet, *myne Heeren!* dat de aangeweezene zo aangelegene Voorspelling zich alleen bepaalt tot het voeder voor uw Vee, en tot hetgeen daar mede verknogt is. Indien wy gaan redekavelen over het verwonderlyk geheel van de voortbrengzelen der Natuure, zullen wy met dankbaarheid opmerken, dat, hetgeen voor het eene Land een ramp is, bykans altoos voor een ander de grootste zegen is; en dat de zelfde oorzaak, welke, by voorbeeld, de inzameling van Hooi, en 't geen daar toe behoort, tot op de helft, of nog meer, vermindert, den grootsten overvloed van Wyn en andere leevensmiddelen voortbrengt. Indien de dranken een voornaam onderwerp der behoeften zo wel als der Handelontwerpen van het Noorden uitmaaken, volgt 'er dan niet uit, zo ras de Spinnen gezegd hebben dat 'er geen Hooi zal zyn, dat zy dan met een zeggen, dat 'er veel Wyn zal zyn? en kan 'er wel iets van grooter gewigt zyn voor de ontwerpmaakers in het stuk van Wyn, dan uit de wyze, op welke de Spinnen zich in de maand April beweegen, te kunnen voorweeten, hoedanig de Wynoogst in October zyn zal?

Laaten wy tot de Winter-Spinnen overgaan: naardien ik uit de honderd nieuwe Waarneemingen, welke my de Spinnen hebben aan de hand gegeeven, toen ik haar by my

haa-

haare Nationaale Vergadering deed houden, al aanstonds heb geleerd, dat 'er Winter- en Zomer-Spinnen zyn. Ik twyfele, of wel iemand dit zou vermoed hebben. Ik ben reeds geneezen van de moeite, welke het my zelven heeft gekost om het my te kunnen verbeelden; maar vermits het eene waarheid, en wel eene hoofdwaarheid, is, vooral met opzigt tot de Natuurlyke Historie, zal ik zeggen, dat onder misschien vierduizend Webben, welke in het laatst van den Herfst myne wooning versierden, ik nooit, door elkander gerekend, meer dan vier of vyf Winter-Spinnen in volle werking heb gezien. Ik druk my aldus uit, om dat 'er twee soorten van Winter-Spinnen zyn, of twee soorten van werkzaamheid by de Winter-Spinnen plaats hebben. De eene soort vergenoegt zich met de bemagtiging van Webben, geduurende het voorgaande saisoen in gereedheid gebragt; en het kan, veelligt, zyne nuttigheid hebben, hier by aan te merken, dat 'er, in den aanvang van den Winter, woedende gevegten voorvallen, om geene andere reden, dan wie meester zal blyven van de best ingerigte Webben. De andere soort, welke, ongetwyfeld, het meeste regt heeft op den titel van Winter-Spinnen, zich niet vergenoegende met de bemagtiging van reeds gemaakte webben, vervaardigt, by elke hervatting van koude, nieuwe webben, en verbetert ze, gelyk 'er, in den Zomer, by elke herhaaling van warmte, door denzelfden Spin nieuwe Webben gemaakt en verbeterd worden. Dewyl deeze nieuwe reeks van voorvallen alle de regels van Overeenstemminge, door vroegere Schryvers nedergesteld, ja zelf de regels, door my zelven aangenomen, overhoop werpt, heb ik ontelbaare behoedmiddelen te baate genomen, om zeker te zyn dat ik niet misleid was. Maar, naa alles gezien te hebben 't geen voor bewys konde dienen, is 'er niets meer overig, dan een beknopt verslag te doen van 't geen ik heb opgemerkt, ondertekend en bekragtigd ten overstaan van getuigen, geduurende eenen Winter, voor myne behoeften allerbest berekend.

De eerste Waarneeming, dat de Ring-Spinnen post vatteden in voorshands gemaakte Webben, of dat zy nieuwe maakten, deed ik in de eerste koude, tot op den tyd dat 'er sneeuw viel, en tot dat het vroos, in het begin van November. Ik moest myne eigen oogen wel gelooven. Maar nog duidelyker heb ik opgemerkt de zamenstemming van de Verschynzelen der Spinnen met de Maan-

Verschynzelen en met die der koude, ten tyde van de hervattinge der koude in het begin van December. Te meer vermaak heb ik nog hier in ondervonden. „ De oo„ gen zien niets duidelyk, dan 't geen zy voorshands weeten „ te zullen zien," zo als my onlangs de Heer MORVEAU schreef. Veel oplettender zynde geworden op de huishouding der Spinnen zints het gebeurde in November, heb ik opgemerkt, dat 'er bykans altoos negen dagen verloopen tusschen de eerste beweeging der Spinnen en de waare vestiging der koude. Dezelfde waarheid, dezelfde uitwerkzels, dezelfde gevolgtrekkingen, merkte ik op, ter gelegenheid van de derde hervattinge van het vriezend weêr in January. Maar nog fraaier was myne opmerking in het begin van February. 't Was mooi, 't was warm, weêr; 'er was geen schyn van koude meer; men zou gezegd hebben dat men de kachels konde wegneemen. Maar op Saturdag, den vierden, begon ik te roepen, dat 'er de grootste verandering in den Dampkring zou voorvallen die men nog ondervonden hadt, omdat ik, onder andere gelykfoortige teekens, drie kleine Webben de eene boven de andere had, die 'er 's daags te vooren niet geweest waren. Op den negenden was 'er ys, en op den dertienden lagen de slooten digt. Wie zou niet geloofd hebben dat de Winter geëindigd was? Ik erken dat ik zelve van die gedagte was, en ik rekende het my voor een geluk, negen dagen te vooren te hebben kunnen voorspellen het digt liggen der slooten, aan eene geheele Stad, toen dezelve daarop het minst verdagt was. In één woord, ik dagt niets anders te doen te hebben, dan op myne laurieren te gaan slaapen. Maar hoe groot was myne verbaasdheid, naa den dooi en toen alles ontdooid was, op den 28 eene spoedige opbruisching te verneemen onder myne bekende, en zelf onder andere nog onbekende Spinnen! Ik zag ze loopen, woelen, werken, elkander aantasten. Hierom in de verwagting zynde dat 'er nog iet zeer merkwaardigs zou gebeuren, en dat 'er althans zeer droog, indien niet zeer koud, weêr op handen was, vond ik geraaden, eene ontegenzeggelyke dagteekening te moeten daarstellen, door het doen aanteekenen van dit nieuw Verschynzel onder de Spinnen by den eersten Boekhandelaar der Stad, en hem te verzoeken, daar van kennis te geeven aan allen, die zynen Winkel kwamen bezoeken. Twee dagen daar naa regende het, en dit was my niet gunstig. Vyf dagen daar naa regende het nog,

en dit scheen myn stelzel meer en meer om verre te werpen. Maar, het oog steeds gevestigd houdende op de werkzaamheid myner Spinnen, schreef ik dagelyks aan den zelfden Boekverkooper, dat ik volstandig by myn gevoelen bleef, hoewel het regende (gewigtige stoffe tot naadenken), en dat het, vroeg of laat, drooger en kouder weêr zou worden dan men verlangde. Eindelyk begon het op den 8 te waaien tot myne regtvaardiginge, op den 9 sneeuwde het tot myne eere, en op den 10 vroos het tot mynen zegepraal. Zelf viel 'er meer sneeuw dan in het midden van February; zelf lagen de slooten digt. Men heeft gezien, dat myne Voorzeggingen tot een zekeren waarborg konden dienen voor het laaden en het vertrek der Schepen. Men heeft my het regt gedaan, dat men met kleine kosten zich van myne Almanakken zou kunnen voorzien. En, met en boven dit alles, heb ik het streelend genoegen ondervonden, dat het Volk my openlyk heeft toegejuichd. Voor anderen laat ik over, om te beoordeelen, of het hier gelde: *Vox Populi Vox Dei.*

Met gepaste gevoelens, heb ik de eer, enz.

Utrecht, 28 Maart, 1792. QUATREMERE D'ISJONVAL.

LEEVENSSCHETS VAN DEN HEER ABAUZIT. Door M. B...

Men heeft gezegd, dat een Volk gelukkig was, wanneer Eeuwen voorby liepen zonder aan de Geschiedenis belangryke Tooneelen vol verscheidenheids op te leveren. Deeze waarneeming geldt mede ten opzigte van een enkel Persoon. Het getal der Leevensjaaren van den Heer ABAUZIT is groot, dat zyner Leevensgebeurtenissen niet veelvuldig; hy leefde gelukkig.

ABAUZIT's Geslacht stamde af van eenen *Arabischen* Arts, die zich, in de Negende Eeuwe, te *Toulouse* nederzette; 't zelve was niet adelyk; met minder nederigheid, met minder liefde voor het Vaderland, zou hy het doorlugtig gemaakt hebben; zonder het te zoeken heeft hy zyn Naam eerwaardig doen worden.

Te *Uzès* werd ABAUZIT, op den elfden van Slachtmaand des

des Jaars MDCLXXIX, gebooren. Zyn Vader ftierf in 't Jaar MDCLXXXI. Zyne Moeder, ANNE DE VILLE, leedt geweldige Vervolgingen ter oorzaake van haaren Zoon (*); men wilde haar dwingen, dien in den *Roomsch Catholyken Godsdienst* op te voeden, naa dat, in den Jaare MDCLXXXV, het *Edict van Nantes* herroepen was. Zy zondt hem eerst na *Orange*, met een vertrouwde Dienstboode, en van daar na een klein Dorpje naby de *Die:* langen tyd kon men hem daar niet verbergen; hy werd te *Vzès* te rug gebragt, en in het Collegie gezonden; maar dewyl zyne Moeder hem beginzels inboezemde ftrydig met die zyne Vervolgers wenschten dat hy aannam, noodzaakte men haar hem by een *Roomsch Catholyk* in de kost te befteeden. Zy hadt moeds genoeg om hem van daar te doen wegneemen, en, om hem te onttrekken aan de naafpeuringen en den yver zyner bekeerderen, deedt zy hem langen tyd omdoolen in het gebergte der *Cevennes;* veranderende van fchuilplaats zo dikwyls als zyn Bisfchop ontdekt hadt waar hy zich onthieldt: eenmaal hadt men het Huis, waarin hy fchool, omzet; men plaatfte het Kind, in eene mande, op een Ezel belaaden met voorraad, en hy ontkwam door deeze list. Met zo veel belangs te ftellen in een Kind, fchynt men voorzien te hebben, dat hy, ten eenigen tyde, een groot Man zou worden.

Ondertusfchen werd de Moeder van den jongen ABAUZIT in het Kasteel van *Somieres* opgeflooten, waar zy eene zeer ftrenge behandeling moest lyden; doch te vergeefsch: men kon haar niet dwingen om haar Zoon t'huis te ontbieden, die zy eindelyk na *Geneve* gezonden hadt. Deeze Vrouw bezat een moed tegen Vervolging opgewasfen, een zeer gezond verftand, veele kundigheden, en zy mogt, fchoon fterk voor den Godsdienst yverende, gezegd worden geene geringe maate van Wysbegeerte te bezitten. Zy was te meermaalen gewoon te zeggen: „ Ik „ wil niet dat myn Zoon van een Godsdienst zy, die de „ Menfchen dom en fnood maakt!" Zy oordeelde over de Leerftukken naar derzelver invloed op het Zedelyke, en

(*) De Heer ABAUZIT hadt een jonger Broeder, die dezelfde Vervolgingen leedt als hy. *Geneve* was desgelyks diens fchuilplaats: een ongeluk maakte het noodzaaklyk dat hy getrepaneerd moest worden; hy hadt 'er zyn geheele leeven hinder van; hy ftierf te *Londen*, in 't Jaar 1717.

en was aan geene gehegt, dan die zy geloofde weezenlyk tot bevordering der goede Zeden te ſtrekken.

De gezondheid van Mevrouw ABAUZIT kon het niet lang uithouden in 't gemis haarer vryheid; eene koortzige ongeſteldheid dreigde haar een kort aanſtaand leevenseinde; doch welke pogingen haar Geneesheer ook te werk ſtelde by den Bisſchop van *Vzès* (*), hy kon van dien wreeden niets verwerven. Zy zou daar haar leeven geëindigd hebben, indien eene gelukkige gebeurtenis den Bevelhebber des Kasteels niet na *Parys* hadt opontbooden: diens Broeder, die zyne plaats bekleedde, was zo verlicht en menschlyk als de ander onkundig en wreed; hy kende alle de verdienſten van zyne Gevangene, en nam gevoelig deel in haar lot. —— „ Gy," ſchreef deeze aan den Bisſchop, „ gy wilt dat Mevrouw „ ABAUZIT hier ſterve; maar, wat my betreft, ik wil „ haar Beul niet weezen." Hy ſchreef na 't Hof, en verwierf de ſlaaking der Gevangene tot dat zy herſteld zou weezen.

Mevrouw ABAUZIT kwam, door duizend gevaaren heen worſtelende, twee jaaren naa haaren Zoon, half dood, te *Geneve*. Zy hadt eenige overblyfzels medegenomen van vry ruime middelen, waar mede zy de Opvoeding van den jongen ABAUZIT bekostigde; hem vroegtydig, ook door haar voorbeeld, leerende, om het buiten veel onnoodigen omſlag te kunnen ſtellen, en het geluk te zoeken in de opklaaring des Verſtands, en in de betragting der Deugd.

ABAUZIT maakte ſnelle vorderingen in alle Weetenſchappen; zyn geest ſchikte zich met dezelfde gemaklykheid naar alle. Maar de Natuur-, de Wiskunde (†) en de Natuurlyke Historie hadden voor hem de grootſte aantreklykheden. Tot de Godgeleerdheid beſtemd, gaf hy zich daar aan eerst met yver over; doch hy zogt de blykbaarheid, en die vondt hy 'er zeldzaam. Deeze Weetenſchap bleef, egter, niet dor onder zyne handen; hy

(*) Het Hof gaf toen aan de Bisſchoppen *Lettres de Cachet*, in blanco getekend, die deezen vervolgens, naar welgevallen, uitdeelden. Door dit middel zogten die goede Herders hunne dwaalende Schaapen te regt te brengen!

(†) ABAUZIT hadt een Oom, die een groot Wiskundige was; hy heette DE FOISAC. ABAUZIT bezat van hem eene Verhandeling over het zamenſtellen der *Logarithmes*.

hy maakte haar dikwyls nuttig voor zyne Vrienden: hy verzuimde geenzins zich op de oude Taalen toe te leggen, en weinigen verstonden die zo goed als hy.

Na *Holland* vertrok ABAUZIT in 't Jaar MDCXCVIII. Hy zag 'er BAYLE, JURIEU, de BASNAGES; met den eerstgemelden maakte hy naauwe Vriendschap, diens uitgebreide kennis en groot vernuft bewonderende: naderhand heeft hy gezegd, dat men JURIEU niet altoos regt gedaan hadt; dat deeze geestdryvende Man, by een welgeoefenden geest, eene schitterende verbeeldingskragt bezat: hoog schatte hy de BASNAGES, en hieldt zyn geheel leeven lang voor hun dezelfde hoogagting.

Indien ABAUZIT zich in *Holland* hadt nedergezet, zou *Rotterdam* (*), de Woonplaats der gemelde Geleerden, de plaats zyner verkiezinge geweest zyn. Hy stak van *Holland* na *Engeland* over. Czaar PETER DE I bevondt 'er zich ten dien tyde; de Marschalk DE TALLARD handelde 'er toen over een Verdeelingsverdrag tusschen *Frankryk* en het Huis van *Oostenryk*. In *Engeland* aan zich zelven overgelaaten, in een leeftyd op welken anderen niets dan vermaak naajaagen, dagt ABAUZIT over de oorzaaken der Omwentelingen van dat Ryk: hy speurde de bronnen der Welvaard op; zomtyds vondt hy dezelve in de Wetten, voorgeschreeven door voorbygaande omstandigheden, in die, welke de botzing van tegenovergestelde belangen deeden gebooren worden; Wetten, menigwerf veel wyzer dan derzelver Maakers bedoeld

(*) De Heer ABAUZIT was getuigen van eene soort van spel, 't welk een Bekeerling tot het *Protestantendom* daar gaf, te zamen met den Hoogleeraar JURIEU. Het was alstoen de gewoonte, dat de zodanigen, die afstand deeden van den *Roomschen Godsdienst*, hiervan in 't openbaar reden gaven. Deeze Bekeerling klom op een stoel, en, eene spraakwending maakende tegen een Hostie, die hy tusschen de vingeren hieldt, sprak hy: „ Zyt gy een God, verdedig u; indien gy „ slegts een Ouwel zyt, kan ik u zonder misdryf in stukken „ breeken, en u onder myne voeten trappen;" en hierop strooide hy de brokken in de Vergadering. BAYLE en ABAUZIT lachten op zulk een belachlyk tooneelspel; en de geestigheid, die de Philosooph hier over zich liet ontvallen, was, voor een gedeelte, de oorzaak van den schandelyken twist, die eenigen tyd daar naa tusschen hem en den Hoogleeraar ontstondt.

doeld hadden. Hy geloofde, ondertusschen, dat het Geluk des *Engelschen* Volks min het uitwerkzel was der Wetten dan der Zeden.

Hy maakte te *Londen* kennis met S. EVREMONT, en deeze beminnelyke Grysaart, in menschkunde door en door bedreeven, gevoelde al de waarde van ABAUZIT; hy voorspelde, dat hy, die in zyne vroege jeugd de agting der Grysaarts verdiende, in een verder gevorderden leeftyd de bewondering der Verstandigen, en den eerbied der Braaven, zou wegdraagen. Hy zag NEWTON, van wien hy vervolgens het *Commercium Epistolicum* ontving, met de betuiging, zo streelend van een zo groot Man: „ *Gy zyt wel waardig tusschen* LEIBNITZ *en my te oordeelen.*"

Hy is de Vriend geweest van JEAN PERRI, dien *Engelschen* Ingenieur, die korten tyd daar naa zich na *Rusland* begaf, om de groote oogmerken van Czaar PETER DEN I te onderschraagen. WILLEM DE III liet ABAUZIT, door MICHEL LE VASSOR (*), zeer voordeelige aanbiedingen doen, om hem aan zich te verbinden; hy wees ze van de hand; dewyl hy, ze aanvaardende, zich in *Engeland* moest nederzetten, en zyne liefde tot zyne Moeder riep hem na *Geneve*, werwaards hy zich over *Holland* en *Duitschland* begaf.

Behalven deeze Reizen, deedt ABAUZIT slegts eenige kleine tochten door *Zwitzerland*, en elk deezer verrykte de Natuurlyke Historie met nieuwe Waarneemingen; hy bezogt de Ysbergen in *Savoye*, en vervaardigde eene Kaart van dezelve.

ABAUZIT keerde nooit in *Frankryk* weder. De Vervolgingen, welke hy in zyne kindsche jaaren daar hadt moeten lyden, hadden hem een verregaande vrees voor dat Ryksbestuur ingeboezemd. Die zelfde Vervolgingen en zyne Wysbegeerte hadden de *Paapery* haatlyk in zyne oogen gemaakt; hy bestreedt dezelve met genoegen, en een gelukkigen uitslag; de belangen en de eer der *Protestanten* lagen hem altoos zeer na aan 't harte.

Zyne Moeder verloor hy in 't Jaar MDCCXXVI. Zy had-

(*) De Schryver van de *Histoire de* LOUIS XIII, en toen Onderleermeester van den Hertog van *Gloucester*, Zoon van Koningin ANNA.

hadden tot dus lange elkanders geluk uitgemaakt; nooit was eene Moeder meer bemind dan zy, nooit een Zoon dierbaarder dan hy. Zyne droefheid klom, in den aanvange, ten hoogsten toppunte; de tyd deedt dezelve in eene zagte droefgeestigheid veranderen.

Het was in 't zelfde Jaar, dat de Kleine Raad van het Gemeenebest hem het Burgerregt schonk; dit was een Eer, en zyne zedigheid zou dezelve geweigerd hebben, indien het hadt kunnen geschieden. Men verlangde, dat hy een Hoogleeraarampt zou bekleeden; hy verkoos alleen de post van Boekbewaarder waar te neemen; maar weigerde de Wedde, daar toe staande, te ontvangen (*). Hy vreesde voor alles wat hem in eeniger voege afhanglyk kon maaken; op Vryheid was hy ten sterksten gesteld, hy offerde daar aan Rykdom en Roem op.

Men moet verbaasd staan over de Algemeenheid zyner Kundigheden. Hy was bekend by de beroemdste Wiskundigen, Wysgeeren en Godgeleerden, in *Europa*; hy bezat kennis genoeg om hun te beoordeelen, en bykans altoos om hun te onderwyzen. Hy onderzogt, met den Heer DE MAIRAN, de Oorzaaken en de Verschynzels van het Ys, van het Noorderlicht, van de Kleuren die by de Eclipsen gezien worden, van de Veranderingen in den Barometer, en bepaalde de Uitwerkzels der Stormwinden op dezelve. Hy streedt voor NEWTON tegen FONTENELLE en Vader CASTEL; hy beantwoordde de Tegenwerpingen van DE CROUSAZ, over de Leer der *Asymtotes* van den Marquis DE L'HOSPITAL; hy hieldt zich onledig over ver-

(*) Deeze belangloosheid is des te hooger te schatten, dewyl hy niet ryk was. Hy bezat 1500 Ponden Sterling Oude Annuiteiten in *Engeland*; maar de Familie zyner Moeder, die verpligtingen hadt aan die van den Heer ABAUZIT, zondt hem bestendig een Jaargeld. De Heer DE VILLE, zyn volle Neef, een verstandig, zedig en zeer deugdzaam, Man, schikte hem alle jaaren eene bepaalde som toe. De Heer DE LISLE ROY DE ST. QUINTIN, Luitenant van *Frankryk*, te *Uzes*, Mejuffrouw DE VILLE, de éénige Dogter zyns Neefs, trouwende, geloofde dezelfde verpligtingen te hebben als zyn Schoonvader, en bleef 'er getrouw aan tot den dood van ABAUZIT. Het is aangenaam te zien, dat de deugden dus van den een tot den anderen in eene Familie overgaan. De Heer ABAUZIT benoemde ook den Heer DE LISLE ROY tot zyn algemeenen Erfgenaam; maar hy hadt geen tyd om zyn Uitersten Wil te voltooijen.

verscheide Voorstellen der Natuur- en Wiskunde met 's GRAVESANDE en zyn Vriend WILLIAM BURNET, Gouverneur van *Nieuw York*, en over de Proeven, welke die nam in 't bepaalen van de Oorzaaken der Stroomen; hy kende de misslagen, die de Ridder RENAU begaan hadt in zyne Theorie van het Scheepsbestuur, en regtvaardigde deezen omtrent eenige andere, over welke men hem beschuldigde; doch die hy niet begaan hadt. Hy ontdekte een Fout in de Wiskundige Beginzelen van NEWTON; doch die groote Wiskundige hadt dezelve in eene andere Uitgave verbeterd. Men weet tegenwoordig, dat de uitdrukking van de Middenpunts-kragt tweemaal minder is in een eenvoudige Krommelyn dan in een Krommelyn van een Veelhoek; als mede, dat de kennis van de Digtheid der Hemelsche Lichaamen niet afhangt van derzelver *Paralaxis*. De Heer ABAUZIT hadt deeze waarheden ontdekt langen tyd vóór dat iemand dezelve in 't licht bragt; en, reeds in den aanvang deezer Eeuwe, veele stukken der schoone Theorie van NEWTON veel eenvoudiger gemaakt, gelyk men ook in deeze laatsten tyden gedaan heeft.

Hy hadt geene Veronderstelling gemaakt over de *Oorzaak van de Algemeene Zwaartekragt;* maar hy wist alles wat anderen omtrent dit stuk gedagt hadden. Hy kon zich niet overreeden, dat deeze Oorzaak *onstoffelyk* was. „ Indien 'er," dus drukte hy zich uit, „ geen *Middenstoffe* is, kan men niet begrypen hoe de Aantrekkingskragt op een afstand werke; hoe dezelve verschillend werke op verschillende afstanden, en waarom zy de reden van het Vierkant dier afstanden eer volgt dan de eenvoudige reden. De Afstand enkel op zichzelven kan geen hinderpaal en geen voertuig weezen; en het is volstrekt onbegrypelyk, hoe eene zaak konne werken, waar zy niet is." Ondertusschen moet deeze Middenstoffe *zeer dun* zyn; dewyl dezelve geen merkbaaren wederstand biedt. —— 'Er was eene soort van Wysgeerigen moed noodig, om te begrypen, gelyk hy deedt, dat eene zo groote Dunheid dien *Ether* niet verhindert kragtig genoeg te zyn om de Zwaartekragt te wege te brengen. Hy hadt genoeg gunstige gedagten van 's menschen vernuft, en gevoelde nederig genoeg van zyn eigen, om te denken, dat men deeze schynstrydigheid ten eenigen dage zou wegneemen, welke hy niet wist op te ruimen. —— Zekere zaak hielp hem deeze

hoop koesteren. Omtrent den aanvang deezer Eeuwe, hadt men hem, op zekere geheimzinnige wyze, medegedeeld eene Werktuiglyke Verklaaring van de Zwaartekragt, aan welke hy geen ander gebrek vondt, dan de veronderstelling van eene *Oorspronglyke Veerkragt* (*Elasticité Originelle*) in de deelen der Vloeistoffe uitgedagt om de Zwaartekragt hervoort te brengen. Hy hadt geene Zwaartekragt zonder oorzaak toegestaan; hy kon ook geene Veerkragt zonder oorzaak erkennen. Een jong Heer hadt hem, twintig jaaren geleden, een *Mechanismus* vertoond, aan deeze veronderstelling geheel gelyk, uitgenomen dat het dit gebrek niet hadt, en het beginzel daar van *verder dan de Wereld* was; hy vondt zich des zeer voldaan, en deelde hem, tien jaaren laater, de Uitlegging mede, waar van wy gesprooken hebben, en welke hy tot dus lang verborgen gehouden hadt. Hy dagt, en heeft het zelve ons gezegd, dat alle naaspeuringen, welke men zou kunnen doen op dit onderwerp, zouden uitloopen op het bevestigen van dit Mechanismus, en naa zyn dood hebben wy in zyne papieren gezien, dat hy dien *uitmuntend* vondt.

Zie hier, ten naasten by, hoe de Heer ABAUZIT de hoogte van den Dampkring der Aarde aan den Equator bepaalde. Aan de oppervlakte der Aarde is de Middenpuntschuwende kragt der punten van den Equator 289 maalen minder dan derzelver Middenpuntzoekende kragt. Indien men de punten neemt, boven die oppervlakte verheven, zal de eerstgemelde deezer Kragten vermeerderen in de reden der Afstanden van het Middenpunt, mits men veronderstelle, dat de Omwenteling altoos geschiede in 24 uuren in de geheele hoogte van den Dampkring; en de tweede vermindert in de omgekeerde reden van het Vierkant des Afstands. —— Eindelyk worden ze gelyk, wanneer de Afstand van het Middenpunt zo veel vermeerderd is als de Vierkante Wortel van 289, welke omtrent $6\frac{11}{18}$ is. Indien, derhalven, onze Dampkring met de Aarde als een geheel stuk omwentelt, en geene merkbaare drukking gevoelt van den kant der uitzettende kragt der Hemelsche Stoffe, welke men moet voegen by de Middenpuntzoekende kragt, eer dezelve met de Middenpuntschuwende gelyk worde, zullen die Deeltjes, die onmiddelyk onder den Equator liggen, op de hoogte van $6\frac{11}{18}$ halve aardryks Diameter, geen min of meer pooging doen om de Aarde te naderen, dan om 'er zich van te verwyderen.

ten. — De Heer CASSINI (*) hadt zich van dezelfde veronderstellingen bediend, om te verklaaren, hoe het bykwame, dat de oppervlakten der Hemelsche Lichaamen veel langzaamer omwentelen dan dezelve moesten doen volgens den regel van KEPLER, en de hoogte des Dampkrings was 't er een gevolg van. Hy hadt dezelve op 1000 mylen gevonden.

(*) *Mem. de l'Acad.* 1735, p. 153.

('t Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.)

VERHAAL VAN HET SPINFEEST, OF VAN DEN JAARLYKSCHEN FEESTDAG, TE NUNEHAM, IN OXFORDSHIRE, INGESTELD, DOOR DEN GRAAF EN GRAVINNE HARCOURT, TOT AANMOEDIGING VAN DEUGD EN VLYTBETOON.

„ De Reeks of het Elftal Brieven, behelzende „ Waarneemingen geduurende een Zesweeks Verblyf in *Oxfordshire* en *Gloucestershire*, vertrouwen wy „ dat niet weinigen onzer Leezeren gesmaakt hebben. „ Veelen vonden zeker genoegen in de Beschryving van „ *Nuneham Courtenay*, het Landgoed van den Graave „ HARCOURT, dan nog meer in het Verslag van het Dorp „ *Nuneham*, en de uitmuntende Instelling aldaar van dien „ Graaf en Gravinne (*). De Schryver van *a History of the principal Rivers of Great Britain* (waarvan het Eerste „ Deel onlangs is uitgekomen) heeft desgelyks niet alleen „ uitgeweid over de schoonheden van deeze bekoorlyke „ Plaats, maar ook over deeze Instelling; en dewyl hy „ tegenwoordig was by het laatst daar gevierde Landfeest, en des een volkomen Verhaal gegeeven heeft, „ willen wy aan 't zelve eene plaats in ons *Mengelwerk* „ inruimen."

Nuneham heeft, behalven de Natuurlyke Landschapsschoonheden, eene Zedelyke Schoonheid, welke meer dan eene mededingster van dezelve is; wy kunnen niet naa-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 't Jaar 1794, 2de Stuk, bl. 221.

naalaaten daar by te toeven. Deeze Zedelyke Schoonheid van dit gelukkig Dorp is het *Spinfeest*, door de edele Eigenaars dier Plaatze ingesteld om Deugd en Vlytbetoon onder de Inwoonderen te kweeken. —— Eene Instelling, waarvan het enkel denkbeeld zo welgevallig, en waarvan het voorwerp zo edel, en de uitslag zo volkomen is, dat, staat het ons niet vry daar over uit te weiden in den toon eener lofspraake, wy het onzen pligt agten het te vermelden als een voorwerp, 't welk ten voorbeelde mag genomen worden.

Op onze reize om Bouwstoffe tot ons Werk te verzamelen, waren wy zo gelukkig dat wy *Nuneham* bezogten op den Jaardag der Feestviering des Dorps, en vinden ons gevolglyk in staat gesteld om ons Werk met de Geschiedenis van 't zelve te verryken.

Omtrent twintig jaaren geleden, vormden Lord HARCOURT en zyne Egtgenoote een Plan om den vlyt der Vrouwen van *Nuneham* aan te moedigen, door 's jaarlyks Pryzen uit te reiken aan een zeker getal van de beste Spinsters. Naderhand viel hun in, dat, by deeze Pryzen van Vlytbetoon, Pryzen van Verdiensten konden gevoegd worden; zo dat, eindelyk, het aanbelang van het jaarlyks Feest hier door aangroeiende, 't zelve eene Instelling wierd, welke, behalven het zedelyk aanbelang, een vermaaklyk vertoon oplevert, enkel beschouwd uit het oogpunt van een Dorpsfeest.

Een Verhaal van den Dag, op welken dit Feest gevierd werd, zal best het Voorwerp en Uitwerkzel van deeze verwonderlyk schoone Inrigting in den klaarsten dag stellen. —— Vooraf moet ik melden, dat de Persoonen van beiderlei Sexe, die de Pryzen van Verdiensten behaald hebben, eenigen tyd vóór de Feestviering benoemd zyn, door eene Vergadering van deeze Dorpelingen, die dusdanig eenen Prys alreede behaald hebben. Om de Pryzen van Vlytbetoon treedt men dien eigen dag, en ter zelfde plaatze waar ze uitgedeeld worden, in het strydperk. De Voormiddag is bestemd voor de Pryzen van Verdiensten; de Middag tot een Dorp-maaltyd; de Naamiddag om de Pryzen van Vlytbetoon te behaalen; de Voorävond tot de uitdeeling dier Pryzen; en het volgende van den Avond ter algemeene Feestviering.

De Dorpelingen, die den Prys van Verdiensten in vroegere jaaren behaald hadden, volgden den Rector der Pa-

rochie na de Kerk door den tuin; de overigen vervoegden zich derwaards langs den gemeenen weg; en de zodanigen, die reeds Pryzen van Vlytbetoon streeken, droegen dezelve. Deeze bestaan in eenig weezenlyk stuk Kleeding, 't welk in de gedaante iets byzonders heeft, of met eene kleinigheid is opgecierd, dan genoeg om de onderscheiding in 't oog te doen vallen.

De Familie van HARCOURT nam plaats in het Gestoelte; de Morgendienst werd verrigt, door het zingen van gepaste Psalmen, en het voorleezen van Schriftuurplaatzen voor deeze gelegenheid uitgekozen. Op den Dienst volgde eene Redenvoering van den Kansel; ten slot van welke de Persoonen, gekoozen om dit Jaar Pryzen te ontvangen, en die onderscheiden voor aller oog in 't midden van de Kerk zaten, een voor een, by naame, opgenoemd werden, met byzondere vermelding van de Verdienstlyke Bedryven en dat Deugdzaam Gedrag, waarom zy verkooren waren tot het ontvangen der tegenwoordige onderscheiding.

Ten einde van de Godsdienstoefening tradt Lord HARCOURT, uit het Gestoelte, en boodt de gewoone Pryzen voor de Mannen aan den Leeraar aan, die dezelve aan de wagtende Behaalders overreikte. De Prys bestaat in een Hoed, van een anderen Hoed niet onderscheiden dan alleen in de Gesp, die den band vastmaakt, waarop de Naam gesneeden is van den Persoon, wien dezelve is toegeschikt, met het jaartal, en de woorden: *Prys van Verdiensten.*

De Pryzen voor de Vrouwen werden door Mevrouw HARCOURT op dezelfde wyze overgereikt, en bestaan in Hoeden van Stroo, vercierd met een roodscharlaken daar toe vervaardigd Lint. De Naamen van de gelukkige, en dus onderscheide, Dorpelingen werden toen in de Kerk opgehangen, met het Jaartal, onder de Naamen der zodanigen, die, in vroegere Jaaren, dezelfde Eere verdiend hadden.

De drie Groepen van staatlyke Olmboomen, die in het Park tegen over het Huis staan, schynen daar geplaatst om in dit Feest dienst te doen. Onder de schaduw van de middelste Groep werd het Middagmaal aan twee onderscheidene tafels opgedischt. Aan de eerste tafel zaten allen, die ten eenigen tyde Pryzen van Verdiensten behaald hadden; de tweede was aangerigt voor de Dingers na de Pryzen van Vlytbetoon; beide de tafels waren

zeer ruim, en naar den ſtand der Gasten, voorzien: de gelukkige Gasten naderden ter tafel in optocht, voorgegaan door eenige Dorps-Muzykanten, om deel te neemen aan het voor hun opgedischt Onthaal. —— By voegelyke tusſchenpoozen, dronk men de Gezondheden van den Lord, van zyne Egtgenoote en van den Rector, die voor deeze wenſchen met wederkeerige Gezondheden bedankten. Alle de Huisbedienden des Graaven pasten met onvermoeiden yver de Dorpsgasten op; en, om niet geſtoord te worden in de bezigheden van het Feest, nam de Familie van den Lord een koud middagmaal. —— Dit is het niet al. Deeze goede Dorpelingen ſcheenen niet alleen gelukkig, maar ook wel in hun ſchik, en eer vervrolykt dan gedwongen door de tegenwoordigheid der edele Perſoonen, aan welken zy het geluk deezes Dags te danken hadden.

Vroeg in den Naamiddag vergaderden allen, die na den Prys van Naarſtigheid zouden dingen, onder de Boomen van het uitgebreide bosch aan de ſlinker zyde van het Huis. Zy zyn verdeeld in twee Clasſen van Vrouwen, de eene boven de zestien, de andere onder de zestien, jaaren. De Spinſters ſtonden geſchikt in een halven cirkel, de oudſte Clasſe aan de rechter-, de jongſte aan de ſlinkerhand. Hierop hoorden wy het gonzen der Spinnewielen; veertig waren aan den gang, en wy zagen de verſchillende gelaatstrekken der mededingſters: een tooneel, 't geen, afgeſcheiden van allen denkbeeld van zedelyken invloed, een ſchoon voorbeeld opleverde van ſchilderagtige werkzaamheid. —— Naa een zekeren tyd ſpinnens werd 'er een teken gegeeven, waarop alle de Wielen ſtil ſtonden, en elk zyn draad afſneed. —— Mevrouw HARCOURT zelve verzamelde de ſpinzels, en hegtte den geſchreeven Naam van elk der Mededingſters, zorgvuldig verzegeld, aan elks Geſpin. Die van de oudere Clasſe werden toen op een tafel geſpreid, en een Weefbaas beſliste welk het beste werk was. Mevrouw HARCOURT, die bleef voorzitten, ontvouwde den naam daar aan vastgemaakt, waarop de Overwinnares geroepen werd, en de keus kreeg van de gereed gemaakte Pryzen; een roodſcharlaken Lint werd teffens gehegt aan een zeer zigtbaar gedeelte haarer Kleeding. Deeze plegtigheid gaat haaren gang tot dat de Pryzen alle beſteed zyn; doch zonder het aanhegten van het Lint, 't welk eene uitſluitende onderſcheiding is van de eerſte. —— De bedreevenheid en

vor-

vordering der tweede Classe onderging het zelfde onderzoek, en ontving dergelyke Beloonîngen. Verre het grootste gedeelte der geenen die na Pryzen gedongen hadden verkreegen ze naar gelange van de verdiensten des gemaakten Werks: en de weinigen, wier poogingen met zulk een gelukkigen uitslag niet bekroond waren, liet men gaan met een aanmoedigend woord, op eene heusche en bevallige wyze.

De Groep van Olmboomen aan de rechter zyde van het Huis heeft een ruimer en geregelder plein dan de twee andere, en was, te deezer gelegenheid, gemaakt tot een Danszaal, die een fraai voorkomen hadt. Eene verplaatsbaare Colonnade, van bouwkunstige evenredigheid, met gepaste cieraaden, omsloot eene ruimte van negentig voeten lang, en vyf-en-veertig voeten breed. Dezelve was ruim genoeg tot het bedoelde oogmerk; terwyl tusschengevoegde Colonnades geschikt waren om de toekykers te ontvangen, die van de omliggende Dorpen kwamen om deeze plegtigheid en vermaaken by te woonen. In het midden, aan de rechter zyde, was een *Dorisch* Pavillioen, eenige treden opgaande, ter ontvanginge van des Lords Familie, vercierd met toepasselyke tekenen, en behangen met kunstbloemen. —— Aan den overkant van het plein was een Alcove, waar de Pryzen in eene bevallige schikking hingen, en waar uit de uitdeeling geschiedde. Dit werd vervolgens een Orchest voor de Muzykanten. Aan het oppereinde der Zaale nam de Bouwkunde een verheevener vertoon aan. Twee Porticos met voetstukken vertoonden zich zamen verbonden door tusschengestelde Colommen; Porceleine potten met bloemen stonden tusschen beiden; aan elk voetstuk was een doorschynend zinnebeeldig Schilderstuk, verbeeldende eene *Nunehamsche Hut*. Het een leverde eene bekoorlyke afbeelding op van vlyt en overvloed; het ander een leelyk vertoon van ledigheid en gebrek: boven het laatste hing een bos netelen, en boven het eerste een krans van veelerlei bloemen. De grond was de vloer der Zaale, en de uitgebreide Olmboomtakken maakten het dak uit. Het geheel kunstig gevaarte was verlicht met lampen, in al de fraaiheid eener Illuminatie.

Toen het eenigzins in den avond gevorderd was, tradt Mevrouw HARCOURT ter Danszaale in, voorgegaan door de Muzyk, en gevolgd door een sleep haarer Dorpelingen; en ging, naa het Plein omgeloopen te hebben, in de

Alcove, waar haare hand de Pryzen uitdeelde; 't geen op de bevalligste wyze volvoerd werd.

Wanneer deeze plegtige overgave verrigt was, namen de Muzykanten plaats, en 'er verliep weinig tyds of de Dans begon: waarby alle Persoonen, die een eenigzins voegelyk voorkomen hadden, zonder onderscheid, werden toegelaaten. Dit Slottooneel van het Feest hadt al het lustig voorkomen van uitgeleezen vermaak.

Het is ons ten deele gevallen, veele schitterende Plegtigheden te zien; maar wy zagen nooit een dag als deeze: en kunnen wy ons niet te binnen brengen, immer zo veel Feestgeluk aanschouwd te hebben, 't welk zo veel goeds beloofde. Van de edele Bewoonders van *Nuneham Huis*, tot den minsten Bedienden in 't zelve, waren zy allen yverig en zorgvuldig om te letten op de onschuldige vermaaken en de pryslyke oogmerken van dit Feest. Het *Nunehamsche Spinfeest* is bestemd tot eene School van Deugd en Vlyt, en geenzins om vertoon van eenigen trots te maaken. De Gasten, om het te zien uitgenoodigd, waren zeer weinigen. Onder deezen bevondt zich de Bisschop van DURHAM; en wy kunnen ons niet wederhouden van aan te merken, dat het meer bevalligheids kreeg door zyne houding, dat het aangemoedigd werd door zyne woorden, en vereerd door zyne tegenwoordigheid.

Wy moeten, egter, niet vergeeten eene zeer gewigtige omstandigheid op te tekenen betrekkelyk tot de Dorpsorde van Verdiensten; te weeten, dat, behalven het openlyk ten toon hangen van de Naamen der daar in opgenomenen in de Kerk, de Letter M, met een Star daar aan vast, zeer groot boven de deuren dier geordende Dorpelingen praalt. —— Met een inwendig genoegen mogen wy vermelden, dat zeer weinige Huizen in het Dorp zonder één deezer Eerezinnebeelden zyn: veele hebben 'er meer dan één; enkele weezen uit, dat drie der Bewoonderen den Prys van Verdiensten behaald hadden, waar drie zulke Aanduidingen zich aan 't oog der Voorbygangeren vertoonden.

Ik vernam desgelyks, dat, indien een der Bewoonderen, door een volgend wangedrag, dit verworven Character van Verdiensten verbeurt, en dus den agtbaaren rang dien hy onder zyne Mededorpelingen heeft, diens Naam in de Kerk niet alleen weggenomen, maar ook de M van zyn Deur uitgewischt wordt. —— Dit met schande overdekkend gevolg van een zedeloos of oneerlyk Gedrag

werd in de Leerreden van den Predikſtoel wel ſterk aangedrongen door den Rector, die, door zyne herderlyke zorge, toegenegene oplettenheid, en uitmuntend voorbeeld, zo veel heeft toegebragt tot de voorbeeldlyke Deugd zyner Parochiaanen.

Zeer ſtrekt het met dit alles tot eere van deeze Inrigting, dat, tot nog, geen één enkel voorbeeld dier oneere heeft plaats gegreepen. En dit is 't niet alles. De roem van dus in het Dorp *Nuncham* onderſcheiden te worden, ſpreidt den invloed en de heilzaame gevolgen buiten de Dorpsgrenzen uit: verſcheide Inboorelingen van *Nuneham*, die zich opgewekt vonden om hunne zaaken voort te zetten in omliggende deelen des Landſchaps, hebben de gelukkige ondervinding, dat het Character, 't geen zy verwierven door den Eereprys van Verdienſten te *Nuneham* behaald te hebben, hun onmiddelyk ter beste aanpryzing diende op de plaats waar zy zich nedergezet hadden.

DE FLORENTYNSCHE MOEDER.

Eene Vertelling.

Theresa Balducci, eene Vrouw van eene Adelyke Familie in *Florence*, was niet lang Weduwe geweest, of zy zag haare twee Zoonen Erfgenaamen van zeer ryke Bezittingen, hun in onafhangelyken eigendom toebehoorende.

Voor eene Moeder uitſteekende in alle Deugden, en vervuld met het tederst gevoel van Moederlyke genegenheid, moest de onafhangelykheid haarer Zoonen, door hunne Schatten blootgeſteld aan ontelbaare verzoekingen, de grootſte ongerustheid baaren, zelfs dan, wanneer hunne neigingen, by de intrede op het tooneel der wereld, allergelukkigst en meestbeloovend geweest waren. —— Dan hoedanig moet haar angst, hoe ontzettend haar ſchrik, niet geweest zyn, dewyl geheel *Florence* die beiden welhaast telde onder de overgegeevendſte Ligtmisſen.

Te vergeefsch herhaalde zy de ernſtigſte vermaaningen; te vergeefsch nam zy haare toevlugt tot ſmeekingen; te vergeefsch vergezelde zy die met de hartlykſte traanen van diepgevoelden weedom. Haare ſtem werd niet langer gehoord, en de anders zo zieltreffende uitboezemingen van Moederlyke ſmarte maakten geen den geringſten indruk op die voorthollende Losbandigen.

Haar oudſte Zoon bleef te *Florence*; de jongſte verliet die Stad, om eene Reis door *Italie* te doen.

Deeze bedroefde Moeder, op een avond alleen zittende, in diepe gepeinzen als verzonken, en die afwisselende met traanen te storten op het denkbeeld van het ongebonden leeven haarer Zoonen, werd op 't onverwagtst gestoord, door de schielyke verschyning eens Vreemdelings, met een bloedig zwaard in de hand, bleek, verwilderd, en met schrik op 't gelaad. —— Verbaasd op het onverwagt gezigt van een zo ontzettend voorwerp, poogde zy zich weg te maaken.

De Vreemdeling volgde haar in aller yl, en wierp zich voor haare voeten neder, met deeze uitboezeming: „ Ach! —— „ heb medelyden met een ongelukkig Mensch! —— Ik ben „ een *Romein*. —— Ik ben twee dagen in *Florence* geweest, en „ heb de zaaken, welke my in deeze Stad riepen, afgedaan. — „ Ik ging na myn Herberg, om alles tot myn vertrek gereed „ te maaken, toen een Persoon, my voorbygaande, my op „ de onbeschoftste wyze sloeg. Hem over deeze onbeleefd„ heid bestraffende, ging hy voort met my op 't smaadlykst „ te hoonen. My daar tegen verzettende, verdubbelde hy „ zyne beledigingen, in die maate, dat ik my niet langer kon „ bedwingen. —— Ik trok myn zwaard; hy het zyne; en „ op één oogenblik stortte hy, op myn eersten stoot, ter neder. „ —— De Hemel is getuigen van myn hartlyk leedweezen „ over deezen tegen mynen wil begaanen Moord! —— Ver„ bysterd, naauwlyks weetende wat ik deed, en raadloos waar „ heen te vlugten, heb ik het gewaagd eene schuilplaats in „ uw Huis te neemen, welks deur toevallig openstond. —— „ Ach! Mevrouw! heb medelyden met eenen Ongelukkigen! „ Veroorlof my hier te verblyven tot het eerste zoeken na „ my over is, en de duisternis des nagts my toelaate my in „ veiligheid weg te maaken!"

De braave THERESA BALDUCCI beefde op dit verhaal. Een voorgevoel, waar van men geen reden kan geeven, vervulde haaren geest met duizend hartbreekende bekommernissen. Niet te min, alleen agtgeevende op de beweegingen van Medelyden en Menschliefde, en die opvolgende, bragt zy den Vreemdeling in een afgelegen Kamer, waar zy hem verborg.

Maar al te gegrond waren de ontrustende voorgevoelens der ongelukkige Moeder geweest. Het leedt maar weinig tyds, of zy werd op nieuw ontsteld door een onverwagt en ongewoon geraas. Verbleekt en beevende haastte zy zich na de Voorkamer, en zag daar —— welk een gezigt voor eene Moeder! haaren oudsten Zoon t'huis gebragt met eene diepe wonde in de borst, en wentelende in zyn bloed!

THERESA gaf een vervaarlyke gil. Haar Zoon, bykans leevenloos, en gevoelende dat hy welhaast den laatsten snik zou geeven, verzamelde alle zyne kragten, en sprak, zich tot zyne Moeder wendende: —— „ Helaas! gy ziet in my een voor„ beeld van 's Hemels regtvaardige straffe. —— Ik heb het

„ lot

„ lot, my overgekomen, verdiend. —— Mogt myn dood
„ myn' Broeder tot eene waarſchuwing ſtrekken! —— Indien
„ de Perſoon, die my doodde, gevat worde, ſmeek ik u zyne
„ verdediging op u te neemen. —— ô! Myne Moeder! ——
„ Hy, hy is onſchuldig! —— Ik, ik alleen, was de Aanval-
„ ler! —— —— —— ——

Deeze woorden geſprooken hebbende, blies hy den leevens-adem uit. De diepgetroffe Moeder viel ſpraakloos op het lyk haars Zoons. Haare Dienstbooden haalden haar eindelyk af van het bloedend lichaam; ſchoon een geruimen tyd twyfelende of zy leevend dan dood ware. Met de uiterſte moeite bragten zy haar tot zichzelve. Ondraaglyk en ondoorworſtelbaar zou haar boezemleed geweest zyn; doch vondt hetzelve eerlang ontlasting door het ſtorten van een traanen-vloed. —— Zy riep alle oogenblikken om haar' Zoon; en men moest als 't ware geweld gebruiken om haar te verwyderen van een tooneel, 't welk een zo allerakeligst vertoon opleverde.

Hoe groot moet, intusſchen, de ſmart en verlegenheid geweest zyn van den jongen Vreemdeling, die, in de plaats zyner verberginge, het geheele Treurbedryf hoorde, 't welk hy veroorzaakt hadt. Vervuld met het ontroerend denkbeeld, dat hy de Bewerker was van den ramp deezer agtenswaardige Moeder, ſmertte het hem, dat hy niet gevallen was door het zwaard zyner Partye. —— Aan den anderen kant deedt de vrees van ontdekt te zullen worden hem het bloed in de aderen verſtyven, op de minſte beweeging welke hy bemerkte, op het geringst geraas dat hy hoorde.

In deeze kwellende en doodlyke verlegenheid verbleef hy tot omtrent middernagt. Alles toen in ſtilte zynde, en de eerſte beweegingen van Moederlyke rouwe plaats gemaakt hebbende voor overdenking, vervoegde zich THERESA na het Vertrek, den Vreemdeling ter ſchuilplaats geſchonken. Zy deedt het open. De Jongeling wierp zich voor haar neder, zeggende: —— „ Ik neem den Hemel tot getuigen, dat ik „ myn leeven zou willen geeven ...” „ Rys op,” ſprak THERESA, „ gy hebt my de ongelukkigſte aller Moederen gemaakt; „ maar ik ben uwe onſchuld. Myn Zoon heeft my bevolen „ u te beſchermen, en het is myn pligt u die beſcherming te „ verleenen. Terſtond zal hier een Rydtuig weezen, en een „ myner Knegts zal u tot aan de grenzen geleiden. Deeze „ Goudbeurs zal uwe Reisnoodwendigheden kunnen vervul- „ len. De Hemel geeve u dien Vrede, van welken gy my be- „ roofd hebt!”

De jonge *Romein*, op eene onbeſchryflyke wyze aangedaan door dit verheven voorbeeld van Edelmoedigheid, voelde een nog dieper treffend hartenleed. —— „ Helaas!” riep hy uit, „ nimmer kan ik het my zelven vergeeven, zulk eene Moe-

„ der,

„ der, eene zo uitmuntende Vrouwe, in den diepsten rouw „ gedompeld te hebben!" —— Duizend wenschen boezemde hy over haar uit, kuschte en herkuschte haare weldoende hand, en verliet haar, geheel in traanen zwemmende, met het vast besluit, om alle gelegenheden aan te grypen, welke hem mogten voorkomen, om zyn berouw en dankbaarheid te betoonen.

Het leedt niet lang of zulk eene boodt zich aan. —— *Viterbo* voorby gereeden zynde, zag hy een jong Heer aangevallen door twee Roovers, tegen welken hy zich met zeer veel moeite en leevensgevaar verdedigde. De Roovers namen, op zyne aankomst, de vlugt; doch de jonge Heer was gewond. Hy nam deezen in zyn Rydtuig, en keerde met hem na *Viterbo* terug.

Gelukkig was de toegebragte wonde niet doodlyk; dezelve genas binnen korten tyd, en duizend maalen bedankte hy zynen Verlosser. Maar welke pen is in staat den troost en de vreugde te beschryven, die deeze *Romein* gevoelde, als hy ontdekte, den Broeder van den Heer, door hem te *Florence* gedood, gered te hebben? Hartlyk omhelsde hy hem, zeggende: „ Welk een dank ben ik niet aan den Hemel verschuldigd, die „ my zo gunstryk de gelegenheid deedt gebooren worden om „ eenigzins de goedheid van uwe hoogstvereerenswaardige „ Moeder te beantwoorden! . . . Het zal voor eeuwig in „ dit myn harte ingedrukt blyven. —— Haast u om haar te gaan „ zien. Uwe tegenwoordigheid is voor haar noodzaaklyk. Zy „ wagt u met brandend ongeduld. —— Zeg haar, dat de „ Man, wiens leeven zy behieldt, het geluk gehad heeft „ om dat voor u in de bresse te stellen; en dat het nog „ de vuurigste wensch zyns harten blyft, om het overschot „ daarvan tot uw beider dienst te besteeden!"

De jonge BALDUCCI, te *Florence* wedergekeerd, verstondt uit zyne Moeder, met de grootste ontroering, al het gebeurde. Zonder de tegenstrydigste gewaarwordingen te voelen, kon hy, in denzelfden Persoon, den Ombrenger van zynen Broeder, en zyn eigen verlosser, niet beschouwen. Maar de bewyzen van 's Mans onschuld overweegende, verminderde de afschrik, waar mede hy in den beginne aan hem dagt; en de dankbaarheid, welke hy gevoeld hadt, wegens zyne eigene verlossing, hernam al haare kragt. Terwyl hy den dood zyns Broeders betreurde, stelde hy alle poogingen te werk om de geheele Schuldloosverklaaring van den jongen *Romein* te bezorgen.

Intusschen maakte de dood zyns Broeders, en het onmiddelyk leevensgevaar in 't welk hy zich bevonden hadt, eenen zeer diepen indruk op den jongen BALDUCCI. Hy begreep alle de gevaaren, waaraan de Jeugd zich blootgeeft door een los en ligtvaardig gedrag. Hy veranderde zyne Leevenswyze geheel

en

en al; en, door een voorbeeldlyk deugdzaam gedrag, troostte hy, zints dat oogenblik, zo veel hy kon, zyne uitmuntende Moeder, wegens het geleden verlies.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Waarom zal de Mensch hoogmoedig en trotsch zyn op de uiterlyke Schoonheid van zyn Lichaam, geen enkel stofje heeft hy 'er immers aan kunnen toebrengen? Of heeft hy alle de deeltjes in diervoege in orde geschikt, dat zy nu zaam verbonden zulk een schoon Geheel uitmaken? Niets immers van dit alles is in zyne magt geweest. —— Dit is buiten hem geschied, en het allergeringste van dien is ver boven het bereik van zyn vermogen. —— Zult gy dan verwaand zyn, ô Mensch! op iets waar aan gy het minste deel niet hebt? —— Of zult gy u verheffen op een geschenk, dat van een' Anderen is, en u weêr zo schielyk kan worden afgenomen als het gegeven is? —— Of zult gy u verheffen, ô Mensch! op voorregten, welke toch onbestendig zyn, en die door den tyd verslonden worden? —— Zult gy u verheffen op goederen, welke vaak van zo eenen korten duur zyn — zo kort, dat zy zoms zo schielyk weêr verdwynen als ze den mensch zyn geschonken geworden? Heeft men ook reden om zich op zyn verstand, op zyne vermogens en bekwaamheden, te beroemen, en hoogmoedig —— trotsch te zyn op zyne kundigheden? — Gy zyt een dwaas, ô Mensch! indien gy u op uwe kundigheden verhovaardigt. —— De eerste trap, zo van Wysheid als Wetenschap, is: „ te weten dat men niets weet." —— En waarlyk, hoe meer onze Wetenschappen toenemen, hoe meêr wy onze onkunde. en onwetenheid leeren kennen; —— want alle onze Wetenschappen bestaan slegts, dat wy eenige volkomenheden en gewysden der dingen leeren opspooren; terwyl wy onkundig blyven omtrent de wezens der zaken. —— Zal men zich dan dwaaslyk op zulke kleinigheden gaan verheffen, en zich trotsch vertoonen over iets, 't geen ons klein en nederig behoorde te maken?

Zyn niet alle de woelingen en bewegingen — de raadslagen en de besluiten, der Volken in de Hand des Genen, die tot de Wateren des Afgronds sprak, by de wording der dingen: „ Vloeid en stroomt; — trekt op myn bevel herwaards heenen, waar ik u gebiede. —— Gy zult noch eene schrede voorwaards, noch agterwaards, doen, zonder mynen wil, zonder myn uitdrukkelyk bevel?" —— Deelt die zelfde hand niet uit, den Vrede en den Oorlog, den Zegen en den Vloek —— Heil en Verderf? —— Is het dezelfde Almagt niet, die de

Raad-

Raadflagen der Vorften tot zotheid maakt —— en de befluiten der Koningen tot ydelheid? Die een Volk verheft en groot maakt, en die de Magten der aarde vernedert? —— Is het niet die zelfde magtige hand, die de Heerfchers der Volken —— de Dwingelanden, van hunne Troonen doet tuimelen —— die het Juk van Slaverny van de halzen der Volken afrukt, en hun de aangename en hemelfche Vryheid fchenkt? Ja het is die zelfde magtige hand, die aan de wateren der Zee de palen ftelt, die ze niet overfchreden zullen —— die de woelingen der Volken bepaalt, en zegt: tot hier toe, en niet verder —— die den vernielenden Oorlog doet woeden, en den heil aanbrengenden Vrede fchenkt. —— Welaan, is al dat beftier in de hand des Eenen, in de hand eens Alvermogenden Wezens —— welaan, laat ons dan tot Hem komen, en den Vrede affmeeken —— laat ons vertrouwend tot Hem gaan, en Hem bidden, dat Hy alle harten wil neigen tot den Vrede, op dat wy het heil van denzelven genieten in Rust en Vryheid.

Ziet men wel ooit, dat, het geen al te overdreven is, ftand kan houden? —— Al wie te hoog fchreeuwt, doet zyn ftem geweld aan —— en die te fterk yvert, bederft doorgaans de allerbeste zaken. —— Die den middelweg houdt, bewandelt het veiligfte pad. Wie op den uiterften rand verkiest te wandelen, tuimelt heel ligt van de fteilte in een onherftelbaar verderf. —— Een bedaard man doet de menfchelykheid eere aan: maar een onftuimige geest, en die woelziek is, verftrekt doorgaans tot verderf der Maatfchappy; want niets word 'er verrigt, dat naar zyn genoegen is, en hy weet op alle dingen te vitten. Zo is 'er niet iets gedaan naar zyn begeren, of het mishaagt hem bykans zo fchielyk als het gefchied. Hy leeft in de verwarring —— en daar hy elk wil naryden, en begeert dat men de zaken anders aanlegge dan men doet, is het wonderbaarlyk, dat by hem de meeste gebreken zelve huisvesten; want hy doet bykans niets dat goed is.

C. V. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE UITWERKZELS DER WEELDE OP 'S MENSCHEN AART EN GESTELTENISSE.

(Overgenomen uit *Remarks on the Influence of Climate, Situation, Nature of Country, Population, Nature of Food, Way of Life, on the Disposition and Temper, Manners and Behaviour, Intellects, Laws and Customs, Form of Gouvernment, and Religion of Mankind. By* WILLIAM FALCONER, M. D. F. R. S.)

Aan de Schryveren der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

MEDEBURGERS!

„ Schoon uw *Maandwerk*, en wel byzonder het gedeelte „ 't welk uit *Mengelwerk* bestaat, niet ingerigt is om „ plaats te geeven aan rechtstreeks Staatkundige Stukken „ en Verhandelingen tot de Lotgevallen en Gebeurtenissen „ deezer dagen behoorende, van welken wy uit andere „ hoeken ruim voorzien worden, en veelen, by afwisse„ ling, in hunne Leesuuren, gaarne iets anders ontmoeten, „ waar toe zy in uw *Mengelwerk* gelegenheid aantreffen, „ verbeeld ik my egter, dat *Vertoogen*, zydelings strek„ kende om rechtschaape denkbeelden van Staats- en Volks„ belang te doen vormen, en bronnen van Verderf aan „ te wyzen, in 't zelve niet te onpasse zullen komen; „ en kan ik my verscheide voorbeelden, onnoodig hier op „ te haalen, daar van herinneren.

„ Dit heeft my aangezet, om de hand te slaan aan de „ Vertaaling van het geen de Heer FALCONER, in het „ boven gemelde Werk, over de *Weelde* schreef. Het „ hier nevensgaande is slegts een gedeelte van zyne Aan-

„ merkingen over dit Onderwerp. Want, over de *Uitwerkzels der Weelde op 's Menschen Aart en Gesteltenisse* gehandeld hebbende, vaart hy voort, met, op dien eigensten trant, voor te draagen, de *Uitwerkzels der Weelde op de Zeden* —— *op de Verstandige Vermogens* —— *op de Wetten en Gewoonten* —— *op het Staatsbestuur* —— *en op den Godsdienst.*

„ Kan dit thans gezondene gedeelte UL. behaagen en „ dienen, vind ik het geplaatst, het zal my aanzetten, „ om het overige, zo veel mogelyk in Afdeelingen van „ de gewoone grootte uwer voorste Vertoogen, UL. ty„ dig toe te schikken.

„ De gepastheid deezes Onderwerps, in den tegenwoor„ digen tyd, heeft geen bewys noodig —— dat ik de „ behandeling daarvan door den Heer FALCONER ge„ schikt oordeelde voor myne Landgenooten en Medebur„ gers, wyst de moeite uit, welke ik in het vertaalen „ van dit gedeelte genomen heb, en verder, op UL. aan„ spooring, ten oogmerke heb te neemen.

„ Niet egter dat 'er hier en daar geene aanmerkingen „ op te maaken zouden vallen. Verre van daar. Men „ zou, met grond, als een gebrek kunnen aanzien, dat 'er „ de moeilyke Bepaaling van wat *Weelde* is aan ontbree„ ke; dat de Schryver min redeneert, dan met Voorbeel„ den leert; doch, wat het gebrek der Bepaalinge aan„ belangt, men zal, de *Proeven* over de *Uitwerkzels* „ leezende, zonder die Bepaaling te over begrypen, „ welk slag van *Weelde* de Schryver bedoelt. —— Is hy „ overvloediger in Voorbeelden dan in Redeneeringen, „ deeze Schryftrant heeft men aan den aart zyns Werks „ toe te kennen, en zal misschien by zommigen meer „ afdoen dan de fynstgesponne redekavelingen. —— In „ het byhaalen der Oude Schryveren hebbe ik den „ Schryver gevolgd, en de geheele stukken daar uit af„ geschreeven; voor het onvertaald laaten van zommi„ ge dezelfde reden hebbende, als den Heer FALCO„ NER misschien bewoog om ze alleen in 't *Latyn* te „ geeven; alleen dit herinnerende, dat de Ondeugden, „ waar toe ongebreidelde Weelde oversloeg, te schaamt„ loos waren om met eigene woorden in onze taal ver„ meld te worden.

„ Hoe 't zy, ik waag de pooging, om FALCONER's Aan„ merkingen over de *Weelde*, uit het gemelde gezigt-

„ punt

" punt beschouwd, UL., by wyze van *Proeve*, te laaten
" toekomen, en blyf — (*)

L. S.

Eene hooge maate van Weelde brengt zeer veel toe om de Aandoenlykheid te vermeerderen, inzonderheid die der Driften. Zulks geschiedt langs verscheide wegen.

Weelde, gelyk ik vervolgens breeder zal toonen, gaat bykans altoos gepaard met Ledigheid; eene omstandigheid, die van zelve, door het Lichaam te verzwakken, de Aandoenlykheid doet toeneemen.

Weelde is niet zelden vergezeld van een warm of ten minsten een gemaatigd Temperament, 't geen het zelfde Uitwerkzel te wege brengt.

Weelde, doorgaans ongunstig voor de Gezondheid, en hier door het Lichaam zwakker maakende, doet de Aandoenlykheid der Gesteltenisse toeneemen.

Doch 't geen het meeste hier aan toebrengt is de hebbelyke Botviering door de Weelde aan de Driften gegeeven. Deeze, zo wel als enkele gewaarwordingen, neemen door veelvuldig gebruik grootlyks toe in aandoenlykheid; en de gewoonte, om, by elke voorkomende gelegenheid, den teugel te slaaken aan onze Begeerten, 't welk eigen is aan de Weelde, is geschikt zo om onze wenschen, als om onze ongemaklykheid by de onbekwaamheid der voldoening, te vermenigvuldigen. Zo zien wy, dat Kinderen, die men gewend heeft by alle gelegenheden hun zin te geeven, veel uitgestrekter begeerten krygen, en teffens de gereedheid om in geweldige vlaagen van toorn uit te barsten, wanneer het voorwerp van hunne begeerten niet kan bezorgd worden in beantwoording aan hunne verwagting.

Deeze eigenste hoedanigheid bespeurt men in verder gevorderde Leevensjaaren. Een uitmuntend Zedeschryver (†) heeft zeer juist opgemerkt, dat hy, die zyne aandagt steeds vestigt op Voorwerpen die hy altoos voor oogen heeft, nooit lang zonder aandoening van misnoegen en

(*) De Burger L. S. zal ons verpligten met de volgende *Proeven*, en bovenal, indien hy het kon schikken, dezelve ons tydig genoeg te laaten toekomen, om ze, agtereenvolgend, de eerste plaats in ons *Mengelwerk* te geeven, gelyk wy heden gedaan hebben.

(†) RAMBLER, No. 112.

en toorn zal zyn: en, daar wy niets veelvuldiger kunnen ontmoeten dan Voorwerpen van Weelde, moet het eigenaartig gevolg weezen, dat de Driften van de Slaaven der Weelde aan veelvuldige opwekkingen van dien aart blootstaan.

De Brooddronkenheid van deeze Involgers hunner Driften is door alle eeuwen waargenomen (*). — Dan, schoon de Aandoenlykheid, ten aanziene der Driften, door de Weelde toeneemt, zyn de Gevoelens, in dit geval, enkel zelfzoekend, en bekreunen zich weinig over het welvaaren van anderen, ja vergeeten zelfs menigmaal 't geen men aan de algemeene Menschlykheid verschuldigd is. De Wreedheden, op de meest overlegde en uitgezogtste wyze, gepleegd aan eenige Dieren, de slachtoffers van botgevierde Weelde, welker ophaaling zo ongevallig als ongepast zou weezen, bewyzen deeze stelling op het sterkst, zelfs in de tegenwoordige eeuwe. En, in vroegeren tyde, is het verband tusschen Weelde en Wreedheid, zelfs ten aanziene van het Menschlyk Geslacht, zeer in 't oog loopende geweest.

ATHENÆUS (†) gewaagt van de Wreedheid van het Volk van *Miletus* en van eenige der *Scytische* Volken, welke, naar zyn berigt, door de oude Wysgeeren aan hunne Weelde werd toegeschreven (‡). Die zelfde hoedanigheid, merkt hy op, hadt plaats onder de *Iöniers*, en hy leidt ze uit dezelfde oorzaak af (§). De *Romeinsche* Keizers VITELLIUS (**) en ELAGABALUS (††) verbaasden.

(*) HORATIUS noemt de driftige gesteltenis van eenigen deezer aan Weelde overgegeevenen op

—— Hic neque servis
Albuti senis exemplo dum munia didit
Sævus erit.
HORAT. *Sat.* Lib. II. Sat. 2.

(†) ATHENÆI, p. 524, 525.

(‡) TACITUS voegt Weelde en Wreedheid op dezelfde wyze zamen, in het Character van OTHO. — OTHO *Luxu*, *Sævitia*, *audacia reipublicæ exitiosior ducebatur*. TACITI *Hist.* Lib. II. Cap. 31.

(§) ATHENÆI, p. 625.

(**) SUETONIUS schryft van VITELLIUS dat hy was *præcipue Luxuriæ Sævitiæque deditus*.

(††) ELAGABALUS was, naar het verhaal van LAMPRIDIUS, een Naavolger van NERO, OTHO en VITELLIUS.

den, terwyl zy zich Slaaven hunner Lusten betoonden, ten zelfden tyde de Wereld, door hunne veelvuldige Ontmenschtheden.

Die zelfde Onaandoenlykheid greep plaats zo wel in 't geen men voor het Algemeen als voor zich zelven gevoelde. ATHENÆUS verhaalt ons, dat, ten tyde des Veldslags van *Cheronea*, en de gewigtige maar droevige gevolgen welke dezelve hadt voor de Vryheid van *Griekenland*, een aantal van *Atheensche* Burgers, die zich de *Zestigen* noemden, Lieden van eenigen rang en aanzien, zo geheel ongevoelig waren ten opzigte van de belangen en de gevaaren huns Vaderlands, dat zy een Maaltydhoudend Gezelschap oprichtten, en hun tyd in eeten, drinken en speelen, en allerlei vermaakneemingen, sleeten. Geene Landszaaken, welke ook, werden door hun aangezien van genoegzaam aanbelang om hunne vrolykheid of gerustheid te stooren. Zy zagen hunne Landgenooten zich ten stryde aangorden, en hoorden van hunne gevangenis en dood met de uiterste onverschilligheid. Gebeurtenissen en Bedryven van den ernstigsten aart behandelden zy met alle losheid en ligtvaardigheid (*).

Dezelfde Uitwerkzels greepen stand onder de *Romeinen*. CATO verwyt, in eene Aanspraake hem door SALLUSTIUS toegeschreeven, zynen Landgenooten, dat zy hunne Huizen, Landgoederen en Schilderyen, op hoogeren prys stelden dan het Gemeenebest (†). Welke Zelfzoekenheid van Character hy voornaamlyk toeschryft aan de Weelde, die onder hun heerschte (‡).

TACITUS beschryft, met een kragt van zeggen, hem eigen, de verregaande gevoelloosheid van VITELLIUS, ten opzigte der Staatszaaken, waarin zyn eigen leeven en veiligheid betrokken was, op deezen trant: „ VITELLIUS bewimpelde de zorgen met overdaad, rustte geen „ wa-

(*) ATHENÆI, p. 614.

(†) *Sed, per Deos immortales, vos ego appello, qui semper domos, villas, tabulas vestras, pluris quam rempublicam fecistis* — Bell. Catilin. Oratio CATONIS.

(‡) *Neque mirum: ubi vos separatim sibi quisque consilium capitis, ubi domi voluptatibus, hic pecuniæ aut gratiæ servitis, eo fit, ut impetus fiat in vacuam rempublicam.* Ibidem SALLUST. — Dit deedt waarschynlyk CATO zeggen, dat het moeilyk viel eene Stad te behouden waar men voor een *Visch* meer gelds gaf dan voor een *Os*.

„ wapenen toe, styfde den Soldaat noch door aanspraak „ noch door oefening, vertoonde zich den Volke niet in „ de priëelen der hoven, gelyk de vuige Dieren, die, als „ men hun maar spyze aandraagt, daar liggen en zuffen, „ liet het voorledene, het tegenwoordige, het toekomen- „ de, met gelyke vergetelheid dryven (*).”

De Uitwerkzels eener weelderige gesteltenisse, om onverschilligheid ten aanziene van 's Lands zaaken, by het Volk in 't algemeen, te baaren, vertoonden zich op eene allerzigtbaarste wyze te *Rome*. Het *Romeinsche* Volk was hooglyk verstoord op AUGUSTUS, uit hoofde van eenige Wetten door hem gemaakt; maar, toen hy PYLADES, den Tooneelspeeler, die in den twist eeniger Partyen ter Stad uitgedreeven was, te rugge riep, hieldt het misnoegen op. Het Volk betoonde zich meer bekommerd over de stoorenis van deszelfs Vermaaken, dan over het verlies der Vryheid.

Maar de Uitwerkzels der Weelde, in Vaderlandsliefde te dempen, ontdekken zich niet alleen in Persoonen die vooraf in andere opzigten bedorven waren, of in de ligtzinnigheid van het ongebonden graauw; maar komen ook te voorschyn by Characters, uit anderen hoofde voorwerpen van bewondering. LUCULLUS, de Overwinnaar van MITHRIDATES, en de Vermeesteraar van *Asia*, naa dat hy zich aan Weelde en Verwyfdheid hadt overgegeeven, liet de zorg voor Staatszaaken vaaren, en boodt zyn bystand niet om de overgroeiende magt van POMPEJUS te fnuiken. —— ANTONIUS scheen op dezelfde wyze verdwaasd door de vermaaken van *Egypte*, en gaf goedschiks de beheersching der Wereld over aan eenen die veel minder was, zo in Staat- als in Krygskunde.

Vadzige Gemaklykheid, die op zichzelve eene soort van Weelde mag genaamd worden, gaat ook menigmaal met de andere soorten daar van vergezeld. De verwantschap tusschen deeze is opgemerkt door verscheide *Romeinsche*

(*) —— *Curis luxum obtendebat; non parare arma; non alloquio atque exercitio militem firmare, non in ore vulgi agere; sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque præterita, instantia futura pari oblitione demiserat.* TACITI *Histor.* Lib. III. Cap. 36. [Ik heb boven, de onverbeterlyke Vertaaling van onzen HOOFT opgegeeven.]

tohe Schryvers (*), en was duidelyk zigtbaar onder dat Volk.

Vreesagtigheid mag men, myns oordeels, voor eene andere hoedanigheid houden, welke veelal de Weelde vergezelt. De aanwas van Aandoenlykheid, de vermindering van Sterkte, en de hebbelykheid van een gemaklyk Leeven, welke de Weelde teelt, zyn alle op zichzelve ongunstig voor de kragt en rustigheid van geest, meest altoos vereenigd met standvastigheid, sterkte en werkzaamheid. —— De *Romeinen*, die, in het vroegste tydperk hunner Geschiedenisse, weinig zwaarigheids vonden in de vermeestering der barbaarschste Volken, werden, in laater tyd, zo verbasterd, dat zy gemaklyk ten prooi vielen aan het Volk door hun te onder gebragt, en by 't zelve een voorwerp werden van de verregaandste veragting (†). Men stelde vast, dat de Naam van *Romein* alles in zich behelsde wat laag, bevreesd, gierig, weelderig en valsch, was; met één woord, alles wat men ondeugd noemen kon. De Weelde, waarin dit Volk zich hals over hoofd gedompeld hadt, bragt zeer veel toe tot deeze Characterverandering.

Trotsheid wordt door Weelde opgewekt. Een Man, die gestadig alle de voldoening van zinnelyken lust voor zich ziet, zonder dat hy, om dezelve te verkrygen, eenige moeite doet, helt ligt over om zich zelven eene Meerderheid boven anderen toe te schryven, en zyne hoogvliegende denkbeelden van zyne eigen Aangelegenheid nog hooger vlugt te geeven. — De Brooddronkenheid desgelyks, welke de Weelde zo eigenaartig voortbrengt, en op zichzelve eene soort van Weelde is, wordt hierdoor op dezelfde wyze voldaan.

Om hier boven opgegeevene redenen, zullen zy, die der Weelde ten dienste staan, zeer weinig geschikt zyn voor

(*) *Multi mortales, dediti* ventri *atque* somno, *vitam secuti peregrinantes transire.* SALLUST. Bell. Catilin. —— *Quo magis pravitas* eorum *admiranda est, qui dediti corporis gaudiis, per* luxum *atque* ignaviam *aetatem agunt.* Bell. Jugurt. — *Ita injustissime* luxuria, *atque* ignavia, *pessimae artes, illis qui coluere eas, nihil officiunt, reipublicae innoxiae clades sunt.* Ibidem, Oratio Marii ad Quirites.

(†) LUITPRAND *Legat. apud* MURAT. *Script. Ital.* Vol. I. Pat. p. 481.

voor byzondere Vriendschaps-verbintenisſen (*). —— De Vriendschap vordert noodwendig eenige opöfferingen van gemak en vermaak, ten dienste van anderen; maar de Wellusteling leeft voor zich zelven, en slaat weinig of geen agts op anderen. —— SALLUSTIUS merkt op, dat lieden, aan Wellust verslaafd, als Reizigers door een land door dit leeven heenen trekken; dat wil zeggen, zonder te letten op, zonder eenige verbintenis aan te gaan met, de Menschen die in het Land huns doortochts woonen. De Oude CATO nam waar, dat de Vriendschap geen plaats kon vinden by Menschen, wier Tong en Gehemelte rasser aangedaan werd dan hun Hart.

Onbestendigheid (†), Besluiteloosheid en Zatheid zyn desgelyks Gezellinnen van een leeven in Weelde doorgebragt. Dit zien wy daaglyks door veele voorbeelden bekragtigd; en ook leeraart die zelfde Ondervinding, dat die zelfde Zatheid (‡), uit de Weelde voortgesprooten, misschien eene der zwaarste plaagen is, welke de Mensch kan lyden; en niet zelden de zodanigen, die genoodzaakt zyn dezelve te verduuren, aanzet, om, door de handen aan zich zelven te slaan, een einde te maaken aan hunne elenden.

Enkel Genot, of de Voldoening van alle Begeerten —— eene hoogte, welke zo veelen wenschen te beklimmen —— wordt den Gunstelingen der Voorzienigheid genaryk onthouden, en valt alleen den zodanigen ten deele, die zwak ge-

(*) OVIDIUS nam reeds in opmerking de Uitwerkzels van de baatzugtige geneigdheid, welke ten zynen tyde heerschte, in het omkeeren van het geen Vriendschap mogt heeten:

In pretio pretium nunc est, dat census honores
Census amicitias, pauper ubique jacet.

Fastor. OVID. Lib. I.

(†) TACITUS laat de Veranderlykheid en Onstandvastigheid van VITELLIUS niet onopgemerkt. Mobilitate *ingenii quod palam abnuerat*, Hist. Lib. II. *Vitellium subitis offensis aut intempestivis blanditiis* mutabilem, *contemnebant, metuebantque.* Ibidem Lib. II.

(‡) *Dormire priusquam somni cupido esset non famem aut sitim, neque frigus, neque lassitudinem operiri, sed ea omnia luxu antecapere.* SALLUST. Bell. Catilin.

genoeg zyn om zulks te verlangen; terwyl het zyne eigene straffe medebrengt.

In 't kort, het Menschlyk Leeven, recht begreepen, is een tooneel van Bedryf, niet van werkloos Genot; en in de Pligten des Leevens, naar eisch volbragt, bestaan desgelyks de Vermaaken van 't zelve. Zo wyslyk is de schikking der Voorzienigheid, dat het betragten van onzen Pligt zo wel tegenwoordige als toekomende Belooning te wagten hebbe.

AANMERKINGEN OVER DE KINDSHEID DER DIEREN; getrokken uit het Werk van den Heer WILLIAM SMELLIE, getyteld: *Philosophy of Natural History.*

(Medegedeeld door REINIER ARRENBERG, te *Rotterdam.*)

Door het woord *Kindsheid* verstaat men in het algemeen dat gedeelte van het leven, het welk begint by de geboorte, en eindigt met dat tydstip, op welk de Dieren het vermogen verkregen hebben, om, zonder den bystand van derzelver Ouders, voor hun eigen bestaan te kunnen zorgen. Dit tydstip verschilt grootlyks in verscheiden Dieren, weshalven de uitdrukking van *Kindsheid*, wanneer 'er van derzelver verschillende soorten gesproken word, zeer verschillende bepalingen heeft, met betrekkinge tot den tyd.

De staat van *Kindsheid* duurt by het Menschlyk geslacht veel langer dan by andere Dieren. Kinderen hebben, terstond na hunne geboorte, reeds hulp noodig, en vereischen een gestadigen bystand en oplettendheid van de Moeder. De meeste Schryvers over dit onderwerp hebben egter niet alleen de magteloosheid, maar ook de elenden, van den kinderlyken staat merklyk vergroot.

„ Een Kind (zegt BUFFON) vereischt meerder hulp „ dan het jong van eenig ander Dier; deszelfs onzeker „ leven schynt alle oogenblikken te dobberen aan den „ oever van den dood. Het kan zich niet bewegen of „ het lichaam opheffen; het heeft nauwlyks kragts ge- „ noeg om te bestaan, en om, door deszelfs geschrei, de „ smerten, die het lyd, te kennen te geven. Het is, in „ de daad, of de Natuur het onnoozel wigt reeds wilde

„ doen weten, dat het tot rampen gebooren, en al-
„ leenlyk onder de menschlyke schepsels is gebragt,
„ om deel te nemen in derzelver gebreken en aandoe-
„ ningen."

Dan deze vernederende schildery is gedeeltlyk juist, maar ook gedeeltlyk onwaar. Schoon de Kinderen langer in den staat van onnoozelheid blyven dan de jongen van andere Dieren, zyn zy egter geenzins in zulk een onvermogenden staat. Van het oogenblik van derzelver geboorte, hebben zy het vermogen om op te slorpen en door te slikken het geen hun den mond geboden word, en op dat zelfde tydstip kunnen de jongen van Hazen, Konynen, Rotten, Muizen, en anderen, niets meer doen, en zyn even zoo min in staat om zich te bewegen, of het lichaam op te heffen. Daarenboven zyn 'er zeer veele viervoetige Dieren, welken, verscheiden dagen na hunne geboorte, het vermogen nog niet hebben van te kunnen zien, daar ondertusschen de Kinderen, op het oogenblik dat zy ter wereld komen, reeds het gebruik van het gezigt genieten, welk vermogen hun binnen weinige uuren de gelegenheid tot vermaak en genoegen geeft, terwyl 'er nog veelvuldige andere soorten van Dieren zyn, welken 'er mede verscheiden dagen van verstoken blyven; ook zyn de jongen der meeste Vogels even week en nooddruftig als die der Menschen; de eersten hebben geen ander vermogen dan dat der ademhaling, en openen den mond om het voedsel van derzelver Ouders te ontfangen, en laten haren afgang loopen zoo dra het voedsel verteerd is. Indien de Kinderen, in de daad, meer pyn en smert lyden dan andere Dieren in dien staat, schynt egter de Natuur die strenge berisping niet te verdienen, welke zy somtyds ondergaat. De menschlyke lichamen worden in de samenleving, even gelyk die van sommige huisdieren, verzwakt door weelde, door kunstige manieren van leven, of door onnatuurlyke en schadelyke kleedingen, en brengen aan hunne Nakomelingen over de zaden van zwakheid en ziekte, welker uitwerkingen nimmer gevoeld worden door hen, die hunne levenswys meer naar de inrigtingen en oogmerken der natuur regelen. Om dezelfde reden, zyn de Kinderen der Wilden, het zy dezelven Jagers of Schaapherders zyn, veel sterker, gezonder, en aan minder gebreken onderhevig, dan zy, welken geteeld zyn door verlichter en tederer gestellen in de samenleving: ook vind men onder de-

zelfde regeeringen, en in denzelfden ſtaat van beſchaafdheid, denzelfden trap van weekheid en zieklykheid. De Kinderen van aanzienlyke en ryke lieden zyn in 't algemeen kinderachtiger, zwakker en zieklyker, dan die der boeren of handwerkslieden. Ondertusſchen hebben die Kinderen, in derzelver groei, van de geboorte tot den vollen wasdom, ontelbare gevoegens, welken, zoo zy de ſmert, die dezelven onvermydlyk moeten ondergaan, het zy dan onder een meer natuurlyken, het zy onder een meer kunſtigen, ſtaat van het Menschdom, niet geheel en al wegnemen, ten minſten merklyk verligten. Indien de weelde en de beſchaafdheid het lichaamsgeſtel der Kinderen verzwakken, geven zy ook gelegenheid tot wezenlyke genietingen, welken aan de Wilden volſtrekt onbekend zyn; hunne behoeften zyn weiniger, maar hunne aangenaamheden zyn ook evenredig minder.

Schoon de tyd van de kindsheid der menſchen evenredig langer is, word die dikwils nog verlengd door eene wanvoeglyke behandeling. In dit en andere Landen van Europa, zyn de Kinderen naauwlyks de baarmoeder ontkomen, en hebben het vry gebruik hunner ledematen verkregen, of zy worden andermaal verwezen tot een veel wreeder en onnatuurlyker bedwang. Het hoofd word in eene vaste houding gezet, de beenen gekluisterd, en de armen aan beide zyden tegen het lyf aangebonden, zoo dat de onnoozele wigtjes dermaten bezwagteld worden, dat zy geen vinger verroeren kunnen, en dit bedwang der zwagtels moet hun noodwendig zeer veel pyns veroorzaken. Het is waar, dat zulks geſchied met het oogmerk om te voorkomen, dat het hoofd en de ledematen, door geene onnatuurlyke of verkeerde houdingen, eene wanſtaltige gedaante verkrygen; doch men begrypt niet, dat de pogingen, die de Kinderen doen, om zich zelve los te maken, veel meer ſtrekken om hunne leden wanſtaltig te doen worden dan eenige houding, die zy zouden aannemen, wanneer zy een meerderen trap van vryheid genoten. Dan indien het waar is, gelyk het in de daad is, dat de pogingen der Kinderen, om zich van dat wreed bedwang los te maken, hun nadeelig zyn, is het tevens zeer zeker, dat de ſtaat van werkeloosheid, waar in zy gedwongen worden te blyven, hun misſchien even zoo ſchaadlyk is. Kinderen, zoo wel als alle jonge Dieren, zyn geneigd om zich te bewegen: dit bevordert hunne

ne groeijing, en de uitbreiding van derzelver zintuigen; ook versterkt het gelyklyk alle hunne ledematen, en maakt den omloop en de afscheiding van alle derzelver vogten gemaklyker; doch wanneer de Kinderen van de magt of het vermogen van beweging beroofd worden, heeft 'er eene tegengestelde uitwerking van dit alles plaats. Het gebrek van beweging vertraagt hunnen groei, en verzwakt hun gestel. Die Kinderen, derhalven, welken eene volle vryheid van beweging toegelaten word, zyn doorgaans gezonder en sterker. Wy kunnen egter niet nalaten te doen opmerken, dat, door de pogingen der Wysgeeren en Geneesheeren, de gewoonte van de Kinderen sterk te zwagtelen minder algemeen geworden is, vooral by verstandige Vroedvrouwen en Moeders; dat lang gevestigde vooroordeelen te overwinnen, en heilzamer gebruiken, door een geheel Land, in te voeren, kan niet geschieden dan door lengte van tyd en aanhoudende pogingen.

Uit welke oorzaken en omstandigheden de byzondere manieren in de behandeling der Kinderen ontstaan, is ondertusschen moeilyk te bepalen; doch het is zeker, dat de wildste en ruuwste Natien, in de behandeling hunner Kinderen, dikwils meerder oordeel en eigenaartig gedrag vertoonen dan de meest beschaafde Volken der menschlyke maatschappye. De Negers, de Wilden van Kanada, Virginie en Brasil, gelyk ook de Inboorlingen van genoegzaam geheel Zuid-Amerika, in plaats van hunne Kinderen te zwagtelen, leggen dezelven nakend in hangmatten, of hangende bedden van katoen, of in wiegen met bont gevoerd. De Peruvianen laten de armen van hunne Kinderen volmaakt vry in een soort van zak: als zy wat grooter worden, zetten zy hen tot den middel toe in een pot, die zy in de aarde graven, en welke zy met linnen of katoen vullen; door deze behandeling zyn hunne armen en hoofd volkomen vry, zonder het minste gevaar van te kunnen vallen, of eenige belediging te ondergaan. Om hen het gaan te leeren, word hun, zoo dra zy staan kunnen, de borst op een zekeren afstand aangeboden. De Kinderen der Negers kruipen, nog zeer jong zynde, op handen en voeten, naar de knieën der Moeders, en grypen haare borsten met hunne handen. In dien stand houden zy zich zeer vast, zonder eenige hulp, en blyven aanhoudend zuigen, zelf buiten eenig gevaar van

te vallen, schoon de Moeders zich voorover buigen, en haar gewoon werk verrigten. Op het einde van de tweede maand beginnen die Kinderen reeds op handen en voeten te kruipen, en, dit doende, verkrygen zy, door de gewoonte, het vermogen om met eene verwonderlyke vaardigheid te kunnen loopen.

De Wilden zyn uitermaten oplettend omtrent de reinheid van hunne Kinderen. Schoon zy niet in staat zyn om hunne bonten zoo dikwils te veranderen als wy ons linnen, vergoeden zy dat gebrek door andere hulpmiddelen van weinig waarde. De wilden van Noord-Amerika liggen de fyn gemaakte molsem van verrotte boomen op de bodems van hunne Wiegen, en ververschen het zoo dikwils als het nodig is. Op die molsem worden de Kinderen nedergelegd, en met vellen gedekt, en dit poeder, het welk zeer zagt is, slorpt de uitwerpselen der Kinderen zeer schielyk op. In Virginie worden de Kinderen naakt in een houten bak gelegd, waarin een gat is om hunnen afgang kwyt te worden, en met katoen toegedekt. Dit gebruik word byna algemeen gevolgd in het Oostlyk gedeelte van Europa, en byzonder in Turkyen, en heeft boven alles nog dit voordeel, dat 'er die beklaaglyke gevolgen, welken zoo dikwils uit de zorgelooze behandeling der Voedsters ontstaan, door voorgekomen worden.

Verscheiden Noordsche Natien dompelen hunne Kinderen, terstond na de geboorte, in koud water, zonder dat zy 'er eenig nadeel door lyden. De Laplanders liggen hunne pas geboren Kinderen in de sneeuw tot dat zy byna dood van koude zyn, en brengen hen dan in een warm bad; deze schynbaar harde behandeling word, geduurende hun eerste jaar, driemaal daags herhaald. Na dien tyd, worden de Kinderen driemaal 's weeks in koud water gedompeld. Het is in die Noordlyke Landen een algemeen begrip, dat de koude baden den mensch gezonder en sterker maken, en het is uit hoofde van dat denkbeeld, dat zy hunne Kinderen, van de geboorte af, aan dat gebruik gewennen. In de landengte van Amerika werpen zich de Inwooners, zelf dan wanneer zy sterk zweeten, in het koude water, zonder dat zy 'er eenig letsel van hebben: de Moeders baden zich insgelyks, met haar Kind, in het koud water, oogenbliklyk na hare verlosing, en ondertusschen sterven 'er by die Volken minder Vrouwen in het Kinderbedde dan

by

by die Natien, welken deze gewoonte als ten uiterste gevaarlyk beschouwen.

Met betrekkinge tot het voedsel der Kinderen, zoude het, geduurende de twee eerste maanden, enkel kunnen bestaan in de melk van de Moeder. Zonder nadeel 'er door te lyden, zal een Kind, voor het einde van de eerste maand, geen ander voedsel kunnen gebruiken. In Holland, in Turkyen, en door den geheelen Levant, geeft men de Kinderen, geduurende hun eerste jaar, niets anders. De Wilden van Kanada zogen haare Kinderen vier of vyf jaren, en sommigen zes of zeven. In gevallen van noodzaaklykheid, kan de melk van viervoetige Dieren de melk van de Moeder vervangen; doch in zulke gevallen moet men het Kind de mam van het Dier doen zuigen, dewyl de trap van warmte, die het zog der Dieren heeft, altyd eenparig en eigenaartig is, nadien de melk, door de beweging der spieren, altoos met speeksel gemengd word, het welk de spysverteering bevordert. Sommige sterke Landlieden (*) gebruiken, gelyk bekend is, geene andere zoogsters dan Geiten, en na verloop van twee of drie maanden gewennen zy de Kinderen aan eenig voedsel, dat meerdere vastheid heeft dan deze melk. Vóór het uitkomen der tanden zyn de Kinderen volstrekt onbekwaam tot eenige kaauwing, en het is daarom dat de Natuur vordert, dat zy, geduurende dien tyd, alleenlyk door zagte spyzen gevoed worden; doch als de tanden daar zyn is het even voordeelig, dat zy nu en dan niet vaster voedsels gespysd worden.

(*) De Lezer dezer Aanmerkingen moet in het oog houden, dat het Engelsch Werk van den Heer SMELLIE, te *Edinburgh*, alwaar hy Lid is van het Koninglyk Genootschap, gedrukt is, en dienvolgens, dat hy, van de gebruiken onder de Landlieden gewag makende, daar mede die van *Schotland* bedoelt.

(Het Vervolg en Slot hier na.)

NATUURLYKE HISTORIE VAN HET STORMVOGELTJE.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Schoon de Naam van *Stormvogel* meer of min op alle *Petrellen* past, wordt dezelve, by voorrang, en met byzonderen nadruk, door alle Zeelieden gegeeven aan de *Petrel*, die, wat de grootte betreft, den laatsten rang bekleedt. Het *Stormvogeltje* is niet grooter dan een *Vink*, uit welken hoofde CATESBY 'er den naam van *Stormvink* aan geeve. Deeze is de kleinste van alle Vogelen met gevliesde Pooten, en men heeft reden om zich te verwonderen, dat een Vogeltje, zo klein, zich, op alle afstanden van het Land, diep in Zee waage. Dan het schynt, in de daad, met al zyne stoutmoedigheid, een gevoelen van zwakheid te bewaaren; want het is een der eersten die eene schuilplaats tegen den op handen zynde Storm zoekt. Het schynt dien vooruit te gevoelen, door voor het Instinct merkbaare gewaarwordingen in de Natuur, schoon voor onze Zinnen niet te ontdekken. De beweegingen van het *Stormvogeltje*, en de aannadering van 't zelve, kundigen altoos den Zeelieden den naderenden Storm aan.

Wanneer men, by stil weêr, een bende deezer kleine *Petrellen* achter het Schip ziet, en ten zelfden tyde zich in het zog van het Schip houden, blykbaar eene schuilplaats agter den steven zoekende, haasten zich de Matroozen met de zeilen te bergen (*), en maaken zich gereed om den Storm af te wagten, welke niet mist eenige uuren laater te komen (†). In gevolge hiervan is de

(*) *Catervatim hæc si navigantibus appropinquent deponenda esse subito vela, intelligentens norunt.* CLUSIUS, *Auctuar.* p. 368.

(†) Meer dan zes uuren vóór den Storm heeft dit Vogeltje des een voorgevoel, en neemt de toevlugt tot de Schepen in Zee. De Heer LINNÆUS tekent op. (*Zie Collection Academique, partie etrangere*, Tom. XI. p. 54.) „ Op den 14 van Mai, „ zagen wy, tusschen het Eiland *Corsica* en dat van *Monte* „ *Christo*, achter het Schip een vlugt *Petrellen*, bekend on- „ der den naam van het *Stormvogeltje*. Toen deeze Vogeltjes „ ons naderden was het drie uuren in den naamiddag; het „ weêr was schoon, de wind Zuidoost, en bykans stil; maar „ ten zeven uuren liep de wind Zuidwest, met veel geweld, „ de

de verschyning van dit Vogeltje op Zee teffens een teken van onrust en van behoudenis, en het schynt, dat de Natuur, om die heilzaame waarschuwing te geeven, deeze Vogeltjes in alle Zeeën gezonden heeft; want deeze soort van *Stormvogeltjes* schynt overal verspreid; „ men „ vindt ze, volgens FORSTER, even zeer in de *Noord*- als „ in de *Zuid-Zeeën*, en bykans op allerlei Breedten (*)." Veele Scheepslieden hebben ons verzekerd, dat zy deeze Vogeltjes aantroffen op alle streeken door hun gehouden (†). Zy vallen niet gemaklyk te vangen, en zyn daar door langen tyd het oog der Waarneemeren ontgaan; want, wanneer men ze doodt, verliest men ze doorgaans in het schuim van 't zog van het Schip, waarin het kleine lichaam als omwonden wordt (‡).

Het *Stormvogeltje* vliegt met eene verbaazende snelheid, hier in geholpen door de lange vleugelen, die in gedaante zeer op de vleugelen der Zwaluwen gelyken (§); ook

„ de lugt werd bewolkt en ontsteld, de nagt was zeer donker, en de verdubbelende Blixemstraalen vermeerderden de „ akeligheid van dit tooneel; de Zee liep verbaazend hoog, „ en wy vonden ons genoodzaakt, den geheelen nagt met on„ derzeilen by te leggen." *Extrait du Journal d'un Navigateur.*

(*) *Observations*, p. 184.

(†) Deeze Vogels vindt men aan alle Oorden van den *Atlantischen Oceaan*, en men ziet ze op de Kusten van *America* zo wel als op die van *Europa*, op ettelyke honderden mylen afstands van het Land: zo ras de Zeelieden ze bemerken, houden zy het voor een teken eens naderenden Storms. CATESBY, *Hist. Nat. de Caroline*, *Append.* p. 14. Ik heb eene groote menigte van deeze Vogelen by elkander gezien, in 't midden van de uitgestrektste en Noordlykste deelen van den *Oceaan*, waar zy meer dan honderd mylen van de *Engelsche* Kust moesten afweezen. EDWARDS.

(‡) Op één deezer Vogeltjes, schryft de Heer LINNÆUS, hadt men in de vlugt geschooten, en gemist; het schot baarde geen schrik; den prop ontdekt hebbende ging het daar op zitten, houdende dit voor eene soort van voedzel, en men greep het met de hand.

(§) „ Door zyne lange vleugelen weet het *Stormvogeltje* „ zich, op één oogenblik, in de hoogte te heffen, dat het uit „ het gezigt vliegt, of zich zydlings te verwyderen: maar deeze „ zelfde uitgestrektheid van vlugt, zo gunstig by schoon weêr, „ brengt te wege, dat het, by sterken wind, de speelbal van „ den-

ook weet het rustpunten te vinden te midden van de woedende golven en klotzende baaren; men ziet, dat ze zich ter beschutting begeeven in de diepe kuilen, welke de golven van eene ontroerde Zee vormen, en zich daar eenigen tyd ophouden, schoon de baar met eene groote snelheid voortrolle. In deeze zo zeer beweegende vooren der baaren loopt het *Stormvogeltje* gelyk de Leeuwrik in de vooren der velden: het is niet door zyn vlugt dat hy overeinde blyft en zich beweegt; maar, met loopen op de vleugels zich in balans houdende, trappelt het de oppervlakte des waters met eene groote snelheid (*).

De kleur van de Pluimadie der *Stormvogeltjes* is donker bruin, met een purperen weerschyn voor aan den hals en op de dekveeren der vleugelen, en andere blaauwagtige schitterende stippen op de afhangende veeren; de stuit is wit; de uiteinden der vleugelen gaan, ingeslaagen zynde, en elkander kruissende, voorby den staart. Het heeft, even als de andere *Petrellen*, een spoor, ter plaatze van den achtersten vinger, en, volgens het maakzel van den bek, welks boven en beneden kaak nederwaards omgekromd is, behoort het tot het Geslacht der *Petrels Puffins*.

Het blykt, dat 'er eene Verscheidenheid in deeze Vogelsoort plaats hebbe; de *Kleine Petrel* van *Kamtschatka* heeft witte einden aan de vleugels (†); die van de Zeeën aan de Kust van *Italie*, in welker beschryving de Heer SALERNE uitweidt, en welke hy onderscheidt van ons *Stormvogeltje*, heeft, volgens deezen Vogelbeschryver, blaau-

„ denzelven, en een flachtoffer, worde: als het, derhalven, bemerkt, dat de lugt van achteren overlaaden is, zoekt het een „ vryer lugt, en streeft, door zyn snelle vlugt, den Storm „ vooruit, die welhaast volgt." SALERNE, p. 384.

(*) *Pegasium dixeris, siquidem super ipsos fluctus, incredibili pedum velocitate transcurrere, ac nimbi instar ferri, non sine admiratione videas.* CLUSIUS. Hoewel de Pooten tot zwemmen geschikt zyn, weeten zy zich ook daarvan tot loopen te bedienen: dit doen zy niet zelden; want men ziet ze dikwyls, met groote snelheid, loopen op de golven, als dezelve allerongestuimigst zyn. CATESBY.

(†) De *Procellaria*, of de Vogels die de Stormen aankondigen, hebben omtrent de grootte van eene *Zwaluw*: zy zyn geheel zwart, de vleugels uitgezonderd, die witte tippen hebben. *Histoire de Kamtschatka*, Tom. II. p. 49.

blaauwe, violette en purperen, kleuren; doch wy houden het daar voor, dat deeze kleuren niets anders zyn dan weerschynen, die den donkeren grond der Pluimadie opluisteren (*); en wat de witte of witagtige vlekken betreft, van welke LINNÆUS gewaagt in zyne beschryving van de *Kleine Petrel* van *Zweeden*, welke dezelfde is als de onze, die geringe verscheidenheid hangt buiten twyfel alleen van den ouderdom af.

Wy brengen tot deeze *Kleine Petrel* het *Rotje* van *Groenland* en *Spitsbergen*, waarvan de *Hollandsche* Zeelieden gewaagen; want, schoon hunne aantekeningen niet van de naauwkeurigste zyn, blyft 'er genoeg characteriseerends in over om te kunnen oordeelen over de gelykvormigheid van het *Rotje* met ons *Stormvogeltje*. „ Het „ *Rotje* heeft," volgens deeze Reizigers, „ een krommen „ bek . . . . slegts drie vingeren, die met een vlies zyn „ zamengevoegd . . . . is bykans zwart over geheel het „ lyf, uitgenomen dat het den buik wit heeft, . . ook „ treft men 'er eenige aan welker vleugels met zwart en „ wit gevlekt zyn . . . . . voor het overige gelykt het zeer „ op een *Zwaluw* (†)." — ANDERSON schryft, dat *Rotje* zo veel zegt als *Kleine Rot*, en dat dit Vogeltje met de daad de zwarte kleur en de kleinheid van een Rot heeft, en dergelyk geluid slaat. — Het blykt, dat deeze Vogeltjes alleen *Spitsbergen* en *Groenland* aandoen om 'er te broeden. Zy vervaardigen de Nesten even als alle overige *Petrellen*, in naauwe en diepe gaten, onder de ruïnen van afgebrokkelde rotzen, aan de Kust, zeer digt by de Zee: zo ras de jongen in staat zyn om het nest

(*) SALERNE, *Ornithol.* p. 384.

(†) Zy schreeuwen *Rottet, tet, tet, tet, tet*, eerst zeer sterk; en het verflaauwt by trappen; misschien heeft dit geschreeuw aanleiding gegeeven tot den naam van *Rotje*: zy maaken meer geraas dan andere Vogels; dewyl zy een zeer scherpen en doordringenden toon slaan. Zy maaken de nesten van mosch, meestal in de spleeten der rotzen, soms op het gebergte: daar was het dat wy een groote menigte met stokken doodsloegen. Zy aten daar wormen en dergelyk voedzel. Eerst doodden wy eenigen deezer Vogelen op het Ys, den 23 van Mei; doch vervolgens kreegen wy 'er veele op *Spitsbergen*. Deeze Vogels zyn zeer goed om te eeten, en de beste naast die men *Strandloopers* noemt; zy zyn vleezig en vet. *Recueil des Voyages du Nord*. Rouan 1716. Tom. II. p. 93.

nest te verlaaten, gaan het Mannetje en Wyfje met dezelve uit, en, dus éénmaal het nest verlaaten hebbende, keeren zy 'er niet in weder (*).

Wat aanbelangt de *Kleine duikende Petrel*, van welke COOK en FORSTER spreeken (†), wy zouden deeze ook by ons *Stormvogeltje* rangschikken, indien deeze Reizigers, door het byvoegzel van *duikende*, niet aanduidden, dat deeze *Petrel* het voor eene gewoonte heeft om onder het water te duiken, 't geen wy van ons *Stormvogeltje* niet weeten.

(*) *Hist. Nat. d'Islande & Groenland*, Tom. II. p. 54.

(†) In het Kanaal van *Koningin Charlotte* (in *Nieuw Zeeland*) zagen wy groote Benden van *Kleine duikende Petrellen* (*Procellaria Tridactila*) scheerende boven het water, of zwemmende op een grooten afstand, met eene verbaazende snelheid. Zy scheenen volmaakt dezelfde met die wy gezien hadden toen wy het Land van *Kerguelen* zogten op 48° Breedte. COOK, *Second Voyage*, Tom. I, p. 217. —— Op 56° 46′ Zuider Breedte, werd het weêr schoon, en wy ontdekten *Kleine Duikers*, gelyk wy ze noemden, behoorende tot de *Petrellen*; ik had ze nooit zo verre van de Kusten verwyderd gezien: waarschynlyk waren deezen tot dien verren afstand verlokt door eenige Vischschoolen: in de daad het was zeker dat wy ons daar omringd vonden door Vischschoolen; dewyl wy by ons hadden een groot aantal *Blaauwe Petrellen*, *Albatrossen*, en ander Gevogelte, 't geen men doorgaans in den grooten Oceaan aantreft. Alle, of bykans alle, verlieten ons vóór den nagt. *Idem*, Tom. II. p. 157.

BYZONDERHEDEN VAN DE NIEUWE VASTIGHEID VAN SIERRA LEONE, OP DE KUST VAN AFRICA.

(Ontleend uit *an Authentic Account of the Expedition to Bulam*, &c. *By* J. MONTEFIORE.)

De *Sierra Leone* Compagnie kost, dit kan niet geloochend worden, zeer veel gelds; doch heeft een groot kapitaal te haarer ondersteuning. Alle eerst geplante Vastigheden hebben, in den beginne, met eenige zwaarigheden te worstelen; en derhalven heb ik, als men volhardt, geen twyfel, of deeze zal in 't einde gelukken: dezelve mag beschouwd worden in het zelfde licht als een

een Plantadie van Hout, waar van men zich in eenige jaaren geen voordeel kan belooven. —— Mr. DAWES, de tegenwoordige Gouverneur, is een Man, in alle opzigten voor zyn ſtand berekend, en van groote bekwaamheden, en hy handelt alleropregtst, ten meesten voordeele van de Compagnie.

Deeze Volkplanting is gelegen aan de Rivier *Sierra Leone*, door de *Portugeezen* zo genaamd van wegen het groot aantal *Leeuwen*, die zich voorheen in het omſtreeks liggend Gebergte onthielden. De Lugtsgeſteltenis is over 't algemeen ongezond voor *Europeaanen*, bovenal in de berghagtige gedeelten: het vlakke veld is zo ſlegt niet; dewyl het in den naamiddag daar gemaatigd is door de winden die als dan doorgaans uit Zee komen. —— De Baay en de mond der Riviere leveren eene groote verſcheidenheid van Visch uit; en aan de klippen vindt men overvloed van Oesters. —— Het Land, omſtreeks de Volkplanting, brengt Ryst, Orangeäppelen, Limoenen, Bannanas, Yams en Casſava, voort, en veele ſoorten van witte Pruimen. —— Op het Gebergte groeijen de Palm- en Cacao-boom: in de daad het Land is dermaate met Geboomte bezet, dat het een onafgebrooken bosch ſchyne. —— In de Bergen is veel Wild Gedierte, als Tygers en Wilde Zwynen; ook ziet men 'er Aapen en Slangen. In de Bosſchen zyn Duiven, Pappegaaijen, met ander Gevogelte; als ook Harten en Geiten.

De Inboorelingen zyn zo zwart niet als die der nabuurige Landen. De Mannen zyn over 't algemeen groot en welgemaakt: de Vrouwen hebben zeer bevallige trekken; doch vallen kort en ſterk; zy worden geſtaag aan zwaaren arbeid gehouden. Het is een zeer twistagtig, oploopend en wraakzugtig, ſoort van Volk; om de minſte beuzeling zullen zy een *Palaver*, of Zamenkomst, aanleggen, om, ter vergoeding, ſterken Drank af te perſen, aan welks gebruik zy zeer verſlaafd zyn. Om deezen te krygen zullen zy van alles afſtand doen; ja men heeft my onderrigt, dat de Opperhoofden menigmaal ten dien einde hun Volk verkoopen. By alle Plegtigheden, als die van Huwelyksverbintenisſen en Begraafenisſen, en op hunne *Palavers*, drinken zy bovenmaatig, waar uit twisten ontſtaan, die zelden zonder bloedvergieten afloopen. Men weet voorbeelden, dat zy, by hunne Lykplegtigheden, die eene week duuren, een Oxhoofd Rum gebruikten. Zy zetten zich rondsom 't zelve tot dat het ledig is; by tus-

tusschenpoozen hunne Zangen aanheffende, onder het slaan op hun Trom.

De Mannen neemen de gevaaren des Krygs, en den arbeid van jaagen en visschen, waar. Van de *Europische* Schepen, die de Kust aandoen om Slaaven te handelen, krygen zy Snaphaanen, waar op zy zeer gesteld zyn, en waar mede zy zeer behendig weeten om te gaan. —— De Vrouwen bearbeiden het land, maaken Olie van Palmboomen, spinnen Katoen, en brengen het geen zy vervaardigd hebben ter markt. Niet vreemd is het te zien, dat eene Vrouw, met twee Kinderen op haare armen, en een zwaaren last op 't hoofd, van het gebergte afkomt, terwyl haar Man agter haar aankomt zonder eenigen last dan zyn Snaphaan, fluitende en zingende.

Een stuk doek, doorgaans blaauw of wit, maakt de kleeding der Vrouwen uit; het is vastgemaakt omtrent den middel, en kan opgetrokken worden tot om de schouderen. De Kinderen worden om den middel vercierd met een weefzel van glasen koraalen. —— Der Mannen kleeding verschilt slegts weinig van die der Vrouwen; doch deezen zyn zeer gesteld op de kleederen van *Europeaanen*, en toonen zich blykbaar groots als zy dezelve aanhebben.

De Huizen, of Hutten, der *Sierra Leoners* zyn laag, en met stroo gedekt; eenige rond, andere langwerpig. Hun Huisraad bestaat in yzeren potten om hunne spyzen in te kooken, uitgeholde Kalbassen om 'er Palmwyn in te verzamelen, eenige weinige aarden schotels, en een groote tinnen schotel om 'er hunne Oesters en Schelpvisschen in te doen. Hun bed is een mat, waar op zy slaapen zonder eenig overdekzel. Hun Voedzel bestaat voornaamlyk in gekookte Ryst, Kruiden, Vrugten, Schelpvisschen en Oesters, welke zy boven alle lekkernyen keuren. —— Zeer zyn zy op dansen gesteld, en brengen veelal de avonden door in dat vermaak. Hun Muzyk maaken zy op een Trom, of een uitgehold stuk houts.

Wat den Godsdienst deezer Inlanderen betreft, zy gelooven in eenen Toekomenden Staat; doch schynen geen Voorwerp van Eerdienst te hebben; alleen blykt het dat zy eenige eerbiedenis aan de Zon en Maan toebrengen. Zy koesteren veele bygeloovige begrippen; en hebben een hoog gevoelen van hunne tovermiddelen, die zy steeds in een zak aan hun hals draagen.

Zy vervaardigen zeer goed Matwerk; een gedeelte daar

 van

van is fynder, en in alle opzigten beter, dan 't geen wy in *Europa* hebben; van de groover soort bedienen zy zich om op te slaapen; de fyner verruilen zy aan de *Europeaanen*.

De *Sierra Leone* Compagnie heeft eenig land gekogt aan den oever van den *Boulon*, liggende tegen over deeze Volkplanting, en daar een Zuikerplantadie aangelegd. Voor weekloon laaten zy een gedeelte der Inwoonderen op deeze Plantadie werken, die, schoon nog in de beginzelen, egter in goeden staat is. Het land is vlak, doch de grond ryk, en brengt eene groote hoeveelheid Ryst voort.

De Koning van *Nambana*, in wiens Grondgebied deeze Plantadie gelegen is, een zeer eerwaardig oud man, is hier op een *Palaver* geweest. Hy is een groot Vriend der *Engelschen*, en geeft zich veel moeite om hunne Zeden en Grondbeginzels aan te neemen; maar zyn Volk is, even gelyk meest alle *Indiaanen*, overgegeeven aan het onmaatig gebruik van sterken Drank. Hy heeft een Zoon, die zich tegenwoordig in *Engeland* bevindt, by den Heer THORNTON, om 'er eenige opvoeding te ontvangen. Het is te hoopen, dat, by zyne wederkomst in zyn Geboorteland, zyne denkbeelden, hem ingestort door bekwaame Leermeesters, en aangenomen door de verkeering voor eenigen tyd onder een beschaafd Volk, hem zullen aanzetten, om, in de gemoederen zyner Landgenooten en Nabuuren, eenige begrippen te verwekken van eenen Almagtigen Schepper, en van Menschlykheid, en hun, althans in zekere maate, te ontheffen van die woesten wildheid, welke hun thans zo ongelukkig kenmerkt.

Een versch voorbeeld van hunne wreedheid, geen zes myllen van deeze Plaats betoond, moet ik hier verhaalen. Het toont, op de sterkste wyze, tot welk eene maate van barbaarschheid het menschlyk hart zich laat vervoeren, als het niet beteugeld wordt door de beschaaving der Maatschappye, en dat geen lengte van tyd genoegzaam is om hun de wraak te doen afleggen. —— Een *Deensch* Schip, op deeze Kust gekomen tot den Slaavenhandel, werd in 't eerst zeer wel bejegend; doch, in den nagt, het Scheepsvolk geen behoorelyke wagt houdende, bedienden zich de Inboorelingen van die gelegenheid, om Schip en Laading te vermeesteren, en vermoordden al het Volk aan boord. Zy verontschuldigden zich, wegens deeze booze daad, met by te brengen, dat, omtrent zestien jaaren

ge-

geleden, een *Hollandsch* Schip, daar om te handelen gekomen, eenigen van hun Volk gestoolen hadt. Eenigen, die zich op deeze Kust nedergezet hebben, bevorderen eer zulke vyandlyke bedryven dan dat zy dezelve verhinderen; dewyl zy terstond het Schip en de Laading kogten.

Ik heb, zints myne eerste aankomst, aan dit gedeelte van de Kust veele moeilykheden uitgestaan, veroorzaakt door myne laatste ziekte; en, schoon ik gezond gebleeven ware, moest ik my eenige ongemakken in eene eerst aangelegde Volkplanting voorstellen. —— De Donder en Blixem zyn hier zo allerverschriklykst, dat ik geen woorden bezit om 'er een genoegzaam denkbeeld van te geeven. —— Tegenwoordig is de grond overdekt met roode Mieren, en andere Insecten. De Mieren hebben dikwyls bezit genomen van eene Hut, en de Bewoonders genoodzaakt dezelve te verlaaten; dewyl zy anderzins gevaar van hun leeven zouden geloopen hebben, met zulk eene menigte komen zy te gelyk aan.

Meer dan tweehonderd der Volkplantelingen, met veelen der Inwoonders, zyn druk bezig met het houtgewas weg te ruimen. Zy krygen weeklyks arbeidsloon, behalven het eeten, waar voor men zorgt. Zy bevinden zich in betere omstandigheden, in verscheide opzigten, dan het Werkvolk in *Engeland*; vermids de Compagnie hun alle aanmoedigingen schenkt, welke zy kunnen begeeren of verlangen. Het is onbegrypelyk met welk een lust zy aan hunnen dagelykschen arbeid gaan, 's morgens ten vyf uuren, en daar mede tot in den naamiddag aanhouden, wanneer een ieder aan zyn eigen zaaken gaat, en zyn tuin bewerkt. 's Avonds houden zy gezelschappen, waar zy veelal zich verlustigen met Psalmzingen. Het is een wellust te zien, hoe zy Zondags, in de beste kleeding uitgedoscht, te Kerk gaan; weltevredenheid en geluk is op hun aangezigt te leezen.

Hier is eene School opgerigt tot onderwys der Kinderen der Volkplantelingen, die 'er leezen en schryven leeren. Verscheide Inbboorelingen der nabygelegene landen beginnen hunne Kinderen na *Sierra Leone* te zenden, om 'er onderwys te haalen. Men mag, uit deezen hoofde, denken, dat, in het verloop van eenige weinige jaaren, de Inwoonders omstreeks deeze Volkplanting nuttige Leden der Maatschappye zullen worden. De *Sierra Leone*

Compagnie heeft zeker groote verdienſten in het hervormen van de Zwarten die hier woonen, voorheen peſten der Maatſchappye, en die geen het minſte denkbeeld van Godsdienst of Zedeleer hadden; doch nu zo verre van hunne voorgaande verbastering terug gekomen zyn, dat zy ten minſten gelyk ſtaan met het gemeene Volk by de beſchaafdſte Natien.

Men heeft ten oogmerke, om, onmiddelyk naa dat een geſchikte plek gronds gehavend is, de Stad te verleggen, en te herbouwen volgens een eenpaariger plan: onlangs is 'er een overſlag van gemaakt. Tegenwoordig zyn de Hutten, of Huizen, meest van gevlogte takken, met klei, en de daken met zooden, belegd, waar in zich veele Ratten en Haagdisſen onthouden: dan eenigen van de kundigſte Volkplantelingen hebben voor zich vry goede Woouingen van hout vervaardigd.

By den eerſten aanleg der Volkplantinge heeft de Compagnie het noodige gezonden tot ruime Huizingen voor den Gouverneur en de voornaamſte Bedienden: een deezer gebruiken zy tot de Kerk en de School. Twee gereed gemaakte Hospitaalen, onlangs uit *Engeland* gekomen, heeft men geſchikt tot verblyven der eerſte Klerken; de zwarte Bewoonders zyn aan de lugtſtreek zo gewend, dat zy dit beſchutzel niet behoeven. Een goed ſteenen Huis is gebouwd, digt by de landingplaats, voor den Pakhuismeester, waarin eene bewaarplaats voor drooge goederen: hier kunnen de Volkplantelingen zich *Europiſche* goederen aanſchaffen; en worden ze hun voor een zeer maatigen prys afgeleverd. Men heeft desgelyks een aanvang gemaakt met het oprigten van een ſteenen Pakhuis, dat, voltooid zynde, de laadingen van verſcheide Schepen zal kunnen bergen.

Het Regt wordt hier met de grootſte onzydigheid bediend, geen misdryf ongeſtraft gepleegd; elke overtreeding, in tegendeel, met geesſeling of gevangenis betaald gezet. Of is de misdaad van een ſchriklyker natuure, dan wordt de Schuldige, ter eerſte gelegenheid, na *Engeland* gezonden, om naar verdienſten ſtraffe te ontvangen. Dit laatſte vonnis is onlangs uitgeſprooken over een der Volkplantelingen, die, naa een wettig onderzoek, bleek, aan een Handelſchip een Slaaf verkogt te hebben. Een misdryf 't welk hier met de zwartſte koole gebrand merkt ſtaat; naardemaal de eerſte inſtelling van de *Sierra*

Le-

Leone Compagnie meer gevormd was met een oogmerk om den Slaavenhandel af te ſchaffen, dan om eenige groote winst of voordeel welk de Compagnie van deeze Vastigheid wagtte.

LEEVENSSCHETS VAN DEN HEER ABAUZIT. Door M. B. . .

(*Vervolg en Slot van bl.* 161.)

In de Oude en Hedendaagſche Aardrykskunde was ABAUZIT door en door bedreeven, en mogt, ten aanziene van die Onderwerpen, een wandelende Boekery heeten; men mogt zeggen dat hy *Oud Griekenland* en *Egypten* beter kende, dan de oude *Grieken* en *Egyptenaars* die Landen gekend hádden; alle zyne Kaarten waren vol met nuttige aanmerkingen over de Aardrykskunde (*). Eenige Kaarten hadt hy zelve vervaardigd, als die van *Egypte*, van het Meir van *Geneve*; deeze laatſte gaf hy aan den Hertog VAN RICHMOND, die dezelve te *Londen* in 't koper deedt brengen; voor zich zelven hadt hy een andere gemaakt, die niet meer voorhanden is. Dan men heeft nog zyne Kaart wegens den overtocht van CESAR uit *Gaulen* na *Groot-Brittanje*, waarby zeer geleerde Aantekeningen; hy hadt daar mede zyne Atlas opgevuld; als mede zyn Reisboek door alle de Landſchappen van het Ryk van ANTONINUS, dat van BURDIGALA na *Jeruſalem*, en van HERACLEUS door *Aulona* en *Rome* tot aan *Milaan*.

Men

(*) Van alle Aardrykskundigen ſtonden by hem in de hoogſte agting de Heeren DE LISLE en DANVILLE; de laatſte was misſchien de éénige, die, in de Kaart des *Heiligen Lands*, *Antipatris* op eenigen afſtand van de Zee geplaatst hadt, en de Heer ABAUZIT bewees, uit eene plaats by JOSEPHUS, beſlisſend die ligging. In de Kaart van *Oud Italie*, van dien zelfden Aardrykskundigen, vondt hy eene misſtelling, welke hy met anderen gemeen hadt, in *Bauta* der *Romeinen* te ſtellen waar thans *Bonne* ligt, in *Faucigni*, de groote weg, welke hy doet loopen door *Geneve*, en die kleine Stad zou zich uitgeſtrekt hebben tot dorre en bykans ontoeganglyke Gebergten. *Bauta* was, volgens hem, het *Oude Anneci*.

Men kon ABAUZIT ten aanziene der Gedenkpenningen niet bedriegen door de volkomenste Naamaakzels der Oudheid. Hy hadt met alle oplettenheid in de Zeden en Gewoonten der Ouden zich geoefend; deeze kennis kwam hem te stade tot het recht verstaan der Opschriften, en diende hem om eenige der twyfelingen, waar in de Geschiedkunde ons nog laat, op te helderen.

ABAUZIT zou eene uitmuntende Tydrekenkunde hebben kunnen opstellen; hy vergenoegde zich met de dwaalingen der beroemdste Tydrekenkundigen te verbeteren (*).

Dee-

(*) Ik heb eene Aantekening van zyne hand gevonden, welke ten bewyze hiervan kan strekken. „ In gevolge van „ myne Waarneemingen, is de Heer NEWTON van gevoelen „ veranderd. Hy heeft de Verduistering (waargenomen door „ THALES) in 't Jaar vóór Christus 585 gesteld, naar uitwyzen van zyne *Opera posthuma*, uitgegeeven door CASTILIONE. „ Langen tyd vóór dat de Heer DES VIGNOLES zyne Chronologie hadt uitgegeeven, schreef ik hem, dat ik my aan den Dag „ hieldt van EUDEMES den *Griek*, met de *Histoire l'Astronomie* „ en PLINIUS, te weeten het 4de Jaar van de XLVIII *Olympiade*, „ 't welk overeenkomt met het Jaar 585, wanneer op den „ 28 van May een Eclips van ☉ meer dan geheel voorviel, „ volgens de tafelen van LANSBERGE voor de Middaglyn „ van *Smyrna* of van *Ephese*, en dat de Berekening der Starrekundigen nog volkomener was voor de *Hooge Bosschen*, die „ de Ryken der *Meden* en *Lydiers* vaneen scheiden. Hy antwoordde my, dat hy LANSBERGE volgde, en dat hy myne „ Aantekening in zyn - Werk zou plaatzen. Indien de Heer „ MAYER deeze Eclips in een ander Jaar gesteld heeft, wanneer men eene geheele Verduistering gehad heeft, betwist „ ik zulks niet; maar hy heeft niet beweezen, dat het de „ Eclips is van welke hier gehandeld wordt, voorspeld door „ THALES, in het 4de Jaar van de XLVIII *Olympiade*, het 170 „ naa de Bouwing van *Rome*, volgens PLINIUS, gelyk ik getoond heb in een kleine Verhandeling gezonden aan den „ Heer FRERET, naa myn Brief aan den Heer DES VIGNOLES. „ Het Jaar van die volslaagene Eclips, waar in de Vrede gemaakt werd tusschen ALYATTE en CYAXARE, of diens Opvolger ASTIAGES, regelt de Tydrekenkunde van dien tyd, en die „ van de Heilige Schrift, wegens den Inval van den *Gog* en den „ *Magog*, of der *Scythen* in *Palestina*. Zie EZECHIEL XXXIX, „ enz. en HERODOTUS". De *Kronyk* van EUSEBIUS heeft onze Tydrekenkundigen misleid. Merkt hier by op, dat Vader LE

COMP-

Deeze Weetenschappen, gevoegd by eene diepe kennis der Geleerde Taalen, deeden hem veele misslagen ontdekken in de verscheide Overzettingen, welke men ons van den Bybel gegeeven heeft. Hadt hy zelve daar van eene Overzetting vervaardigd, hy zou onze Heilige Boeken ontheven hebben van veele Wonderwerken, die, zo als hy beweerde, alleen derzelver bestaan hadden dank te weeten aan de zugt tot het Wonderbaare en aan de onkunde der Overzetteren, en die, zonder de eenvoudigen te stichten, kundigen ergeren.

ABAUZIT verstondt alle deelen der Fraaije Letteren (*); hy heeft zelve Verzen gemaakt; doch men moet bekennen, dat, wanneer hy over eenige Dichtstukken oordeelde, de naauwkeurige Taalkenner soms den Man van Smaak deedt schuil gaan.

Indien zyne Kundigheden groot waren, zyne Zedigheid was niet minder. Ik zal 'er slegts twee staaltjes van bybrengen, van eene soort, waar in het allerbezwaarlykst is dezelve te bewaaren. Daar uit, dat de Heeren van de Academie der Weetenschappen den graad ten Noorden van *Parys* min uitgestrekt gevonden hadden, dan die ten Zuiden van dezelfde Stad (†), hadt de Heer DE FONTENELLE besloten, dat de Aarde een Spheroïde was, plat aan de *Poolen*. De Heer ABAUZIT beweerde, in tegendeel, dat, indien de Waarneeming wel gedaan ware en zeker ging, de Aarde eene Spheroïde moest weezen na de *Poolen* verlengd, en hy beweest het door een zeer eenvoudig betoog, door hem geplaatst aan 't hoofd van zyne *Memoire sur la Figure de la Terre* (‡). Hy schreef daar over aan een zyner Vrienden te *Parys*, en FONTENELLE verbeterde het eenigen tyd daar naa. Terstond zorgde ABAUZIT dat zyne *Memorie* niet in druk kwam; hy weigerde dezelve te leveren, en twee

COMPTE (*Lettre* I. *sur la Chine*). Vader PETAU verhaaten heeft, en ook deeze Eclips op den 28 May 585 stelt.

(*) De Heer DE VOLTAIRE kende ABAUZIT in diens Ouderdom, agtte hem hoog, ging hem zien, en raadpleegde hem bywylen.

(†) *Memoires de l'Academie*.

(‡) Deeze *Memorie* was slegts een klein gedeelte van een veel grooter Werk over de *Theorie des Corps Celestes & les Causes de leurs Phenomenes, tirées du seul principe de la Pesanteur*.

twee jaaren vóór zyn dood nam hy 'er de eerste bladzyden van weg, 't welk die waren in welke hy bewees, dat FONTENELLE zich vergist hadt. — De Verhandeling van den Heer DANIEL BERNOULLI, over den Vloed en Ebbe der Zee, doorloopen hebbende, hadt hy geleezen, dat de hoogte der Vloeden, in een omgekeerde reden, stondt tot de *Digtheid* der Vloeistoffe, dat, by gevolge, de Vloeden veertien maalen minder hoog zouden weezen, indien de Oceaan uit Kwik bestondt, zonder in opmerking te neemen, dat de aannaderingen van verschillende lichaamen na een zelfde lichaam alle gelyk zyn in gelyke tyden, hoe verschillend ook de *Digtheid* moge weezen. — Zy, die weeten hoe zeer streelend het is eene Misstelling te ontdekken in het Werk van een groot Man, zullen hem bewonderen, die het weigert 'er zich eene eer van te maaken die ontdekt te hebben.

Als Lid van het Wetgeevend Lichaam, gedroeg hy zich altoos wys, altoos gemaatigd; dit laatste strekt soms niet tot lof; 'er zyn gevallen, waarin de gevaaren des Vaderlands Gemaatigdheid Zwakheid doen worden. In de onlusten van den Jaare MDCCXXXIV, was hy, door zyne verkeering, verknogt aan de zodanigen, die een meer Aristocratisch Bestuur begeerden, dan het onze is; maar zyn hart was Volksgezind. Hy was zulks nog meer, staande de laatste oneenigheden; hy verborg zyne gevoelens in geenen deele, en, gelyk hy niet alles in de Tegenparty wraakte, keurde hy alles by zyne Party niet goed. Beiden zogten zy hunne eischen gevestigd te krygen: ABAUZIT hadt 'er geene, en hy dagt alleen op 't welzyn des Vaderlands; hy voorzag terstond, met leedweezen, dat deeze Onlusten op nieuw een Middelaarschap van buiten zou te wege brengen; voor deeze vreesde hy, dezelve aanziende als vernederend voor de Overheid, voor de Burgers, en voor den ganschen Staat. Hy genoot de vertroosting niet van den Vrede in zyn Vaderland hersteld te zien, en het is misschien in deeze byzonderheid alleen dat hy ongelukkig geweest hebbe (*).

(*) ABAUZIT schreef twee *Dissertations sur l'Histoire Ancienne de Geneve*, welke men vindt in die van SPON. Tom. IV. Hy besprak aan de Stads Boekery verscheide Handschriften, de Geschiedenis der Stad betreffende; voor den Heer VERNET hadt hy opgesteld eene *Dissertation sur les premieres tems de la Republique.*

Ik zal geen tafereel maalen van die Gelykmoedigheid, welke hem nooit begaf; van de aangenaamheid zyner Verkeering; van zyn afkeer van alles wat hem eenige onderscheiding kon geeven; van dat zagt meêwaarig Character, 't welk hem, als een waar Menschenvriend, tegen den éénigen Knegt dien hy hieldt, niet deedt spreeken op den toon van een goeden Meester, maar op dien van een Vriend; van zyne Spaarzaamheid; van zyne eenvoudige en zuivere Zeden, die aan zyne Jeugd de rypheid van Bedaagdheid en aan zynen Ouderdom de vrolykheid eens Jongelings byzetten. —— Ik zou dit alles slegt schilderen voor die hem gekend hebben, en eene zwakke Schildery zou niets betekenen voor die hem niet kenden.

Ik zal geen lyst zyner Vrienden opgeeven; men zou 'er groote Naamen op zien pronken; doch ABAUZIT is groot genoeg van zichzelven, en heeft dien ontleenden glans niet noodig om in aanmerking te komen. 't Is in de Lofredenen van die Grooten, dat men moet zeggen: „ Hy is een Vriend geweest van den Wyzen ABAU„ ZIT!"

Eene uitzondering moeten wy hier maaken ten opzigte van Persoonen min bekend door hunne Geboorte en Waardigheden, dan door hunne Deugden en uitsteekende Kundigheden. Tot deezen behoort Madame de Hertoginne D'ENVILLE, eene Wysgeerige Vrouw in den schoot der Wereldlyke Grootheid, die ten Hove weet te leeven en de agting der Wyzen te verdienen; de Hertog DE LA ROCHEFOUCAULT, in wien hy al het Vernuft ontdekte van den Schryver der *Maximes;* Mylord Graaf VAN STANHOPE, wiens naam ons teffens het denkbeeld herinnert van een Geleerden, een Wysgeer, en een uitsteekend Patriot. Maar indien wy hulde verschuldigd zyn aan de Deugd, als zy zich by lieden van hoogen rang vertoont, zyn wy dan niets verschuldigd aan eenen Burger, die door de Deugd zyn vergeeten staat opluistert? Ik zou my schaamen met stilzwygen voorby te treeden die byzondere Persoonen van geen rang, die de agting en de vriendschap van ABAUZIT verdienden, als ik my niet in de noodzaaklykheid bevond om my te beperken, en indien ik niet dagt, dat de Vrienden van een' Wyzen, die niet zogt zich bekend te maaken, weinig verlangen om bekend te worden.

De Heer ROUSSEAU heeft ABAUZIT niet gepreezen; hy heeft hem afgeschilderd in deeze Aantekening, voorkomen-

mende in zyne *Nouvelle Heloïse* (*). „ Neen, deeze
„ Eeuw der Wysbegeerte zal niet voorby gaan zonder
„ eenen waaren Wysgeer voortgebragt te hebben. ——
„ Ik ken 'er één, één enkelen, ik stem het toe; maar
„ dit is veel, en, ten overmaate van geluk, het is in myn
„ Vaderland dat hy bestaat. Zou ik hem hier durven
„ noemen, hem, wiens weezenlyke roem daarin gelegen
„ is, dat hy geweeten heeft weinig bekend te blyven?
„ —— Wyze en zedige ABAUZIT! dat uwe zo verhevene
„ eenvoudigheid aan myn hart eenen yver vergeeve, die
„ uw naam niet ten voorwerp heeft? Neen, gy zyt het niet
„ dien ik wil bekend maaken aan eene Eeuw onwaar-
„ dig om u te bewonderen; het is *Geneve*, 't welk ik
„ wil opluisteren door uw verblyf; het zyn myne Mede-
„ burgers die ik wil eeren, wegens de eer die zy u be-
„ wyzen. —— Gelukkig het Land, waar de Verdienste,
„ die zich verbergt, daarom te meer geägt is! Geluk-
„ kig het Volk, waar de zich veel aanmaatigende Jeugd
„ den Stelzeltoon verlaagt, en zich schaamt wegens haar
„ ydel geleerd gezwets voor de Geleerde Onkunde des
„ Wyzen! Eerbiedenswaardige en deugdzaame Grysaart!
„ Gy zyt niet uitgetrompet geworden door de fraaije
„ Geesten; hunne luidrugtige Academiezaalen hebben
„ niet weergalmd van Lofspraaken over u; in stede van,
„ gelyk zy, uwe Wysheid in Boeken uit te stallen, hebt gy
„ die in uw Leeven ten toon gespreid, ten voorbeelde
„ van het Vaderland, 't geen gy u verkoozen hebt; dit
„ Vaderland, 't welk gy bemint, en u hoogagt. —— Gy
„ hebt als SOCRATES geleefd; dan hy stierf door de hand
„ zyner Medeburgeren, en gy, gy wordt door die van uwe
„ Medeburgeren gestreeld."

Deeze hoogschatting van ROUSSEAU was van alle veinzery geheel ontheven; steeds stelde hy, tegen de beschuldigingen zyner Vyanden, de Vriendschap over waar mede die deugdzaame Man hem vereerde (†). „ Gy," dus schreef

(*) *Tom.* III. p. 5. Edit. de *Lausanne*.

(†) De Heer ROUSSEAU, die bezig was met het vervaardigen van de Artykelen over de Muzyk der Ouden, in de *Encyclopedie*, en ten dien einde alle de Boeken daar toe betrekkelyk in 's Konings Boekery geleezen hadt, hieldt over dit Onderwerp een gesprek met ABAUZIT. Hy vondt hem zo afgerigt op dit Onderwerp, dat hy geloofde dat deeze geleerde Man zich daar mede op dien tyd bezig hieldt. *'t Is tien jaaren geleden*, zeide de Heer ABAUZIT, *dat ik dit slag van Letteroef-*

schreef ROUSSEAU in den laatsten Brieve, dien hy ABAUZIT toezondt, „ gy kent de redenen myner Tegenstanderen, „ zie hier de myne; beoordeel hun, beoordeel my; zy hebben my kunnen straffen, indien ik strafwaardig was; „ maar indien CATO my vryspreekt hebben zy my onderdrukt."

ABAUZIT lei, op den twintigsten van Lentemaand des Jaars MDCCLXVII, dit Leeven af met de kloekmoedigheid en de deugden eens Wyzen!

oefening heb laaten vaaren. —— ABAUZIT hadt hoogagting voor ROUSSEAU, hy beminde diens Schriften, bewonderde het vernuft van dien Burger, en nam diep deel in de ongelukken welken hem beliepen. Van alle Schriften van ROUSSEAU bleek ABAUZIT meest geleezen te hebben het *Contract Social*; op dit Werk hadt hy verscheide Aantekeningen gemaakt.

DE GOEDE SOUVERAIN, OF HET VOORBEELDLYK HUISLYK LEEVEN VAN KEIZER AKBER.

Den Schryveren der Algem. Vaderl. Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Omtrent het midden der Zestiende Eeuwe, beklom AKBER, „ de VI. Afstammeling van TAMERLANE, den Throon van „ *Indostan*. Hy is een van die weinige Souverainen, die den „ tweevoudigen bynaam van den GROOTEN en den GOEDEN „ met regt verdient, en volstrekt de eenigste van *Mahomedaansche* Afkomst wiens ziel blykt zo verre verheven geweest te zyn boven alle bekrompene vooroordeelen van „ dien geestdryvenden Godsdienst, in welken hy was opgevoed, dat hy in staat ware een Regeeringsplan te vormen, „ waardig aan eenen Monarch die zyn Volk beminde, en zyn „ best deedt om deszelfs geluk te bevorderen. Dewyl, in elk „ Landschap zyner wydstrekkende Heerschappye, de *Hindoos* „ geen gering gedeelte zyner Onderdaanen uitmaakten, liet hy „ hy niets onbeproefd, om eene volkomene kennis te krygen van hunnen Godsdienst, van hunne Weetenschappen, „ van hunne Wetten en Inzettingen; ten einde hy elk gedeelte „ zyns Ryksbestuurs, byzonder wat den Geregtshandel betrof, „ mogt bestuuren op eene wyze, zo veel mogelyk geschoeid „ op de leest hunner eigene begrippen."

Dit

Dit voordeelig getuigenis, 't welk wy by den grooten ROBERTSON, wegens dien Vorst, aantroffen (*), leezende, verlangden wy eenige nadere kennis van dien Heerscher te bekomen. —— Het viel dien grooten en goeden Vorst ten deele, eenen Staatsdienaar te hebben, den Vizier ABUL FAZEL, wiens verstand niet min verlicht was dan dat zyns Meesters, die eene Leevensbeschryving van deezen Vorst gaf, onder den Tytel van *Ayeen Akbery*, of de *Instellingen van Keizer* AKBER. De Heer GLADWIN heeft 'er eene *Engelsche Overzetting* van gegeeven; het is in dezelve dat wy het verlangde aantroffen, en waaruit wy de volgende byzonderheden opzamelden, als niet ongeschikt om eene plaats in uw *Mengelwerk* te vinden; ten welken einde wy het zenden, enz.

* * * *

AKBER, Keizer van *Indostan*, werd gebooren te *Amercote*, in den Jaare MDXLII, tot Keizer uitgeroepen in 't Jaar MDLVI, en stierf te *Agra*, in MDCV; naa negen-en-veertig jaaren en acht maanden geregeerd te hebben. Hy was zeer gelukkig in den Oorlog, maakte verscheide Vermeesteringen, en bragt bykans alle de Landschappen van *Indostan*, die tegen zyn Vader, en Voorzaat op den Throon, HERMAJOON, opgestaan waren, weder tot gehoorzaamheid. Zyne Staatkundige Bekwaamheden, als mede zyne onafiaatende aandagt op de Geluksbevordering zyner Onderdaanen, blyken ten vollen uit de schikkingen welke hy maakte voor elk gedeelte des Ryks. —— Dan wy moeten, ter voldoeninge aan onze taak, AKBER beschouwen in zyn Huislyk Leeven.

ABUL FAZEL, die in het acht-en-veertigste jaar van AKBER's Regeeringe, en dus op het einde van dezelve, schreef, vermeldt: Het is 's Keizers bestendig poogen, de harten van allen te winnen, en zich van dezelve te verzekeren. Te midden van een duizend bezorgdheden en verlegen maakende omstandigheden, laat hy niet toe dat zyne Geestgesteltenisse eenigermaate ontrust worde; hy is altoos opgeruimd. —— Steeds streeft hy om dat geen te doen, 't welk der GODHEID meest behaaglyk mag weezen; hy houdt zyn geest bezig met diepe en afgetrokkene bespiegelingen. Door zyne dorst na Wysheid, zoekt hy gestadig voordeel te doen met de kennis van anderen; terwyl hy geen ophef maakt van zyn eigen verstandig Staatsbestuur. Hy hoort na 't geen iemand mag te zeggen hebben; dewyl het kan gebeuren, dat zyn hart verscht

kan

(*) Zie zyn *Geschiedkundig Onderzoek wegens de Kennis die de Ouden hadden van Indie*, by den Drukker deezes, YNTEMA, en by LOOSJES, onlangs uitgegeeven, bl. 355.

kan worden door de mededeeling van een rechtmaatig Begrip, of door het verhaal eener pryswaardige Daad. Maar, schoon hy een lang leevensperk in dit bedryf heeft doorgebragt, trof hy nimmer een Persoon aan wiens oordeel hy de voorkeur boven het zyne moest geeven. Ja, de ervaarendste Staatslieden, dit Cieraad van den Throon beschouwende, schaamen zich over hunne eigene nietsbeduidenheid, en leggen zich op nieuw toe om de Regeeringskunst te leeren.

Schoon AKBER omringd is met Magt en Luister, laat hy zich nooit door Toorn of Wraaklust vervoeren. Anderen bedienen zich van Vertellers om in slaap gezust te worden; hy luistert na hun om wakker te blyven. Door eene overmaat van Regtvaardigheid oefent hy, op zich zelven, uit- en inwendige Gestrengheden, en neemt deel in eenige die betrekking hebben op louter uitwendige Gebaaren; ten einde de zodanigen, die gehegt zyn aan vastgestelde Gebruiken, geene reden van verwyt vinden. Zyn Leeven is eene onafgebrooke aaneenschakeling van Deugd en gezonde Zedekunde. GOD is getuigen, dat de Wyzen van alle Rangen eenstemmig zyn in deeze Verklaaring.

AKBER belacht nimmer eenigen Godsdienst of Godsdienstigen Aanhang. Hy verspilt zyn tyd nooit, noch verwaarloost de volbrenging van eenigen Pligt; zo dat, door den zegen van zyne opregte oogmerken, elke daad zyns leevens mag aangemerkt worden als eene Aanbidding der GODHEID. Gestadig brengt hy dankzeggingen toe aan de Voorzienigheid, en beproeft ten naauwkeurigsten zyn eigen gedrag. Met dit zelfonderzoek houdt hy zich onledig op de volgende vastgestelde tyden; in den Morgenstond, als de Zon haare straalen begint te vertoonen; op den Middag, als dat groote Licht des Heelals met vollen glans schynt; in den Avond, wanneer het zich voor de Bewoonders der Aarde verbergt; en wederom te Middennagt, als het op nieuw begint te klimmen.

Alle deeze groote Verborgenheden strekken tot Eere van GOD; en indien verduisterde Verstanden derzelver meening niet kunnen bevatten, wie heeft daar van de schuld? Ieder weet, dat het onze onlosmaaklyke pligt is, onzen Weldoener te pryzen, en gevolglyk dat het ons voegt, deezen Verspreider van Zegeningen, de Fontein des Lichts, te verheerlyken! —— Inzonderheid voegt het Vorsten, dit te doen, uit aanmerking, dat deeze Souverain des Hemels zyn beweldaadigenden invloed schenkt op de Monarchen der Aarde. De Keizer betoont ook grooten eerbied voor Vuur in 't algemeen, en brandende Lampen; naardemaal ze kunnen aangemerkt worden als Straalen van het grooter Licht.

Den geheelen Dag en Nagt brengt Keizer AKBER door in de volvoering zyner noodwendige Bezigheden, uitgenomen dat klein gedeelte, 't welk de slaap onvermydelyk vordert.

's Avonds gaat hy een weinig rusten; dit doet hy ook in den Morgen. Het grootste gedeelte van den Nagt wordt in bedryf gesleeten. Tot 's Keizers byzonder gezelschap worden dan toegelaaten Wysgeeren en deugdzaame Wyzen, die zich by hem vervoegen, en zyne Majesteit met verstandige Gesprekken onderhouden. —— By deeze gelegenheden peilt de Keizer de diepte der kennisse, onderzoekt de waarde van oude Instellingen, en maakt nieuwe schikkingen; ten einde de Ouden in hunne dwaalingen verbeterd mogen worden, en het opkomende Geslacht gepaste regelen, om het gedrag naar te schikken, ontvange. —— In deeze Vergaderingen zyn ook tegenwoordig geleerde Geschiedkundigen, die de Jaarboeken der voorledene tyden ophaalen, juist zo als de gevallen gebeurd zyn, zonder 'er iets af of toe te doen.

Geen klein gedeelte van den Nagt wordt gesleeten in het hooren van de voorstellen wegens den staat des Ryks, en het geeven van bevelen omtrent alles wat noodig in elk gedeelte moet gedaan worden.

Drie uuren vóór dat de Dag begint aan te lichten worden 'er Muzykanten, uit alle Volken der Aarde, ingebragt, die de Vergadering onthaalen op het geluid van Stem en Speeltuigen. Maar, wanneer 'er slegts één uur van den Dag af is, heeft zyne Majesteit stilte, en schikt zich tot het volbrengen zyner Godsdienstverrigtingen. —— Even vóór het aanbreeken van den Dag maaken Lieden van allerlei Rang hunne opwagting; en kort naa den Dageraad wordt hun toegestaan de *Koornisch*, eene wyze van Begroeting zo geheeten, af te leggen. Vervolgens wordt de *Harem* toegelaaten de Pligtpleeging af te leggen. Staande dien tyd worden verscheide andere Zaaken volvoerd; en deeze afgedaan zynde, neemt de Keizer voor eenigen tyd rust.

By deeze Schets van het dagelyks Leeven deezes zonderlingen Vorsts, die by zyne Voorgangers, MAHMUD, TIMUR en TAMERLANE, zo voordeelig afsteekt, bovenal in Godsdienstige Verdraagzaamheid, zo zeldzaam onder de waangeloovige *Mahomedaanen*, moeten wy nog een Brief voegen, die getuigenis draagt, welk een indruk het zagt bestuur van AKBER op de *Hindoos* maakte: dezelve is door JESSWANT-SING, *Rajah* van *Joudpore*, gerigt aan AURENGREBE, diens geestdryvenden en vervolgzieken Opvolger. —— „ Uw Koninglyke Voorzaat, „ AKBER, wiens Throon thans in den Hemel is, beheerde „ zyne Rykszaaken in billykheid en vaste gerustheid, gedu-„ rende een tydsverloop van twee-en-vyftig jaaren (*); be-

„ waa-

(*) Deeze Regeeringsjaaren komen niet overeen met die wy in den aanvange van dit Leevensberigt gegeeven hebben; waar dit hapere zal der moeite des onderzoeks niet waardig weezen. AKBER's gelukkige Regeering duurde zeker omtrent de helft eener Eeuwe.

„ waarende elken Stam van Menschen by Rust en in Geluk, „ 't zy ze Naavolgers waren van JESUS of van MOSES, van „ DAVID of van MAHOMED; waren zy *Brahmins*, behoorden „ zy tot den Aanhang der *Dhariaanen*, tot die welke de Eeuwigheid der Stoffe ontkent, of tot die welke de Wereldwording aan het Geval toeschryft, zy allen genooten zyne „ Bescherming en Gunste; in zo verre, dat zyn Volk, uit „ dankbaarheid voor de Beschutting, zonder eenige onderscheiding verleend, hem van alle anderen onderscheiden met den „ naam van JUGGUT GROW, *Bescherm-Engel des Menschdoms!* — „ Indien uwe Majesteit eenig geloof slaat aan de Boeken met „ onderscheiding *Godlyk* geheeten, zult gy daar in geleeraard „ vinden, *dat* GOD *de* GOD *des geheelen Menschdoms is, en niet* „ *de* GOD *der Mahomedaanen alleen*. De *Heiden* en de *Musulman* zyn even zeer in Zyne tegenwoordigheid. Verschil van „ kleuren onder de Menschen is van Zyne beschikking. 't Is „ Hy, die het bestaan geeft. In uwe Tempelen, Zynen naam „ ter eere gesticht, wordt de Stemme des Gebeds opgeheeven; „ in het Huis der Beelden, waar men de Klok luidt, is Hy „ ook het Voorwerp der Aanbiddinge. —— Den Godsdienst „ en de Godsdienstgebruiken van andere Menschen te veragten, is het Welbehaagen des ALMAGTIGEN veragten. Als men „ een Schilderstuk bekladt, haalt men zich natuurlyk des Schilders misnoegen op den halze; en met het hoogste regt luidt „ de taal des Dichters: *Vermeet u niet de veelvuldige Werken* „ *van de Godlyke Magt te bedillen, of te diep te onderzoeken* (*)."

(*) ORME's *Fragments*, *Not.* p. 97.

TREFFEND VOORBEELD VAN VERKWISTING TOT ARMOEDE GEBRAGT, EN EGTER DIT CHARACTER IN HET UUR DER WANHOOPE BEHOUDENDE.

„ Het Voorbeeld, waar van dit Opschrift gewaagt, wordt „ ons medegedeeld door Mejuffrouw PIOZZI, in het eerste „ Deel van haare *British Synonymy*: wy melden dit gezag, „ dewyl het anders allen geloof schynt te boven te gaan."

Twee *Italiaansche* Heeren wandelden te hunner uitspanninge op *Haymarket*, in den Jaare MDCCXLIX, en beklaagden het lot van de beroemde CUZZONA, eene Actrice, die, eenigen tyd geleden, zeer in den smaak viel; doch zich toen, zo zy hoorden, in een zeer behoeftigen en medelydenswaardigen staat bevondt. —— „ Laat ons haar gaan bezoeken," zeide de een, „ zy woont hier zeer naby." De ander stemt gereedlyk toe. Aan de deur na CUZZONA vraagende, werden zy na boven gewee-

 zen;

zen; doch zy vonden de verwelkte Schoonheid ſtil en geestloos, buiten ſtaat, of ongenegen, om met hun over iets te ſpreeken. „ Wat is dit," vroeg een haarer Vertroosters, „ zyt gy ziek? of is het Zwaargeestigheid welke uwe tong „ boeit?" —— *Geen van beide*, gaf zy ten antwoord, *'t is Honger. Ik at niets zints gisteren, en het is nu reeds over zes uuren in den avond; ik heb geen penning in de wereld om eenig voedzel te koopen.* —— „ Kom terſtond met ons na de „ Herberg, en wy zullen u onthaalen op de beste gebraaden Vo„ gels en Porterwyn, welke wy in *Londen* kunnen bekomen." —— *Ik wil*, gaf zy daar op te houden, *my noch myn Middagmaal, noch de Plaats om hetzelve te houden, voorgeſchreeven hebben; anderzins*, voegde zy 'er op een ſcherper toon nevens, *zou my 't zelve nooit ontbrooken hebben!* —— „ Verſchoon my," riep haar Vriend uit, „ volg uw eigen zin; „ maar eet, in 's Hemels naam, en onderſtut de bezwykende „ Natuur." —— Zy bedankte hem, en riep tot zich een armen Knaap, die het zelfde huis van elende bewoonde, en gaf hem de Guinje, met welke over te reiken de Bezoeker zyn laatſte hartlyk zeggen beſlooten hadt. *Gaa*, ſprak zy tot deezen Knaap, *met dit geld na den Wynkooper* ****; *hy is de éénige die goeden Tokayer heeft; de vles kost een Guinje, onthoud dit wel, en verzoek dien Heer om u een Brood op de koop toe te geeven; hy zal het niet weigeren.*

Binnen een half uur kwam de Knaap met de vles *Tokayer* te rug. —— *Waar*, vroeg CUZZONA, *is het Brood dat ik toe bedong?* —— „De Koopman," zeide de Boodſchaploper, „ wilde my geen Brood geeven; hy dreef my weg, en vroeg „ my of ik hem voor een Bakker aanzag?" —— *Domkop!* ſchreeuwde CUZZONA, *ik moet, gy weet het, Brood by myn Wyn hebben, en ik heb geen penning om het te koopen. Loop heen, vraag hem terſtond een Brood voor my.* De Knaap keerde weder, met een Brood in zyne hand, en een ſtuiver; zeggende, dat de Wynkooper hem drie ſtuivers gegeeven, en om zyne onbeſchoftheid uitgelachen hadt. —— Zy gaf haaren Mercurius den overſchietenden ſtuiver, brokte het Brood in een handwaschkom, die by haar ſtondt, ſtortte de vles *Tokayer* 'er over uit, en at dit mengzel met de grootſte gretigheid op.

CUZZONA was, in de daad, eene Heldin in het verkwisten. Eenige haarer Goedgunners wisten, naa dit Voorval, te bewerken, dat zy een *Benefit* ſpeelde; men zegt, dat zy toen 350 Ponden Sterling ontving, en terſtond twee honderd van deeze Som op het overdaadigst verkwistte.

ZE-

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het kan den Mensch niet altyd voor den wind gaan hier in deze benedengewesten. —— Voor- en tegenspoed zyn als de ebbe en vloed, die elkanderen beurtelings volgen. —— Wanneer men zich hier op de Wereld een bestendig en waar geluk voorstelt, dan bedriegt men zich geweldig. Overal, waar verandering plaats heeft, daar vind men nu eens geluk, en dan weêr ongeluk. —— Dan 'er kunnen benauwde en kommervolle dagen plaats hebben. — Om die gemoedigd door te staan, is het best zyn vertrouwen op God te vestigen, zich standvastig te wapenen tegen vertwyfelingen, en zich vast verzekerd te houden, dat Hy, in wiens hand de duisternis is, ook over het licht gebied, dat Hy uit de grootste duisternis kan doen opdagen — dat ook de Algoede Vader zyne Schepzelen geenen zwaarderen last oplegt, dan dien zy dragen kunnen; en vooral, die op Hem vertrouwen —— deze zal Hy gewis ondersteunen, en op zynen tyd uit hunne nooden zeker redden.

Gy, die met Purper en Koninglyke sieraden bekleed zyt — die op Thronen zit, en U zelve waant verheven te zyn ver boven uwe Natuurgenooten —— wier hoofden pronken met gouden Kroonen —— die U verbeeld den Scepter der magt in handen te hebben, —— denkt niet dat gy op uwe Thronen onbeweeglyk zit; —— een enkel oogenblik is 'er noodig om U van uwen Koninglyken Zetel te doen afstuimelen in den afgrond van onherstelbaar verderf, —— een enkel oogenblik, en gy word de veragting van allen, die U kort geleden nog aanbaden, en tot den Hemel verhesten. —— Wat baten U alle uwe Ontwerpen, nog zo korten tyd met zo veel vertrouwen gesmeed —— Ontwerpen, die gy dagt, dat U niet konden missen —— Ontwerpen, welke gy dagt, dat uwen Throon zo vast vestigen zouden, dat aan denzelven geene beweging altoos te maken ware? Wat hebt gy u jammerlyk misleid, met uw vertrouwen te vestigen op aardsche goederen, op welke geen vertrouwen te vestigen is.

Wanneer men met een opmerkzaam oog den Mensch gadeslaat, en van alle tyden der Stervelingen handel in aanmerking neemt, dan zal men bevinden, dat zy altoos dezelfde zyn, en dezelfde blyven zullen tot aan den afloop der eeuwen. In de meeste gevallen gaan de menschen doorgaans zeer overdreven te werk, en letten veelal niet op de gevolgen en uitkomsten, welke hunne handelwyzen hebben moeten; en dit is al veel de reden, dat zy zich van agteren beklagen moeten over hunne wyze van doen —— dan zelden gebeurt het nochtans, dat men zich zelven in 't ongelyk stelt, en de ongelukkige

uitkomst van zaken toeschryft aan den verkeerden aanleg, en dus aan zyn eigen schuld; maar dit alles wil schuiven op den rug van anderen, en zich zelven regtvaardigen. En waarlyk, dusdanig is de geaardheid der menschen geweest van alle tyden, zelfs van het begin der Wording aller dingen. Onze eerste Vooronders gingen overdreven te werk, en toen zy van agteren de gevolgen ontwaarden van hunne verkeerde handelwyze, toen verontschuldigde elk zich zelven; schuivende de een de schuld op de andere. —— Van dien tyd af is het bedryf der menschen altoos bestendig van dien zelfden aard geweest. Zeer weinigen gaan met die bedaardheid te werk, dat zy de beste gevolgen te hopen hebben van hunne handelingen. Drift vervoert de meesten, en drift is juist dat geen, 't welk de meeste schade aanbrengt, en de heilzaamste bedryven in den grond bederven kan.

Hoe veel verschil is 'er tusschen den oprechten en den geveinsden. De laatste wil altyd een anderen schynen, dan hy is, daar de eerste dat geen met de daad is, wat hy schynt —— de laatste verbreekt de gemeenzaamheid tusschen zyn tong en zyn hart —— zyne woorden hebben geene overeenstemming met de gedagten van zyn hart, of hy moet zyn voordeel daar mede gepaard zien gaan: dan meent hy 'er geen voordeel mede te zullen doen, dan verschillen zyne woorden oneindig van zyne meningen. —— Maar de tong des oprechten is de ware tolk van zyn hart —— bedrog noch huichelary vinden huisvesting in hetzelve —— valschheid en leugentaal worden verre van hem verbannen, en zyn mond gaat nimmer open dan alleen om waarheid te spreken, en der oprechtheid hulde te doen.

Hoe veel laat de mensch zich vaak niet voorstaan, en vormt by zich zelven de grootste ontwerpen, welke nochtans door de allergeringste omstandigheden worden omver geworpen, en ten eenemaal verydeld. —— „ De mensch rigt zynen weg, dan de Heer bestuurt zynen gang." — Hoe veele voornemens ziet men niet dikwils zo schielyk verhinderd als zy schier genomen zyn. —— Het vermogen der grootste en magtigste Vorsten is even zo bepaald, en nog aan grooter wisselvalligheden blootgesteld, dan dat van den minsten hunner onderdanen —— hoe vaak ziet men de magt van den grootsten der Monarchen in damp verdwynen, en veranderd van een' Vorst in eenen armen bedelaar — de hoogste gebouwen loopen doorgaans het meest gevaar om van den blixem getroffen te worden. —— Waar is de groote Man, die zich geheel kan veilig stellen tegen alle wisselvalligheden des levens? of waar is de groote Man, die de Natuur tot zyne hulp kan inroepen, wanneer hy dezelve noodig heeft, of daar over kan gebieden naar zyn welgevallen? —— Waar is de groote Man, die Heer is over de Natuur? —— Wie der Stervelingen kan

eenen enkelen druppel waters van den Hemel op de aarde doen nedervallen? Een enkele druppel waters — eene zaak, in ons oog, van zo weinig aanbelang — dan nochtans van dat gewigt, dat 'er volstrekt eene Almagt toe gevorderd word, om dezelve uit te werken; want niemand heerscht over de Natuur, dan de Heer der Natuur alleen.

De mensch is gewoon, van de hem voorkomende zaken zeer onderscheiden denkbeelden te vormen. — Zommige agt hy zyner aandagt of opmerking niet eens waardig — houd dezelve voor gering, en van weinig of geen waarde — andere houd hy in tegendeel weêr voor groot, en van eene zonderlinge waarde. — Dan hoe vaak bedriegt hy zich in zyne keuze, met dingen te veragten, welke hem dikwils van veel waarde zyn kunnen, en andere hoog te schatten, welke vaak ten zynen verderve strekken. — „Het Hart veragtte zyne magere pooten, en prees zyne schoone hoornen. Dan, gejaagd door de Jagthonden, en in een digt bosch gedreven, beklaagde het wel ras zyne kwalyk gedane keuze; zag te laat, dat het veragt hadde het geen allen lof verdiende, en geprezen had wat nu zynen ondergang veroorzaakte; want op 't open veld voerden zyne pooten het buiten bereik der honden; dan in het bosch met de hoorns aan de digte takken blyvende hangen, waren deze de oorzaak van zynen dood; toen beklaagde het, maar te laat, dat geen geprezen te hebben, wat zyne veragting had verdiend, en integendeel veragt, wat tot zyn behoud had kunnen strekken." — Het geen ons gering voorkomt, heeft by den oneindigen Schepper dezelfde waarde als het geen door ons voor zonderling groot en uitmuntend gehouden word. — Het vordert geene mindere magt, een enkel stofje voort te brengen, dan een ganschen berg te vormen, wiens kruin de Wolken bereikt. — Even zo min als een Sterveling een der Hemellichten heeft kunnen voortbrengen, even zo onvermogend is hy om eenen enkelen Zandkorl te vormen. — Hoe! zal men dan laag en met veragting nederzien op zommige geschapen wezens, om dat wy dwazen dezelve van geringe waarde schatten; daar 'er, tot de voortbrenging der geringste, dezelfde kragt gevorderd word als tot de allervoortreffelykste? — Welk eene uitzinnigheid!

Hoe belachlyk vertoont zich de verwaande Trotsaart. Hy loopt en trippelt langs de straten, drajende het hoofd nu ginds, dan herwaards, en ziet rondom zich heen, poogende elks aandagt tot zich te trekken. Nu wend hy zich ginds, dan weêr herwaards — geeft op elk aandagt, of men hem wel waarneemt; geschied dit niet zo als het behoort, en in 't geheel niet naar zyn zin, dan is hy te onvrede, en mort in zich zelven; dan zyn ongenoegen durft hy niet opentlyk vertoonen. — Overal, waar hy komt, is hy de verstandige man — en juist overal, waar hy verschynt, houd men de hand

hand aan hem. Hy is de spot van een ieder —— en hoe meer men hem tot een voorwerp van bespotting gehouden heeft, des te grooter vermaak heeft hy gehad, en waant des te meer met zyne bekwaamheden geschitterd te hebben. —— ô Gy opgeblazen Trotsaart, gy verheft u op ydelen waan en glory, Alle uwe hoedanigheden zyn ingebeeld. Denk, wanneer gy uw eigen lof uittrompet, dat een ander u belacht; en wanneer men van u met lof spreekt, zyt wel verzekerd, dat men 't nergens anders om doet, dan alleen om met u te spotten. —— Als gy u het meest vermaakt hebt, dan hebben anderen zich voorzeker het meest met u vermaakt.

Hoe oplettend moet de mensch niet zyn omtrent zich zelven, omtrent alle zyne handelingen en bedryven. —— Hy behoort te letten, of hy met zynen handel zynen grooten Schepper niet beledigt, met zich zo te gedragen, dat hy lynregt tegen zyne bestemming aan handele —— hy moet oplettend zyn omtrent alle zyne bedryven, in zo ver als die in betrekking staan met die van andere menschen, en zorgen dat hy dezen niet benadeele, uit aanmerking van de schade, welke het algemeen daar door worde aangebragt —— hoe oplettend moet hy niet zyn in alle zyne handelingen in opzigt tot zich zelven, naardien van het wel of kwalyk handelen al zyn heil en geluk afhangt; want al wie kwalyk handelt omtrent zyne verpligting aan zynen grooten Maker —— omtrent het geen hy verschuldigd is aan zynen Evenmensch, en het geen hy betragten moet omtrent zich zelven, kan onmogelyk gelukkig zyn, om dat 'er een allernauwst verband is tusschen pligtsbetragting en geluk —— tusschen deugdzaam te leven en eeuwig gelukkig te zyn.

De weldadigheid is eene zeer uitschitterende deugd, beminnelyk in het oog van God, beminnelyk in 't oog van alle brave menschen —— de ware en egte band welke de Maatschappy 't zamen bind —— zy is de vastigheid waar op een Staat rust —— het sterkste bolwerk van vertrouwen, waar op men het veiligst zich verlaten kan in tyden van benauwdheid; want een Land, waarin weldadigheid eene der hoofddeugden is, word vast en onwankelbaar gerekend.

C. V. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE UITWERKZELS DER WEELDE OP DER MENSCHEN ZEDEN, VERSTANDSVERMOGENS EN GEBRUIKEN.

(Overgenomen uit WILLIAM FALCONER's *Remarks.*)

Ten Vervolge van de Proeve, *hier boven, bl.* 173, *enz.*

Uit het geen wy, in onze voorgaande *Proeve*, gezegd hebben, wegens de *Uitwerkzels der Weelde op 's Menschen Aart en Gesteltenisse*, kan de Invloed der Weelde op hun Zedelyk Character zeer gereedlyk worden opgemaakt. Wreedheid, Trotsheid, Mangel aan Vaderlandsliefde, Traagheid, Lafhartigheid, zyn alle zo wel Zedelyke Gebreken, als byzonderheden van Aart en Gesteltenisse. Dan deeze maaken de geheele lyst niet uit van de Ondeugden, uit den schoot der vrugtbaare Moeder Weelde voortgebragt.

Verkwisting is eene andere Ondeugd, allernaauwst met Weelde verbonden; en deeze baart even natuurlyk de tegenovergestelde (*), doch 'er geenzins mede onbestaanbaare, Driften, Gierigheid en Roofzugt. De wonder schoone beschryving der *Romeinsche* Weelde, en het daar uit volgend Verderf, ons door SALLUSTIUS naagelaaten, levert ons eene treffende Schildery van de zamenpaaring deezer beide Characters. Hy leidt, met zeer groote waar-

(*) *Incitabant præterea corrupti civitatis mores, quos pessima ac diversa inter se mala* luxuria, *atque* avaritia, *vexabant.* SALLUST. Bell. Catilin. —— AURELIUS VICTOR schryft van VITELLIUS. *Iste mente crudelis avarusque cum profusione fuit.* Epitome, Cap. VIII.

waarschynlykheid, het Zedebederf diens Volks af uit die zelfde bron, waaraan wy het Zedebederf van *Engeland* deels mogen toeschryven. De Legers, door dat Volk na *Asia* gezonden, werden door SYLLA, derzelver Aanvoerder, geleerd, de Voorwerpen der Weelde met bewondering te aanschouwen. Daar was het, dat de *Romein* allereerst de eenvoudigheid zyns Characters verloor, en smaak kreeg in Beeldwerk, Schilderyen, Vaazen, enz. Hierop volgde welhaast de begeerte, om deeze Voorwerpen hunner gaande gemaakte bewondering magtig te worden, 't geen hun aanzette tot plundering van beampte en onbeampte Persoonen, tot heiligschennis, en ontheiliging der Goden (*). Alle Ondeugden, die de menschlyke natuur konden ontluisteren, vloeiden voort uit deeze breidellooze botvieringen, en onder deeze een groot aantal, van welke wy, als nog, gelukkig onkundig zyn.

Weelde heeft desgelyks byzondere Uitwerkzels op de Zeden en 't Gedrag. Behalven dat dezelve de Zeden over 't algemeen losbandiger en verdorvener doet worden, maakt zy die veranderlyker en onbestendiger. PLINIUS heeft opgemerkt, dat Weelde uit eigen aart tot Verscheidenheid neigt (†). Eene waarneeming, door de ondervinding aller eeuwen gestaafd. XERXES loofde eene Belooning uit aan den Ontdekker van eenig nieuw Ver-

(*) *Ibi primum insuevit exercitus populi Romani amare, potare, signa, tabulas pictas, vasa caelata mirari; ea privatim ac publice rapere; delubra spoliare sacra, profanaque omnia polluere.* —— *Rapere, consumere, sua parvi pendere, aliena cupere; pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiscua, nihil pensi, neque moderati habere.* SALLUST. Bell. Catil. —— Hier mede stemt PLINIUS overeen. *Eadem Asia donata, multo etiam gravius afflixit mores, inutiliorque victoria haereditas Attalo rege mortuo fuit. Tunc etiam haec emendi Romae in auctionibus regiis verecundia exemta est, urbis anno sexcentesimo vicesimo secundo; mediis quinquaginta septem annis rudita civitate amare etiam, non solum admirari, opulentiam externam; immenso & Achaicae victoriae momento ad impellendos mores, quae & ipsa hoc intervallo, anno urbis sexcentesimo octavo parta, signa & tabulas pictas invexit, ne quid deesset.* Hist. Nat. L. XXXIII. C. II.

(†) *Multis hoc modis, ut caetera omnia, luxuria variavit.* PLINII, Hist. Nat. L. XXXIII. Cap. I.

Vermaak (*), en het Leeven van ELAGABALUS werd gesleeten in najaagingen van denzelfden aart (†). De hedendaagsche Ervaarenis is hier mede geheel eenstemmig; naardemaal de zugt tot Nieuwigheid, in de tegenwoordige Eeuwe, niet alleen is doorgedrongen tot onze Zeden en Gedrag, maar ook tot onze Letteroefeningen en Letterkundigen smaak, in zo verre, dat Nieuwigheid voor geen gering gedeelte de maatstok is der verdiensten van allerlei soort.

Een ander Uitwerkzel der Weelde op de Zeden bestaat in grootendeels de onderscheidende en eigene Charactertrekken der Sexen om te keeren. De Mannen neemen Zeden aan, alleen aan de Vrouwen voegende; en de Vrouwen, in tegendeel, zoeken de bedryven en de kleeding der Mannen na te bootzen.

COLUMELLA schryft van de Wellustelingen zyns tyds, dat zy voor eene gewoonte hadden zich als Vrouwen te vertoonen (‡). SALLUSTIUS verschaft ons eene opmerking van denzelfden aart (§). TACITUS, de Weelde en Geilheid van NERO beschryvende, laat zich, op dit stuk, naa het vermelden van veelvuldige overdaad, dus hooren: „ Hy, NERO, zelf met geoorlofde en ongeoorlofde „ onkuischheden bezoedeld, hadt geenerlei lasterstuk agtergelaaten, om het snooder te maaken, ten ware hy, „ naa de staatie van een plechtig huwelyk, de Bruid „ geworden was met eenen van dien vuilen hoop, die „ PYTHAGORAS geheeten was. Men zette den Veldheere „ den vlamverwigen fluier op. Men zag 'er Wichelaars, Bruidschat, Teelbed en Bruiloftstoortzen, „ en aanschouwde 'er openlyk al 't geene, 't welk „ zelfs in de Vrouwen de nagt bedekt (**). — ELA-

(*) XERXES *opum regiarum ostentatione eximia eo usque luxuria gaudebat, ut edicto præmium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperisset*. VALER. MAXIMI, Lib. IX. Cap. 1. ATHENÆI, p. 544.

(†) *Nec erat illi ulla vita nisi exquirere novas voluptates*. LAMPRIDII, Vita ELAGAB.

(‡) *Miramur gestus effæminatorum quod a natura sexum virum denegatum muliebri motu mentiantur, decipiantque oculos spectantium*. COLUMELL. Lib. I.

(§) *Viri pati muliebria*. Bell. Catilin.

(**) *Ipse per licita atque illicita fœdatus, nihil flagitii reliquerat, quo corruptior ageret, nisi paucos post dies, uni ex il-*

ELAGABALUS drukte, in dit schandvolle spoor, gelyk veelal anders, ook de voetstappen van NERO, en liet zich twee keeren als eene Vrouw in den egt verbinden; eerst aan AURELIUS ZOTICUS, een zyner Officieren, en naderhand aan HIEROCLES, een Slaaf (*). De Vrouwen waren wederkeerig even zeer genegen om het Character en het Gedrag der Mannen te vertoonen. Gelyk de eersten tot verwyfdheid ontaartten, namen zy toe in stoutheid en onzedigheid (†).

SALLUSTIUS verhaalt ons, dat verscheide Vrouwen in de *Catilinische* Zamenzweering deel hadden; door wier bystand CATILINA verwagtte de Slaaven in zyn belang te krygen, de Stad in brand te steeken, en of de Mannen te beweegen om in zyne maatregelen te treeden, of hun van kant te helpen. Onder deeze Vrouwen bevondt zich SEMPRONIA, eene Vrouw, die, hoewel bedeeld met alles wat Vrouwlyke schoonheid en bevalligheid, in lichaam en ziel, mag heeten, nogthans daaden bedreeven hadt, die mannen stoutheid vereischten. Verraad, Meinëed, Moord, vindt men op de lyst haarer gruwelstukken: en boven dit alles was haare Minnedrift zo verregaande onmaatig, dat zy zich meermaalen tot de Mannen vervoegde, dan de Mannen tot haar. Dit Character, door SALLUSTIUS met zo stoute trekken gekenschetst (‡), is blykbaar een Co-

illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagoræ fuit, in modum solennium conjugiorum denupsisset: inditum imperatori flammeum. Visi auspices, dos, & genialis torus & faces nuptiales, cuncta denique spectata, quæ etiam in fæmina nox operit. TACIT. Annal. Lib. XV. C. 37. —— *Eo progressus est, ut neque suæ, neque aliorum pudicitiæ parcens, ad extremum amictus nubentium virginum specie, palam senatu, dote data, cunctis festa more celebrantibus in manum conveniret lecto ex omnibus prodigiosis.* AURELIUS VICTOR de Cæsaribus, C. 5. —— *Dorysphero, liberto cui etiam sicut ipsi sporus, ita ipsi denupsit voces quoque & ejulatus vim patientium viriginum imitatus.* SUETON. Lib. VI. C. 29.

(*) LAMPRIDII, Vita ELAGABALI. DIONIS CASSII, L. LXXIX.

(†) *Viri pati muliebria; mulieres pudicitiam in propatulo habere.* SALLUST. Bell. Catilin.

(‡) *Ea tempestate plurimos cujusque generis adscivisse sibi dicitur, mulieres etiam aliquot, quæ primo ingentes sumptus stupro corporis toleraverant; post, ubi ætas, tantummodo quæstui, neque luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande conflaverant. Per eos*

Copy van de Gestelteniss en Zeden veeler Vrouwen van dien tyd.

De natuurlyke strekking der Weelde om deeze beiderleie Uitwerkzels op de Sexe te wege te brengen, is meesterlyk aangeweezen door Dr. BROWN, in zyn *Estimate of the Manners and Principles of the Times.* Het is zeer te duchten, dat de tegenwoordige Eeuw eene nog strenger bestraffing zou regtvaardigen, dan wy, niet veele jaaren geleden, door dien schranderen en oordeelkundigen Hekelschryver hoorden geeven. Vast gaat het, dat de Zeden, de Kleeding, de Taal, de Uitspanningen, en geheel het Gedrag, der Vrouwen, zints het schryven van het evengemelde Werk, veel nader gekomen zyn aan alles, wat, in de gemelde opzigten, doorgaans gerekend wordt den Mannen byzonder eigen te zyn. Of deeze Zede- en Gedragsverandering strekke om de schoone Sexe meer voorwerpen te maaken van bewondering, hoogagting en liefde, dan eene tegenovergestelde handelwyze, zal de Ondervinding die Sexe best leeren.

Laaten wy nu bezien, dat de Weelde, in derzelver gevolgen, niet min nadeelig is voor de *Verstandlyke Vermogens* dan voor de *Zedelyke Hoedanigheden.*

Die zelfzoekende Onaandoenlykheid, welke zo natuurlyk gepaard gaat met Weelde, is hoogst strydig met kragt van Ziel en verhevenheid van Gevoelens. Hy, die genegen is zyne eigene Driften onbedwongen op te volgen, wordt eigenaartig werkloos, met zich zelven ingenomen, ongeschikt om zich te onderscheiden door iets dat

eos *Catilina credebat posse* servitia urbana *sollicitare, urbem incendere, viros earum, vel adjungere sibi, vel interficere. Sed in his erat Sempronia, quæ multa sæpe* virilis audaciæ facinora *commiserat. Hæc mulier genere atque forma, præterea viro atque liberis, satis fortunata fuit: literis Græcis atque Latinis docta: psallere, saltare elegantius, quam necesse est probæ: multa alia quæ instrumenta luxuriæ sunt; sed ei cariora semper omnia quam decus atque pudicitia fuit. Pecuniæ an famæ minus parceret haud facile discerneres; lubidine sic accensa ut sæpius peteret viros, quam peteretur, sed ea sæpe ante hac fidem prodiderat, creditum abjuraverat, cujus conscia fuerat, luxuria atque inopia præceps abierat. Verum ingenium ejus haud absurdum;* posse versus facere, *jocum movere, sermone uti, vel modesto, vel molli vel procaci. Prorsus multæ facetiæ, multusque lepos inerat.* SALLUST. Bell. Catilin.

dat arbeid of aandagt vordert, of inagtneeming van de gevoelens en begrippen van anderen. In de daad, de verbetering der Verstandsvermogens is een voorwerp, by lieden van dien stempel weinig geteld, en gevolglyk onwaarschynlyk gezogt by hun, wier natuurlyke Talenten best geschikt waren om aan dien kant uit te schitteren.

De onstandvastigheid, desgelyks, en de zugt voor verscheidenheid, eigen aan Wellustelingen, is zeer strydig met de aankweeking der Verstandsvermogens; beteitende eene doorslaande aandagt te besteeden op eenig onderwerp en het maaken van die vorderingen, waar toe men anderzins zou in staat zyn. Deeze gesteltenis, welke ook de overhand heeft in heete Landstreeken, is waarschynlyk eene der oorzaaken van de geringe vorderingen by hun in de Weetenschappen.

Voorts is de Weelde niet alleen aangekant tegen de verbetering der Verstandsvermogens en des Vernufts, in de verder afgelegene gevolgen, maar tevens in de meer onmiddelyke Uitwerkzelen. Die soort van Weelde, welke bestaat in den smaak door lekkernyen te streelen, brengt hieraan zeer veel toe. Sterk aangezette spyzen, en dierlyk voedzel, doen zeer veel om de zenuwen steeds werkzaam en in een geprikkelden staat te houden, die, door het gevoel in eene groote maate te verstompen, de fynere aandoeningen verdooven. De bekende Uitwerkzels van 't ruim gebruik des dierlyken voedzels, 't welk de grond is van inwilliging der smaakstreelende Weelde, worden vermeerderd door gestaage inwilliging (*).

In den *Romeinschen* Staat worden de schadelyke gevolgen der Weelde op Smaak en Geleerdheid ons als met den vinger aangeweezen. Toen dat Volk vordering maakte in Verfyning en Zedebederf, namen Weetenschap en Smaak af. In stede van die fraaije eenvoudigheid der vroegere tydperken, zag men eene zugt tot kwistig en schitterend cieraad ingevoerd, zo ten aanziene van hunne Gebouwen als van hunne Schryfwyze. Dit schynt eerst plaats gegreepen te hebben in het laatst gemelde vak. De Zamenspraaken over de Redenkunst, aan TACITUS toe-

(*) ATHENÆUS heeft de slegte Uitwerkzels van eene weeldesige leevenswyze op de Ziel en 't Verstand, in alle de hier gemelde opzigten, opgemerkt, p. 157.

toegeschreeven, vermelden, dat de styl eens Redenaars, toen in hoogagting, uitgezogt, kort, opgeschikt, en met nieuwigheden vervuld, moest weezen. Bewys en Redeneering agtte men weinig, en dit niet zonder oorzaak; naardemaal dezelfde Schryver ons verhaalt, dat de Regtszaaken beslist wierden volgens de grillige bepaaling der Magt, zonder op Regt of Wet te letten (*). CICERO zelve keurde men te onbeschaafd, verveelend en langdraadig; cieraad en polysting ontbreekende, om hem geschikt te doen zyn voor den toen heerschenden smaak (†).

Eene soortgelyke geneigdheid heerschte ten opzigte der Geschiedkundige Werken en Dichtstukken. De klemmende, beknopte en fraaije, schoon eenvoudige, wyze van uitdrukken, zo zeer uitsteekende in SALLUSTIUS, CÆSAR en TACITUS, verzaakte men voor den gemaakten en overvloeienden styl van AMMIANUS MARCELLINUS, die, in de meeste andere opzigten, egter wel geschikt was voor een Geschiedschryver. —— De Dichterlyke Verdienste van CLAUDIANUS werd zeer verdonkerd door zyne gemaaktheid, en geneigdheid om te schitteren en te treffen.

Met deeze Smaakverandering ging ook die in de Bouwkunde gepaard. De Zamengestelde Bouworde kwam, om dien

(*) *Novis & exquisitis eloquentiæ itineribus opus est, per quæ orator fastidium aurium effugiat, utique apud eos judices, qui vi aut potestate, non jure & legibus cognoscunt, & nec accipiunt tempora, sed constituunt, nec exspectandum habent oratorem dum illi libeat de ipso negotio dicere, sed sæpe ultro admonent, atque alio transgredientem revocant & festinare se testantur.* TAC. de Orator. Cap. 19.

Præcurrit hoc tempore judex dicentem, & nisi aut cursu argumentorum, aut colore sententiarum, aut nitore & cultu descriptionum invitatus & corruptus est, aversatur dicentem.

Exigitur enim jam ab oratore etiam poeticus decor, non Attii aut Pacuvii veterno inquinatus, sed ex Horatii & Virgilii & Lucani sacrario prolatus. Horum igitur auribus & judiciis obtemperans, nostrorum oratorum ætas pulchrior & ornatior exstitit. Ibid. Cap. 20.

(†) *Lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus, tarde commovetur, raro incalescit, pauci sensus optime & cum quodam lumine terminantur, nihil excerpere, nihil referre possis, & velut in rudi ædificio, firmus sane paries & duraturus, sed non satis expolitus & splendidus.* Ibidem, Cap. 22.

dien tyd, in gebruik, waarin de evenredigheden en cieraaden van de andere Ordes zamengevoegd werden, om zo veel verscheidenheids en cieraads, als mogelyk was, byeen te brengen.

Men zal misschien vraagen, hoe het bykwame, dat zo veele uitmuntende Schryvers, als TACITUS, SENECA, LUCANUS, en meer anderen, te voorschyn traden, naa het bederf van de *Romeinsche* Zeden, en den val der Vryheid. Doch hier staat aan te merken, dat, schoon het Gros des Volks in Weelde en Ondeugd gedompeld lage, de Opvoeding van eenigzins aanzienlyke Persoonen, nog een geruimen tyd, op denzelfden voet bleef als in de dagen der Vryheid. THRASEA en HELVIDIUS, TACITUS en PLINIUS, werden opgevoed als eertyds CATO en CICERO. Deeze omstandigheid bragt veel toe om den smaak op te houden, zo wel als de gedaante van den Staat, naa dat de meeste Leden in het diepst verval van Verstand en Zeden gestort waren.

De smaak des *Franschen* Volks, ten tyde van LODEWYK DEN XIV, in welken de Weelde ten hoogsten top geklommen was, zweemde zeer naar die der *Romeinen*, in het beschreevene Tydperk; schitterende, met klatergoud vercierd, en steeds veranderende.

Dezelfde beuzelagtige smaak, welken de Weelde in Letterkunde invoerde, bespeurt men ook in de Kunsten. Nuttige Ontdekkingen worden verwaarloosd; doch weinig beduidende gemaklykheden zeer vermenigvuldigd. Men vindt Werktuigen uit om tot oogmerken van Weelde of Gemak te dienen, zelfs ten opzigte van de gemeenste leevensbedryven. —— Deeze zyn thans in *Engeland* zodanig vermenigvuldigd, dat zy een heerlyk voorwerp zouden opleveren om belacht te worden, waren zy niet teffens merktekens van een aangroei der Weelde, die ernst wekt. Men zou zich, in den eersten opslage, ligt verbeelden, dat de bewondering deezer kleinigheden niet meer was dan de aanduiding van een kinderagtig en beuzelend vernuft; doch ik hel over om te denken, dat de aanmoediging, aan zulke dwaasheden verleend, slegter gevolgen naa zich sleept. Het strekt niet alleen om den tyd en de vinding der Vernuftelingen te verkwisten, maar is op zichzelve eene groote aanmoediging tot Zedebederf, door stoffe en voedzel aan de Weelde te verschaffen. SALLUSTIUS merkt, met veel oordeels, op, dat de ziel, bezig in slegte kunsten, gereed is tot het ontvangen van on-

ondeugden (*); en POPE heeft, te regt, zulke nutlooze en beuzelagtige uitvindingen geteld onder die, welke het haare bydraagen om Zeden en Smaak te bederven (†).

Dat wy, ten besluite van deeze *Proeve*, nog kortlyk nagaan, *welke Uitwerkingen de Weelde heeft op de Wetten en Gewoonten.*

Weelde, daar dezelve de aandoenlykheid der Driften opwakkert, brengt, myns bedunkens, het haare toe om de Wetten streng, en de Straffen ongeëvenredigd aan de misdaad, te maaken. Dus stelde de Wet van EUBULUS, te *Athene*, de Doodstraffe op elk, die in 't midden bragt, het geld, tot onderstand der Schouwburgen bestemd, tot 's Lands dienst te gebruiken (‡). Het is ook waarschynlyk, dat veele van de wreede strafoefeningen en pynigingen, by de Burgerlyke Wet in zwang, deels door Weelde werden ingeboezemd; dewyl zy meest opgesteld zyn in de laatere tydperken, uit welke het Wetboek van JUSTINIANUS grootendeels is zamengesteld. Mogelyk heeft ook de Weelde haar aandeel gehad in de Wetten van *Engeland* gestrenger te maaken. Eenige derzelven, tegen welke de meeste tegenwerpingen, wat de gestrengheid betreft, te maaken zyn, hebben met die oorzaak iets gemeens. Zo is het een hoofdmisdaad, de Vrugtboomen in een Tuin te verwoesten, of zelf een Kersfenboom in een Boomgaard te bederven, of den mond van een Vischvyver te breeken, waar door een Visch, van hoe gering eene waarde ook, kan ontkomen. Hier toe zou men mogen brengen verscheide van de thans stand hebbende Wetten op de Jagt, die zwaare straffen dreigen op daaden, die, in veele gevallen, met het Natuurlyk Regt overeenstemmen, en dit alleen, om, door eene bepaaling door Dwinglandy uitgedagt, het woeste Jagtvermaak van eenige weinigen te begunstigen.

De vermeerdering van Weelde doet ook de Wetten veelvuldiger worden, en het Wetboek tot eene verbaazende dikte zwellen. Het was een scherp antwoord van den *Spartaan*, op de vraag, waarom LYCURGUS zo weinig Wet-

(*) *Animus imbutus malis artibus haud facile libidinibus carebat.* SALLUST. Bell. Catil.

(†) Essay on Man. Ep. II. l. 43. &c.

(‡) In PLUT. Quæst. Platon. p. 1011.

Wetten voor de *Lacedemoniers* maakte? „ Om-dat, voor „ Lieden die weinig spreeken, weinig Wetten genoeg „ zyn!" Het past wonder wel op ons tegenwoordig onderwerp. Waar de Menschen gemaatigd zyn in hunne Begeerten, heeft men aan een klein aantal Wetten genoeg; doch waar de eerstgemelde veelvuldig zyn en bovenmaatig, moeten de laatstgenoemde veel in getal zyn, om tot beschutzels te dienen tegen alle de indringingen van Ondeugd en Zedebederf, en de Maatschappy in draaglyke orde te houden (*). —— De *Romeinsche* Wetten leveren een schoon voorbeeld ter ophelderinge van het hier gestelde. De oorspronglyke Wetten, in dien Staat, of ten minsten de eerste geregelde zamenvoeging derzelven, waren zo weinig, dat men ze bevatte in Twaalf Tafelen, en zo kort, dat de Kinderen gewoon waren dezelve van buiten te leeren (†). Maar die van laater tyd groeiden dermaate aan, dat ze 2000 Boekdeelen vulden; een Wettenhoop, naauwlyks doorleesbaar in 's Menschen leeftyd. Deeze, 't is waar, werden verkort, en geschikt in *Codexen* en *Digesten;* doch de Verklaaringen, daar op gemaakt, deeden de Boekdeelen weinig min talryk worden.

De kwaade smaak in 't schryven, desgelyks door de Weelde ingevoerd, heeft eene slegte Uitwerking op de Wetten. De Heer DE MONTESQUIEU merkt op, dat de Styl der Wetten van het Neder-Ryk zwellend, bloemryk en flikkerend, is. De Besluiten der Vorsten geleeken naar de Opstellen der Redenkunstenaaren (‡). En het is zeer gepast opgemerkt, dat die Styl eene oorzaak is van derzelver gestrengheid. Dichterlyke vervoorlovingen in het opstel der Wetten leiden tot bloedige gevolgen (§).

Desgelyks is de Weelde, door de onstandvastigheid en grilligheid, welke dezelve invoert, geschikt om de Wetten veranderlyk, beuzelagtig en belachlyk, te maaken. De Wetten te *Athene* veranderden gestadig; dit was ook het geval der Wetten te *Rome*, bovenal in de laatste tyden,

(*) Het is eene aanmerking van PLATO, door STRABO aangehaald, dat, waar veele Wetten zyn, het Volk twist- en geschilgraag is, en bedorven in Zeden.

(†) *Ut Carmen necessarium.* CICER. de Leg. Lib. II.

(‡) Spirit. of Laws. L. XXIX. Ch. 16.

(§) Principles of Penal Law.

den, toen ze allen van de ligtzinnigheid der Vorsten afhingen. —— Eenige van de ongerymdste Wetten schynen in een meer onmiddelyk verband met de Weelde te staan. ATHENÆUS vermeldt ons, dat de Wetten van *Persie*, op Doodstraffe, een ieder, uitgenomen den Koning en diens oudsten Zoon, verboden, het Water uit zekeren Stroom te drinken. De *Sybariten* hadden eene Wet, volgens welke hy, die een nieuwe lekkere schotel uitdagt, het voorregt bezat, om dien een jaar agtereen op tafel te mogen hebben (*). Dit zelfde Volk verbande, door eene Wet, alle gerugtmaakende handwerken, en zelfs de Haanen, die, door hun kraaijen, hun in den rustigen en zagten slaap stoorden (†).

Op de Gewoonten heeft de Weelde eenen blykbaaren invloed. De ongemaklykheid en onvoldaanheid, eigen aan lieden van deezen stempel, boezemen hun eene begeerte in tot verandering, in de hoope, dat de Verscheidenheid hun eenig nieuw genoegen zal verschaffen. Gewoonten kunnen, overzulks, onder de zodanigen geen streek of stand houden. De schielyk opeenvolgende Modeverandering, door alle Eeuwen heen opgemerkt by weelderige Volken, en die op zichzelve eene soort van Weelde is, levert 'er een blyk van op. Deeze onbestendigheid ontdekt men, nogthans, meest onder gemaatigde Lugtstreeken, waar de inwilliging der Driften met zekere maate van werkzaamheid gepaard gaat; naardemaal, in by uitstek heete Landen, de werkloosheid in zulk eene maate heerscht, dat het veranderen van Zeden, Gebruiken en Modes, 'er zeer zeldzaam is.

Eene Gewoonte, welke men vry algemeen opgemerkt heeft als een Voortbrengzel der Weelde, is het laat in den Nagt opblyven, en den Dag voor den Rusttyd te neemen. ATHENÆUS gewaagt van sommige in Weelde vergevorderde *Grieken*, die pochten dat zy nooit de Zon hadden zien opkomen of ondergaan; dewyl de nagt alleen de tyd was wanneer zy niet sliepen (‡). Juist even dit was het geval te *Rome*, waar men dezelfde ydele snorkery uit den mond der Wellustelingen hoorde, toen de Republiek op een einde liep (§). —— FESTUS tekent me-

(*) ATHENÆI, p. 121.
(†) Ibid. p. 118.
(‡) Ibid. p. 273.
(§) *At nosmet ipsos ducimus fortunatos, quod nec orientem solem videmus, nec occidentem.* COLUMELL. de Re Rustic. Lib. I.

mede aan, dat, met den aanwas der Weelde, de Eetenstyden laater kwamen; dat de oude tyd van Avondmaalen in 't Middagmaalen besteed wierd (*). Eene byzonderheid, thans bewaarheid in *Engeland*, en geen gering bewys van het toeneemen der Weelde en des Zedebederfs.

(*) *Cœna apud antiquos dicebatur quod nunc est prandium.* Festi, Lib. III. *Scenas Sabini cœnas vocabant, quæ autem nunc prandia sunt.* Lib. XVII.

AANMERKINGEN OVER DE KINDSHEID DER DIEREN; getrokken uit het Werk van den Heer WILLIAM SMELLIE, getyteld: *Philosophy of Natural History.*

(Medegedeeld door REINIER ARRENBERG, te *Rotterdam.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 186.)

De lichamen der Kinderen, schoon uitermaten teder, worden minder door de koude aangedaan dan immer in eenigen verderen levenstyd. Dit is waarschynlyk toe te schryven aan de ongemeene schielyke klopping van harten slagaderen, welke in alle kleine Dieren plaats heeft. De pols van een Kind is veel rasser dan van een Jongeling, en die van een Paard of Os is veel trager dan die van een Man; ook is de klopping van het hart der kleine Dieren, gelyk de Vogeltjes, zoo schielyk, dat het niet mooglyk is de slagen te tellen.

Het leven der Kinderen is, gedurende de drie of vier eerste jaren, uitermaten zorglyk; doch na dien tyd word het allengskens zekerer. Uit SIMPSON's tafelen van de sterflykheid in verschillende jaren, blykt het, dat van een zeker getal Kinderen, dat gelyktydig geboren is, meer dan een vierde gedeelte sterft in het eerste jaar; meer dan twee derde in de twee jaren, en ten minste de helft voor het einde van het derde jaar. De Heer SIMPSON maakte die berekening op de Kinderen, die in Londen geboren werden; doch de sterflykheid der Kinderen is niet overal even zoo groot. De Heer DUPRÉ DE ST. MAUR heeft, door een groot aantal waarnemingen in

Frank-

Frankryk, bewezen, dat de helft van de Kinderen, die gelyktydig geboren worden, niet fterft voor hun zevende of agtfte jaar.

Te treden in de behandeling van de ziekten der Kinderen, en in een omftandig onderzoek van de oorzaken der groote fterflykheid van het menschdom in deszelfs vroege jeugd, behoort tot myn plan niet. In 't algemeen worden deze oorzaken toegefchreven aan onnatuurlyke gewoonten in de behandeling der Kinderen, ingevoerd door bygeloovigheid, onwetendheid en valfche denkbeelden, ontftaande uit waanwysheid, vooroordeel en vooronderftellende leerwyzen, terwyl de huishouding en de overeenkomst van de Natuur, in het gedrag en den toeftand van mindere Dieren, genoegzaam geheel en al verwaarloosd word. Alle Dieren, het menschlyk geflacht alleen uitgezonderd, brengen hunne Jongen op zonder vreemde hulp; doch een ongelooflyk aantal van Kinderen, zoo wel als Moeders, worden daaglyks verminkt, verzwakt en bedorven, door de onkunde en onnatuurlyke behandeling van Vroedwyven en Vroedmeesters. Naauwlyks is een Kind ter wereld gekomen of het word opgepropt met geneesmiddelen, daar ondertusfchen de melk van de Moeder het natuurlykfte medicyn is om de ingewanden der Kinderen te zuiveren, fchoon de Vroedwyven zich dwaaslyk verbeelden, dat droogeryen daar toe gefchikter middelen zyn. Alle andere Dieren zogen hun eigen kroost, maar wy daartegen laten dit teder en aandoenlyk werk veelal over aan vreemde Vrouwlieden, welker geftel, levenswys en innerlyke neigingen, dikwils volftrekt ftrydig zyn met die der naastbeftaanden. Pas na de geboorte, geeft men de Kinderen, in plaats van 's Moeders melk, reeds wynwei, watergruël, en andere onnatuurlyke voedfels; niettemin is juist, op dat tydftip van hun beftaan, weinig voedfel en veel flaap hoognoodig ter verfterking van hunne gezondheid en bevordering van hunne rust en weltevredenheid; want de Kinderen flapen gemeenlyk, als zy niet door de noodzaaklykfte behandelingen gekweld worden, verfcheiden weeken agter een na hunne geboorte. Jonge Dieren zyn natuurlyk geneigd om in de open lugt te wezen; maar onze Kinderen, vooral in de groote Steden, worden altoos in warme kamers opgefloten gehouden, het welk hun lichaam uitmergelt en hun verftand verzwakt. De groote vlugheid, fterkte en fchoone evenre-

redigheid, van de gestalte der Wilden zyn gevolgen van hunne harde opvoeding, of van het leven in de open lugt, en van het onbedwongen gebruik van alle hunne ledematen van het oogenblik af dat zy ter wereld komen. In jonge Dieren, zoo wel als in Kinderen, heeft, van de geboorte tot den vollen wasdom, eene trapswyze toeneming plaats van de lichaamlyke en verstandelyke vermogens. Deze vermogens ontwikkelen zich vroeger of later, naar gelang van de natuur en de behoeften der byzondere soorten. Deze toeneming geschied by den mensch traaglyk. Een Mensch verkrygt deszelfs volkomen lengte en sterkte van lichaam niet dan verscheiden jaren na de Kindsheid, en met betrekkinge tot het verstand, kan men niet zeggen, dat het oordeel en andere zielsvermogens vóór deszelfs dertigste jaar volkomen ryp zyn.

Schoon de indrukken van nieuwe voorwerpen, die men in eene vroege jeugd ontfangt, sterk moesten zyn, vind men egter, dat het geheugen als dan zeer zwak is. Veelvuldig kunnen de oorzaken hier van wezen. In dat tydstip van ons bestaan, zyn meest alle voorwerpen nieuw, zoo dat zy gemeenlyk de geheele aandagt naar zich trekken, en het is hier van daan, dat het denkbeeld van eenig byzonder voorwerp terstond uitgewischt word door de schielyke opvolging en nieuwigheid van een ander, waar by nog komt het vermogen, met welk zy op het verstand werken. HALLER schryft dit gebrek van herinnering toe aan de zwakheid van het geheugen; doch het schynt veeleer voort te komen van eene verwarring, welke noodwendig ontstaat uit het getal en de sterke indrukken van nieuwe voorwerpen. Het geheugen word zoo zeer niet ryp door eene trapswyze toeneming van dat zielsvermogen, als wel door eene vermindering van het getal en de nieuwigheid der voorwerpen, door welken de aandagt opgewekt word. In weinig jaren zyn de Kinderen in staat om alle hunne behoeften en verlangens te kennen te geven. Het getal van nieuwe voorwerpen vermindert daaglyks, en de indrukken, gemaakt door die, met welken zy allengskens gemeenzaam zyn geworden, worden, vergelykender wyze, geringer en belangloozer; van daar is het, dat dan de heblykheid om het oog op alles te slaan, en de drift van hunnen geest, begint te verslappen. Dit is het tydstip, waar in het noodzaaklyk word, om het verstand der Kinderen, in plaats van hun een algemeen en onbepaald gebruik

van

van derzelver vermogens toe te laten, door verſchillende kunstgrepen, geſtadig aan te zetten tot het onderzoek van byzondere onderwerpen, en tot het verkrygen van nieuwe denkbeelden, uit meer ſamengeſtelde en gezuiverder manieren van onderwys. De groote grondſlag der Opvoeding is de heblykheid om de aandagt te leeren vestigen. Als dit gewigtig punt bereikt is, laat zich het verſtand der Kinderen vormen; doch die rusteloosheid en begeerte tot beweging, welke de Natuur, met de wysſte oogmerken, in het geſtel van alle jonge Dieren heeft ingeplant, moet niet al te ſterk beteugeld worden. Gezondheid en kragt van het lichaam zyn de zekerſte gronden tot verſterking en verbetering van het verſtand.

Met betrekkinge tot de geduurzaamheid der Kindsheid van den Mensch en de geſlachten der Inſecten, ſchynt 'er, in 't algemeen, eene evenredigheid plaats te hebben, niet ten opzigte van den tyd des levens, maar wel ten opzigte van de vernuftigheid en de verſtandelyke vermogens van de verſchillende rangen der bezielde Wezens. De Olyphant heeft dertig, en de Rhinoceros twintig, jaren noodig eer zy tot eene volkomen rypheid geraken, en in ſtaat zyn om hun geſlacht voort te planten; dan deze jaren zyn geen tyd van derzelver Kindsheid; want die Dieren worden in veel korter tyd bekwaam om zich zelven voedſel te verſchaffen, en zyn geheel en al onafhanglyk van eenige hulp hunner Ouders. Dezelfde opmerking is ook toepaslyk op de Kameel, het Paard en de groote Apen; want de jaren van derzelver rypheid zyn vier, twee en een half en drie, jaren; doch in deze viervoetige Dieren zyn de bepalingen der Kindsheid veel vroeger. De kleinder viervoetige Dieren, als Hazen, Rotten en Muizen, zyn ryp op het einde van het eerſte jaar na hunne geboorte, terwyl het West-Indiſche Varken en de Konyn maar vyf of zes maanden noodig hebben. Daar is eene opklimming, egter niet zonder uitzondering, in de verſtandelyke vermogens van de grootſte en allerkleinſte der viervoetige Dieren; want de Hond en de Vos, wier loosheid zeer groot is, komen in één jaar tot rypheid, en derzelver Kindsheid is zeer kort. Dan van alle de Dieren duurt de Kindsheid, en de hulp noodige ſtaat, by den Mensch het langst; doch daar tegen kan men de voortreflykheid en uitgeſtrektheid van deszelfs verſtand, boven alle andere Dieren, niet betwisten.

De

De kinderlyke ſtaat der Vogels is zeer kort. De meesten van het geſlacht der gepluimden komen, in minder dan zes maanden, tot volkomenheid, en derzelver vernuft is, vergelykender wys, daar aan geëvenredigd.

Wat de Viſſchen aangaat, indien men 'er de Walviſſchen en Robben, die hare Jongen zogen, van uitzondert; ontfangen deze geen hulp van derzelver ouders. Zoo dra de Viſſchen uit de Eijeren van hare Moeders komen, zyn zy in ſtaat om zich voedſel te verſchaffen, en zelf, in ſommige opzigten, om voor haar eigen veiligheid te zorgen. Van het vernuft der Viſſchen hebben wy, uit hoofde van het Element, waar in zy leven, weinig kennis; doch derzelver algemeen karakter is ſtompheid, gevoegd by gulzigheid en een onbepaalden trek naar voedſel. In tegenoverſtelling van de byna algemeene Wet der Natuur, welke onder alle Dieren plaats heeft, verſlinden de Viſſchen, zonder onderſcheid, alle kleiner en zwakker Dieren, het zy dezelven tot verſchillende of tot haar eigen ſoort behooren. In Dieren van een hooger rang is de gulzigheid zelden gepaard met vernuft of een uitſtekenden ſmaak; als de voornaamſte trek van een Dier op vleeschvoedſel valt, kan men 'er genoegzaam zeker uit beſluiten, dat deszelfs verſtandelyke vermogens gering zyn, als zynde byna altyd omtrent de grofſte voorwerpen werkzaam; zoo dat, indien deze aanmerking doorgaat, de Viſſchen gerangſchikt moeten worden onder de domſte Dieren van gelyke grootte en levendigheid.

De kinderlyke ſtaat der Inſecten is van een verſchillenden aart. Na dat zy uit het Ei gekomen zyn, ondergaan zy zeer veele veranderingen, en nemen zulke verſchillende gedaanten aan, dat het moeilyk is om dat tydſtip van derzelver beſtaan te bepalen, het welk de ſtaat van Kindsheid in de grootere Dieren daar ſtelt. Verſcheiden ſoorten blyven langer of korter in de gedaante van Wormen en Rupſen, vóór dat zy in Poppen, en vervolgens in Vliegen, veranderen. Als zy jong zyn, zyn zy, even gelyk andere Dieren, zeer klein en zwak: dan egter is in dien hulp noodigen ſtaat de Natuur derzelver eenige voedſter. Zy vorderen geen hulp van hunne Ouders, die, in 't algemeen, geen kennis dragen van hun kroost; doch, gelyk reeds opgemerkt is, naar de ingeving van de Natuur te werk gaande, leggen de Moeders eenparig hare Eijeren op zulke plaatſen, die gelyklyk voedſel en beſcherming aan hare Jongen verſchaffen. De Ouders

der Vliegen leggen, volgens hare soorten, indien de noodzaaklykheid haar zulks niet belet, altoos derzelver Eijeren op byzondere planten, in de lichamen van andere Dieren, op de aarde of in het water. Wanneer derhalven een Insect het bestaan in deszelfs eerste gedaante ontfangt, is 'er reeds op dat oogenblik in alle zyne noodwendigheden voorzien. Schoon de Moeder, na dat de worm uit het Ei gekomen is, geen zorg draagt voor haar kroost, en zelfs by het uitkomen niet tegenwoordig is, plaatst zy het egter, door eene zuivere en onfeilbare ingeving van de Natuur, altoos in zulke gelegenheden, waar in het Jong een eigenaartig voedsel, en al wat het voor deszelfs zwakken toestand noodig heeft, vinden kan.

Dan op deze algemeene wet, naar welke de Insecten geregeerd worden, vallen egter eenige uitzonderingen. Byën en sommige andere Vliegen maken niet alleen nesten voor hunne Jongen, maar voeden hen daadlyk, en dragen veel zorgs voor derzelver bescherming.

Uit al het voorgemelde, betreklyk de Kindsheid der Dieren, kan men eene aanmerking maken, die onze byzondere aandagt verdient. De Natuur heeft gelykmatig, hoewel op verschillende wyzen, voorzien in de voeding en het bestaan van alle levende wezens, terwyl zy in een kinderlyken staat zyn. Schoon het menschlyk Geslacht zeer lang in dien staat blyft, zoo neemt egter de verknogtheid en de zorg der beide Ouders, in plaats van te verminderen, niet alleen bestendig toe, naar gelang van den tyd en de moeite, die zy aan de Opvoeding moeten besteden, maar duurt zelf gemeenlyk zoo lang zy leven. De wederzydsche genegenheid van Ouderen en Kinderen is eene van de grootste bronnen van het menschlyk geluk. Indien de liefde der Kinderen niet sterk was, en zelf met den tyd niet nog toenam, zouden de arbeid, de gestadige oppassing, de angsten en vermoeijenissen, der Moeders ondraaglyk wezen. Maar hier maakt de Natuur, wier wysheid altyd blykbaar is, eene genegenheid, die alle moeilykheden overwint, en alle smerten verzoet. Als een Kind zieklyk is, en buitengemeene zorg vordert, ziet men dat de Moeders, op eene wonderbaarlyke wyze, in hare kragten ondersteund worden. Liefde en medelyden vereenigen zich, en deze twee gemoedsdriften werken zoo sterk, dat alle ongemakken en moeilykheden, met wakkerheid en gewilligheid, gedragen worden.

Met betrekkinge tot de geringere soorten van Dieren is de Natuur niet minder zorglyk. De viervoetige Dieren en Vogels heeft zy eene sterke en blykbare genegenheid voor derzelver kroost ingeplant, voor zoo lang de ouderlyke zorg noodig is; doch wanneer het Jong zoo ver komt, dat het zich zelf kan beschermen, en van nooddruft voorzien, vermindert allengskens de ouderlyke toegenegenheid: zy worden dan niet alleen achteloos omtrent hun kroost, maar dryven het zelf met geweld uit hunne tegenwoordigheid, en na dat tydstip schynen zy geen kennis meer te dragen van die voorwerpen, welken, nog zoo kort geleden, al de aandagt van hun verstand naar zich trokken, en alle pogingen en vermogens van hunne lichamen bezig hielden. Hier vertoont zich de waardigheid en het voortreflyke van den Mensch in een helder licht. In plaats van de kennis van zyn kroost, wanneer het tot ryper jaren gekomen is, te verliezen, breid zich, integendeel, zyne genegenheid uit, zoo dat hy niet alleen zyne Kinderen, maar zelf zyne Kleinkinderen, met dezelfde liefde omhelst.

NIEUWE EN WEETENSWAARDIGE BYZONDERHEDEN IN DE NATUURLYKE HISTORIE DER DIEREN VAN LABRADOR.

(Overgenomen uit CARTWRIGHT's *Journal of a Residence of Sixteen Years on the Coast of Labrador.*)

HET EGELVARKEN.

Ik weet niet hoe veel Jongen de *Egelvarkens*, te eener dragt, ter wereld brengen; doch ik verbeeld my, dat ze niet zeer vrugtbaar zyn; want, indien zy dit waren, zouden zy alle de Boomen des Lands verwoesten; dewyl zy, gedurende den Winter, niets dan boombast eeten, en hier door een verbaazend getal boomen van alle soorten dooden, schoon zy den Zilver-spar boven alle andere verkiezen. In den voortyd zyn ze zeer gesteld op de bladeren van den *Larix*, en in den Herfst eeten zy een slegt soort van Paddestoelen, welke hier in vry grooten voorraad groeijen.

Grootendeels gelykt het *Egelvarken* na den Bever in grootte en gedaante; het verschil bestaat alleen in den

Staart

Staart en de Pooten. Zy zitten beide overeinde, en maaken gebruik van de Voorpooten om fpyze te neemen. Het *Egelvarken* klimt vaardig op de boomen; ten welken einde 't zelve met lange klaauwen voorzien is. Als het 's Winters in een boom klimt, geloof ik niet dat het daar uit nederdaalt eer hy al de bast van beneden tot boven opgeknauwd heeft. Doorgaans loopt het, in een rechte lyn, door het bosch; zelden een boom ongefchonden laatende, uitgenomen de zodanige die oud zyn. De jongfte heeft het liefst, en knaagt 'er zo veele af, alleen het binnenfte gedeelte van den bast gebruikende, dat ik dikwyls gezien heb, dat één *Egelvarken* by de honderd boomen in een Winter vernielde.

Iemand, die den aart deezer Dieren kent, zal zelden misfen dezelve aan te treffen als 'er fneeuw op den grond ligt, indien hy flegts den boombast van dien Winter kan aantreffen, door een kring rondsom de boomen met bast te maaken. Het Dier zal fchielyk op zyn pad komen, of 'er moet zeer diepe fneeuw gevallen weezen, naa zyn laatfte opklimming. Deeze eens ontdekt hebbende, zal het niet lang duuren, of hy het vindt het Dier.

De buik van het *Egelvarken* is bedekt met dik bont; doch het lyf voorts met fcherpe Prikkels of Pennen, de langfte en fterkfte zyn op den rug en den ftaart. Het is een algemeen aangenomen gevoelen, dat een *Egelvarken* die Pennen, naar welgevallen, kan uitfchieten na een afgelegen voorwerp; doch ik waag het te verzekeren, dat deeze foort (wat ook andere kunnen doen) hier toe niet in ftaat is; want ik heb my veel moeite gegeeven om my van dit ftuk te verzekeren. —— Op de aannadering van gevaar kruipt het *Egelvarken* in een hol, als zulks mogelyk is; doch als het 'er geen kan vinden, neemt het de beste bergplaats, welke zich aanbiedt, fteekt den neus tusfchen de voorpooten, en verdedigt zich door een fcherpe fteek met den ftaart, of een fchielyke uitzetting van den rug. Naardemaal de Pennen aan de punten gebaard zyn, en niet diep in de huid ftaan, fteeken zy diep in 't geen zy treffen. Men moet zorg draagen om ze onmiddelyk uit te trekken; anderzins zullen ze, door de beweeging van het Dier, waarin de Pennen fteeken, aangezet door de baarden van de Pennen, geheel in het deel doordringen. Doch ik zag nimmer, dat de fteek vergezeld ging met flegter verfchynzelen dan die van een Chirurgicaal werktuig.

Onlangs doodde ik een zwanger oud *Egelvarken*, ge-

leed om te baaren. Het lag op den grond, en myn Jagthond, die altoos by my is, en nooit te vooren een *Egelvarken* gezien hadt, floeg 'er het oog niet op, of viel 'er op aan met denzelfden moed als hy op een Vos zou gedaan hebben. Ik dagt, myn Hond zou op het oogenblik dol geworden weezen. Zyn tong, de geheele binnenzyde van den bek, zyn neus en snoet, staken zo vol pennen als 'er in konden zitten; zodanig, dat zyn bek wyd open stondt, en het Dier zich in zulk een angst bevondt, dat het my zou gebeeten hebben, toen ik het verligting wilde toebrengen, indien hy den bek hadt kunnen sluiten. 't Huis komende deed ik het arme Dier nederwerpen, en haalde 'er, met veel moeite, in omtrent drie uuren tyds, de meeste uit. Eenige waren te kort afgebrooken om 'er vat aan te krygen, andere haalde ik 'er by de punten uit, die geheel door het verhemelzel van den bek en het kraakbeenige van den neus gegaan waren.

DE WITTE BEER.

Geen één enkel spoor van een *Witten Beer* hadt men in langen tyd gezien; dit doet my denken, dat deeze Schepzels zich aan den buitenkant van het Ys onthouden, geduurende den Winter; want daar kunnen zy Zeekalveren aantreffen. Komen zy aan den oever, dan gebeurt zulks, naar myn vermoeden, op de buitenste Eilanden; nogthans heb ik zomtyds waargenomen, dat zy 's Winters diep landwaards in gaan; doch hoe zy daar voedzel kunnen vinden is my onbekend; want ik kan niet gelooven, dat zy eenig ander Landdier kunnen vangen dan het *Egelvarken*; en van deeze Dieren slegts weinige; ook moeten zy zulk een slegten maaltyd duur betaalen, uit hoofde van de stekels waar mede de Natuur dit Dier, te zyner verdediginge, begiftigd heeft. Wat Visch aanbelangt, van deeze kunnen zy slegts weinig vangen, en dat nog kleine, in zulke gedeelten van Rivieren en Meiren als door de snelheid van derzelver loop, of door warme bronnen, open blyven. Ik zou my verbeeld hebben, dat zy in aantal zich zouden vervoegd hebben na die gedeelten van de wateren loopende in *Sandwich-Bay*, die den geheelen Winter open zyn, dewyl een groot getal van Zeekalveren zich hier gestadig onthoudt; nogthans zagen wy in het holste van den Winter nooit het spoor van één enkelen.

De

De *Witte Beeren* zyn groote reizigers, en moeten zeker in staat zyn om het langen tyd zonder voedzel uit te harden. Wanneer zy niet anders kunnen krygen, geneeren zy zich met de lange steelen van Zeewier: dit doen de Zeekalveren desgelyks; want ik heb ze beiden dit tot voedzel zien nuttigen.

Een groot aantal *Witte Beeren* komt, zo ik geloof, alle Voorjaaren om, door met het Ys al te ver van 't land weggevoerd te worden om 't zelve weder te bereiken, schoon zy een verren weg zwemmen. Ik heb gehoord van deeze Dieren, die men, vyftig mylen van land, op losse Ysschotzen, met Schepen die na de Kust voeren, aantrof.

De *Witte Beeren* werpen de Jongen omtrent Maart, op het Ys, waar zy eenige dagen leggen eer zy in staat zyn de Beerinnen te volgen, die ze daar laaten, terwyl zy op prooi uitgaan; als de Jongen eerst in staat worden om mede te trekken, neemen zy ze niet zelden op den rug. Doorgaans hebben zy niet meer dan één Jong te gelyk; zomtyds egter twee, en ik heb gehoord van drie. Maar ééns in de twee jaaren werpen zy; dan hoe lang zy dezelve zoogen, of hoe lang zy draagen, weet ik niet. Wanneer de Jongen zeer klein zyn, is het gevaarlyk de Beerinnen te ontmoeten: dikwyls vielen zy als dan op iemand aan, zonder de minste terging ontvangen te hebben; doch, op andere tyden, neemen zy de vlugt: wanneer men, nogthans, op een deezer Dieren, in welk een jaargetyde ook, schiet, en niet zo treft dat de wonde doodlyk is, moet men verwagten, terstond, met de grootste woede, aangevallen te zullen worden. Naardemaal zy by uitstek sterk, en moedige vegters, zyn, vindt men zich in een dringend gevaar, of men moet een snaphaan met een dubbelen loop, en met hagel gelaaden, hebben, om het Dier blind te schieten, of een Hond, die het gestadig van achteren naazet; (en dit zullen alle Honden doen, die ééns of tweemaalen op de Beerenjagt waren); de Beer zal dan op zyn aars gaan zitten, en ronddraaijen, tragtende den Hond af te weeren. Dit is het tydstip wanneer men moet naderen, en den Beer met één schot kan dooden, als men slegts bedaard is; maar is de Hond op de Beerenjagt niet wel afgerigt, dan zal hy het Beest van vooren aanvallen, in welk geval hy zeker of gedood, of verminkt, of oogenblik-

blijkelyk verschrikt, wordt; en dan zal de Beer op den Jaager aanvallen.

HET RENDIER.

Niettegenstaande de *Rendieren*, uit den aart, zeer wild en schuw zyn, wordt nogthans geen Dier zo schielyk en zo geheel tam gemaakt, als men het jong krygt; doch hoe het daar mede afloope wanneer men het in eenigzins gevorderden ouderdom vangt, weet ik niet. Zy worden niet alleen zeer gemeenzaam, maar betoonen ook eene groote genegenheid voor zulke Menschen en Honden, die hun behaagen; doch zyn even afkeerig van die hun leed doen.

Myn *Rendier* heeft volle vryheid gehad zints den vierden dag dat het gevangen was, (uitgenomen dat het eenige weinige nagten afgesloten gehouden wierd, op dat de Honden het niet mogten dooden terwyl wy sliepen; maar zedert heeft het los geloopen.) Het schrikt niet op eenig geraas, zelfs niet op den slag van een snaphaan, digt by 't zelve afgeschooten; doch wordt met grooten schrik bevangen, als eenige Honden het agter naa, of zelf 'er naby, loopen: het schrikt desgelyks wanneer de Menschen veel beweegings maaken; doch op het oogenblik, dat deeze ophoudt, is ook het Beest gerust. Dikwyls loopt het na een Hond toe, en riekt 'er aan; het kent alle myne Honden, en legt zich nevens dezelven by het vuur neder. —— Ik geloof, dat de Rendieren bykans nimmer slaapen: voor zo verre ik het myne heb waargenomen, sliep het nooit, of hieldt de oogen langer dan twee seconden gesloten; en hoe weinig beweegings ik maakte sprong het op. Te bedde liggende, als myn *Rendier* op den vloer was, stondt het alle vyf of zes minuuten overeinde, om te kunnen zien of ik ook was weggegaan; en, myn aangezigt gelikt, of aan myn halsdoek gezoogen, hebbende, ging het weder leggen. Als het my, ten eenigen tyde, verlooren hadt, liep het overal heen; eenigzins als een Zwyn in de aarde wroetende; rustte nimmer vóór dat het my gevonden hadt, wanneer het, met allen spoed, na my toe snelde. Zomtyds heb ik my vermaakt met stilstaan en loopen, nu voor dan agter myn *Rendier*; hier in scheen het groot genoegen te scheppen; het deedt even eens, wendde en keerde zich op dezelfde wyze als ik ge-

zien

zien heb dat de wilde Jongen onder elkander deeden. Desgelyks heb ik waargenomen, dat het *Rendier*, als het schrikt of bevreesd gemaakt wordt, zyn staart overeind zet, en anders altoos laat hangen.

Het is een misbegrip, dat de *Rendieren* geen Gras of naauwlyks iets anders willen eeten dan witte Mosch; want zy eeten allerlei Planten, welke in dit Land eigenaartig groeijen, uitgezonderd eenige weinige, en de Plant hier *Alexander* geheeten; en heb ik niet kunnen ontdekken, dat eenig Beest, in dit Land, dit Gewas eet, dan alleen de *Zwarte Beeren*, die 'er zeer heet op zyn. De *Rendieren* schynen niet veel smaak in Gras te vinden; nogthans heb ik gezien, dat het myne een weinig Gras at, het grofste soort liefst.

Myne opmerking heeft my getoond, dat, in het laatst van April en in de Maand Mey, de wilde *Rendieren* weinig anders gebruiken dan droog Gras en wilde Rogge, die als dan door de sneeuw beginnen heen te steeken. Ze zyn zeer gesteld op verscheidenheid van voedzel; ten tyde dat 'er voorraad van Gewassen is, de voorkeus geevende aan de jongste en sappigste. Dit is oorzaak dat zy alle maanden van spyze veranderen; en ook verscheide maalen op denzelfden dag, naar dat het vogtig of droog is; nu verwerpende 't geen zy een uur geleden boven alles stelden. De bladen van een Gewas, hier de *Dogberry-bush* geheeten, en dat op de kanten der bergen groeit, in een vogtigen grond, vallen, jong en teder zynde, zeer in den smaak der *Rendieren;* ook eeten zy greetig van een Waterplant in de poelen. Naby myn huis is dusdanig een poel, vol van dit Watergewas; myn *Rendier* heeft het tot op 't water afgeëeten. My staat voor, dezelfde soort van Gewas in de Hoogelanden van *Schotland* gezien te hebben; men bedient 'er zich aldaar van om Bier mede te brouwen, in stede van Hop. Desgelyks eeten zy ook gaarne de jonge bladeren van de meeste soorten van boomen en heesters, die geen harstagtig sap hebben, bovenal van Willigen; doch ik heb ook gezien, dat zy de uitspruitzels eeten van de zwarte *Spruce*, in den Winter; doch zy beeten 'er niet sterk in. Het verwonderde my zeer, dat ze niet gesteld waren op eene soort van Erten, die hier in grooten overvloed groeijen. Dikwyls heb ik de wilde *Rendieren* naagegaan, op plaatzen, waar dit Gewas in de ruimte stondt, zonder te ontdekken, dat zy 'er aan geweest waren; nogthans nam

ik waar, dat myn *Rendier* zomtyds iets daar van nuttigde. Het eet ook de kruim van zagt brood, maar wil de korst niet aanraaken, of beſchuit gebruiken: misſchien hebbe men dit toe te ſchryven aan de zwakheid der tanden. Myn Beest is zeer geſteld op Pudding en gekookte Aardappelen; doch weigert de laatſte als zy raauw zyn. Gekookt gezouten Vleesch kan het ook eeten.

De *Rendieren* ſtaan zeer vast op de pooten; want zy loopen lang over ſcherpe en ruwe rotzen, of vlakke ronde losſe ſteenen, zonder ooit te ſtruikelen of uit te glippen; maar op glad Ys kunnen zy bezwaarlyk ſtaan blyven.

Van geſtalte mogen de *Rendieren* ſchoon heeten; zy zyn zo recht van leden als een Paard, en hebben bykans dezelfde gedaante, alleen geen zo goeden hals. Zy gaan, ſtappen en galoppeeren, op dezelfde wyze, en geen oud Jagtpaard zal een ſtaanden of loopenden ſprong met meer bevalligheid of oordeel doen, dan thans myn jong *Rendier*.

Sterk en zeer werkzaam zyn de *Rendieren*; dit maakt dezelve goed voor de ſleede. Zy leggen een verren weg af, en zien geen wegen aan; zy zwemmen met groote ſnelheid, en tot op een grooten afſtand. Ik hou my verzekerd, dat ze meer dan vyf mylen in één uur zwemmen, en ik geloof dat zy zes mylen zouden kunnen afleggen.

De Mannetjes toonen meer moeds dan de Wyfjes, en Wyfjes, die Jongen zoogen, meer dan die droog zyn. Wanneer zy eenig geluid hooren, of een Man zien die geheel ſtil ſtaat, verlokt hun de nieuwsgierigheid dikwyls om het voorwerp naauwkeurig op te neemen; eene nieuwsgierigheid, welke ik gezien heb dat hun op het leeven te ſtaan kwam.

Dikwyls galoppeeren of ſtappen de *Rendieren* eenige honderd ſchreden voort, houden ſtand, en kyken een minuut of twee lang. Als zy voldaan zyn, loopen zy weg, en maaken onder den wind te komen, om dus van 't najaagen verzekerd te zyn. In den Winter loopen zy doorgaans verſcheide mylen eer zy rusten. Door een Jagthond nagezet, weeten zy, op eene verbaazende wyze, hun loop te regelen, en zich beneden wind te houden. Zy laaten den vervolger allengskens tot op eenige ſchreden by zich komen; doch niet nader, als zy het kunnen beletten: dan zetten zy het weder op den gang,

tot de Hond adem moet haalen; zo ras deeze ſtil ſtaat, ſtaan zy ook ſtil, keeren zich om, en kyken na den Hond; waar op zy weder aftrekken, onder een veelvuldig ophouden en omkyken. Bevinden zy zich op het Ys, wanneer 't zelve met ſneeuw bedekt is, dan zullen zy 't zelve niet voor kaale heuvelen verwisſelen.

Wanneer de *Rendieren* in den Zomer gejaagd worden, zoeken zy altoos eenig water te bereiken, als waarin geen Landdier het van hun wint. Haalt hun vyand hun op, dan verdedigen zy zich met de Hoornen of de Achterpooten; zy betoonen hier mede zo veel moeds en kragts, dat een frisſe ſtoot of ſlag, met een van beiden, doorgaans doodlyk is voor den Wolf of den Hond, als het een oud *Rendier* is.

Veele ſoorten van Wildbraad heb ik in onderſcheidene Landen gegeeten; doch, myns oordeels, geen 't welk het Wildbraad van een *Rendier*, als het in den rechten tyd is, evenaart.

Uit de Waarneemingen, welke ik gedaan heb op myn *Rendier*, ben ik van gevoelen, dat 'er in *Engeland* veele Oorden gevonden worden, waar zy zeer wel zouden tieren; doch ik denk niet dat zy zouden kunnen beſtaan in zulke Perken, die niets dan fyn Gras opleveren.

Het is eene ſtoffe van bevreemding en bewondering, dat het Mannetje der *Rendieren* de Hoorns zo ſpoedig verliest naa dat dezelve volgroeid zyn, en dat de Natuur hun verſtooken laat van dit verdedigmiddel, ten zelfden tyde als zy het meest blyken noodig te hebben om zich te verweeren tegen de Wolven, en het zo lang verwyle eer de nieuwe Hoorns voor den dag komen. Naardemaal zy ſneller en langduuriger kunnen zwemmen dan eenig Landdier, en alle de onderſcheide Landen, waar zy zich natuurlyk bevinden, vol zyn van rivieren en meiren, beſchutten zy zich in den Zomer voor de verſcheurende tanden der Wolven, door het water te kiezen. Wierpen zy de Hoorns niet af vóór April, zy zouden dan niet alleen dikmaals water vinden om 'er de toevlugt in te neemen; maar de Wolvinnen op dien tyd met Jongen, en de Honden zwak, en de Sneeuw meest ontdooid zynde, zouden zy zich in zo veel gevaars niet bevinden als tusſchen December en dien tyd.

DE ZWARTE BEER.

Op zekeren middag ontdekte ik een *Zwarten Beer*, op *Venison Head*. Mr. COLLINGHAM, MARTIN, en vier Honden, met my neemende, kwamen wy onder *Berry Hill*, en schooten den Beer op. Ik voerde de Honden aan, die eenigen tyd op hem jagt maakten: zy kweeten zich wel, inzonderheid de Haazewind, die zich altoos achter den Beer hieldt; doch de drie *Newfoundlandsche* Honden, vooruitstreevende, beet hy allen, en één derzelven zo geweldig, dat ik vrees, of het Beest vervolgens wel tot eenig ding nut zal weezen. Ziende dat de twee andere zich mede in groot gevaar bevonden, greep ik den Beer achter in den nek, en bragt myn jagtmes, achter den schouder, in zyn hart, en doodde hem. Deeze handgreep leerde ik van de Jaagers zyner Majesteit, in het Bosch van *Linsburg*, in *Hanover*, toen ik, by het eindigen van den *Duitschen* Oorlog, met hun op de Beerenjagt ging. Wanneer een Beer op die wyze gestooken is, valt hy doorgaans plotsling dood ter neder; doch dit deedt deeze Beer niet; in tegendeel, hy vogt woedende tegen de Honden, tot dat zyn bloed geheel gespild was, en de worstelingen, die het beest maakte, deeden het bloed tot myn elleboog spatten. Dit Dier woog drie en zestig ponden, was zeer vet, en ik geloof omtrent drie of vier jaaren oud.

In de maand September omtrent zeven mylen diep landwaards intrekkende, vonden wy de Bosschen in 't algemeen schraal, den grond goed, en overvloed van voedzel voor de *Rendieren* in deezen tyd des jaars, en voor *Zwarte Beeren* in den Zomer. Ik nam waar, dat beide deeze Dieren zich daar van zeer bediend hadden; en had ik een Hond by my gehad, die op den reuk afkon, zo twyfel ik geenzins, of ik zou *Rendieren* opgejaagd hebben; dewyl de kentekens, dat zy kortlings daar geweest waren, zich duidelyk opdeeden.

Het voedzel, 't welk de *Zwarte Beeren* daar aantreffen, bestaat in Mieren en Vliegen: de Bosschen zyn, verscheide jaaren geleeden, afgebrand; eene groote menigte boomen ligt 'er op den grond, welke thans, geheel verrot, vol zyn van eene menigte Mieren en andere Insecten. De Beeren breeken deeze boomen met hunne pooten in stukken, en likken 'er met de tong de Insecten uit. Dit is geene veronderstelling, geen vertelzel, maar een daadlyk gebeurde

zaak;

zaak; want ik heb een Beer gedood, wiens ingewanden vol waren van zulke Insecten, en waarin ik niets anders vond.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN THOMAS HOLLIS, Esq. EEN VRYHEIDS- EN MENSCHENVRIEND.

(*Uit het Engelsch.*)

De beste en nuttigste Characters in 't Menschlyk Leeven zyn niet altoos de in 't oog loopendste. De edelste daaden van een weldaadig Man zyn de zodanige, welke het minst hebben van Vertoonmaaken, en volvoerd worden in een stil en aanhoudend nuttig Leeven. Zodanig waren die van den Heer HOLLIS. Niet op Roem of Vermaardheid gesteld, en te vrede met het zuiver genoegen van wél te doen, is het geen wonder, dat deeze Man niet algemeen en naar verdiensten bekend was; schoon, kort naa zynen dood, in den Jaare MDCCLXXIV, een Schryver zyn Character, met korte woorden, in deezer voege opgaf: „ De Heer HOLLIS was een Man, gevormd naar het gestreng, maar verheeven, plan van oud „ *Griekenland*, in wien zich de menschlievende en onbaatzugtige Deugd van BRUTUS vereenigde met den „ werkzaamen en kloekmoedigen Geest van SIDNEY: hy „ stak uit in de wyze waarop hy zyne ruime Middelen „ besteedde; dezelve niet verkwistende in een grootschen „ Leevenstrain, welken hy versmaadde; maar in het bystand bieden aan Lieden van Verdiensten, in het aanmoedigen van Kunsten en Weetenschappen, die hy met „ hartlyke genegenheid en uitsteekenden yver bevorderde; „ overtuigd, dat de liefde tot dezelve tot zedelyke en „ verstandelyke Schoonheid opleidt. HOLLIS was een „ vuurig en sterk Voorstander van de zaak der Vryheid „ en der Deugd, van de Regten der Menschlyke Natuure en des Geweetens. Zyne Menschliefde en Edelmoedigheid bepaalden zich niet tot den kleinen plek „ gronds zyns Vaderlands: hy speurde Verdiensten op in „ alle deelen der Wereld; zich zelven aanmerkende als „ een *Wereld-burger*; doch hy verborg zyne Werken van „ Weldaadigheid, te vrede met wélgedaan te hebben. „ Met één woord, zo groot was zyne Menschenmin, „ zyne Liefde en algemeene Weldaadigheid, dat men

„ hem,

„ hem, met vollen nadruk van dat woord, *den goeden* „ *Heer* HOLLIS noemde (*)."

Deezen Man willen wy de Leezers van ons *Mengelwerk* nader leeren kennen, door de meest treffende byzonderheden uit eene Engelsche Leevensbeschryving over te neemen,

* * * *

THOMAS HOLLIS, *Esq*, van *Corscombe*, in het Landschap *Dorset*, werd den veertienden van Grasmaand des Jaars MDCCXX gebooren.

THOMAS, zyn Overgrootvader, was, van *Rotherham*, in *York*, een Maaker en Koopman in klein Yzerwerk, en de Stigter van een Hospitaal voor zestien arme Messenmaakers Weduwen; eene Stigting, naderhand verbeterd door zyne Afstammelingen. Geduurende de Burger-oorlogen verliet hy *Yorkshire*, zette zich te *Londen* neder, en huurde, voor den tyd van negen-en-negentig Jaaren, *Pinner's-hall*, voortyds de plaats van de Zamenkomst der voornaamste *Independenten*, OLIVIER CROMWELL en anderen. Hy behoorde tot de *Baptisten*, en overleedt in den Jaare MDCCXVIII, in den ouderdom van vier-en-tachtig Jaaren; naalaatende drie Zoonen, THOMAS, NATHANIEL en JOHN, en ééne Dogter.

THOMAS, zyn oudste Zoon, een groot Koopman te *Londen*, heeft zich inzonderheid bekend gemaakt door zyne Gunstbetoonimgen aan *Nieuw-Engeland*, byzonder aan *Harvard Colledge*, in *Cambridge*, waar hy een Hoogleeraarschap in de Wis- en Natuurkunde, en een beurs voor tien Studenten, oprichtte, met andere Weldaaden, die bykans de som van 5000 Ponden St. beliepen. Zyne Broeders waren deelgenooten in veele van zyne Giften.

Tot eer van deeze waardige Mannen, deeden zy deeze Ge-

(*) Onder eene Afbeelding van hem vinden wy deeze Regels:

Kind equal Rule, the Government of Laws,
And al protecting FREEDOM, *which alone*
Sustains the Name and Dignity of Man,
FOR THESE HE LIV'D.

dat is:

„ Zagte billyke Regel, de Heerschappy der Wetten, en albeschermende VRYHEID, die alleen den Naam en de Waardigheid van Mensch onderstut, VOOR DEEZE LEEFDE HY."

Geſchenken aan *Harvard Colledge*, zonder eenige uitſluitende voorwaarden, met betrekking tot Godsdienſtige Aanhangen, ſchoon zy in Godsdienstbegrippen verſchilden van de Bezorgers dier eertyds agtenswaardige Kweekſchoole. De Heer THOMAS HOLLIS, van wien wy hier meer byzonder moeten ſpreeken, volgde hierin de voetſtappen zyner braave Voorgangeren.

NATHANIEL, de tweede Broeder, hadt één Zoon, THOMAS, die in den Jaare MDCCXXXV (drie Jaaren vóór zyn Vader) ſtierf, en ſlegts één Zoon, THOMAS geheeten, het Onderwerp deezer Leevensgeſchiedenisſe, naaliet. Deeze erfde, by gevolge, de Goederen zyns Vaders, en van zyn Oud-oom THOMAS, die, zonder Kinderen, in 't Jaar MDCCXXX geſtorven was.

De Moeder van den Heer HOLLIS was de Dogter van Mr. SCOTT, van *Wolverhampton*, in wier Familie hy tot den ouderdom van vier of vyf Jaaren werd opgevoed.

Een omſlachtiger berigt van zyne Familie is noodloos; doch deeze byzonderheden dienden vermeld te worden, om op te merken, dat de Heer HOLLIS verre was van zich te verheffen op 't geen hy noemde *de Pergamente Eer der Voorvaderen*, en veel liever verkoos het edel ſpoor te betreeden van zyne Voorzaaten, door zyne Middelen te beſteeden in daaden van Goedertierenheid en Menschliefde, binnen en buiten 's Lands.

Daarenboven kan dit verſlag der Familie van den Heer HOLLIS ſtrekken om een misſlag te herſtellen, welke men in zommige gedrukte Schriften aantreft, die van hem ſpreeken als een Afſtammeling van DENZIL, Lord HOLLIS: by gelegenheid deezer misvatting, zullen wy hier een Uittrekzel plaatzen uit een zyner Brieven aan Dr. MAYHEW, van *Boston*, welke teffens een zyner Charactertrekken zal ontvouwen.

„ Gy doet veel eers aan den Naam van HOLLIS. De
„ grootſte onbeleefdheid, welke ik immer beging, was
„ by een *Iersch* Collonel, op eene *Spaanſche*, *Napelſche*
„ Vastigheid, ten zynen Landhoeve, waar hy my ten mid-
„ dagmaal genoodigd hadt, geduurende myn verblyf te
„ *Napels* in den Jaare MDCCLII. De Collonel was een
„ beleefd Man, een Man van Letteren, en zeer bereisd;
„ doch een geſlaagen *Jacobyn*; en ik een verklaarde *Whig*,
„ een Voorſtander der Revolutie, en van het Huis van
„ *Hanover*. Maar 't was myne zaak, de wereld te zien,
„ en, als een jong Man, met allen te verkeeren; hy, als een

„ be-

„ bejaard Man, lag zich op de Letteren en Rust toe. Te
„ *Napels* kreegen wy aan elkander kennis; en, onze be-
„ ginzels, wat de Staatsbegrippen betreft, ter zyde ge-
„ steld, (waar over wy nimmer spraken,) vatten wy ze-
„ kere maate van Vriendschap voor elkander op. ——
„ Naa het middagmaal gehouden te hebben, zeide de Col-
„ lonel: „ *Daar was een groot Man, die uw Naam droeg,*
„ *aan de zyde des Parlements, gedurende de Burgeroor-*
„ *logen. Zyt gy van zyne Familie?*" —— Ik antwoordde
„ hier op, vlot en vaardig, *Neen, myn Heer! maar ik ben*
„ *vol van zynen geest.* Hy glimlachte, en ik was daar-
„ op eenigzins verleegen, bedenkende, dat zulk eene taal
„ ongetwyfeld ten huize myns Gastheers ongepast was.
„ Maar het was een jeugdige uitval, en hy nam het niet
„ hooger; het maakte geene breuk in onze Vriendschap,
„ maar bevestigde die veeleer, als een blyk van open-
„ hartigheid. In de daad, ik staa in het gevoelen van
„ MONTAGNE, dat openhartigheid in gedrag zelden schaadt,
„ en een Heer wel voegt." —— In dien zelfden Brieve
schryft hy: „ De HOLLISSEN, Graaven van *Clare*, zyn uit-
„ gestorven ten tyde van Koninginne ANNA. Of ik de
„ eer heb van in vermaagschapping met hun te staan,
„ weet ik niet; ook bekreun ik my daar over geenzins.
„ Maar myn Grootvader was gewoon te zeggen, dat wy
„ allen van ééne Familie waren, die ten tyde van HEN-
„ DRIK DEN VII van elkander scheidde."

Van *Wolverhampton* werd HOLLIS na *Londen* gebragt, en van daar gezonden na de groote School te *Newport*, in *Shropshire*, waar hy tot zyn achtste of negende Jaar bleef; vertrekkende toen na *St. Alban*, onder het opzigt van Mr. WOOD. In zyn dertiende of veertiende Jaar schikte men hem na *Amsterdam*, om het *Hollandsch* en *Fransch* te leeren. Naa een verblyf van vyftien maanden keerde hy weder na *Londen* tot zyn Vader, by wien hy bleef tot diens dood. Vervolgens onthieldt hy zich eenige Jaaren ten huize van zyn Neef TIMOTHY HOLLIS, *Esq.*

Naderhand bestelde men hem by Dr. JOHN WARD, Hoogleeraar in de Rhetorica, in *Gresham Colledge*, waar hy de onderscheide takken der Fraaije Letteren beoefende. Altoos sprak hy met genegenheid van dien Doctor, als zyn ouden uitmuntenden Leermeester en Vriend: om diens gedagtenis te bewaaren, gaf hy 's Doctors Afbeelding ten geschenke aan het *Britsche Museum*.

Lang vóór hy by Dr. WARD kwam, hadt hy kennis aan

Dr.

Dr. FOSTER, en andere uitsteekende Mannen, uit wier ommegang hy die vuurige Vryheidsliefde, en onverslaafdheid van begrippen, inzoog, die zyn Character in zyn volgend leeven zo sterk kenmerkte. —— In de daad, de zaaden van deeze edelaartige geest- en gemoedsgesteltenisse waren reeds eenigen tyd vroeger gezaaid. In eenen Brieve aan een zyner Vrienden, gedagtekend den negenden Jan. MDCCLXVI, schryft hy: „ In zes Jaaren, welke ik „ buiten 's Lands sleet, waren myne inzigten van de Vry„ heid zo onderscheiden als tegenwoordig, schoon niet „ zo gescherpt. En zelfs, toen ik een Schooljongen „ was, nam ik het van myne nagtrust af, om PLUTAR„ CHUS, den eerlyken PLUTARCHUS, te leezen en te „ herleezen. Aan hem ben ik de eerste gesteltenis van „ myne Ziel verschuldigd."

In 't Jaar MDCCXL nam hy zyn intrek in *Lincoln's-inn*, daar als Student in de Regtsgeleerdheid toegelaaten: dan, schoon hy daar bleef tot het Jaar MDCCXLVIII, blykt het niet, dat hy zich bepaaldlyk op de Regtskunde bevlytigde; ook, aan den anderen kant, niet, dat hy dit tydsbestek in ledige vermaakneemingen sleet. In den Jaare MDCCXLV tekende hy vyftig Guinjes in voor de Soldaaten, tot het dempen des Oproers in dienst.

Zyne Reizen ving hy aan met den Jaare MDCCXLVIII. Van deeze heeft hy een uitvoerig Dagboek naagelaaten, voor 't welk hy dit Motto plaatste, genomen uit *Les Moeurs* van TOUSSAINT: „ *La Curiosité, amiable passion, la premiere apres l'amour, qui ait poli, civilisé les hommes.*" —— Zyne Reis was door *Holland*, *Frankryk*, *Zwitzerland* en *Italie*.

De Heer HOLLIS, in 't Jaar MDCCLI te *Napels* zynde, ontving van zynen Rentmeester berigt, dat een der Pastoryen, te zyner begeeving staande, open stondt te vallen. Hier op schreef hy ten antwoord, 't geen ons, zonder verdere verklaaring te behoeven, zyne gevoelens op dit stuk zal ontvouwen: —— „ Om de waarheid te „ zeggen, heb ik geen verbintenis met iemand omtrent „ deeze Standplaats. En gy moogt 'er staat op maaken, „ dat Hy de Man zal weezen, die, naar myn begrip, het „ grootste aantal bezit van Hoedanigheden eenen Geest„ lyken voegende, en een Man die door geene andere „ beweegredenen gedreeven wordt. Ik kan niet afzyn U „ eenige van deeze Hoedanigheden op te noemen, welke „ ik in een Geestlyken wensch aan te treffen.

„ Voor

„ Voor 1. Dat zyne Zeden onopspraaklyk zyn — „ 2. dat hy van een zagten en handelbaaren Aart is — „ 3. dat hy een maatigen trap van Geleerdheid bezit — „ 4. dat hy een *Whig* is in den uitgestrektsten zin dier „ benaaminge; te weeten een Voorstander van de Burger- „ lyke en Godsdienstige Regten des Menschdoms, zon- „ der zich te laaten vervoeren door de bekrompene oog- „ merken van Partyschap — 5. dat hy zyne Stand- „ plaats niet enkel zal aanzien als eene Plaats geschikt „ om hem zulk een Jaarlyks Inkomen te bezorgen; maar „ als eene Plaats, aan welke hy een Pligt, en wel een „ van den hoogsten en aangelegensten aart, verschuldigd „ is; en, gevolglyk, dat hy alles, wat in hem is, *zelve* „ zal aanwenden, en het niet laaten verrigten door een „ ander', om de Leden der Kerke alles wat deugdzaam en „ goed is in te boezemen — 6. dat hy, wat zyne „ Jaaren betreft, noch te oud noch te jong zy; dat hy „ liefst 'er wél uitzie, en een klaare aangenaame stem heb- „ be. — Verscheide andere Hoedanigheden zou ik hier „ by kunnen voegen; doch de opgetelde zullen voor te- „ genwoordig genoeg zyn. — Gy weet, de Wedde is.... „ in 't Jaar. Een Inkomen, myns bedunkens, een goed „ bestaan voor een Geestlyken, en, mag ik 'er wel by- „ voegen, voor een *goed* Geestlyken.

„ Dit het geval zynde, zal ik den Persoon afwagten, „ dien ik de volgende Voorwaarden zal voorstellen. — „ 1. Dat hy afstand doe van allen anderen Kerklyken „ Dienst, welken hy mag hebben, en zich met deeze „ Standplaats alleen te vrede houde — 2. dat hy op „ de Standplaats zelve woone, en den Dienst, uitgeno- „ men in geval van ziekte, in eigen persoon waarnee- „ me — 3. dat hy, vóór zyne aanstelling, met woor- „ den, op zyne Eer, in de tegenwoordigheid van braave „ Mannen, beloove, en in eenen Brieve aan my, (want „ ik heb een afkeer om hem te binden met staatlyker „ banden, gelyk anderen, in gelyke gevallen, gedaan heb- „ ben,) dat hy, eenigen tyd daar naa verkiezende eene an- „ dere Standplaats, of Kerklyke Bevordering, aan te nee- „ men, terstond en vooraf de Standplaats van ..... zal „ verlaaten.

„ Gy ziet, ik ben zeer keurig in de verkiezing van myn „ Geestlyken; maar, de Begeeving van deeze Standplaats „ hebbende, merk ik my zelven aan als volstrekt ver- „ pligt die te besteeden aan een waardig Voorwerp. En

„ heb

„ heb ik te meer reden om zorgvuldig toe te zien hoe „ 'er over die Standplaats beschikt worde, ten einde de „ wereld my niet voor partydig of belangzoekend houde, „ dewyl ik my altoos voor een *Dissenter* heb uitgegee- „ ven, schoon ik bykans met de *Dissenters*, in 't alge- „ meen, niets gemeen heb, dan den naam."

In een Brief, van dezelfde Dagtekening, aan zyn Bloedverwant TIMOTHY HOLLIS, *Esq.* „ Ik beken, dat het my „ een wenschlyk, ja een allergewigtigst, stuk voorkomt, „ een recht goed Man voor ..... te krygen; want ..... „ is een groote Gemeente, en, in een reeks van Jaaren, „ bykans in alle opzigten verzuimd. Het is verbaazend, „ hoe zelfs één verstandig waardig Man eene Plaats ten „ platten lande, in weinige Jaaren, kan veranderen. Ik „ wensch bekwaam te zyn zulk een Man uit te vinden, „ en zal 'er myn best toe doen: zo dat, indien een „ slegte uitkomst niet beantwoordt aan myn oogmerk, „ het een ongeluk, en geen misslag, zal weezen."

Op zekere voorslagen aan hem gedaan, om 'er over te beschikken by de eerstkomende Benoeming, gaf hy het volgende ten antwoord: „ Nooit heb ik gehad, en heb „ ook nu niet, eenig oogmerk van dien aart; dit een der „ laatste wegen zynde, welke ooit in my zouden opko- „ men, om Geld te maaken. Schoon ik, dit zeggende, geen „ aanmerking maak op die Heeren, die eerst openval- „ lende Ampten verkoopen; want ongetwyfeld hebben zy „ zulk een Regt, indien het hun behaagt daar van ge- „ bruik te maaken."

De Begeeving, egter, greep geen stand vóór dat HOLLIS, in den Jaare MDCCLIV, van zyne Reis terug kwam; wanneer een Geestlyke van een uitsteekend Character, op eene geschikte wyze, door een Brief, zich aanmeldde; en, daar diens gevoelens volkomen strookten met die HOLLIS voor weezenlyk hieldt, verkreeg hy de Standplaats.

Toen de Heer HOLLIS by zyne t'huiskomst bevondt, dat hy, op de wyze zo als hy wenschte (*), geene plaats

(*) Wanneer men zich by hem vervoegde, om hem te beweegen, dat hy 'er na staan zou, om, wegens zeker Vlek, zitting in het Parlement te krygen, gaf hy ten antwoord, „ dat, „ schoon zyne begeerte om tot Parlements-Lid gekoozen te „ worden zo groot mogt weezen, dat hy, om zo te spree- „ ken, zyn regterhand 'er voor zou willen geeven, hy 'er nog- „ thans ter omkooping geen enkele Kroon voor zou willen „ be-

plaats in het Parlement kon krygen, begon hy zyne Verzameling van Boeken en Gedenkpenningen, met oogmerk om de zaak der Vryheid op te helderen, te handhaaven, en de gedagtenis haarer Voorstanderen te bewaaren; om de Dwinglandy en derzelver Verdeedigers haatlyk te maaken, om Weetenschap en Kunst uit te breiden, de eer en naagedagtenis van derzelver Beschermeren en Bevorderaaren in leevend aandenken te houden, en alles zo zeer ten algemeenen beste te doen strekken als eenigzins mogelyk was, eenen gezetten afkeer hebbende van alles wat naar baatzugtige inzigten zweemde; ook wilde hy, indien de loop der dingen hier medewerkte, dien zelfden weldaadigen geest onder de naakomelingschap verspreiden.

In eenen Brieve laat hy zich hier over dus hooren: „Deeze myne wyze van eene Verzameling te maaken „heeft voor my verder dit en geen gering nut; dat ze, „met de daad, alle ydele eer en hooge gedagten van my „zelve met tak en wortel uitrooit; want waar op kan ik „stoffen, als ik de Beeldtenissen beschouw, de Leevens„geschiedenissen en Bedryven lees, niet alleen van de „oude *Grieken* en *Romeinen*, Mannen van de eerste „grootte en waardigheid, maar zelfs van verscheide „onzer Landgenooten, als NEWTON, BOYLE, LOCKE, „ALGERNON, SIDNEY, de Godlyke MILTON, en ande„ren? En nogthans, hoe zeer vernederd, voel ik my al„toos opgewekt om hun na te streeven op het pad der „Deugd; dat pad, waarop zy liepen, waarop zy voort„snelden."

Onder de Giften aan Buitenlandsche Boekeryen, zyn de merkwaardigste twee groote Verzamelingen van Boeken aan de openbaare Boekery te *Bern*, welke hy zonder Naamtekening derwaards zondt, enkel onderschreeven: „Van een *Engelschman*, een Liefhebber der Vryheid, „van zyn Vaderland, en deszelfs uitmuntende Constitu„tie, gelyk dezelve naa de gelukkige Revolutie hersteld „is." —— Zyne Begiftigingen aan *Harvard Colledge*, in *Nieuw-Engeland*, die 's Jaarlyks agtervolgd worden, van den Jaare MDCCLVIII, beliepen 1400 Ponden Sterlings. Maar het is onmogelyk, alle Weldaaden van dee-

„besteeden." —— Op een anderen tyd, over 't zelfde onderwerp spreekende, verklaarde hy: „Ik kan vergenoegd zonder „glorie leeven; maar ik kan geen schande verdraagen!"

zen aart, of aan openbaare Societeiten, of aan byzondere Persoonen, op te haalen. Schoon door een Burgerman geschonken, mogten zy Vorstlyk heeten, en staken te meer uit, dewyl ze niet afhingen van byzondere Landsömstandigheden, of van enkele persoonlyke in agt neemingen.

Wanneer deeze groote en goede Man op den eersten dag des Jaars MDCCLXXIV op zyn Landgoed te *Corscombe* wandelde, en onderrigtingen gaf aan zyne Werklieden, werd hy door eene Beroerte plotsling overvallen, en stierf. Dien morgen hadt hy verscheide aantekeningen over verschillende huislyke zaaken geschreeven. Het slot van een deezer aan een zyner Huisbedienden in *Pal-mall*, om alles gereed te maaken tegen dat hy in de Stad kwam, was: „ Ik heb reden om God te danken, dat hy my gunstryk „ in gezondheid bewaart. Ik wensch u allen wel te „ vaaren."

De Heer HOLLIS was gewoon, om de gedagtenis dier Helden en Patriotten, voor welken hy zo diepen eerbied hadt, steeds voor den geest te hebben, veele van de Huizen en Landen op zyn Landgoed te *Corscombe* naar hunne Naamen te noemen; en zyn dezelve tot heden by die naamen onderscheiden. In 't midden van een dier Landen, niet verre van zyn Huis, hadt hy bevolen, dat zyn Overschot, in een graf, tien voeten diep, zou gelegd, en het veld onmiddelyk daarop omgeploegd worden, ten einde 'er geen teken van zyne Begraafplaatze mogt overblyven.

Alle zyne Bezittingen en Landgoederen hadt hy by Uitersten Wil gemaakt aan zynen Boezemvriend en Reisgenoot THOM BRAND, *Esq.*, van de *Hyde*, naby *Ingatestone*; die den Naam en het Wapen van HOLLIS heeft aangenomen.

Verzamelen wy de Charactertrekken van den Heer HOLLIS, wy zullen in hem den agtens-beminnens- en volgenswaardigen Man ontdekken. Het lust ons, by deeze Leevensschets, waarin dezelve verspreid voorkomen, te voegen 't geen een eerwaardig Geestlyke van hem gezegd, en te zyner gedagtenisse in een *Engelsch Maandwerk*, korten tyd naa 's Mans overlyden, geplaatst heeft.

„ Zeldzaame en uitsteekende Deugd behoort, ten algemeenen nutte, gedagt en in het licht gehaald te worden, en te meer indien de Bezitter daar van de zonderlinge verdiensten hadt om 'er veel van voor 't oog van ande-

ren te verbergen. Dit was het geval van wylen THOMAS HOLLIS. —— Een geest van Weldaadigheid mag vry gezegd worden erflyk in hem geweest te zyn; afstammende van Voorouders, die een gedeelte hunner groote Middelen besteedden in de bevordering van de kennis des Christlyken Godsdiensts, op plaatzen waar dezelve weinig bekend was; tot Inrigtingen ter ondersteuning van afgewerkte Werklieden t'huis, en de aanmoediging van Weetenschap in een ander Werelddeel, in *America.*

„ De Heer HOLLIS, vervuld met de beste beginzelen, en voorzien met de waare kennis van onze Staatsgesteltenisse en Wetten, reisde, tot meerder volmaaking, na andere Landen; overal naauwkeurig lettende om te vinden wat voor zyn eigen Vaderland nuttig zyn of tot cieraad dienen kon. Zodanig was buiten 's Lands zyn manlyk, edel en inneemend, gedrag, dat zyn Character nog bewonderd wordt by de Vreemdelingen, en dikwyls zynen Landgenooten tot een voorbeeld wordt voorgehouden. Hy stelde 'er zyn eer, geduurende zyn gansche leeven, in, dat de naam van een *Engelschman* overal zo zeer geëerd zou worden als die van een *Romein* in de roemrykste dagen van het Gemeenebest.

„ Gelyk zyn eigen bewonderde, met regt bewonderde, MILTON, haastte hy zich, op de tyding dat een zich door Priesters laatende regeeren *Italiaansche* STUART in zyn Vaderland wilde vallen, en volgens een gewaand Godlyk Regt over vrygebooren *Britten* heerschen, t'huiswaards, en was ten tyde van dat gevaar hoogst nuttig voor de Stad *Londen*, en op het Land. De groote verscheidenheid van Schriften, nieuwe en oude, welke hy toen in 't licht en onder den man bragt, strekt ten gedenkteken beide van zyn Verstand en Moed in zyn jeugdigen leeftyd.

„ Op nieuw het reizen aanvaardende, en zyn leerzugt op reis, naar de wyze der voortreflyke Ouden, voldoende, kwam hy met een ryklyk vermeerderden voorraad van kundigheden weder, op een tydperk, dat *Groot-Brittanje*, gelyk *Athene* in ouden tyd, schoon in de hoogte van haaren Koophandel en Grootheid, heimlyk afnam en verviel, door steeds toeneemende Weelde en Ongebondenheid, het uitwerkzel van grooten Rykdom, en een volslaagen gebrek aan beginzelen, heerschende by lieden van allerleien rang.

„ In

„ In deezen ſtaat der dingen wanhoopte hy niet aan de behoudenis zyns Vaderlands; maar met zyne groote natuurlyke en verkreegene bekwaamheden, en den invloed van ruime middelen, wydde hy in den besten leeftyd zich geheel en al toe aan den dienst zyns Vaderlands, om 't zelve te behouden, en den verzwakten kwynenden geest van Deugd en Vaderlandsliefde te doen herleeven. Doof voor den Syreenenzang der verleidinge, die zo veele anderen verlokt, zette hy ſteeds zyn edelmoedig plan voort, en ſlaagde 'er zo verre in, dat veel van 't geen onder ons nog overig is van Deugd, en welbeſtuurden yver voor Burgerlyke en Godsdienſtige Vryheid, dank moet geweeten worden aan den arbeid van deezen éénen Man.

„ Aan HOLLIS zyn wy verſchuldigd, LOCKE *over de Verdraagzaamheid*, en SIDNEY *over het Staatsbeſtuur*. De uitgave van het eerstgemelde bezorgde hy met eene netten eenvoudigheid, dat edel onderwerp waardig; het tweede, uit eigen aart geſchikt om Tyrannen te doen beeven, verrykte hy met zodanige Aantekeningen, als voor elk *Engelschman* de Vryheden zyns Lands, en de billykheid van deszelfs Wetten, dierbaar moeten maaken. MILTON's Werken, in ondicht opgeſteld, zyn ongelukkig onlangs door eene andere hand in 't licht gezonden. MARVELL's Werken beſchikte hy ook om uitgegeeven te worden; maar niemand, tot dien arbeid bekwaam, kon hy vinden, en hy zelve kon geen tyd daar toe uitkoopen.

„ Bezwaarlyk zou ik een einde vinden, wilde ik eene optelling doen van het aantal belangryke Schriften onzer Landgenooten, leevenden of dooden, van welke hy, of geheel, of gedeeltlyk, de uitgave bezorgde, of waar toe hy een ſpoorſlag gaf. Nergens hieldt hy zich liever in onledig, dan om kundige Mannen op te ſpeuren, in alle nuttige en fraaye Kunſten, hun aan te moedigen, hun te beloonen.

„ Dan zyne dienſten, ſchoon meest geheiligd aan zyn Vaderland, ſtrekten zich desgelyks uit tot andere Gewesten. Weinige Menſchen hadden zulke uitgebreide Verbintenisſen, en onderhielden die Gemeenſchap. Die van HOLLIS ſtrekten zich uit tot *Rusland*, *Zweeden*, *Holland*, de *Italiaanſche Staaten*, *Sicilie*, *Switzerland*, tot verſcheide deelen van de *Oost-Indiën*; doch inzonderheid tot *Nieuw-Engeland* en *America*. Boeken, en wat verder tot beſchaaving kon ſtrekken, verzond hy allerwegen, om

Kundigheden, en, met die Kundigheden, Vryheidsmin, te verspreiden.

„ Naauwlyks was ooit eenig Mensch vryer van zelfzoekende en baatzugtige oogmerken. Het belang, het geluk, van anderen, was zyne zuivere bedoeling. Hy beminde Waarheid en Deugd, en zogt deeze te bevorderen om derzelver eigen zaake.

„ Niemand betoonde zich inschiklyker en toegeeflyker omtrent menschlyke zwakheden; doch, waar braafheid en goede beginzels verlaaten werden om flegte eindöogmerken te bereiken, of wanneer men zich van het voorwenden derzelven bediende als een middel om in Staat en Vermogen te vorderen, was hy gewoon de zodanigen *Schurfde Characters* te noemen. Tot zyn ongeluk ontmoette hy 'er veelen van deezen flegten ftempel; doch bejegende hun met de welverdiende versmaading.

„ De Verkeering met hem was leerzaam, genoeglyk, vol verscheidenheid; beschaafd van Zeden, was hy geschikt om te behaagen, en genoegen te scheppen in den ommegang met Geleerden en Verstandigen. Doch dit genoegen moest hy voor een groot gedeelte laaten vaaren, om aan zyn groot Plan, den dienst des Algemeens, te voldoen; en, uit die zelfde oorzaake, was hy allerspaarzaamst op zyn tyd, welks kostbaarheid hy kende.

„ Geen Menschenhaat, of Wederzin van de Wereld, gelyk zommigen zich zeer verkeerd verbeeld hebben, dreef hem uit *Londen*, bykans twintig Jaaren lang het tooneel van zyne edelmoedige bedryven. De verzwakte ftaat zyner gezondheid, door te veelvuldigen arbeid met lichaam en geest, maakte dit vertrek volstrekt noodzaaklyk. Zy, die het geluk hadden hem van naby te kennen, zullen niet nalaaten zich te herinneren de veelvuldige waarschuwingen van den doodlyken flag, die zo plotsling een eindpaal ftelde aan een zo nuttig leeven; dat zeker spoediger zou afgeloopen geweest zyn, hadt hy zyn Leevensplan niet veranderd.

„ Hy leefde gelukkig in deeze Afzondering, welke hy zo menigmaal gewenscht hadt, als zulks der Voorzienigheid mogt behaagen. Hy vervolgde hier het zelfde plan, en betoonde zich zo behulpzaam en dienstvaardig als mogelyk voor allen; terwyl het zyn hoofdregel bleef, zo weinig het zyn kon anderen lastig te weezen, of onder eenige verpligting aan anderen te leggen."

HET LEEVENSEINDE VAN DEN DICHTER CANIZ.

De geleerde, vernuftige, deugdzaame en weldaadige, CANIZ, wiens Dichtwerken in *Duitschland* zeer gezogt en bewonderd worden, die de tederste gevoelens van Huwelyksgenegenheid draagen, of zodanige Onderwerpen betreffen, als natuurlyk voorkomen aan een bespiegelend verstand en deugdminnend hart, te midden van de veelvuldige en wisselbeurtige lotgevallen deezes leevens, stierf aan eene sleepende ziekte, welke hem gelegenheid gaf, om de langzaame, doch zekere, stappen te zien van den laatsten vyand op dit tooneel. Hy deedt zulks met eene bedaardheid en standvastigheid, eenen Christen-Wysgeer betaamende. —— Naa dat zyne Geneesheeren alle hoope hadden opgegeeven, liet hy een Doodshoofd tot zich brengen, en deedt eenige Dichterlyke Bedenkingen over dat Onderwerp, in verband met zyne eigene omstandigheden, opschryven, die men voor een der schoonste voortbrengzelen van zynen geest houdt. —— Hy behieldt die bedaardheid tot zynen laatsten snik. Weinige oogenblikken vóór zynen dood begeerde hy dat zyn Oppasser hem by het vensterraam zou brengen; hy opende de luiken, en eenigen tyd opgetoogen de opkomende Zon aanschouwd hebbende, riep hy uit: „ *ô! Indien het gezigt van een gedeelte der Scheppinge zo schoon, zo opbeurend, kan zyn, hoe oneindig genoegtyk moet dan dat des Scheppers weezen!*" —— —— Hy sloot, deeze woorden geuit hebbende, zyne oogen voor altoos.

ANECDOTE VAN RUBENS.

De Leerlingen van RUBENS, in afweezigheid huns Leermeesters met elkander speelende en stoeiende, werd een hunner toevallig aangestooten tegen een Schilderstuk, waaraan RUBENS zo even geschilderd hadt; een gedeelte daar van zag 'er deerlyk gehavend uit.

Een der Leerlingen zette zich onmiddelyk voor den ezel, om het uitgewischte en door elkander gekladde te verbeteren, en volvoerde het eer RUBENS weder ter Schilderkamer binnentradt.

RUBENS, zyn werk overziende, ontdekte eenige verandering, en een onderscheid 't welk hem verraste en verlegen maakte. —— In 't einde vermoedende dat iemand 'er de hand aan zou geslaagen hebben, vroeg hy des opheldering; met byvoeging, dat het zo meesterlyk was uitgevoerd, dat hy de bald-

daa-

daadigheid, om den wil der verdienstlykheid des werks, zou vergeeven. —— Aangemoedigd door deeze verklaaring, deedt de jonge Kunstenaar bekentenisse, en ontvouwde het geheele geval; teffens verklaarende, dat hy deeze gedienstigheid alleen ondernomen hadt, om, ware het mogelyk, zyn Medeleerling voor 's Meesters toorn te dekken. — RUBENS antwoordde: „ Indien een myner Leerlingen my zal overtreffen, gy zult „ het weezen!" —— —— en deeze Leerling was de groote VAN DYCK.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Is 'er wel een verfoeilyker misdaad, dan de begeerte om zich te wreeken? en is 'er wel beminnelyker deugd, dan die, om geleden ongelyk te vergeven? Heil en Broederschap verbinden de menschen op het allernauwste aan elkanderen — maar de begeerte tot wraak verwydert den eenen mensch van den anderen. —— Het groote bevel van onzen liefderyken Meester is: „ Hebt uwe Vyanden lief —— zegent hen die u vloeken." Hoe ver is zulk een bevel af van wraak. — Zullen wy ook bestaan iets te doen 't geen wy in anderen zo zeer afkeuren? —— Zullen wy wraak oefenen en vervolgen, daar we zelve niet willen vervolgd worden; of zullen we aanstonds den Hemel om hulp smeeken, en klagen over de schreeuwendste mishandelingen? —— De wraak is verfoeilyk, in wien zy ook vallen moge —— en wreedheid past geene redelyk werkende Wezens; maar is de eigenschap van Beeren en van Tygers.

De ondervinding leert dagelyks den opmerkzamen Waarneemer, dat de grootste Windmakers de eigen bewerkers van hunnen val en ondergang zyn. Hy, die hoog klimt, loopt gevaar van te tuimelen, en die hoog vliegt, doet dikwils een geweldigen val. —— Hy, die hard schreeuwt, doet vaak zyn gorgel geweld aan, en bederft zyn stem voor altoos. —— Dan zy, die zich gematigd en bezadigd aanstellen, bevestigen zich zelven, en hun staat is gevestigd op eenen onwankelbaren grond.

Hy, die de gebreken van anderen ziet en berispt, moet zorg dragen, dat hy niet aan het zelfde euvel mank ga, het geen hy in zynen evenmensch voor een gebrek houdt; want hy, die daaromtrent de behoorlyke voorzigtigheid en oplettenheid niet in agt neemt, zal veel moeten hooren dat hem grieft, en groote bitterheid des harten doorstaan. De voorzigtigheid vordert, dierhalven, van ieder mensch, eerst zich zelven te onderzoeken, en zyne eigen gebreken te verbeteren, vóór hy een ander deszelfs fouten onder 't oog brengt, en dien berispe.

C. V. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE UITWERKZELS DER WEELDE OP HET STAATSBESTUUR.

(Overgenomen uit WILLIAM FALCONER's *Remarks.*)

Ten Vervolge van de Proeve, *hier boven, bl.* 213, *enz.*

Wy vaaren voort om een Tafereel te geeven van de *Uitwerkzelen der Weelde op het Staatsbestuur.* —— Eenigen der naauwkeurigste Waarneemers van de Menschlyke Natuur hebben opgemerkt, dat de Aart en Gesteltenisse eenen grooten invloed hebben, om een Staatsbestuur, daar mede overeenkomstig, hervoort te brengen. HIPPOCRATES schryft, dat de werklooze en laffe aart der *Asiatische* Volken natuurlyk tot een Eigendunklyke Regeeringsvorm opleidt; terwyl de werkzaame en rustige aart der *Europeaanen* na een Vry Staatsbestuur haakt. Een dergelyke invloed mag, met even veel waarheids, daar aan op het Zedelyk Character worden toegeschreeven. De ondervinding aller Eeuwen heeft getoond, dat de verscheidenheid van Regeeringsvormen geschikt zyn naar de onderscheide maaten van Volksdeugd.

Onder de hoedanigheden, die van de Deugd afwyken, heeft misschien geene, ten deezen opzigte, grooter invloed dan de Weelde; eene Kwaal, men moet het bekennen, die het gemaklyker valt te veroordeelen dan te vermyden (*).

Het lust my tegenwoordig, eenige aanmerkingen voor te

(*) —— *accusare aliquando facilius est, quam vitare.* VALER. MAX. Lib. IX.

te draagen over den Invloed van de Weelde op de onderscheide soorten van Staatsbestuur.

Eene Gemeenebest-Regeering van dien aart, dat de Volksregeering daar heersche, is in alle haare takken volstrekt tegen de Weelde aangekant. De liefde tot Gelykheid is het beginzel, en in de daad het weezen, van zulk een Staatsbestuur. De Wetten strekken om Gelykheid in rang en gezag te wege te brengen, en hebben teffens ten oogmerke om de Bezittingen gelyk te maaken (*). In eenen Staat, derhalven, op deezen voet ingerigt, kan de Weelde geen plaats hebben, naardemaal deeze enkel gegrond is op Ongelykheid van Middelen, welke de zodanigen, die een grooter aandeel dan anderen bezitten, in staat stelt om gemakken te erlangen, hun door anderer arbeid bezorgd.

De zugt tot Maatigheid is een ander beginzel van dit Staatsbestuur. De Gelykheid des Volks vordert, dat zy allen gelykerhand dezelfde voordeelen genieten, en gevolglyk dezelfde geneugten, dezelfde hoop, smaaken; 't geen alleen geschieden kan door eene algemeen heerschende Maatigheid.

Deeze hoedanigheid bepaalt het verlangen om meer te verkrygen dan 't geen noodig is voor den Mensch zelve, en zyn Gezin. Wat overschiet is voor den Staat. In deezer voege bestemden de Veldheeren, in de vroegste Eeuwen van *Rome*, als zy van een Krygstocht terug kwamen — niet belaaden, gelyk de hedendaagsche, met de plundering van hun eigen Land; maar met de goederen op den Vyand vermeesterd — de schat, dus verkreegen, ten algemeenen dienste, en waren te vrede met hun eigen goederen. CINCINNATUS keerde tot de Ploeg weder, naa het Dictatorschap nedergelegd te hebben: FABRICIUS deedt op gelyke wyze afstand van het Burgemeesterschap; en MANIUS CURIUS, die „ Rykdommen kon versmaaden, schoon hem aangeboden door de „ hand der Koningen (†)," oordeelde het eene genoegzaame Landbezitting, die het toereikende tot zyn onderhoud kon opleveren.

De

(*) Zie de Wetten van SOLON, LYCURGUS, ROMULUS en PLATO *de Legibus*.

(†) MILTON's *Paradise regained*, B. II. l. 449.

De afschaffing van Geld hadt te *Sparta* dezelfde uitwerking, gepaard met de gelyke verdeeling van Landeigendom. Maatigheid was daar onvermydelyk, en Gelykheid greep stand, waar men geen Geld kende: Weelde, derhalven, kon geen plaats hebben in zulk een Staat, als geheel en al aangekant tegen deszelfs beginzelen en gestelteniss.

't Is waar, men kan niet loochenen, dat de Weelde ingang gevonden hebbe in Gemeenebest-Regeeringen, en byzonder in de twee laatstgemelde. Maar men hebbe tevens op te merken, dat dit altoos gepaard ging met de omkeering van de beginzelen der Staatsgestelteniss. — Het *Spartaansche* Staatsbestuur geraakte ten val, zints den invoer des Gelds, ten tyde van AGIS: deeze invoer bragt met zich alle de onheilen, aan de Weelde vast; en de groote Geldsommen, door byzondere Persoonen verkreegen, in de laatere dagen van het *Romeinsche* Gemeenebest, en de daar mede noodwendig zamen verbondene Bedorvenheid van Zeden, lag den grondslag van die Onderwerping en Afhangelykheid, welke naderhand by de *Romeinen* stand greep.

Niets, met één woord, kan men zich verbeelden meer strydig met den aart van een Gemeenebest, dan Weelde. De grootste Deugd, in zulk eene Staatsgesteltenisse, is het boven alles in agt neemen van het welvaaren des Burgerstaats, en het geeven van de voorkeuze daaraan boven alle byzondere zelfvoldoening. Maar Gemeenebestgezindheid is onbestaanbaar met Weelde; eene drift, die zelfzoekend is in den hoogsten graad, en die, botgevierd, alle andere opslokt. De *Atheners* verschaffen, korten tyd vóór hunne onderwerping aan het *Macedonische* Juk, een spreekend voorbeeld van dit uitwerkzel der Weelde. Ten tyde van die beslissende verandering waren by hun de loflyke onderscheidingen eene hebbelyke overgegeevenheid aan het Spel, en het onthaalen op kostbaare Feesten en Vermaaken (*). De laage voldoening van tong en gehemelte werdt een Studie, en hieldt de vinding der Inwoonderen onledig, terwyl de Schoolen der Wysgeeren, die den geest van SOPHOCLES en PLATO ademden, vergeefsch ten onderwys openstonden; en werden, in de daad, (even als dergelyke Instellingen tegenwoordig in *Engeland* zyn, die maar

(*) ATHENÆI, Lib. XIV, p. 614.

maar al te zeer op die van *Athene* in deeze byzonderheden gelyken,) veragt, als alleen geschikt voor de ouderwetschen en afzondering lievenden, en beneden de opmerking van den man van bezigheid, bestemd om uit te schitteren op de woelige tooneelen des leevens. Een treffend voorbeeld van hunne bedorvenheid, omtrent dit tydperk, byzonder vermeld door ATHENÆUS (*), hierin bestaande, dat zy de Vryheid hunner Stad — het spreekendst kenmerk van hoogagting, aan Koningen en Magtigen betoond — opdroegen aan twee Persoonen, wier éénige verdienste daarin bestondt, dat zy in de kunst van kooken uitstaken.

Dan Weelde, schoon strydig met den geest van een Gemeenebestbestuur, is niet even zeer aangekant tegen alle. Verscheide omstandigheden kunnen 'er voorkomen, die dezelve meer of min schadelyk voor de eene dan voor de andere maaken. Zo geloof ik, dat de Weelde nadeeliger is voor een Staat van eene kleine uitgestrektheid, dan voor eenen van wyder omvang; dewyl 'er zich rede opdoet, om te dugten, dat het lichaam des Volks in den eerstgemelden daar door schielyker zal bedorven worden.

Dit is waarschynlyk de rede, waarom de *Zwitzersche Cantons*, die, schoon van eene Aristocratische gedaante, op zulk een groote schaal getekend zyn, dat zy, in derzelver natuur en beginzelen, aan de Gemeenebestgezinde gedaante zeer naby komen, zulke strikte Wetten op de Verteeringen gemaakt hebben, en zo schroomvallig zyn om dezelve in stand te houden. Hierin hebbe men, misschien, eene der redenen te zoeken, waarom de Weelde *Rome* zo schielyk niet ten gronde hielp als *Athene*. In het *Romeinsche* Ryk werden de nadeelige uitwerkzels der Weelde, in de Hoofdstad, tegengewerkt, of ten minsten vertraagd, door eenige overblyfzels van de Voorvaderlyke Deugd, in het overige des Gebieds: terwyl te *Athene*, toen de Stad bedorven was, het teffens met den Staat gedaan ware. Schoon *Rome*, toen de besmetting algemeen werd, onherstelbaar ten gronde moest gaan; dewyl het verdorven lichaam zo veel grooter was.

Deeze zelfde regel gaat ten naasten by door, ten aanziene van het Staatsvermogen of den Invloed van eenigen byzonderen Staat. Hoe kleinder dezelve is, hoe

meer

(*) ATHENÆI, Lib. III, p. 119.

meer voorzorgs 'er vereischt wordt om op 's Volks Zeden te letten. Gemeenebesten kunnen langs twee wegen ten ondergang komen; of door uitwendig Geweld, of inwendige Overheersching. Hoe zwakker een Staat is, hoe meer dezelve zich vindt blootgesteld aan de eerstgemelde oorzaak deezer uitwerkzelen. Zo verviel *Athene* onder de *Macedonische* Overheersching, eer eenig byzonder Burger magts of invloeds genoeg kon bekomen om het bewind in handen te neemen; terwyl het veel sterker en magtiger *Rome* alleen den ondergang te wyten hadt aan eene inwendige oorzaak. Uit deezen hoofde zyn kleine en zwakke Gemeenebesten onderhevig aan een veel grooter getal van gevaaren, uit Weelde herkomstig, dan groote en magtige; en is het, uit deezen hoofde, voor dezelve te noodzaaklyker, met een meer angstvallig oog te waaken tegen derzelver voortgang. —— Het is zeer der kennisneeming van den Staatkundigen Beschouwer waardig, dat de onmiddelyke uitwerkzels der Weelde en Verderf op Gemeenebest-Regeeringen dikwyls zeer gelyken op die, welke den aanwas of de bevestiging der Vryheid vergezellen.

Het oude Staatsbestuur te *Creta*, ten tyde van XENOPHON en PLATO, was op een soortgelyke leest, als dat van *Sparta*, geschoeid, en hadt eene overhelling tot de Aristocratische Regeeringsvorm (*). Het Volk was, ten tyde der oude Staatsgesteltenisse, maatig en deugdzaam, en stak bovenal uit in gehegtheid aan hun Vaderland; ten tyde van POLYBIUS (†) was hun Staatsbestuur geheel Democratisch, en zo waren de Volkszeden ten hoogsten bedorven en snood geworden. Juist dezelfde verandering greep stand in het Gemeenebest van *Carthago*, toen het op den rand des verderfs stondt; 't welk door POLYBIUS, voor een groot gedeelte, aan den aart des Staatsbestuurs wordt toegeschreeven.

Eene verandering van gelyken aart greep te *Athene* plaats, by den val van deszelfs grootheid. Het Geregtshof van den *Areopagus* — een wonder wel bedagt middel, om de verhaasting, schielykheid en grilligheid, der Democratie te temperen —— was afgeschaft, en het Volk zonder eenigen teugel in deszelfs bedryven gelaaten: dit werd wel-

(*) ARISTOTEL. Lib. II. C. 10, *de Republ.* — STRABO, Lib. X.
(†) POLYB. VI. excr. 3.

welhaast zo ongeregeld en onbestendig als geweldig en overheerschend; en het gevolg was, dat de beste en bekwaamste Mannen in den Staat van de Staatsbedieningen werden afgezet, en geenen in bewind gesteld dan vleijende *Demagogen*, die zich blootgesteld vonden om afgezet te worden by de beuzelagtigste en ongerymdste gelegenheden. Die zelfde onbestendigheid belette de Bondgenooten deezes Volks, om op 't zelve eenig vertrouwen te stellen, en moedigde hunne Vyanden aan; dewyl hunne vriend- of vyandschap even onvast en weiffelend was: en, door voordeel te doen met deeze wisselbaarheid van gedrag, behaalde PHILIPPUS de voordeelen, welke hem naderhand meester van *Griekenland* maakten.

Die zelfde kunstenaary werd te *Rome* te werk gesteld, omtrent het einde van het Gemeenebest. MARIUS, POMPEJUS en CÆSAR, kreegen, op hunne beurt, de Oppermagt in handen, door zich te gelaaten de Volksvoorregten te verbreeden, en het Aristocratisch gedeelte der Staatsgesteltenisse te verminderen.

En valt het niet moeilyk, de oorzaaken van deeze verandering in het Staatsbestuur, welke, in den eersten opslage, zo verre verwyderd schynen van het einde waarop dezelve doorgaans uitloopt, op te speuren. Een Volk, hoe bedorvener het wordt, neemt met dat bederf toe in ongeduldigheid om het bedwang der Wet te veelen. „ 't Is openbaar, dat eene lange aanhoudenheid van „ Voorspoed aanleiding moet geeven tot kostbaare en „ weelderige Zeden, en dat de gemoederen der Men„ schen verhit zullen worden door eerzugtige bedoelin„ gen, en greetig na hooge waardigheden zullen streeven; „ en, dewyl deeze kwaalen gestadig toeneemen, zal de „ begeerte tot magt en heerschappy, en de ingebeelde „ schande van in eenen onderworpen staat te blyven, „ eerst het bederf van het Gemeenebest bewerken; hoog„ moed en Weelde dit vervolgens voortzetten; en, in „ het einde, zal de verandering voltooid worden door het „ Volk, wanneer de schraapzugt van zommigen bevonden „ wordt hun te beledigen en te verdrukken, en de eer„ zugt van anderen hun trots kittelt, en vergiftigt met „ vleijende hoope; want alsdan, door woede aangezet, en „ alleen de inboezeming der driften volgende, wil het „ Volk zich niet langer door eenigen teugel laaten brei„ delen, of te vrede zyn met een gelyk aandeel in het „ Bewind, te zamen vereenigd met de Staatsbestuurders;

„ maar zich zelven de volslaagene Oppermagt, en het Be-
„ stuur aller zaaken, aanmaatigen. Als dit gedaan is, zal
„ het Staatsbestuur den schoonsten van alle naamen aan-
„ neemen, den naam van een Vryen Volksstaat; doch, met
„ de daad, het grootste van alle onheilen weezen, de Re-
„ geering der Menigte (*)."

Een sterke dryfveer tot Gehoorzaamheid in een Gemeenebest is Deugd, en wel inzonderheid die Deugd, welke men *Gemeenebestgezindheid* noemt, die het Volk aanzet om de Wetten te gehoorzaamen, uit de beginzelen van Regtvaardigheid en algemeen nut. Maar in eene bedorvene Maatschappy worden deeze beginzels niet verder in agt genomen, dan in zo verre zy tot schoonschynende voorwendzels kunnen dienen, om Eeren Staatzugt te dekken (†). Vrees is, by zulk een Volk, het eenig middel van bedwang. Dewyl een Gemeenebest-Regeering niet bekleed is met eene zo bedwingende Magt, als eenige andere Regeeringsvormen, wordt 'er, by gevolge, eene grooter ruimte gegeeven aan de ongeregeldheid en mishandeling van overgegeevene en beginzellooze booswigten. Maar zulk eene Democratie, hoe zeer dezelve de gedaante van Vryheid moge aanneemen, is, in het weezen der zaake, niets anders dan eene verderflyke Regeeringloosheid, of de stryd onder een aantal heerschzugtige hoofden, wie van hun het eerst de Vryheid en Eigendom der Medeburgeren zal vermeesteren. Wanneer 'er eene besliste meerderheid verkreegen is, vervalt de Staat natuurlyk tot eene laage onderwerping, tot welke dezelve voorbereid was door de ongeregelde en mishandelende, schoon verzwakkende, vlaagen van opstand en wraak.

De verandering van een geregeld Staatsbestuur tot dat der ongeregelde Menigte, en van daar weder tot een staat van volslaagene Overheersching, wordt zeer treffend beschreeven door POLYBIUS, wiens als 't ware voorzeggende geest klaar voorspelde, wat naderhand te *Rome* plaats greep. „ Zy," dus luidt de taal van dien voortreffelyken Schryver, „ zy, die den grootsten Ryk-
„ dom verkreegen hadden, even zeer gesteld wordende
„ om ook de Opperheerschappy in handen te krygen,
„ en

(*) HAMPTON's POLYB. B. VI. extr. 3.
(†) *Spirit of Laws*, B. VIII. Ch. 2.

„ en daartoe niet in ſtaat door hun eigen magt en deugd,
„ poogden het Volk op hunne zyde over te haalen,
„ met ruime hand onder 't zelve al hun rykdom
„ verſpreidende, en zich van alle middelen ter om-
„ kooping bedienende, tot zy het Volk allengskens ge-
„ leerd hadden, de geheele aandagt te vestigen op de
„ Giften, hun ten onderſtand geſchonken; en maakten
„ zy 's Volks greetige Gierigheid dienstbaar aan de oog-
„ merken van hunne eigene onbegrensde Heerschzugt.
„ In deezer voege werd het ſtelzel der Volksregeering
„ ontbonden, en ruimde plaats in voor de heerſchappy
„ van Geweld en Overmagt. Want, wanneer het Volk
„ eens gewend is gevoed te worden zonder eenig werk
„ te verrigten, of moeite te doen, en alle middelen van
„ beſtaan te ontleenen van den rykdom der overige Bur-
„ geren, zal, indien, ten deezen tyde, eenig ſtoutmoe-
„ dig en onderneemzugtig Voorganger zich opdoet, wiens
„ armoede hem buiten allen Staatsbewind ſloot, de Re-
„ geering der Menigte beginnen; die zamenloopt in
„ oproerige Vergaderingen, zich tot alle ſoort van ge-
„ weld, doodſlag, uitbanning en landverdeelingen, laat
„ vervoeren; tot men in 't einde, tot een woesten ſtaat
„ van Regeeringloosheid gebragt, eens weder een Mees-
„ ter, een Monarch, vindt, en zich aan eigendunklyk Ge-
„ zag onderwerpt (*)."

Weelde is ſtrydig met den geest van een Ariſtocratisch Staatsbeſtuur. Ik verſtaa hier door een Ariſtocratisch Staatsbeſtuur, zo wel als ik ten opzigte van het Volksbeſtuur gedaan heb, een goed en welgeregeld. De geest van Gematigdheid is de eigenaartige deugd van zulk eene Ariſtocratie; deeze bekleedt de plaats van, en heeft, in de daad, veel gelykheids met, den geest van Gelykheid onder het Volksbewind; maar deeze geest van Gematigdheid is geheel onbeſtaanbaar met Weelde, het weezen waar van als 't ware beſtaat in Mededinging om Meerderheid. Wanneer, derhalven, de Weelde ſtand grypt onder de ryke of heerſchende Party in een Staat onder een Ariſtocratisch Beſtuur, zal dezelve die ſchynbaare Gelykheid omkeeren, welke die Staatsgeſteldheid verdert dat bewaard worde tusſchen de Edelen en het Volk, en die weezenlyke Gelykheid, wel-

(*) POLYB. B. VI. extr. 1.

welke zy onder elkander moeten bewaaren. Elk zal zyn Nabuur benyden; men zal Staatsſtreeken uitdenken, het Volk verdrukken, om aan zyne buitenſpoorigheden voldoening te verſchaffen; de Edelen zullen verbasteren tot een hoop willekeurige Dwingelanden; en eene Regeeringsvorm, dus zamengeſteld, zou misſchien eene der drukkendſte en onverdraaglykſte van alle zyn. De Verteeringswetten van *Venetie* en *Genua* rusten op dit beginzel (*). Zy zyn ingerigt, niet om de Volksdeugd te bewaaren; maar om kunſtenaary, en het invoeren van nieuwigheden, te voorkomen: dit blykt zonneklaar hier uit, dat zy, die al te laag zyn om eenige opmerking te verdienen, zonder gevaar zich in verkwisting mogen botvieren —— als, by voorbeeld, de gemeene Ligtevrouwen —— terwyl zy, die voedzel verſchaffen aan deeze buitenſpoorigheid, zich verpligt vinden om op eene zeer eenvoudige wyze te leeven. Weelde, derhalven, wordt in een Ariſtocratisch Staatsbeſtuur alleen toegeſtaan aan dat ſlag van Volk, 't welk de minſte bekwaamheid heeft om voordeel te doen met die vryheid.

Weelde is meer gelykaartig met de natuur van eene Monarchy. Naardemaal 'er, onder die gedaante van Staatsbeſtuur, verſcheide rangen en graaden van Volk gevonden worden, die men noodzaaklyk moet onderſteunen door uitwendige praal en voorkomen, vordert zulks, dat de Verteeringen van ieder rang van elkander verſchillen; dat de Weelde toeneemt met het klimmen van den rang der Perſoonen, van den Boer tot den Vorst, die op den Throon zit. Maar de Weelde voegende voor eene Monarchy is zodanig eene, die voornaamlyk Grootschheid en Perſoonlyke Onderſcheiding betreft; die gepaard gaat met Nayver, en iets heeft van het werkzaam leeven. Die ſoort van Weelde, welke gepaard gaat met zinnelyke voldoening, welke altoos geſchikt is om laagheid en lafhartigheid voort te brengen, is even nadeelig voor eene Monarchy als voor een Gemeenebest. Het beginzel der Monarchye is Eer, en een gevoel van Perſoonlyke Waardigheid, en Hoogheid van geest, gepaard met Krygsmoed, en eene begeerte van Onderſcheiding. Dan, hoe kan men verwagten, deeze hoedanigheden te zullen aantreffen onder een Volk, welks eenig doel is Zelfvoldoening; die Zee

(*) *Sp. of Laws*, B. V. Ch. 8. [illegible]

Zee en Land doorreizen om voorraad te vinden tot voldoening hunner lusten (*); en die zich zelven zo verwyfd gemaakt hebben, dat men, wegens hunne Sexe, twyfelde? Zullen de zodanigen de Krygsdapperheid onderschraagen? Zullen deezen den rang en roem van eene Monarchy, op welke het bestaan van dezelve gegrond is, onderschraagen? Het gevolg is middagklaar.

[Wy moeten, ééns vooral, onze Leezers herinneren, dat deeze *Proeve* van den Heer FALCONER in den Jaare 1781 te *Londen* gedrukt is.]

(*) *Vescendi causa terra marique omnia exquirere.* SALLUST. Bell. Catil.

BERICHT, WEGENS DE BESTE MANIER, OM HET PHOSPHORZUURE KWIKZILVER, (*Mercurius phosphoratus*,) TOT GEBRUIK IN DE GENEESKUNDE, TE BEREIDEN. Door den Heer TROMMSDORFF.

Hoewel men reeds zo veele Voorschriften, ter bereiding van de Phosphorzuure Kwik, heeft opgegeeven, dat het overbodig kon schynen, hieromtrent nieuwe Aanmerkingen mede te deelen, meen ik echter, door het veelvuldig samenstellen van dit *præparaat*, en het beproeven der onderscheiden manieren, die door de Scheikundige Schryvers worden aangepreezen, door de ondervinding in staat gesteld te zyn, om deswegens iets nuttigs te kunnen mededeelen. — Eene enkele *methode* dan hebben myne Proeven geleerd, dat, ter verkryging van een altoos eenvormig en zuiver Zout, en dus tot gebruik in de Geneeskunde, waartoe dit middel thans met zo veel nut gebezigd wordt, alleen geschikt, met voordeel kon aangewend worden. Om eerst het Phosphorzuur te verkrygen, laat men de *Phosphorus* afbranden: tot dit einde zou men zich van den toestel van PELLETIER, in het *Journal de Physique*, *Jul.* 1785, *p.* 30. beschreven, kunnen bedienen; doch daar de Apothekers niet altoos in de gelegenheid zyn zich van dezelve te voorzien, kan men, hoewel met verlies van eenig zuur, hetzelve op de volgende wys verkrygen.

Men neemt een groote glazen Klok, die 24 Mengelen wa-

water bevatten kan, of, by gebrek daarvan, een Suikerglas van dezelfde grootte, maakt het even warm, en plaatst het omgekeerd op een onverglaasd bord, dat eenigzins diep is. Het is niet noodig, dat de rand van het Glas op het bord wel aansluit, maar het is zelf al zo goed, dat 'er eenige opening blyft. Het Glas even opgeligt hebbende, legt men omtrent ½ drachma *Phosphorus* midden op het bord, en zo dra het brandt zet men het Glas 'er weder over. De *Phosphorus* brandt alsdan met een heldere vlam en sterke rook, die zich aan de wanden en op den grond van het Glas als kleine sneeuwvlokjes aanzet, en zuiver droog Phosphorzuur is. De lucht, die het Glas bevat, is genoeg om deeze hoeveelheid *Phosphorus* te doen afbranden; zo het echter mogt uitgaan, moet men het Glas maar even opligten, om 'er een weinig versche lucht in te doen komen. Na het afbranden van de *Phosphorus* laat men alles zo lang staan, tot dat alle dampen zich tot een droog vast lichaam gezet hebben; dan neemt men het Glas weg, laat het Zuur 'er in, of haalt het 'er uit, legt weder eene nieuwe hoeveelheid *Phosphorus* op het bord, en gaat weder te werk als vooren, en men herhaalt deeze bewerking zo lang, tot dat men eenige Oncen *Phosphorus* verbrand heeft. Heeft men op deeze wyze een genoegzaamen voorraad van Zuur bereid, dan keert men het Glas om, en laat het, zo als het bord, openstaan, dat 'er lucht bykome, waar door dan al het Zout den volgenden dag geheel gesmolten is. By dit vocht giet men dan zes of agtmaal zo veel overgehaald water, en zygt het vocht door, 't geen dan het zuiverst verdund Phosphorzuur is. Gewoonlyk scheidt zich, als men 'er water bydoet, eene kleine hoeveelheid roodachtige stof af, welke nog onverdeelde *Phosphorus* is, maar zodanig met Zuur doordrongen, dat ze niet meer brandt.

Na zich op deeze wyze een zuiver Phosphorzuur verschaft te hebben, zet men hetzelve op wat vuur, en na het eenigzins warm geworden is, verzadigt men het met zeer zuiver mynstoflyk Loogzout. Men verlaate zich echter hierby niet op de opbruisching, maar beproeve het vocht met blaauw en rood Lakmoespapier; hoewel het minder kwaad kan, zo 'er wat te veel Zuur, als te veel Loogzout, in is. Het mynstoflyk Loogzout verkies ik altoos boven het plantaartige, dewyl het zuiverer is van Vitriool- en Zoutzuur. Na dat het vocht behoorlyk verzadigd is, doet men 'er viermaal zo veel overgehaald

 warm

warm water by, en drupt 'er dan eene welbereide oplossing van Kwikzilver in Salpeterzuur in, tot zo lang als 'er eenige nederplossing geschied. Vervolgens giet men het vocht door, verzamelt het nedergevallen Zout, dat op het papier blyft, wascht het met overgehaald warm water behoorlyk af, en laat het dan zeer zagt droogen. Men verkrygt dus een zeer witte stof, die het zuiverste Phosphorzuure Kwikzilver is, alleen geschikt om tot Geneeskundig gebruik te dienen. Men mag echter ter bereiding van dit middel zich niet bedienen van de gewoone Kwik, zo als zy verkogt wordt, dewyl dezelve altoos met lood en andere metaalen vermengd is. Zelfs is de Kwik, die door overhaaling gezuiverd is, niet altoos van lood bevryd; men doet daarom beter, het Kwikzilver, met yzer of loogzout, uit het zuiverst Vermillioen, door eene drooge destillatie af te scheiden. Ook moet men ter oplossing van de Kwik het gewoon Sterkwater niet gebruiken, om dat 'er altoos Vitriool- en Zeezoutzuur mede vermengd is; maar men moet daartoe een volkomen zuiver Salpeterzuur bezigen, 't geen verkregen wordt met in 't gewoon Sterkwater zo lang eene ontbinding van Zilver in Salpeterzuur te druppen, als 'er iets uit neêrgeploft wordt, het zuur vervolgends door te zygen, en op eenige zuivere Zwaaräarde te destilleeren. Door de Zilverontbinding wordt het Zoutzuur, en door de Zwaaräarde het Salpeterzuur, weggenomen. Wil men dan het Zuur beproeven, of het wel zuiver is, dan doet men 'er slegts eene oplossing van Zilver en van Salpeterzuure Zwaaräarde by, en in beide gevallen moet het Zuur niet troebel worden.

Men geloove niet, dat ik te veel voorzorge beveel; dezelve is tot het wél bereiden van dit middel noodzaaklyk. Ook zyn de kosten zo zwaar niet, als men zich verbeeldt; dewyl één Once *Phosphorus* door verbranding zo veel Zuur levert, als genoeg is om 'er vyf Oncen Phosphorzuure Kwik uit te verkrygen.

WAAR-

WAARNEEMINGEN, AANGAANDE DE ZWAARE KOUDE VAN DEN GEPASSEERDEN WINTER, MET EENIGE AANMERKINGEN DAARÔMTRENT; medegedeeld door Doctor M. HOUTTUYN.

Ik zoude noopens de zwaare Koude, van den nu verloopen Winter, volgens gewoonte, reeds Waarneemingen aan 't licht gegeven hebben, indien eensdeels de omstandigheden van ons Land, door den inval der Franschen, niet zo veel ruimte in de Nieuwspapieren deezer Stad hadden ingenomen, dat daar toe plaats en attentie scheen te ontbreeken, en anderdeels de veranderlykheid van het Voorjaars-Weêr my, wegens de Gevolgen des Winters van 't Jaar 1740, die een droevigen invloed op den Zomer hadden, niet voor dergelyke nadeelen hadden doen duchten.

Immers, hoewel de groente van 't Geboomte thans byna een Maand vroeger is voor den dag gekomen, dan in dat Jaar, wanneer men, volgens myne Aantekeningen, uit Ondervinding opgemaakt, in de Meymaand doorgaans byna Winter-Weêr, met vliegende Sneeuw-vlokken, had, en de Wyngaard-Knoppen zig in Juny eerst ontslooten, komende naauwlyks voor Augustus eenige Zomerwarmte in de Lugt; hebben wy, in deeze Meymaand, by wylen ook zeer onaangenaam Weêr gehad. Tot den 7 maakte het, na eene niet ongunstige Maand April, zeer vrugtbaar gemaatigd Weêr; maar toen kreegen wy, met Noordewinden, veel Koude. Den 17 kwam 'er wederom eene aanmerkelyke Warmte, geduurende een Week; doch daar op volgde, met Pinkster, eene aanmerkelyke Koude, duurende van den 24 tot het laatste der Maand; die den Bloessem van de Vrugtboomen zeer benadeelde, en 's nagts Vorst maakte. Ik zelf heb den Thermometer, hier in de Stad, die bevoorens 's middags al tot 70 Graaden en hooger gereezen was geweest, toen 's morgens ten drie uuren, tot 40 Graaden, ja tot 36, gedaald gezien. Terwyl, ondertusschen, de tegenswoordige Maand Juny gedagte Koude met beter Weêr schynt te vervangen, en hope op eenen goeden Zomer geeft.

De strengheid der Winter-Saizoenen hangt af van de langduurigheid en van de zwaarte der Koude. Ten opzigt

zigt van het eerſte hadden wy in de Jaaren 1784 en 1785 aanmerkelyke Voorbeelden, waar van door my in de Nieuwspapieren, toen, Aantekeningen medegedeeld zyn. Maar ten opzigte van de zwaarte der Koude, of liever den trap van Vorst, vind ik geen aanmerkelyker, dan van 't Jaar 1776, wanneer de Thermometer, hier te Lande, tot 4 Graaden onder 0 is waargenomen, gelyk thans ook plaats gehad heeft (*). Dit blykt uit het beloop der Waarneemingen, welken de kundige *Hortulanus* van den *Hortus Medicus* alhier, de Heer STORM, de goedheid gehad heeft my, ten opzigt van de Koude van dit Winter-Saizoen, aldaar beſpeurd, mede te deelen, waarvan de voornaamſten hier volgen.

AANTEKENINGEN

volgens den Thermometer van FAHRENHEIT.

1795. Jan. 20, 's av. 10 uur. 8 Graad. 's morg. ten 7 uur. 13 Graad.
—— 21, op den middag 9 —— —— —— 6 ——
—— 22, —— —— 9 —— —— —— 4 ——
's avonds 10 uuren 3 Graaden.
—— 23, 's morgens 3 uur. 1 —— ten 7 uur. 1 onder 0,
's middags 12 Graaden.
's avonds 4 uur. 10 Graaden.
—— 10 uur. 4 ——
—— 24, 's morgens 3 uur. 2 —— ten 7 uur. 9 Gr.
—— 25, —— . . . —— 14 ——
's middags 4 uur. 11 Graaden.
's avonds 7 uur. 0
—— 10 uur. 3 onder 0.
—— 12 uur. 4 onder 0.
—— 26, 's morg. 7 uur. 8 Graaden.

Het maakte, wel is waar, ſlegts vyftig dagen, terwyl wy op 't Jaar 1740 zeven-en-zeventig Vriesdagen aangetekend vinden (†); doch men moet weeten, dat door hem ſlegts die dagen, op welken de Vorst ongemeen is geweest, opgegeven zyn, buiten en behalven de geenen, op welken het

(*) In dien ongemeen ſtrengen Winter van 't Jaar 1784, was 't echter zeer naby; zie myne opgave by HERING, over de *Harde Winters*, bl. 175.

(†) N. DOYN, *Aanmerkingen*, en HERING, over de *Harde Winters*, bl. 94.

het maar gedeeltelyk of minder heeft gevrooren, en nogthans vriezend bleef, gelyk in 't laatst van January, en 't voorst van February. Dat ik het gedagte Jaar hier tot vergelyking heb genomen, is, om dat hetzelve, in langduurigheid en trap van Koude, veel overeenkomst met den thans gepasseerden Winter scheen te hebben; alzo de Binnen-Vaart nu, gelyk als toen, wel tien of elf Weeken, naamelyk tot over 't midden van de Maand Maart, geslooten is geweest. Met den Winter van 't Jaar 1709, toen byna geheel Europa zo deerlyk door Vorst geteisterd werdt, en door gantsch Holland, zo men schryft, behalven de Wyngaarden, ook de Ockernooten, Moerbezie- en Kweepeeren-Boomen, ja verscheide soorten van Koorn, dood gevrooren, en, in andere Landen, veele Menschen van Koude gestorven waren, komt deeze in geene vergelyking. 't Gebrek aan Water en Turf, in deeze en andere Steden van Holland, heeft men in andere Winters meer gehad, en, hoewel 'er veel Aardappelen door den Vorst bedorven zyn geweest, moet de schaarsheid van Eetwaaren, die men thans heeft, meer aan andere oorzaaken toegekend worden. Van zwaare Overstroomingen der Rivieren, gelyk die in 't Jaar 1784, zyn wy, door Gods goedheid, bevryd gebleeven.

GESCHIEDKUNDIGE EN VADERLANDLIEVENDE PROEVE, OVER DE VRYHEIDSBOOMEN.

(Naar het *Fransch* van GREGOIRE, Lid der Nationaale Conventie.)

De keuze van een Boom of Plant, om tot een Godsdienstig, Staatkundig of Zedelyk, Teken te strekken, is, buiten twyfel, den Mensch zeer natuurlyk eigen, naardemaal men dit in gebruik vindt by alle Volken, oude en hedendaagsche. De Olyfboom was toegeheiligd aan MINERVA, de Myrth aan VENUS, de Wynstok aan BACCHUS, de Laurier aan APOLLO, de Ceder aan EUMENIDES, de Vygenboom aan MARS, de Populier aan HERCULES, de Pynboom aan NEPTUNUS, en de Eik aan JUPITER.

De Oudheid vertoonde Dieren en Planten op de Gedenkzuilen, op de Gedenkpenningen, om de weder voortbrenging der Weezens af te beelden. *Egypte* hadt daar toe

toe den Lotus, eene soort van *Nymphæa*, verkoozen, welks bloem de oogen vermaakte, welks takken dienden om 'er fluiten van te vervaardigen, welks korrels en wortels ten spyze strekten. *Athene* hadt veel op met den Olyfboom. De Platanus en de Vygenboom waren 'er desgelyks in eere. *Palmyra* en *Judea*, de *Pheniciers* en *Carthagers*, alsmede de Volkplantingen door die Volken in *Europa* gevestigd, hadden den Palmboom gekoozen, die, door zyne zeer vermenigvuldigde soorten, den Mensch voedt, laaft en kleedt. In veele Oorden van *Peru* werden de Godsdienstöefeningen volbragt onder de *Palta* en de *Lucuma*, twee soorten van Boomen, die zich onderscheiden door de goedheid van derzelver vrugten, door de schoonheid van derzelver takken, en die doorgaans een boschje vormden rondsom de Hutten. By de Wilden in de *Zuidzee* hebben de Reizigers Planten in gebruik gevonden, die men voor heilig hieldt. Eenige *Americaanen* planten, by de geboorte hunner Kinderen, een bosch van Acacias, die, ten tyde van derzelver Huwbaarheid, ten genoegzaamen Huwelyksgave strekken. Met één woord, men treft, by veele Volken, trekken van dus een gebruik aan.

Voor *Europa* is altoos de Eik hetzelfde geweest als de Palmboom voor *Africa* en *Asia*. De oude Beeldenspraak is vol van Fabelen waarin de Eik eene groote rol speelt. De *Grieken* en *Romeinen* vercierden, by hunne Offeranden, de Altaaren met Eikentakken; de Landman durfde het werk des Oogsts niet aanvangen vóór dat hy zyn hoofd met Eikenbladeren omkransd, en Gezangen, ter eere van CERES, aangeheeven hadt.

Toen CESAR *Gaule* vermeesterde, was 'er omstreeks *Marseille* een heilig Bosch. Zyn Leger durfde het niet aanraaken; hy zette 'er eerst den byl in, en het Krygsvolk, gerust gesteld toen het vernam dat de Boschgoden hun Legerhoofd onverzeerd lieten, volgden zyn bevel en voorbeeld. Het herdenken aan het vellen van dit Bosch, eerwaardig door zynen ouderdom, doorsneedt de harten onzer Vooronderen. Men weet, met hoe veel plegtigheids de *Gaulen* gewoon waren de Vaarentakken van de Eikenboomen op te zamelen, en welke bygeloovige denkbeelden zy paarden by die Plegtigheid.

Geheel *Griekenland* geloofde, dat de Eiken van het Bosch van *Dodone* in *Epirus* Godspraaken gaven. In de vroegste Eeuwen waren ze, met de daad, Godspraaken,

in

in dien zin, dat, wanneer ze weinig vrugten hadden, zulks spysgebrek voorspelde; want het is bekend, dat veele oude Volken van Eikels leefden eer men het teelen des Koorns by de hand nam. En komt buiten twyfel van daar de Eerbied, welken de *Grieken* deeze Boomen toedroegen.

Een Eikenboom voor het huis geplant, werd by de *Romeinen* als een Beschermer aangezien. Aan den Eik hingen zy den buit op, welken zy op den Vyand hadden bevogten; den Eik riepen zy aan ten getuigen van hunne Eeden. Het Eikenloof diende zomwylen om 'er Kroonen van te vlegten voor Dichters, die, in een wedstryd met andere Dichters, de overwinning behaald hadden. Dezelfde soort van Belooning werd geschonken aan hem, die het leeven eens Medeburgers behouden hadt. Welke ook de rede moge geweest zyn om den Eik tot Burgerkroonen den voorrang te geeven; de Vleiery, die alles bederft, ontheiligde denzelven in vervolg van tyd, door Dwingelanden met Eikenloof te bekransen. — De Eikenboomen zyn in *Frankryk* in hunne eere hersteld; de Verdienste alleen ontvangt de Burgerkroon uit de handen der Regtvaardigheid, by een Volk aan de Natuur en de Vryheid wedergegeeven.

De gewoonte om Meiboomen te planten was oorspronglyk eene hulde der Natuure toegebragt, die, met het wederkomen des Voorjaars, alle haare bekoorlykheden aandoet, alle haare bevalligheden ten toon spreidt.

Het Feest van den Eersten der Meimaand verspreidde zich van *Rome* en *Italie* door geheel *Europa*. Dan dit Gebruik, 't welk in den oorsprong iets treffends heeft, verbasterde door de toepassing welke de Vleiery 'er van maakte. Wie kon in die groote Boomen, met linten en strikken opgecierd, geplant voor het Huis der zodanigen die men GROOTEN noemde, een overblyfzel bespeuren van de Feesten der Natuure?

Het Gebruik der Meiboomen was uit *Engeland* na *America* overgegaan; en hadden dezelve aan de Oevers van de *Delaware* reeds de oorspronglyke waardigheid wedergekreegen; en, zelfs vóór de *Americaansche Omwenteling*, waren de Meiboomen aldaar het teken van Burger-vereeniging. In den Oorlog, welken zy tot herkryging hunner Vryheid tegen den *Engelschen* Dwingeland voerden, hadden de *Bostonners* in hunne Stad een

Boom, die, door deszelfs grootte en ouderdom, eerbied inboezemde, uitgekoozen, om ten Zinnebeeld der Vryheid te ſtrekken. De *Engelſchen* velden dien Boom neder; en toen de groote WASHINGTON Overwinnaar in die Stad wederkeerde, vergaten de Inwoonders geenzins, dien Held de plaats te toonen, waar dit door hun betreurde voorwerp geſtaan hadt.

By ons in *Frankryk* zyn de Meiboomen, die de hoogagting en vriendſchap planten, geheiligd aan de Liefde der Vryheid, van welke de vrugtbaare Natuur ten Zinnebeeld ſtrekt. —— Die 'er het eerst in *Frankryk* een voorbeeld van gegeeven heeft is NORBERT PRESSAC, Priester van eene Parochie by *Civrai*, in het Departement *de la Vienne*. —— In Meimaand des Jaars MDCCXC, op den Dag tot het vormen der Municipaliteit beſtemd, deedt hy een ſchoon opgeſchooten Eik uit het Bosch haalen, en op 't plein der Plaatze brengen; waar de Jeugd van beide de Sexen denzelven plantte, en een Feest vierde, 't welk zich onderſcheidde, door Broederſchap, Eendragt en Vryheid!

In Meimaand des Jaars MDCCXCII, het Tydperk toen onze Vyanden hunne poogingen verdubbelden, ſcheen een Electrieke Schok door geheel *Frankryk* te werken. Men zag eensſlags, in alle *Communes*, heerlyke Boomen de grootſche Kruinen verheffen, en de Dwingelanden uitdaagen. Het getal deezer Vryheidsboomen beloopt meer dan 60 duizend; want de kleinſte Dorpen en Vlekken zyn 'er mede verċierd, en, zonder *Parys* te rekenen, zyn 'er veele groote *Communes*, bovenal in de Departementen van het Zuiden, waar men ze bykans in alle Straaten, of zelfs voor de meeste der Huizen, vindt.

Maar dewyl men groote Boomen wilde opregten, hadt men ze bykans nergens met den wortel opgenomen, en de wel ſpoedige verdrooging kondigde een kort op handen zynde verderf aan.

De *Nationaale Conventie*, bemerkende dat het *Franſche* Volk gehegt was aan dit gelukkig gekoozen Zinnebeeld, en beſlooten hadt den Vryheidsboom te verdedigen gelyk de Krygslieden hun Vaandel, beſloot wyslyk, op den derden van *Pluvioſe*, „ dat in alle *Communes* „ waar de Vryheidsboom verdord was een ander zou „ geplant worden vóór den eerſten *Germinal*. Zy ver- „ trouwde die Planting, en het verder onderhoud, toe aan

de

„ de goede Burgers; ten einde in elke *Commune* de Boom „ der Vryheid mogt bloeijen onder het Schild der *Fran*- „ *sche* Vryheid."

De geest deezes Besluits is zeker, dat men leevende Boomen plante; Boomen, welker duur ten voorbeelde strekt van den duur der Republiek. Noodig is het, dat de Boom, die ten Zinnebeeld der Vryheid strekt, fier en grootsch zy, gelyk de Vryheid zelve. —— Ten dien einde moet een Vryheidsboom, *vooreerst*, sterk genoeg weezen om de strengste koude van de felste Winters door te staan. —— Ten *tweeden*, moet de Vryheidsboom gezogt worden onder de Boomen van de eerste grootte, en die van 80 tot 130 voeten in de hoogte ryzen; ten einde de sterkte en de grootheid te meer eerbieds inboezemen, en te beter het voorwerp, waarvan zy ten Zinnebeeld dienen, herinneren. —— Ten *derden*, de omtrek der Vryheidsboomen moet groot weezen; niet alleen om het gevoel van Eerbied te doen aangroeijen, maar ten einde de Burgers een beschutzel vinden, tegen Regenvlaagen en Zonnehitte, onder de gastvrye takken. —— Ten *vierden*, de Vryheidsboomen moeten van een lang leeven zyn, en welker duur zich uitstrekt tot verscheide Eeuwen. —— Eindelyk, moet de Vryheidsboom van zulk eene soort weezen, dat die op zich zelven konne groeijen, in alle Oorden van de *Fransche* Republiek.

De Eikenboom nu, de schoonste van alle Boomen in *Europa*, vereenigt niet alleen in zich deeze voordeelen, en verscheide andere; maar bezit, daarenboven, die van het nuttigst hout te verschaffen voor alle noodwendigheden in den Huis- en Scheepsbouw. Het Hout, de Schors, de Vrugt, van den Eik, alles is nuttig; van de Insecten, die in de bladeren nestelen, tot de Moschplanten, die zich aan den stam hegten, is 'er niets, of de Kunsten maaken 'er eisch op, om ze tot 's Menschen nut aan te wenden. De gestalte en de grootte van den Eik maaken dien Boom den roem onzer Bosschen. De Natuurlyke Historie van bykans alle Volken in *Europa* gewaagt van Eikenboomen, opmerkenswaardig van wegen derzelver verbaazende grootte en duurzaamheid. De Eikenboom groeit bykans tweehonderd jaaren; even zo veel tyds blyft hy in stand, in even zo veel tyds neemt hy af. Dit laatste begint de Eik niet te doen dan naa, geduurende de omwenteling der Eeuwen, de Stormen en Onweeren getart, en Geslachten by Geslachten onder derzelver schaduw te hebben zien weg-

sterven. Geen Boom kan den Eik de eer betwisten van een Zinnebeeld te weezen der Vryheid en Burgerlyke Deugden.

Zeer veelvuldig zyn de verscheidenheden onder de Eiken. De schoonste soort tiert uitmuntend op alle Breedten van *Frankryk*, in alle standen, zo wel in de vlakten en valeijen als op het gebergte, zo wel op drooge als op vogtige plaatzen: hy bemint, by voorkeuze, eenen goeden grond; doch weet het nadeel van eenen schraalen te boven te komen.

Ondertusschen heeft de langzaamheid van den groei, en de noodzaaklykheid om den Eik een voorlooper te geeven, die schielyk een schoonen stam doet opschieten, het noodig gemaakt, den groei van een jongen Eik te begunstigen door den groei van andere Planten, om daar aan ten schutzel te strekken tegen de winden. Dit, en het belang des Kweekers, heeft de volgende denkbeelden doen geboeren worden.

In de *Communes*, in Sectien verdeeld, moet elke dier Sectien een Boom kweeken, die derzelver naam draagt, en de *Commune*, by elkander genomen aangemerkt, moet een Eik hebben, den *Boom der Vryheid*, ter plaatze geschikt voor de Volks-Feesten en Spelen; 't welk eene plaats veronderstelt, gunstig voor den groei.

Het Volksbelang en de verbaazende verwoesting der Bosschen vorderen ten sterksten de vermeerdering der Boomgewassen op onzen grond. Elke Vryheidsboom moet, derhalven, omringd weezen met eene Plantadie van Boomsoorten die de geschiktste zyn om deszelfs wasdom te bevorderen; een Boschje vormende, welks gedaante en uitgestrektheid aan de plaatslyke omstandigheden ondergeschikt zyn. Tot het zamenstellen van dit Boschje wordt de keuze van die soort van Boomen, welke van eene bekende nutheid zyn, gelaaten aan de byzondere voorzorge van elk Departement, zonder geheel en al andere soorten uit te sluiten, 't zy uit hoofde van de verscheidenheid der Grondsgesteltenisse, 't zy ter oorzaake van de bezwaarlykheid om ze zich aan te schaffen.

De volvoering deezer denkbeelden brengt voor onzen geest de zamenvoeging van het nutte met het vermaaklyke. Zy kunnen strekken ter aanmoedidinge om verscheide millioenen van Boomen te planten, en ten spoorslag aan de Plantkunde, welker voortgang van zo veel aangelegenheids is voor de Republiek. Misschien zal men bemerken,

len, dat het mogelyk, dat het noodzaaklyk, is, langs de Wegen van veele *Communes*, Plantadien aan te leggen, die foms ter bevordering der Gezondheid ftrekken, en altoos een bron van vermaak doen ontfpringen. Deeze middelen, wel aangewend, zullen daarenboven de Liefde des Vaderlands vermeerderen, door eene aangenaame inwooning te verfchaffen, en middelen tot voedzel, de liefde tot de Natuur, tot welke de Burger zal naderen om aan zyne Geluksbevordering te arbeiden; daar hy te meer geluks verliest naar gelange hy zich verder van de Natuur verwydert.

Geliefde Vryheidsboom! dat uwe wortels een vrugtbaaren grond aantreffen, en daaruit de overvloedigfte en heilzaamfte vogten inzuigen! Dat uw kruin, zich verboven den grond en in de lugt verheffende, de woede der winden uitdage! Dat de byl u nooit nadere, dan om hem te treffen, die aan u fchenddaadige handen zou willen flaan! Dat het onweer met eerbied uwe ftandplaats voorby trekke, en niets dan weldaadige regenvlaagen over u uitftorte; terwyl het den blixem op den kop uwer vyanden doe nederdaalen!

IETS OVER DE HEDENDAAGSCHE INQUISITEURS.

Parva leves capiunt animos.

OVIDIUS.

(*Naar het Engelsch.*)

MYN HEER!

Terwyl ieder waar Vriend des Menschdoms juicht om de verzekerende berigten, dat de *Inquifitien* in *Spanje* en *Portugal* zo verre derzelver verfchriklykheden verlooren hebben, dat die Hoven, voorheen de fchrikbaarendfte op den geheelen Aardbodem, thans weinig meer dan enkel in naam beftaan, moet het geene geringe ongerustheid baaren, by alle opmerkenden en bedagtzaamen, dat men, vóór eenigen tyd, in verfcheide deelen van *Engeland* eene *Inquifitie* heeft ingevoerd, en dat deeze inrigting zeer groote aanmoediging vindt. Deeze geest van In-

Inquisitie heeft zich, in de daad, zo algemeen verspreid, dat ik gansch zeer in twyfel hange, of 'er wel eenige Plaats in 't geheele Koningryk gevonden wordt, de Hoofdstad alleen uitgezonderd, die geheel vry is van een talryke bende plaagende *Inquisiteurs*, die veele zeer goede Ryksingezetenen deerlyk plaagen en hartlyk bedroeven.

Gezondheidshalven, en om andere redenen tot een stil buitenleeven, heb ik, eenige jaaren geleden, myne Woonplaats op het Land genomen, op een Dorp ten Zuidwesten van *Londen*. De by uitstek frisse lugt, welke men daar inademt, bewoog mynen Arts, om deeze Verblyfplaats my, boven alle andere, aan te pryzen; en, in de daad, de ondervinding heeft het zegel haarer goedkeuringe gehangen aan zyne aanpryzing.

Geheel gerust en wel te vrede zou ik hier myne dagen doorgebragt hebben, hadt men my niet, weldra naa myne aankomst, uitgemerkt als een gedoemd Slachtöffer der *Inquisiteuren* van deeze Plaats, die nimmer, zints myne aankomst, hebben afgelaaten, my en myn Gezin met den Geest der Vervolginge onophoudelyk lastig te vallen.

Geen bedryf van ons leeven, geene beweeging, hoe onschuldig, ontglipt het altoos wakker en waakzaam oog deezer *Inquisiteuren*, Verstoorders van Huislyke Rust. Ik ben, zints myne aankomst te deezer Plaatze, een Man geworden op welken men agtslaat, een Man van zeker aanbelang, een Man van meer opziens dan ik immer, te *Londen* gebleeven zynde, zou hebben kunnen worden. Als ik uitryde, verschaft zulks stoffe tot onderhoud aan eene menigte van Theetafels; vertoont zich myne Egtgenoote in een nieuw Kleed, het wordt over het geheele Dorp uitgeroepen; geef ik een Maaltyd, ik geef teffens voorraad van gesprek voor een week lang.

Korten tyd was ik hier gezeten geweest, of men wist myne Middelen tot een penning; men hadt een balans van myne Middelen, veel netter dan ik ooit zelve opmaakte: mynen Ouderdom, als mede dien myner Vrouwe, bepaalde men zonder behulp van eenig Doopboek: wat myne Dogter te wagten heeft, is volkomen bepaald, op eene wyze geheel buiten myne kennis; schoon ik, zonder verwaandheid gesprooken, wel mag zeggen, dat men my des vooraf hadt behooren raad te pleegen.

Zo uit hoofde van mynen aart, als ter oorzaake van myne gezondheid, voor eene stille leevenswyze zynde, duur-

duurde het eenen geruimen tyd eer de *Inquisiteurs* konden ontdekken *wie ik was.* Myne Dienstbooden werden, de een voor de ander na, ondervraagd en uitgehoord; maar zy wisten weinig op te biegten, dewyl ze niet by my woonden eer ik my hier te neder zette. —— Ik heb dienvolgens zo veele lot- en standsverwisselingen doorgegaan, als ooit aan iemand ten deele vielen. Ik ben een Kruidenier geweest volgens het berigt van LÆTITIA PRAATAL, eene oude Vryster, die verklaart menigmaal Thee by my gekogt te hebben in myn Winkel in de *Poultry.* — Op even goed gezag ben ik geweest een, door fortuin ryk geworden, Handelaar in Banknooten; een Vrederegter; een Geestlyke, die zyn Standplaats verliet op het oogenblik dat hy de Erfenis zyns Broeders bekwam. —— Twee keeren was ik de Neef van zekeren Lord; een geweezen groot Koopman in Indigo; een Tabakshandelaar; een Woekeraar: eens ging ik voor een Directeur van de Bank, tot dat de aankomst van den weezenlyken Directeur deeze begogeling verdreef. Vermoeid over alle deeze gissingen, van welke geene langer dan eene week stand hieldt, kwam men eindelyk tot het besluit, *dat ik een Heer was dien niemand kende;* en voor zodanig iemand word ik voor tegenwoordig gehouden, door negentiende van het Dorp. — Een nog veel bezwaarlyker stuk was te bepaalen *wat ik bezat.* Niets valt egter de *Dorps-Inquisiteurs* bezwaarlyker; en, dewyl elks bepaalende vaststelling, ten deezen opzigte, niet gemaklyk viel te wederleggen, heb ik, met verscheide tusschenstanden, my hooren zetten van 500 tot 5000 P. St. jaarlyks Inkomen. Hoe hoog men tegenwoordig myne Bezittingen stelt, kan ik niet bepaald verzekeren; maar uit een fluisterend gesprek, 't geen ik kortling hoorde, tusschen eenige Knegts aan den buitenkant van myn Tuin, vernam ik, dat men my stelde op een Inkomen van 1500 P. St. in 't jaar; met een Wagen, twee Rydpaarden, één Koetzier, één Lyfknegt en drie Meiden. Hoe lang ik met overvloed, in die maate, gezegend zal zyn, kan ik niet zeggen. Ik zal tragten te vrede te weezen met het geen ik bezit, en alle zodanige vermeerderingen of verminderingen myner Bezittingen met bedaardheid en wysgeerige stilheid verdraagen. Eenige weinige honderden meer of min maakt weinig verschils voor iemand van myne jaaren; en indien het maaken eener veranderinge in myne Bezittingen den *Inquisi-*

teuren behaage, zy mogen het mynentwege gaarne doen *op hunne wyze.*

De wyze van myn *Huishouden* was een ſtuk van te veel aangelegenheids om lang ononderzogt te blyven. — Eenigen beweerden, dat zy, daar ik weinig Menſchen zag, niet konden veronderſtellen, dat ik een Tafel van de eerſte ſoort hieldt; terwyl anderen, met eene diepdenkende wysheid, opmerkten, dat men Menſchen vondt, die weinig Lieden aan hun Tafel zagen, op dat zy zelve volop mogten hebben van die Tafelweelde, welke hunne vrekke geaartheid aan anderen weigerde. — Zommigen merkten op, dat ik groote Geſchenken kreeg van Viſch en Wild; van waar? dit wiſt men niet: en het viel gemaklyk, een ryke welvoorziene Tafel te houden, wanneer men het benoodigde *gratis* kreeg; terwyl anderen, doordrongen van een bezef van edelmoedigheid, opmerkten, dat, wanneer groote Geſchenken van Wild gezonden werden aan myn Huis, waar zy dan heen gingen? — Allen wiſten zy, dat, ten tyde van den voorigen Bewoonder, de Kelder ruim en ryklyk voorzien was van de beste Wynen en de heerlykſte Alé; doch, wat hun betrof, zy hadden, zints myne aankomst, 'er niets van dien aart zien ontlaaden. — Eenige weinigen, 't is waar, erkenden, dat drie of vier ſtukken Wyn, met rydtuig, herwaards gebragt waren; maar konden niet begrypen, van welk gebruik deeze zouden weezen voor zo klein een Gezin, *'t welk geen Menſchen zag:* zeer liefderyk maakten zy daar uit op, dat ik mogelyk handel meende te dryven in dit Artykel, 't geen wel eenige winst te deezer Plaatze kon geeven.

Om zwaarigheden van zo veel aanbelangs uit den weg te ruimen, werden de Slachter, de Bakker, de Vogelkooper, de Groentewinkelier, geraadpleegd; doch met weinig vrugts. De Slachter hieldt zich verzekerd, dat ik myn eigen Schaapen ſlachtte, dewyl ik niet boven de vier of vyf maalen iets ter week by hem liet haalen; de Bakker wilde met Eede bevestigen, dat de voorraad van Brood, welke ik gebruikte, niet noemenswaardig was; de Vogelkooper wist, dat ik myn eigen Gevogelte teelde; en wat de Fruitverkooper aanbelangde, deeze hadt weinig van my te wagten, dewyl myn Tuin een der beste was in de geheele Streek.

Uit het geen ik heb bygebragt, myn Heer! zult gy ge-

gereedlyk kunnen opmaaken, dat de onaangenaame omstandigheid, in welke ik my bevind, enkel ontstaat uit oorzaake, dat myne *Inquisitie*-oefenende Buuren, zonder iets te weeten, voorgeeven alles te weeten. En ik hou my ten vollen verzekerd, dat, indien ik, onder Eede, op alle hunne ondervraagingen antwoordde, zy nog begeerig zouden blyven om eenig gedeelte myns gedrags uit te vorschen, waarop zy hunnen vindingryken geest en giskunst zouden willen oefenen.

Het is, myn Heer! een zeer hard geval, dat iemand, in een vry Land, het voorregt niet bezitte, om zo te leeven als best met zyne omstandigheden en begeerte strookt, inzonderheid wanneer zulks geen indragt in 't allerminste maakt op de regten en vrydommen van een ander, —— Ik zeg, myn Heer! dat het eene hardigheid is —— eene hardigheid alleen aan de Dorpen eigen. In de Hoofdstad, en misschien in eenige andere groote Steden, kan een Mensch onbekend leeven, en nogthans te midden van de woeling der Maatschappy verkeeren; want in groote Steden heeft een ieder zo veel met zyne eigene zaaken te doen, dat hy geen tyd hebbe om zich met eens anders doen te bemoeijen.

Nieuwsgierigheid, als dezelve zich geene bezigheid geeve omtrent onderwerpen van weezenlyke nutheid, is een alleronbevalligst soort van onbeschoftheid: en ik verwonder my, dat zo veelen hunne Nieuwsgierigheid te werk stellen in dwaaze naspooringen van het gedrag en de zeden hunner Nabuuren; dewyl ik nimmer iemand van die geaartheid kende, die niet veel meer leedt van de werking dier Nieuwsgierigheid, dan hy, of zy, die ten voorwerpe van hun angstvallig naspeuren strekte, en die, om de waarheid te zeggen, doorgaans van de zaak onkundig zyn, en zich verbeelden, dat anderen zo onverschillig zyn omtrent hun gedrag, als zy ten aanziene van de leefwyze van anderen.

Wanneer gy deezen mynen Brief plaatst, ben ik verzekerd dat dezelve myne Buuren onder 't oog zal komen; en gy kunt hun teffens verzekeren, dat, indien zy my opregt willen zeggen, wie en wat ik ben, en wie en wat ik moet weezen om hun te voldoen, ik alles zal aanwenden om hun voldoening te verschaffen —— maar, dewyl ik voor het tegenwoordige bevind, dat geen twee hunner zamenstemmen in eenig punt my betreffende, moet ik nog eenigen tyd langer de vryheid genieten,

welke ik medebragt, toen ik my, in myn tegenwoordig verblyf, te neder zette.

Ik blyf

INCOGNITO (*).

(*) Ik hou my verzekerd, dat het hier te Lande, in kleine Plaatzen, zo min aan dat slag van *Inquisiteurs* ontbreekt als in *Engeland:* niet zonder vrugt, hoopen wy, zal deeze Brief van INCOGNITO, als op hun pasfende, in ons *Maandwerk* geleezen kunnen worden.

DE TWEE HELDINNEN, OF DE OFFERANDE VAN LIEFDE EN DEUGD.

Eene Zedelyke Vertelling.

(*Uit het Fransch.*)

Drie Jaaren waren 'er verstreeken, zints de Graaf DE MARLINES getrouwd was aan de Erfgenaame van den Huize van THOMONT. De Ouders van wederzyden hadden tot dit Huwelyk besllooten, enkel om een einde te maaken aan de twisten, welke langen tyd die Familiën verdeeld hielden, en om hunne groote Goederen in dat Paar te vereenigen. Hun wederzydsche smaak hadt men, diensvolgens, niet in agt genomen; en egter leefden zy in de volmaaktste Huislyke Eensgezindheid.

De Graaf DE MARLINES was, in de daad, een van die goedaartige Characters, welke ieder inneemen, en MATILDA DE THOMONT, gevormd door de Bevalligheden en de Tederheid zelve, kon, naa drie Jaaren getrouwd geweest te zyn, niet begrypen, wat nuttigheid 'er in stake, om de Liefde tot een Egtgenoot als een Pligt voor te schryven.

MARLINES Liefde evenaarde die van MATILDA; dan te vergeefsch deedt hy alle poogingen om eene heimlyke kwelling te verbergen, die, zyns ondanks, maar al te blykbaar was, en strekte om de hartlyke genegenheid van MATILDA te verdubbelen. Dikwyls ontglipten hem ongewillige zugten; veelmaalen zogt hy de eenzaamheid, in het diepst van een digt bygelegen bosch wandelende; doch, op het eigen oogenblik dat MATILDA verscheen, vloog hy haar te gemoete, en poogde, door de tederste omhelzingen, alle vermoedens, welke zy mogt hebben opgevat, te verbannen. Langen tyd dagt zy, dat zy zelve de oorzaak was van deeze mymeringen; niet kunnende begrypen, dat eene gelukkige en vergenoegde Liefde uitwerkzels kon te wege brengen welke zy niet gevoelde.

Op

Op zekeren dag, om haaren Man te verrassen, zich verborgen hebbende agter een digt boschje, langs een pad 't welk zy wist dat hy langs zou komen, hoorde zy hem deeze woorden, vergezeld van traanen, uitboezemen: *Hoe ongelukkig is myn lot! In 't midden van den overvloed, bemind door de beminnelykste der Vrouwen, die ik zo gelukkig tragt te maaken als in myn vermogen is —— en nogthans, ik zelve —— ik kan niet gelukkig zyn.*

MATILDA, van agter het bosch te voorschyn treedende, en MARLINES omhelzende, riep uit: „ Gy kunt niet gelukkig „ zyn? ó Hemel! zeg, zeg my wat ik doen kan om uw boe„ zemsmert te lenigen. —— Zeg my wat opofferingen gy „ van my vordert. Geene zyn 'er, myn leeven niet uitgezon„ derd, of ik ben gereed die toe te brengen." —— MARLINES, versteld op deeze onverwagte ontmoeting en aanspraak, overlaadde haar met liefdesbetuigingen, en verzogt haar bedaard te willen weezen. —— Beevende vroeg MATILDA, „ of „ zy de onschuldige oorzaak van zyn lyden niet ware?" —— *Neen*, sprak hy, *gy alleen zoudt myn leedweezen kunnen verzetten, was hetzelve niet van zodanig eenen aart, dat geen hulpmiddel herstelling kan aanbrengen.*

MATILDA werd nu door zwaarmoedigheid aangegreepen. Zy verweet den Graaf, dat hy in haar dat vertrouwen niet stelde 't geen zy verdiende. *Waarom*, sprak hy, *zoudt gy wenschen, dat ik u zwaarigheden mededeelde, die alleen de myne behooren te weezen en te blyven.* —— „ Smert verdwynt ongevoelig „ door mededeeling: en ben ik niet verzekerd van uwe Lief„ de? Waar voor kan ik dan schroomen? Spreek, bid ik u; uw „ stilzwygen valt my zwaarder dan de hardste waarheden, wel„ ke gy my kunt openbaaren." —— *By onze Liefde! smeek ik u, eenige paalen aan uwe nieuwsgierigheid te zetten. Deeze is heilloos geweest voor menig eene Vrouw van eenen al te gevoeligen aart.* —— „ Gy doet my beeven: en waar over kan „ myne kieschheid zich ontrusten? Verzeker my, dat gy my „ bemint, en vrees my niet te bedroeven." —— *Maar, ach! indien deeze heillooze vertrouwende mededeeling u leerde, dat gy eene Mededingster hadt?* —— „ Geene zwaarigheid; schoon gy „ eene Mededingster boven my stelde, zal ik egter niets vree„ zen. Gy bezit een edel hart, en myne nimmer ophoudende „ genegenheid zal u in 't einde leeren haar te vergeeten." —— *Ach! myne aanbiddelyke Vrouw! hoe uitsteekend is uw gedrag. Ik wil u alles verhaalen. Een langer stilzwygen zou niets anders zyn dan u verraaden.*

„ Ik bemin u, dierbaare MATILDA! met de tederste genegenheid; maar vóór dat onze Ouders, buiten ons weeten, tot onze gelukkige Huwelyksvereeniging beslooten, hadden Liefde, Deugd en Schoonheid, tegen myn hart zamengespannen. Ik beminde, zonder hoope, een Voorwerp: dit is de plaag

myns

myns leevens; dit poog ik te vergeefsch uit myne gedagten te zetten.

„ „ Ik gevoelde de kragt der Liefde niet vóór dat ik myn achttiende Jaar bereikt hadt. Een myner Vrienden, die in *Provence* zou gaan trouwen, schreef my, om, te dier gelegenheid, eenige Juweelen voor hem te koopen. Ik begaf my na een Juweliers Winkel, en terwyl ik over den prys der uitgezogte Juweelen handelde, tradt de Dogter des Juweliers te voorschyn. Ik voelde my getroffen door haare Zedigheid en Schoonheid; en eenige woorden, welke zy met haaren Vader wisselde, namen myn geheele hart in. Haare stem, haare houding, haare vlugge beweeging, hadden iets betooverends. De Natuur heeft het ongetwyfeld zo bestemd, dat elk Man gevoelig zou zyn voor zeker byzonder soort van Schoonheid. Schooner Vrouwen dan SOPHIA had ik gezien; doch geene derzelve den indruk op my gemaakt dien ik toen gevoelde. Het kon niet feilen, of zy moest de, op myn gelaad zigtbaare, aandoeningen van myn hart bemerken, en, bloozende met eene ongemaakte bevalligheid, ging zy heenen. Met moeite maakte ik my van daar weg. Het beeld van SOPHIA volgde my waar ik ging.

„ „ Menigmaal vervoegde ik my aan haars Vaders Winkel, onder voorgeeven van meer Juweelen te moeten koopen. Ik maakte eenigzins kennis met haare Moeder, en was verrukt over al het braave, 't geen ik in dit Gezin zag.

„ „ Tot dus lang had ik SOPHIA nimmer dan in 't byzyn van haare Ouderen gezien; doch op zekeren dag verscheen het gelukkig oogenblik, dat zy alleen in den Winkel was. Ik trad 'er beevend in. Zo ras zy my zag, scheen zy ontsteld, en voegde my met een stamelende stem en neêrgeslaagen oogen toe, dat haare Ouders niet t'huis waren. —— *Bekoorlyke* SOPHIA!, zeide ik, *'t zyn uwe Ouders niet die ik zoek. Gy zyt het alleen —— gy, die my beroofd hebt van myne rust, van myne vryheid —— gy, zonder wie ik niet kan leeven!* „ Het „ doet my geweldig aan," antwoordde SOPHIA, „ dat ik de „ oorzaak geweest ben van zo veel onrusts; naardemaal het „ niet in myn vermogen is, die weg te neemen." —— *Ach!* SOPHIA! *gy alleen kunt ze wegneemen. Zeg my enkel, dat myne Liefde u niet mishaagt, en ik zal my de gelukkigste der Stervelingen rekenen.* —— „ Uwe Liefde! ach, „ myn Heer! jong als gy zyt, en gevormd om de schoonste „ Vrouw van uwen eigen rang te behaagen, kan ik my nim„ mer verbeelden, dat gy in ernst zoudt denken om een „ Meisje in myne omstandigheden." —— *Rang, myne* SOPHIA! *is niets. Natuur en Liefde kennen geenen anderen dan Deugd en Schoonheid. Gy bezit deeze; gy zyt geschaapen om over een eerlyk hart te heerschen.* —— „ Ach, myn Heer! in uwe jaa„ ren mag iemand de voordeelen der Wereld versmaaden." . . . .

Neen,

Neen, SOPHIA! *gy zyt de eerste die my geleerd hebt dat ik een hart bezat; en ik ken myn hart al te wel, om u niet te zweeren, dat deeze gevoelens nimmer zullen verdooven.* —— „ Ik ge„ loof, gy spreekt opregt, en ik wil u met gelyke opregtheid „ antwoorden. Ik beken, dat gy my, zonder hoogmoedig te „ zyn, zoudt doen wenschen, dat myn rang gelyk was aan „ den uwen, of dat uwe leevensomstandigheden gelyk waren „ aan de myne. Maar, dewyl deeze omstandigheden onveranderlyk zyn, zie ik, met smert, de noodzaaklykheid, waarin wy ons bevinden, om volstrekt van elkander af te zien. „ Ik heb beslooten, nooit eene drift aan te moedigen, die myne Eer zou bevlekken, of uwe Fortuin bederven. — Vaar„ wel, myn Heer! wy moeten elkander vermyden."

„ „ Op dit zeggen riep SOPHIA iemand in den Winkel, en begaf zich, deezen ylings gekomen zynde, na binnen; maar ik bemerkte, niettegenstaande haar schynbaar vast besluit, eenige tekens van ontroering, eenige traanen, welke zy niet kon verbergen. Ik verliet een oogenblik daarna den Winkel, vol hartzeer.

„ „ Zints deezen tyd schuwde zy allen ommegang met my. Vrugtloos waren alle myne poogingen, tot dat ik, op zekeren dag, vernam, dat zy met haare Moeder na een Bal zou gaan, ter gelegenheid van het Huwelyk van een haarer Vriendinnen, de Dogter van een zeer ryken Goudsmit. Dit was een Feest waar op de Vader alle Persoonen van aanzien, voor welke hy werkte, genoodigd hadt, zo als dit te *Parys* de gewoonte is. Ik wist te bewerken, dat de Marquis DE *****, daar verzogt, my op die Party zou medeneemen; doch zonder hem iets in 't minste van myne oogmerken te zeggen. De Gastheer ontving ons met eene gulle verwelkoming, en ik kon niet nalaaten op te merken, dat de ongemaakte vrolykheid, de heusche zeden, en het gezond verstand, welke in deeze zamening heerschten, verre te schatten waren boven het air van grootheid, zonder weezenlyke waardigheid, en de onverstaanbaare brabbeltaal van 't geen men een gezelschap naar de groote Wereld noemt.

„ „ Welhaast ontdekte ik SOPHIA in den kring. Ik naderde haar, onder begunstiging van myn masker; en het eerste oogenblik, dat ik met haar in vryheid kon spreeken, aangrypende, beschreef ik haar al het lyden, 't welk ik had moeten ondergaan, zints zy my geboden hadt haar te vergeeten. *Beveel my*, zeide ik, *wat in myn vermogen is, ik zal gehoorzaamen. Is het dan zulk eene misdaad u te beminnen? Kan de strengste Deugd zich gebelgd rekenen over eene stille hulde? De grootste Monarchen hebben geen gebied over de harten. U vergeeten,* SOPHIA! *nooit. Te vergeefsch zoekt gy, als ik u volg, onverschilligheid en versmaading te vertoonen. Te vergeefsch wendt gy, als myne oogen de uwe ontmoeten, de uwe vol toorn terugge.* —— „ Ach,

„ myn

„ myn Heer! hoe verre is myn hart vervreemd van zulke „ harde gevoelens, als gy my toekent. Gelukkig zou het „ voor my weezen, indien ik zulks met de daad kon doen." — *Wat zegt gy, myne bekoorlyke* SOPHIA *! Ik ben dan ten hoogst gelukkig, dat ik u dezelfde gevoelens inboezemde! Doch waarom ontvlugt gy my dan?* — „ Om dat ik dit verschuldigd „ ben aan uw geluk; wy kunnen nimmer vereenigd worden." — *Liefde heeft grooter wonderen gewerkt, dan dit. Ach! indien de tederste aankondingen, indien de verdeeling myner Middelen, deeze Vooroordeelen maar konden te boven komen.....*

„ „ Op deeze woorden, Middelen en Vooroordeelen, gaf SOPHIA my een strengen opslag van 't oog, met byvoeging: „ Ver„ staa ik u regt? Wilde gy de laagheid hebben van die Snood„ aarts, die nimmer onze Sexe naderen dan met oneerlyke „ oogmerken? Welk een denkbeeld moet gy u van my ge„ vormd hebben, indien gy u kunt verbeelden, dat ik aan uwe „ vernederende giften zou geeven 't geen ik aan uwe deug„ den zou weigeren." —— *Ach!* riep ik uit, *op welk een grond beschuldigt gy my van het koesteren van zulke vernederende denkbeelden? Indien ik aanbiede myne Middelen met u te deelen, het is met den tytel van Vrouw aan den vuurigsten der Minnaaren.* —— „ Ach neen, dit kan nimmer gebeuren; ik „ zou den Man, dien ik bemin, in onheil dompelen." —— *Behandel my met zo veel gestrengheids als het u behaagt, doch schryf my nooit zulke onwaardige gevoelens toe. Ja, zeg my, op dit oogenblik, dat gy de myne wilt weezen; dan zal ik, op morgen, de toestemming uwer Ouderen vraagen, en u trouwen in spyt van de myne.*

„ „ Vreugde scheen te tintelen in SOPHIA's oogen; doch dit duurde eene zeer korte poos. Een droefgeestig mymeren volgde, en eenige traanen liepen langs haare bevallige wangen. Eindelyk, een verdrietig stilzwygen afbreekende, verzogt zy my eene maand tyds tot het overweegen van deezen gewigtigen stap; als mede, dat ik, op dat zy tyd mogt hebben, noodig tot het bedenken der gevolgen van zulk een ongelyk Huwelyk, geduurende dien tyd haar geheel zou vermyden. „ Geloof my," voegde zy 'er nevens, „ 't geen ik verzoek is „ met de daad noodig tot uw geluk!" Deeze woorden, aan welke ik eene uitlegging gaf gunstig voor myne hoope, bewoogen my haare begeerte toe te staan, en ik begaf my den volgenden dag na het Land.

„ „ Nooit werd de afweezigheid van het Voorwerp der vuurigste Liefde aangenaamer gesleeten. Ik twyfelde niet, of het einde van het gestelde tydperk zou het begin myns geluks zyn. Drie weeken waren 'er verstreeken, en ik telde de uuren, die onze vereeniging vertraagden, toen ik deezen Brief ontving." " —— De Graaf gaf den Brief aan MATILDA over, en

ver-

verzogt haar dien te leezen; dewyl de inhoud hem te zeer ontroerde. De Brief was in deeze bewoordingen:

„ De Offerande, welke ik verschuldigd was aan den edel„ moedigsten der Mannen, is nu volbragt. Uwe Liefde was „ op het punt om u in het verderf te storten, en myn leeven „ lang zou ik reden gehad hebben om myzelve te beschul„ digen als de oorzaak van dat bederf. Ik had alles van my„ zelve te vreezen; nog een weinig, en mogelyk was ik uwe „ medepligtige geworden. Maar, by de heilige beginzels van „ den Godsdienst! van de twee middelen, welke overschooten „ om u van my te verlossen, mogt ik misschien den dood „ gekoozen hebben boven den stap door my genomen. —— „ Hoe veel tederheids gy voor my moogt gevoelen, twyfel „ ik of die myne tederheid voor u kan evenaaren. Ik heb „ in twyfel gestaan, of ik deeze verklaaring wilde afleggen. „ Doch, indien dezelve aan den eenen kant uwe smert ver„ dubbelt, geeft dezelve, aan den anderen kant, u een voor„ beeld van de pligten, die de Eer vordert. Zodanig een „ Huwelyk, als gy beslooten hadt aan te gaan, zou u met „ uwe Familie overhoop geworpen, en een onverzoenbaaren „ haat tegen u verwekt hebben. En met welk een gelaad zoudt „ gy hebben kunnen zien, dat ik het voorwerp was van de „ versmaading uwer Bloedverwanten? Zouden wy onbewoo„ gen hebben kunnen blyven op de bedenking, dat wy de „ bron waren van eene onbeschryflyke smert voor eene eer„ waardige Moeder, en misschien de oorzaak van haaren „ dood? Want die smert, schoon dezelve den wortel hebbe „ in verouderde vooroordeelen, hoe ongerymd ook, is ge„ voeliger treffend, dan die, welke ontstaat uit weezenlyke „ ongelukken in het menschlyk leeven. —— Uwe Oomen, van „ wier groote Goederen gy nu de éénige Erfgenaam zyt, „ zouden hunne gunstbetooningen van u afgewend en besteed „ hebben aan andere Bloedverwanten. —— Gy zoudt uzel„ ven gestort hebben in veelvuldige elenden, en ik droeg by „ myzelve om, de misdaadige bewustheid, dat ik de be„ werkster ware van uwe rampspoeden, door my te bedienen „ van eene weinig beredeneerde Liefdedrift. —— Misschien „ zou die drift u in staat gesteld hebben, om, in de eerste „ jaaren onzer Egtverbintenisse, deeze onhellen te draagen; „ doch de Schoonheid verdwynt, en, daar de drift verkoelt, „ blyft de kragt der vooroordeelen werkzaam. Ja, genomen, „ dat gy, tot uwen dood, boven die vooroordeelen verheven „ bleeve, uwe Kinderen zouden die sterkte van geest niet „ bezitten. Zy zouden reden vinden haare Moeder te verwy„ ten dat zy de edelheid van hun bloed bezoedeld hadt. — „ Gy denkt te regtmaatig om deeze vooroordeelen niet in 't „ zelfde licht te beschouwen als ik doe; maar, hoe belachlyk „ ze ook weezen mogen zy heerschen met een algemeenen

„ invloed; en de verstandige Man, die dezelve wraakt, is niet „ min verpligt dezelve tot eene regelmaat zyns gedrags te neemen, dan de dwaas, die dezelve toejuicht.

„ Een Persoon van myn eigen rang hadt my zints lang ten „ Huwelyk verzogt. Ik agtte hem, maar kon hem niet lief„ hebben; en myn hart was geheel afkeerig van dus eene „ Huwelyksverbintenisse. Myne Ouders, die alleen myn geluk „ wenschten, en die bemerkten hoe weinig ik neigde om de „ aanzoeken van deezen Jongeling in te willigen, deeden niets „ om my te dwingen. —— Gy hadt *Parys* niet verlaaten of „ ik verschafte deezen gelegenheid om zyn aanzoek te vernieuwen. Hy greep dezelve greetig aan, en ik verheugde „ hem door een onverwagt gehoor aan zyne vernieuwde „ Liefdesverklaaringen te verleenen; dan, niet in staat om „ te veinzen, lag ik myn geheele hart voor hem bloot. Ik „ erkende, dat ik die Liefde niet voor hem gevoelde, welke „ zyne Liefde voor my zo regtmaatig verdiende. Ik voegde „ 'er by, dat, indien hy zulke gunstige denkbeelden van my „ vormde, welke hem hoope gaven, dat myne gestadige inagtneeming van mynen pligt, en dankbaarheid voor zyne „ toegenegene bejegeningen, my met de gevoelens, zyner kieschheid meer waardig, zoude vervullen, ik gereed was hem „ myne hand te geeven. De Jongeling, die my op het sterkst „ beminde, greep deeze hand, bevogtigde dezelve met traanen van vreugde, geleide my tot myne Moeder; en, niet „ in staat zyne blydschap te bedwingen, riep hy uit: *Zy is de myne, indien gy het toestemt!* En hierop werd het Huwelyk „ bepaald.

„ Thans begaf my myne sterkte van geest. Vyftien dagen „ bragt ik door in zwaarmoedigheid, welke my bykans het „ leeven kostte. Ik zegepraalde in 't einde; en op gisteren „ zwoer ik trouwe aan mynen Egtgenoot: eene trouwe, die „ niet dan met den dood kan eindigen.

„ Ik weet hoe zwaar deeze slag u zal treffen; maar dezelve „ was onvermydelyk: en het is misschien de uiterste pooging „ waar toe zich de Liefde in staat bevondt. —— Had ik u „ bemind om myzelve alleen, ik zou, zonder twyfelen, uwe „ aanbieding hebben aangenomen; doch ik ben op niets, „ dan uw geluk, bedagt geweest. Myn hart juicht over „ deeze zegepraal, terwyl het nog diepgaanden weedom gevoelt; doch ik lyde meer door het denkbeeld van uwe „ smerten, dan over myne eigene.

„ Vaarwel, myn Heer! Gedenk aan de heilige Verbintenis, in welke ik getreeden ben. Deeze is onherroepelyk. —— Gedenk aan 't geen gy verschuldigd zyt aan „ uzelven, aan uwe Familie, en aan de Wereld. — Uwe „ hoogagting voor my zal my altoos dierbaar weezen!" —— ——

Naa

Naa dat MATILDA deezen Brief geleezen hadt, hernam de Graaf de verdere ontvouwing. *Gy ziet de oorzaak van die droefgeestigheid, welke zo langen tyd de gelukkigste oogenblikken van de zamenleeving met u stoorde. De Brief, door u geleezen, gaf my een zo geweldigen schok, dat ik een etmaal lang buiten myne zinnen was. Ik viel vervolgens in eene slaapziekte, die eenige dagen duurde. Natuur en Jeugd egter kwamen deeze ongesteldheid te boven, en het eerste gebruik, 't welk ik van myne herstelde kragten maakte, bestondt in deezen Brief te zoeken en te herleezen. Toen schreide ik voor de eerste keer, en schreide overvloedig. Ik schreef aan* SOPHIA; *doch zy zondt myn' Brief ongeopend terug, met deeze woorden op het opschrift:* „ Ik „ zal nimmer een van uwe Brieven openen. Uwe verwyten „ zouden myne gevoeligheid gaande maaken; doch nimmer „ berouw kunnen verwekken. Indien gy eenige Vriendschap „ voor my hebt, zult gy alle gelegenheden om my te „ zien zorgvuldig vermyden. —— Vaarwel. —— Vergeet „ my."

Veelvuldige middelen heb ik beproefd om haar weder te zien; doch te vergeefsch. Intusschen sleet ik een kwynend leeven. Myne Moeder, die vreesde dat ik kwynend in myne Jeugd zou verwelken, spoorde my steeds aan om in 't Huwelyk te treeden. Langen tyd wederstond ik haare aanmaaningen. Zy prees my u op het sterkste aan. Zy weidde uit over alle uwe voortreflykheden. In uw Character verbeeldde ik my eene gelykvormigheid te bespeuren met dat van SOPHIA, *en ik schepte hoope dat gy een middel zoudt weezen ter verdryving van myne boezemsmerte. Wy trouwden. Myne tederheid beantwoordde aan myne hoope; maar gy deelde die met* SOPHIA. *De Hemel is myn getuigen! gy zyt my waardiger dan het leeven: in u vind ik eene Vriendin; en 'er is niets of ik zou het voor uw geluk willen opofferen: en zal ik alles aanwenden om* SOPHIA *te vergeeten.*

„ Doch waarom zoudt gy haar vergeeten?" viel hem MATILDA in de réden. „ Zulks zou eene ondankbaarheid weezen. „ Ik vorder dit niet. Ik bemin, ik eerbied, deeze uitsteekende „ Vrouwe. Ik wenschte haar te kennen, om haare Vriend„ schap te verzoeken. Bedwing u niet langer. Spreek my „ menigmaal van SOPHIA. Boezem uw leedweezen voor my „ uit. Ik zal de eerste weezen om eene Liefde, zo zuiver „ en een beter lot waardig, te pryzen!"

Liefde lag deeze taal MATILDA in den mond, en de diepdenkendste Wysbegeerte zou geen beter rigtsnoer des gedrags haar hebben kunnen voorschryven. De Driften neemen door bedwang in sterkte toe. Gelyk aan een vuur, smeulende onder de assche welke hetzelve bedekt, is het noodig, de Driften lugt te geeven, om ze te verzwakken. Eene Mededingster te vervolgen is het middel niet om haar beeld uit de gedagten des Minnaars te bannen. Dit strekt alleen om haar te ver-

digen, en hem met voortduurende gehegtheid aan haar te verbinden. Maar ten haaren voordeele te spreeken, deel te neemen in alles wat haar betreft, dient om de agting te winnen van den Lyder dien men wil geneezen. Het strekt om hem met vertrouwen op zynen Geneesheer te vervullen, vriendschap en dankbaarheid te kweeken; met één woord, om, zonder stryd, over den vyand te zegepraalen.

Welhaast hadt de Gravinne hiervan de heuchlyke ondervinding. Zy ontdekte een vuuriger drift in de tederheden van haaren Egtgenoot. Zyne poogingen om haar te behaagen verdubbelden van dag tot dag, en dikwyls gedagt hy aan het onderhoud waarin de uitsteekende MATILDA het eerst haar gevoelen ten opzigte van SOPHIA geopenbaard hadt. Het zo verre gebragt hebbende, vormde zy een plan om eene geheele verandering te veroorzaaken.

De Gravin wist heimlyk kundschap te verkrygen van SOPHIA's omstandigheden. Zy ontdekte, dat, geduurende de ongesteldheid van MARLINES, naa zyne mislukte Liefdepooging, de Markgravinne, zyne Moeder, den Brief van die ongelukkige braave SOPHIA gevonden hadt; dat deeze, de deugd dier Vrouwe tot een misdaad rekenende, zich niet geschaamd hadt haar aan te zoeken om de Minnares haars Zoons te worden, in hoope dat het genot zyne drift, en de elenden welke dezelve veroorzaakt hadt, zou geneezen; dat zy, haar onwankelbaar gevonden hebbende, haar hadt genoodzaakt, door allerlei plaageryen, om te gaan woonen in een afhoek van eene der Voorsteden van *Parys*; dat haare Ouders overleeden waren; dat haar Man, door al te veel vertrouwen op anderen te stellen, bankroet gegaan was, en onder de lastige aanmaaningen zyner Schuldeischeren zugtte, die hem staag met de gevangenis dreigden; dat hy, van verdrietlykheden overstelpt, door eene sleepende koorts was aangetast; dat zyne Vrouwe hem geduurende zyne ziekte nooit verliet, maar ten allerzorgvuldigsten oppaste; en dat zy, buiten staat om de behoeften voor zich en haare twee Kinderen te verzorgen, het weinige noodzaaklyk huisraad, haar gelaaten door de Schuldvorderaaren, verkogt hadt: met één woord, dat SOPHIA, met haar Gezin, in de deerlykste elende kwynde.

MATILDA zwom in traanen op het ontvangen van dit hartgrievend berigt. Zy schikte SOPHIA, door de hand eener vertrouwde Vriendinne, die zorgvuldig den naam der Weldoeneresse verheelde, alle verkwikking toe. Zy deedt meer. Zy liet alle de Schuldeischers zamenroepen, nam aan de schulden te betaalen, en bepaalde de tyden om dezelve af te doen.

Alles in deezer voege beschikt en afgedaan zynde, buiten weeten van SOPHIA, greep zy de eerste gelegenheid aan om met haaren Egtgenoot van deeze deugdzaame Vrouwe te spreeken. Zy gaf eene groote begeerte om haar te kennen te ver-

staan.

zien. —— „ Meer dan drie Jaaren zyn 'er verstreeken zints „ gy haar verlooren hebt. Hoe komt het by, dat gy zo weinige poogingen gedaan hebt om haar weder te zien?" —— *Ach! alle myne poogingen zyn vrugtloos geweest. Denkt gy, myne waarde* MATILDA! *dat ik niet alles heb in 't werk gesteld? niet zo zeer om haar te zien, dan uit ik weet niet welk eene verlegenheid, onafscheidelyk van mynen toestand.* —— „ Ik zal „ uwe poogingen om haar te ontdekken ondersteunen. Wie „ weet wat haar is overgekomen? Misschien is zy niet gelukkig?" —— *Dan zou de Hemel onregtvaardig weezen:* SOPHIA *is al te deugdzaam, dan dat alles wat haar omringt geen zegen zou medebrengen.* —— „ Ja, de Hemel is regtvaardig; „ maar de Menschen dikwyls niet: en de Deugd, die haare „ eigene belooning medebrengt, heeft van onregtvaardige „ Menschen vaak veel te lyden." —— *Deeze bedenkingen treffen my: maar zoudt gy wenschen dat ik my blootstelde aan het gevaar van haar weder te zien?* — „ Waarom niet?" — *Ik beken myne vrees, dat haar te zien de eerste indrukken, welke zy op my maakte, weder zou doen herleeven. Helaas! wie kan voor zyne Deugd instaan?* — „ Hy die zich zelven kan wantrouwen. Maar laat alles aan my over. Geef my een, door „ u getekend, wit papier. Ik zal geen misbruik maaken van „ uw vertrouwen, en wy zullen het een of ander van haar „ verneemen."

De Graaf voldeedt aan dit verzoek, zonder marren; en MATILDA hadt het getekend papier van MARLINES niet ontvangen of zy liet door eene vreemde hand een Brief aan SOPHIA daar op schryven, als van den Graaf zelven komende. Men deedt hem daarin SOPHIA beschuldigen dat zy hem onkundig liet van haare verlegenheid; dat zy zich mogt verzekerd houden van het herstel haars geluks. De Papieren, welke de Gravin van de Schuldeisschers bekomen hadt, waren by den Brief ingeslooten, in welken tusschenbeide eenige tedere uitdrukkingen invloeiden. MARLINES betuigde daarin, dat noch het verloop van tyd, noch de tederheid van eene Egtgenoote welke hem vuurig beminde, in staat geweest waren om de eens opgevatte vuurige genegenheid haarwaards uit te blusschen, en dat hy nooit zou aflaaten te hoopen.

SOPHIA schreide op het leezen van deezen Brieve; doch was verstoord over den prys, welken de Graaf scheen te stellen op de edelmoedigheid aan haar beweezen. Haare Kinderen omhelzende, sprak zy: „ Och, myne onschuldige Wichten! „ gy wilt niet dat ik deeze gunstbetooningen ontvange op voor„ waarden, die uwe Moeder zouden onteeren, en uwen Vader „ elendig maaken!" —— Hierop nam zy het overschot des Gelds, door de hand eener onbekende ontvangen, de Papieren der Schuldeisschers, zo even ontvangen, en ging met allen

 spoed

ſpoed ten huize van MARLINES, dien zy niet langer vreesde, en die zulk een bezoek niet kon verwagten.

Welk eene ontzetting greep den Graaf aan, als hy SOPHIA voor zich zag; en hoe vermeerderde dezelve, als hy uit haaren mond deeze taal hoorde: „ Helaas! had ik immer kun„ nen denken, dat de Graaf DE MARLINES voordeel zou willen „ trekken van myne ongelukken, om my over te haalen dat „ ik aan hem zou verkoopen wat de vuurigſte liefde niet „ kon verwerven! —— Neem terug uwe haatlyke weldaaden! „ — Geef deeze Rekeningen weder aan onze Schuldeiſcheren; „ en zie, of, wanneer zy ons in eene gevangenis geworpen „ hebben, de uiterſte elende, en het verlies der vryheid, my „ konne aanzetten om aan uwe misdaadige begeerte te vol„ doen! —— Ketenen —— de Dood zelf —— de Dood van „ myn' Man —— van myne onnozele Kinderen —— zal my „ draaglyker weezen dan de oneere welke gy my voorſtelt."

De Graaf wist niet wat hy moest maaken van deeze verwyten. *Wat meent gy,* SOPHIA! *met haatlyke weldaaden, Rekeningen van Schuldeiſchers, en ſchandlyke voorſlagen? Helder my eene verborgenheid op, welke ik niet kan begrypen!* —— „ Acht „ dagen geleden heb ik een recht tydig komenden onderſtand „ ontvangen. 'Er zyn edelmoedige zielen, wier vermaak het „ is, in 't verborgen het onuitſpreeklyk genoegen te genieten „ om elendigen te vertroosten. Ik bedwong myne nieuwsgierigheid, als ik deeze weldaaden ontving; dan ik beken, „ zomtyds dagt ik dat zy van niemand dan van u konden ko„ men; en, daar ik vastſtelde dat zy my toevloeiden uit een „ zuiver en edel hart, ontving ik ze met dankbaarheid. —— „ Doch uw Brief, daar dezelve den Weldoener ontdekt, „ openbaart tevens maar al te duidelyk zyne misdaadige oog„ merken. Dezelve heeft meer toegebragt om my van eene „ ongelukkige drift te ontſlaan, dan alle de worſtelende poo„ gingen, welke ik voorheen daar toe heb aangewend. —— „ Ik kan u dan eindelyk zonder gevaar zien! —— Ik kan u „ verägten! —— Ik kan u zeggen"...... SOPHIA! SOPHIA! *bedaar, kom van uwe woede terug.* —— *Ik heb u niet geſchreeven. Drie Jaaren lang heb ik uw verblyf niet weeten te ontdekken. Ik dagt dat gy gelukkig waart, en was verre van te denken dat gy mynen byſtand zoudt behoeven.*

SOPHIA geeft hem den Brief over. De Graaf, dien openende, herkent zyne Naamtekening. *Hemel!* riep hy uit, *dit is de beſchikking myner Egtgenoote. Wat kan zy daar mede bedoeld hebben?* —— Hy zondt om MATILDA te mogen ſpreeken. Middelerwyl verhaalde hy aan SOPHIA, welk een ernſtig aanbelang deeze uitmuntende Vrouw in haar geſteld, welk eene agting en vriendſchap zy voor haar opgevat, en dikwyls haar verlangen betuigd hadt om haar te zien; eindelyk meldde

hy

hy van het wit papier met zyne Naamtekening, 't geen zy van hem begeerd hadt, en thans SOPHIA in deeze dwaaling bragt.

Op het oogenblik dat MATILDA binnen tradt riep de Graaf uit: *Zie daar de gevolgen van uw Brief:* SOPHIA *houdt my voor een afschuwelyk Monster, en brengt alle uwe geschenken weder.* —— „ Ik verwagtte dit juist," antwoordde de Gravin, haaren Egtgenoot omhelzende, „ gy zult my beiden dit be- „ drog wel willen vergeeven!" Hierop ontdekte zy alle de stappen die zy genomen hadt om SOPHIA's verblyf te ontdekken; de vervolgingen, welke zy gewaar geworden was dat deeze deugdzaame Vrouwe hadt moeten lyden van 's Graven Moeder; en, met één woord, wat zy vernomen hadt van de elendige omstandigheden van SOPHIA en haaren Man: en liet zy daar op volgen: „ Ik verlangde te weeten tot welk eene „ verbaazende hoogte eene Vrouw haare Deugd zou kunnen „ opvoeren, gedompeld in de deerlykste armoede. Zy heeft „ myne hoope niet bedroogen, myne verwagting niet te leur „ gesteld. Vermeesterd door haare ongelukken, door uwe „ gunstbetooningen, en door uwe standvastigheid, zou zy „ misschien onmisdaadig u met hoope hebben kunnen streelen: maar zelfs in de diepste laagte des onheils is haar zegepraal volkomen —— haare belangloosheid is zonder voorbeeld. —— Verbeeld u niet, Mejuffrouw! dat jalousy eenigen „ invloed op myn hart gehad hebbe. Neen, myne inzigten zyn „ van eenen edeler aart. Ontvang my onder het getal uwer „ Vriendinnen, en versterk voor my de tedere banden die „ my aan mynen Egtgenoot hegten!"

De Gravin wilde dat haar Man haar zou vergezellen by den Man van SOPHIA, dien zy vonden te midden van zyne Kinderen, vol ongeduld de wederkomst der Moeder afwagtende. —— In alles voorzien hebbende, namen zy deezen mede uit dit verblyf der elende, en bragten ze over in een goed huis, 't geen hun in de buurt van hun eigen toebehoorde.

„ Ik heb," sprak MATILDA tot den Graaf, „ van u een groot „ blyk van vertrouwen ontvangen in het schoon papier met uwe „ Naamtekening. Gy ziet welk een gebruik ik 'er van gemaakt heb. Wilt gy my een tweede geeven, door het tekenen van dit Contract?" MARLINES tekende het terstond, zonder het geleezen te hebben. Dan hoe groot was zyne verbaasdheid, als hy, 't zelve leezende, bevondt, dat het eene Gift was; een Landgoed, 't geen honderd *Louis d'Ors* in 't Jaar opbragt, door MATILDA, niet verre van *Parys*, gekogt; doch 't welk zy, zonder zyne toestemming, niet kon vervreemden. —— *ô, myne aanbiddenswaarde Vrouwe!* riep hy uit, haar omhelzende, *welk hart zoudt gy niet vermeesteren? Hoe aangenaam is het door u overwonnen te worden!*

De verhevene gevoelens, welke MATILDA de harten van SO-

PHIA en MARLINES inboezemde, bluschten hun Liefdedrift voor altoos uit; en veranderde dezelve in eene zagte en tedere Vriendschap. De Graaf werd nu sterker verliefd op zyne Vrouwe, dan hy ooit verliefd geweest was op SOPHIA. De streelendste vereeniging greep nu stand tusschen de gelukkige partyen, welke geen onderscheid van rang kon stooren, en die vervolgens altoos ondersteund werd door die Deugd, welke dezelve eerst gevormd hadt.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Grootmoedigheid is hem te kunnen weldoen van wien men veel kwaads geleden heeft. —— Hem, die onze vyand is, die ons veele beledigingen heeft aangedaan, niet slegts zyne gepleegde verongelykingen te vergeven, maar het zelfs daar op toe te leggen, om deszelfs heil en geluk te helpen bevorderen —— dit heet Grootmoedigheid in den eigentlykste zin. —— Zyn vyand te zien lyden, en dien in zyn lyden te hulp te spoeden —— zyn vyand in gebrek te zien, en schielyk toe te schieten om hem met het zyne te redden. —— zyn vyand in gevaar te zien, en ylings toe te schieten, al is 't ook met zyn eigen gevaar gepaard —— ziet daar de grootste bewyzen van Edelmoedigheid. —— Indien ik mynen vriend, die my weldoet, ook weldoe, dan handel ik slegts pligtmatig —— maar doe ik hem wel, die my beledigd, en veel kwaads gedaan, heeft, dan handel ik grootmoedig.

Geen mensch leeft 'er, of hy heeft zyne driften en hartsneigingen. —— De mensch zou een gevoelloos, een levenloos, blok gelyk zyn, zo hy van dezelve ten eenemaal beroofd ware. —— Dan, indien deze verkeerd werken, en den mensch overheerschen, in plaats dat zy door hem bestierd worden; indien zy den mensch onder hare slaverny brengen, dan worden zy verderflyk, dan worden zy als zo veele Ziekten der Ziele, welken niets nalaten, dan kwelling, hartzeer en verdriet. —— En 't is, in de daad, een duidelyk bewys van de grootste lafhartigheid, zich van zyne driften te laten vermeesteren; want een kloeke geest bied hun een dapperen wederstand; en zo hy overwint, behaalt hy meer roems, dan iemand die eene Stad inneemt.

Het is een zeer verkeerde waan, en een verderflyk grondbeginzel om 'er uit te werken, te stellen, dat men aan zyne minderen niet dezelfde pligten zou verschuldigd zyn, als aan zyne meerderen. Hy, die in minder aanzien, in eenen lageren staat, zich bevind, is niet minder onze Naasten, welken wy verpligt zyn, naar Gods bevel, als ons zelven lief te hebben, dan zulk een, welke door de Goddelyke Albeschik-

schikking in eenen hoogeren en aanzienlyker stand geplaatst is. —— Ieder mensch heeft aanspraak op onze pligten. —— Goede trouwe, edelmoedigheid, mededogen, belangloosheid, deelneming in iemands voor- en tegenspoeden, bereidvaardigheid om den ongelukkigen bystand te bieden, grootmoedigheid van ziel, zyn alle wederkeerige Deugden, die men den minderen zo wel als den meerderen verschuldigd is; en 't zyn ook Deugden die aan 't gemoed eene strelende rust, een hemelschen wellust, schenken.

Als alle menschen zich toeleiden om hunnen pligt te betragten, men zou dra onder hen eenen nayver bespeuren, om elkanderen in goeddoen vooruit te streven. De een zou den anderen opwekken, en men zou de gelukkigste zamenleeving hebben. Zulk een Gemeenebest zou bloeijen, en deszelfs welvaart zou anderen uitlokken om deze heilzame voorbeelden na te volgen. —— Dan hoe ver is het 'er van daan, dat alle menschen hun pligt doen. —— Het kleinst gedeelte zal men by eene nauwkeurige waarneming bevinden, dat zyne pligten betragt. —— Hier van daan zo veele verkeerdheden, hier van daan alle die ongeregeldheden, welke men dagelyks bespeurt, en hier van daan, dat het veelal de meeste Gemeenebesten zo ongelukkig tegenloopt; derzelver Ingezetenen —— de Leden dier Gemeenebesten, berokkenen hun eigen bederf, en daardoor het ongeluk der Maatschappyen. —— Van hoe veel aanbelang is het dierhalven zyn pligt altoos te betragten.

Het is eene moeilyke taak voor den mensch, zich gematigd te houden wanneer 't hem naar wensch gaat, en zich in voorspoed niet te verheffen. Als het ons welgaat, dan beginnen wy welhaast overdreven te handelen, en wy laten de gematigdheid, zo nuttig in alle omstandigheden, weldra varen. Hy, die zich, in welke gevallen ook, het gematigdst gedraagt, slaagt doorgaans het allergelukkigst in zyne ondernemingen; daar een heethoofd zyne beste zaken bederft. —— Bedaardheid, gematigdheid en standvastigheid hebben groote daden in de Waereld te weeg gebragt. Een bedaard mensch overweegt eene zaak van alle kanten, en begint ze eerst na dat hy dezelve regt doorzien heeft. Maar hy, die dol en overdreven eene zaak begint, zonder dezelve doorzien te hebben, slaagt nooit, dan louter by geval. —— Door gematigdheid wint men aller harten —— daar vervolging wrok en onverzoenbren haat baart. —— Dan wat goeds zal een onstandvastig man uitwerken, die veranderlyk als de weerhanen door den minsten wind bewogen worden? — Onstandvastige lieden zyn de zwakste menschen; en welke zaken men ook moge ondernemen, 't zy ze van veel gewigt, of van weinig aanbelang, zyn, men slaagt in de eene even zo min als in de andere. —— Dan zit men in de hoogte, en waant dat men alles kan verrigten. —— Niets is 'er

waar

waar voor men fchynt te vreezen —— men vliegt boven de wolken: maar zo dra komt 'er niet iets dat tegenwerkt, of zie daar, die zelfde hoogvliegers zitten aanftonds in de laagte, en verliezen op eens al den moed —— daar de gematigde man dezelfde blyft —— altoos dezelfde, het zy in voor- of in tegenfpoed. —— Wie ook verandert, de bedaarde, de ftandvastige, man blyft onbeweeglyk; daarom is hy ook die geen, welke tot alles bekwaam is, en zeer gefchikt om groote daden te doen, om de gewigtigfte zaken uit te voeren, waartoe die menfchen ongefchikt zyn, welke meest altoos overdreven te werk gaan, zo wel wanneer hun alles tegen, als wanneer hun alles meê, loopt.

C. v. D. G.

DWAAZE TROTS VAN LODEWYK DEN XIV, *Koning van Frankryk*.

De opgeblaazen Hoogmoed van LODEWYK DEN XIV deedt hem, met een greetig oor, de vleiende lofipraaken zyner Hovelingen indrinken; en, tot fchande der Fraaije Letteren, ontbrak het niet aan lieden van de uitmuntendfte begaafdheden, die deezen Afgod wierook toezwaaiden. —— LODEWYK benoemde RACINE en BOILEAU om de Gefchiedenis zyner Regeeringe te befchryven. De Steden, die deeze roem- en oorlogzugtige Monarch in het jaar der aanftellinge deezer Leevensbefchryveren belegerde, vielen hem meest alle onmiddelyk in handen: maar geen der twee Koninglyke Gefchiedfchryvers hadden den Vorst op deezen Krygstocht vergezeld.

Zyne Majefteit, terug gekomen, betoonde zyne verwondering over hun gebrek aan nieuwsgierigheid, om de groote Gebeurtenisfen te zien, welke zy zouden befchryven. —— „Hoe!" voerde hy hun te gemoet, „verlangde gy geen Beleg te aanfchouwen? De Reis was niet verre." —— „Sire!" antwoordde BOILEAU, „onze Kleermaakers konden niet ras genoeg werken: wy beftelden by hun eenige Krygsmans-Kleeding, om voeglyk in het Leger te verfchynen; doch, eer dezelve t'huis gebragt waren, hadt uwe Majefteit de belegerde Steden reeds bemagtigd."

Dit antwoord werd zeer gunftig door den Koning opgenomen; die hun egter te verftaan gaf, dat hy by eenen aanftaanden Veldtocht hunne tegenwoordigheid te gemoete zag. —— Twee Dichters, een Leger volgende, ten einde zy ooggetuigen mogten weezen van Veldflagen en Belegeringen, zonder anders eenig deel in den Kryg te neemen, is zeker hoogst belachlyk; en de toebereidzels tot hunne Reize, en de wyze waarop zy die volbragten, werden welhaast het onderwerp van veel boerts en fpots.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE UITWERKZELS DER WEELDE OP HET STAATSBESTUUR.

(Overgenomen uit WILLIAM FALCONER's *Remarks.*)

(*Vervolg en Slot van bl. 262.*)

Is 'er dan geene Regeeringsvorm, welke gelykaartig met *Weelde* mag heeten; die Ondeugd, die zich zo wyd en zyd verspreid heeft, en welker heillooze invloed van dag tot dag toeneemt? —— Het *Despotismus*, de volstrekte Alleenheersching, is van deezen aart; als welke zamenverbonden is met Weelde, door de wederkeerige verpligting van voortbrengzel en steunzel. Weelde mag de Moeder van het Despotismus heeten, en even natuurlyk baart Despotismus Weelde.

De Oostersche Volken, in wier Staatsgesteltenisse het Despotismus als 't ware natuurlyk is ingeweeven, hebben, door alle eeuwen heen, zich berugt gemaakt door hunne Weelde en Zedebederf. De Gewyde Schryvers stellen ze in dit licht voor; en veele der Aankondigingen van 's Allerhoogstens wraake tegen de *Jooden* werden uitgesprooken ter oorzaake van hunne overneeming der Snoodheden deezer Volken (*).

XENOPHON spreekt zeer byzonder over de bedorvene Zeden, zo wel als over de Weelde en Verwyfdheid, der *Asiatische* Volken (†); en QUINTUS CURTIUS heeft een treffend tafereel gemaald van de Ongebondenheden der *Babyloniers* (‡). HIPPOCRATES beschryft de *Asiatische* Vol-

(*) JESAÏA III: 16. EZECHIEL XVI.
(†) *Cyropæd.* L. VIII.
(‡) Q. CURTIUS, Lib. V.

Volken, in 't algemeen, als weelderig, vreesagtig en verwyfd; en merkt dit gedeelte van hun Character aan als de grondoorzaak van het Despotieke Staatsbestuur, 't welk zo algemeen onder hun standgreep (*). *Asia*, in de daad, schynt de groote Marktplaats geweest te zyn, zo van Weelde als van Despotismus, voor het overige der Wereld, van de vroegste eeuwen af tot den tegenwoordigen tyd.

De invoer des *Persischen* Gouds, en der Weelde van dat Ryk, in *Griekenland*, en byzonder te *Athene* en *Sparta*, verlaagde der Inwoonderen Zeden, en baande den weg tot het invoeren van het *Macedonische* Juk. SALLUSTIUS schryft de overdaadige Weelde, en het daar uit volgend Zedebederf, der *Romeinen* toe aan de besmetting uit dat Land overgewaaid; LIVIUS brengt het tot denzelfden oorsprong, maar tot een vroeger tydperk (†). —— Hoe verre de zints onlangs ruime invoeringen van *Asiatische* Weelde uit de *Oost-Indiën*, veele van welke men reden heeft te gelooven, dat verkreegen werden door middelen, niet zeer verschillende van die de *Romeinen* bezigden, zullen medewerken om de Regeeringsgesteltenisse in *Engeland* te veranderen, is eene zaak die de ernstigste opmerking verdient.

Dit uitwerkzel der Weelde, om eene volstrekt Oppermagtige Regeeringsvorm in te voeren, werd zeer wel begreepen door de zodanigen, die ten oogmerke hadden om eene Dwinglandsche Heerschappy over anderen te onderschraagen, of op te rigten. —— CYRUS stelde, om de *Lydiers* in onderwerping te houden, vast, dat zy alleen ge-

(*) HIPPOCR. *de Aeribus, Aquis & Locis*, Cap. XXXIX.

(†) *Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. Ii primum lectos æratos, vestem stragulam preciosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ suppellectilis habebantur, monopodia & abacos Romam advexerunt. Tunc psaltriæ sambucis triæque, & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoque ipsæ & cura & sumptu majore apparari cæptæ: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium & æstimatione & usu, in pretio esse; & quod ministerium fuerat, ars haberi cæpta. Vix tamen illa, quæ tum conspiciebantur semina erant futuræ Luxuriæ*, Lib. XXXIX. C. 6. LIVIUS spreekt, te deezer plaatze, van de Weelde uit *Asia* gebragt, door SCIPIO ASIATICUS, meer dan honderd jaaren vóór dat SYLLA zyn Leger na dat Werelddeel voerde.

geringe en flegte Beroepen, en de zodanige die der Weelde dienstbaar waren, zouden uitoefenen. —— DIONYSIUS HALICARNASSENSIS verhaalt ons, dat ARISTODEMUS, de Tyran van *Cuma*, „ besloot, ten einde geen „ manlyke of edelaartige Geest by de rest der Burgeren „ mogt bovenkomen, door Opvoeding het geheele Ge„ slacht der opkomende Jeugd in de Stad te verwyven: „ met dat oogmerk verdrukte hy de Schoolen; verboodt „ den Wapenhandel, en veranderde geheel en al de Lee„ venswyze, voorheen by de Jeugd plaats grypende: want „ hy beval, dat de Jongens het hair lang zouden draa„ gen, gelyk de Meisjes; het geel te verwen; het te „ krullen, en deeze krullen vast te maaken in netwerk; „ geborduurde onderkleederen te draagen, die ten voe„ ten reikten, en over deeze dunne en zagte mantels; „ en hunne dagen in den lommer te flyten. —— Wan„ neer zy ter Schoole gingen, waar men hun dansen, „ speelen op de fluit, en zulk soort van Muzyk-Instru„ menten, leerde, vergezelden hunne Opvoedsters hun met „ zonneschermen en waaijers; waschten hun met eigene „ handen onder het baaden; verzorgden hun kammen, „ albasteren potten met kostbaare reukwerken, en spie„ gels. Door zulk eene soort van Opvoeding volhardde „ hy de gemoederen van de Jeugd te verzwakken, tot „ zy hun twintigste jaar voleindigd hadt (*)."

Dezelfde Staatsstreek werd te werk gesteld door AUGUSTUS CÆSAR (†). Wanneer de Raad hem voorsloeg, de oude *Romeinsche* Tugt, ten aanziene van de Zeden, in te voeren, stelde hy de gedaane verzoeken te leur; wel weetende, dat een bedorven en weelderige Leevenswyze best bereekend was voor het Regeeringsstelzel, 't welk hy wenschte in te voeren. —— TIBERIUS ontmoedigde, om dezelfde reden, de poogingen der *Ædiels*, om de Tafelweelde te besnoeijen (‡): deeze snoode, maar doorzigtige, Dwingeland hadt een klaar begrip, hoe dienstbaar het Zedebederf was ten steunzel der Dwinglandye.

De

(*) SPELMAN's *Dion. Halic.* B. VII. Ch. 9.

(†) DION. CASS. Lib. LIV. —— PYLADES, de Tooneelspeeler, bragt AUGUSTUS onder 't ooge, dat het zeer overeenkwam met zyne oogmerken, en plan van Regeering, dat de aandagt des Volks zich zou vestigen op Tooneelspeelers en Dansters.

(‡) TACIT. *Annal.* Lib. III. C. 52. 53. 54.

De *Romeinen* bedienden zich desgelyks van dezelfde middelen, om hunne Heerschappy te versterken, by de overwonnen Volken. Tacitus vermeldt ons, met zo veele woorden: „ Allengskens kwam men wyder tot „ het streelzel der Ondeugden, de galeryen en bad„ stooven, en zinlykheid der maaltyden, en dit werd, by „ de onervaarenen, beleefdheid genoemd, daar 't een „ deel der Slaavernye was (*).”

Het behoeft bykans geene ontvouwing, door welke middelen deeze Regeeringsvorm Weelde en Zedebederf voortbrengt. Vryheid vordert, zo tot haar genot als tot haare instandhouding, een werkzaamen, wakkeren en moedigen, geest; beginzels van billykheid en regtvaardigheid, in het hart geprent; en bovenal een geest van gelykheid (†), en spaarzaamheid in 't gedrag: om al het welk te vernietigen de Weelde onophoudelyk werkzaam is.

Vryheid, zonder deeze vereischten, zou misschien de snerpendste geesselroede weezen, welke het Menschdom kan teisteren. Wanneer elke Ondeugd toeneemt, en de magt om dezelve te bedwingen vermindert, en de beschutzels der Vryheid (‡) veranderd worden in eene wykplaats voor de Snooden, en de daar uit volgende verdelging der Braaven; zal Despotismus, in zulk een geval, schoon het in 't einde het kwaad vermeerdert, mogelyk het éénig middel weezen, 't welk de Ondeugden der Menschen toelaaten.

Wanneer de braave en edelaartige beginzels van Gedrag, als Deugd, Gemaatigdheid en Eer, het onderstboven gekeerd zyn, kan 'er geen ander middel van bedwang, dan Vrees, overblyven. Dit is het beginzel van het Despotismus: de eenvoudigheid en eenpaarigheid van 't zelve voegen niet kwalyk aan het vreesagtig en werk-

(*) Tacit. *Agricol.* C. XXI.

(†) Men mag, als eene zekere waarheid, te nederstellen, dat een bedorven Staat, die onderworpen geweest is aan een Vorst, nooit vry kan worden, schoon die Vorst, met zyn geheele Geslacht, uitgerooid werd. Dit bederf, en de onbekwaamheid om in Vryheid te leeven, ontstaat uit de Ongelykheid in een Burgerstaat. Machiavel's *Political Discourses on the first Decad of Livy*. Chap. XVIII.

(‡) De *Porciaansche* Wet, te *Rome*, was, in eene groote maate, oorzaak van de Verbanningen, door de bescherming, welke dezelve verleende.

werkloos Character, door Weelde ingevoerd en gekoesterd (*).

De middelen, door welke het Despotismus, op zyne beurt, Weelde en Zedebederf invoert, vallen van zelve in 't ooge.

Vooreerst is het 's Vorsten belang, dat zy de overhand krygen; en doorgaans geeft hy 'er zelve een voorbeeld van.

Een Mensch, die, door zyne zintuiglyke gewaarwordingen, ten allen oogenblikke onderrigt wordt, dat Hy *alles* is, dat zyne Onderdaanen *niets* zyn, is, uit deeze oorzaake, lui, wellustig, en onkundig. Hy behoeft niet te overleggen, te beraamen, te beweeren; hy heeft alleen te willen.

Maar, onafhangelyk van den onmiddelyken invloed of het voorbeeld van den Vorst, strekt de eigen aart van zulk een Staatsbestuur, in eene hooge maate, om dit uitwerkzel hervoort te brengen. Weelde, in de daad, is, in Despotieke Staaten, bykans de éénige bezigheid, overgelaaten aan de zodanigen, wier rang verheeven is boven dien des Werkmans of Daglooners. De jalousy en onkunde, Gezellinnen van een Despotiek Staatsbestuur, zo wel als de eenvoudigheid van 't zelve, beletten, dat iemand zich eenigerwyze op 's Lands zaaken toelegge: Verstandsbeschaaving ligt, om dezelfde reden, aan eene zyde. Wat blyft dan over om den tyd te besteeden, dan het opvolgen en botvieren aan de Driften en Begeerlykheden? Dit misbruik der Slaavernye, gelyk MONTESQUIEU het zeer eigenaartig uitdrukt, is natuurlyk eigen aan deeze soort van Staatsbestuur (†).

Het gevaar, desgelyks, waarin elk hoofd voor hoofd dagelyks verkeert, onder een willekeurig Oppermagtig Staatsbestuur, strekt voor iedereen ten scherpen prikkel, om alles te haalen van het tegenwoordig oogenblik, wat hy kan. —— Men verhaalt van een *Persisch* Edelman, dat hy nimmer de tegenwoordigheid van den Vorst verliet, zonder zich zelven geluk te wenschen, dat zyn hoofd nog op zyne schouderen stondt. Een Staatsbestuur, 't welk het eigenaartige van zulk eene gelukwensching

(*) EPICURUS oordeelde, dat de Vrees voor Straffe het éénig beweegmiddel was om het bedryven van slegte daaden te voorkomen. PLUTARCH's *Morals*.

(†) *Sp. of Laws*, B. VII. Ch. 4.

sching wettigt, moet ieder Mensch aanzetten, om zo veel mogelyk het tegenwoordig oogenblik te genieten, en 'er zo veel vermaaks, als mogelyk is, in opeen te hoopen; ten einde, door die opeenhooping, vergoeding te doen voor de kortheid en onzekerheid van den duur. Vermaakneeming is, derhalven, by hun niet, als by ons, eene zaak van uitspanning; maar maakt eene bezigheid des leevens uit.

" Een Volk in den boven beschreeven staat, door Weelde verzwakt, en door het Despotismus te ondergebragt; schynt, in den eersten opslage, van alle hoope op herstel beroofd. De onderlinge bystand, welke Despotismus en Zedebederf elkander verleenen, belet kragtdaadig de hervorming van beide. Oproeren en beweegenissen, in de daad, grypen 'er dikwyls plaats; maar deeze opbruischingen zyn verre van te gelyken op de beweegenissen van een Vry Volk (*): zy zyn, of de stuiptrekkingen der Natuure onder het haar aangedaan lyden, of de stryd tusschen geweld en roofzugt, om te beslissen, welke Party eerst de magt in handen zal krygen, om met een Dwinglandschen Scepter te heerschen over het leeven en den eigendom haarer Medemenschen.

" Nogthans is deeze staat des Menschdoms, hoe hoogst betreurenswaardig ook, niet altoos geheel hooploos. Zedebederf en Dwinglandy, tot zeker toppunt opgesteegen, bewerken zomtyds haaren eigen val; en het verdrukte Volk mag alsdan zelfs uit de overmaat des lydens hoope scheppen op verlossing, en, gelyk MILTON het zeer wel uitdrukt, „ door wanhoop aangedreeven een „ besluit neemen!" —— Ledigheid, Ongebondenheid en Zedebederf, met de andere Ondeugden, Gezellinnen van de Weelde, strekken natuurlyk om de kragt van een Staat te verzwakken, en den Staatkundigen invloed te verminderen. De kostbaarheid desgelyks, welke de Weelde noodwendig vergezelt, strekt om het Staatsbestuur te verarmen, en voorkomt daar door dien invloed, welken Rykdom verschaft.

Deeze omstandigheden zetten eenige der nabuurige Landen aan, om een Land, 't welk zich in bovengemelden toestand bevindt, aan te vallen; en over 't algemeen is de

(*) FERGUSON's *History of Civil Society*, P. VI. Sect. 5.

de wederstand zeer middelmaatig. Naardemaal de beginzels van Deugd en Eer uit zulk eene Maatschappy verbannen zyn, vindt men het Volk zelden yverig in de Landsverdediging. Vrees, by zulk een Volk het beginzel van werkzaamheid, is altoos van eenen verraadlyken en slaafschen aart; en, waar het over 't hoofd hangend gevaar niet dreigt, zet dezelve de daar door beheerschten aan, om tegen hun Land te vegten als tot deszelfs verdediging, inzonderheid als zy daar toe zich niet aangedreeven voelen door belang; dewyl 'er niemand gevonden wordt, die den Vorst of diens Heerschappye bemint. De Overheersching van een Volk, in zulk een stand, mag het grootst geluk geheeten worden, 't welk 't zelve kan overkomen. Indien de middelen, om de Overmagt te bekomen, niet volstrekt verwoestend zyn voor de Overwonnenen, kan dezelve, door het invoeren van nieuwe Beginzelen, Zeden en Wetten, de eertyds geheerscht hebbende schadelyke Vooroordeelen verwoesten, en, gelyk MONTESQUIEU het uitdrukt, het Volk onder het geleide stellen van een beter Volksgeest.

Zodanig was goeddeels de staat des *Romeinschen* Ryks, toen de Barbaaren op 't zelve aanvielen. De *Romeinen*, de Wereld overheerscht hebbende, begonnen welhaast dezelve te bederven; en dit bederf, gelyk blykt uit de plaats van TACITUS, hier boven aangehaald, was een der Staatsstreeken, welke zy te werk stelden, om die zy zich onderworpen hadden in onderwerping te houden. Voor een Volk, zo verzwakt en vernederd, moest eene verandering van Staatsbestuur, in een Staatkundig licht beschouwd, een geluk weezen (*), inzonderheid daar het mee-

(*) Ik leef hier, (in *Scythie*,) sprak een *Griek*, gelukkiger, dan ik ooit deed onder het *Romeinsche* Staatsbestuur; want zy, die by de *Scythen* woonen, hebben, indien zy de vermoeienissen van den Kryg kunnen uitharden, niets anders 't geen hun kwelt; zy genieten hunne bezittingen ongestoord: terwyl gy steeds ten prooije strekt van vreemde Vyanden en een slegt Staatsbestuur; men verbiedt u de wapenen tot eigen verdediging te draagen; gy lydt door de slapheid en het slegt gedrag der zodanigen, die bestemd zyn om u te verdedigen; de rampen des Vredes zyn zelfs slimmer dan die des Oorlogs; geene straf wordt ooit den magtigen of ryken aangedaan, geene genade den armen beweezen. Schoon uwe Staatsinrigtingen goed waren,

meerendeel van deeze Overwinnaaren het eene foort van willekeurig Staatsbeftuur niet in plaats van het ander ftelde (*), doch, waar zy kwamen, eene geheele verandering invoerden, en over 't algemeen niet alleen een vry Staatsbeftuur vastftelden, maar bykans met tak en wortel uitrooiden alle de Wetten, Zeden en Gewoonten, die of de oorzaak, of op eenigerlei wyze verbonden geweest waren met de Staatsverderfenisfen, welke zy weerden.

Het tydperk, in de daad, in 't welk deeze verandering werdt te wege gebragt, was, door de woestheid des inrukkenden Volks, allerbloedigst en heilloost: uit een zedelyk oogpunt befchouwd, moeten wy de wreedheid deezer Invalleren veroordeelen, terwyl wy hunne dapperheid bewonderen; en de Menschlykheid moge een traan ftorten over het lot der lyderen. Maar wy moeten, ten zelfden tyde, bekennen, dat geen Geneesmiddel, dan een zo fterkwerkend, kragtig genoeg was, om eene zo verouderde en diep ingewortelde kwaale te geneezen; en moeten wy, ten zelfden tyde, de Wysheid en Goedheid, zo wel als de Regtvaardigheid, der Voorzienigheid eerbieden, die zich van het zelfde werktuig bediende, en tot de Hervorming, en ter Straffe, van het Menschdom.

Dit, nogthans, fchoon de algemeenfte, is niet de éénige, wyze, waar op eene verandering van dien aart konne ftandgrypen. Eene Omwenteling wordt foms te wege gebragt, in zeer bedorven Staaten, door eene *inwendige*, zo wel als *uitwendige*, oorzaak; maar de ontflooping van de Staatsgefteltenisfe is, in dit geval, zo wel als in het voorgemelde, een noodwendig voorafgaande ftap ter Herftelling. Indien zulk een Staat in 't geheel herleeve, moet dezelve als 't ware uit zyne asfche op nieuw

ren, zouden zy, nogthans, beftuurd door flegte handen, in de uitwerkzelen fchadelyk weezen. —— *Ontleend* uit de *Excerpta de Legationibus*.

(*) In het Noorden, fchryft de Heer MONTESQUIEU, werd dat heldhaftig Volk gevormd, 't welk opkwam, en het Geboorteland verliet, om Tyrannen en Slaaven te verdelgen, en de Menfchen te leeren, dat, Natuur hun *Gelyk* gemaakt hebbende, Rede hun niet afhangelyk kon maaken, dan in zo verre het noodig was tot hun Geluk. *Sp. of Laws*, B. XVII. Ch. 5.

nieuw hervoortkomen. De zaaden, door Despotismus en Zedebederf gezaaid, moeten sterven, eer zy kunnen herleeven; zy moeten verlooren gaan door haare eigene verkeerdheid, eer zy op nieuw kunnen uitspruiten, of die vrugten draagen, welke de Eer of het Geluk der Menschlyke Natuure uitmaaken. Deeze uitwerking zal het Despotismus en Zedebederf, aan zich zelven overgelaaten, en tot eene bystere hoogte opgegroeid, zomtyds te weeg brengen. —— Volksarmoede en de verdrukking des Koophandels, welke de noodwendige gevolgen zyn van de buitenspoorigheden van het Despotismus en Zedebederf, zyn, volgens de aanmerking van den Heer FERGUSON (*), de werktuigen, welke die groote gebeurtenis daarstellen. Wanneer de Dwingeland geene Rykdommen heeft uit te deelen om te verlokken, en de Onderdaan geen genoegzaamen eigendom om hem aan zyne woonstede te verbinden, is de band van het Despotismus ontsnoerd, en de Slaaf op vrye voeten gesteld. De Dwingeland, alsdan van magt beroofd, wordt aangezien even als elk ander Mensch, wiens invloed zich niet verder uitstrekt, dan zyn persoonlyk Character en bekwaamheden hem tot onderscheiding geregtigen.

Deeze gelukkige Omwentelingen brengen, egter, niet altoos de geheele te onderbrenging der Slaaverny voort. Waar de Regten des Volks, in deezer voege tot moedbetoon opgewekt, vergezeld gaan met den gelukkigen zamenloop van Lugtstreek en andere omstandigheden, niet eigenaartig geschikt om Despotismus hervoort te brengen, kan Vryheid het gevolg weezen; dan over 't algemeen is in het Oosten de omverwerping van het eene Despotismus alleen het voorspel geweest van de oprigting van een ander. De misbruiken, 't is waar, hebben, voor een tyd, eene gedeeltlyke hervorming ondergaan; maar de magt om ze te herhaalen, welke de wortel des kwaads is, heeft men onuitgerooid gelaaten. —— In eenige gevallen, nogthans, waar plaatslyke omstandigheden aanmoediging verleenden, hebben de plaagerven der Dwinglandye, op de begeerte om 'er zich neder te zetten, de overhand bekomen. De Gebergten van *Scythie* en *Armenie*, en de Woestenyen grenzende aan de *Caspische Zee* en den *Euxinus*, bevatten een Volk,

(*) FERGUSON's *History of Civil Society*, P. VI. Sect. 6.

Volk, niet in een ſtaat van volkomene Vryheid leevende; maar welks onderhoud beſtaat in het plunderen der zodanigen, die zich in ſlaafſcher kluisters dan zy geklonken vinden, en dikwerf in beroovingen van hunne voormaalige Meesters.

GESCHIEDKUNDIGE AANMERKINGEN OVER DEN OORSPRONG EN DE VERBREIDING DER KINDERPOKJES.

Door den Heer C. GIRTANNER.

Onder de Grieken zo wel, als Romeinen, waren de Kinderpokjes geheel onbekend. De oudſte Schryver, die 'er van gewaagt, is ZACHARIAS ALRAZI, of RHAZES. Hy werd in Perſien, in het 248ſte Jaar der *Hegira*, dat is in het 860ſte Jaar van onze tydrekening, geboren. Langen tyd oefende hy de Geneeskunde te *Bagdad*, en naderhand te *Ray*, in Perſien, en ſtierf in het Jaar 912. Zyn Werk over de Kinderpokjes ſchreef hy in de Arabiſche taal, 't welk naderhand door een ander in het Syrisch vertaald werd. ROBERT ETIENNE (STEPHANUS) vertolkte het, in 't Jaar 1548, in 't Grieksch. De fraaiſte uitgave, van dit anderzins in alle opzichten zeer onbeduidend Geſchrift, verſcheen in 't Jaar 1766, te Londen, in 't Arabisch en Latyn, onder opzigt van den beroemden CHANNING. RHAZES ſchynt echter niet het eerst over deze Ziekte geſchreeven te hebben. Hy haalt een zekeren AARON aan, die vóór hem 'er van gewaagd had. Deze AARON was geboren onder de Regering van MAHOMETH, en oefende de Geneeskunde te *Alexandrien*, in Egypten, omtrent 't Jaar 622. Om deze reden is de Heer FREIND van oordeel, dat men den oorſprong der Kinderziekte in Egypten te zoeken hebbe. Doch REISKE vond in een oud Arabisch handſchrift, dat op de Leydſche Bibliotheek bewaard wordt, eene zeer aanmerklyke plaats, waaruit men ſchynt te moeten opmaaken, dat de Kinderziekte omtrent het Jaar 572 het eerst in Arabiën de opmerkzaamheid der Geneesheeren tot zich getrokken heeft.

Dan hoedanig het ook met den eerſten oorſprong der Kinderpokjes gelegen moge zyn, zo veel ſchynt zeker, dat dezelve met de Kruisvaarten uit Aſiën naar Europa zyn overgebragt.

AVI-

AVICENNA, een geboren Perser, de voortreflykste van alle de Arabische Artsen, leefde in de 10de Eeuw, en schreef over de Kinderpokjes. Zyn Boek is vol Astrologische en andere grillen en spitsvondigheden. Hy tekent echter zeer duidelyk de besmetlykheid dezer Ziekte aan. CONSTANTYN DE AFRIKAAN is de eerste, onder de Latynsche Artsen, die over deze Ziekte geschreeven heeft. Hy vond het woord *Variola* uit, om dezelve te betekenen, gelyk hy ook 't eerst den naam *Morbilli* voor de Mazelen uitdagt.

In de twaalfde Eeuw waren de Pokken in de Zuidlyke deelen van Europa eene algemeen verbreide en bekende Ziekte; en in de dertiende vertoonden zy zich ook in de Noordlyke deelen. Engelschen, Franschen, Italiaanen en Duitschers, alle bragten zy uit Syriën en Palæstina de Pokken met zich naar hun Land mede. 'Er stierf een ongelooflyk aantal menschen aan deze nieuwe, en tot dus verre in Europa onbekende, Ziekte.

Op het einde der 15de Eeuw ontdekte COLUMBUS de West-Indische Eilanden, en bragt vandaar de schriklyke Venusziekte mede. Deze Ziekte verwekte puisten en knobbels op de huid, die veel naar Kinderpokjes geleken, behalven dat ze grooter en harder waren. Om deze reden noemde men in Europa deze nieuwe, uit Amerika gebragte, Ziekte, *groote Pokken*, *Verole*, *Pox*; ter onderscheiding der andere, die *Kinderpokjes*, *petite Verole*, *small Pox*, geheten werden.

In de 15de Eeuw (4 Maart 1493) kwam de Venusziekte 't eerst in Europa; daarentegen werden de Kinderpokjes 't eerst naar Amerika gebragt. Verschriklyk waren de verwoestingen, die zy onder de Inboorlingen aldaar aanrichtten. Op het Eiland *Hispaniola* werden zy in 1518 gebragt, en 't grootste gedeelte der Inwooners stierf 'er aan.

Eenige Jaaren laater bragten de Spanjaarden de Pokken ook naar het vaste land, naar Zuid-Amerika. BERNARD DIAZ DE CASTILLO, een ooggetuigen, verhaalt, dat deze Ziekte, met de togt-genooten des Spaanschen Officiers NARVAEZ, naar *Mexico*, in Zuid-Amerika, gekomen is, en aldaar eene ongelooflyke slagting onder de Inboorlingen gemaakt heeft.

In 't begin der zeventiende Eeuw bragten de Engelschen de Kinderziekte naar Noord-Amerika. Eerst naar *Maryland*, vervolgens naar *Virginien*, *Zuid-Carolina* en

Nieuw-

Nieuw-Engeland. De verwoesting, die zy aldaar onder de Wilden aanrichtte, was niet minder, dan in Zuid-Amerika. In *Brasilien* waren de Pokken in 't Jaar 1643 nog eene onbekende Ziekte.

Omtrent het midden der zeventiende Eeuw werd de krankheid, waarvan wy spreeken, door de Nederlanders, naar *Oost-Indiën* overgevoerd, alwaar zy te vooren geheel niet bekend was, en zeer veele menschen in weinig tyds wegsleepte. Op het Eiland *Ceylon*, en de *Molukken*, kwam zy mede op dezelfde wyze.

In de zeventiende Eeuw was de Ziekte reeds door geheel het Noorden van Europa verbreid, vooral door Zweeden en Denemarken, gelyk uit veele Schriften blykbaar is. Na de *Ferro*-Eilanden kwam zy in 1651. Een jonge Deen bragt ze derwaarts. De Inwooners werden besmet, en kwamen 'er byna allen aan om.

In het Jaar 1707 bragt een Deensch Schip de Kinderpokjes voor de eerste reis naar *Ysland*. 'Er stierven meer dan 20000 menschen aan deze verschriklyke Ziekte, zo dat het Eiland byna ontvolkt werd.

In 1718 kwam een Oostindisch Schip aan de *Kaap de Goede Hoop*. 'Er waren drie Kinderen aan boord, die op reis de Pokken gehad hadden. Na 't eindigen der Ziekte had men het vuile linnen in een koffer gesloten. Aan de *Kaap* nam men het 'er uit, en gaf het aan eene Vrouw, aldaar woonende, te wasschen. Deze werd terstond besmet, en de Ziekte verspreidde zich met zo veel spoed en geweld, dat de Kolonie byna geheel uitstierf. Na dien tyd onderzoekt men de Schepen eer zy aan wal komen, en gebruikt 'er dezelfde voorzorgen, waarvan men zich elders tegen de Pest bedient.

In 1723 vertoonden zich de Kinderpokjes 't eerst onder de *Chineesche Tartaren*, die tot dus verre bevryd waren gebleven. 'Er werd eene groote menigte door weggesleept. De Keizer van China zond daarom, in 1724, eenige zyner Lyfartsen naar Tartaryen, om, door eene kunstige besmetting, de Ziekte te maatigen.

Naar het Eiland *St. Kilda*, het verst afgelegene en minst bezogte der *Hebrides*, werden de Pokken, door de kleederen van iemand die aan dezelve gestorven was, overgevoerd. Alle volwassenen kwamen 'er aan om, en 'er bleven, na het ophouden der Epidemie, niet meer dan 26 Kinderen van de Inwooners overig.

Op *Groenland* verscheen de Kinderziekte in 't Jaar 1733,

1733, door een Inboorling, die met de Ziekte van Koppenhagen naar zyn Vaderland terug reisde. In 1745 bragt een Engelsch Schip deze Ziekte naar 't Eiland *Minorca*. Welke vreeslyke verwoestingen de Pokken op *Kamtschatka* hebben te weeg gebragt, kan men by den beroemden COOK, in zyne derde Reize om de Wereld, leezen. Verbaazend was ook de slagting, die de Pokken in *Nieuw-Holland*, onder de Wilden, aanrichtten. De Engelschen bragten derwaarts de Ziekte, met haare nieuwe op *Botany-Baay* aangelegde Kolonie van Misdaadigers.

Eindelyk leest men, in het *Journal Historique* van den Heer DE LESSEP, dat, vóór weinig tyds, de Kinderpokjes ook onder de *Tungusen* eene groote menigte van menschen hebben weggesleept.

REDENVOERING, OVER DEN OORSPRONG EN DE VORDERINGEN IN DE NATUURLYKE HISTORIE IN FRANKRYK. Door AUBIN LOUIS MILLIN.

Aan de Schryveren der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

MEDEBURGERS!

„ Zeer onlangs plaatste gy, in uw *Mengelwerk*, een „ Stukje, overgenomen uit de Reize van J. E. SMITH, „ in de Jaaren MDCCLXXXVI en MDCCLXXXVII, op „ het Vasteland, gedaan, *over den Staat der Plantkunde* „ *te Parys, en een Berigt van de voornaamste Plantkun-* „ *digen te dier Stede* (*). —— De groote en verbaazen- „ de Staatsverandering, welke *Frankryk*, zints dien „ tyd, ondergaan heeft, zal zommigen misschien doen „ denken, dat deeze daar zo aangekweekte Weetenschap „ aan het kwynen geslaagen is, en met andere Takken der „ Natuurlyke Historie verwaarloosd, althans niet met den „ ouden voorbeeldlyken yver beoefend, wordt. Doch dat „ deeze sombere verbeelding geenen grond altoos hebbe, „ kunnen ons de *Actes de la Societé d'Histoire Naturelle* „ *de Paris*, *Tome I*, *Prem. Partie*, leeren; welk Stuk in „ den Jaare MDCCXCII het licht zag.

„ Ee-

(*) Zie, hier boven, bl. 138.

„ Eene Redenvoering, daar voor, by wyze van Inleiding, geplaatst, door A. L. MILLIN, kan ons van het tegendeel ten vollen overtuigen. En daar deeze Redenvoering, behalven dit, ons den *Oorsprong en de Vorderingen in de Natuurlyke Historie in Frankryk*, op eene treffende wyze, ontvouwd, en doormengd is met zeer gepaste Aanmerkingen, tot dit Vak behoorende; heb ik de moeite der Vertaalinge op my genomen; niet twyfelende, of ik zou dezelve, door het plaatzen van dit Stukje in uw *Mengelwerk*, beloond zien. Is dezelve te lang, om in één's geplaatst te worden, gelyk ik vermoede, ik laat de Afdeeling aan u over, en blyf," &c.

Menschen, die nimmer hunne gedagten gevestigd hebben op het Geheel en de Huishouding der Natuure, houden de Natuurlyke Historie voor eene Weetenschap, alleen geschikt om de Nieuwsgierigheid te voldoen; maar hadden zy gedagt op de keten en aaneenschakeling der Weezens, op derzelver betrekkingen, op het algemeen oogmerk hunner wording en verdwyning, zy zouden ontdekt hebben, hoe zeer dusdanige bespiegelingen de ziel verheffen, en de denkbeelden uitbreiden.

Zonder ons op te houden by deeze overweegingen, zal niemand de Nuttigheid der Natuurlyke Historie kunnen ontkennen, ter opspeuringe en ontdekkinge van Zelfstandigheden, geschikt ten Dieren voedzel, nuttig voor den Landbouw, of bekwaam ten cieraad onzer Tuinen, of dienstig voor Fabrieken en Kunsten; in 't kort, voor alles wat ten geryve en ter veraangenaaming des leevens kan dienen.

Myn oogmerk is geenzins, hier eene meer uitvoerige optelling te geeven van de Voordeelen, welke de Natuurlyke Historie verschaft. De onsterflyke LINNÆUS (*) heeft

(*) Het is in *Zweeden* gebruiklyk, de Naamen, die in *us* uitgaan, dien uitgang te ontneemen, wanneer de Persoonen, die dezelve draagen, in den Adelstand overgaan: zo heeft men, in stede van LINNÆUS geschreeven VON LINNÉ, naa dat die groote Man tot Ridder van de Poolstar verheven werd. De Societeit der Natuurlyke Historie heeft bepaald, nooit eenen anderen, dan zyn waaren, Naam te geeven aan een' Man, die zy-

heeft dezelve ten overvloede vertoogd in eenige zyner diep doordagte en vernuftige Verhandelingen.

De beoefening der Natuurlyke Historie hebben de grootste Mannen niet beneden zich geoordeeld. ARISTOTELES, de Vader der Wysbegeerte en der Oordeelkunde, besteedde daaraan veele leevensuuren; THEOPHRASTUS en PLINIUS volgden zyn voorbeeld. De Geschiedenis deezer schoone Weetenschappe naagaande, zou ik alle de beroemde Mannen, die zich des bevlytigden, kunnen oproepen; maar het bestek, 't geen ik my gezet hebbe, gedoogt zulks niet.

Alle Landen van *Europa*, alleen die Volken uitgezonderd, welke, door Godsdienstdwang, en den Mensch in een Dier herscheppende Leer des Noodlots, in staage onkunde gehouden werden, hebben zich, met meer of min wakkerheids, en tevens met meer of min goed gevolgs, aan de beoefening der Natuurlyke Historie overgegeeven. Elk derzelven heeft uitmuntende en beroemde Mannen voortgebragt; en zyn 'er slegts weinigen, of zy hebben daarin een voorrang boven anderen verkreegen, en eenigen tyd behouden.

Frankryk vertoonde, 't is waar, zich niet het eerst op deeze loflyke loopbaane; doch snel waren de schreden, welke het maakte, daarop eens den voet gezet hebbende. Het is alleen over het geen *Frankryk* in dit Vak deedt, dat ik u eenige oogenblikken zal bezig houden.

De Inwooners van *Gallien* dagten alleen aan het bearbeiden hunner Landen, en aan het stryden. Aan hunne Priesteren, en aan de Druïden, lieten zy alle andere Weetenschappen over; dan deezer kundigheden in de Natuurlyke Historie bepaalden zich tot het gebruik van eenige nuttige daaglyks in 't gebruik zynde Planten, of tot de bereiding van eenige Artzenyen uit het Plantenryk. Het is elk bekend, met welke geheimzinnige plegtigheden zy de *Circæa*, de *Samolus*, de *Gui*, Planten van welke zy het meeste gebruik maakten, verzamelden; en hoe zeer het vertrouwen, door die plegtigheden ingeboezemd, by den gebruiker de kragt verdubbelde.

De Monniken en Priesters bekleedden, naa het invoeren des

alleen door zyne Verdiensten kan vereerd worden, en hem bestendig LINNÆUS te noemen.

des *Christendoms*, de plaats der Druïden. Zy droegen, even als deezen gedaan hadden, zorge om het Volk dom te houden; ten einde over 't zelve te heerfchen, en alle kundigheden by zich te bewaaren, om zich noodzaaklyk te maaken. Zy alleen beoefenden langen tyd de Genees- en Heelkunde; en, het voorbeeld der Druïden volgende, maakten zy eene Verzameling van Geheimen en Genees-kundige Voorfchriften, gepaard met eene menigte Verdichtzelen, voorgewende Wonderen der Natuur, en leugens van allerleien aart.

Zulk flag van Verzamelingen kunnen voor geene ftukken van de Natuurlyke Historie gehouden worden; doch zy maakten 'er het begin van. Elk zogt vervolgens nieuwe Geheimen te ontdekken, nieuwe hoedanigheden aan den dag te brengen. GILLES DE CORBEIL, Lyfarts van PHILIPPE AUGUSTE, en Kanunnik der Kerke van *Parys*, vervaardigde zesduizend *Latynfche* Verzen over de kragt der Geneesmiddelen uit de drie Ryken der Natuur; maar in 't algemeen lag men zich meest toe op die van het Plantenryk.

Het Dierenryk werd min beoefend, dewyl het minder Geneesmiddelen opleverde. Intusfchen hadden de *Saraceenen* eenige Dieren uit *Africa* medegebragt. Eenigen deezer zag men zomtyds in de Spelen; en PEPYN DE KORTE hieuw, in een gevegt tusfchen een Leeuw en Stier, den kop eens Leeuws af met zyn zwaard.

De Vorften gaven elkander Dieren ten gefchenke. De Calif AROUN-AL RACHILD zondt aan CHARLEMAGNE een Olyphant; een Dier, tot dien tyd, in *Frankryk*, nooit gezien.

Welhaast verfchaften de Kruisvaarten gelegenheid, om den voortgang der Geneeskunde, en der Geneesmiddelen, uit te breiden. De *Franfche* Geneesheeren, die de Koningen en Prinfen op die Tochten vergezelden, vonden zich in de gelegenheid, om gereedlyk veele Planten en Dieren, voor hun volftrekt nieuw, waar te neemen: gereedlyk konden zy deswegen onderrigtingen bekomen, door hunnen ommegang met de *Arabifche* Geneesheeren; de *Europifche* in de Weetenfchappen verre vooruit. LODEWYK DE IX bragt met zich eenige zeldzaame Dieren in *Frankryk*. In de heilige Kapél van *Vincennes* bewaart men nog eene zonderling ingelegde Vaas, waarop verfcheide Dieren van *Syrie* en *Paleftina* vry goed zyn afgebeeld.

De

De uitsteekendste diensten, welke de Monniken, tot op dit tydperk, aan de Natuurlyke Historie gedaan hebben, bestaan, derhalven, niet in de lasse Zamenstanzingen, welke zy zelve maakten; maar in de Afschriften, die zy ons hebben naagelaaten, van de Werken van THEOPHRASTUS, DIOSCORIDES en PLINIUS.

JEAN RUEL, die, in den Jaare MDXXXI, eene Verhandeling over de Planten in 't licht gaf, is de eerste *Fransche* Schryver, die met regt onder de Natuurkenners mag gerangschikt worden.

De Naam van LESCLUSE, meer bekend onder dien van CLUSIUS, zou deeze lyst kunnen opcieren. Hy was te *Arras* gebooren, in 't Jaar MDXXVI. Doch, dewyl deeze Stad, ten dien tyde, aan de *Spanjaarden* behoorde, en de Schriften diens Mans, in den Jaare MDLXXVI, te *Antwerpen* uitkwamen, en bovenal dewyl deeze Man in de Kruidkunde, te *Leyden*, lessen gaf, is het in gebruik geraakt, deezen grooten Man, die voor een der eerste Grondleggeren van de Plantkunde mag gehouden worden, onder de *Hollandsche* Schryvers te rangschikken.

PENA, een *Provencer*, Vriend en Tydgenoot van LOBEL, volgt in tydörde; doch de Werken van DALECHAMP verdienen meer de vestiging van onze aandagt. Eer hy het onderstondt over PLINIUS te schryven, lag hy zich toe op de beoefening van de onderscheide deelen der Natuurlyke Historie; de Plantkunde was zyne meestgeliefde bezigheid, en *Frankryk* heeft aan zynen ouden dag eene Algemeene Geschiedenis der Planten dank te weeten.

Tot den tyd van HENDRIK DEN IV hadden de Koningen de beoefening der Natuurlyke Historie niet zeer aangemoedigd. Deeze Vorst scheen 'er meer agts op te slaan. Hy deedt, door den beroemden RABEL, eene Verzameling van Planten afbeelden, door MALHERBE in een Klinkdicht bezongen. Ondertusschen levert die Verzameling meer blyks op van den smaak in dit slag van schilderen, dan in de Kruidkunde zelve. De helft van de honderd bladen, waar uit die Verzameling bestaat, dient om eene verscheidenheid van Tulpen af te beelden. —— HENDRIK DE IV bewees een gewigtiger dienst aan de Natuurlyke Historie, met het aanleggen der Kruidtuinen te *Parys* en te *Montpellier*; dan zyn

dood stuitte hem in den loop deezer weldaadige verrigtingen.

In dit Tydperk gaf RICHER DE BELLEVAL, Hoogleeraar te *Montpellier*, en Opzigter der Kruidtuin te dier Stede, zyne *Onomatologie* in 't licht; in welk Werk men eenige nutte wenken vindt over de Naamlysten. Aan deezen Man heeft men desgelyks te danken, uitsteekende Verhandelingen over het aankweeken der Moerbezienboomen, en de kunst om Zydewormen op te voeden.

Twintig jaaren na den dood van HENDRIK DEN IV, wist LABROSSE, eerste Opziender van 's Konings Tuin, de bescherming dier Instellinge van den Cardinaal DE RICHELIEU te verwerven; maar het was voor LODEWYK DEN XIV bewaard, in *Frankryk* aan de Natuurlyke Historie dat gewigt by te zetten, 't welk dezelve zints verkreegen heeft. De mildheid van deezen Vorst, bestuurd door zynen eersten Lyfarts FAGON, verrykte den Kruidtuin, en het Kabinet is aan hem den oorsprong verschuldigd. TOURNEFORT ging na de *Levant*, PLUMIER na *America*, om vreemde Planten te verzamelen. De Academien van *Parys* en *Montpellier* werden opgericht.

Het Tydperk van TOURNEFORT werd het meest beroemde voor de Kruidkunde in *Frankryk*. Zyne Leerwyze werd schielyk gevolgd, uit hoofde van de in 't oog loopende gemaklykheid. Zynen grootsten roem verwierf hy door de naauwkeurigheid, waar mede hy de Geslachten onderscheidde. Schoon zyne Leerwyze naderhand verlaaten, en alleen tegen het Stelzel van LINNÆUS langen tyd verdedigd is, uit hoofde van Volks-eigenliefde, die de Natuurkenners aanzette om dezelve te behouden, zal *Frankryk* zich, ten allen tyde, beroemen, ten Geboorteland gestrekt te hebben aan dien grooten Man. Zyne Reis na de *Levant* strekt ter proeve van de verbaazende verscheidenheid zyner kundigheden, van het juist gebruik 't geen hy 'er van wist te maaken, en teffens van de uitgebreidheid en kragt zyns verstands.

TOURNEFORT moet voor den Stichter der *Flora Parisiana* aangezien worden. Zyne Historie der Planten omstreeks *Parys* zal altoos een uitsteekend Werk weezen, en tot een voorbeeld in dat soort kunnen dienen. 't Is waar, zyne beschryvingen hebben de juistheid niet der heden-

daag-

daagsche; maar het ontbreekt dezelve niet aan naauwkeurigheid. De Geneeskundige Eigenschappen, en de Scheidkundige Proeven van de Academie der Weetenschappen, maaken dit Werk te belangryker.

Deeze Natuurkundige zwaaide toen ten tyde den Scepter in de Kruidkunde; dan men ontdekte welhaast de ongenoegzaamheid der Wetten door hem voorgeschreeven. —— VAILLANT volgde hem op. Deeze toonde zich meer bezorgd in de Verdeeling der Geslachten, bovenal der Soorten. Aan deezen hebben wy dank te weeten eene goede *Parysche Flora*, vercierd met uitsteekende Afbeeldingen.

VAILLANT hadt eene verbetering ontworpen in de Leerwyze van TOURNEFORT; hy was zelfs op eene geheel nieuwe bedagt, waarvan hy niet meer dan één Classe schikte, die der zamengestelde: hy sloeg ook meer agts op de *Cryptogamie*, toen zo weinig bekend, en welke de groote DILLON bykans uit den Chaos heeft getoogen.

Eene der uitsteekendste verdiensten van VAILLANT bestondt in een veel klaarder uitlegging van de Sexen der Planten gegeeven te hebben. Zyne Academische Redenvoering over 't geen hy het Huwelyk der Planten noemt, is wel doorzaaid met eenige gebreken; maar vol keurlyke waarneemingen. Dan hy was de eerste Ontdekker niet. MILLINGTON, GREW, CAMERARIUS en GEOFFROI, waren hem voorgegaan; doch geen hunner hadt de verborgenheid van de bevrugting der Planten zo duidelyk ontdekt: wat men 'er van gezegd hadt liep in 't ongerymde; en VAILLANT hadt te kampen tegen de hoogagting, waarin TOURNEFORT stondt, die altoos deeze waarheid verworpen hadt. 't Was voor den onsterflyken LINNÆUS bewaard, dezelve in klaaren dag te haalen, en ze ten grondslage te leggen van zyn vernuftig Stelzel.

Frankryk zag ten dien tyde een groot aantal Natuurkundigen te voorschyn komen. —— PLUMIER, van zyne Reizen te rug gekeerd, beschreef de Planten van *America*, en bevlytigde zich bovenal op de Vaaren-planten van dat Wereldddeel. —— FEULLIÉ gaf zyne Reizen na *Peru* in 't licht, en liet een groot aantal Schriften en Tekeningen na, behoorende tot de verschillende Ryken der Natuure. —— BARRELIER doorzwierf *Provence* en *Spanje*. —— MARCHAND, GARIDEL, ISNARD, MORIN, en meer

anderen, beoefenden, met eenen gelukkigen uitslag, de Natuurlyke Historie.

Het Werk van DODART, bestaande uit 131 Plaaten, kwam op kosten van LODEWYK DEN XIV in 't licht, die de Plaaten in zyn Kabinet van Tekeningen deedt bewaaren; en hy voegde een Exemplaar daarvan by de Geschenken, welke hy van dien aart deedt, aan Koningen, Prinsen en Gunstelingen.

Het schoonste Werk van deezen aart, 't welk men aan de praalzugtige weldaadigheid van deezen Vorst te danken heeft, is de uitmuntende Verzameling van Dieren en Planten, geschilderd op Velinpapier, door AUBRIET; aangevangen op last van GASTON, en zedert, zonder afbreeken, voortgezet door verscheide Meesters. VAN SPAENDONK is tegenwoordig belast met de bestuuring van dit Werk. —— Deeze allerheerlykste Verzameling bestaat reeds uit meer dan zestig Deelen. Het is een Meesterstuk, uit het oogpunt van Kunst beschouwd; maar men moet bekennen, dat het van weinig nuttigheids geworden is voor de Plantkunde zelve, bovenal naa dat het Plantkundig Stelzel der Sexen is aangenomen; de tekenen ter onderscheiding van het Geslacht zyn 'er slegts zints eenige jaaren bygevoegd. Dit voordeel verschaft het intusschen, dat 'er eenige Planten in bewaard zyn, die voorheen den Kruidtuin te *Parys* vercierden, en thans daar niet meer in weezen zyn.

Het denkbeeld deezer Verzamelinge bewyst genoegzaam den smaak van GASTON voor de Natuurlyke Historie; hy was bovenal een Liefhebber van Planten; zyne bescherming en milddaadigheid bragten veel toe aan den voortgang der Kruidkunde. Aan deeze besteedde hy zyne ledige uuren in zyn verblyf te *Blois*, waar hy by zyn Paleis een Tuin hadt aangelegd, zeer uitmuntende door het groot aantal uitlandsche Planten, onder het opzigt van MORISON, een beroemd *Engelsch* Plantkundige, die 'er ons eene beschryving van heeft naagelaaten.

Cieraads- en zeldzaamheidshalve alleen lag men zich niet op de Natuurlyke Historie toe. De Geleerden zogten dezelve ten algemeenen nutte te doen strekken. LEMERY schreef zyne *Histoire des Drogues:* GEOFFROI zyne *Materies Medica.* Eene Weetenschap, welke alles aan de Natuurlyke Historie moet dankweeten; naardemaal de kennis van de Eigenschappen der Geneesmiddelen

len overtollig zou zyn, indien men de kunst niet wist om ze te vinden, te onderſcheiden en uit te zoeken. De Scheidkundigen der Academie bevlytigden zich om een groot aantal Planten ſcheidkundig te onderzoeken; maar, dewyl zy zich altoos van vuur bedienden, konden zy geen meer onderſcheidene uitkomſten leveren dan van de verſchillende Gezinnen. De Soorten gaven hun bykans altoos dezelfde uitkomſten op.

Men bevlytigde zich desgelyks om Planten en nuttige Dieren van elders over te brengen. In 's Konings Tuin groeit de Koffyplant, die den rykdom uitmaakt van onze *Franſche* Vastigheden in de Volkplantingen, en welke men niet kan zien zonder met vertedering te denken aan de Vaderlandsliefde van den edelmoedigen DESCLIEUX. De Indiſche Kastanjeboom verciert onze Hoven. Met één woord, men heeft de vorderingen in de Natuurlyke Historie weeten dienstbaar te maaken aan de Geneeskunde, aan den Koophandel, aan den Landbouw, en aan de Kunſten.

De Zendelingen der Geestlyken, die ten dien tyde met de *Jeſuiten* in zo grooten getale over den geheelen Aardbol verſpreid waren, bragten het hunne toe ter bevorderinge van de Natuurlyke Historie, door de berigten welke zy gaven, en de ſtaalen welke zy overzonden; doch deezen hielden zich te zeer op met geweetensdwinglandy te oefenen, geenen gaven zich te veel over aan ſchraapzugt, om ſchatten te woekeren; nog anderen om te regeeren: hier door trok men van hun min voordeels, dan zy zouden hebben kunnen aanbrengen.

Met grooten yver werd de Natuurlyke Historie voortgezet; doch de voortgang was te veel met waggelende ſchreden. Men wenschte om een vastgaander Gids; elk wilde een afzonderlyk Stelzel in de Plantkunde uitdenken. De zodanigen, die een ſcheppenden geest derfden, ſchikten en plooiden de Stelzels van anderen. DILLON werkte in *Engeland*, BOERHAVEN in *Holland*, MICHELI in *Italie*, JUSSIEU in *Frankryk*: deeze Landen betwistten elkander de Heerſchappy in de Natuurlyke Historie. LINNÆUS verſcheen, en *Zweeden* verwierf de zegepraal.

De menigte der Planten, nieuwlings ontdekt, was verbaazend: de Plantkunde liep gevaar een Chaos te worden. Het Sexenſtelzel der Planten ſtrekte ten draad om uit dien Doolhof te komen; en alle de deelen van het Die-

...effens gerangſchikt in een algemeen ...NNÆUS, als ware hy by de Schep... veest, alle Weezens beſchreef en ...meest zigtbaare voor het ongewapend ...kans onze waarneemingen met het Mi...ppen.

(’t Vervolg by eene nadere gelegenheid.)

EENIGE BYZONDERHEDEN UIT HET LEVEN VAN UCHIALI.

MYNE HEEREN!

„ Dewyl Gyl. te meermaalen zonderlinge Levensberig„ ten en Lotgevallen van Menſchen, die een bui„ tengewoone rol op de Waereld geſpeeld hebben, me„ dedeelt, en der vergetelheid wilt ontrukken, kwam my „ het volgend zonderling voorbeeld, (my onlangs voor„ gekomen,) van een armen Boeren-jongen, ten Throon ver„ heven, langs een ſchitterend ſpoor, niet ongeſchikt voor, „ om ook eenige weinige bladzyden in uw *Mengelwerk* te „ beſlaan. Vind Gyl. zulks goed, ’t zal my aangenaam „ weezen; terwyl ik blyve

Uwen beſtendigen Leezer,

P.

Deeze beruchte Man werd ook door anderen genoemd LUCCHIALI, OCHIALI, ULUCCIALI, of ALUCH ALI, was Koning van *Algiers*, *Tunis* en *Tripoli*, en een der beroemdſte Generaals die de *Ottomanniſche Porte* ooit gehad heeft. — Zyn Vader was een arme Boer te *Castella*, een Dorp in *Calabrien*, in het *Napelſche*; en de Zoon werd, mogelyk op ’t ſtrand werkende, by eene landing van Zeeroovers, als een Slaaf medegenomen. Zyne ziels- en lichaamsvermogens deeden hem ras boven zyne mededienſtelingen uitmunten, trokken de oplettenheid zyner meerderen na zich, en gaven hem gelegenheid om ter Krygsbaane op te treeden, en van trap tot trap tot het Opper-Admiraalſchap, door zyne Krygs- en Zeevaartkunde, op

op te klimmen, na dat hy de Leer van MAHOMETH aangenomen had.

Keizer SELIM DE II gaf hem zyne Dochter ter Vrouwe, welken Keizer hy ongemeene diensten deed. De Throon van deezen Vorst, overgegeeven aan den Wyn en de Wellust, hield hy staande, bevestigde dien, en breidde deszelfs gezag uit; uit erkentenisse waarvan SELIM hem op den Throon van drie Ryken plaatste. Hy deed de Turken meer voordeelen behaalen, dan immer de beide BARBAROSSEN en DRAGUT, onder SOLYMAN DEN II, gedaan hadden.

Men zoude een groot Register van alle zyne voorspoedige daaden en bedryven kunnen ophangen; dan het volgende zal alleen genoeg zyn om het te vooren gestelde met bewyzen te staaven: en waar mede ik dit Berigt, met byvoeging van eenige toepasselyke aanmerkingen, sluiten zal.

Den 15 July 1570 tastte hy, in 't Kanaal van *Malta*, vier der sterkste Galeijen van deeze Orde aan, die, onder aanvoering van den Generaal SAN CLEMENT, bestemd waren om het Koningryk te hulp te komen, en bragt ze op, na een kragtigen tegenstand, waarin ruim 80 Ridders, zonder de overige Manschap te rekenen, sneuvelden. In het volgend Jaar hielp hy mede de Stad *Famagusta* veroveren, en was het alleen, die, in het bewuste Zeegevegt by *Lepanto*, de eer der *Ottomannen* ophield; want, wanneer, in dien Slag, zo wel ALI BASSA, als PORTAUT BASSA, gebiedende de beide voornaamste Smaldeelen der *Turksche* Vloot, ten eenemaal geslagen waren, hield hy zich, van zyn kant, met 91 Galeijen, uit welke dat Smaldeel, dat hy ter linkerhand gebood, bestond, zo sterk tegens het Smaldeel van JOHANNES ANDREAS DORIA, dat dezelve, met alle zyne kragten en bekwaamheid, hem niet konde overwinnen. Ja hy viel onverwagt met zulk eene woede op de *Maltkezer* Galeijen aan, onder het opperbevel van GIUSTINIANI, dat hy dezelve in wanorde bragt, en de Hoofdstandaart der Orde veroverde. Vervolgens sloeg hy tegens de *Venetiaansche* Galeijen, zodanig, dat agt Capiteins gedood, één gevangen, één Galei verbrand, en elf anderen veroverd, wierden; doch moest, van de laatste, tien weder verlaaten. In 't kort, hy kwam uit dit Gevegt juist wel niet als Overwinnaar, maar ten minsten als een die niet had kunnen overwonnen worden. By zynen aftogt zogten de Admiraals BASSANO en DORIA te vergeefsch hem aan te tasten, en CAR-

DONA, die 't digtst by hem was genaderd, kwam zeer beschadigd terug. Wanneer hy nu met een Smaldeel van meer dan 40 onbeschadigde Schepen in de Haven van *Constantinopel* binnenkwam, maakte hem SELIM DE II, in plaats van den gesneuvelden ALI BASSA, tot Generalissimus van zyne gantsche Zeemagt; wanneer hy, niettegenstaande de *Turken* zeer veel verlooren hadden, tot verwondering der gantsche Waereld, binnen weinige Maanden, 250 Schepen, op nieuw, deed uitloopen, en over de Christenen, schoon zy Overwinnaars waren geweest, den meester speelde. Naderhand vertoonde hy zich by het Eiland *de Cervi*, by *Capo Mantapane*, by *Modone*, by *Navarino*, en by *Corone*, en gebruikte zo groote list, dat zy altyd meenden, dat hy met hen een ordentlyk Zeegevegt zoude aangaan; terwyl, ondertusschen, het Jaargetyde hen beide noodzaakte, hunne Zeehavens te zoeken. Als, in 't einde deszelven Jaars, de Prins van *Parma Navarino* belegerde, zette UCHIALI een gedeelte van zyne troepen aan land, en floeg de belegeraars voor die plaats. In 't kort, de ongemeene schranderheid van deezen Renegaat, en daar benevens de oneenigheid der Christen-Admiraals, veroorzaakte, dat, in den Jaare 1572, toen men meende dat *Morea* veroverd, of *Cyprus* wederom van de *Turken* hernomen, of zelfs *Constantinopel* belegerd, zoude zyn geworden, de *Ottomannische Porta* niet een voet breed lands, en UCHIALI maar een eenige Galei, door de dapperheid van den Admiraal BASSANO, verloor. In 't Jaar 1574 bragt hy het Koningryk *Tunis*, en voornamelyk de Vesting *Golette*, die Don JAN VAN OOSTENRYK kort te vooren ingenomen, en aan een uit het Geslagt van PORTOCARERO te verdedigen gegeeven, had, wederom volkomen onder de gehoorzaamheid van den Grooten Sultan. Behalven deeze gewigtige daaden, maakte hy zich nog meer by de *Turken* verdiend, en ontzachlyk by de Christenen, voornamelyk in de onderneeming op de Vesting *Gerbes*, en andere door de *Spanjaarden* bezette plaatzen in *Africa*, in de belegering van 't Eiland *Malta*, en wel meest daar mede, dat hy het Koningryk van *Dalmatien*, de Eilanden in den *Archipel*, de Koningryken van *Napels* en *Sicilien*, en byna alle de Zeekusten der Christenen aan de *Middellandsche Zee*, met geduurige en omtrent altyd voor hem gelukkige Kaperyen en Landingen, ontrustte: dit bewoog de Pauzen PIUS DEN V en GREGORIUS DEN XIII, alsmede den Koning

ning van *Spanje*, PHILIPS DEN II, dat zy, met het aanbieden van groote Rykdommen, gewigtige Landeryen en aanzienlyke Eertytelen, hem zogten te beweegen, dat hy den *Turkschen* Godsdienst zoude verlaaten, en den *Christlyken* weder aanneemen; doch hy wilde daar na niet luisteren; hoewel men zegt, dat MARCUS ANTONIUS COLONNA, Onderkoning van *Sicilien*, het daaromtrent, na den Zeeslag by *Lepanto*, reeds op een goeden voet had gebragt; en dat het zoude gelukt zyn, indien het niet door de misgunst en door de byzondere vyandschap tusschen hem en den Cardinaal VAN GRANVELLE belet was. UCHIALI zogt de Vrede, die SELIM DE II, in den Jaare 1574, met de Christenen sloot, te beletten, en dezelve naderhand, onder AMURATH DEN III, te breeken; doch dit werd in het Jaar 1576 door den *Persiaanschen* Oorlog belet. Het is aanmerkelyk, dat hy te dier tyd, toen hy den hoogsten top van eere had beklommen, aan zyne arme Moeder dagt, en, om haar te zien, aan de Kusten van *Calabrien* kwam: en wanneer de *Spaansche* Onderkoning verzekering van hem, en hy wederom van denzelven, genomen hadde, liet hy ze by zich aan boord komen, en zond ze met groote geschenken terug; verdraagende zeer geduldig, dat zy hem over zynen afval met hevige woorden bestrafte: ondertusschen was deeze Held ook vry zeer aan de wellusten overgegeeven. Hy behield de hooge Ecrampten, die hem SELIM DE II gegeeven had, tot aan zyn' dood, die te *Constantinopel*, in hoogen ouderdom, voorviel.

Welk een ruim veld van bespiegelingen kan deeze korte Leevensschets niet aan de hand geeven voor den opmerkenden en Christen-Wysgeer, daar toch de geheugenis, ook van deezen man, niet te vergeefsch tot ons gekomen is! Uit alles zyn leeringen te trekken, die nuttige einden behooren te bereiken. —— Men zoude hier veel kunnen vraagen; als, by voorbeeld, waartoe dit mensch, met zo veele natuurlyke bekwaamheden bedeeld, juist in handen van *Turksche* Roovers moest vallen, en daar door gelegenheid krygen, om, tot zulk een aanzienlyken en veelvermogenden stand verheven, de ongeloovige *Turken* groot te maaken, en het Christenryk zwaare nadeelen toe te brengen? waarom niet liever in andere handen gevallen, die hem in de gelegenheid stelden om zyne vermogens ten nutte van 't Christendom, ten nutte van JESUS Ryk op aarde, dat der deugd en waarheid,

 te

te besteeden? Dan men zwyge; en hy, die eene alregeerende Voorzienigheid erkent, zal ook zyne hand in dit geval eerbiedigen, en, over 't geen men niet doorzien kan, geen beslissend vonnis vellen. —— Wy weeten toch, dat God, het kwaad zelve zynen loop laatende, zyne hoogwyze einden daar door weet te bevorderen. —— En wie weet hoe veel kwaad, door hem, als een werktuig der hoogste Regtvaardigheid, (schoon, op zichzelve beschouwd, verkeerd handelende,) naar 't juiste regt gestraft is! —— Dit is ten minsten zeker: hy maakte een schakel uit van die groote keten der Weezens, welker opper-einde in de hand des Eeuwigen is, en een geheel uitmaakt, waarin het onmerkbaarste schalmtje onontbeerlyk is, en zyn invloed op de grootste heeft.

Zo zag men weleer eenen ABNER, wegens zynen hoogmoed en ontrouw aan Koning ISBOSETH, door een onregtvaardigen JOAB gedugt gestraft, schoon de eerste met dat alles medewerkte ter vervulling van Gods raad, om DAVID ten Throon van *Israël* te verheffen, en SAUL's Zoon 't Ryk te ontweldigen. En hoe veel opmerkenswaardigs, in dit vak, leveren alle gewyde en ongewyde Geschiedenissen niet op! Dat wy dan daaruit leeren onszelven kennen en 's Heeren hoogheid eerbiedigen!

HIER NA.

Zedelyke Beschouwingen.

Als een man gestorven is, zal hy weder leven.

JOB.

Is het eene waarheid, dat wy, ondermaansche schepzelen, door onzen wyzen Schepper, niet alleen voor dit leven geschikt zyn; maar dat wy, aan geene zyde van het graf, *hier na*, eenen anderen staat te verwagten hebben? dat dan het aandenken hier aan ons tot wezenlyk heil gedye; dat eens de dag zal aanlichten, die groote dag, waar op belooning, of straf, ons lot zal zyn; waar in elk, volgens de ronde taal van 't Heilig Bybelwoord, *zal wegdraagen na het geen hy hier in 't lichaam gedaan heeft, het zy goed, het zy kwaad!* —— ja *hier na* zullen allen, die hier gestorven zyn, weder leven: — *hier na*, na de slooping van deeze beneden-Waereld, zullen alle daaden, zelfs de verborgenste, in het hel-

heldere daglicht geplaatst worden; —— *hier na* zal geen onderscheid van persoonen zyn. Hy, die zich alle dagen vertoonde, *gekleed met purper en fyn lynwaat, levende vrolyk en prachtig*, zal gelyk staan met den slaaf, die hier in ketenen geklonken was. ——

ô Stervelingen! denkt altoos aan *hier na*.

Gy, die u onophoudelyk in de Weelde baadt, die met God en zynen dienst lacht, denkt eens aan *hier na!* Dagelyks weggesleept door een aantal zinnelyke Vermaaken, geeft gy uwe lusten den ruimen teugel; niets kan u deeren; gy hebt overvloed van schatten, geniet gezondheid, elk buigt zich op uwe wenken, daar het eene vermaak het andere als opvolgt. Maar, helaas! aan God en zyne bevelen te gedenken, dit acht men veel te laag, dit is enkel goed voor het laag, onkundig, gemeen; en dus leeft men alle dagen, als of zulks eeuwen zoude voortduuren, en zo slyt men zyne dagen, zo eindigt men zyne jaaren, zo sterft men, uit het midden der Vermaaken, uit het volle gewoel der Waereld, word men opgeroepen, de dood klopt aan; onze levensdraad word afgesneden, en wy zyn niet meer: rampzalige nagedachte, als gy eens aan den grooten Koning der Waereld rekenschap zult moeten geeven van die talenten, die gy van Hem ontvangen had.

En hoe zullen zy, *hier na*, voor den Throon der Godheid staan, die hier hunne voeten gezet hebben op den nek hunner Natuurgenooten; die hunnen throon gestigt hebben op de puinhoopen der Verdrukten, der Onschuldigen; onschuldig bloed hebben doen vloeijen, en hunne ooren gestopt voor de billyke klagten, verzoeken en smeekingen, hunner Broederen! Dan, liever schuiven wy het gordyn voor dit tooneel, en rigten onze beschouwingen tot andere voorwerpen.

Komt hier gylieden die het geld tot uwen God maakt, wat zullen uwe stapelen gemunt metaal u *hier na* baaten? wat voordeel uwe zakken gouds u aanbrengen? daar gy den behoeftigen, en die gebrek leed, niet hebt medegedeeld. Als onder het goud verzonken, wist gy u altoos, door allerlei slinksche voorwendzelen, van den noodduftigen te onttrekken. —— Hoe dikwils stopte gy uwe ooren voor de aandoenlyke klagtoon der biddende armoede! hoe menigmaalen sloot gy uwe oogen voor de traanen der schreijende ellende! en, wierd somtyds uw versteende hart bewoogen, om egter, eenige hulp te bewyzen aan den lydenden; dan was uwe gift zeer gering, en daarenboven, nog gepaard met de hartgrievendste bejegeningen. —— ô! gy Gierigaarts! hoe zullen *hier na* uwe gedragingen voor u uitloopen, als gy voor God zult verschynen, te gelyk met hun, die gy, hier op aarde, in de bitterste armoede hebt laaten worstelen, en die gy, met eene kleene hoeveelheid van uwe schatten, draaglyke dagen had kunnen ver-

verschaffen! —— Wel dan, hebt gy nog eenige aandoeningen voor uwe medeschepzelen? maakt alsnog een loflyk gebruik van uwe schatten, eer het te laat is; denkt aan de duidelyke taal des Bybels, dat *Gierigaarts het Koningryk van God niet zullen beërven:* dus, denkt aan *hier na!* — En zo spreekt onze Godlyke Meester insgelyks het wee uit over den Geveinsden, dat hun *hier na* te wagten staat, die, onder schyn van Godsdienst, de grootste euveldaaden verrigten; met God in hunnen mond pleegen zy zonden op zonden; als Verkondigers van 's Heeren Woord *mismaaken zy hunne aangezigten, op dat zy van de menschen mogen gezien worden*, terwyl zy hun werk maaken om de gunst der Grooten en Aanzienlyken deezer Waereld te verkrygen, de *vooraanzittinge der maaltyden* te verwerven, en, daarenboven, door hunnen invloed, dikwils oorzaak zyn van beroeringen, burgertwisten, en zo veele rampzalige voorvallen —— met één woord, zy belyden God met hunnen mond, maar hun hart is verre, zeer verre, van Hem; en, daar zy geduurig hunne Medenatuurgenooten als toeroepen: *Denkt aan uw uiterste, en gy en zult niet zondigen!* denken zy weinig voor zichzelven aan *hier na.*

Is nu het aandenken aan eenen anderen staat, voor dezulken, die weinig goeds hier op aarde verrigtten, niet zeer streelende en voldoende? 'Er zyn 'er egter, wien de bewustheid van een ander leven na den dood groote, zeer groote genoegens verschaft.

Hoe aangenaam moet het aandenken zyn der zulken, die hier, uit edele beginzels, *den naakten hebben gekleed, den armen van hun brood medegedeeld, de traanen der ellendigen hebben afgedroogd, de Weduwen tot een Man, den Weezen tot een Vader*, geweest zyn! welke heerlyke genoegens verschaft hun die uitmuntende daaden reeds hier! hoe worden zy van elk geacht, bemind en geëerbiedigd! hoe gerust kunnen zy hunne hoofden nederliggen! daar de herinnering van wezenlyk goed gedaan te hebben hun in de ure des doods de aangenaamste kalmte verleent: en hoe groot zal *hier na* het loon zyn hunner Christlyke verrigtingen, daar hun Godlyke Meester hun zal inleiden in een volmaakt zalig Gewest, en, volgens zyne eigene onfaalbaare woorden, tot hun zal zeggen: *Het geen gy aan den ellendigen gedaan hebt, dat hebt gy dan my gedaan; gaat in, in de eeuwige vreugde!* —— Ja, de gerustitellende verzekerdheid van, hier op aarde, braaf, deugdzaam, geleefd te hebben, is altoos, en voor alle menschen, een aangenaam aandenken aan *hier na.* Daar wy alle weeten, en daaglyks door de ondervinding gewaar worden, dat het *den Mensch gezet is, eenmaal te sterven*, weeten wy ook, dat, *als een man gestorven is, hy weder leven zal:* dan waar toe? om eens *hier na* het loon zyner daaden te verwerven. —— Heeft nu eene ingetogene Matigheid by ons

zel-

zelven plaats gehad? hebben wy eene allezins strikte Regtvaardigheid aan onzen Evenmensch betoond, en eene voorbeeldlyke Godsdienstigheid geoefend aan onzen God, aan Hem, aan wien wy al ons heil en genietingen, in alle deelen, ten hoogsten verschuldigd zyn? dan hebben wy niets te vreezen: dan zal de dood voor ons geen Koning der verschrikkinge zyn; maar een bode van blydschap: dan zullen wy, met een vast geloof en vertrouwen, reikhalzen na die volmaaktheden, die alle braaven genieten zullen aan de andere zyde van het graf: en hoe troostvol moet het aandenken aan *hier na* voor dezulken zyn, die hier door den dood elkanders liefderyk byzyn moesten missen!

Deugdzaame Echtelingen! scheurt de dood u vaneen, *hier na* zult gy elkanderen in een volmaakter staat aanschouwen. Het is slegts voor een korten tyd; aan de andere zyde van het graf zult gy opstaan, om u eeuwig met elkander in Gods nabyheid te verheugen.

Waardige Ouderen! neemt de dood uw Kroost van u weg, uwe veel beloovende Zoonen of Dogteren; weent niet over hun. Zyt gy ten vollen overtuigd, alles in het werk gesteld te hebben, ten einde hun geschikt te maaken tot waardige Burgers van den Hemel; groot zal dan uw loon zyn ten dien dage, wanneer gy, voor den Throon der Godheid staande, met opgeregten hoofde zeggen zult: *Heere! zie hier de Kinderen die gy my gegeeven hebt!*

Wie twyfelt nu nog één oogenblik aan de nuttigheid, noodzaaklykheid en troostrykheid, om dikwils aan *hier na* te gedenken? en, helaas! hoe weinig word, door ons menschen, aan hetzelve met ernst gedagt! Als overstelpt door de woelzieke Waereld, leven wy den eenen dag als den anderen, en zo verscheidene jaaren voort; en, treft ons, op het onverwagtst, eene doodlyke krankheid, die ons op den rand van het gaapend graf voert, dan beklaagen wy te laat ons pligtverzuim, dan denken wy aan God, dan hoopen wy op zyne groote barmhartigheid en menschenliefde, die wy zo dikwils baldaadiglyk in den wind geslagen hebben, en denken dus met angst en siddering aan *hier na*. — *Dat gy dan in deezen uwen dag nog bekent, wat tot uwen vrede dient, eer het verborgen word voor uwe oogen:* leeft altoos op het heerlyk voetspoor van een Christen; vertrouwt op Hem, die u door alle de verwisselende tooneelen van dit leven helpen zal: en, zyn rampen, onspoeden of verdrukkingen, hier uw lot, zyt getroost, berust in Godes wyze schikkingen, en leeft deugdzaam: uw Vader die in de Hemelen is, ziet, weet en kent, uwe omstandigheden, en het is ten uwen nutte alles wat hy u op deeze aarde doet wedervaaren; *hier na* zullen alle traanen van uwe oogen afgewischt worden, in die plaatze, daar droefheid noch moeite zyn zal, maar eene onophoudelyke voortduuring van on-

ongehoorde zaligheden, *die nooit oogen gezien, nooit ooren gehoord, en nimmer in de gedagten van eenig sterveling zyn opgeklommen.*

Dat wy ons dan in het Godsdienstige en Burgerlyke altoos gedraagen met voorzigtigheid, en onze daaden bestieren met bescheidenheid: zo mogen wy met blymoedigheid vertrouwen op, en berusten in, Gods Vaderlyke zorgen, zo lang wy hier op deeze aarde zyn.

Zo zullen wy hier reeds, wanneer wy ons in alles zoeken te schikken naar Gods volmaakten Wil en Welbehaagen, die troostryke gemeenschap met onzen God ondervinden en genieten, welke slegts een aangenaame voorsmaak en onderpand is van die, alle onze verbeelding te boven gaande, verlustiging, welke uit Gods onmiddelyke tegenwoordigheid zal voortvloeijen, *hier na*, in de toekomende Waereld!

't Is waar, de Dood zal my in yz'ren kluisters klinken;
Maar myn Verlosser zal my van dien dwang ontslaan,
Wen tyd en sterflykheid in de Eeuwigheid verzinken.
Hier daagt ons Heil bewolkt, daar blinkt het eens volmaakt!

PROEVE, OVER HET TE HOOG GEVOELEN VAN ZICHZELVEN.

Hoewel Zelfliefde eene Gemoedsdrift is, welke zich nooit in een zeer beminnelyk licht voordoet, heerscht zy nogthans zo algemeen in de Wereld, dat het ons betaame, over dezelve met geen grooter maate van strengheid te spreeken, dan wy zelve verdraagen kunnen.

Wanneer wy handelen over zekere Misdryven of gevaarlyke Beginzels, welke wy zelve of niet pleegen of niet omhelzen, staat het ons vry de taal van heftige berisping te gebruiken, zonder gevaar te loopen dat men ons van Geveinsdheid zal beschuldigen. Maar als wy ons uitlaaten over eene Drift, van welke misschien nimmer eenig Mensch geheel en al vry was, moeten wy daarvan spreeken met eene nederige inagtneeming van de broosheid onzer Natuure, of ons te vrede houden met onzen misslag te erkennen, en ons deel te neemen in de algemeene blaam. Eene Verhandeling tegen de Zelfliefde zou anderzins daarvan een belachlyk voorbeeld opleveren.

Maar welk een aandeel van Zelfliefde het Menschdom in 't algemeen te beurt moge vallen, eenigen onzer mogen die zo zeer in zichzelven of anderen ontdekken, dat zy 'er een nuttig onderwerp voor een Vertoog van maaken, en 'er eene voegelyke gelegenheid uit ontleenen om dezelve te bedillen, bovenal wanneer dezelve tot eene onverantwoordelyke hoogte loopt,

loopt, den mensch grommig, ongemaklyk en belachlyk, doet worden, daar hy voldoening en geluk verwagtte.

Zelfliefde kan men tot Zelfbehoudenis t'huis brengen, als de bron uit welke dezelve voortvloeit; een regtmaatig en natuurlyk beginzel, 't welk ons van de wieg tot het graf byblyft, en nooit gelaakt kan worden als het niet vergezeld gaat van oneerlykheid of lafheid. Het is alleen door wettige middelen, dat een Mensch regt hebbe zyn Leeven en zyne Vryheid te verdedigen.

Een tak der Zelfliefde, zeer algemeen in het Gezellig Leeven, bestaat daarin, dat wy onszelven van te veel Aangelegenheids agten, of althans van meer Aangelegenheids dan wy met de daad zyn, en, in gevolge daarvan, anderen te laag stellen; want men hebbe hier in aanmerking te neemen, dat geen Mensch eene Deugd op de lyst zyner Deugden aanschryft dan ten koste van een ander. Alles wordt by vergelyking gewaardeerd. —— Hy, die zichzelven zeer verstandig agt, zal zyn Buurman voor een Domkop houden; en niet weinig van het genoegen, 't welk wy uit onzen Rykdom scheppen, ontstaat uit de bedenking, dat de meesten rondsom ons het missen. Zo hoog is ons gevoelen van ons eigen verstand en wysheid, in het beleggen onzer zaaken, en in onze leevenswyze, dat wy ons menigmaal verwonderen, hoe de menschen gelukkig kunnen leeven, als zy niet juist leeven gelyk wy.

Deeze zeer gunstige gevoelens van onszelven, in voorkeuze boven anderen, verschaffen negen tiende van het onderhoud, waarmede men den tyd op de beste Theepartyen kort. Wat zou Juffrouw A anders te zeggen hebben, indien zy niet herinnerde, in welk een elendig Kleed Juffrouw B zich onlangs vertoonde; welk een schraalen Maaltyd Juffrouw C gaf; op welk eene slegte wyze Juffrouw D haare Kinderen opvoedt, en welk eene styve handeling van de Kaart Juffrouw E eigen is? Hoe gereed en natuurlyk verwagt zy, dat wy het bewonderend oog zullen slaan op haare daar tegenovergestelde Begaafdheden of Deugden; haare fraaije Kleeding; haar rykvoorzienen Disch; haar uitmuntend plan van Opvoeding, en bevallig speelen op de Kaart! In 't kort, men mag zeggen dat dit regtstreeksche Dievery is, en dat deeze Dame het goedvindt haare Kennissen van alle derzelver goede hoedanigheden te berooven, om de som van haare eigene te vergrooten. Voor zulk eene Dievery weet ik geen beter verschooning, dan het zeggen: „ Hy die bestoolen is, en het niet weet, „ laat hy des onkundig blyven, en hy is geheel niet bestoolen."

Dan het is blykbaar, dat, indien de Hooggevoelendheid van onszelven alleen ten gevolge hadt zulke ten toon spreidingen van ydelen Trots als alleen belachlyk mogen heeten, dezelve als

als zodanig mogten behandeld worden. Een vry flegter gevolg, egter, vrees ik, is in dit geval te duchten, en grypt maar al te dikwyls plaats. Ik meen eene gefchiktheid om anderen te benyden, de verdelgfter van geluk; als mede eene om anderen te bedillen, de moeder van duizend valschheden.

Nyd nu is eene drift, welke zo allengskens de ziel vermeestert, en die, eens daarin wortel gefchooten hebbende, met zo veel moeite uitgeroeid wordt, indien dit ooit gefchiedde; dat wy niet te zeer op onze hoede kunnen weezen tegen de eerfte bekruipingen, noch te dankbaar aan den zodanigen, die ons de bron daarvan aanwyst, en toont hoe deeze ons kan vermeesteren van eene zyde daar wy het minst verwagten. —— Wat Bedilzugt betreft, zonder in aanmerking te neemen dat deeze de onbevalligfte is van alle gefteltenisfen, komt dezelve het naast van alle aan hebbelyke valschheid. Een Bedilziek Man maakt zeldzaam zwaarigheid iets toe te voegen aan 't geen met de daad waar is; of, indien hy onderrigt worde dat 'er geen waarheid geheel is in het verhaalde geval, zal hy het noode laaten vaaren, en ftout zich tegen alle wederfpraak verzetten.

Een tweede flegt gevolg in de boven maate Hooggevoelendheid van zichzelven, en de daar aan verknogte hoedanigheid van Bedilzugt, is, dat wy allengskens zo geheel ons laaten wegfleepen om op de zaaken van anderen te letten, dat wy tyd noch genegenheid hebben om op onze eigene agt te flaan. — In de daad, men kan niet verwagten, dat, wanneer wy in 't gedrag van anderen zo veele byzonderheden aantreffen die ons gelegenheid verfchaffen om te zegepraalen, wy gereedlyk zullen aflaaten van zulk eene vermaakverfchaffende bezigheid. Vanhier is het niet te verwonderen, dat, wanneer wy nooit *in onszelven* zien dan om goed te keuren, en nimmer *na buiten* dan om te veroordeelen, onze wysheid in het een en het ander geval zeer twyfelagtig zal voorkomen aan het oog van hem, die zich in een ftand geplaatst vindt om onpartydig over beide te oordeelen. —— Mevrouw NEEMKWALYK, van eene zeer oude Familie, en die een groot aantal Verwanten heeft, is zeer verre gevorderd in de kunst om fout by allen te vinden, uitgenomen by zichzelve; en, dewyl haar rang haar den toegang geeft aan veele tafels, ontbreekt het haar nooit aan gelegenheid om haar Talent te werk te ftellen. Wat gisteren gebeurde is de ftoffe des gefpreks voor heden. Het Eetensuur was te vroeg of te laat gefteld; of, 't geen erger is dan beiden, zy kon op zulk een uur niet eeten. De Maaltyd was te ryklyk of te fchraal; een gedeelte ongaar, een gedeelte te gaar; de fchotels waren niet goed gefchikt, of werden te fchielyk afgenomen; 'er verliep te veel of te weinig tyds tusfchen de aanregtingen; het Naageregt was kostbaar, doch zonder fmaak in de keuze; het Gezelfchap was geheel

niet van haare verkiezing, en zy verwonderde zich dat *zekere Lieden* aan hun tafel *andere Lieden* vroegen, als zy wel wisten dat *sommige Lieden* in zulk Gezelschap niet verkoozen te zyn. —— De Koffy was slegt, de Thee koud; zy zou het nooit in de gedagten durven neemen om haar Gezelschap zulk een Avondmaaltyd op te disschen; om niet te spreeken van de Kaarten, die blyk droegen van meermaals gebruikt te zyn, en dat men om zeer klein geld speelde. —— Wanneer alle deeze byzonderheden hairfyn zyn uitgeploozen, krygen de Kleederen van het Gezelschap eene beurt, en niets kon men slegter bedenken. —— Nogthans, met al deeze bedreevenheid om misslagen by anderen te vinden, ziet Mevrouw NEEMKWALYK niet, dat haare eigene veel verbeterings noodig hebben, en dat zy het zelden onderneemt om anderen te overtreffen, zonder deswegen op haare Vrienden dubbel wraak te neemen.

Naardemaal het openbaar is, dat zulk eene gesteltenis, op Hooggevoelendheid gegrond, tot Nyd aanleiding geeft, is het zeer te verwonderen, dat een redelyk Schepzel eene drift botviert, niet alleen haatlyk in zichzelve, maar zo lastig voor den geenen die 'er zich door laat plaagen. —— Kon het goed gevoelen van onszelven, van 't geen wy doen, of wat wy bezitten, bepaald worden binnen behoorlyke perken; het zou misschien nu en dan zich lugt geeven door een weinig schadeloozen trots uit te dampen, doch in 't einde strekken om ons eene wel te vredenheid en vergenoegdheid te bezorgen; het zou onderstand aan den armen, en troost aan den vlytigen, verschaffen: en 'er valt geen twyfel aan, of veel redelyke opbeuring is 'er te ontleenen uit de beschouwing van den dikmaals ongelukkigen toestand der Ryken, der Magtigen, der Wellustigen, wanneer men dien vergelykt met den staat der zodanigen, die in eene vreed- en deugdzaame onbekendheid leeven, vry van de zorgen des Rykdoms, vry van de gevaaren der Wereldlyke Hoogheid, vry van de dwaasheden der Ligtzinnigheid. —— Maar, wanneer wy dit bedrog zo verre uitstrekken, dat wy ons eigen gevoelen ten maatstaf gebruiken van alles wat welvoegelyk is, zullen wy het niet laaten berusten by ons alleen belachlyk aan te stellen; maar, door een nydig, te onvrede en bedilzugtig, gedrag, onze leevensdagen verbitteren, en de rust van anderen stooren. En zulk eene gesteltenis loopt zo rechtstreeks aan tegen Geluksbevordering, dat wy, waar wy dezelve aantreffen, vast mogen stellen, dat wy de ongelukkige vereeniging zien van een zwak hoofd met een slegt hart. Geen Mensch is zonder grootschheid; doch grootschheid in kleine dingen, in zaaken die ons niet betreffen, is een zeker kenteken van gebrek in verstand.

Schoon wy opregt moeten bekennen, als wy ons eigen hart

onderzoeken, dat de meeste Menschen een veel hooger gevoelen van zichzelven hebben, dan zy verdienen, geloof ik nogthans, dat de nette uitgestrektheid van dat gevoelen, en hoe veel 'er van mag afgenomen worden, voor geen mensch te bepaalen valt.

Eenig licht kan hier over verspreid worden door aan te merken hoe de Menschen doorgaans gewoon zyn een Ongelyk, hun aangedaan, te schatten; in dit geval, men moet het bekennen, dwaalen zy zelden in het te laag te stellen. Het is dit Zelfbedrog, 't welk de Menschen zo gramstoorig maakt, wanneer 'er praatjes ten hunnen nadeele verspreid worden; in de Geregtshoven treffen wy keurlyke voorbeelden hiervan aan, in de schaden, welke de Klaager wegens eene Belediging opgeeft, 't zy deeze daadlyk of ingebeeld is. Deeze gaan dikwyls zo wyd en verre het Ongelyk te boven, dat 'er weinige gevallen zyn, waarin de Klaager voldoening erlangt geheel overeenkomstig met zyne verwagting. Ik herinner my een geval van een Heer, die een Boekdrukker in regten vervolgde, wegens de uitgave van een Libél, smaalende op zyn byzonder en openbaar Character. Hy begrootte het nadeel, hem toegebragt, op *Tienduizend Ponden Sterling*; maar zo wyd verschilde het gevoelen des Regters van 't geen hy wegens zichzelven dagt, dat hem niet meer dan *Honderd Ponden Sterling* werden toegeweezen: en misschien zou, indien ons denkbeeld van onze aangelegenheid en verdiensten kon gebragt worden tot een vraagstuk op deeze wyze te bepaalen, het dikwyls gebeuren, dat het honderdste gedeelte van onze verdiensten ons slegts werd toegekend.

Van Beledigingen spreekende, mag ik hier aanmerken, hoe het niet onaartig is op te merken, met welk eene greetigheid elk het Ongelyk, hem aangedaan, vergroot. Heeft hy door bedrog van anderen schade geleden, hy heeft meer geleden dan ooit iemand leedt; is hem schade door ongeluk overgekomen, dat ongeluk was het zeldzaamste 't geen ooit iemand trof. Zyne Kwaalen zelve geeven voedzel aan de drift van ydelen trots. Zyn Jicht was geweldiger, zyn Koorts gevaarlyker, zyn gebrooken Been bezwaarlyker te zetten, dan hy immer van een ander hoorde. Zo zeer zyn sommige Menschen 'er op gesteld om over dergelyke toevallen, hun overgekomen, uit te weiden, dat zy 'er groot vermaak uit ontleenen, en denken het aan anderen te schenken.

Zich te verbeelden dat de Wereld zich onzer zeer aantrekt, is geen ongemeen zwak uit Hooggevoelendheid hervoortkomende. Een Kruier vroeg zyn Medekruier, wat de *Wereld* van zyn aanstaand Huwelyk dagt? Deeze belangstelling in het gevoelen der Wereld is slegts eene soort van Gemaaktheid; want zeer weinige Menschen bekreunen zich, met de

ſtand, over het gevoelen der Wereld, in eenige zaak, welke zy met ernst begeeren; en de Wereld ſtaat in zo verre met hun op gelyken voet, dat zy nimmer eenige bezorgdheid ten aanziene van haar gevoelen toonen, zonder de kwelling van eene teleurſtelling.

Van alle Menſchen zyn Dichterlyke Minnaars 'er meest op geſteld, dat de *Wereld* deel neeme in het wel ſlaagen hunner Liefde. Zulks brengen zy tot het uiterſte, dat zy de onbezielde Schepping 'er in willen doen deelen. Slaagt zulk een Minnaar niet by zyne Schoone, dan moeten niet alleen de Vogels ophouden van zingen, maar de Zon niet meer ſchynen, de Rivieren niet langer ſtroomen, en de ruiſchende Beekjes droog worden, tot dat een lachje van zyne Beminde daaraan weder kragt geeve.

Over het geheel voegt het ons, wanneer wy een goed gevoelen van onszelven koesteren, even gunſtig van anderen te denken, die alle deeze verborgene hoedanigheden kunnen bezitten, uit welke onze Zelfbewondering ontſtaat.

Verſchil van begrippen en gedrag in kleine zaaken, is beneden de opmerking van een verſtandig Man, die zyne goedkeuring of beriſping bewaart voor bedryven, meer voegende aan de Waardigheid zyner Natuure, en belangryker voor zyn Geluk.

SPREUKEN.

Hy ſtelde veele Spreuken in orde.

PREDIKER.

Het moet een hooger Weezen zyn, 't welk de eergierige oogmerken der Menſchen *daar* paalen zet, waar het menschlyk vermogen ſchynt te kort te ſchieten.

Het is 't gewoone lot der Menſchen, zich zelven in grooten voorſpoed te vergeeten.

De Regter, die de leugen en het onregt lief heeft, is dikwyls magtiger dan de Monarch: want deeze grondt het goede op de Wetten; maar de andere grondt 'er het kwaade op.

Wanneer men onmagtig is om zyne Vrienden onmiddelyke hulp toe te brengen, doet men beter, zich, voor het oog der Waereld, onverſchillig jegens hen te gedraagen, en in ſtilte voor hun te werken.

Hy, dien het alles naar zynen wensch gaat, ziet de elendigen zo onverſchillig zuchten, als een verzadigde de armen honger ziet lyden.

Men moet zich beminnelyk gedraagen, wil men bemind worden.

De Natuur is met weinig, zeer weinig, te vreden; maar de behoeften der Weelde zyn onverzadelyk.

Een regtschapen Man blyft zich zelven altoos gelyk, lyd, zucht, en vergenoegt zich met de vrugten van zynen vlyt, hoe kleen zy ook mogen weezen, of met de gaven, die hem uit de hand der menschlievendheid en der grootmoedigheid toevloeijen.

Het is de albestierende Voorzienigheid, die het pad van den Worm op zyn blad, en de lotgevallen der Menschen in den kleenen cirkel van hun ydel leeven, aftekent.

Het is God, die het Zandje der Woestyne, even als den Waereld-bol, in weezen houd.

Het is die Voorzienigheid, die de goederen des geluks, met Wysheid, onder de menschen verdeelt.

Vergenoegdheid in ons lot is zo gelukkig, als betamelyk, voor Christenen; die gelooven, dat geen blind toeval, maar eene wyze Goedheid; ja een Vader, alles bestuurt.

Hoe kort is 's menschen leeven op deeze aarde! slegts een stofje op 't groote vak des tyds: de wind stuift het weg, en 't is niet meer! —— En wat is dit geheele tydvak, wat alle de Eeuwen der Waerelddduuring, by de Eeuwigheid, voor welke de menschen bestemd zyn?

Het is de Almagtige Schepper der Natuur, die, onder alle de verwisselende gedaanten der Waereld, onder alle de vermengde werkkragten der Natuur, de Waereld draagt door zyn Alvermogen, en zelfs geen schaduw van verandering kent.

De gansche Waereld, met alle haare Voortbrengzelen, zo wel daar, waar eeuwig Ys de Poolen omsluit, als daar, waar loodlynige straalen de getaande Bewooners verzengen, is een heerlyk, een verbaazend, Tooneel van Godlyke Grootheid.

De Mensch is veel grooter dan het voortreffelykste Dier; en al wat hem aan Lichaamskragten ontbreekt, kreeg hy dubbel in de grootheid en edelheid van zyne Ziel terug.

Wien kwam het, in de vroegere Eeuwen der Voor-Waereld, ooit in den zin, wanneer hy, hier en ginds, een trotschen Eik, als het cieraad des Wouds, als de aangenaame schuilplaats van den dartlen Wildzang, bewonderde, dat die Boom, en eene menigte van zyne ryzende Woudbroeders, eens dienen zoude, om duizende menschen over de schuimende golven te voeren, en nieuwe Waerelden op te spooren?

Wie vormde den Geest des Menschen? wie gaf hem vernuft, aandrift, moed? wie bestuurt zyne kragten, zyne keuze? Is het God niet, die de Aarde en haare Volheid voortbragt?

De voortgang van de wysheid in den menschelyken geest, en

en de langzaame ontwikkeling van zyne kragten, na te denken, is heerlyk.

Onzigtbaar is somwyl de eerste schakel van eene keten van gebeurtenissen, die in geene Eeuwen eindigt: het aldoorgrondend oog des onnaspoorlyke Wysheid overziet die reeds geheel —— zy begint die reeds te werken, en haar doel te ontwikkelen, wanneer wy, kortzigtige Weezens, nog naauwlyks eenen vlugtigen blik daar op werpen.

Dit leeven is toch kort, en zeer ras, met alle zyne moeite en kwellingen, doorgedroomd: lyden en vreugde wisselen elkander in deezen engen kring duizendmaalen af; en eerst buiten deszelfs grenzen is alles geruste en onstoorbaare genieting.

ô Goud! ongelukkig goed; bron van eindelooze rampen! Hoe veele onheilen hebt gy op de Waereld doen stroomen! hoe veele deugden hebt gy verslonden! hoe veele menschenleevens, oneindig by uwe waarde, als stof vernietigd! hoe veel wanhoop gebaard, en hoe weinig stil geluk aan uwen bezitter geschonken!

Hoe nietsbeduidend is de Verbeeldingskragt, door welke wy ons afweezende zaaken voorstellen! welk een begochelenden glans verspreid zy op genoegens, die wy niet genieten! doch by het genot verdwynt dezelve, en wy gevoelen dikwyls onze hevigste begeerte niet naar waardy beantwoord.

Wat spreid meer schoonheid over ons geheele lot, dan de bewustheid, dat wy getragt hebben aan onze bestemming te beantwoorden, en den God, die ons met weldaadigheid omringt, dankbaar en ootmoedig te dienen?

Ons naauw begrensd verstand kan zich geen denkbeeld maaken van de verschillende wyzen, op welke de alvermogende Liefde en oneindige Wysheid het geluk van redelyke Weezens, ja van elendige Menschen, bepaalen en bewerken kan.

De verwisselende tyd maakt geduurige veranderingen: hier breid hy uit, daar verwoest hy; hier schept hy leeven, daar dood; het eene geslacht gaat, het andere komt; tot eindelyk het geheele tooneel verdwynt, en dat voorby is vergeeten wordt.

Zeker is God rondom ons; en de straalen van zyne liefde en goedheid schitteren helder op al wat ons omringt.

Welk eene eindelooze weetenschap, en uitgebreide goedheid, moet dat Weezen hebben, dat ons zo geduurig weldoet —— zo Majestueus beheerscht: en dat, terwyl het daar boven millioenen van Waerelden verzorgt, evenwel de behoeften van onze Aarde niet vergeet; maar, door licht en donkerheid, door gloed en koelte, haare nooden vervult.

De Vorst en de Slaaf zyn beiden voor een eeuwig aanzyn bestemd; beiden zullen zy voor den Throon van God, den Richter der Waereld, verschynen: daar is de Slaaf geen Slaaf, de Vorst geen Vorst, meer; maar beiden zullen zy daar staan,

in denzelfden rang, om rekenschap van hun bedryf op deeze Waereld te geeven.

De *waaroms* hebben geen einde, als kortzigtige Menschen willen indringen in de regeering des Oneindigen ——— de genoegzaame rede van alles, wat wy op de Waereld zien gebeuren, is altyd die wyze en goede Wil, die zeker de beste is.

Van hoe veele kleene, zeer toevallige, omstandigheden kan onze deugd of ondeugd dikwyls afhangen! Eén blik kan ons ten Hemel verheffen, of ook neêrstorten in den Afgrond! Eene onaanmerkelyke kleinigheid is dikwyls de bron van eene daad die eeuwig berouwt, of ons de genoegens der braaven in onzen boezem stort!

Hoe aangenaam is het, in elke omstandigheid van ons leeven, Gods bewaaring op te merken! hoe liefderyk heeft zyn Vader-oog ons, in verscheidene gevallen ——— daar zelf, waar onbedagtzaamheid ons in gevaaren wikkelde ——— bewaard en gered!

V..

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Elk mensch behoort zich toe te leggen om bestendig de waarheid op te spooren. Deze pligt is onvermydelyk. ——— Dan hoe onagtzaam zyn wy veelal in denzelven; want, behalven dat 'er zeer veelen zyn die de leugen boven de waarheid beminnen, vindt men ook een groot aantal menschen, die, door eene onvergeeflyke onagtzaamheid en onverschoonlyke flordigheid, zich de moeite niet eens geeven, om de waarheid, als ze met eene menigte bykomende omstandigheden omzwagteld is, uit de duisternis in het licht te brengen. ——— Terwyl 'er daarenboven nog veele anderen zyn, welke zich met de enkele schaduwe vergenoegen, waanende dat zy de waarheid hebben opgespoord. ——— Hoe noodzaakelyk is het dierhalven niet, dat elk mensch zyn oordeel wel gebruike, en alles wikke en weege, voor hy tot een dadelyk besluit kome. Het is niet noodig dat men aan alles twyfele; 'er zyn waarheden die zich naakt openbaren: maar men mag gerust zo lang twyfelen, tot dat de waarheid zich klaar vertoont, en het tegenovergestelde eene volkomen tegenzeggelykheid insluit.

Ziet men niet den meesten tyd, dat de grootste Snoevers de elendigste Knoejers zyn? ——— Veelal zyn die groote bazen in de vertooning, kinders in de uitvoering. ——— Schreeuwers zyn nooit mannen van naam; zy halen alles op, en geen eerlyk man zouden zy met rust laten, indien zy 't maar

zo

zo ver konden brengen, om hem moeite aan te doen, of den voet te ligten. —— Dan hy, die eenen anderen uit den weg zet, behoort die zich zelven niet eerst nauwkeurig te bekyken, of hy niet zo veel kwaads bezit, dat hy nog eer behoorde uit den weg gezet te worden, dan hy, dien hy den voet geligt heeft?

Is 'er wel hatelyker ondeugd, dan de Ondankbaarheid? —— een hatelyker misdaad, dan die van snoode Ondankbaarheid? Ontvangen weldaden te vergeeten, niet te erkennen, is waarlyk snood, en onvergeeflyk. —— Dan hoe hoog klimt zo eene misdaad van Ondankbaarheid, wanneer men zyne Weldoeners vervolgt, en dezelve op alle mogelyke wyzen poogt te bederven! Dit is eene snoodheid welke het menschdom onteert. —— Dan hoe veel snooder zyn zulke bedryven nog niet, wanneer die vallen in Christenen —— in Menschen die den naam dragen van Hem, die de Weldadigste en *Dankbaarste* was, die immer op dezen Aardbol geleefd heeft!

De Mensch is gevormd tot zeer edele einden. De groote Schepper van 't Geheelal heeft iet schoons, iet groots, bedoeld met de vorming van redelyke Wezens. —— Wat zou het schoone in de Natuur zyn, indien 'er geene verstandige Wezens waren om hetzelve op te merken? Waartoe zou de gansche Schepping dienen, indien ze alleen daar gesteld ware, zonder dat 'er Menschen waren om de grootheid van 't geschapen-Al te bewonderen? —— Dan hier uit kan men ook de bestemming van den Mensch gereedlyk opmaken: deze moet zyn, dat hy het zich voor zyne edelste bezigheid stelle, zich te verlustigen in de Werken van zynen Maker —— zich te oefenen in de Werken van den grooten Schepper, en zich vooral dankbaar te gedragen jegens zynen algoeden Weldoener, die hem met duizend weldaden overlaad, welke met Ondankbaarheid te veronagtzamen de snoodste en onvergeeflykste aller wanbedryven moet gerekend worden.

Als men 't zal zeggen zo als 't in waarheid is, heeft dan een ieder niet genoeg te doen met zich zelven, zonder zich met eens anders zaken te bemoeijen? —— Dan, is 't niet om te verwonderen? de meesten bemoeijen zich veelal meer met anderen, dan met zich zelven. —— Schoon ieder werks genoeg vind om zyn eigen Tuintje van onkruid te zuiveren, gaat hy nogthans den meesten tyd wieden in eens anders. —— Het is eene verkeerdheid, en, als men 't met den regten naam zal noemen, zo als het waarlyk verdient genoemd te worden, is 't eene onverschoonlyke dwaasheid, by anderen werk te gaan zoeken, als men t'huis de handen zo vol heeft, dat 'er meer te doen valt dan men af kan.

C. v. D. G.

VOOR-

VOORBEELD VAN EEN VERBAAZEND GEHEUGEN IN DEN HEERE LA MOTTE.

By het leezen der Lykreden van den Hoogl. VAN SWINDEN op den ons, helaas! te vroeg ontrukten Hoogl. NIEUWLAND, zullen veelen, met ons, versteld staan op de veelvuldige daar bygebragte voorbeelden van zyn ongemeen vlug en sterk Geheugen, en moeite vinden om zich daar mede gelyk staande voorbeelden te herinneren. Wy vonden 'er een opgetekend 't welk ons zeer trof, en hier in bestond.

De Heer LA MOTTE, Maaker van verscheide Tooneelstukken en Operas, alsmede de Vertaaler van HOMERUS in *Fransch* Heldendicht, stak in dit wonderbaar vermogen uit, en gaf 'er het volgend blyk van.

Een jong Treurspeldichter las hem een nieuwlings vervaardigd Treurspel voor. Hy hoorde het geheele Stuk met een zigtbaar genoegen. Hy verzekerde den Dichter, dat het Stuk uitneemend was, en hy 'er voor instondt, dat het op 't Tooneel zeer voldoen zou; maar voegde 'er by: —— „ Gy hebt u „ aan eene kleine Letterdievery schuldig gemaakt. —— Ten „ blyke hier van zal ik het tweede Tooneel des vierden „ Bedryfs uws Treurspels voor u opzeggen." —— De jonge Dichter verzekerde hem, dat hy mis hadt, dewyl 'er geen een enkele regel, uit een ander ontleend, in het geheele Treurspel voorkwam.

LA MOTTE hervatte: „ Ik heb niets gezegd dan 't geen „ ik kan bewyzen." —— En hierop herhaalde hy dit geheele Tooneel, met de volkomenste gelykheid van woorden, en met zo veel vuurs, als of hy zelve de Maaker van het Stuk geweest ware.

Die zich 'er by tegenwoordig bevonden, zagen elkander met de hoogstgaande verwondering aan. De jonge Dichter was geheel verslaagen, en verlegen wat 'er van te maaken.

Toen LA MOTTE zich eenigen tyd vermaakt hadt met hunne verwonderende verlegenheid, verzogt hy den Vriendenkring, dat zy hunne bevreemding zouden afleggen; en, zich tot den Dichter wendende, was zyn woord: „ Het „ Tooneel, 't geen ik opgezegd heb, is zo zeker uw ei„ gen werk, als het overige des Treurspels; maar het „ kwam my zo schoon en treffend voor, dat ik niet kon „ nalaaten, 't zelve van buiten te leeren, onder uw voor„ leezen."

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE UITWERKZELS DER WEELDE OP DEN GODSDIENST.

(Overgenomen uit WILLIAM FALCONER's *Remarks.*)

Ten Vervolge van de Proeve, *hier boven, bl.* 293, *enz.*

Wy zyn in onze *Proeve* gevorderd tot het laatste en niet min gewigtig gedeelte; om naamlyk het oog te vestigen op de *Uitwerkzels der Weelde op den Godsdienst.*

Het kan niet in twyfel getrokken worden, dat elke soort van Ondeugd nadeelig moet weezen voor den Godsdienst in 't algemeen; en, daar Weelde met den stempel van Ondeugd gemerktekend is, kan het niet missen of dezelve moet den Godsdienst hoogst nadeelig weezen. Maar verschillende soorten van Ondeugd werken op den Godsdienst op eene verschillende wyze; en de byzondere uitwerkzels van deeze soort zyn hier het voorwerp onzes onderzoeks.

Eene groote overmaat van Weelde en Ongebondenheid dunkt my allernaauwst vereenigd te zyn met Ongodsdienstigheid en Versmaading der Godheid. — ATHENÆUS vermeldt, dat de *Cretensen*, toen zy hunne spaarzaame en gemaatigde Leevenswyze verlieten, en zich overgaven aan Weelde en Buitenspoorigheid, ongebonden, heiligschendend, en geneigd werden om de voorwerpen van den Godsdienst te veragten (*).

EPICURUS zelve, de groote Voorstander van zinnelyk Vermaak, oordeelt CICERO dat naauwlyks iets van het Be-

(*) ATHENÆI, Lib. XII. p. 523.

Bestaan eener Godheid geloofd hebbe; en dat hy alleen de Goden in zyn Stelzel van Wysbegeerte liet blyven, uit vrees van den *Atheneren* aanstoot te zullen geeven (*): EPICTETUS klaagt, dat EPICURUS der Jeugd eene Verfmaading der Goden hadt ingeboezemd: DIONYSIUS HALICARNASSENSIS (†) en MINUTIUS FELIX (‡) zagen de Stellingen van deezen Wysgeerigen Aanhang voor Godlochenend aan.

Soortgelyke Leeringen zyn, in de tegenwoordige Eeuwe, beweerd door verscheide Schryvers, wier Stelzels van Zedekunde zeer naby ten vollen overeenstemden met het Leerstelzel van EPICURUS.

Het getal, nogthans, der zodanigen, zelfs onder de Voorstanders van den Wellust, die volstrekt het Bestaan der Godheid gelochend hebben, is niet zeer groot; doch hun Stelzel is daarom weinig min bedorven; dewyl zy der Godheid zulke haar geheel onwaardige Eigenschappen toeschryven. LUCRETIUS, zyn' Leermeester EPICURUS volgende, stelt den Almagtigen voor als geheel ontbloot van alle bezorging der menschlyke zaaken, en volstrekt geen agt slaande op de verdiensten hunner goede daaden, of met mishaagen over hunne snoodheden vervuld (§). Dit gevoelen wordt door PLATO, met regt, even onteerend voor de Goden gerekend, als de volstrekte verlochening van hun Bestaan. Zodanige begrippen strookten volkomen met de denkbeelden van Gelukzaligheid door de *Epicuristen*

(*) *Quanquam video nonnullis videri Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisse Deos, re sustulisse.* De Nat. Deorum, Lib. I. §. 116.

(†) Lib. II, C. 67.

(‡) Octav. C. XIX.

(§) *Omnis enim per se Divum natura necesse est*
Immortali ævo summa cum pace fruatur,
Semota ab nostris rebus, sejunctaque longe;
Nam privata dolore omni, privata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.

LUCRETII, Lib. I. l. 57, &c.

Een dergelyk denkbeeld, over de Natuur der Goden, wordt door CICERO aan de *Epicuristen* toegeschreeven. *Epicurus monogrammos Deos, & nihil agentens commentus est.* De Nat. Deor. Lib. II. §. 85.

aan omhelsd, als bestaande in rust en gemak; en schreeven zy, uit dien hoofde, zodanige hoedanigheden aan de Goden toe. In dit geval, zo wel als in andere, heeft EPICURUS veele Naavolgers gehad onder de hedendaagsche Wysgeeren.

De Stoffelykheid der Godheid is desgelyks eene Eigenschap, zeer natuurlyk daar aan toegeschreeven door de Voorstanders van den Wellust. Dit was het denkbeeld van EPICURUS, wiens oogmerk strekte om de Godheid zo veel mogelyk te vernederen, en is in laater tyden in *Engeland* op nieuw voorgesteld.

De Leerstellingen en Beginzels, zo van Godsdienst als van Zedeleere, zyn even zeer bedorven door Weelde en Zedebederf. Ik zal het my hier niet onderwinden, alle de gevallen, waarin zulks plaats gegreepen heeft, op te haalen; maar my, met eenige voorbeelden by te brengen, vergenoegen.

Een deezer, welke men, in laateren tyde, omhelsd heeft, was, dat 'er niets Goed of Kwaad is, dan het geen voorgeschreeven, of verboden, wordt door stellige Wetten; en dat de Vrees voor Straffe het eenig bedwangmiddel ware voor 's Menschen geest (*). Beide deeze Stellingen waren die van EPICURUS (†), en zyn, zints zynen tyd, omhelsd door zyne Naavolgers. —— De ongerymdheid van de eerste deezer Stellingen is geestig doorgestreeken door MONTESQUIEU (‡); terwyl de godloosheid en slegte gevolgen daarvan voor de Zedelykheid, in voorigen tyde, der opmerkinge niet ontglipten.

Eene andere Leer, die de allerslegtste gevolgen na zich sleepte voor de Zeden en den Godsdienst, en onmiddelyk door de Weelde wordt ingeboezemd, is, dat Vermaak, en wel lichaamlyk Vermaak, het hoogste goed oplevert; en dat de goedheid van elk ding door deezen maatstaf moet worden afgemeeten. Dit was het gevoelen van EPICURUS oudtyds (§); en wordt hy, uit deezen hoofde, on-

(*) De Legibus, Lib. X.

(†) PLUTARCH's Morals, tegen COLOTES den *Epicurist*.

(‡) Spir. of Laws, B. I. Ch. I.

(§) *Hoc Epicurus in voluptate ponit, quod summum bonum esse vult summumque malum dolorem.* CICERO de Finib. bon. & mali, Lib. I. §. 45. —— *Philosophos Epicureos omnes res, quae sunt homini expetendae voluptate metiri.* CICERO in Pisonem, §. 54. Zie ook ATHENAEI, p. 103, 546. EPICTET. B. I. Ch. 20. §. 1.

onder andere, te regt beschuldigd als een Bederver van Zeden en Godsdienst beide.

Het is hoogstwaarschynlyk, dat de Apostel PAULUS het oog hadt op de Stellingen van deezen Wysgeerigen Aanhang, wanneer hy ophaalt, en met zo veel strengheids berispt, den Grondregel, zo zeer by hun in zwang, om het tegenwoordig oogenblik te genieten, en in 't genot van louter zinnelyk Vermaak door te brengen (*); bovenal dit in 't eeten en drinken te zoeken, waaraan de *Epicuristen* in de hoogste maate overgegeeven waren (†).

De slegte gevolgen van deeze en andere Stellingen der *Epicuristen* op de Zeden en den Godsdienst in 't algemeen, worden zeer sterk aangeduid en ten toon gesteld door veelen der oude Schryveren. POLYBIUS vermeldt ons, dat het niet gelooven in eenen Toekomenden Staat, eene der Stellingen door hun beweerd, de *Grieken* in zulk eene maate bedorven hadt, dat men geene zekerheid altoos kon hebben om op hunne Eerlykheid te vertrouwen (‡). — EPICTETUS berispt denzelfden Wysgeerigen Aanhang, dat dezelve der Jeugd geleerd hadt, de Goden te veragten, de Regtvaardigheid te versmaaden, geen gevoel van Schaamte te hebben, Ouder- en Kinderpligten te versmaaden, en alle de Betrekkingen die Menschen aan Menschen verbinden. Dievery was by hun geen voorwerp van afkeuring, dan in zo verre dezelve voor ontdekking bloot stondt. Met één woord, deeze beginzels, daar zy alle soorten van misdryven aanmoedigen, worden door EPICTETUS te regt uitgekreeten als verwoestend voor alle Deugd (§).

De oude *Romeinen* begreepen ten vollen de slegte gevol-

(*) *Laat ons eeten, laat ons drinken: want morgen sterven wy.—Dwaalt niet. Kwaade Zamenspraaken bederven goede Zeden.* 1 Cor. XV: 32, 33. —— EPICTETUS gebruikt bykans dezelfde uitdrukkingen, als hy, van de *Epicuristen* spreekende, zegt: „ Indien deeze dingen zodanig zyn, leg u neder om te slaapen, en lei een leeven 't geen gy uzelven waardig keurt; „ het leeven van een kruipend Dier. Eet en drink, en voldoe uwen lust by de Vrouwen; wees gerust." EPICT. B. II. Ch. 20.

(†) ATHENÆI, Lib. III. p. 101.

(‡) POLYB. B. VI. extr. 3. Ch. 2.

(§) EPICTET. B. II. Ch. 20. §. 4. B. III. Ch. 7. §. 1. B. III. Ch. 7. §. 2.

volgen der Leerstellingen van de *Epicuristen*, ten opzigte van den Godsdienst. FABRICIUS wenschte, dat PYRRHUS en de *Samnieten* de begrippen deezes Aanhangs, wegens de Goden, zouden aankleeven, zo lang zy in Oorlog waren met de *Romeinen*. Hunne denkbeelden, wegens de Natuur van de Godheid, en de nuttigheid van den Godsdienst voor het Welzyn en den Voorspoed eens Burgerstaats, waren rechtstreeks aangekant tegen die deeze Wysgeeren omhelsden. DIONYSIUS HALICARNASSENSIS schryft de meeste rampen, welke het Gemeenebest overkwamen, toe aan de Godloosheid en Veragting der Goden, ten dien tyde heerschende; en hy gewaagt uitdruklyk, dat de Deugd, waar op de *Romeinen* zich het meest lieten voorstaan, welke bestondt in de stipte waarneeming der openbaare trouwe, grootendeels moest toegeschreeven worden aan de Godsdienstplegtigheden door NUMA ingesteld, welke, naar aanmerking van dienzelfden Schryver, niet konden missen dezelfde trouwe te wege te brengen in 't gedrag van byzondere Persoonen (*). —— Deeze gevoelens strekten zeer om dat Volk met eenen afkeer te vervullen van dien Wysgeerigen Aanhang, welke laage begrippen van de Goden inboezemde, en dezelve beschreef als zich niet bemoeiende met den Menschen bedryven.

De gemelde DIONYSIUS wil, uit deezen hoofde, den naam van Wysgeeren aan de *Epicuristen* niet toekennen, en spreekt van hun met de verregaandste veragting en verontwaardiging (†). De voortplanting van dien Aanhang, omtrent den tyd der slooping van het Gemeenebest, wordt door MONTESQUIEU gehouden voor een der groote oorzaaken van deszelfs val, als strekkende om die indrukken van Godsdienst, welke de wysheid haarer Grondvesteren ingeplant hadt, te ontwortelen; en die, zo lang zy bestonden, de beste zekerheid opleverden voor de regtmaatigheid in gedrag en handelingen (‡).

Ter

(*) DIONYS. HALIC. B. II. Ch. 75. LIVII, doorgaande, en VAL. MAX. ad init.

(†) Grandeur & Declination of the Roman Empire. Ch. 10.

(‡) Polit. Discourses on the first Decad of Livy, B. I. Ch. 2. EPICURUS betoonde geen Eerbied voor de Goden door het toebrengen van Offeranden. ATHENÆI, Lib. IV. p. 179.

Ter nadere staaving van dit begrip mogen wy aanhaalen het getuigenis van MACHIAVEL, dien niemand onder de Bygeloovigen zal rangschikken. „Het is noodzaaklyk," zegt die Schryver, „voor alle Staatsbestuurders, 't „zy Koningen, 't zy Gemeenebestregeerders, die hunne „Regeering vast en geheel wenschen te bewaaren, zorg „te draagen, dat, boven alle dingen, de Godsdienst in „de hoogste waarde gehouden worde, en de Plegtigheden van denzelven ongeschonden blyven; want 'er is „geen zekerder vooruitzigt van den aanstaanden val eens „Burgerstaats, dan dat men den Godsdienst verwaarloosd en veragt ziet." „En," voegt hy 'er nevens, „het invoeren van den Godsdienst, door NUMA, was „eene der hoofdoorzaaken van *Rome's* Grootheid en Geluk."

Weelde en Zedebederf hebben bykans juist dezelfde uitwerkzels heden ten dage voortgebragt, als in ouden tyde, op de beginzels van Godsdienst. EPICURUS is bykans even zeer de Leidsman, zo in bespiegeling als in beleeving, in *Engeland*, als voorheen in *Griekenland*, by de Volgers der Weelde; en LUCRETIUS verschaft redenen en geloof, of liever het gebrek aan beide, met even gunstigen uitslag in *Engeland* en *Frankryk*, als voorheen in *Griekenland* en *Italie*. —— Hoe veel de minagting, welke men heden ten dage in *Engeland* betoont voor al het uitwendige van den Godsdienst, de even bygebragte aanhaaling uit MACHIAVEL zal regtvaardigen, zal de tyd leeren.

De Onsterflykheid der Ziele, en een Staat van Beloonning of Straffe naa dit Leeven, is eene Leerstelling, die, hoe algemeen ook onder het Menschdom, in 't gros beschouwd, myns bedunkens, altoos door de Voorstanders van Weelde en Zedebederf tegengewerkt werd.

Oudtyds gelieten zich de Leerlingen van EPICURUS, alle denkbeelden, een Toekomend Leeven betreffende, te veragten (*); schoon het my twyfelagtig voorkomt, of zy

(*) *Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus*
Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo.

LUCRETII, Lib. III. l. 37, 38.

Claudicat Ingenium, delirat Linguaque, Mensque,
Omnia deficiunt, atque uno tempore desunt.

Er-

hy het voorwitzigt van 't zelve geheel konden wegweeren. LUCRETIUS zelve, daar hy zich voordoet als dit denkbeeld belachende, en zegt het uit te rooijen, schynt te belyden, dat de bewustheid daarvan natuurlyk is aan den Mensch (*), en gereed om boven te komen, op die tyden, wanneer de tugtiging des tegenspoeds den trots en de bedwelming des voorspoeds verminderd, en den Mensch aan zich zelven wedergegeeven, heeft. Dit geeft een sterk vermoeden, als men 't wel opmerkt, dat de bedenkingen, welke in deeze bedaarde oogenblikken bovenkomen, op waarheid en natuur gegrond waren.

Hedendaagsch Ongeloof heeft, in dit geval, zo wel als in veele andere, de voetstappen der oude *Epicuristen* gedrukt; en de Vernietiging der Ziele, naa den dood des Lichaams, wordt thans zo wel voor eene Leerstelling gehouden, onder de Voorstanders des Ongeloofs heden ten da-

Ergo dissolvi quoque convenit omnem Animali
Naturam, ceu fumus in altas aëris auras:
Quandoquidem gigni pariter, pariterque videmus
Crescere, & (ut docui) simul ævo fessa fatiscit.

Ibid. l. 454, &c.

(*) *Nam, quod sæpe homines morbos magis esse timendos*
Infamemque ferunt vitam, quam Tartara leti;
Et se scire Animique naturam sanguinis esse;
Nec prorsum quicquam nostræ rationis egere:
Hinc licet advertas animum, magis omnia laudis,
Aut etiam Venti, si fert ita forte voluntas,
Jactari causa, quam quod res ipsa probetur.
Extorres iidem patria, longeque fugati
Circumspectu ex hominum, fœdati crimine turpi,
Omnibus ærumnis affecti denique vivunt:
Et quocunque tamen miseri venere, parentant,
Et nigras mactant pecudes & Manibus divis
Inferias mittunt: multoque in rebus acerbis
Acrius advertunt animos ad Religionem.
Quo magis in dubiis hominem spectare periclis
Convenit, adversis in rebus noscere qui sit.
Nam veræ voces tum demum pectore ab imo,
Ejiciuntur, & eripitur persona, manet res.

LUCRETII, Lib. III. l. 41, &c.

dage, als zulks immer geschiedde door METRODORUS of LUCRETIUS (*).

Misschien zou men zich verbeelden, dat Godsdienstvervolgingen weinig of geen plaats zouden vinden by een slag van Lieden, die geheel niet gehegt zyn aan eenige Begrippen of Leerstellingen; die hun best doen om de verpligtingen, daar uit spruitende, het onderst boven te werpen, en die banden te verbreeken, door welken de invloed van den Godsdienst onder het Menschdom bewaard blyft. Maar ik geloof niet, dat de Ondervinding borg staat voor de Stelling, dat zy, die zich gelaaten den Godsdienst te veragten, de meeste Verdraagzaamheid in hunne beginzelen betoond hebben.

EPICURUS zelve, gelyk CICERO ons berigt, maakte geene zwaarigheid om de zodanigen, die van hem verschilden in Wysgeerige begrippen, ook van weinig aangelegenheids, te veragten en te mishandelen (†); en ARI-

(*) Was het noodig ons papier te vullen met aanhaalingen, ten bewyze hier van strekkende, uit hedendaagsche Schryvers, het zou gemaklyk vallen ze in grooten getale by te brengen. Maar, als een staal van 't algemeen gevoelen, zal ééne plaats volstaan kunnen, gekoozen uit een Dichtstuk 't geen men veronderstelt geschreeven te zyn door een Schryver van den hoogsten Rang, en uitgegeeven in een Boek met Fransche Dichtstukken, getyteld: *Oeuvres du Philosophe de Sans-Souci.* De algemeene strekking van dit Dichtstuk is om het denkbeeld van de Onsterflykheid der Ziele in wanagting te brengen.

De l'advenir, cher Keith, jugeons par le passé:
Comme avant que je fusse il n'avoit point pensé,
De même après ma mort, quand toutes mes parties
Par la corruption seront anéanties,
Par un même destin il ne pensera plus;
Non, rien n'est plus certain, soyons-en convaincus.

(†) *Epicurus Aristotelem vexaverit contumeliosissime; Phædoni Socratico turpissime maledixerit, Metrodori sodalis sui, fratrem Timocratem, quia nescio quid in philosophia dissentiret, totis voluminibus conciderit, in Democritum ipsum, quem secutus est fuerit ingratus. Nausiphanem, magistrum suum, a quo nihil didicerat tam male acceperit.* —— CICERO de Nat. Deor. Lib. I. §. 128, 129. —— Het zelfde Character van deeze Secte wordt ons opgegeeven door PLUTARCHUS, in zyne Verhandeling

ARISTOPHANES, die 'er voor uitkwam dat hy allen Godsdienst bespotte (*), was de voorbaarigste in openlyk SOCRATES door te stryken wegens het lasteren van de Goden zyns Lands. De Stad *Athene* was, ten tyde der Regtshandelinge van SOCRATES, ten hoogsten toppunt van Zedebederf opgesteegen, en boodt den even charactermaatig aangeduiden ARISTOPHANES openlyk de hand. Dit Volk weifelde nogthans niet, om SOCRATES, uit hoofde van zyne Godsdienstbegrippen, ten dood te veroordeelen.

Soortgelyke voorbeelden verschaft ons de *Romeinsche* Geschiedenis. Het blykt in geenen deele, dat NERO, DOMITIANUS, of MAXIMINUS, Vervolgers der *Christenen* waren uit verknogtheid aan, of yver voor, hun eigen Godsdienst. Meer waarschynlyk lieten zy zich aandryven door hun eigen aangeboorene wreedheid, door hun dwinglandschen trots, en de verontwaardiging, gaande geworden door het vermoeden, dat eenigen Leerstellingen aankleefden, door hun niet gewettigd, of eenige Magt erkenden, welke uit die bron niet voortkwam. —— Het is desgelyks niet onwaarschynlyk, dat de Deugden zelve der Vervolgden een beweegmiddel opleverden tot vermeerdering der wreedheid, uit hoofde van het stilzwygend verwyt, 't welk de strydigheid tusschen hun gedrag hunnen Vyanden baarde; en, gelyk de *Atheners* met betrekking tot SOCRATES, verkoozen zy die Deugd te verdelgen, welke zy niet genegen waren te volgen (†).

De

ling tegen CLOTES den *Epicurist*; en door ATHENÆUS, Lib. III. p. 103.

(*) ARISTOPHANES bewerkte, dat alle vreemde Goden uit *Athene* verbannen werden. CICERO de Legib. Lib. II. §. 66.

(†) Gy brengt my ten dood, sprak SOCRATES tot de *Atheners*, een zwaarder straffe zal u overkomen, onmiddelyk na mynen uitgang, dan gy my hebt aangedaan. Gy doet dit, verbeeldende uzelven te ontheffen van reden te geeven van uw gedrag; maar ik zeg u voorshands, hierin zult gy mistasten. Indien gy u verbeeldt, dat het uitdelgen van zodanige persoonen de rechte weg is om u te bevryden van de straffe, welke op een slegt doorgebragt leeven volgt, vel gy een zeer verkeerd oordeel; want deeze handelwyze is zo wel onuitvoerlyk als oneerlyk: maar eene andere, allerpryzenswaardigste, staat voor u open; en dit is, anderen, die u be-

 straf-

De zodanigen onder de Keizers, wier verkleefdheid aan den Godsdienst, welken zy beleeden, blykt het opregtst geweest te zyn, en wier zedelyk Character het navolgenswaardigst was, betoonden zich minst ter Vervolginge geneigd. TRAJANUS schynt eenen afkeer gehad te hebben van de Wreedheden, ten zynen tyde aan de *Christenen* gepleegd (*); HADRIANUS blykt nog meer gestoord geweest te zyn over deeze strenge maatregelen (†): ANTONINUS PIUS droeg den *Christenen* een goed hart toe (‡); en MARCUS AURELIUS liet een Bevelschrift ten hunnen voordeele uitgaan, 't geen nog in weezen is (§). Deeze Keizers, die de minste reden hadden, om te denken, dat hun zedelyk Character, by vergelyking, zou lyden, betoonden zich het minst navyverig omtrent de Aanhangers van den Christlyken Godsdienst.

He-

straffen over uw gehouden gedrag, niet uit den weg te ruimen, maar uw leeven te verbeteren, en het hun onmogelyk te maaken u deeze ongemaklykheid te veroorzaaken. PLATO's Verdediging van SOCRATES.

Waarheid, Deugd, en Braafheid des leevens, (zegt MAXIMUS TYRIUS, in zyne Verdediging van SOCRATES, dat deeze zich voor zyne Regters niet verantwoordde,) vorderen andere Regters, andere Wetten, andere Voorstanders, dan daar hy mede te doen hadt. Aan bovengemelde hoedanigheden wordt doorgaans eenig ontzag en eere beweezen. Doch, dewyl te *Athene*, ten dien tyde, deeze Deugden in geene agting waren, wat voordeel zou het pleit daar voor SOCRATES te wege gebragt hebben? Hadt hy zyn leeven willen behouden, hy moest eenen anderen weg hebben ingeslaagen. Hy moest, te zyner verdediginge, minder bezorgd geweest zyn om zyne eigene onschuld te bewyzen, dan om zyne Beschuldigers in 't byzonder, en het Volk in 't algemeen, aanstoot te geeven, door het veroordeelen hunner Ondeugden. Hy moest ter zyde gelegd hebben het Character van een streng en onverzettelyk Zedemeester, die zyn hof by niemand maakte door vleitaal, onderwerping, of laage kruipery; maar die vryelyk de Zeden, de Leevenswyze, de Geaartheid en Ondeugden, van een ieder bloot lag. MAXIMUS TYRIUS, Dissert. XXXIX.

(*) PLINII, Epist. Lib. X. Ep. 98.
(†) XIPHILIN. Epitom. Dion. Lib. LXX.
(‡) Ibidem XIPHIL.
(§) EUSEBII, Lib. IV. C. 13.

Heden ten dage kunnen wy ook waarneemen, dat de Begunstigers van Ongodsdienstigheid en Godverzaakerye niet min yveren om hunne Leerstellingen voort te zetten, dan de Voorstanders van Godsdienst en goede Zeden. Iemand zou zich ligt verbeelden, merkt de Heer ADDISON op, dat deeze Lieden, schoon zy in alle andere opzigten te kort schieten by hun die Belydenis van den Godsdienst doen, hun ten minsten zouden overtreffen in deeze byzonderheid, en ontheven zyn van dien eenigen misslag, welke uit eenen onberaaden Godsdienst-yver voortspruit. Doch, in tegendeel, wordt Ongeloof en Zedeloosheid door hun voortgeplant met zo veel drifts en stryds, verontwaardigings en woede, als of 'er de behoudenis des Menschdoms van afhing (*).

Deeze onbestaanbaarheid in gedrag levert een sterk vermoeden op, dat die Lieden niet ten vollen overtuigd zyn van de Leer, welke zy voorstaan. Een Man, die vermoedt, dat de gevoelens, welke hy wenscht te gelooven, ongegrond zyn, verlangt een aantal op zyne zyde te krygen; dewyl dit aantal dient om zyne vrywillige begogeling te versterken. Elke Aankomeling, dien hy maakt, is, als 't ware, een nieuw bewys om zyn Geloof te onderschraagen. Het doet hem denken, dat zyne Beginzels de Overtuiging met zich brengen, en schynen hem te meer waarheid, dewyl hy ontdekt, dat ze zo wel met de begrippen van anderen, als met zyne eigene, zamenstemmen.

Zodanig zyn, onder veele andere, de Uitwerkzels van Weelde en Zedebederf onder het Menschdom, ten aanziene van de in deeze *Proeven* behandelde onderwerpen. Indien de redenkaveling, hier gevoerd, juist is, zullen Weelde en Zedebederf bevonden worden nadeelig te weezen voor de Menschlyke Natuure in alle opzigten, en bovenal voor de Verstandlyke en Zedelyke Vermogens.

(*) Spectator, [*Eng.*] No. 185.

AAN-

AANMERKINGEN OVER DEN DOLLEN HONDS-BEET. Briefswyze medegedeeld door Dr. WHITE aan Dr. LETTSOM, te *Londen*.

In de laatst verlopen negen Maanden zyn 'er, in de omliggende Dorpen, een verbaazend aantal Honden dol geworden, geduurende welken tyd ik het ongeluk gehad heb, om door verscheide persoonen, die gebeten waren, geraadpleegd te worden. Zeven deezer ongelukkige voorwerpen waren gebeten door Honden die niet getergd waren, en waarin zich alle tekens van dolheid vertoonden. Drie derzelven raadpleegden my niet voor den derden dag, twee anderen op den tweeden dag, en de twee overigen weinige uuren, nadat ze gebeten waren. Nog drie anderen, die my ook om raad vroegen, waren door een dolle Koe gebeten. Alle deeze, twee alleen uitgezonderd, heb ik het beledigde deel geheel doen uitsnyden, de wonden uitwasschen eerst met koud en naderhand met warm water, en de oppervlakte met het *causticum lunare* laaten aanraaken, en ik hoop, dewyl 'er reeds een geruime tyd verlopen is, dat zy buiten gevaar zullen zyn.

Een der twee overigen was, omtrent agt Maanden geleden, in de palm en het bovenste der hand gebeten, aan wien ik daarom zoo veel van 't gewonde deel liet uitsnyden als veilig geschieden kon; doende vervolgens de wond twee uuren lang met koud en warm water uitwasschen: aan deezen had men geen uiterlyk middel aangewend, vóór dat hy by my kwam, en dit was de derde dag na het ongeval. Ook deeze persoon is volmaakt gezond en wel gesteld. De andere man was door de Koe in den top van den vinger door den nagel heen gebeten, waarom ik meende te kunnen volstaan met hem het eerste lid van deezen vinger te doen afzetten.

Het is nu meer dan vyf Maanden geleden, dat men my raad vroeg over een Veulen, dat vyf dagen te voren door een dollen Hond in het linker neusgat gebeten was; ik vond het gebeten deel zeer gescheurd, en liet het geheel uitsnyden, zonder 'er meer aan te doen. Het Dier is thans nog zeer wel. Een schoon Paard, een Koe en twee Biggen werden door denzelfden Hond op denzelfden dag gebeten, en men gaf alle deeze Dieren slegts in-

wendige middelen; doch zy zyn ook allen, binnen een Maand, aan dolheid gestorven.

Soortgelyke bykomstige omstandigheden had men ook tot bewys in de vyf der zeven boven genoemde gevallen, waarin slegts uiterlyke middelen gebezigd werden, dat de Honden, die deeze persoonen gebeten hadden, daadlyk dol waren.

Twee menschen, aan wien men de gebeten deelen noch uitgesneden noch uitgewasschen had, en die men alleen inwendige Geneesmiddelen had toegediend, werden de slachtoffers hunner ligtgeloovigheid.

Uit de bovengenoemde gevallen, gepaard met nog vier anderen, die ik in vorige jaaren bygewoond heb, meen ik deeze gevolgtrekkingen omtrent den aart van het dolle Hondsgift te kunnen opmaaken:

Dat het uitsnyden van 't gebeten deel, zelfs eenige dagen na den beet, genoegzaam is, om de uitwerking van 't gift voor te komen. —— Dat het eerste kenbaare teken van deszelfs werking is, een pynlyk gevoel in het beledigde deel. —— Dat de toevallen en gewaarwordingen van dit gift veel meer krampachtig, dan ontsteekingaartig zyn. —— Dat het *Systema Lymphaticum* op eene geheel andere wyze als by de Inënting der Kinderpokjes, of de inplanting van eenige andere smetstof, door dit gift wordt aangedaan; gesteld, dat hetzelve in 't lichaam komt door opslorping.

Indien wy deeze Stellingen aanneemen, is het dan niet waarschynlyk, dat het gift zoo lang werkloos ligt in het gebeten deel, tot dat dit deel pynlyk begint te worden? kan de uitsnyding en uitwassching ook *op dit tydstip* van nut zyn? kunnen de volgende verschynselen, die zich dan allengs beginnen te vertoonen, niet veroorzaakt worden door eene onregelmaatige werking op 't Zenuwgestel alleen te verwekken? is het geheel onmooglyk, om, door de uitsnyding en uitwassching, hulp te kunnen aanbrengen, wanneer de Lyder reeds de Watervrees heeft?

NATUURLYKE HISTORIE VAN EENIGE VOGELEN, DIE TOT HET GESLACHT DER STORMVOGELEN BEHOOREN.

(Volgens DE BUFFON.)

Ten besluite van onze Beschryvinge der *Onweersvogelen* moeten wy nog van eenige gewaagen, die ons onvolkomer, dan de voorgaande, bekend zyn, en waar van wy slegts de volgende aanduidingen ontvangen hebben.

I. De *Onweersvogel*, of *Petrel*, dien de Matroozen van Capitein CARTERET den naam gaven van *Poulet de la mère Carey:* „ deeze schynt," schryft hy, „ op het water te wandelen; wy hebben 'er veele van gezien langs „ de kusten van *Chily*, naa dat wy uit de Straat van „ *Magellan* gezeild waren." Deeze *Onweersvogel* is waarschynlyk een der geenen, die wy reeds beschreeven hebben, en misschien de *Quebrantahuessos*, door het Scheepsvolk van Capitein COOK *mère Carey* geheeten (*): één enkel woord, wegens de grootte van deezen Vogel, zou het kunnen beslissen.

II. De *Duivel-vogels*, van Vader LABAT, van welke wy, desgelyks, de soort niet kunnen bepaalen, ondanks alles wat die breedspraakige Reisverhaaler 'er van zegge; zie hier, schoon zeer verkort, wat hy 'er van opgeeft: „ De *Duivel-vogels*, (*Les Diables* of *Diablotins*) beginnen zich op *Guadeloupe* en *St. Domingo* te vertoonen „ op het einde van de maand September; men vindt ze „ als dan twee aan twee in elk hol; zy vertrekken in „ November en komen weder in Maart; alsdan ontdekt „ men het Wyfje in haar hol met twee Jongen, bedekt „ met een digt geel dons; men noemt deeze *Cottons*. „ Omtrent het einde van Mei zyn ze in staat om te vlie- „ gen,

(*) *Voyage de* CARTERET, *Collection de* HAWKESWORTH, Tom. I. p. 203. Deeze is, naar allen schyn, dezelfde Vogel, van welken WAFER met de volgende woorden gesprooken heeft: „ De *Graauwe Vogels* (van het Eiland *Juan de Fernandez*) hebben omtrent de grootte van een klein Hoen, en maken „ gaten in den grond, gelyk de Konynen; zy onthouden 'er „ zich dag en nagt in, en leeven van visch." *Voyage de* WAFER, *à la suite de ceux de* DAMPIER, Tom. IV. p. 303.

„ gen, zy gaan dan ook heenen; geduurende deeze
„ maanden vangt men 'er zeer veele, en de *Negers* lee-
„ ven bykans van niets anders. —— De groote Berg,
„ de *Soufrière* geheeten, op *Guadeloupe*, is geheel met
„ gaten doorboord door deeze *Duivel-vogels*; maar, de-
„ wyl zy de scherpstgepunte plaatzen zoeken, is de
„ jagt op deeze Vogelen zeer gevaarlyk. — Den gehee-
„ len nagt, dien wy doorbragten op de *Soufrière*, hoorden
„ wy het groot geraas, 't geen deeze Vogels maakten
„ by het in- en uittrekken; schreeuwende als 't ware
„ om elkander te roepen en te antwoorden. —— Met
„ veel moeite kwamen wy zelven, als mede onze Hon-
„ den, eindelyk op de plaats deezer Vogelen. In den tyd
„ van drie uuren hadden vier onzer Negers honderd- en
„ acht-en-dertig *Duivel-vogels* uit de gaten gehaald, en ik
„ zelve zeventien. —— 'Er is geen lekkerder eeten, dan
„ een jonge *Duivel-vogel*, geëeten als dezelve uit het hol
„ gehaald is. —— Een volwassen *Duivel-vogel* heeft om-
„ trent de grootte van een *Poule a fleur*; zo noemt men,
„ op deeze Eilanden, de jonge Hoenders, die aan 't leg-
„ gen zullen gaan. De Pluimadie is zwart; de Vleugels
„ zyn lang en sterk; de Pooten vry kort; de Bek is
„ hard en veel gekromd, gepunt, ruim één duim en een
„ half lang; hy heeft groote Oogen, die hem wonder-
„ baar van dienst zyn in den nagt, maar over dag ge-
„ heel niet te stade komen; zy kunnen het licht niet
„ verdraagen, en geene voorwerpen alsdan onderschei-
„ den; zodanig, dat, wanneer deeze Vogel, buiten zyn
„ verblyf, verrast wordt, hy tegen alles aanloopt, wat
„ hem voorkomt, en ter aarde valt. Dus gaat hy 's nagts
„ na Zee (*)."

't Geen Vader DUTERTRE schryft, wegens den *Duivel-vogel*, dient niet om denzelven ons beter te doen kennen; hy spreekt 'er slegts van uit den mond der Jaageren; en alles wat men kan opmaaken van de Natuurlyke geaartheden deezes Vogels doet ons vaststellen dat dezelve onder de *Onweersvogelen* behoort (†).

III. *L'Alma de Mæstro* der *Spanjaarden* blykt een *Onweersvogel* te weezen, die wy zelfs tot eene bepaalde voorheen beschreevene soort zouden kunnen brengen, indien

(*) LABAT, *Tom.* II. p. 408. enz.
(†) *Hist. Nat. des Antilles*, Tom. II, p. 257.

dien de kennisgeeving, daarvan voorhanden, een weinig naauwkeuriger was, en niet met eene dwaaling begon, en men den naam van *Pardelas*, die bestendig aan eene bepaalde soort behoort, niet gave aan twee *Onweersvogelen*, de een grys, de ander zwart, aan welke die naam niet voegt (*).

IV. De *Mojague* der *Braziliäanen* (†), door PISON op de volgende wyze beschreeven: „ De *Mojague* heeft de „ gestalte van een Gans; maar zyn Bek, aan 't einde „ gekromd, dient hem om Visschen te vangen; hy heeft „ een ronden Kop, een schitterend Oog; zyn Hals is be„ vallig gekromd, gelyk die van een Zwaan; de vede„ ren voor aan den Hals zyn geelagtig; het overige van „ de Pluimadie is donker bruin. Deeze Vogel zwemt en „ duikelt met snelheid, en ontkomt ligt de laagen den„ zelven gelegd. Men vindt dien in Zee *aan de mon„ den der Rivieren.*" Deeze laatstgemelde byzonderheid, indien dezelve bestendig plaats grype, zou twyfel baaren of de *Mojague* tot de *Onweersvogelen* behoore; als welker eigenschap het is zich van de Kusten te verwyderen, en de diepte der Zee te kiezen.

(*) Men ziet in deezen overtocht, (van *Peru* na *Chily*) op een grooten afstand van de Kust, Vogels, die wegens dit diep in Zee gaan zeer byzonder zyn. Men noemt ze *Pardelas*; zy hebben omtrent de grootte van een Duif, zyn lang van Lyf, zeer kort van Hals, de Staart is daar aan geëvenredigd, de Vleugels zyn lang en dun. Men onderscheidt twee soorten, de eene grys, van welke de naam komt, de andere zwart; het eenig verschil bestaat in de kleur; men ziet ook, maar op minder afstands, in Zee, een anderen Vogel, door de *Spanjaarden Alma de Mæstro* geheeten; dezelve is wit en zwart, de staart is lang: min algemeen komt dezelve voor dan de *Pardelas*, en vertoont zich niet dan by slegt weêr; van waar hy den naam ontleent. *Traverste des Fregates la Veles & la Rosa, de Callo a Juan Fernandez*; *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. XIII. p. 497.

(†) *Mojague*. PISON, *Hist. Nat.* p. 83, met eene Afbeelding, die het onderscheidend kenmerk van den Bek niet opgeeft, waar uit men anders zou kunnen oordeelen, of deeze Vogel waarlyk een *Onweersvogel* zy. —— *Mojague Brasiliensium Pisoni*, WILLUGHBY, *Ornithol.* p. 252. RAY *Synops. Avium*, p. 133. No. 3. *Puffinus fusco nigricans, collo inferiore flavo, rectricibus nigricantibus.* —— *Le Puffin du Brasil*, BRISSON, Tom. VI. p. 138.

REDENVOERING, OVER DEN OORSPRONG EN DE VORDERINGEN IN DE NATUURLYKE HISTORIE IN FRANKRYK. Door AUBIN LOUIS MILLIN.

(*Vervolg van bl.* 314.)

De *Fransche* Natuurkundigen hebben het in het Dierenryk zo verre niet gebragt als in het Plantenryk. BELLON heeft eene vry goede beschryving gegeeven van de *Visschen* en de *Vogelen*; doch zonder geschikte orde: en RONDELET van *Montpellier* schonk ons, over de Visschen, eene niet welgeregelde zamenraaping. De *Mollusques* (*), als mede Wormen in schaalen beslooten, ontbrak het nog aan eenen Beschryver.

Meer bekend waren de Viervoetige Dieren; dewyl zy veel grooter zyn, veelvuldiger ontmoet, en gemaklyker waargenomen kunnen worden. LODEWYK DE XIV richtte te *Versailles* een Dieren-kweekery op, waar hy de zeldzaamste deedt opvoeden; en de Hovelingen, ten dien tyde nuttige naavolgers, hadden desgelyks hunne byzondere Beesten-kweekeryen. De Academie kreeg last, Beschryvingen en Afbeeldingen uit te geeven van eenige deezer Dieren; en zy voegden 'er derzelver Ontleedkundige Beschryving nevens. Eene nuttige arbeid, die, in de vergelykende Ontleedkunde, veel diensts deedt.

De Insecten hebben in *Engeland* aan THOMAS MOUFFET eenen Beschryver gehad. VALISNIERI hieldt in *Italie* zich daar mede onledig: de *Hollanders* hadden zich bovenal in dit vak bevlytigd; SWAMMERDAM deedt op deeze Diertjes de keurigste proeven en waarneemingen. In *Frankryk*, daarentegen, kende men bykans niets over de Insecten, tot den tyd van REAUMUR, dien wy met de daad aantreffen in alle de vakken der Natuurlyke Historie, dan eenige huishoudkundige Verhandelingen en eenige Dichtstukken, over de Zydewormen en de Honigbyen. REAUMUR bevlytigde zich, met een onafgemat ge-

(*) Door *Mollusques*, of *Mollia*, verstaan de *Franschen* die soort van Visschen, welke, gevild zynde, voor 't oog niets vertoonen dan een zagt vleesch, schoon daar binnen eene stoffe is, welke deezen Dieren tot bloed dient; als by voorbeeld de *Polypen*.

geduld, op de beoefening der Insecten, en het beschryven van derzelver Natuurlyke Historie; hy bepaalde zich meer om derzelver huishouding, vlytbetoon, nut of schadelykheid, te doen kennen, dan om ze te onderscheiden door ligt nagaanbaare en naauwkeurige verschillendheden; aan zyne Schriften ontbrak, derhalven, Rangschikking. Het was voor LINNÆUS weggelegd, de Grondvester te weezen, zo van eene Stelzelkundige Insectenleer, als van die der Plantkunde. —— GEOFFROY volgde hem welhaast. Hy werd de eerste bedagt om de Historie der Insecten rondsom *Parys* te geeven, en nam eene Leerwyze aan, voornaamlyk op die van LINNÆUS gegrond. Hy heeft de verdienste van in zyn Werk de Soortnaamen ingevoerd te hebben; doch hy heeft verzuimd gebruik te maaken van de Gemeenbekende Naamen, en daar door te meerder nuttigheid aan zynen arbeid te geeven.

Reeds heb ik aangeduid, hoe zeer de kennis der *Mollusques*, en der Wormen in schaalen beslooten, verwaarloosd was. TOURNEFORT heeft, in zyne Reizen, 'er eenige beschreeven; dan REAUMUR is nogthans een der eersten, die 'er eenige agt op geslaagen, en ze ten voorwerpe genomen heeft van eenige byzondere Stukjes in de Verzameling der Academie.

D'ARGENVILLE verdient desgelyks eene plaats onder de Schryvers die over de Schelpvisschen handelen; dan, schoon hy hier over een vry groot Werk geschreeven hebbe, is hy alleen in agting om zyne Afbeeldingen, die dikwyls door anderen worden aangehaald. —— De kleine Verhandeling van GEOFFROY, over de Schelpen omstreeks *Parys*, kan ten voorbeelde in dit slag van Schriften strekken.

Het voornaamste, 't welk, zints dien tyd, in dit vak is uitgekomen, is de Reis van ADANSON na *Senegal*. Hy voegt by de Beschryving en de Afbeelding van de Schelp ook die van het Schepzel, 't welk zich daar in onthoudt; 't welk zyn Werk nuttig maakt: maar het mangelt aan geregelde leerwyze.

REAUMUR vestigde ook zyne aandagt op de Zoophyten, en hield eenige Voorleezingen over de Koraalen; doch hy bleef op het sterkste derzelver dierlyke natuur ontkennen: waar van men de ontdekking verschuldigd is aan eenen *Franschman*, den Consul te *Smirna*, PEYSSONEL. De Abbé DIQUEMARE is de Man, die vervolgens

gens zich het meest op de Schelpdieren en Zoophyten heeft toegelegd.

Voorheen hebben wy BELLON aangehaald, als de eerste onder de *Franschen* die naauwkeurige beschryvingen gegeeven heeft van de Vogelen, zo inlandsche, als die hy in *Egypte* hadt waargenomen. — REAUMUR hieldt zich in zyne laatste Leevensdagen onledig met de Gevederde Bende na te gaan, en maakte 'er eene heerlyke Verzameling van, welke naderhand in 't Koninglyk Kabinet gekomen is. Met behulp van dat Kabinet heeft BRISSON, een Kweekeling van REAUMUR, zyne Ornithologie geschreeven, waarin hy de Vogels rangschikt naar de gedaante der Pooten. Het gebrek van de algemeen gebruiklyke Naamen maakt dit Werk lastig. De naauwkeurigheid der Afbeeldingen is nogthans van groot nut voor de Vogelkunde; en wordt dit Werk, uit dien hoofde, dikwyls aangehaald. — BARRERE, die het Zuiden van *Frankryk* doorreisde, betradt weldra het voetspoor van BRISSON. Maar de wyze van Vogelbeschryving, door LINNÆUS opgegeegen, is tegenwoordig die, welke de Natuurbeschryvers ten bestendigen gids neemen.

Zints de dagen van THEOPHRASTUS was de Delfstofkunde slegts met zwakke schreden in *Europa* gevorderd. In de Ryken, waar de meeste Mynen voorkomen, bevlytigde men zich meest op de kennis der Metaalen. Het op glas schilderen, of emaillieeren, bewyst, dat men zich van de Delfstoffen, tot verscheide einden, wist te bedienen; doch men hadt zich weinig toegelegd om derzelver natuur en gedaante te leeren kennen. — Alles, wat men des geschreeven hadt, bepaalde zich tot eenige Verhandelingen over de Edelgesteenten, en lompe navolgingen van ORPHEUS, in welke de Schryvers, op het voorbeeld van dien Toverzanger, voornaamlyk stilstonden op de berookingen en de betoveringen, welke met deeze Steenen konden gedaan worden, en op andere eigenschappen, zo valsch als ongerymd.

De eerste *Franschman*, die iets redelyks over de Delfstofkunde in 't licht gaf, was BERNARD DE PALISSY; hy past dezelve voornaamlyk toe op de Glasblaazery en Pottebakkery, welke hy te *Angers* hadt. Hy nam desgelyks de opgedolven Schelpen waar, en was de eerste die dagt dat deeze Schelpen niet, gelyk men geloofd hadt, de voortbrengzels waren van den Zondvloed; maar, zints onheuchlyke tyden, in de gronden, waar men ze aan-

 trof,

trof, gebragt: hy hadt, in dit opzigt, de Natuur beter gadegeslaagen dan LISTER, die langen tyd naa hem kwam. Onder de *Engelsche* Schelpkundigen waren 'er, die daar en tegen beweerden, dat deeze gegraavene Schelpen slegts Speelingen der Natuure waren, wier gelyken nimmer bestaan hadden.

Zo weinig vorderings hadt men, ten tyde van TOURNEFORT, in de Delfstofkunde gemaakt, dat deeze Natuurkundige het daar voor hieldt, dat de Delfstoffen groeiden even als de Dieren en Planten, en meende derzelver geboorte, leeven en dood, te kunnen nagaan. De Druipsteenen (*Stalactiten*), in de Grot van *Antiparos*, oordeelde hy ten steunzel van zyn begrip te mogen bybrengen; en, daar thans een ieder weet hoe deeze Steenen ontstaan, begrypt men ten vollen, hoe gebrekkig TOURNEFORT redenkavelde.

Zedert is de Delfstofkunde een van de meestbeoefendste deelen der Natuurlyke Historie in *Frankryk* geworden. Langen tyd bepaalde men zich om de Delfstoffen alleen te onderscheiden naar derzelver uiterlyke gedaante, zonder agt te slaan op derzelver bestanddeelen. Deeze Weetenschap heeft geene weezenlyke vorderingen kunnen maaken, vóór dat men de Scheikundige Ontbinding daarvan ten grondslage gelegd hadt.

DOLBACK behoort geteld te worden onder de Mannen, die het meest hebben toegebragt om in *Frankryk* den smaak voor de Delfstofkunde te verspreiden, door de Overzetting van WALLERIUS, welke hy ondernam op aanzoek van den beroemden ROUELLE. Tot dien tyd toe verbeeldde men zich een Natuurkenner te weezen om dat men eene Verzameling van Schelpen en Versteeningen bezat. ROUELLE hadt een der eerste Kabinetten van Delfstoffen, geschikt om 'er onderwys uit te haalen; dan het was bovenal de Catalogus van DAVILA, door ROMÉ DE LILLE in den Jaare 1768 in orde gebragt, welke den smaak, om dergelyke Verzamelingen te maaken, inboezemde.

Zo vinden wy ons gebragt tot het schitterendst Tydperk der Delfstofkunde, waarin ROMÉ DE LILLE zyne Beschryving der Crystallen (*Crystallographie*) uitgaf. — LINNÆUS mag egter voor den eersten Ontdekker hiervan gehouden worden. Hy merkte op, dat alle Lichaamen eene verschillende en regelmaatige Crystallisatie aannamen, en hy beschreef veele van die Crystalschietingen.

Ro-

ROMÉ DE LILLE vatte dit denkbeeld, en verdient eenigermaate als de Uitvinder beschouwd te worden, door de uitgebreidheid, welke hy daar aan byzette. —— Hy gaf zich onuitspreeklyk veel moeite; hy deedt en herhaalde eene menigte van Proefneemingen, en maakte, in 't einde, de beoefening der Delfstofkunde veel gemaklyker. —— Deeze groote Man heeft geen geluk genooten geëvenredigd aan zyne verdiensten; onaangenaamheden van veelvuldigen aart zyn in *Frankryk* het loon geweest van zynen arbeid; maar het genoegen van nuttig te weezen, de agting, die hy in *Europa* verwierf, de roem, die de stem der naakomelingschap voor hem bewaart, strekken hem ter belooninge. Hy is, ten deezen Jaare, aan de Weetenschappen ontrukt; dan wy hebben ten minsten den troost, dat zyn welvoorzien en belangryk Kabinet, waar in men de bewyzen vindt van alles wat hy in zyne Beschryving der Crystallen beweerd heeft, niet in handen van Buitenlanderen geraakt is; een Lid deezer Maatschappye heeft het zich ten eigendomme verkreegen.

De arbeid van ROMÉ is voltooid door HANY. Zy hebben de Crystalbeschryving op den voet eener Weetenschap gebragt, die niet kan veranderen.

De Kweeking der Planten, en de Natuurkunde des groeienden Ryks, heeft men geenzins verwaarloosd. Wy kunnen, in dit vak, ons beroepen op DUHAMEL en THOUIN; en mogen niet nalaaten, te deezer gelegenheid, hulde te doen aan POIVRE, aan wiens onvermoeiden yver wy de overbrenging van verscheide nuttige Gewassen verschuldigd zyn.

Frankryk heeft wel den voorrang niet in de uitgave van Plaaten, tot de Natuurlyke Historie betrekkelyk; egter is men 'er eenige aan verschuldigd. In de Werken over de Natuurlyke Historie vondt men eerst slegts eenige in hout gesneedene Afbeeldingen; doch veele deezer waren met veel naauwkeurigheids gemaakt. De Lessen van TOURNEFORT, en zyne Reizen, waren met veele in koper gesneedene Afbeeldingen vercierd, die zeer goed zyn. Reeds heb ik gesprooken van de Plaaten van DODART, van de Conchyliogie van D'ARGENVILLE, van de Natuurlyke Historie der Dieren, door de Academie. —— Welhaast voerde men de gewoonte in om gekleurde Plaaten uit te geeven; het mangelde

 on-

onzen eersten Kunstenaaren aan het geduld der *Duitschers*, en maar al te dikwyls offerde men de naauwkeurigheid aan het schitterende op. De Vogel-verzameling van BUFFON is het eerste groote Werk in dat vak uitgekomen; zints dien tyd is de kunst ten deezen opzigte meer en meer tot volmaaktheid gebragt. Men vondt de kunst uit om de Plaaten met kleuren te drukken, van welke BULLIARD zich met zo veel geluks in zyne *Fransche Flora* bediend heeft. De schoone Plaaten der Visschen, der Planten, der Insecten, en der Delfstoffen, in 't licht gegeeven door BROUSSONET, L'HERETIER, OLIVIER en D'AGOTI, strekken ten blyke, dat wy niet te vreezen hebben in dit vak overtroffen te zullen worden.

Veelal hebben de Natuurbeschryvers de Taal- en Oordeelkunde te veel verwaarloosd. Ondertusschen is dezelve noodzaaklyk, om de Boeken, de Schryvers, de Ontdekkers van Planten, de Naamen van gelyke beduidenis, en eene menigte van byzonderheden, die belangrykheid aan de Natuurlyke Historie byzetten, en de dorheid der beschryvingen wegneemen, te leeren kennen. LINNÆUS prees zulks ten sterksten aan, en was 'er meesterlyk in bedreeven. De *Franschen* hebben eenige Werken van dien aart. SEGUIER gaf eene *Bibliotheque Botanique* in 't licht; HERISANT voegde, in de *Bibliotheque de la France du Pere* LE LONG, eene Naamlyst der Werken, over de Natuurlyke Historie in *Frankryk* in het licht gegeeven. — By deeze Boekbeschryvende Schriften, kunnen wy eenige meer Letterkundige Verhandelingen voegen. *Zweeden* beroemt zich op haaren Inboreling OLAUS CELSIUS, die, in zyn *Hierozoicon*, de Planten, in den Bybel voorkomende, beschryft. Men kan daar tegenover stellen SAMUEL BOCHARD's *Hierozoicon* over de Dieren van welken de Bybel gewaagt. Naa dien tyd heeft MAHUDEL over de *Asbest*, en CAYLUS over den *Papyrus*, geschreeven. —— Ik heb mede eenige Proeven in deeze soort gewaagd, als eene Verhandeling over den *Thos* der Ouden (*); desgelyks heb ik in 't licht gegeeven

ee-

(*) Wy hebben de Verhandeling over dit Dier, by de Ouden *Thos* genaamd, vertaald, en geplaatst in het *Mengelwerk* onzer *Nieuwe Alg. Vaderlandsche Letteroefeningen*, II D. 2 St. bl. 661. enz. werwaards wy onze Leezers wyzen, om 's Mans bekwaamheid in dit vak met eigen oogen te zien.

eene *Mineralogie Homerique*, welke welhaast gevolgd staat te worden van eene *Zoologie*, en eene *Phytographie*, uit diens Dichtwerken getrokken.

(*Het Vervolg en Slot ter eerste gelegenheid.*)

AANMERKINGEN OVER HET VERBAND TUSSCHEN DE VOLKSVERMAAKEN EN HET VOLKSCHARACTER; MET EEN BYZONDER VERSLAG WEGENS HET ROMEINSCHE TOONEEL, OMTRENT DEN TYD VAN DEN VAL DES GEMEENEBESTS.

(*Uit het Engelsch.*)

Openbaare Vertooningen, en Volksvermaaken, kenmerkten, door alle Eeuwen heen, het Volkscharacter zo sterk, dat men misschien geene zeer onvolkomene geschiedenis zou kunnen opmaaken van de vorderingen en omwentelingen in Smaak, Zeden en Vaderlandliefde, door naa te speuren de vordering en verbastering, den groei en het verval, en de vernieuwingen van Spelen, Tydverdryven, en Schouwburg-vermaaklykheden; en de greetigheid of onverschilligheid, met welke dezelve, op verschillende tyden, door het Volk gezogt of verwaarloosd zyn. —— Want, naardemaal de Verbeelding en het Hart beide eenigermaate deel neemen in alles wat ten voorwerpe strekt van Vermaakbejag, volgt onvermydelyk, dat de geliefde Vermaaken van elk, hoofd voor hoofd, berekend moeten weezen naar zyne zedelyke en verstandige aandoeningen.

Wie, by voorbeeld, ontdekt niet ten klaarsten, dat het ruwe en bloedige vegten tusschen twee hedendaagsche Vuistvegters, en de Opera in het *Pantheon*, berekend zyn om vermaak te geeven aan Persoonen, niet min verschillende in Zeden, Smaak en Verstand, dan in middelen en Leevensomstandigheden? En behoeven wy niet te zeggen, dat en de Deugden en de Gebreken der zodanigen, die smaak vinden in de eerstgemelde vertooning, ruw en onbeschaafd, en hunne manieren onbeschaafd en woest, zullen weezen; terwyl zy, die zich te laatstgemelder plaatze vervoegen, schoon, naa alle waarschynlykheid, vreemdelingen omtrent alle ondeugden der woest- en onbeschaafdheid, zeer waarschynlyk, niet alleen in hunne leevens-

wyze, maar ook in hunne Gevoelens en Zeden, eenigermaate verzwakt zyn, door verwyfdheid en wellustige verfyning.

Mogen wy, volgens denzelfden regel, niet besluiten, dat de gaapende Boer, die een vol genoegen schept in de snaakeryen en grappen eens Kwakzalvers op een Boerenkermis, zeer veel verschilt van den Zoon der Sympatie, die zich botviert in het genot van den geheimen wellust der traanen, wanneer de treurige verciërzelen des Treurspeldichters eenigermaate een daadlyk bestaan bekomen door de Tooneelvertooning?

En hoe natuurlyk valt hier uit op te maaken, dat zy, die overgegeeven zyn aan Vermaaken van de eerstgemelde soort, in het genot meest van hunne zinnen afhangen, en gevolglyk, in zekere maate, zelfzoekend zyn, niet alleen in hunne Ondeugden, maar ook in hunne Deugden; terwyl zy, die wy laatst beschreeven, vatbaar zyn voor de meer gezellige genietingen van gevoel en aandoening, en groote vorderingen gemaakt hebben in beschaaving en verstandsvermeerdering, en (welke andere Gebreken hun ook mogen aankleeven) de waardigheid hunner zielen niet bezoedelen door wreedheid of zelfzoekende gierigheid.

De schaarschheid van denkbeelden, welke binnen naauwe grenzen de genietingen en uitvindingen der eerstgemelden bepaalt, kan tevens ter omheining strekken van vatbaar te weezen voor dubbelhartigheid en veinzery. Opregtheid zou derhalven, mag ik die uitdrukking bezigen, eene Boeren-deugd weezen. —— Maar, wanneer ons Geluk afhangt van de edelmoedigheid van anderen, zullen dan de keurige onderscheidingen van opregtheid, de omkleedzels van edele gevoelens, en de wedervergeldingen van beleefdheid en goedgunstigheid, geen groot deel uitmaaken van 't geen in zulk eene verkeering omgaat?

Veele andere voorbeelden zou ik kunnen bybrengen, ter onderschraaging myner bespiegeling, en waarin de wederkeerige invloed van de Vermaaken op de Zeden, en van de Zeden op de Vermaaken, zich in eenen even klaaren dag zou vertoonen.

Het vegten met den Knuppel was een spel, in vroegeren tyde, algemeen op 't platte land in *Engeland*, en onze Boeren waren toen veel geschikter en gereeder om ongemakken te ondergaan, en onverschilliger ten opzichte van smert, dan heden ten dage; doch tessens onrustiger, twistzieker en ongezelliger.

Desgelyks was, ten eenigen dage, het Worstelen een Landvermaak, nog meer dan het voorgemelde gezogt en bewonderd, en 't zelve strekte, ongetwyfeld, om de Landjeugd sterk, vlug en moedig, te maaken, en gevolglyk om op te houden den stoutmoedigen en ontembaaren geest van ons Nationaal Character; maar het diende teffens tot eene onbeschofte verheffing op persoonlyke sterkte, en eene daar uit volgende neiging om de zwakkere Leden der Maatschappye te veragten en te verdrukken. —— En was dit het alles of het ergste niet. Zulks hieldt de jalousien en geschillen leevendig, en deedt in stand blyven een scheurzieken geest van vyandlykheid, tusschen nabuurige Plaatzen en Districten: zo dat het geene vreemde zaak altoos was, te zien, dat al de Jeugd van twee aaneengrenzende Landschappen, verbonden door algemeene belangen, en beschermd door dezelfde wetten, met woeste verwoedheid alle banden van broederlyke vereeniging stukken scheurden, en zamenkwamen op een bestemden plek gronds, waar zy, met verstooring van de openbaare rust, en het opschorten van nuttig vlytbetoon, botvierden aan hunne bekrompene vooroordeelen van mededinging, in deezen half boertenden, half boosaartigen, oorlog. —— Een oorlog, die, in de daad, schoon deszelfs algemeen treffen weinig te beduiden hadt, altoos leevendig gehouden werd door kleine vyandlykheden en toevallige schermutzelingen, ter verminking van menig een nuttigen Landman, en soms Weduwen en Weezen maakte.

In de nabuurige Landschappen van *Rutland* en *Leicestershire* lieten zich de Boeren zo veel voorstaan op hunne sterkte en vlugheid in deeze vegtoefeningen, dat eene soort van mededingende vyandschap tusschen hun bestondt, welke zich vertoonde in veelvuldige schermutzelingen, geduurende het leeven van eenige geslachten. Dit ging zo verre, dat, indien twee Rydtuigen, aan Persoonen in die onderscheidene Landschappen toebehoorende, elkander op denzelfden weg tegenkwamen, de Voerlieden zich onmiddelyk tot het gevegt gereed maakten, en hy, die overwonnen werd, zyn wagen uit het spoor haalde, den vryen doortocht aan den overwinnaar vergunnende. —— Dan, door de allengskens gevorderde Beschaafdheid, is deeze barbaarsche gewoonte onlangs (en maar zeer onlangs) buiten gebruik geraakt, en de Inwoonders van beide de Landschappen hebben, schoon zy daar door iets van hunnen dollen overmoed verlooren,

geene reden om zich over die verwisseling te beklaagen; want zy hebben niet alleen eene meerdere maate van gastvrye beschaafdheid verkreegen, maar ook afgelegd die bekrompene en onheusche vooroordeelen, welke de Menschen in een' staat van oneenigheid, of zelfs van vyandschap, doen leeven, enkel om dat zy gebooren zyn aan onderscheide zyden van een nietsbeduidend riviertje, of van een ouden landscheidspaal.

Dan, hoe sterk de Volksäart en Character zich ook tekene in andere Vermaaken, deeze worden nog sterker aangeduid door hunne Tooneelvertooningen.

Wanneer de Geschiedkunde ons de gebeurtenissen en de tooneelen van vroegeren tyde voor oogen houdt, en voorlang verdweenen Geslachten doet te voorschyn treeden, wie bespeurt dan niet, in de eerste uitvinding van het *Griekfche* Tooneelspel, het woeste mengsel van verguft en ongerymdheid, welke de beeldtenis oplevert van groote maar onbeschaafde zielen? Terwyl de laatere voortbrengzels van Tooneelvolkomenheid dezelfde kragt van ziel, denzelfden hoogvliegenden geest, vertoonen, beschaafd, verfynd, verlicht, en menschlievender.

Der Ouden Zangen en Chooren, ter eere hunner Godheden, doormengd met lange verhaalen, en vermommingen hunner voornaamste Tooneelspeeleren, overlaaden met verbaazende cieraaden, en beschilderd met wynmoer, strekken tot onwederspreeklyke bewyzen van een ruw mengzel van losbandigheid en bygeloof, welke altoos de eerste onvolmaakte tooneelen van gezelligen myver en opdaagend verstand kenmerken —— te veel verlicht om barbaarsch te weezen; maar te weinig voor beschaafdheid en bestaanbaarheid. De eigen aart der uitvinding, (hoe ruw en onbestaanbaar dezelve ook mogt weezen,) duidt een kragt van geest aan, die de uitvinders moeten bezeten hebben, en schynt eene voorspelling te behelzen van dien aanstaanden roem, zo klaar te ontdekken in de eenvoudige grootschheid, de fyne verbeelding, en de edele gevoelens, van SOPHOCLES —— een Dichter, die nooit zou hebben kunnen bestaan, dan onder een Volk, geschapen om tot onderwys en bewondering des Menschdoms te strekken —— en, te midden van de zegepraalen van eene Eeuw, wier vorderingen, in de verheevene en beschaavende Weetenschappen, de zwakke poogingen van volgende geslachten beschaamen.

Hier staat in aanmerking te neemen, dat de eenvoudi-

dige Fabel des *Griekschen* Treurspels, welke de ongevoeligheid des hedendaagschen beuzelgeests zomwylen zal wraaken als niet belangryk, en dat mede de geweldig sterke gebaarmaaking en het sterk spreeken der oude Tooneelspeeleren, (welke de verkeerde kieschheid der hedendaagsche verfyning onderneemt te bedillen,) tot spreekende bewyzen verstrekken van de bondigheid des oordeels, en de kragt van Character, welke zo luisterryk uitschitterden in de *Grieksche* Gemeenebesten. Ook waren de lange en zwellende Alleenspraaken, zo zeer bewonderd op het *Atheensche* Tooneel, doch welke de *Engelschen* zo verre verwerpen, niet minder het Characteristike dier woordenvolle welspreekenheid, zo natuurlyk eigen aan dat Volk, zo zeer aangemoedigd door den aart hunner Volksregeering, zo naauw verknogt met het plan hunner Schoolinrigtingen, en dermaate verbonden met alle de belangen en algemeene bedryven huns leevens.

Wy verwonderen ons, derhalven, geenzins, dat de *Franschen*, die, van alle hedendaagsche Volken, zich het naauwst gehouden hebben aan het plan van het *Atheensche* Tooneel, ook het meest op dat Gemeenebestgezinde Volk gelyken, in de welspreekenheid en leevendigheid van hun Nationaal Character; en ook, gelyk hunne jongste edele poogingen daarvan ten onbetwistbaaren bewyze strekken, in hunne sterke liefde tot de Vryheid: geleid, 't is waar, door het licht van zuiverder en meer geoefende Wysbegeerte; maar gedreeven door dezelfde edele en manlyke drift, welke de Patriotten en Helden van de eerwaardigste Oudheid vormde.

De vordering van het *Britsche* Character loopt niet min in 't oog in de geschiedenis van ons eigen Tooneel. Het ruwe en ongeschikte mengzel van Afgodery en Christendom, Bygeloof en Onkuischheid, Godsvrugt en Godsdiensthoonende taal, welke de onkunde van de Middeleeuwen kenmerkten, zyn zo blykbaar in de Mysterien of Geestlyke Tooneelstukken van dien tyd, als de overlaadene vertoonmaaking onzes ruwen Idees in de zo over bearbeide gevaarten van *Gottische* Bouworde, die nog heden getuigenis draagen van hunne smaaklooze buitenspoorigheid.

De verbeterde, de kragtige, maar ongeregelde, grootheid van het Nationaal Character vertoonde zich onder ons in de Tooneelstukken die den schop gaven aan de oude heilige ongerymdheden. En geen denkend mensch zal

zal zich ooit verwonderen, dat het zelfde Tydperk, 't welk de geboorte en toejuiching gaf aan de Zanggodin van SHAKESPEARE, ook het edel vuur en den hoogen moed van eenen ESSEX deed te voorschyn komen, en eerbied betoonde voor de schitterende wreedheid van de wydvermaarde, maar grillig heerschzugtige, ELIZABETH.
Ik wederhou my van myne beginzels toe te pasfen op het hedendaagsch *Engelsch* Tooneel; dewyl de latheid, de beuzelagtigheid, en de nietsbeduidende vertoonmaaking, welke ons hedendaagsch Tooneel aankleeven, de aanmerkingen te vernederend zouden doen worden.

In de voorgaande korte overziening van het oud en hedendaagsch Tooneel, heb ik, met voordagt, my geheel en al onthouden van het oog te vestigen op het *Romeinsch* Tooneel; dewyl ik my had voorgesteld, uit CICERO en anderen, over te schryven een breedvoeriger en byzonderder verslag van de Tooneelvertooningen, welke ten vermaake dienden van dat loshoofdig en verbasterd Volk, ten tyde dat eene heillooze slaapziekte dat ten val neigend Gemeenebest beving. —— In de daad, het was eene vergelykende beschouwing van de *Romeinsche* Zeden, en *Romeinsche* Tooneelvertooningen, in het gemelde Tydperk, welke my tot de voorgaande bedenkingen aanleiding gaf. —— En ik twyfel in geenen deele, of de Leezer zal zeer gemaklyk, in de volgende beschryvingen, trekken ontwaar worden van den bedorven smaak voor verkwistende grootschheid, welke toen ten tyde de lang beroemde Deugd der *Romeinen* begon over staag te steeken, te gader met de Krygshaftigheid, welke altoos ter onderscheiding diende van de *Romeinsche* Republiek, en die zelfs het hooggaande getyde van weelde en verzwakkende ongebondenheid, onder de willekeurige Regeering der Keizeren, naauwlyks in staat was geheel en al in den stroom mede te voeren.

In het 698 Jaar der Stad *Rome*, werd het Tooneel van POMPEJUS geopend door dien volkbehaagenden en na hoogheid staanden *Patricier*, en vertoonde aan de Liefhebbers des Tooneels een der schoonste Gebouwen ooit gesticht om een ryk en vermogend Volk te onthaalen. Het was gebouwd naar het model van een Tooneel, 't welk hy te *Mitylene* gezien hadt, toen hy van den *Mithridatischen* Kryg terug keerde; het was vercierd met de schoonste cieraaden van Beitel- en Schilderkunst, en van eene zo verbaazende uitgestrektheid, dat 'er 80,000 Aanschou-

schouwers plaats konden vinden. Eenig denkbeeld van de verbaazende grootheid deezes Gebouws kan men vormen uit de tot deezen dag toe zigtbaare overblyfzels.

De vertooningen, daar gegeeven door POMPEJUS, by de opening deezes Schouwburgs, waren van verscheidenerlei aart, en liepen zeer hoog in kosten. Maar, schoon zy veel aantreklyks hadden voor het Volk, „ beide „ het *groot* en *klein* Gemeen," leeren wy uit CICERO, dat ze ongeschikt waren om te behaagen aan een verfynden en kieschen smaak. Van de Spelen zelve, en de Tooneelspeelers, geeft die Kunstregter geen voordeelige Schildery: maar was het *Romeinsch* Tooneel, in deeze byzonderheden, zeer veel agterwaards gegaan; men schynt zich veel moeite gegeeven te hebben (even als heden ten dage by ons in *Engeland*) om deeze gebreklykheden aan te vullen door veel opzigts baarende vertooningen en Pantomimische spelen.

„ De verbaazende toestel," schryft CICERO, „ welke „ de Tooneelvertooningen vergezelde; nam al het schoon „ der uitvoeringe weg. Welk een vermaak kon het „ schenken aan een verstandig Toekyker, als hy duizend „ Muilezels ten Tooneele zag in het Treurspel *Clytemnestra*; of geheele Regimenten Krygsvolk, in vreemde „ wapenrusting gedoscht, in dat van het *Trojaansche Paard*? „ Met één woord, wat Mensch van gezond verstand kon „ een vermaakend onthaal vinden in het zien van een „ Leger, in slagordening ten Tooneele gevoerd?"

Andere, mindere, soorten van Tooneelvertooningen, ten deezen tyde ter baane gebragt, waren de *Osciaansche* en *Grieksche* Klugtspelen. De eerstgemelde, dien naam draagende naar de *Osci*, een oud Volk van *Campanie*, van 't welk de *Romeinen* dezelve gekreegen hadden, schynen van denzelfden aart geweest te zyn met onze allergemeenste Klugten, en bestaan te hebben in laage en de zedigheid kwetzende aartigheden. —— Wat de *Grieksche* Klugtspelen betreft, ten deezen aanziene stemmen de Geleerden niet overeen. MANUTIUS veronderstelt, dat zy van evengemelde *Osciaansche* alleen daarin verschilden, dat ze in het *Grieksch* geschreeven waren. Dan het blykt niet, dat men immer *Grieksche* Spelen te *Rome* ten tooneele voerde: het waarschynlykste, ten aanziene van deeze Tooneelstukken, is, dat ze bestonden in eene soort van *Pantomimen*, in navolging van die des *Griekschen* Schouwburgs. . . . . .

Men

Men hebbe zich hier te herinneren, dat, in de vroegere tyden van het *Romeinsch* Tooneel, het de gewoonte was, naa het vertoonen van meer deftige Tooneelstukken, *Atellaansche* Klugten te speelen. Deeze Klugten, die den naam ontleenden van *Atella*, eene Stad in *Italie*, van waar zy eerst in *Roma* werden ingevoerd, bestonden in een beter soort van geestig- en aartigheden, dan de *Osciaansche* en *Grieksche* Klugten en de Pantomimen; zy ontleenden de onderwerpen meest uit het gemeene leeven.

Behalven de Tooneelvertooningen hadt men te *Rome* Spiegelgevegten van Zwaardschermeren, (gewapend met Zwaard en Schild,) die op het Tooneel ten vermaake der Aanschouweren streeden. Eerlang bragt men dit slag van Barbaarsche tooneelverlustiging tot zulk eene hoogte, dat duizenden van Slaaven, tot deeze Klugt-slagting opgebragt, zomtyds teffens het tooneel vervulden, en in krygsorde tegen elkander geschaard vogten; veele honderden zag men dikwyls, op 't einde van die onmenschlyke Tooneelvertooning, wentelende in hun bloed. — Wanneer zodanige Schouwburg-vertooningen ten vermaak des Volks strekten, wie zal zich dan verwonderen over de Wreedheden van eenen NERO of eenen CALIGULA?

Men hadt te *Roma* desgelyks andere Vegt- en Strydvertooningen op het Tooneel, van welke CICERO met welverdiende minagting gewaagt; 'er byvoegende, dat POMPEJUS zelve erkende, dat zy niet beantwoordden aan de moeite en kosten, op welke deeze hem te staan kwamen. —— De overige Tooneelvermaaken bestonden in gevegten tusschen Wilde Dieren, die alle voor- en naamiddagen, vyf agter een volgende dagen, vertoond werden; en men moest bekennen, schryft evengemelde Redenaar, dat ze grootsch waren.

Dieren van den wreedsten aart, en allerzeldzaamst, werden, uit alle oorden der Wereld, tot het vertoonen deezer Schouwspelen, te *Rome* zamengebragt. DION CASSIUS tekent op, dat niet minder dan 500 Leeuwen gedood werden by deeze Jagtspelen, met welke POMPEJUS het Volk vermaakte. „ Met dit alles," schryft de oordeelkundige en menschlievende CICERO, „ welk een vermaak kan 'er met mooglykheid voor een welgeplaatst
„ en beschaafd hart gebooren worden uit het aanschouwen van een edel Dier, door 't hart gestooten van eenen
„ medogenloozen Jaager? of een van onze eigene soort,
„ wreedlyk verscheurd door een Dier van veel grooter

„ sterk-

„ [illegible]?" —— „ De laatste vertoondag," voegt hy 'er nevens, „ bestondt geheel in het te voorschyn brengen „ van Olyphanten, die, schoon zy het gemeene Volk, „ vol verwondering, deeden staaren, 't zelve geen groot „ genoegen scheenen te verschaffen. In tegendeel, de „ schriklyke slachting deezer arme Dieren veroorzaakte „ een algemeen medelyden; dewyl het een heerschend „ denkbeeld is, dat deeze Beesten eenigermaate deelen „ in onze redelyke vermogens." —— DION CASSIUS, die hierin eenstemmig spreekt met CICERO, tekent 'er nevens op, hoe zeer de Toekykers, by die gelegenheden, aangedaan waren over het deerlyk geschreeuw deezer aan 't vermaak opgeofferde Dieren.

Zodanig is de Schildery, welke de *Romeinen* zelve ophangen van hunne Tooneel-vermaaklykheden. —— Vermaaklykheden, aangemerkt als gegeeven ten koste van éénen enkelen Mensch, 't welk ons een allerleevendigst denkbeeld geeft van den Rykdom en de Weelde dier groote Stad; maar die, als Volks-schouwburg-vermaaken, ten spreekenden blyke strekken van een mengzel van Grootheid en Barbaarschheid, 't welk eenigermaate elk Tydperk der *Romeinsche* Geschiedenis kenmerkt, en welke daarom mogen aangezien worden voor hoofdtrekken in het Character van dat wydberoemde Volk.

Ik zal, by dit alles, slegts nog ééne aanmerking voegen; dat, naamlyk, de onbuigzaame Woestheid der onbeschaafde *Romeinen*, in de ruwe kindschheid der *Republiek*, en de Barbaarsche buitensporigheden, tot welke zy hunne bloedige Spelen opvoerden, toen Weelde en Beschaafdheid haare heerschappy over het Keizerryk gevestigd hadden, ons toonen, hoe zeer tegenovergestelde Uitersten dikwyls in derzelver Uitwerkzelen zamenstemmen; even gelyk de maan de scherpe hoorens niet alleen vertoont by het eerste wassen, maar ook op 't laatst, *by* het afneemen. En, (om deeze gelykenis voort te zetten,) gelyk die Planeet altoos met den weldaadigsten luister schynt als dezelve op het midden van haaren loopbaan is, zo zyn de Maatschappyen, in den tusschenstand van onkundige woestheid en overmaatige beschaafdheid, bevorderlykst voor Deugd en Maatschappyelyk Geluk.

BESCHRYVING VAN DEN NIEUWEN KONINGLYKEN SCHOUWBURG, IN DRURY-LANE.

„ By het even medegedeeld Stukje zal niet kwalyk „ passen eene Beschryving van den *Nieuwen Koninglyken Schouwburg* te *Londen*, die nog niet geheel „ voltooid is; doch genoegzaam om ons een denkbeeld „ te geeven van dit prachtig Gevaarte."

Schoon de Nieuwe Schouwburg in *Drury-Lane* in zo verre volbouwd is, dat 'er geregeld in komme gespeeld worden, is dezelve nog niet geheel af (*). Het Noorderfront, na *Russelstreet*, is geheel voltooid, uitgenomen aan de twee einden, die tot het Oost- en Westfront behooren. Het Zuiderfront is op dezelfde wyze voltrokken; het Oost- en Westfront moeten nog opgehaald worden. Deeze twee fronten zullen een Koffyhuis, een Boekery, Winkels van verscheidenerlei aart, en verblyfplaatzen voor de Acteurs, Actrices, en andere Persoonen tot den Schouwburg noodig, bevatten.

Het geheele Gebouw staat op zichzelven, en eene Colonade van *Ionische* Orde, welke het voetpad bedekt, loopt 'er rondsom. Deeze zal, voltooid zynde, beneden beschutting aanbieden, en, ten zelfden tyde, een Terras vormen voor de vensters van den Schouwburg boven, welke, tot zekerheid met een yzeren hekwerk vercierd, en verlicht door een aantal lampen, gelyk men voorheeft, zeer veel zal toebrengen tot de fraaiheid des Gebouws.

Dit Gebouw beslaat een plek gronds, meer dan 350 voeten lang, en 155 breed; de hoogte is, tot den onderkant van het dak gerekend, 118 voeten.

De Gebouwen, die den Schouwburg omringen, zyn opgehaald van *Portlandschen* steen, en zullen omgeeven worden met eene Ballustrade. De Schouwburg zelve, die 'er boven uitsteekt, is van steen, en desgelyks met eene Ballustrade voorzien. —— Uit het dak ryst een Tooren, die een grooten Ventilator maskert, en een wenteltrap die tot het dak loopt. Op den trap deezes Venti-

la-

(*) Men speelde in deezen Schouwburg, voor de eerste keer, den 12 Maart 1794.

latoren staat thans een Beeld van APOLLO, meer dan tien voeten hoog; dit zal, het werk voltooid zynde, na het Westfront overgebragt, en deeze plaats bekleed worden door een Beeld van den grooten SHAKESPEARE.

De schikkingen voor het Tooneel zyn op een veel grooter schaal dan die van eenig ander Theater in *Europa*. De opening van het Tooneel is 43 voeten wyd, en 38 voeten hoog; agter welke de Schilder en de Werktuigkundige eene groote ruimte hebben, 83 voeten wyd, 92 lang, en 110 voeten hoog, om daarin hunne onderscheidene bekwaamheden aan den dag te leggen.

In het dak van het Theater is, behalven de bergplaatzen, eene groote ruimte voor de Schermschilders; men vindt 'er ook vier groote Waterbakken, van welke het water loopt na elk gedeelte van het Gebouw, ten einde oogenbliklyk den brand te kunnen blussen, in elk gedeelte waar zulk een ongeluk ontstaan kan. Tevens heeft men de grootste voorzorgen gedraagen om zulk een ongeluk te voorkomen, door alle zekerheid te verschaffen, welke voor geld kan bekomen, en door vernuft uitgedagt, worden. Behalven andere voorzorgen, heeft men een yzeren Scherm, of Gordyn, bedagt, 't welk, by zodanig eene gelegenheid, alle gemeenschap tusschen de Vertoonplaats en de plaats der Toekykeren te eenemaal zou voorkomen; en 't is daar dat alleen toevallen van brand beginnen.

De plaats, voor de Toekykers geschikt, maakt bykans een halfrond uit. Dezelve bevat een Bak, twee ryen Loges daar boven, en twee Gaanderyen, die alle een volkomen gezigt op het Tooneel hebben. Aan elke zyde van de Gaanderyen zyn nog twee ryen van Loges, boogswyze ryzende, en derwyze ingerigt, dat de zoldering, of het gewelf, een volkomen rond maakt. Het Proscenium, of dat gedeelte van het Tooneel 't welk tusschen het Gordyn en het Orchest begreepen is, bevat opene Loges. De Loges zyn in 't voorste gedeelte voorzien van stoelen, en agterin van zitbanken. Het bekleedzel der Loges is blaauw Fluweel.

De Corridors rondsom de Loges zyn ruim, en hebben gemeenschap met elkander door middel van Wenteltrappen in de hoeken van den Schouwburg. Aan het Westeinde van het Tooneel is een zeer ruim Vertrek, 't welk een halven cirkel maakt; toegang hebbende tot de Corridors door een boog. In 't zelve zyn vuurplaatzen en kasfen,

waar uit het gezelschap met ververschingen kan gediend worden. Aan de Noord- en Zuidzyde van het Theater zyn ook fraaije vierkante Vertrekken; een derzelven is bestemd voor zyne Majesteit, en het ander voor den Prins van *Wales*. Deeze Vertrekken zyn opgecierd in den modernen smaak, met fraaije Paneelspiegels; en geschikt om nog meer cieraads te ontvangen, zo ras de Kunstenaars, met derzelver vervaardiging belast, in gereedheid zyn.

De Schouwburg-cieraaden zyn in eenen geheel nieuwen smaak, geschikt om eene prachtige uitwerking te wege te brengen, en hebben teffens eene eenvoudigheid, welke het oog voldoet, zonder hinderlyk te weezen aan de cieraaden, welke ten tooneele verschynen. Tot dit oogmerk is de zoldering met perken van een en dezelfde kleur beschilderd, en die zelfde schilderwyze heeft men gehouden in de cieraaden der Galeryen. De Loges zyn aan den voorkant, en van binnen, helder blaauw van grondkleur, ryklyk voorzien van laagverheven beeld- en loofwerk. De verscheidene ryen worden geschraagd door verzilverde kolommen, in 't antique gewerkt, waar aan gesleepen glazen Lusters gehegt zyn met verzilverde houvasten. De middelste paneelen aan den voorkant der Loges zyn beschilderd met stukken uit de Oudheid ontleend. Behalven de verzilverde kolommen, die de Loges onderschraagen, zyn 'er vier hoofdpylaaren, vierkant van gedaante en dun, welke de zoldering onderstutten, met Spiegels behangen. Het Klankbord, of het Verhemelzel van het Proscenium, is met perken geschilderd; in het front pryken de Koninglyke Wapens, met Trophéen en andere Bycieraaden.

DE DRIE GEZELSCHAPSLIEDEN.

Eene Characterschets.

(Uit het Engelsch.)

Menigmaal neemen wy eene Gemeenzaamheid waar tusschen Persoonen by welken wy geen band van Verbintenis of Eenigheid kunnen ontdekken. Menschen van verschillende hebbelykheden, talenten en geaartheden, komen door zeker toeval te zamen, worden bestendige Medgezellen, en treeden in eene soort van Vriendschapsverbintenis, welke de zeis der Wereld zo onbestendig agt als de wind, en zo los om

hun op te bouwen als een hoop zands. Nogthans blyven zy jaaren lang aaneen verbonden; en 't is dikwyls de Dood alleen, die hun van elkander scheidt. Het loopt zeker aan tegen het algemeen begrip van Vriendschap gevormd, dat dezelve nimmer zou kunnen bestaan tusschen Persoonen van lynrecht tegen elkander overgestelde hoedanigheden; doch de uitzonderingen op deezen Regel zyn niet weinige, en MOROLOGUS, EUTRAPELES en TETRICUS verschaffen eene zeer opmerkenswaardige.

Daar zy zelven niet weeten hoe, of wanneer, zy zamenkwamen, zou het onvoegelyk zyn voor anderen dit te onderzoeken. *Toeval* bragt hun waarschynlyk eerst byeen, en 'er was, dit mag men veronderstellen, iets gemeens tusschen hun, 't welk hun bewoog *voorbedagtlyk* weder by elkander te komen. Elkander getrouw, zyn zy nu zeker steeds by den anderen, schoon geene drie Persoonen meer ongeschikt schynen om zamen te stemmen.

MOROLOGUS is een van die Praaters, die, zonder eenige maate van ongemeen, of zelfs van gemeen, verstand te betoonen, steeds spreekt over allerhande voorwerpen, en het waagt een gevoelen staande te houden met dezelfde heftigheid, 't zy hy iets of niets van de zaak zelve verstaat. —— EUTRAPELES, met meer vernufts begaafd, doch met niet meer verstands beschonken, is eenigzins grappig. Hy heeft alle Boeken vol snaakeryen geleezen, en kan oude koddigheden op nieuwe voorvallen toepassen. Hy is zeer gelukkig in kwinkslagen, en is 'er altoos op uit om iets van dien aart te zeggen; goed kunnen zy niet genaamd worden; doch het is 'er zo mede gelegen, dat, hoe slegter zy zyn, hoe zy te meer doen lachen; en dit is het hoofddoel van EUTRAPELES. —— TETRICUS bezit eene groote maate van verstand en oordeel, doch wil beide niet ten vollen laaten werken; hy is zo voorbaarig, dat het in 't kinderagtige valt, en zo grommig, dat hy als ten spreekwoord strekt. Hy klaagt steeds, dat MOROLOGUS spreekt als hy behoort te zwygen; MOROLOGUS zegt, dat hy, zonder oorzaak, buiten zyn humeur is; en EUTRAPELES bedient zich van zyn vernuft, ten kosten van beiden, op zulk eene wyze, dat zy zich tegen hem, als tegen een gemeenen Vyand, vereenigen. MOROLOGUS praat hem uit het veld; TETRICUS brengt hem in een kwaad humeur. Dus stemmen zy overeen in het zamenmengen hunner strydige hoedanigheden.

Bezwaarlyk valt het te zeggen, wie, van de Drie, de aangenaamste Gezelschapsman is. —— MOROLOGUS moet al de praat alleen hebben, en weinige gezelschappen hebben zin in zulk eene Monopolie. —— EUTRAPELES is zo diepzinnig geestig, dat men hem dikwyls niet verstaan kan, en, vóór dat hy heeft beginnen te lachen, bemerkt niemand dat hy

een oogmerke hadt, iets geestigs te zeggen. —— TETRICUS is even stilzwygend en zuurzienend in alle zamenkomsten. Het is alleen in de *Trio*, dat zyne byzondere begaafdheden te voorschyn geroepen worden. MOROLOGUS is, door altyd bezig te zyn met spreeken, onoplettend, en TETRICUS speelt hem menig een daadlyken trek, door zyn Snuifdoos weg te neemen, of zyn Rotting te verschuilen. EUTRAPELES doet TETRICUS iets zeggen; de ander geeft zyne afkeuring te kennen; en EUTRAPELES vat het op eenig byzonder woord, 't welk gelegenheid geeft tot een kwinkslag. MOROLOGUS toont zich gestoord als hy gestuit wordt te midden van eene lange redenvoering, door 't geen hy eene laffe boertery noemt; terwyl de Vernufteling hem te gemoet voert, dat een verveelend gesprek de beste kans geeft om te boerten. In deezer voege plaagt dit Driemanschap elkander, en hier uit ontstaat het geluk, 't geen zy in elkanders gezelschap genieten. Niemand dan TETRICUS zou het oor leenen aan de verveelende gesprekken van MOROLOGUS; niemand dan hy het vernuft van EUTRAPELES doen werken, door zich des geraakt te betoonen.

In den Zomer doet dit Drietal dikwyls een reisje, en elk speelt op 't zelve zyn rol. MOROLOGUS praat met de Voerlieden en Staljongens; EUTRAPELES stelt zyne talenten te werk by de Knegts en Meiden in de Herberg; en TETRICUS heeft, behalven het voorregt om de rekeningen te betaalen, het geluk om in alles gebrek te vinden.

Hunne Middagmaalen zyn Proeftyden van elks bedreevenheid in zyn vak. MOROLOGUS belet de Knegts, om, geroepen zynde, te komen, doordien hy ze aan de praat houdt; EUTRAPELES maakt kwinkslagen over de opgedischte schotelen, en is nooit gelukkiger dan wanneer 'er een Kalfskop, of een Tong, op tafel komt, Tafelgeregten, die, van onheuchelyke tyden af, zo veel stofs gaven aan laage boertende geesten; TETRICUS gromt en snydt voor, klaagt en eet, hy doet zyn mond zo dikwyls open als zyne Tafelbroeders, doch met een geheel ander oogmerk. —— Als de Wyn op tafel komt, verschaft dezelve aan MOROLOGUS gelegenheid om de Natuurlyke Historie van den Wynstok te verhandelen, en over de Eigenschappen van den Wyn uit te weiden; EUTRAPELES heeft een aantal van welgepaste *Bon mots;* TETRICUS is wel voldaan over de gelegenheid om den Wyn te wraaken, als te slap, te zuur, te zwaar, of misschien dat het dezelfde Wyn niet is, welken zy voorheen dronken. —— Allen egter komen zy hier in overeen, dat zy 'er ryklyk van binnenslaan: de praatagtige Man wordt spraakloos; de geestige onbeschoft; en TETRICUS is wel in zyn schik als hy geen mensch heeft om in zyne vreugde te deelen, want zyne Makkers zyn in slaap gevallen.

Schoon

Schoon deeze drie gezwoorene Vrienden ten minsten eens by elke zamenkomst overhoop leggen, verstaan zy elkander zo wel, dat zy het schikken om op den besten voet te scheiden, en bepaalen weder by elkander te komen; een tydstip, 't welk zy met reikhalzend ongeduld afwagten. Ten dien einde neemt elk de gelegenheid waar om eens anders zwak te vieren. MOROLOGUS pryst EUTRAPELES wegens de scherpheid zyns vernufts; en deeze verzekert MOROLOGUS, dat, niettegenstaande zyne *agterhoudenheid*, en zyne behoedzaamheid om niet *te veel* te spreeken, 'er eene diepte en bondigheid steeke in zyne aanmerkingen, die de toejuiching eener Raadsheerlyke Vergadering zou verdienen, en wegdraagen. Beiden stellen zy TETRICUS te vrede, door te verklaaren, dat zyne geaartheid enkel een gevolg is van zyne wysheid, en dat zyn aangebooren goede luim niet min behaagt, schoon dezelve in geen glimlachen is uitgedoscht.

Behalven dit alles zyn 'er eenige weinige Onderwerpen in welke zy alle zamenstemmen; en het opwerpen van een derzelven is een zeker middel om alle onmin te dempen. Deeze Onderwerpen zyn het veragten van het Huwelyk, en het wraaken van vroeg opstaan. Zy zyn allen reeds vry bedaagde Vryers, en beginnen doorgaans hun avondbezoek op dien tyd als anderen in hun eersten slaap liggen.

Zodanig is de Vereeniging, welke tusschen deeze drie zeldzaame Characters plaats grypt; en 't geen hun mogelyk eerst toevallig deedt zamenkomen is nu bestendig, en eene noodwendigheid, geworden. De Praater zou niets te zeggen hebben, indien de Geestige niet na hem luisterde; en de Droomoor zou in slaap vallen, indien het gesprek van den eenen hem niet wakker hieldt, en de boerteryen van den anderen zyne gevoeligheid niet opwekte. In de keten van oorzaaken en gewrogten zyn deeze Lieden, op welk eene wyze ook, nuttig voor elkander. Afgezonderd van de rest der wereld, hebben zy elkander by Instinct gevonden, en maaken te gader eene wereld uit.

Men mag, 't is waar, in twyfel trekken, of hunne Vereeniging redelyk is? want hoe kan dat een redelyk geheel weezen, 't geen uit onredelyke deelen bestaat? Dan zy genieten desniettegenstaande eene maat van Geluk, gelyk aan dat der Dierlyke Schepping, 't welk juist zo veel is als hunne Vatbaarheid toelaat. Een ander vermengt zich niet in hunne blydschap. Zy zyn voor elkander 't geen niemand anders kan weezen.

Indien wy de natuur nagaan van die Verbintenis, aan welke sommigen den naam van Vriendschap geeven, zullen wy waarschynlyk oordeelen, dat de voorheen gegeevene beschryving niet overdreeven is. De meesten toonen, in het zoeken van Vrienden, dat zy alleen Gezelschapslieden ontbreeken; Lieden, geschikt om die uuren te slyten, welke anders moesten doorgebragt wor-

worden in de grootste aller verdrietlykheden, het verdriet om bronnen van onderhoud in zichzelven te zoeken waar ze niet te vinden zyn. Hoe kan men anderzins reden geeven van de wonder vreemde zamenmengzels in de gezelschappen, waar de kwaaden en de goeden, de gierigen en de milddaadigen, de onkundigen en schranderen, vergaderen, om iets, voor het geheel aangenaam, te wege te brengen; of, met andere woorden, zamenkomen om dien tyd te verdryven, tot welk ieder op zichzelven niet in staat is.

Verbintenissen van de ongerymdste soort mag men zeer natuurlyk wagten als de menschen zamenkomen met geen ander oogmerk dan om hunne eigene Overdenkingen te ontvlieden, en hunne meer onmiddelyke Pligten uit het oog te verliezen. —— Wy mogen, door toe te geeven in deezen, ons schikken naar de pligtpleegende gedaante en het uitwendig voorkomen der verkeering onder de menschen; maar wy kunnen, met geene voegelykheid altoos, gezegd worden ons eigen geluk te bevorderen, of overeenkomstig met ons character te handelen. En het éénig gevolg, van in deezer voege de uuren van bedaarde overdenking te vermyden, is, dat wy welhaast zullen ophouden verstandig te denken, en pligtmaatig te handelen; want nimmer zag men een voorbeeld van eenig mensch, die de vermengde gezelschappen bywoonde van de laagen, de onkundigen en onbeschaafden, en ten zelfden tyde zich gedroeg, in de handelingen des menschlyken leevens, met standvastigheid van geest, bedaarde rechtschapenheid, en een ongezwenkt oordeel.

Aan de Schryvers van de Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

BURGERS!

„ Vergun my, u deeze volgende waare Gebeurenis mede te „ deelen, met vriendlyk verzoek, dat dezelve een plaatsje „ in het *Mengelwerk* van uw geacht Maandschrift moge vin„ den."

Den 9 August. 1795.

HUWELYK UIT ZUSTERLIEFDE.

Toen ik my voor eenige jaaren aan de Hoogeschool van G........ bevond, om 'er myne Letteroefeningen voort te zetten, leerde ik aldaar eenen Student kennen, wiens uitmuntend character de aandacht van alle Braaven naar zich trok. Terwyl hy met my aldaar zyne Studiën voortzette, hadt zyn

Va-

Vader, meer door zyne onachtzaamheid dan wel door andere redenen, het ongeluk, dat hy een banqueroût moest maaken; hy begaf zich in alle ftilte uit de Stad, en liet gemelden Student, benevens deszelfs eenige Zuster, achter. Deeze twee wierden vervolgends door hunnen Oom, die ook aldaar woonde, in huis genomen; dan, zulks gefchiedde niet zo zeer uit liefde, dan wel omdat hy niet wist waar hy zo fchielyk zyn Neef en Nicht zoude bergen: men kan dus ligtlyk berekenen, dat zulk een verblyf aan zyn huis niet zeer aangenaam was. Terwyl deeze beide in deeze wooning traanen-brood aten, wilde het ongeluk, dat de Zuster van gemelden Student door eene allerkwaadaartigfte Kinderziekte wierdt aangetast. De oppasfing, die dat Meisje genoot, was geëvenredigd aan het onthaal en de liefde van haaren Oom; dat is, zeer flecht. Het was niet doenlyk voor haaren Broeder, fchoon hy haar eene zuivere genegenheid toedroeg, om dag en nacht, wyl hy alle oogenblikken haaren dood te gemoete zag, voor haare bedfponde te zitten, en haar de noodige dienften en oppasfing te bewyzen; dit lieten noch zyne omftandigheden, (hy moest in alle haast een einde aan zyne Studiën maaken,) noch zyne lichaamskrachten, toe. Eene haarer Vriendinnen, (en deezen naam mogt zy te recht draagen,) bewees, toen zy alles vernomen hadt, haar allen byftand en hulp, en verliet vervolgends nimmer, dan hoogst noodzaaklyk, het ziekbed. —— Eindelyk veranderde de hevigheid der ziekte, 'er deedt zich eene flaauwe hoop ter herftelling op, het gevaar wierdt van tyd tot tyd minder, en 'er volgde eene langzaame, doch tevens volkomene, geneezing. Gemelde Student, die zyner Zuster eene hartlyke Broederliefde toedroeg, wegens het gehouden gedrag van zynen Vader niets bezittende, om de hulp, aan zyne Zuster betoond, door eenig gefchenk te beloonen, boodt, ten teken zyner dankbaarheid, aan de Vriendin zyner Zuster niet alleen zyne hand, maar ook met dezelve zyn geheel hart, aan: dezelve wierden even gul aangenomen als zy wierden aangeboden. Kort daaraan wierdt die Student Proponent, en op eene zeer fchoone en voordeelige plaats in eene onzer Provincien, als Predikant, beroepen. Hierop wierdt het Huwelyk voltrokken; en thands nog leeven deeze drie waardige menfchen, in het zuiverst genoegen en de gulfte genegenheid, met elkanderen. Met de warmfte vreugde heb ik dit huislyk geluk befchouwd, en meer dan eens gewenscht, om, zo myn lot, (het geen myne omftandigheden en hooge jaaren echter zeer onwaarfchynlyk maaken,) my eens tot een Huwelyk mogt roepen, dan zo vergenoegd, zo zalig, zo wel te vreden, te leeven als dit paar, als deeze myne kennisfen. —— Ik heb deeze Gebeurenis der vergetelheid willen ontrukken, opdat zelfs onze Nakomelingen hieruit mogen leeren, dat de Deugd niet onbeloond blyft; maar zelfs dan nog, wanneer hy, die

deugd-

deugdzaam leefde, reeds niet meer is, van alle Braaven Bewonderd, gepreezen, wordt. Hierdoor ook wensche ik, dat de Zinspreuk van gemelden Student, mynen Vriend, toen hy my eenige Verfen van den onsterflyken CRONECK, in myne Vriendenrol, tot een eeuwig aandenken, schonk, haare volkomene vervulling kryge; zy is: VIRTUS POST FATA SUPERSTES; dat is; *De Deugd leeft zelfs nog na den dood.*

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Als wy altyd bereid en gereed waren om van alle onze bedryven, van alle onze daden en handelingen, rekenschap te kunnen geven, hoe gerust zouden wy dan van het tooneel dezes levens kunnen afstappen, en tot een ander leven overgaan! doch hoe veele van onze handelingen zouden wy wel wenschen dat nimmer aan het licht kwamen; maar veel liever verborgen bleven agter het gordyn van eeuwige vergetelnis. —— Hoe veele daden bedryven wy niet, over welke wy ons zouden schamen, wanneer zy ter kennisse kwamen van onzen evenmensch. En wat zal 'er van wezen? Alle onze daden zullen nochtans eens het licht zien. Maar over hoe veele zullen wy ons dan niet schamen!

Hoe vaak misleid de waan den verblinden sterveling niet, dan vooral wanneer hy zich laat wegslepen door de verderflyke Wellusten, en door ongebonden vermakelykheden; dan nochtans worden zy maar al te dikwils door het grootste gros der menschen vuurig nagejaagd, schoon men ook dagelyks de jammerlykste uitwerkzels en smartlykste gevolgen eener bedorven Wellust voor oogen heeft. Wie spiegelt zich aan anderen, al zyn de voorbeelden nog zo treffende, nog zo treurig en aandoenlyk! Hoe jammerlyk bedriegt men zich, wanende zyn grootst geluk te vinden in de opvolging zyner bedorven lusten; want het einde van dezelve is niet anders dan moeite, dan jammer en verdriet!

De mensch verschynt eenmaal in het leven en op de wereld; de weg, langs welken hy daarin verschynt, is enkel, is een —— maar langs duizend wegen zou hy daar weer kunnen uitstappen. Wie moet niet verbaasd staan, in overweging nemende hoe veele middelen 'er zyn om het leven af te snyden; wie moet niet verbaasd staan, dat de menschen nog zo lang leven, en niet veel eerder sterven. —— Men zegt, des menschen levensdagen zyn kort, en vol onrust en verdriet. — Dan, wie zou niet veeleer zeggen, dat wy waarlyk zeer lang leven, wanneer men overweegt, hoe veele de gevaren zyn, welke ons gestadig dreigen, en de veelvuldige kwaden, die ons gestadig over 't hoofd hangen.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

STELLINGEN VAN EEN LEERGIERIGEN, OPGEGEEVEN TER BEPROEVING TOT NADERE ONDERRIGTING.

1ste Stelling.

Iemand, by het licht van 't Euangelie leevende, en van hetzelve daadelyk gebruik maakende, kan in de Godlyke Waarheden dieper leeren inzien, en op dezelven beschouwelyk verhevener denken, dan een Heiden, —— de Redeneeringen in den Bybel mogen tog niet geagt worden op het verstand van een nadenkend mensch minder invloed te hebben, dan de bespiegelingen en lessen der Heidensche Philosophen; nu zyn 'er Historische Voorbeelden genoeg, van Heidenen, die op het hooren van Wysgeerige Voorstellen zeer opgeklaarde denkbeelden hebben verkregen: en zou dan de Leere, die uit God is, van minder kragt zyn? ik denk, volgens Hebr. IV: 12, neen. —— Het steunt ook op de ervarenheid onder de Christenen, in lieden van kunde, die, schoon in den grond niet geheiligd, egter zeer geöefend zyn in de Waarheden.

2.

Deeze Euangelische ontdekking kan een *hooger* trap van klaarheid bereiken, door *die* bykomende Verlichting van den Heiligen Geest, *dien* men de gemeene, of enkeld leezende, Verlichting pleeg te noemen; daar is tog —— in zodanig een, meer dan de bloote voorlichting des woords, en zyne ziel wordt meer of min met eenig bovennatuurlyk licht bestraald, —— al wat openbaar maakt is licht, Ephes. V: 13; hoe meerder bykomend licht dan, zo veel te meerder klaarheid en opheldering —— ook leveren 'er de Tydgeloovigen een proeve van op, in zo verre, dat zy, volgens de Ranttekening op Hebr. VI: 4, 5, 6 en Cap. X: 29, „ een beginsel van *vernieuwing* hebben, ja,

een *smaak* van Gods Genade, in hun gewrogt door den Heiligen Geest."

3.

Iemand, die alzo door Woord en Geest verlicht wordt, is nader aan Gods Koningryk dan een onverlichte Heiden —— om dat zulkeen kundigheden heeft verkregen, die de bloote Natuur nimmer kan ontdekken, —— en om dat het overeenkomt met de verklaaring van onzen Opperleeraar Jesus zelven, Marc. XII: 34. De Ranttekenaars geeven 'er deeze reden van: „ Vermits deeze zyne belydenis uit een leerzaam gemoed scheen voort te komen, vs. 32, en met de leere van Christus dus verre overeenkwam, en de bekentenis van de Wet een middel kon zyn, om hem *verder* te brengen tot kennis van zichzelven, en zo voorts tot Christus, Galat. III: 11."

4.

Als zodanig schynt hy geschikter voor de kragtdaadige inwerking van het geloof, dan een onverlichte Hottentot, of woeste Kannibaal. Want, gelyk een redelyk Schepsel voor de genade vatbaarder is dan een Steen of Blok, zo schynt het ook, dat iemand, die een *zekeren trap* van Verlichting heeft, vatbaarder moet geagt worden voor een *hooger* trap van Verlichting, dan iemand die volstrekt onverlicht is.

5.

Die pligt stellen voor genade, keeren (zeggen zommigen) de waare Heilorde om; 't komt my zo voor, dat dit een voorzigtige bepaaling nodig heeft: indien men door *pligt* verstaat de Christelyke betragting van waare Geloofsdeugd, en door *Genade* de vernieuwing des gemoeds, dan gaat de *Genade* in orde vóór, Philipp. II: 12 en 13; maar wanneer men door *pligt* verstaat het geordend gebruik der middelen, om door Genade te komen tot Geloof en Bekeering, dan gaat *pligt* vóór Genade, Joh. V: 39. Jac. I: 18, 21, en des moet men niet zeggen, wagt geheel werkeloos tot dat de Genade u gevoelig opwekt *om* de middelen te gebruiken, en bedient u dan van het Woord; maar men behoort te zeggen, gebruikt de middelen om daarover den nodigen zegen te ontfangen, of an-

anders keert men zelf de Heilorde om. Ziet Spreuk. XIII: 13 en Cap. XVI: 20.

6.

Gods Geest werkt in den mensch het Geloof en de Bekeering *niet onmiddelyk*, maar *middelyk*, *door* het Woord. Zo leert ons de *Bybel* klaar en duidelyk, Rom. X: 17. 1 Cor. I: 21. Jac. I: 18 en 21. 1 Pet. I: 23. Aan deeze Bybelleere houden zig ook onze rechtzinnige *Leeraars*, als blykt uit de Systhemas van PICTET, MARCK, BURMAN, VAN TIL, enz.; onder anderen, lees ik by den zo Orthodoxen T. H. VAN DEN HONERT, in zyne Waaragtige Wegen, Deel II. Cap. VI: §. 1, bladz. 565: „ Het Geloof .... wordt door den Heiligen Geest *niet onmiddelyk* in (het) hart verwekt .... maar *op* en *door* de Prediking van het *Woord* Gods." HARTMAN, in zyn ongeveinsde Christen, bladz. 43: „ Het behaagt God niemand, die tot zyne jaaren van onderscheid gekomen is, te wederbaaren als door tusschenkomste van de Prediking van *zyn Woord* ... en daarom zo moet dit *Woord* als een zaad der Wedergeboorte in 't hert ontfangen worden, zal ooit 't herte worden gereinigd. H. FERRÉ, over den Heidelbergschen Catechismus, op Zondag 25, Deel III, bladz. 8, enz. *niet onmiddelyk*.

De *Ranttekenaars* begrypen 't ook zo. Op Hebr. XIII: 20: „ *Door* het Euangelie wordt ons de vrede verkondigd, *en* NB. *medegedeeld*." Op Jac. I: 18: „ *Door* de Prediking des Euangeliums als het uiterlyke *middel*, daar toe *nodig*:" Op Rom. III: 2: „ De *Woorden* Gods, zeggen zy," de Instrumenten, NB. de *Instrumenten* van zyn Verbond begrepen in de Schriften van Moses en de Propheeten.

In onze *Liturgy*: Gebed voor de Leere des Catechismus: „ ô Hemelsche Vader, uw *Woord* is volkomen .... een *kragtig middel* ter zaligheid."

In de *Formulieren* van Eenigheid onzer Leere, die alle onze Predikanten ondertekenen, als die Leere voor Waarheid houdende, en beloovende ook alzo te zullen leeren.

De Heidelbergsche *Catechismus*, Zondag 25: „ De Heilige Geest *werkt* dit Geloove in onze herten *door* de verkondiging des H. Euangeliums."

De *Nederlandsche Geloofsbelydenis*: „ Wy gelooven, dat

dat dit waarachtig Geloove in den mensche gewrocht (wordt) *door* het Gehoor des *Woords* Gods en de werking des Heiligen Geests." Art. 35: „ De Wedergeboorte geschiedt *door 't Woord* des Euangeliums."

Zyn nu deeze dingen alzo, gelyk zy waarlyk zyn, — is het dan wel voorzigtig, steeds te zeggen, dat de Geest *onmiddelyk* werkt, en die opinie dan somtyds nog te willen sterken met voorbeelden van hedendaagsche Vroomen, die bevindelyk wedergebooren en bekeerd zyn geworden, *zonder* dat zy immer te vooren eenige kennis hadden van Godlyke Waarheden, geleerd uit en door het Woord?

Ik voeg hier by, dat het niet genoeg is te leeren, „ de Geest werkt niet *zonder* maar *met* het Woord (by wyze slegts van concomitantie, byvergezelling) of de Geest werkt *onder*, en *by gelegenheid* van het Woord. Dit is een bewimpeling van eenvouwigen. Neen! dit is niet voldoende, maar volgens den Bybel moet men zeggen: *Door* het *Woord* als een *middelyk zaad*, waar *uit* het Geloof spruit, Matth. XIII: 3-8, als *in* ons *geplant*, Jac. I: 21. Zo dat het Woord, ja wel! het *Woord* ook zyne *werking* in ons heeft, als een *kragt* Gods, 1 Thesf. II: 13 met Rom. I: 16.

Om kort te gaan, het Woord, (dat onze Ranttekenaars op Rom. III: 2, naar waarheid *een Instrument* of *Werktuig* noemen) is de *Sleutel* der kennisse, Luc. XI: 52. „ Deeze Sleutel, zeggen diezelfde Ranttekenaars, is de rechte *verklaaring* van Gods *Woord*, waar door den menschen de ingang tot den hemel geopend wordt, welke geweerd zynde, zo wordt dezelve ingang als toegesloten." *Matth.* XXIII: 13: „ Want *onmiddelyk* wordt het, in Gods gewoonen weg, voor niemand geopend."

De *almachtige* Werking van den *Geest* is, ja waarlyk, van de *zedelyke* werking des *Woord onderscheiden*, maar by de bekeering van het Woord niet *afgescheiden*, en werkt niet slegts *met*, of *nevens*, maar *door* het Woord. *Hoe?* Dit is een andere Vraag, die misschien geen mensch hier kan beantwoorden. De *zaak* blyft waar, al is ons de *wyze* der zaake onbekend; die behoort tot de *Verborgenheid* des Geloofs (*).

7. Het

(*) Zy *doolen* niet zo zeer als ze wel *dollen*, die, met verag. ting der Schrift, zig, ik weet niet welken weg tot gemeenschap met God inbeelden ...., en bespotten de eenvoudigheid des

7.

Het woord *Bevinding* komt noch in de *H. Schrift*, noch in onze *Formulieren*, immer voor, in dien zin, waar in het gemeenelyk gebruikt wordt door die geenen, die men de *Fynen* noemt (*).

Ik spreek niet tegen, dat de Geloovigen bevinding hebben, dat is, eene innerlyke bewustheid van hunne werkzaamheden en gemoedsbeweegingen, *daar uit* gebooren: want zonder dat was hun Godsdienst geen redelyke Godsdienst; maar ik ontken dat het ergens in de H. S. of in onze Formulieren, voorkomt in dien zin, als zommigen dit geliefkoosde Woord doorgaans neemen, te weeten, voor een onmiddelyken plotzeling ontstaanden, gevoeligen in-

der geenen, die zig nog met een *dooden Letter*, (zo als zy dien noemen) ophouden, ... Christus belooft den zynen, Joh. XVI: 13, geen Geest die onmiddelyk van zichzelven zou spreeken, maar die hun zou *indachtig* maaken het geen Hy hun alvorens *geleerd* hadt (en dus in het Woord is aangetekend.) .... Het *Woord* is het *Organum*, het *Werktuig*, waardoor de Heer aan de Geloovigen de Verlichting van zynen *Geest* schenkt. J. CALVINUS Institut. Lib. I. Cap. 9. §. 1 en 3.

(*) De benaaming van *Fynen* wordt, ja! wel eens als tot minagting gebruikt; doch dit ligt oirspronkelyk in deeze benaaming niet; want het is niet te denken dat eenig Christelyk Genootschap, uit een vyandig beginsel en met een smaadelyk oogmerk, aan *zigzelven* zulk een Tytel zal geeven; en echter noemden, by de onderlinge verdeeldheden der Doopsgezinden, de Vlamingen *zigzelven* „ de Naauwgezetten en *Fynen*," (ziet het Woordenboek van KOK, Deel XII, op het woord Doopsgezinden, bl. 454, reg. 4, van onderen). Ik gebruik deeze benaaming ook alleenlyk onderscheidshalven, om dat niet alle Vroomen deezen bovengemelden zin aan het woord *bevinding* hechten, maar alleen zulken onder ons, die zig voordoen als waren zy naauwgezetter dan hunne overige Geloofsgenooten, en zigzelven en hunne Zoortgenooten by uitsluiting van andere deugdzaame, werkdaadige, Christenen, aanmerken als de *alleen waare Vroomen*.

Onze *Ranttekenaars* gebruiken dit woord in een goeden zin, spreekende op Matth. XIII: 23, van „ een *fyn* hart."

By GOERREE in zyne Kerk- en Wereldlyke Historie lees ik ook van „ *fyn* Gereformeerden, die zig lieten voorstaan *fynder* van leeven, en beter gereformeerd te zyn, dan anderen."

indruk en sentimenteele aandoening, van alle natuurlyke werkingen te onderscheiden, als een Godlyk kenmerk van iemands Genadestaat, en als zodanig noodzaaklyk voor eens Christens gemoed, tot zyn eigen verzekering, en een Toets der egtheid van dien Staat voor anderen: in zo verre, dat iemand, die, naar deeze bepaaling, zynen weg (als men 't noemt) niet kan vertellen, niet, of althans naauwlyks, voor een waar vroom mensch te houden zy. In deezen zin komt het woord *Bevinding* in de H. S. nergens voor, zelfs niet Rom. V: 4: De verdrukking, zegt Paulus, werkt *Lydzaamheid*, (om die Vervolgingen geduldig en gelaaten te ondergaan,) de Lydzaamheid werkt *Bevinding*, (proeven en ervarenhied van Godlyke hulpe, om die verdrukkingen te kunnen draagen, zonder daar onder te bezwyken) en die bevinding, voor het tegenwoordige, werkt *hoope* voor het toekomende, in dat verband als Paulus zelf uit *deeze* eige bevinding spreekt, 2 Cor. I: 10. „Die ons uit zo grooten dood verlost heeft, en nog verlost, op dien hoopen wy dat hy ons voorts verlossen zal." Waar is hier schyn of schaduw van zulk een zin in het woord Bevinding, als partyen daar aan hegten? — In de *Formulieren* van eenigheid kan ik my niet herinneren, dat het woord Bevinding ergens voorkomt, veel minder als nodig voor ieder Geloovigen tot verzekering van zyn eigen Genadestaat, of een toets van deszelfs egtheid voor anderen: in die Formulieren wordt schriftmaatig tot een kenmerk van een waar Christen bestendig opgegeeven, het Geloof in Jesus Christus werkzaam door de liefde. Is dit nu zo, dan is het een veelgewaagde onderneeming, al die Belyders, die van *zulk* een gevoelige Bevinding niet weeten, van de Vroomen uit te sluiten, en dezelven te houden en te verklaaren voor vyanden van God en van zyn Volk; dit zou ik niet gaarne voor myn rekening hebben, gedenkende aan de nadrukkelyke waarschouwing van Jacobus, Cap. III: 1 en Cap. I: 13. Een waare, klaare en veilige bevindingstoets vindt men, 2 Petr. I: 5: „ Voegt by uw geloof deugd .... liefde jegens allen;" en 't is opmerkelyk, byzonderlyk voor zulken, die meenen, dat hunne oogen boven die van anderen geopend zyn, dat 'er de Apostel vs. 9 op laat volgen, by welken deeze dingen, (die *deugdzaame* werkzaamheden,) niet zyn, die is *blind*. Ik voeg hier tot narigt voor onze Gemeenten by, het tweede Artykel der zeven Artykelen van de *Contra*-remonstranten (tegen de bekende vyf

Ar-

Artykelen der Remonstranten.): „ De kinderen van geloovige Ouders (Christen medebelyders) zo wel als *volwassene* Geloovigen, zyn *te houden* voor Uitverkoorenen, zo lang zy, *met de daad*, het tegendeel niet en bewyzen." Dat heette in dien tyd, en daarna, toen VOETIUS en andere Orthodoxe Mannen, tegen de *Labadisten* waakten, *regtzinnig*, en het is ongetwyfeld liefderyk, en een veilig behoedmiddel tegen separatistery en scheuring. Vergelyk de Ranttekening op Rom. XIV: 15, No. 7. Hoewel 'er Bybelsche voorbeelden zyn van Geloovigen, die zig beroepen op hunne geestelyke ervaring, tot een bewysgrond hunner overtuiging van, en berusting in, de waarheid der Godlyke Leere voor hun *eigen* gemoed, zo kan de modieuse gevoelige bevinding niet dienen tot een Toets, noch voor ieders *eigen gemoed*, noch voor een ander: neen! want zal de Bevinding moeten getoetst worden aan de Bevinding, dan wordt het een circulus, die niets bewyst, om dat men als beweezen vooronderstelt, het geen nog moest beweezen worden, namelyk, dat die Bevinding schriftmaatig zy. De eenigste Toets in deezen is de *Letter* of het *beschreeven* Woord Gods; daar mede komt de Bevinding — overeen — of niet; zo — niet, dan is het alrede veroordeeld, — zo al, dan heb ik die Bevinding niet nodig tot een Proefsteen, maar de Letter des Woords, waaraan die Bevinding zelve moet getoetst en beproefd bevonden zyn.

Men beroept zig wel eens voor dit sentimenteele op Philipp. I: 9. „ In — erkentenis — en alle *gevoelen;*" doch te vergeefs: want, onbevooroordeeld ingezien, zal men terstond bemerken, dat, (gelyk het BEZA wel verklaart) —— *Erkentenis* aldaar is de onderscheiden kennis der Waarheden, — en *gevoelen* de *Liefde*.

Wie van dit Stuk der *Bevinding* meer begeert te weeten, kan te regt komen by — SPALDING, Waarde der inwendige Bevinding in het Christendom. —— CRAMER tegen SPALDING (met de Letteroefeningen van 1773, p. 53.) —— MUNTER, Bekeeringsgeschiedenis van STRUENSEE — en APPELIUS, Vervolg van Aanmerkingen over 't recht gebruik van 't Euangelie, pag. 21 en 22: „ Myne vryheid wordt niet geoordeeld door de „ Conscientie van een *ander;* maar een iegelyk moet „ verzekerd zyn in zyn *eigen* gemoed, en gedenken aan „ dat Godlyk wapen tegen den Duivel." Daar is GE-

SCHREEVEN! Matth. IV: 4 en 7. 1 Cor. X: 29. Rom. XIV: 5 en 22.

Merkwaardig zyn de woorden van een wydberoemd Duitsch Godgeleerden: „ De *Mystiken* verwaarloozen den geest van 't Christendom, de *Deugden* der Samenleevinge, en veranderen de geheele Religie in ydele *Gewaarwordingen.*

8.

Het is een schroomelyke *Exceptie*, de Godlyke Bevelen, b. v.: —— alle ziele zy den *Magten* onderworpen, —— zyt uwen *Voorgangeren* gehoorzaam, —— doet wél aan allen, maar meest den *Huisgenooten des Geloofs*, —— hebt de *Broederschap* lief, alleen en met uitsluiting te bepaalen tot die —— *Overheden*, —— die *Leeraars*, —— die *Kerkleden*, —— die *Broeders*, die naar den Toets der gevoelige Bevinding voor *Vroome* Overheden, —— *Vroome* Leeraars, —— *Vroome* Kerkleden, —— *Vroome* Broeders, gekeurd en verklaard zyn; want met die exceptie kan men alle Bevelen der Overheid, alle Vermaaningen der Leeraars, alle Liefdeplichten, die van en omtrent zulken gedaan worden, die men niet voor *vroom* houdt, gemakkelyk verydelen. En zodanige welverdiende berispingen af te kaatzen met te zeggen: „ *Het is vyandig:*" is laag, en een bewys van verlegenheid.

9.

Men mag, ja! moet *Bidden*, als van God uitdrukkelyk geboden, Matth. VII: 7 en 8, en hy, die bidt uit waaragtige of ongeveinsde overtuiging, dat hem zulks van God bevolen is, die bidt, in zo verre, uit den Geloove, als daaraan niet twyfelende, Rom. XIV: 23, en mag op verhooring hoopen.

De Heidelbergsche Catechismus maakt Zondag 45 Vr. 117 duidelyk onderscheid tusschen een Gebed, dat —— van God *verhoord* wordt, —— en dat hem *aangenaam* is; om ons te leeren, dat 'er wel degelyk Gebeden *verhoord* worden, al zyn ze Gode niet aangenaam. Dus begreep het CALVYN ook, Institut. Lib. III. Cap. 20. §. 15, zeggende: „ *Alle Gebeden behaagen Gode niet, aan welken hy gehoor verleent,*" en hy bewyst het uit het voorbeeld van ACHAB, en uit het *verhoorde* nationaale bidden, Ps. CVII. Zy waren *wederspannig* tegen Gods Geboden vs. 11.

„ Doch

„ Doch *roepende* tot den Heere in de benaauwdheid, die zy hadden, *verloste* hy ze uit haare angsten, derhalven *verhoord*, niet om dat hun Gebed Gode aangenaam was, maar tot een blykbaare proeve zyner barmhartigheid." „ Quod ne incredulis quidem negantur sua vota:" „ Dat den *Ongeloovigen* zelfs hunne begeerten niet geweigerd worden."

Het offer der Godloozen, ja! is den Heere „ een grouwel;" hy schept 'er geen genoegen in, al is 't ook dat hy hen verhoort. God *hoort* de Zondaars niet: 't is zo; maar is te verstaan van een welgevallig hooren.

10.

De Bidwys in den Derden Persoon is van laater tyd, en niet zo schriftmaatig als het gemeenschappelyk bidden „ *Wy* en *Ons*." Dit is *Bybelsch*. Ik ken in de gansche H. Schrift slegts twee gezette en plegtige Gebeden in den *Derden* Persoon; het eene van SALOMON (als *Koning*), het ander van JESUS CHRISTUS (als *Hogenpriester*), en des geen na te volgen voorbeelden voor Leeraars.

Anders gemeenschaplyk *Wy* en *Ons*. Jes. LXIV. Dan. IX. Ps. LXXIX. Ps. LXXXV, en zo doorgaans.

Het *Volmaakt Gebed* luidt even zo.

En wat grond is 'er toch om van dit Bybelgebruik af te wyken? Is 't een zogenaamde Voorzigtigheid, om het misbruik van ligtvaardige toeëigening te weeren, dan weet ik die afwyking niet vry te pleiten van verwaandheid; vermits men onderneemt iet te willen vóórkomen of verbeteren, dat de Alwyze en Alweetende Jesus ongetwyfeld heeft voorzien, en, ondangezien deeze voorweetenschap, echter, gemeenschappelyk heeft bevolen te bidden *Wy* en *Ons*. Zyn dan die laatere Discipelen zo veel wyzer dan de vroegere, ja! —— dan de Groote Meester zelf?

By de *Bevestiging* van een Predikant wordt hy, Artyk. 2, verpligt de openbaare Gebeden te doen, „ van wegen de *geheele* Gemeente, niet van wegen *eenigen* in de Gemeente," en des gemeenschappelyk. Dit blykt uit onze *Liturgy*, overal *Wy* en *Ons*, en met rede. De Predikanten zyn wel *Voorgangers*, maar geen *Voorbidders*, zo min als de Engelen, neen: ze zyn niets meer dan het *Organum*, het *Werktuig*, de *Mond*, waar door de Gemeente ... *De Gemeente* spreekt.

De betaamelykheid van dit gemeenschappelyk bidden (daar de Reformateurs ook sterk voor zyn) is voldingende en uitgemaakt betoogd in de *Letteroefeningen* van 1778, Deel VII, Stuk 2, bladz. 282—287, en ik weet niet dat iemand der geenen, die de nieuwe Bidwyze volgen, en blyven volgen, 'er ooit op geantwoord heeft.

Ik *besluit* met een leergierig verlangen naar beproevinge deezer Stellingen, en nodige onderrigting, of 'er ook iet in zy van 't Arminianismus, of iet anders; want voor Enthusiasticq zal men het wel niet houden.

E. E. L.

BETOOG, DAT DE STEENEN IN DE VRUGTEN NIETS TOEBRENGEN KUNNEN TOT HET DOEN AANGROEIJEN VAN STEENEN IN 'S MENSCHEN LICHAAM.

Medegedeeld door H. W. ROUPPE, *Med. Doctor*, *enz.* te *Rotterdam.*

§. 1. De dagelyksche ondervinding leert ons, dat men, in veele plantaartige Stoffen, zeker soort van steenachtige Samengroeijingen waarneemt, waar van sommige zeldzaam voortkomen, en wel eens *plantaartige Bezoards* genaamd worden.

§. 2. Geenzins is het oogmerk, alhier gewag te maken van eenige zeldzame en zeer harde voortbrengzels van dien aart; alleen wil ik my bepalen tot die harde, korrelachtige, onregelmatige, lichamen, welke men vooral in de Peeren aantreft, en ten onregte Steenen genaamd worden.

§. 3. De Scheikundige Ontleding dezer steengelykende Zelfstandigheid wierd onlangs door den onvermoeiden VAUQUELIN bekend gemaakt, en gaf my aanleiding, om een gevoelen, het welk in het algemeen by eenige onzer Landgenooten nog steeds aangenomen is, te wederleggen, en deszelfs ongegrondheid proefondervindelyk te bewyzen: —— te weten, dat de zogenaamde Steenen, in de Peeren, geschikt zouden zyn, om in onze vogten eene geschiktheid tot het vormen of aangroeijen des Steens

In de Blaas te veroorzaken; om welke reden men in Steengebreken wel eens het gebruik van Peeren afraad.

§. 4. Alhoewel nu dit gevoelen, by kundige Geneesheeren, geenzins ingang vind, zo achte ik het echter der moeite waardig, proefondervindelyk aan te toonen, dat de natuur der steenachtige lichamen in de Peeren geheel verschillende is van die der Blaas: en, om hierin ordentlyk voort te gaan, zal ik, zo kort mogelyk, eerst een denkbeeld zoeken te geeven van den aart des Steens in de Blaas zelve.

§. 5. Het steenaartig Samengroeisel, het geen men somtyds in de Blaas der Menschen aantreft, is ons nog niet genoeg bekend, het geen grootendeels door de verscheidenheid der Steenen word veroorzaakt; want, behalven in de grootte, gedaante en couleur, zo verschillen zy zeer, wat betreft derzelver inwendig zamenstel, en de evenredigheid der bestaandeelen.

§. 6. In het algemeen kan men vaststellen, dat, wat het laatste betreft, het verschil vooral hierin bestaat, dat zommige, by het verbranden in het vuur, zeer weinig van eene zware koolstoffe achterlaten, andere wederom in evenredigheid meerder aardachtige stoffe opleveren.

§. 7. By de Ontleding van een Steen der Blaas, door het vuur, verkrygt men niet alleen veel kolenzuur en ontvlambaar gaz, maar ook verzamelt zich het grootste gedeelte van den Steen in 't bovenste van den toestel in de gedaante van een bruine sublimatie, welke by herhaald sublimeeren wit wordt; dit Zout, het welk het grootste bestaandeel van den Steen uitmaakt, is door SCHEELE ontdekt te zyn een waar eigenaartig zuur, en bestempeld met den naam van Steenzuur (*acide Lithique*); 'er blyft in de retort een gedeelte Kool over, waarin een weinig kalkaarde, en in 't overgegaane vogt vind men zuiver Berlynsblaauw Zuur, (*acide Prussique.*)

§. 8. Een Steen nu uit de Blaas kan dikwerf voor het meestendeel bestaan uit dit Zuur of gecrystallizeerde Zout, en, gelyk ik reeds gezegd hebbe, in veele gevallen zeer weinig aarddeelen bevatten: aldus vond HARTENKIEL eens uit 240 gr. van een Steen alleen één grein aarde; en uit dezelfde hoeveelheid van een anderen Steen 2 gr. aarde; doch wederom van een anderen 88 greinen aarde en kool. —— Deze Kool is daarenboven zeer ongemaklyk

lyk om tot asch te brengen, als in weinige gevallen, wanneer dezelve een weinigje kalkaarde achterliet.

§. 9. Het koud water zelve lost weinig van een Steen op; een Steen echter, fyn gestoten en herhaalde reizen met water opgekookt, smolt byna geheel in hetzelve; en van 24 greinen van een Steen zag de Heer FOURCROI, dat 'er zich 22 deelen geheel oplosten; doch by 't verkoelen van het water crystallizeerde het Steenzuur (*acide Lithique*) in naaldvormige Crystallen uit hetzelve; — dus kan men stellen dat de *basis* van dezen Steen byna geheel in kokend water oplosbaar was.

§. 10. Het Kalkwater heeft geen oplossend vermogen op den Steen. — De werking van het met Kolenzuur bezwangerd water is ook onzeker, en vereischt noch veele proefneemingen. — ACHARD vond de werking van dit Zuur op Steenen, die geheel aan 't vuur vervlogen, zo onbemerkbaar, dat het als geen oplossend middel in aanmerking kan komen. — TYCHSEN zag met een ander soort van Steenen eene merklyke oplossing. — De proeven van FALCONER, met het luchtzuur potasch-water, (*aqua Mephitica alcalina*,) verdienen wel degelyk nader beproefd te worden, alzo dezelve my geenzins nog voldoende voorkomen; wel is 't waar, dat door lang leggen van een Steen in *aq. Mephitica* dezelve een weinig in gewigt afnam; doch men kan zulk eene bewerking eerder uittrekken dan smelten noemen.

§. 11. Vitriool- en Zeezoutzuur hebben weinig werking op den Steen; doch veel werkzamer is het zwakke en geconcentreerde Salpeterzuur, 't welk den Steen geheel oplost, — ook verdient de werking van dit Zuur op den Steen nader onderzoek. — 't Geoxygeneerde Zeezoutzuur ontbindt een fyn gestoten Steen byna geheel; doch dezelve in zyn geheel zynde was de oplossing langzaam en onvolkomen.

§. 12. Een Steen, echter, smolt byna geheel in het *Alcali causticum*, en gaf by die gelegenheid een levendigen *Ammoniac*-reuk.

§. 13. Het Steenzuur (*acide Lithique*) (§. 7.) is vast en in vorm van Crystallen; in koud water byna onoplosbaar, meerder in kokend water, en, gelyk ik reeds gezegd hebbe, is dit gecrystallizeerde Zuur dat geene, 't welk 't grootste gedeelte, en by zommigen den geheelen Steen, uitmaakt. — Dit Zuur verft de Lakmoestinctuur weinig rood; op het vuur vervliegt hetzelve, en

laat

laat een weinig Kool achter; levert met de Metalen *Alcalien* en aarde-verbindingen op, die men *Lithiates* noemt; heeft meer verwandschap met de *Alcalien* dan met de aarden, en laat zich door het Kolenzuur uit deszelfs verbindingen stooten. —— Ondertusschen scheelt 'er nog zeer veel aan, om de natuur en den aart van dit Zuur te kunnen bewyzen. —— De Heer FOURCROI denkt, dat het *acide Lithique* eene modificatie is van het Pruisch, of Berlynerblaauw Zuur, met dit onderscheid, dat het laatste meer *Oxygene* in zich bevat: 't schynt dat 't Steenzuur een famenstel is uit Koolstof, Stik of Salpeterstof, een weinig *Oxygene* en *Hydrogene.*

§. 14. Behalven dat men door het vuur en door 't smelten van een Steen in zuiver kokend water zich het Steenzuur kan bereiden, zo is echter de manier des Heeren FOURCROI het geschiktste om dit Zuur zeer zuiver te verkrygen. —— Om dit te doen, smelt men den Steen in zuiver bytend Planten-loogzout; in vier oncen van eene oplossing van dit Zout (wegende 54 gr. meerder dan 't water onder den inhoud van een once) smolten 90 gr. Steen, en leverden een Middenzout (*Lithiate de potasse* genaamd), op. —— Door, in de oplossing van dit Zout, gedestilleerden Azyn (*) te laten invallen, vereenigde zich de Azyn met het *Alcali*, en de Steenstof wierd nedergeploft in de gedaante van zware witte melkachtige streepen, en 'er ontstond een nederplofzel, 't welk zeer teder was, en zo ligt als Styfzel; doch, van naby beschouwd, bevond men dat hetzelve bestond uit zeer fyne en zeer glinsterende Crystallen, welke alle de eigenschappen van zuiver Steenzuur vertoonden. —— En, volgens de berekening des Heeren FOURCROI, leverden 74 greinen *Lithiate de potasse* (Steenzuur-Plantenloogzout) 45 greinen gecrystallizeerd Steenzuur op.

§. 15. Deze eigenschappen toonen nu genoegzaam aan, dat de Steen der Blaas grootendeels bestaat uit het Steenzuur (*acide Lithique*,) dat, behalven dit, 'er eenige zeer geringe deeltjes Kalkaarde in dezelve aanwezend zyn, en, volgens andere proeven des Heeren FOURCROI, vind men meestal in de Steenen der Blaas een weinig Phosphorzuur-*Ammoniac*-Zout en Phosphorzuure *Soda*, welke laatste

(*) Het Zeezout en andere Zuuren doen dezelfde uitwerking, (§. 21.)

ſte dikwerf in kenbaare Cryſtallen tusſchen de verſchillende beddingen des Steens aanwezend is.

§. 16. Dit zy genoeg van den Steen der Blaas; veel moeite, en onophoudelyk onderzoek, zal ons denkelyk noch inleiden tot de nadere kennis van de natuur van een vyand, welke aan het Menschdom zo veele ſmerten toebrengt, en die, in weerwil van den grooten voorraad van hulpmiddelen tegen dezelve, onze kunde noch trotſeert. —— Ik bedoele hier de zogenaamde *Lithontriptica*, of *Steenbreekende* Middelen. —— De Zuuren, en vooral het *Alcali cauſticum*, kunnen alleen den Steen ſmelten; doch op welke wyze kan men deze in de Blaas brengen? —— Misſchien zouden inſpuitingen wel het meeste uitrichten, en, wat deze manier aangaat, zo verdient de Methode van CROSFIELD nader onderzoek (*). Alle andere middelen zyn, *wanneer 'er reeds een Steen in de blaas of nieren aanwezend is*, geheel zonder werking en onnut. —— Geen kruid of eenig ander beſtaandeel van het Plantenryk kan den Steen oplosſen; noch 't middel van Juffrouw STEVENS; noch 't Kalkwater van WHYT; noch 't door HULME aangeraden Luchtzuure water, of andere middenZouten, zyn hier toe in ſtaat. —— Met regt vraagt zeker geleerde, of 'er wel een *Lithontripticon* beſtaat, het geen men inwendig kan gebruiken? en hy houd het voor de beoefenende Geneeskunde nadeelig, dat men, door het aanraden van onnutte middelen, de geneezing uitſtelt van eene Ziekte, die alleen door het Mes en eene bekwame hand kan geneezen worden.

Dit zy genoeg van den Steen der Blaas, ik ga over tot die der Peeren.

§. 17. DUHAMEL heeft aangaande de Peeren zeer belangryke Verhandelingen geſchreeven, en heeft byzonder acht gegeeven op de Steenkorrels in dezelve, en bevond dat zommige Peeren als 't ware met een Steen-

korst

(*) Zie *Account of ſome experiments of the method of injecting fluids into the bladder, without the uſe of the Catheter.* —— Alsmede *London Medical Journal*, 1792, *part.* 2, *pag.* 125. De Heer CROSFIELD bevond, dat, weinige minuten na het wateren, de *Sphinctor Veſicæ* zo gerelaxeerd bleef, dat men met eene ordinaire elastique Gomſpuit gemaklyk agt oncen waters in de blaas door den pisweg konde ſpuiten; —— hy deed eenige Proeven, dienaangaande, met verſchillende Zuuren, en andere Zelfſtandigheden.

korst of bekleedzel omvat zyn, 't welk bestaat uit zeer fyne kleine Steentjes, en dat het merg van de Peer zelf doorzaaid is met veele Steenen, welke somtyds tot eene aanmerkelyke grootte aangroeijen.

Wat de natuur echter van deze Steenen betreft, zo wist men niets anders, dan dat zy, op het vuur brandende, eene reuk gelyk gebrand brood van zich gaven, en dat veele in water en in wyngeest oplosbaar waren. — De Heer VAUQUELIN stelde echter eenige Proeven in het werk om den waren aart dezer voortbrengzels nader te ontdekken. —— Hy namenlyk deed zyne Proeven op de Steenen van eene Peersoort, *St. Germain* genaamd, welke ik hier laat volgen.

§. 18. „ De couleur dezer Steenen is geelachtig, indien men dezelve aan de lucht en het licht blootstelt; zy zyn buigzaam en zeer ongemaklyk om fyn te stoten.

§. 19. „ *Eerste proef:* op een gloeijende kool geworpen, branden zy, en leveren een zeer prikkelenden reuk op; vervolgens worden zy zwart, en gaan tot asch over.

§. 20. „ *Tweede proef:* tot poeder gestoten, ontstaat er geen opbruisching met de Zuuren, voornamenlyk niet met het Zoutzuur, en de *Alcalien* ploffen niets neder uit de Zuuren, welke geduurende eenigen tyd op de Steenen gestaan hebben.

§. 21. „ *Derde proef:* 25 greinen van deze Steenen tot poeder gebragt, en in een oplossing van zuiver Plantenloogzout gelegd, hebben, koud zynde, niets aanmerklyks voortgebracht; doch, gewarmd zynde, heeft de Steen en de oplossing eene geele coleur aangenomen. Na dat het Mengzel eenige minuten gekookt had, heeft men het van 't vuur afgenomen; de Steen was vyf greinen verminderd, en het Zoutzuur scheidde uit de oplossing, wel is waar, vier à vyf greinen van eene Zelfstandigheid, welke veel geleek na het Steenzuur (*acide Lithique*) dat men op deze wyze nederploft; doch die, onderzogt zynde, in natuur gelyk was aan 't *Styffel.* (*Amidon*) (§. 14.)

§. 22. „ *Vierde proef:* 't Niterzuur smolt deze Zelfstandigheid met opbruisching; en neemt, gelyk ook de Steen, een geele oranjecouleur aan: 'er wierd Niter, Stik en Kolenzuur gaz ontwikkeld. —— 'Er bleven in den kromhals veele Plantenzuuren, als het Zuuring, Citroen- en Appelzuur, en het Niterzuur houd een gedeel-

deelte der stof opgelost, het welk men niet door een *Alcali* kon afscheiden.

§. 23. „ *Vyfde proef:* 50 Greinen van deze samengroeizels wierden in een retort gedestilleerd, en men kreeg, 1. 4 Cubic duim luchtaartige vloeistof, bestaande uit ½ Kolenzuur en ½ Kolenzuure ontvlambare lucht. — 2. 30 Greinen eener geele zeer zuure vloeistof, welke een prikkelenden reuk had, en naar het Peeren-houtzuur (*acide Pyroligneux*) geleek. —— 3. 5 Greinen dikke, geele, zeer scherpe, Oly, welke eenige blyken van Koolzuure *Ammoniac* gaf. —— 4. 12 Greinen Kool. Door het vergelyken van het gewigt dezer voortbrengzels, blykt het, dat de vier duimen verkreegen gaz in gewigt aan 3 greinen gelyk zyn.

§. 24. „ *Zesde proef:* de 12 greinen verkregene Kool (§. 23.) wierden, met toelating van de lucht, verbrand, en lieten 2 greinen witte asch na, welke zuivere Kolenzuure Kalkaarde was.

Deze proeven zyn voldoende, om aan te toonen, dat de steenaartige samengroeizels in de Peeren, uit geen Kalkaarde, noch uit Phosphorzuure Kalkaarde, noch uit Steenzuur, bestaan, gelyk men gegist had, maar alleen eene houtaartige verward gecrystallizeerde stoffe is, in aart gelyk aan den boom, die de vrugt voortbragt; en alleen vermengd is met een weinig Styfzeldeeltjes.

§. 25. Bygevolg zyn de Steenen der Peeren *in geenen deele bekwaam om den Steen in de Blaas te veroorzaken*, met welken zy geen overeenkomst hebben. Zy kunnen de lieden die dezelve veel gebruiken, voornamenlyk indien de vrugten ryp zyn, niet meer ongemak doen, dan kleine brokjes hout zouden veroorzaken. Men kan dezelve vergelyken by de vezelachtige en grove deeltjes, welke in de sappen der vrugt blyven. Zy kunnen dus in allen geval alleen maar een weinig zwaar en moeilyk te verteeren zyn voor tedere of zwakke magen; doch de meeste Menschen verteeren hen wel.

Dit geval geeft ons wederom een bewys aan de hand, wat nuttige uitvindingen en heilzame verbeteringen het Menschdom verkrygt van de fraaiste aller Weetenschappen, de Scheikunde; en geeft ons hoop, van eenmaal, door derzelver hulp, meerdere geheimen der natuur, tot heil van 't algemeene Menschdom, te zullen erlangen.

REDENVOERING, OVER DEN OORSPRONG EN DE VORDERINGEN IN DE NATUURLYKE HISTORIE IN FRANKRYK. Door AUBIN LOUIS MILLIN.

(*Vervolg en Slot van bl.* 355.)

De Uitgave der beide Werken van LINNÆUS, zyn *Systema Naturæ*, en de *Fundamenta Botanica*, zette der Natuurlyke Historie eene nieuwe gedaante by; doch het was bovenal de Byvoeging der gewoon gebruiklyke Benaamingen, in de eerste Uitgave van zyne *Species Plantarum*, in den Jaare 1753, welke meer, dan iets anders, toebragt, om het Stelzel en de Schriften van LINNÆUS algemeen in zwang te brengen. Alle Volken van *Europa* zonden Kweekelingen na *Zweeden*, om zich, onder dien Leermeester, op de kennis der Natuurlyke Historie toe te leggen. De meeste Vorsten deeden groote beloften aan dien Natuurkenner, om hem tot zich te trekken; de Koning van *Zweeden* overlaadde hem met Eere en Schatten.

Maar de Hervorming, door hem te wege gebragt, brak bezwaarlyk en langzaam door in *Frankryk*. De Volkstrots, de zamenverbintenis der Plantkundigen, en de afkeer, welken zy hadden, om de denkbeelden, aan welke zy verkleefd waren, te laaten vaaren, strekten ter oorzaake van die onverschilligheid. De *Fransche* Plantkundigen, die zich aan de Leerwyze van TOURNEFORT hielden, bezaten, over 't algemeen, bekwaamheids genoeg, om het gevoelen te onderschraagen, 't welk zy wilden verdedigen. Onder deezen telde men BERNARD DE JUSSIEU, wiens Naam alleen aandagt en eerbied verwekt. Ondertusschen vondt LINNÆUS te *Parys* eenen bekwaamen Verdediger in D'AYEN, naderhand Marschalk DE NOAILLES, die met den *Zweedschen* Kruidkenner briefwisseling hieldt, en hem de genegenheid van LODEWYK DEN XV bezorgde. Deeze Vorst sloeg zo veel agts op den *Zweedschen* Natuurkenner, dat hy hem Zaaden toeschikte uit zyn Tuin te *Trianon*.

LINNÆUS vondt in *Frankryk* nog andere Vrienden en Bewonderaars. JUSSIEU, schoon hy het Stelzel des *Zweedschen* Plantkundigen niet hadt aangenomen, en natuurlyk verkleefd was aan 't geen hy zelve uitgedagt, en daar

voor een naam verworven hadt, nam de Gemeene Benaamingen over. SAUVAGE en GOUAN te *Montpellier*, GERARD in *Provence*, LE MONIER te *Parys*, verklaarden zich voluit voor het Stelzel van LINNÆUS, en veele andere Plantkundigen omhelsden 't zelve.

J. J. ROUSSEAU vermaakte zich, in de uuren van uitſpanning, met de beoefening der Plantkunde, en maakte groote vorderingen in dat vak. Schoon een Vriend van JUSSIEU, omhelsde hy met verrukking het Stelzel van LINNÆUS. Dit vernuftig Stelzel, 't welk elke Plant, om zo te ſpreeken, bezielt, en elk deel van dezelve gevoel ſchynt te geeven, kon niet nalaaten een zo teergevoelig Wysgeer te behaagen. Hy kreeg lust om 'er eene verklaaring en ontvouwing van te geeven in zyne Brieven over de Plantkunde; en verklaarde, by alle gelegenheden, dat de *Philoſophia Botanica* het Wysgeerigſte Werk was 't geen hy kende.

Het was D'ALIBARD, die het eerſte voorbeeld gaf van de omhelzing des Sexen-Stelzels, en de overneeming der Gemeene Naamen, in zyne *Flore des environs de Paris*. BARBIER DUBOURG volgde welhaast diens voetſtappen. De erkentlyke dank, welke deeze twee Natuurkundigen hier door verdiend hebben, kan ter vergoeding ſtrekken van de zwakheid hunner Medeſtanderen, en hunne Naamen dierbaar maaken by alle waare liefhebberen der *Linnæaanſche* Schoole.

Met de Rangſchikking der Dieren ſcheen men in 't eerst min op te hebben. Eene onverſchilligheid, welke men niet wel aan iets anders kan toeſchryven, dan aan den ſpoed, met welken BUFFON, in dat vak, zich eene hoogagting verworven hadt; wiens Schriften betoverden door de toverkragt des Styls, en de luisterende aandagt trokken zyner Landgenooten, en van geheel *Europa*. Regt laatende wedervaaren aan de Letterkundige bekwaamheden van dien grooten Man, kan men egter niet lochenen, of hy heeft de vordering der rechtſchapene kundigheden in de Natuurlyke Historie vertraagd, door de veragting, welke hy betoont van, en den afkeer, dien hy inboezemt tegen, al wat Stelzel heet; doch zonder welke deeze Weetenſchap niets anders aanbiedt dan verwarring en een onuitkomelyk doolhof.

Met dit alles kan men niet ontkennen, of BUFFON heeft, in zyne Natuurlyke Historie der Viervoetige Dieren, en der Vogelen, de gewigtigſte en veele anders weinig bekende by-

byzonderheden in dit vak byeen gezameld. De Ontleedkundige beschryving, door DAUBENTON by elke beschryving gevoegd, is geenzins het minst-belangryk gedeelte deezer Verzamelinge. —— Wat de Cosmogonische Romans van BUFFON aanbelangt, deeze zyn welhaast verdrongen door andere, die weldra het zelfde lot boven 't hoofd hangt.

Doch heeft BUFFON hinder toegebragt aan den voortgang der bondige kundigheden in de Natuurlyke Historie, men kan hem de eere en het voorregt niet ontzeggen, dat hy daadlyk veel deedt om den smaak voor die Weetenschap wyder en wyder te verspreiden. Aan hem is men verschuldigd de verfraaijing en vergrooting van den Kruidtuin. Hy wist zyn aanzien en invloed te doen strekken om dien Kruidtuin en het Kabinet te verryken. Dienstbetooningen, welke de Natuurkundigen in een altoosduurend aandenken moeten houden.

Eene der zaaken, die het allermeest toegebragt hebben om den smaak voor de Natuurlyke Historie te verspreiden, was het invoeren van byzondere en openbaare Lessen. Eene Instelling, welke men mede heeft dank te weeten aan BERNARD PALISSY. Deeze liet, voor een *Fransche* Kroon, zyne ryke en keurige Verzameling bezigtigen aan de zodanigen, die de Fossilien voor uitwerkzels van den Zondvloed hielden, en zogt hun, door goede bewyzen, uit die dwaaling te trekken. Vervolgens zyn de openbaare Lessen ingesteld. Wat de byzondere Lessen betreft, die van VALMONT DE BOMARE, BUCQUET en FOURCROY, staken in nuttigheid boven alle uit.

Schoon de Woordenboeken en korte Begrippen, met de daad, in zeker opzigt, nadeelig zyn voor den voortgang der Weetenschappen, dewyl zy de onkunde te veel voorthelpen en der luiheid een kussen leggen; hebben zy, nogthans, de verdienste en de nuttigheid, dat zy eene groote menigte van zaaken op eene gemaklyke en vaardige wyze aan de hand geeven. Men hadt onderstaan, Woordenboeken in 't licht te zenden van Droogeryen en gemeen gebruiklyke Planten; dan niemand in *Frankryk*, tot op VALMONT DE BOMARE, was het in den zin gekomen om een *Algemeen Woordenboek der Natuurlyke Historie* in 't licht te geeven. Men heeft dien zelfden arbeid onderstaan in de *Encyclopedie par ordre des Matieres*, en toevertrouwd aan de uitsteekendste Geleerden; en wy heb-

 ben

ben veel gronds van hoope, dat uit hunne pennen de beste Werken in dit vak te wagten zyn.

In de laatste leevensjaaren van BUFFON, en bovenal naa diens dood, heeft een nieuw Geslacht, aan het voorige de verouderde dwaalingen en vooroordeelen overlaatende, de waare beginzels van het *Linnæaansche* School omhelsd. Eenige Natuurkundigen zagen na de middelen om, ter verspreidinge dier beginzelen, en om aan *Frankryk* dat gewigt te geeven, 't welk 't zelve in de Kennis der Natuurlyke Historie behoort te hebben.

Veelen bezaten talryke en welvoorziene Verzamelingen, met de juiste naamen benoemd, en stelzelkundig gerangschikt. Zy beslooten zich te vereenigen, en vormden in den Jaare 1788 eene Societeit, die den naam aannam van hem, dien zy voor hunnen grooten Leermeester hielden, te weeten dien van *Linnæaansche Societeit*; waar men de Latynsche Beschryvingen, naar Wysgeerige gronden, en eene oordeelkundige beschouwing der onderscheidene deelen van de Natuurlyke Historie, voorlas; deeze Beschryvingen gingen gepaard met zeer naauwkeurige Afbeeldingen.

Weinig tyds naa de Oprigting werd deeze Societeit gedrukt door de onaangenaamheden van verschillenden aart, welke de niet bevoorregtte Maatschappyen, onder de voorige Regeering, gewoon waren te ontmoeten. Eenige Leden, bedreigd met niet toegelaaten te zullen worden in andere Genootschappen, onder de Bescherming des Ryksbestuurs opgerigt, onttrokken zich aan dit eerstbeginnend Genootschap; het verloop werd bykans algemeen, en dit hadt de ontslooping der Maatschappy ten gevolge.

Eenigen tyd naa de groote Ryksomwenteling, voegden zich de Grondvesters der oude *Linnæaansche Societeit*, die het wit deezer Instellinge niet uit het ooge verlooren hadden, zamen. Zy deeden nu meer, zy strekten hun plan wyder uit, zy deeden de Maatschappy herleeven onder den naam van *Societé d'Histoire Naturelle*; en welhaast namen alle Natuurkundigen der Hoofdstad, als om stryd, deel in deeze nieuwe Inrigting.

Zints dien tyd heeft de Societeit haare Zittingen onafgebrooken gehouden. Zy vergaderde eerst ten huize van eenen der Leden. Talryker geworden, huurde zy de tegenwoordige Vergaderplaats. Zy heeft eene zeer wydstrekkende Verstandhouding opgerigt: bykans alle Natuur-

kun-

kundigen, die over den aardbol verſpreid omreizen, tot bevordering der Weetenſchappen, zyn 'er Leden van. — 't Is deeze Societeit, die het Beſluit der Nationaale Conventie te wege bragt, om eene Opſpeuring te laaten doen na DE LA PEYROUSE en diens Tochtgenooten; eene Opſpeuring door de Menschlykheid voorgeſchreeven, en die, ſchoon dezelve vrugtloos, wat het hoofdöogmerk betreft, afliep, althans het voordeel zal hebben van dienstbaar te weezen aan de Natuurlyke Historie, en de uitbreiding van andere nutte Kundigheden. De Geleerden, op dien Tocht uitgegaan, zyn alle Leden der Societeit geworden. Met één woord, zy laat niet af zich onledig te houden met de Weetenſchap die haare wellust uitmaakt, en zo onmiddelyken invloed heeft op het geluk des Menschlyken Geſlachts.

De Academie der Weetenſchappen te *Parys*, zich toeleggende op alle takken der Algemeene Natuurkunde, kan geen bepaald oog en aandagt ſlaan op de Natuurlyke Historie; en nogthans was deeze Weetenſchap nooit noodiger dan heden ten dage.

Niettegenſtaande alles wat eenige *Franſche* Geleerden gedaan hebben, is de Natuurlyke Historie der Departementen, in welke men het Ryk verdeeld heeft, niet meer dan geſchetst. —— DE LA MARCK gaf eene *Flore Françoiſe* uit; maar dezelve beſtaat ſlegts in eene Verzameling van bekende Planten, gerangſchikt naar eene byzondere Methode, door den Schryver zelve uitgedagt. — BULLIARD's *Herbier de France* kan niet dan zeer langzaam voortgaan. TOURNEFORT, VAILLANT, D'ALIBARD, BARBEU DU BOURG, BULLIARD en THULIER, hebben aan eene *Flore de Paris* gearbeid. LESTIBOUDOIS is onledig met het vervaardigen van eene *Flore Belgique*, DURAND met eene van *Dyon*, LA TOURETTE en GILIBERT met eene van *Lyon*, op te ſtellen. VILLARS heeft ons geſchonken *l'Hiſtoire des Plantes de Dauphiné*, en GERARD de *Hiſtoire des Plantes de la Provence*. De *Flora* van *Montpellier* mag boogen op de naamen van BELLEVAL, MAGNOL, SAUVAGE en GOUAN; die van *Lorraine* heeft WILLEMET en BUCHOZ tot haare Vervaardigers. GUETTARD heeft de Planten in den omtrek van *d'Eſtampes* beſchreeven; BONAMY die omſtreeks *Nantes* groeijen; LA PEYROUSE vervaardigde eene *Flora* der *Pyreneen;* doch dit Werk is tot nog niet in het licht verſcheenen.

Dit zyn ten naasten by alle de Bouwstoffen, bygedraagen om eene goede *Flora* van *Frankryk* te vervaardigen. Alle zyn ze niet van dezelfde waarde; eenige bieden niets aan dan een dorre Naamlyst zonder Beschryvingen. Dan, hoe onvolkomen onze *Flora* tot nog moge weezen, onze *Fauna* is nog veel gebrekkiger.

Uitgenomen eenige afzonderlyke Verhandelingen over eenige soorten van Dieren, en eenige Huishoudkundige Verhandelingen over de Beesten, heeft men in dit vak nog niet geärbeid. Onze Vogels, onze Kruipende Dieren, zyn op verre na niet bekend. De Schulpdieren omstreeks *Parys* alleen zyn door GEOFFROY beschreeven. De Insecten heeft men met meer aandagts gadegeslaagen; maar de *Mollusques* en de *Zoophyten* zyn ononderzogt gebleeven: en ondertusschen biedt *Frankryk*, bespoeld door twee Zeeën, die zo veele wyd verschillende Voortbrengzels bevatten, veelvuldige stoffe aan tot dit slag van Waarneemingen.

De Beschryving der Delf- en Mynstoffen in *Frankryk*, schoon men 'er zich eenigermaate op heeft toegelegd, is tot nog weinig ter kennisse gebragt.

De Natuurlyke Historie, in 't algemeen, zal, derhalven, het voorwerp weezen van den arbeid deezer *Societeit*; doch zal dezelve de aandagt meer byzonder vestigen op die van *Frankryk*, en bovenal op die der Ommestreeken van *Parys*; zy zal hier van haare hoofdbezigheid maaken; en zie hier het Plan, volgens 't welk zy zich heeft voorgesteld te werk te gaan.

Het was niet wel mogelyk zich te beperken binnen den grond des Departements van *Parys*, 't geen slegts drie mylen in den omtrek beslaat, en van welke de Hoofdstad en veele groote Gebouwen geen gering gedeelte uitmaaken.

De Omtrek van den Grond, tot welken zich de nasspeuringen uitstrekken, zal *Parys* ten middelpunt, en den afstand van *Parys* tot *Fontainebleau* ten straal hebben, en een gelyken afstand in alle rigtingen.

Men zal eene Plaatsbeschryvende Kaart vervaardigen, om 'er de Aantekeningen der Ontdekkingen en Naspeuringen in elk der drie Ryken der Natuure op aan te tekenen. Deeze Kaarten zullen verdeeld worden in ruiten, die vergroot kunnen worden op een twee-, drie-voudige of grooter schaal, naar dat men zulks zal noodig vinden.

Dee-

Deeze Kaarten zullen in de Vergaderplaats hangen; zy zullen een kort begrip bevatten van de werkzaamheden der Societeit, en 'er valt niet aan te twyfelen, of zy zullen een voorwerp van Naavolging worden voor alle Societeiten van Natuuronderzoekeren, en dat verscheide Departementen van *Frankryk* welhaast dergelyke Kaarten zullen vervaardigen.

Men zal voorts eene Algemeene en Systematische Naamlyst maaken van alle de Voorwerpen, welke men gevonden heeft in den omtrek hier boven beschreeven, en die voorhanden zyn in de Verzamelingen van de Leden der Societeit. Deeze Naamlyst zal het Stelzel van LINNÆUS voordraagen in alle zyne deelen, uitgezonderd de Delfstofkunde, welke LINNÆUS slegts ruwlyk geschetst heeft, en dus niet welvoegelyk hier kan geplaatst worden, dan met de uitbreidingen, welke 'er aan gegeeven zyn door ROMÉ, den beroemden Grondlegger der Cristalbeschryvinge.

De Societeit alsdan in 't bezit zynde van de Naamlyst der bekende en gevondene Soorten, en van eene Verzameling deezer Stukken, blyft haar alleen ten taake over, de zodanige op te zoeken, welke 'er aan ontbreeken, en het te regt brengen van 't geen 'er onnaauwkeurig of onvolkomen in mag weezen. —— Om dit oogmerk te bereiken, heeft zy bepaalde Wandelingen beraamd in alle de deelen van het Departement, in de voorschreevene uitgestrektheid.

Deeze Wandelingen zullen ten minsten alle Zondagen plaats hebben; en, wanneer het Jaargetyde of het Weer het doen deezer Wandelingen belet, zal men die verwisselen met het bezoeken van eenige openbaare of byzondere Kabinetten, in de Stad of in het Departement voorhanden, of zich begeeven na de Tuinen en Stookkassen der Planthouderen, waarin men toegang zal kunnen verwerven.

'Er zullen noodzaaklyk bestendig drie Societeits-Leden in dienst zyn, voor de drie Ryken der Natuure; alle Vreemdelingen zullen met open armen ontvangen worden; en de dienstdoende Leden zullen 'er zich een pligt van maaken, om de noodige ophelderingen te geeven omtrent de drie Ryken, daar voorhanden.

Van elk der gemelde Wandelingen zal een naauwkeurig Verhaal worden opgesteld, wegens de aangetroffe-

fene Voorwerpen; dit zal men onder de Societeitspapieren bewaaren.

Dit zyn de Middelen, welke de Societeit nuttig geoordeeld heeft te werk te ftellen tot bevordering der Natuurlyke Historie. Zy noodigt alle Geleerden uit, ter mededeeling hunner inzigten en opgedaane kundigheden.

LEEVENSBERIGT VAN DEN BEROEMDEN HERVORMER JOANNES CALVIN.

(*Naar het Engelsch.*)

„ Het Character en Gedrag van den beroemden Hervor-
„ mer CALVIN zal altoos belangryk weezen, niet al-
„ leen in de Jaarboeken der Godgeleerdheid, maar tevens
„ in de Gefchiedenis van de Vordering des Menschlyken
„ Verftands uit een ftaat van Onkunde en Barbaarschheid
„ tot dien van Kennis en Befchaafdheid. Eene ziel, bedeeld
„ met de fcherpzinnigheid om de Hoofddwaalingen van een
„ bedorven Godsdienst te ontdekken, en voorzien met
„ eene onverfchrokkenheid om dezelve te verwerpen, en
„ nogthans dermaate verdwaasd, dat zy den roem van
„ eenen Naam, in andere opzigten waarlyk fchitterende,
„ bezwalkte, door het ten toon fpreiden van Geestlyken
„ Hoogmoed, en het bedryven van Wreedheid, welke hy
„ gewraakt hadt in de dwaaze en doldriftige Voorftanders
„ van Onfeilbaarheid, levert een bedroevenswaardig voor-
„ beeld op van de Onbeftaanbaarheden, welke men in de
„ Menschlyke Characters aantreft; fchoon het eenige ver-
„ zagting bekome, door de bedenking, dat de Dwaalin-
„ gen en Misdryven, waartoe veele groote Mannen, ten
„ dien tyde, vervielen, in zeker voege toe te fchryven
„ zyn aan de Eeuw, in welke zy leefden. Eene Eeuw,
„ waarin de onderfcheidene twistende Partyen even on-
„ kundig waren van de echte en zuivere beginzelen der
„ *Burgerlyke* en *Godsdienftige Vryheid*. Een denkbeeld,
„ daarenboven, 't geen ons moet aanzetten, om, in ftede
„ van onze Voorouders te befchouwen met een oog van
„ ftrenge berisping, ons te verheugen, dat het verlichte
„ Tydperk eindelyk is aangebrooken, waarin (fchoon
„ des nog veel overblyve) de dwaas- en dolzinnighe-

„ den

„ den der Dweeperye meer en meer verdwynen — het „ Tydperk, waarin men vry algemeen zamenstemt in de „ groote en zo lang verdonkerde of miskende waarheid, „ dat een Deugdzaam Leeven der Godheid welgevalli„ger is, dan de grootste zogenaamde Zuiverheid en Regt„zinnigheid in Leerbegrippen; en dat, welke Vervolgin„gen en Straffen de Menschenkinderen elkander aan„doen, wegens verschillende Leerbegrippen in het stuk „ van Godgeleerdheid, GOD, de algemeene Vader van „ allen, de zodanigen alleen voor zyne Kinderen zal er„kennen, die, door daaden van Goedwilligheid en Liefde „ jegens hunne Medemenschen, den edelsten invloed ten „ toon spreiden van opregt Geloof, ongeveinsde Gods„vrugt, en bestendige Deugdsbetragting."

JOANNES CALVIN, een der beroemdste Hervormeren der Christlyke Kerke van de dwaalingen en bygeloovigheden, door den invloed en 't gezag van *Rome* ingevoerd, werd te *Noyon* gebooren, in dat gedeelte van *Frankryk*, 't welk voorheen den naam droeg van *Isle de France*, en, naar de nieuwe Verdeeling, het *Departement d'Oise* heet. Hy zag daar het leevenslicht op den tienden van July des Jaars MDIX.

In de beginzelen der Letterkunde werd hy te *Parys* onderweezen door MATHURINUS CORDERIUS, Opsteller van de welbekende *Latynsche Zamenspraaken:* hy zette zyne Leeroefeningen in de Wysbegeerte voort, onder eenen *Spaanschen* Hoogleeraar, in het Collegie van *Montaigu*.

Zyn Vader, die verscheide blyken van vroege Godsvrugt in hem beschouwde, (bovenal doorsteekende in zyne veelvuldige berispingen der Ondeugden zyner jeugdige tydgenooten en medemakkeren,) schikte hem voor de Kerk, en verkreeg voor hem in den Jaare MDXXI een Kapelaansplaats, in de Kapelle van *Notre Dame de la Gesine*, in de Kerk te *Noyon*. In het Jaar MDXXVII kreeg hy de Pastory van *Marteville*, welke hy twee jaaren laater voor die van *Pont l'Eveque*, naby *Noyon*, verwisselde.

Vervolgens veranderde zyn Vader van plan met zyn Zoon, en wilde een Regtsgeleerde van hem maaken. Onze jonge Godgeleerde, die nooit in de Priesterorde ge-

getreeden was, en wiens eenige verbintenis met de Kerk bestondt in de Kruinscheering ontvangen te hebben, gehoorzaamde hierin wilvaardig zynen Vader, en deedt afstand van den Kerkdienst, in den Jaare MDXXXIV.

Reeds had CALVIN een grooten wederzin opgevat tegen de *Paapery*, in gevolge van een naarstig leezen en beoefenen der Heilige Schriften; en aan deeze omstandigheid hadt zyn Vader de vaardige voldoening zyns Zoons aan zyne wenschen, om van Beroep te veranderen, dank te weeten.

Om zich in de Regtsgeleerdheid te oefenen, werd hy eerst na *Orleans*, en vervolgens na *Bourges*, gezonden. Groote vorderingen maakte hy in dit vak; in zyne byzondere Studien bevlytigde hy zich op de Godgeleerdheid, waarin hy met geen minder spoed vorderde. Te *Bourges* lag hy zich met byzonderen vlyt toe op de *Grieksche* Taal, onder den Hoogleeraar WOLMAR, een *Duitscher*, met de gevoelens van LUTHER ingenomen. Dit deedt de zaaden van Kerkhervorming in den boezem van CALVIN meer en meer kiemen.

CALVIN was ondertusschen 's Hervormers weezenlyke naam niet; deeze was CHAUVIN; doch, in den ouderdom van vier-en-twintig jaaren, de twee Boeken van SENECA, over de *Zagtmoedigheid*, uitgegeeven hebbende, verlatynde hy, door een vlaag van jeugdigen trots gedreeven, zyn naam in dien van CALVINUS; zich op den Tytel van dit eerst door hem uitgegeeven Werk noemende LUCIUS CALVINUS, *Civis Romanus:* en zints is hy by den naam van CALVINUS, of den verkorten CALVIN, bekend geweest.

Naa zyns Vaders dood keerde CALVIN na *Noyon* terugge; en, daar eenen korten tyd zich opgehouden hebbende, vertrok hy na *Parys*. Hier werd hy welhaast bekend by, en met onderscheiding behandeld door, de zodanigen, die in 't geheim de Leer der Hervormden omhelsd hadden.

Eene Redenvoering van NICHOLAS COP, Rector der Universiteit te *Parys*, (tot welke CALVIN de stoffe hadt bygedraagen,) grooten aanstoot gegeeven hebbende aan de *Sorbonne* en het Parlement, veroorzaakte eene Vervolging tegen de *Protestanten:* en CALVIN, die, ten naauwen noode, uit het Collegie van *Forteret* het gevangen neemen ontkwam, vondt zich genoodzaakt na *Angouleme* te wyken; „ waar hy," gelyk een *Rooimsch Catholyk* Schryver

zich

zich uitdrukt, „ in het *Grieksch* Lessen gaf, en zyne „ Dwaalingen predikte (*)."

Van hier ging CALVIN na *Poitiers*, *Nerac*, en wederom na *Parys*; doch, zyn toestand aldaar hoogst gevaarlyk oordeelende, keerde hy na *Basel*, in *Zwitzerland*. „ Het „ was te dier Stede," zegt de even aangehaalde Woordenboekschryver, „ dat hy in 't Latyn uitgaf zyne veel ge„ rugts maakende *Institutiones Rel. Christ.* Hy schreef dit „ Werk ter Verdediging der *Hervormden*, door FRANCIS„ CUS DEN I ten vuure gedoemd. Het behelst den korten „ inhoud zyner geheele Leere. Het strekte ten Leerboek „ voor alle zyne Leerlingen. Hy schynt in zyne begrip„ pen niet veel van LUTHER te verschillen; doch gaat „ veel verder. De weezenlyke tegenwoordigheid van „ CHRISTUS Lichaam by het Avondmaal is het éénig „ punt waarin zy niet zamenstemmen. Volgens CAL„ VIN is het Lichaam onzes Zaligmaakers weezenlyk in „ den Hemel alleen. Dan, terwyl wy de dwaalingen, in „ dit Boek vervat, wraaken, kunnen wy niet nalaaten de „ zuiverheid en fraaiheid van den styl, zo in 't *Latyn* „ als in 't *Fransch*, hoogst te roemen. Wy ontdekken 'er „ teffens in, eene uitgestrekte kennis in de Schriftuur en „ de Kerkvaderen; doch deeze uitmuntende hoedanighe„ den worden droevig bezwalkt, door mangel aan oordeel „ in de keuze zyner Begrippen, door te vlotte oordeelvel„ lingen, en geweldige uitvaaringen tegen anders denken„ den. —— De voornaamste Dwaalingen in dit Werk, „ als mede in zyne Verhandeling over het Avondmaal, „ zyn, dat de Vrye Wil geheel verlooren was door de „ Zonde, en dat God de Menschen geschapen hadt om „ een prooi des Duivels te weezen; niet om dat zy zulks „ verdiend hadden door hunne misdryven, maar om dat „ het zyn welgevallen is. Eeden, die by den Doop uit„ geslooten, beschouwt hy als dwinglandsch. Hy wil „ geen openlyken Kerkdienst, geen Aanroeping der Hei„ ligen, geen zigtbaar Hoofd der Kerke, geen Bisschop„ pen, Priesters, Feestdagen, Kruisssen, Wywater, noch „ eenige van die heilige Plegtigheden, welke de Kerk zo „ nuttig keurt in den Godsdienst, en welke de Wysbe„ geerte erkent zo noodzaaklyk te weezen voor de Men„ schen in den tegenwoordigen staat, in welken zy zich „ niet

(*) *Nouveau Dictionaire Historique*, 1779.

„ niet kunnen opheffen tot de Aanbidding van het Op-
„ perweezen, dan door tusschenkomst der zinnen. Hy
„ erkent slegts twee Sacramenten, de Doop en het
„ Avondmaal. Hy verzaakt de Aflaaten, het Vagevuur,
„ de Misse, enz."

Dit *Roomsch Catholyk* Berigt van de *Dwaalingen* deezes grooten Hervormers zal zeker den *Protestant* doen glimlachen. 't Zelve behelst nogthans een ernstige les voor alle Secten, om niet voorbaarig zich de zogenaamde Regtzinnigheid, als hun in byzonderen eigendom behoorende, toe te eigenen. —— 't Zelve toont ons niet min duidelyk, hoe weinig men afkonne op de opgave van Party, ten aanziene van Gevoelens, niet zelden zo ingerigt, dat het een het andere als overdwarse en omver stoote.

Naa dat CALVIN eenigen tyd in *Italie* en *Zwitzerland* gesleeten hadt, liet hy zich overhaalen om *Geneve* tot zyne Woonstede te neemen, waar hy verkoozen werd en tot Hoogleeraar en tot Leeraar der Kerke; dit viel voor in den Jaare MDXXXVI. In het volgend jaar deedt hy al het Volk verklaaren, by eenen afgelegden Eed, dat zy toestemden in eene Geloofsbelydenisse, welke eene Verzaaking des *Pausdoms* behelsde; en, daar hy bevondt dat deeze Hervorming in Leere nog geenen genoegzaamen invloed hadt op de Zeden des Volks, en niet strekte om dien geest van tweespalt, welke de voornaamste Familien tegen elkander tweedragtig maakte, te dempen, verklaarde CALVIN, in zamenstemming met andere Ministers, dat hy het Avondmaal niet kon houden, zo lang die onderlinge vyandschappen onder hun heerschten, en zy de Kerktugt met voeten traden.

CALVIN was egter te *Geneve* nog niet ten hoogstentoppunte van Geestlyke Heerschappy opgeklommen. Verklaard hebbende, dat hy zyne toestemming niet kon geeven aan zekere schikkingen, door het Synode te *Bern* gemaakt, met betrekking tot de viering des Avondmaals, gaf het Volk, op aanstooking der Syndici van *Geneve*, de toestemming tot zyne Verbanning, in den Jaare MDXXXVIII.

Na *Straatsburg* de wyk neemende, richtte hy, in die Stad, eene *Fransche* Gemeente op, waar hy de eerste Leeraar was, en tevens tot Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aangesteld werd. —— Geduurende zyn verblyf te *Straatsburg*, gaf hy veelvuldige blyken van zyne genegenheid

heid voor de Kerk te *Geneve:* dit blykt inzonderheid uit het Antwoord, 't welk hy, in den Jaare MDXXXIX, schreef op den schoonen doch listigen Brieve van den Cardinaal SANDOLET, Bisschop van *Carpentras;* de Inwoonders van *Geneve* uitnoodigende om in den schoot der *Roomsche* Kerke weder te keeren.

Twee jaaren laater werd CALVIN gekoozen om tegenwoordig te zyn op eenen Ryksdag, welken de Keizer vastgesteld hadt te *Worms* en te *Regensburg* te houden, om de Godsdienstverschillen by te leggen. Hy ging na den Ryksdag, vergezeld door BUCERUS, en hieldt een gesprek met MELANCHTON.

Eene verandering in de Regeering te *Geneve* de Regeeringsleden, die zyne Verbanning bewerkt hadden, uit het bewind geweerd hebbende, hieldt het Volk met zo veel ernsts aan op zyne wederkomste, dat hy 'er ten laatsten in bewilligde, en, in Herfstmaand des Jaars MDXLI, te *Geneve* wederkeerde, tot groote blydschap beide van de Magistraat en van het Volk.

„ Hier," zegt de meermaals aangetoogene Schryver, „ werd hy ontvangen als de *Paus* eener Nieuwe Kerke. „ *Geneve* werd, toen ten tyde, het tooneel van het *Cal-* „ *vinismus.* Hy stelde een strenge Kerktugt in, met „ een Kerklyk Regtsgebied. Hy deedt Byeenkomsten „ houden; Oudsten, Diakens en Opzienders, werden van „ hem aangesteld. Hy schreef de Gebeden voor, de „ wyze van Prediken, van Avondmaal houden, van Doo- „ pen, en het begraaven der Dooden. Een gevaarlyk „ Godgeleerde, maar een uitmuntend Regtsgeleerde, „ vormde hy, in zamenstemming met de Magistraat, een „ Stelzel van Burgerlyke en Kerklyke Wetten, 't geen „ de goedkeuring des Volks toen erlangde, en nog wordt „ aangezien als een Wetboek der Republiek. —— Hy „ deedt meer, hy richtte eene soort van Inquisitie op, „ eene Consistorie, bekleed met het regt van straf- „ fe en ban. Deeze Godsdienst, welke men oordeelde „ gunstiger te weezen voor die Vryheid, die weezenlyk „ eigen is aan een Gemeenebestbestuur, hadt ten Instel- „ ler een Man, die streng was, tot dwinglandy toe. „ MICHAEL SERVETUS, een Geneesheer, aan hem eeni- „ ge Brieven geschreeven hebbende over de Verborgen- „ heid der Drieëenheid, maakte CALVIN 'er zodanig een „ gebruik van, dat hy deezen ongelukkigen leevend „ deedt verbranden; vergeetende, of niet bedenkende, wat

„ hy

„ hy zelve voorheen tegen het Kettervervolgen geschreeven hadt. Maar verschillende Tyden baaren verschillende Zeden. In *Frankryk* zelve vervolgd, schreef hy tegen de Onverdraagzaamheid: Geestlyk Opperrvorst te *Geneve* zynde, drong hy aan op de noodzaaklykheid, om lieden, die niet van zyn gevoelen waren, ten vuure te doemen (*). VALENTYN GENTILIS, der *Ariaansche* begrippen toegedaan, eenigen opgang maakende, deedt de Patriarch van *Geneve* deezen vatten, noodzaakte hem zyne gevoelens te herroepen, en na *Lyons* de wyk te neemen."

Geen *Protestant*, die bestaanbaar met zyne eigene beginzelen handelt, kan dit verslag van CALVIN's waangeloof en wreedheid leezen, zonder schrik. Het heeft niet alleen (blykens dit aangetoogene) aan de *Roomschen* een groot voordeel geschonken, wanneer de *Protestanten* hun den vervolgenden geest der *Paaperye* ten laste leggen; maar het is eene byzonderheid, waar mede de Deïsten niet hebben nagelaaten hun voordeel te doen, en het by te brengen als een onderwerp van schimp en zegepraal teffens. VOLTAIRE heeft, in zyne Aantekeningen op BECCARIA's *Proeve over de Misdaaden en Straffen*, zich in deezer voege uitgedrukt: „Een *Calvinistisch* Leeraar, die in „ zekere Landschappen van *Frankryk* voor het Volk predikt, wordt, indien men hem ontdekt, met den dood

„ ge-

(*) In deeze opgave is zeker de toon der Partyschappe merkbaar te hooren, schoon men niet konne lochenen, dat 'er veel waarheids in ligge opgesloten. Over het schreeuwend geval van SERVETUS verdient naageslaagen te worden 't geen de Eerw. MACLAINE, in MOSHEIM's *Kerkelyke Geschiedenissen*, VII D. bl. 326, des gezegd heeft, ten slot betuigende: „ Het is „ niet mogelyk het gedrag van CALVIN in de zaak van SERVETUS te regtvaardigen, wiens dood een onuitwischbaare „ vlek zyn zal in het Character van dien grooten en uitmuntenden Hervormer. Het éénige, dat, niet ter uitwisschinge, „ maar ter verminderinge, zyner misdaad kan worden aangevoerd, is, dat het voor hem geene ligte zaak was, zich „ op eenmaal te ontdoen van dien Geest van Vervolginge, „ welke zo langen tyd aangekweekt en versterkt was door „ den *Paapschen* Godsdienst, in welken hy was opgevoed. „ Het was een overblyfzel van den Geest van het *Pausdom*, in het hart van CALVIN, het welk zynen Onchristlyken Yver aanstookte tegen den elendigen SERVETUS."

„ gestraft; en zy, die hem te eeten of huisvesting geeven, „ worden, voor al' hun leeven, na de Galeien gezonden: „ — In andere Landen hangt men een *Jesuit*, die zich „ het prediken onderwindt, op. Is het om de zaak van „ GOD te handhaavenen, dat deeze *Calvinist* en deeze *Jesuit* ten dood gebragt worden? Hebben beide deeze „ Partyen zich gegrond op die Euangelische Wet: *Indien* „ *hy u niet hoore, hy zy u als de Heiden en de Tollenaar* (*)? Maar by den Euangelist wordt niet bevolen, dat die *Heiden* en *Tollenaar* zullen gehangen worden. —— Of volgen zy het voorschrift, 't welk wy „ in het Boek *Deuteronomium* leezen: *Indien onder u een* „ *Propheet opstaat, en het teken, van welk hy gesprooken* „ *heeft, komt, en hy tot u zegge, laat ons andere Goden* „ *navolgen en die dienen, zodanig een Propheet zal gedood worden: want hy heeft een afval gesprooken tegen* „ *den* HEERE *uwen* GOD: *gy zult hem met steenen steenigen, dat hy sterve.* (†)? —— Maar, noch deeze *Calvinist*, noch deeze *Jesuit*, heeft tot u gezegd, kom laat „ ons vreemde Goden dienen. De Raadsheer DUBOURG, „ de geweezen Monnik CALVIN, de *Spaansche* Arts „ SERVETUS, en de *Calabrische* GENTILIS, dienden allen denzelfden God; nogthans deedt de President MINARD den Raadsheer DUBOURG verbranden, en DUBOURG's Vrienden deeden MINARD ombrengen (‡);

„ CAL-

(*) MATTH. XVIII: 17.

(†) *Deuteron.* XIII.

(‡) DUBOURG was een Kerklyk Raadsheer in het Parlement van *Parys*, die zich onderscheidde door zyne verkleefdheid aan de zaak van den Hervormden Godsdienst. „ Deeze Man," zo vinden wy opgetekend in de meermaals aangehaalde *Nouveau Dictionaire*, „ met veel klems ten voordeele van de „ Voorstanders der Hervorminge gesprooken hebbende, werd, „ op last van Koning HENDRIK DEN II, gevat, als een Ketter „ vervolgd, van de Priesterlyke Waardigheid beroofd, te *Parys* „ gehangen en verbrand, in den Jaare 1559, in den ouderdom „ van acht en dertig jaaren." —— „ Hy werd verdagt gehouden," voegt 'er deeze Schryver nevens, „ van deel gehad te „ hebben in den moord van den President MINARD, eenen zyner Regteren; deeze moord verhaastte zyne doodstraffe, en „ die van andere *Calvinisten*. Die strafoefeningen deeden „ *nieuwe Ketters* gebooren worden, in stede van de *oude* „ schrik aan te jaagen, en bragten de zamenzweering te wege van AMBOISE, en daar op volgende Burgeroorlogen. In

„ DU-

„ CALVIN hadt het genoegen om SERVETUS te doen ver-
„ branden, en smaakte hy ook de vertroosting van de
„ voornaame bewerker te weezen dat GENTILIS het
„ hoofd verloor (*); en de Opvolgers van CALVIN ver-
„ brandden ANTHONY (†). Was het Rede, Godsdienst,
„ of

„ DUBOURG, een goed Magistraat, een getrouw Vriend, een
„ streng Priester, moeten wy de Dwaalingen beschouwen en-
„ kel als de uitwerkzels van zyn onverzettelyk Character.
„ Hy was niet in staat anders te spreeken dan hy dagt, en
„ onbekwaam om een gevoelen, ééns door hem omhelsd, te
„ veranderen. Ongelukkig voor hem, liet hy zich verleiden
„ door de *Calvinisten*, die hem onder het getal hunner Mar-
„ telaaren aanschryven." —— Een voordeelig getuigenis van Party; ongelukkig zouden wy van dien Schryver mogen zeggen, dat hy niet genoeg verlicht was om der Waarheid en der Deugd regt te doen.

(*) Naa dat GENTILIS zyne begrippen herroepen hadt, leefde hy, eenigen tyd, in rust, te *Geneve*; doch, zyn toestand daar onaangenaam vindende, uit hoofde van den haat, dien de onverzoenlyke CALVIN hem toedroeg, verliet hy die Stad. Naa in verscheide Landen omgezworven te hebben, waagde hy het, naa den dood van CALVIN, een bezoek te *Bern* af te leggen; doch hy werd daar gevat, en beschuldigd van de Verborgenheid der Drieënheid te hebben aangetast. „ Hy stierf," zegt de Schryver van de meermaalen aangehaalde *Dictionaire*, „ God-
„ loos; pochende, „„ dat hy de eerste Martelaar was, die het
„„ leeven verloor voor de Eer van den Vader; terwyl de Apos-
„„ tels, en andere Bloedgetuigen, alleen voor de Eer van den
„„ Zoon stierven.""

(†) De Geschiedenis van deezen ANTHONY is eene der zonderlingste, welke de Jaarboeken der Krankhoofdigheid opteekenen. Hy was gebooren te *Brieu*, in *Lotharingen*, van *Catholyke* Ouderen, en opgevoed by de *Jesuiten*. Hy omhelsde het *Protestantendom* te *Metz*. Te *Nancy* wedergekeerd, werd hy vervolgd als een Ketter, en zou daar, was hy door eenen Vriend niet gered, zekerlyk opgehangen geworden zyn. Hy vlood na *Sedan*; daar, voor een *Papist* gehouden, ontkwam hy den dood ten naauwen noode. Ondervindende door welk een vreemde lotwissel zyn leeven niet veilig was, by *Papisten* of *Protestanten*, toog hy na *Venetie*, en werd een *Jood*. De *Jooden* deeden hem, uit vreeze van stoorenis te zullen wekken by den Raad, de Besnydenis niet ondergaan; doch hy was niet te min een *Jood*. Hierop ging hy na *Geneve*; waar hy, zyn Geloof verbergende, Leeraar en Voorzitter werd van het Collegie. De geduurige tweestryd tusschen de Leer van CAL-
VIN,

„ of Regtvaardigheid, die deeze Moorden deedt plee-
„ gen?"

De ftrengheid, waar mede CALVIN, by alle gelegenheden, de Regten van zyn Confiftorie handhaafde, verwekte hem veele vyanden, en veroorzaakte niet zelden in *Geneve* groote beweegenisfen. Maar niets was in ftaat zyn onverzettelyken aart te doen buigen. En heeft men zich hoogst te verwonderen, dat hy, te midden van zo veele bezigheden en beweegenisfen t'huis, zo veel zorgs op zich kon neemen, ten aanziene van buitenlandfche Kerken, in *Engëland*, *Frankryk*, *Duitschland* en *Poolen*. Nog meer deedt hy door zyne pen dan door zyne tegenwoordigheid; zyne raadgeevingen en voorfchriften by Brieven verzendende: terwyl die zelfde hand onledig was met Werken te fchryven.

By zommige gelegenheden, egter', deedt hy zich in Perfoon gelden. Zo toog hy, in den Jaare MDLVI, na *Frankfort*, om de gefchillen, welke de *Franfche* Kerk in die Stad verdeelden, te beflisfen. Onophoudelyk was hy bezig; meest zag men hem met de pen in de hand, zelfs als ziekte hem aan zyn bed kluisterde, en hy was van eene zwakke geftelenisfe; op 't laatst zyns leevens met veele kwaalen worftelende. In deezen werkzaamen yver, om alles te doen voor de Kerken die zyne Leerftellingen volgden, volhardde hy tot den dag zyns doods, op den zeven- en- twintigften van May MDLXIV; vier- envyftig jaaren en ruim tien maanden bereikt hebbende.

De Werken van deezen onvermoeiden Man zyn te gader gedrukt te *Amfterdam*, in den Jaare MDCLXXI, in

VIN, welke hy verpligt was te prediken, en die van MOSES, welke toen de eenige Godsdienstleer was welke hy geloofde, bragt eene langduurige Ziekte voort. Hy verviel tot Zwaargeestigheid, en eindelyk tot volflaagene Krankzinnigheid; in welken ftaat hy uitriep, dat hy een *Jood* was. De Stadsraad deedt de Geestlykheid zamenkomen, om te raadpleegen wat men zou doen met den ongelukkigen ANTHONY. Het minderial der Geestlykheid ftemde dat men medelyden met hem zou hebben, en liever trágten hem te geneezen, dan te ftraffen. De Meerderheid befloot dat hy ten vuure zou verweezen worden; en hy werd, in den Jaare 1632, verbrand. „ Honderd „ jaaren van Rede en Deugd," fchryft VOLTAIRE, „ zyn naauw„ lyks genoegzaam om zulk een Schanddaad te boeten!"

in negen Deelen in Folio. De voornaamste onder dezelve zyn zyne *Leeringen van den Christlyken Godsdienst*, in 't Latyn, en zyne *Verklaaringen van de Heilige Schrift*. Zyn styl is deftig en beschaafd. Zyn geestlyke Hoogmoed, en daar uit voortvloeijende hoogstlaakbaare bedryven, uitgezonderd, was hy voorbeeldlyk in zyn gedrag, Godsdienstig, maatig, kuisch, naarstig, en onimhaalig. Men vindt van hem aangetekend, als iets bewonderingwaardigs, Vyanden zo wel als Vrienden geeven dit getuigenis, dat CALVIN, die zo veel roems en agtings verworven hadt, slegts eene Jaarwedde van honderd Kroonen voor zynen dienst trok, en weigerde eene hoogere wedde te trekken; dat hy, naa een reeks van jaaren met de grootste spaarzaamheid geleefd te hebben, niet meer dan driehonderd Kroonen aan zyne Erfgenaamen naalie, en onder deeze naalaatenschap waren zyne Boeken, die ten hoogen pryze verkogt werden, begreepen. Als een sterke trek zyner onbaatzugtigheid, verhaalt BAYLE, dat, wanneer CALVIN van *Straatsburg* vertrok, om na *Geneve* weder te keeren, de *Straatsburgers* begeerden, dat hy het Voorregt van Burgerschap dier Stad zou behouden, alsmede de Inkomsten van eene Prebende, hem toegeschikt; de eerste deezer aanbiedingen aanvaardde hy, doch de laatste sloeg hy volstrekt af. Gierigheid of Inhaaligheid was hy dus niet van te beschuldigen. Zyn geestlyke Hoogmoed en Heerschzugt overschreeuwden alle andere Driften.

CALVIN trouwde, toen hy omtrent dertig jaaren bereikt hadt, op aanraaden van zyn Patroon MARTINUS BUCERUS, te *Straatsburg*, IDOLETTA VAN BUREN, Weduwe van JAN STERDER, die, tot de Wederdoopers behoord hebbende, tot de gevoelens van CALVIN was overgegaan. Zy hadt Kinderen by haaren eersten Man, en baarde haaren tweeden één Zoon, die jong gestorven is. De Moeder stierf in den Jaare MDXLIX. Het blykt uit CALVIN's Brieven, dat hy zeer het verlies deezer Egtgenoote betreurde. Niet ongepast is hier de taal deezes Mans, op het verwyt, den Hervormeren door de *Roomschen* gedaan, van den Oorlog tegen *Rome* om dezelfde reden te hebben aangevangen, als waarom de *Grieken* dien tegen *Troje* voerden, te weeten om eene Vrouw te hebben. „Zy, die dit verciereen," schryft CALVIN, „moeten my daar van ten minsten uitzonderen. Ik was onder

„ de

„ de Pauslyke Tyranny, waar uit de Heere my verlost
„ heeft, vry om eene Vrouw te neemen; ik heb des-
„ niettegenstaande veele jaaren ongehuwd geleefd. Na
„ den dood myner Huisvrouwe, een voorbeeld van deugd
„ in de daad, is het reeds anderhalf jaar dat ik wederom
„ vrywillig ongehuwd blyve." In deezen ongehuwden staat is hy tot zynen dood gebleeven.

BYZONDERHEDEN BY VERSCHEIDE VOLKEN OP HUNNE MAALTYDEN.

(*Uit het Fransch.*)

De Inwoonders der *Maldivische* Eilanden eeten alleen. Zy versteeken zich in het verborgenste gedeelte hunner Huizen, en trekken de kleeden, die tot vensters dienen, neder, ten einde zy onwaargenomen eeten moogen. Eenigen geeven voor reden van deeze zonderlinge gewoonte, dat de Wilden, in den eersten tyd der Maatschappye, om te eeten zich verstaken, uit vreeze dat een ander, even hongerig, doch sterker dan hy, mogt komen, en hem zyn Maaltyd ontrooven. — Daarenboven zyn de denkbeelden van Betovering wyd en zyd verspreid onder deeze Eilanderen, en zy vreezen niet weinig, dat 'er eenige Beleezing in meer openbaar gebruikte spyzen mogt geworpen worden. —— Anderen geeven nog eene andere reden op van dit eenzaam eeten. Zy verkiezen niet, zo verre zyn zy verwyderd van het denkbeeld der Gelykheid, spyze te gebruiken met iemand, die beneden hun is in geboorte, rykdom, of aanzien; en, vermids het zeer bezwaarlyk valt deeze Gelykheid te bepaalen, vinden zy zich verweezen tot deeze ongezellige leevenswyze.

Het tegenbeeld van deezen leveren de Inwoonders op van de *Philippynsche* Eilanden. Wanneer een hunner zich zonder gezelschap vindt om met hem te eeten, loopt hy zo lang zoeken tot dat hy iemand aantreffe om met hem spyze te neemen: en men verzekert, dat, hoe sterk zyn honger weezen moge, hy het niet waage, zonder een gast, aan dien trek te voldoen.

De Tafels der ryke *Chineesen* zyn heerlyk gevernist, en overspreid met keurlyk gewerkte tapyten. Zy kennen het gebruik niet van mesfen of vorken; maar elke gast heeft

twee kleine yvoiren of ebbenhouten ſtokjes, met welke zy zeer behendig weeten om te gaan.

Hoe zeer de *Otaheiters* van eenen gezelligen aart zyn, en vry beſchaafd in hunne manieren, eeten zy elk afzonderlyk. Op het uur des maaltyds ſcheiden de Leden eens Huisgezins zich van elkanderen af; twee Broeders, twee Zusters, en zelfs Man en Vrouw, Vader en Moeder, hebben ieder hun afzonderlyke ſchotel. Zy zetten zich op den afſtand eeniger voeten van elkander neder; keeren elkander de rugge toe, en houden den maaltyd in de diepſte ſtilte.

De gewoonte, om te drinken op verſchillende uuren dat men eet, treft men aan by verſcheide wilde Volken. Dit ontſtondt in den beginne uit noodzaaklykheid. Het was eene hebbelykheid geworden, welke ſtand bleef houden, ook als zy een Fontein digt by zich hadden. —— Een Volk, in een ander klimaat overgebragt, behoudt menigmaalen iets van den oorſpronglyken ſtaat, waarin het leefde. Zo onthouden zich de *Indiaanen* van *Brazil* zorgvuldig van eeten, als zy drinken; en van drinken, wanneer zy eeten.

Op plaatzen, waar welvoegelykheid, of beſchaafdheid, niet heerscht, is de Man, die zyne Vrienden te gast noodigt, zeer verlegen om zyne Gasten hoogagting te bewyzen, en eenig vermaak aan te doen; de vreemde gast, oordeelt hy, legt hem onder deeze verpligting. —— By veelen der *Americaanſche Indiaanen*, is de Gastheer onophoudelyk en onvermoeid bezig om zyne Gasten tot eeten aan te zetten; doch raakt zelve geen ſpyze aan. —— In *Nieuw Frankryk* mat hy zich af met lustig op te zingen, en, op dit gezang, de Gasten, terwyl zy eeten, te onthaalen.

In een verder gevorderden ſtaat van Beſchaafdheid is men 'er op uit om blyken van vertrouwen aan zyne Vrienden te geeven; men behandelt ze met vertrouwen, als bloedverwanten. —— Men verhaalt, dat het in *China* de gewoonte is, dat de Gastheer, om een blyk van zyne beleefdheid te geeven, zich uit het vertrek verwydert, terwyl zyne gasten zich aan zyne tafel vermaaken, en ongeſtoord den maaltyd houden.

De betooningen van Vriendſchap in den wilden en onbeſchaafden ſtaat hebben niet zelden iets grofs en ruws. Zo trekken de *Tartaaren* iemand by de ooren om hem

tot

tot drinken aan te porren: en zy houden aan met hem op deeze wyze te pynigen, tot hy den mond opent. Als dan klappen zy in de handen, en dansen voor hem.

Geene gewoonten schynen belachlyker dan die plaats vinden by een *Kamschatdaaler*, wanneer hy wenscht iemand ten vriend te maaken. Hy noodigt hem eerst te eeten. De Gastheer en de Gast begeeven zich in een Hut, die tot eene hooge maate verhit is. Terwyl de Gast de spyze neemt, welke hem opgedischt wordt, stookt de Onthaaler het vuur zo sterk aan als hem mogelyk is. De Genoodigde moet de overmaat der hette zo wel als van de spyze verduuren. Hy geeft soms tienmaalen over, eer hy het wil gewonnen geeven: eindelyk, verpligt te erkennen dat hy overwonnen is, begint hy by te komen om de zaak te schikken. Hy verzoekt eenige oogenblikken verademing door een geschenk van Kleederen en van Honden: want zyn Gastheer dreigt hem de Hut nog sterker te zullen stooken, en hem te verpligten te eeten tot dat hy sterft. De dus onthaalde Vreemdeling heeft het regt van wedervergelding. Hy behandelt hem op dezelfde wyze, en vordert dezelfde geschenken. Indien de Gastheer de uitnoodiging van zynen Gast niet aanneemt, dien hy op voorgemelde wyze onthaald heeft, zou deeze komen en in zyn Hut woonen tot hy de geschenken van hem gekreegen hadt, op eene zo zonderlinge wyze aan hem gegeeven.

Van deeze allervreemdste wyze van onthaal ter Vriendschapsverbintenis heeft men deeze reden gegeeven. Men bedoelt 'er mede den Persoon, wiens Vriendschap men zoekt, op de proeve te zetten. De *Kamschatdaaler*, die de kosten doet van het vuur en den maaltyd, verlangt te weeten, of de Vreemdeling sterkte genoeg heeft om met hem smert te deelen; en of hy edelmoedigheids genoeg bezit om een gedeelte zyns eigendoms aan hem af te staan. Terwyl de Gast bezig is met zyn maaltyd te neemen, is hy onvermoeid bezig om de Hut sterker en sterker te stooken; en, tot een uiterst blyk van des Vreemdelings standvastigheid en verknogtheid, vordert hy meer Kleederen en meer Honden. De Gastheer ondergaat, op zyne beurt, dezelfde onthaalende plegtigheden in de Hut des Vreemdelings; en hy toont, op zyne beurt, met welk eene maate van sterkte by zyn Vriend kan verdeedigen. In deezervoege zouden de gewoon-

ten, die ons het allerzonderlingst voorkomen, eenvoudig worden, was het den Wysgeer mogelyk, dezelve op de plaats, waar ze gebruiklyk zyn, te beschouwen.

By de *Negers* van *Ardra* is het een onderscheidend kenmerk van hunne Hoogagting, wanneer zy met iemand ten zelfden tyde uit éénen Beeker drinken. —— De *Kamschatdaaler* doet dit Vriendschapsbetoon op eene andere wyze; hy knielt voor zynen Gast neder, en snydt een groot stuk van een Zeehond; hy propt het geheel in den mond van zynen Vriend; onder dit bedryf, zo sterk mogelyk, roepende: *Tana!* —— (dat is, *Daar!*) en, afsnydende wat by de lippen nederhangt, snydt hy dit af, en zwelgt het met de grootste greetigheid in.

Aan de Schryvers der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

BURGERS!

„ Vergun my, u het volgend Stukje, het geen eene waare en „ edelmoedige Daad, door my kunstloos op het papier ge„ steld, bevat, toe te zenden, met verzoek, om hetzelve door „ uw geacht Maandwerk der vergetelheid te ontrukken. —— „ Bevalt het, verwacht dan meer van myne hand (*). —— „ Zie hier hetzelve: terwyl ik blyf, uw' getrouwen Leezer"

H. L.

EDELMOEDIGE BELANGLOOSHEID.

Onlangs overleed in het Fransche Hospitaal te *'s Bosch* een Zwitzersch Soldaat aan zyne wonden, welke hy, in Holland-

schen

(*) Dit Stukje, benevens het *Huwelyk uit Zusterliefde*, in onze voorige No. geplaatst (*), hebben wy met genoegen ontvangen. Wy hebben gelegenheid gehad, om ons op de Egtheid van dit laatste Geval te informeeren, en bevonden, dat deeze edele Daad, verre van verciërd, eenvoudig en naar waarheid is opgegeeven. En daar de ons onbekende Burger H. L., by het zenden van een ander Stukje, schryft: „ Ik verzoek, deeze Stukjes ten eersten te plaatzen; dan zult gy my „ en anderen aansporen, om u meer Stukjes, van tyd tot tyd, toe te „ zenden; dan behoeft gy geene schoone Characters by andere Volken „ te zoeken, en dezelve in uw Maandschrift te plaatzen:" zo berigten wy hy deezen, dat hy op onze bereidwilligheid kan staatmaken, en verzoeken hem vriendelyk, dat hy zyne belofte gestand doe.

(*) Zie boven, bl. 370.

[Kr]ijgsdienst zynde, tegen de Franschen, ontvangen had. Deeze Zwitzer had aan eenen zyner Officieren, die zich toen in 's Bosch bevond, gezegd, dat hy een verre Neef, met naame ......, in die Stad had woonen, welke hy wenschte te spreeken, en verzocht, zulks aan deezen zynen Neef bekend te maaken; dan —— die Officier vertrok, en vergat zyne belofte, aan den Stervenden gedaan. Dezelfde Zwitzer had aan eenen Sergeant en anderen gezegd, dat zyn Neef ...... zyn Erfgenaam moest weezen, (hy bezat nog eenig Geld, en eene Obligatie van eenige honderden op de Provincie *Holland*); die Sergeant verhaalt dit eenige dagen hierna aan dien Man; zy gaan te samen den zieken Zwitzer opzoeken; doch hy was niet meer, hy was reeds begraaven. Zy zien hierop zyn goed na, vinden, onder andere zaaken, zynen *Doopbrief*, waaruit men zyne geboorteplaats ontdekte. —— De Man, de vermoedelyke Erfgenaam van den Overledenen, zeide hierop tot den Sergeant: „Ik heb, volgens uw getuigenis, wel alle recht „op deeze Nalaatenschap, en zy zou my zeer wel te pas ko„men, want ik heb niets meer," (in de belegering van 's *Bosch* is zyn huis afgebrand, heeft hy eene schade van meer dan 40,000 guld. gehad, en is niet meer in staat om zyn huis te herstellen), „dan — wie weet of 'er geene andere onder „zyne Familie zyn, die het nog meer dan ik noodig hebben." —— Hy schryft hierop naar *Zwitzerland*, aan den Kerkenraad van de geboorteplaats des Overledenen, en meld den geheele toedragt der zaaken. Eenigen tyd hierna ontvangt hy een antwoord: dat de Ouders van den Overledenen nog leeven; doch zich in eenen zeer armoedigen staat bevinden. Blyde over deeze ontdekking, en verheugd dat hy deeze ongelukkigen kan helpen, schryft hy, dat hy de Obligatie tot geld zal maaken, en alles, zonder 'er ééne duit voor te eischen, naar *Zwitzerland* zal overzenden. —— Die ongelukkige, doch deugdzaame, Man heeft reeds zyne belofte vervuld, en dus aan die arme Ouders het verlies van hunnen Zoon eenigzins verzacht, door hen uit hunne armoede in eene ruimere omstandigheid te plaatzen.

DE SPEELDER.

Eene waare Geschiedenis.

(*Uit het Engelsch.*)

Dat de zugt tot Spel uit Gierigheid haaren oorsprong neemt, is eene ontwyfelbaare waarheid; maar dezelve

ontstaat uit eene byzondere soort van Gierigheid, van alle andere verschillende. SALUSTIUS heeft, het Character van CATILINA schetzende, ons des eene juiste bepaaling opgegeeven, als hy het met korte woorden in deezervoege uitdrukt: *Alieni appetens sui profusus.* „ Gretig na 't geen eens anders „ is, en kwistig van zyn eigen."

De jammerzalige gevolgen van deeze Speeldrift zullen zich in volle grootte opdoen, in de volgende korte zeer treurige Geschiedenis van LYSANDER, die, behalven de Naamen, op waarheid gegrond is.

LYSANDER, een ongelukkig Jongeling, was de éénige Zoon van HORTENSIUS, een Heer in zeer ruimen doene gezeten. Met een zorgvuldig Vaderlyk oog floeg hy de Opvoeding zyns Zoons gade, en verzuimde niets, wat strekken kon, om zyn éénig Kind een nuttig, eerlyk en gelukkig, Lid der Menschlyke Maatschappye te doen worden.

Onder zulk een toevoorzigt groeide hy op in alle wenschlyke en beminnenswaardige volmaaktheden. Hy was bevallig van Gelaad, schoon van Gestalte, en aan dit voorkomen beantwoordden de Zielsbekwaamheden; vlug en scherp van verstand, zagt en aangenaam in den ommegang. Door eigen vlytbetoon, onder het opzigt der beste Leermeesteren, maakte hy de wenschlykste vorderingen in den kring der Weetenschappen; en niets ontbrak 'er, om hem geheel te vormen, dan het doen eener Reize.

Men besloot dat hy de Tour door *Europa* zou doen, in het gezelschap van een geschikt Persoon om op hem te letten. —— LYSANDER toog met zynen Reisgenoot op weg. Onnoodig en overtollig agt ik het aandoenlyk afscheid van zulk een Vader en Zoon te beschryven. Dit tooneel laat zich beter voelen dan met woorden uitdrukken.

De Vader HORTENSIUS hadt, te midden van dit leed des afscheids, de vertroosting, dat LYSANDER waarschynlyk alle wenschlyke voordeelen zou trekken, en, naa zulk eene scheiding voor eene poos, t'huisbrengen.

Onze Reizigers zetten de reis na *Frankryk* voort; staken te *Douvres* over, om rechtstreeks na *Parys* te gaan. —— Hier hadt LYSANDER met zwaarigheden te kampen, met verzoekingen te worstelen, die hem voorheen als onbekend waren; opgevoed in de schaduwe der eenzaamheid, in vergelyking met de woelende en wemelende tooneelen, welke hem daar omringden, hadt hy geen denkbeeld van het leeven der toenmaalige (*) groote wereld in *Parys*.

LYSANDER vondt zich verrukt door de vermaaklykheden, welke deeze Hoofdstad hem in een verbaazenden overvloed

(*) Het geval is eenige jaaren geleden gebeurd.

aanboodt; de openbaare Wandelplaatzen booden hem gestaag nieuw gezelschap aan; zyne Kennisfen vermenigvuldigden by den dag. Hy dompelde zich steeds dieper en dieper in de hem voorkomende wellustigheden; en kon hy dit te onbelemmerder doen, door de ruime Geldsommen hem medegegeeven, en van tyd tot tyd door zynen Vader verstrekt. Vrugtloos hield de hem toegevoegde Opziender de onvoorzigtigheid zyns gedrags, met alle de gevolgen, hem voor oogen. Ingenomen, geheel ingenomen, met de nieuwheid van alles wat hem omringde, was hy doof tegen alle vermaaningen, raadgeevingen en waarschuwingen.

Het droevigst jammer van alle was, dat LYSANDER zich liet betoveren door de aanloklykheden eener Vrouwe van het allerslegtste Character; die, binnen korten tyd, hem in de noodzaaklykheid bragt, om op nieuw Geld van zynen Vader te vraagen. —— De toegeevende HORTENSIUS maakte hem geene geringe fom over, met byvoeging van eenige bestraffing over zyne kwistende leevenswyze, en vermaaningen om het Geld beter te raade te houden.

De nieuw verstrekte Geldsomme kon niet toereiken om der greetige inhaaligheid eener verspillende Matresse te voldoen. LYSANDER schaamde zich om zich weder om Geld te vervoegen tot zynen Vader; en, ten einde zich uit die ongelegenheid te redden, nam hy de toevlugt tot het Spel. Dagelyks zat hy aan de Speeltafel; en, wel in zyn schik met eenige kleine behaalde voordeelen, in de eerste dagen, liet hy alle andere uitspanningen vaaren, en vondt geen ander vermaak dan het rammelen van den Teerling. Valsche Speelders waren nu zyne eenige metgezellen geworden; zyne jeugd en onbedreevenheid maakten hem een gereede prooi voor die roofdieren onder het menschdom.

Met het onuitspreekelykst hartzeer vernam de Vader dit kwistend gedrag zyns Zoons. Hy deed hem onmiddelyk t'huiskomen. Maar, helaas! het wederkeeren in zyn Vaderland deed hem tot zyne voorige zo geregelde leevenswyze niet terugkomen. De zugt tot Geleerdheid was, met alle goede beginzelen van een braaf Gedrag, geweeken; gretigheid na Geld, om het te verkwisten, hadt zyne ziel geheel en al vermeesterd. De vermaanende bestraffingen van eenen Vader, zo teêrhartig als HORTENSIUS, waren te zagt om eenen dermaate afgeweekenen terug te brengen. Hy voer doldriftig voort in het Spel, en zyn wangedrag deed 's Vaders leevensdraad dunnen, en in 't einde breeken.

De dood van den braaven HORTENSIUS maakte, in 't eerst, eenen gelukkigen indruk op het gemoed van LYSANDER; en, hier door tot denken gebragt, deed 'er zich eenige hoope zyner beterschap op. Om de goede besluiten, welke hy voorgaf

gaf genomen te hebben, te versterken, raadden zyne Vrienden hem aan, zich in den Egt te begeeven. Die raad dagt hem goed, en hy vervoegde zich met een Huwelyksvoorslag by ASPASIA, eene jonge Juffer, schoon, deugdzaam en zagtaartig. Zo veele bekoorlykheden konden niet nalaaten eenen indruk te maaken op een hart, reeds eenigzins vertederd door de rouwe over het verlies van eenen Vader.

LYSANDER beminde waarlyk ASPASIA; hy trouwde met dit voorwerp zyner kuische liefde. Zy wist, door een verstandig en voorzigtig beleid, hem af te trekken en te houden van de verkeering met de voormaalige medegenooten zyner verkeerdheden. Twee jaaren verliepen 'er in dien gelukkigen staat, en ASPASIA bragt hem een Zoon ter wereld. Het Kind had 's Moeders schoonheid en 's Vaders gelaad. LYSANDER zag het menigmaal aan met verrukking, en traanen van Vaderlyke tederhartigheid kwamen in zyn oog op, terwyl zyn hart den wensch slaakte: „ Alleen, myn Zoon! schuw de stappen uws Vaders, en het geluk zal u op uwen weg volgen, en steeds vergezellen!"

Omstreeks deezen tyd riepen volstrekt noodwendige bezigheden hem na *Londen*. Naauwlyks in die Hoofdstad, vol verleidings, gekomen, ontmoette hy, ten zynen ongelukke, eenige van die laage en snoode schepzels, met welken hy voorheen verkeerde. Zyne al te gereed omzetbaare gesteltenisse liet zich beweegen om aan hunne aanzoeken het oor te leenen, en hy dompelde zich, op nieuw, in den poel van dwaasheid en ondeugd.

ASPASIA, verwonderd over het lang uitblyven haars Egtgenoots, begon wegens hem bedugt te worden. Zy schreef hem een tederen Brief; maar op denzelven wagtte zy te vergeefsch antwoord. Vol angstvalligheid, en met een hart door kommer vaneen gereeten, ging zy haaren LYSANDER opzoeken. Lang duurde het eer zy eenig spoor van hem kon ontdekken. In 't einde, by toeval, de plaats zyns verblyfs vindende, vloog zy, met de onverduldigste blydschap, na zyn kamer, om den lang gederfden en vrugtloos gezogten Egtgenoot te omhelzen. —— Maar, helaas! wie kan de boezemsmarte, wie het verstommend leedweezen, beschryven, 't welk zy gevoelde op het gezigt van LYSANDER, gewenteld liggende in zyn bloed, met een afgeschooten Pistool in zyne hand! —— Dien eigen morgen had hy een einde gemaakt aan zyn elendig leeven. —— Een Geschrift van zyn eigen hand lag op tafel; inhoudende, dat hy zichzelven, zyne lieve Vrouw en beminnelyk Kind, bedorven had, en dat het leeven hem een ondraaglyke last geworden was!

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Alle zulke Volken, Koningryken, Landen of Gemeenebesten, waar de Deugd in een algemeene veragting is — waar men de zulken vervolgt, die braaf en deugdzaam zyn — waar de Onschuld verdrukt, gehaat en vervolgd word — waar men het regt niet handhaaft, maar de stem des Verdrukkers gelden moet; daar neigen zulke Volken, Koningryken en Gemeenebesten, tot hunnen gewissen ondergang. — Laat *Rome* — laat *Sparte* en *Athene* hier van getuigen, ze zullen de waarheid van myn gezegde bevestigen. — Toen de Deugdzamen *Rome* moesten ontvlugten — toen de *Atheners* en *Carthagers* de Deugd vervolgden, en uit hunne Gemeenebesten banden, toen was al ras *Rome Rome* niet meer; *Sparte* en *Athene*, zulke bloeijende Republieken, wierden verwoest, en hun geheele Burgerstaat omgekeerd. — Zo gaat het als de Onschuld en Onnozelheid geene bescherming vinden — als 'er niemand is, wie de zaak der verdrukten durft handhaven, — zo gaat het als de Ondeugd zegeviert, en de Deugd vertrapt en vervolgd word. — Maar niet zelden word het dan de tyd, dat de Almagtige zyne eigen zaak handhaaft; dat Hy zynen Verderf-Engel uitzend, om het Land der Godloosheid te verwoesten, en allen te verdelgen, die zich tegen Regt en Waarheid verzetten.

Onze bestemming in deze Wereld is zekerlyk, om onderling met elkanderen in gemeenschap te leven; maar dan is onze groote bestemming ook, om ons dat gemeenschappelyk leven zo aangenaam te maken als wy met mogelykheid kunnen. — Dit leven maken wy ons elkanderen aangenaam, dan, wanneer we alles toebrengen tot elkanders geluk, wat wy met mogelykheid kunnen doen — als we elk in zynen kring ons beneerstigen, om het leven van onzen evenmensch genoegelyk en aangenaam te maken — hiertoe moeten wy alles vermyden, wat in staat zou kunnen zyn, de rust, en dus het geluk, van onzen Evenmensch, te stooren. — Alle nyd, alle haat, wangunst en vervolgzugt, moeten we afleggen. — Men moet niet nydig zyn, dat het zynen naasten welgaat. — Men moet niet vervolgen, om in de plaats gesteld te worden van dien men den voet zoekt te ligten; zo te handelen is te leven glad tegen onze bestemming, vlak tegen onzen pligt, aan. — Liefde en Eendragt zyn de vastigheden van eenen Staat. — Waar liefde woont daar woont rust — en waar rust woont, daar wil God woonen — en aldaar schenkt Hy overvloed, welvaard en genoegen. Waar tweedragt woont, word rust en vergenoegen verstoord — de blyde welvaart raakt aan 't kwynen, alle genoegens worden uit

uit de harten gebannen, men leid een onrustig, een jammerlyk, een ongelukkig, een kommerlyk, leven. —— God verlaat de plaatzen van wanorde, van tweedragt en onrust, en spoedig, ja zeer spoedig, neigt alles ten val en ten verderve, waar God de hand van aftrekt.

Wat is Godsdienst? waar in bestaat eigenlyk het ware Kristendom? Is het gelegen in het afleggen van eene belydenis, welke de mond heeft leeren naklappen, zonder dat het hart 'er eenig deel aan heeft? — Is dezelve gelegen in deze of die party aan te kleeven, dezelve sterk voor te staan, zyne gevoelens door te dryven, en wie anders denkt voor onregtzinnig te houden en te verklaren? —— Is het gelegen, blootelyk gelegen, in den naarstigen kerkgang —— geen openbare godsdienstoefening te verzuimen; maar dezelve altoos, tydig en ontydig, waar te nemen? — Of eindelyk is de ware Godsdienst gelegen in het aanleeren van eenige klanken, van welke men wil, dat de vroomen zich bedienen, en die men de tale kanaäns noemt —— is dezelve gelegen in de dagelyksche verkeering met de zoogenaamde Vroomen —— in zich te laten vinden in hunne byeenkomsten, gezelschappen en oefeningen? —— Indien dit waar was, dan had de Godsdienst weinig om 't lyf, en was zeer gemakkelyk aan te leeren. Maar niets van dit alles kan den waren Godsdienst uitmaken, indien 'er het hart geen deel aan heeft. —— De ware Godsdienst bestaat in waarachtige Liefde Gods en des Naasten, en daar uit vloeit voort, dat wy alle onze bedryven zo aanleggen, dat daar door deze Liefde openbaar worde. Deze Liefde is de ware dryfveer, om alle onze bedryven daar henen te stuuren, dat wy ze aanleggen ten meesten nutte van onzen Evenmensch, en ter bevordering van onze ware, en wezentlyke, belangens; dat wy ze zo bestuuren, dat wy daar mede altoos doen zien, hoe men waarlyk met indrukken bezield is, om te leven ter eere van onzen grooten Maker en weldadigen Onderhouder; zo dat al wat wy doen, al wat wy bedryven, ons op dien grooten, dien gedugtsten, aller dagen, wanneer alles zal openbaar worden, zelfs de verborgenste gedagten onzes harte; dat dit alles, zeg ik, ten onzen voordeele ons tot onze bestendige gelukzaligheid mag toegerekend worden. — Maar hoe zal daar zulk een verschynen, die met eenen gloeijenden haat zyn hart vervuld heeft tegen zynen naasten, dien hy met hittigheid vervolgt? zal zulk een niet met ziddering van dien grooten dag te rug zien, naardien een hart, vervuld met wrevel en haat tegen zynen Evenmensch, hetzelve als dan ledig zal bevinden van de ware Liefde tot God? —— naardien hy, die zynen Broeder haat, nimmermeer God kan beminnen.

C. v. B. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN SPREUKEN XXX: 27.

„ De Springhaanen hebben geenen Koning, nogthans gaan
„ zy alle uit, zich verdeelende [in hoopen.]"

(Volgens den Heer THOMAS HUNT, DD. F. R. & A. SS. *Hoogleeraar in de Hebreeuwsche en Arabische Taalen.*)

Aan de Schryveren der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Zeer onlangs las ik, in het IIde Deels 2de Stuk
„ der *Godgeleerde, Uitlegkundige en Wysgeerige Ver-*
„ *handelingen*, door den Hoog Eerw. HERM. JO. KROM,
„ bl. 93, een Onderzoek naar de betekenis van SPREU-
„ KEN XXX: 28. volgens onze gewoone Nederduitsche
„ Vertaaling: *De Spinnekop grypt met de handen, en is in*
„ *de Paleizen der Koningen*; welk laatste gedeelte hy over-
„ zet: *en hy is een Koning in zyn Paleis*; 't geen wonder
„ wel strookt met het redesbeleid van AGUR, en eenen
„ veel meer bevattelyken zin geeft, dan onze Overzetting
„ oplevert (*). Ik sloeg, te dier gelegenheid, in de ver-
„ beelding dat ik over die *Spreuk*, in de *Observations on*
„ *several passages in the Book of Proverbs*, by THOMAS
„ HUNT, enz. iets geleezen had, dat Werk naa; doch
„ myn geheugen feilde, in zo verre dat het zich een
„ Vers vergiste. Die Hoogleeraar had eene Ophelde-
„ ring over het 27 vs. gegeeven. Ik herlas dezelve, en
„ dagt ze geene plaats in uw *Mengelwerk* onwaardig. Ik
„ bied Ul., derhalven, deeze Vertaaling aan, waarin ik
„ het

(*) Wy hebben hiervan in onze *Letteroefeningen* iets vermeld. Zie dezelve voor de Jaare 1794, I Deel, bl. 394.

„ het *Arabisch* en *Hebreeuwsch* meest uitgelaaten heb,
„ zo om te bekorten, als om dat, zonder hetzelve, de
„ meening des Hoogleeraars, waar het voor uwe Lee-
„ zers meest op aankomt, zeer wel te verstaan is. —
„ Ik blyve," enz.

* * * * *

In het 27 vs. des XXX Hoofdst. van SALOMO's *Spreukenboek*: *De Springhaanen hebben geenen Koning, nogthans gaan zy alle uit, zich verdeelende by hoopen*, ontmoeten wy eene beschryving van een der *Vier Dieren*, die, schoon *van de kleinsten der Aarde*, egter gezegd worden, *wys* en met *wysheid wel verzien te zyn* (vs. 24), of, gelyk veele der oude Vertaalingen dit, met veel meer nadruks en klems, overzetten, *wyzer dan de Wyzen* (*).

Het is de ארבה, eene soort van *Springhaanen*, dikwyls in de Schriftuur vermeld, en, gelyk ABEN-EZRA den naamsoorsprong afleidt, zo genaamd van wegen derzelver *Aantal* of *Menigte*. Reizigers hebben waargenomen, dat, in die Gewesten, welke door deeze Dieren overvallen worden, dezelve met zulke verbaazende Zwermen, of liever Wolken, aankomen, dat zy, zo lang ze vliegen, het licht der Zonne verdonkeren; en, als zy op den grond nederstryken, denzelven in zulker voege bedekken, dat, (om het zeggen van MOSES, deeze Diertjes betreffende, EXOD. X: 5, te bezigen) *zy het gezigte des Lands bedekken, alzo dat men de Aarde niet zal kunnen zien*. Ja, zo opmerkelyk zyn ze, wegens het verschynen in grooten getale, dat de Schryvers des Ouden Verbonds, de Spreekwyzen, *als Springhaanen*, en *zonder getal*, als uitdrukkingen van gelyke kragt houden, en ze dikwyls zamenvoegen (†), om eene ontelbaare *Menigte*, of een zeer groot *Leger*, aan te duiden. Ook is het eene zeer gebruiklyke Vergelyking onder de *Arabieren*, nog heden ten dage, als zy spreeken van een zeer ryk Man, te zeggen, dat hy *Vee* of *Rykdom* heeft als *Springhaanen*, dat is, in een zeer grooten overvloed. 't Is zeer waarschyn-
lyk

(*) Zo hebben de LXX *σοφωτερα των σοφων*, en de *Vulgata Sapientiora Sapientibus*, desgelyks ook de *Syrische* Overzetting.

(†) Als RICHTEREN VI: 5. VII: 12. JEREM. XLVI. 23, enz.

lyk te deezer oorzaake, als mede uit hoofde van de Vernieling, welke zy aanrigten, dat ze door GOD genoomd worden, *myn groot Heir* (*); en door MOHAMMED, in een der gezegden hem doorgaans toegeschreeven, *het Heir van den Grooten God.*

Het Character in AGUR's Spreuke van de *Wysheid*, of *Natuurlyke Schranderheid*, van dit Insect, bestaat daar in, dat zy, schoon zy *geenen Koning hebben*, (geen Hoofdaanvoerder, om hunne Beweegingen te beveelen of te bestuuren) nogthans voortvaaren in hunne Krygsuittochten (gelyk men wil dat het Werkwoord יצא dikwyls betekent) חצץ כלו: over de meening van welke uitdrukking de Schriftuurverklaarders zeer verschillende begrippen koesteren.

Eenigen vatten het woord חצץ op in de betekenis van חץ een *Schigt* of *Pyl*, verstaan het van de Beweeging deezer Diertjes, en zetten het over, *zy schieten voort als Pylen.* — Anderen geeven de voorkeuze aan de betekenis van קצה, *afsnyden* of *verwoesten.* Zo doet BUXTORF; en R. LEVI, in 't breede, als hy schryft: „ De „ Springhaanen hebben geen Koning om hun in eene ver„ bintenisse te brengen, en nogthans gaan zy te gader voort, „ op zulk een bepaalden tyd als zy voegelyk zien, om, „ tot hun voedzel, de groene vrugten des jaars af te sny„ den.” — ABEN-EZRA geeft, wat hy voor de meening houdt, te kennen, in de tweed woorden מאסף en מקבץ, *te zamen vergaderd* of *opeen gehoopt*; zo begrypt het ook de *Chaldeeuwsche Uitbreider*, die heeft, *zy zyn alle zamen vergaderd*; desgelyks de *Syrische* Overzetting, welke dezelfde woorden heeft; hiermede stemt de *Engelsche* Vertaaling op den *Rand* overeen.

Maar op deeze Uitleggingen hebben zommigen, en, zo 't my toeschynt, niet zonder reden, aangemerkt, dat zy het oogmerk der Spreuke niet treffen; als vermeldende alleen die bedryven der *Springhaanen*, welke zy zo wel *met* als *zonder* een *Koning*, of Hoofdbevelhebber, konden uitvoeren, waar in zich niets merkwaardigs opdoet, of 't geen de opmerking van den wyzen Man verdiende, in hunne verrigtingen.

And.

(*) JOËL II: 25.

Anderen hebben, derhalven, om deeze Tegenwerping te ontgaan, de betekenis van חֹצֵץ willen afleiden van חָצָה *verdeelen* of *schikken*, en om den zin te voltooijen vullen zy 'er in [in hoopen]. Nog anderen vatten het op van *het verdeelen van den Buit*. Dus doet de een de *Wysheid der Springhaanen* bestaan in de *geordende verdeeling hunner Magt*, om op de vrugten des velds aan te vallen; de ander in hunne gelyke en voorzigtige *verdeeling van den Buit*, naa dat zy zich daarvan meester gemaakt hebben. Beide welke byzonderheden men houdt voor geene onaangelegene deelen van het Vooruitzigt of het Voorregt des *Konings* of Opperbevelhebbers, en die meer Beleids en Onderscheidinge vorderen dan gemeenlyk plaats vindt by den gemeenen Soldaat. Van het eerste gevoelen waren onze *Engelsche* Overzetters, die in den *Text* hebben, *nogthans trekken zy voort by gelederen*, volgende daar in de Vulgata. [Dit is ook het begrip geweest onzer *Nederduitsche* Overzetteren: *Nogthans gaan zy alle uit, zich verdeelende* [*in hoopen*]] (*). — Van het laatste gevoelen is de beroemde BOCHART, die deeze plaats, nevens anderen, vergelykt met NUM. XXXI: 27, waar de Heere MOSES beveelt, *den Buit in twee deelen te verdeelen*. Met hem stemt overeen de zeer geleerde ALBERT SCHULTENS, schoon hy voor de *Verdeeling*, of de *Beschikking van den Buit* op eene andere wyze reden geeft: hy neemt het woord חֹצֵץ in de betekenis van een *Pyl*, gelyk wy boven aangemerkt hebben dat het ook door anderen genomen wordt, en het van gelyke betekenis maakende met *Arabische* woorden, die betekenen *by het lot verdeelen*, en de *Arabieren* waren by het *looten* gewoon *Pylen* te gebruiken; welk gebruik POCOCK in 't breede beschryft (†). Waarom hy, in stede van *elk verdeelende*, wil hebben, *elk het lot trekkende*. 't Geen hy bekragtigt met een *Arabisch* Werkwoord, 't welk in zekere Conjugatie betekent, *by 't lot*

(*) De oudste *Nederduitsche Overzetting*, te *Delft*, in den Jaare 1477, gedrukt, welke wy hier eens nasloegen, heeft: *Die spelthane en heeft ghene conic, en comt al wt bi sine scare.*

(†) POCOCK, *Specim. Hist. Arab.* p. 324.

't lot verdeelen, als mede met een Naamwoord, 't welk uitdruklyk *Lot* te verstaan geeft (*).

Deeze zyn de voornaamste begrippen over de betekenis van het woord חוצץ. Ik zal 'er, by wyze van gissing, nog één byvoegen. — Niet verre van het *Arabische* woord, door den Hoogleeraar SCHULTENS aangehaald, ontmoeten wy een Werkwoord, 't geen betekent, *aanhitzen, opwekken, raaden, aanmaanen*, waarvan het Naamwoord *Opwekking, Aanraading* of *Aanmaaning*. Indien wy nu de vryheid mogen neemen om te veronderstellen, dat dat woord חצץ, in AGUR's tyd, dergelyk eene betekenis had, (en waarom zouden wy het niet mogen doen?) dan zal zyne meening weezen:

De Springhaan heeft geen Koning; maar gaat ten Kryge, op het Alarm van zyn geheele Leger.

Te meer helde ik over om de betekenis van dit *Arabisch* woord in opmerking te neemen; dewyl het eenigermaate rede geeft van het *Grieksch* der LXX, 't welk een dier oude Overzettingen is, welke BOCHART zegt, dat niet gemaklyk met het *Hebreeuwsch* is overeen te brengen. Dezelve luidt Αβασιλευτον εςιν: ἡ ακρις: και εκστρατευει αφ' ἑνος κελευσματος ευτακτως, door den *Latynschen* Overzetter dus vertolkt: Sine Rege est locusta; & pergit in acie ab una jussione ordinate. *De Springhaan heeft geen Koning, en trekt ten stryde voort, geregeld op één bevel.* Dr. POCOCK, die deeze Vertaaling schynt goed te keuren, heeft, *zy gaan ten stryde, geleid door één alarm en in goede orde*, waar de uitdrukking αφ' ἑνος κελευσματος, *op één Alarm, Bevel*, of *Order*, bykans het zelfde is met *op het Alarm van zyn geheel* [*Leger*] gelyk ik hier boven de Vertaaling gaf. En in deezen zin schynen dezelfde Vertaalers, RICHT. V: 11, het woord מחצצים genomen te hebben, 't zelve overzettende ανακρουομενων, van ανακρουομαι, 't welk, volgens CONSTANTIN, onder anderen, betekent, *aandringen, dwingen, aanzetten.*

Uit dit oogpunt beschouwd, hebben de woorden חוצץ כלו een zeer sterken nadruk, en geeven ons een leevendig denkbeeld van eene welgeregelde Krygsbende, zich beweegende, gelyk de *Grieken* zeggen, πανουδιη; alle in één lichaam, met vereende kragt en moed, en in de stiptste or-

(*) SCHULTENS *Animadversiones Philolog.* p. 270, 271, enz. en in JOB., p. 169, enz.

orde, *elk zyn rang houdende en niemand den anderen verdringende*, gelyk Propheet JOËL hun voortgang beschryft; 'er zyn zo veele kundige Officieren als Soldaaten; alle zo bekwaam om het bevel te geeven, als zy gereed zyn om het te ontvangen. Uit hoofde van deeze verbaazende eenstemmigheid, vastheid en geregeldheid, met welke men ziet, dat zy zich zelven bestuuren, 't zy loopende, 't zy vliegende, in zulk eene menigte, zo opeen gedrongen en zamengevoegd als in deeze Spreuke verondersteld wordt, spreeken de *Arabieren* 'er van met een woord, 't welk zo veel zegt als *te zamen zetten*, of *in orde voegen*, *gelyk de paarlen in een halssnoer*. Om deeze zelfde reden gebruikt de H. HIERONIMUS, die een ooggetuige geweest was van de beweegingen der *Springhaanen*, eene dusdanige vergelykende wyze van spreeken; van deeze Diertjes zeggende, „dat zy zich zo bestendig op hunne plaats houden, wanneer zy vliegen, als de vierkante steenen in een welgemetzelden vloer, zonder dat een derzelven daar uit gaat;" volgens POCOCK's Vertaaling (*). Dit zal mogelyk eenig licht kunnen verspreiden over eene andere *Grieksche* Vertaaling, die van SYMMACHUS, naamlyk, die het overzet Ως ψῆφος ἑνωσα. *Ut calculus (vel lapillus) universus*; *Als een enkele steen*.

(*) Zie *Comment. in* JOËL, p. 39; als mede BOCHART *de Locustis*.

WAARNEEMING WEGENS HET GENEEZEN VAN DEN ZWARTEN STAAR (*Amaurosis*), DOOR DE ELECTRICITEIT.

(*Memoirs of the Medical Society of London*, Vol. III.)

Eene Dame, omtrent dertig jaaren oud, werd, zonder eenige blykbaare oorzaak, door eene zeer zwaare hoofdpyn aangetast, die, met weinige tusschenpoozing, drie dagen lang aanhield. — Na dusdanig eene geweldige pyn zo lang uitgestaan te hebben, bemerkte zy, dat het gezicht van het flinker oog derwyze verzwakte, dat zy geheel buiten staat was, om eenig voorwerp, hoezeer onmiddelyk voor hetzelve geplaatst, te kunnen onderscheiden. Het rechter oog scheen tot dus verre niet ge-

letten te hebben, en zy was in staat, om zelfs eenige dagen naderhand, uit hetzelve even goed te zien, als te vooren. Doch weldra werd ook dit oog op dezelfde wyze ongesteld, en, ruim acht dagen na den eersten aanval van hoofdpyn, was het gezicht uit beide oogen zodanig verzwakt, dat zy naauwlyks de vlam van een groot vuur in staat was te onderscheiden. — Zoveel echter kon zy met het rechter oog nog onderkennen, dat zy 't verschil tusschen licht en donker ontwaarde. Doch ook dit gering overblyfzel van haar gezicht duurde niet lang, en weldra kon zy met geen van beide oogen het minste meer zien.

Na drie dagen dusdanig gesteld te zyn, kwam zy my raadpleegen. Ik vond beide de *pupillae* verbaazend verwyd, en deeze verwyding bleef even sterk, hoewel ik 'er 't sterkste licht voorhield. Ik begreep, dat de Electriciteit het geschiktste middel kon zyn tot herstel van dit ongemak, en liet dus een sterke stroom van deeze vloeistoffe door de beide oogen, omtrent tien minuuten lang, heen gaan. Hoewel andere lieden, die 'er tegenwoordig waren, deezen stroom niet slegts in het oog, maar zelfs op de hand, zeer duidelyk gevoelden, scheen de Lyderes 'er slegts zeer weinig van aangedaan te worden. Verscheide dagen ging ik op deeze wyze voort, zonder dat de Zieke eenige beterschap gevoelde; doch, ruim een week na dat ik de eerste proeve genomen had, begon zy, in 't naar huis gaan, na geëlectriseerd te zyn, eenige voorwerpen te ontwaaren, en dien zelfden avond was zy in staat om het licht van de kaars te onderscheiden. De hoofdpyn met vry veel geweld blyvende aanhouden, deed ik drie bloedzuigers, en naderhand een spaansche vliegpleister, aan beide de slaapen aanzetten, en nu en dan een zagt laxeermiddel toedienen, waardoor ook de pyn vry veel verminderde. Dan daar het rechter oog alleen, en slegts in een geringen graad, eenig vermogen herkreegen had, begon ik weder met het toedienen van de Electriciteit; stelde de Lyderes vry op een bank met glaazen pooten voorzien, en trok kleine vonken uit de bekleedzelen, die het oog omringen, terwyl ik ter zelver tyd den electrieken stroom door de beide oogen liet doorgaan. Hierdoor was het gezicht van het rechter oog, na drie weeken, in zo verre verbeterd, dat zy in staat was om groote letters met hetzelve te kunnen onderscheiden. Niettemin bleef het slinker oog, gedurende al dien tyd,

 ge-

geheel blind, en de Lyderes bleef nog geweldige hoofdpynen, vooral aan de slinkerzyde, behouden. Nog veertien dagen zette ik de electrieke kuur voort, zonder eenige blykbaare vordering te maaken, en gaf toen byna de hoop op, van verder met dit middel te zullen slaagen.

Dan de voorgaande uitwerking, die ik van hetzelve gehad had, deed my echter besluiten, om 'er nog eenigen tyd mede voort te gaan, en ik had het genoegen, dat deeze poogingen ook eindelyk gelukten; want, terwyl ik eens bezig was om vonken uit het slinker oog te trekken, riep zy met verwondering uit, dat zy eenige schemering van licht ontwaar wierd, even als zy te vooren met het rechter oog bespeurd had; en schreef dit toe, dat ik thans een vonk getrokken had uit eene plaats van het oog, die te vooren nimmer geraakt was. Den volgenden dag begon zy verscheiden voorwerpen te onderkennen, en na dien tyd bespeurde zy dagelyks beterschap. Na weinig tyds was het gezicht met beide de oogen volkomen hersteld, en, naar maate het gezicht wederkwam, verminderde allengs de hoofdpyn, en verdween eindelyk geheel.

VERHANDELING OVER DE VERANDERINGEN, WELKE ALLE GESCHAPEN WEZENS ONDERGAAN.

De beschouwing der geschapen Natuur, en dat met eenige nauwkeurigheid, is zeker voor een redelyk werkend wezen een der aangenaamste verlustigingen; om dat deze bron gestadig nieuwe stof oplevert tot voortreffelyke en Godverheerlykende bespiegelingen, waarlyk zo edel in zich zelve, als vermakelyk voor den geest. —— Want bepaalt men zyne aandagt by 't onafmeetelyke van 't Heelal, waarin de afstanden en de grootheid van zommige geschapene voorwerpen ons bedwelmen — of overweegt men die ontzaggelyke ruimte, waarin zo veele werelden zich beweegen, zonder elkanderen in den loop te stuiten, of tegen den anderen aan te botzen, gemerkt de onberekenbare afstanden, in welke zy geplaatst zyn, of het zy men de onberekenbare verscheidenheid der Schepzelen en derzelver onnagaanbare menigte van

van stofdeeltjes, waar uit zy zyn zamengesteld, nagaat — overal treft men een onbegrensbaar veld aan ter bespiegeling. — Want de verscheidenheid der geschapen Wezens is zo talryk, dat, hoe dieper men daar indringe, hoe meer men bespeurt, dat dit een onuitputtelyke bron is.

In deze bespiegeling hebben wy ons in vorigen tyd verlustigd; verlustigd in de oneindige Grootheid, Almagt en Wysheid, des Scheppers (*). — Dan geen minder bewys van 's Makers oneindige Grootheid straalt 'er door in die onderscheidene tooneelen van verandering, welke wy dagelyks, en onophoudelyk, voor oogen hebben. Met deze my in eene en andere Verhandeling bezig te houden, zal mogelyk myne Leezers eenige ogenblikken aangenaam kunnen wezen, om dat ze menigvuldige byzonderheden zullen opleveren, die, met opmerkzaamheid beschouwd, dubbel onze aandagt waardig zyn.

Alles, wat ons omringt, is der veranderlykheid gestadig onderhevig — ieder geschapen Wezen, van het grootste tot het allerkleinste, is een louter zamenweefzel van toevalligheden, die gestadig veranderen, en by welke geen oogenblik eene vaste, eene bestendige, geduurzaamheid plaats grypt. — Dan de oogmerken des Scheppers in deze veranderlykheid zyn vol aanbiddelyke Wysheid, en ondoorgrondelyke liefde; want het aangename zou, te lang en zonder afwisseling duurende, laf en smakeloos worden, en het verdrietige wanhoopig maken; dus is deze schikking allerheilzaamst voor den mensch.

Alles is dierhalven der verandering onderworpen, en daar aan met de wysste oogmerken onderworpen. Niets is 'er bestendig in 't Geheelal, geen Wezen hier van uitgezonderd. Al wat éénmaal geworden is, moet ook éénmaal weêr vergaan. — Al wat op het tooneel verschynt, gaat 'er op zyn tyd weêr af — dit brengt de geschapenheid natuurlyk met zich. — Voor den mensch, voor het vee, voor alle de beesten des velds, voor de vogelen des hemels, en voor de visschen der zee, is 'er een tyd om geboren te worden, en wederom een tyd van te sterven — voor kruiden, voor planten, voor alles wat op en onder de aarde is — voor alles wat zich in de diepe wateren, en onzichtbaar voor 't oog in den dampkring, of elders, bevind, is 'er zo wel een tyd om onder te gaan, als om op te komen en te worden. —

De-

(*) Zie *Alg. Vad. Lett.* voor 1794. bl. 401 en 581.

Deze waarheid is vast, en onweerspreekelyk, en heeft plaats omtrent alle Wezens zonder onderscheid. — De Natuur bevestigt deze waarheid dagelyks, met ons gedurig nieuwe voorwerpen op te leveren, dewyl men zyne aandagt op geen enkel voorwerp vestigen kan, of men ontdekt daarin al aanstonds een ongelooflyk aantal van verbazende op elkander volgende veranderingen — dan in het eene voorwerp gaan zy met zeer trage, en in het andere met versnelderе schreden voort. Er zyn, in de Natuur, Wezens voorhanden, die zo duurzaam zyn, en in welke de verandering zo langzaam voortgaat, dat zy schier geheel onzigtbaar is; als by voorbeeld in die ontzaggelyke gevaarten van bergen, klippen en rotzen, die, na zo veele eeuwen geduurd te hebben, nog dezelfde zyn — doch, hoe standvastig zy ook zyn mogen, ze zyn nochtans der verandering, hoe onmerkbaar ook, onderhevig. Hier is de verandering zo langzaam, dat zy daar van den naam dragen van eeuwige bergen en heuvelen. — Andere voorwerpen zyn weêr van eene tegengestelde geaartheid, waarin de veranderingen zo schielyk op elkanderen volgen, dat zy, na opgekomen te zyn, slegts zo veele ogenblikken bestaan, als nodig zyn om hun Geslagt in stand te houden, en, dit verrigt zynde, weêr verdwynen — welke voorwerpen men even zo in het Planten- als Dieren-ryk, waarneemt.

Dan, laat ons de aandagt eenige ogenblikken by ons zelven, by ons menschen, bepalen, en wy zullen dra overtuigd zyn, dat wy zelve niet anders, dan een zamenweefzel van gestadige veranderingen, verdienen genoemd te worden. Wat is de mensch tog van zyne geboorte af, tot hy, weder het tooneel dezes levens verlatende, nederdaalt in het graf — wat anders, dan de ware beeltenis van wankelende onstandvastigheid. — In veele zwakheid ontvangt hy het leven, en rekt hetzelve kort of lang; doch, regt ingezien, hoe lang ook, slegts eene reeks van oogenblikken — en welke verbazende, en, zo de bevinding 't ons niet dagelyks leerde, welke ongeloofbare, veranderingen hebben 'er niet plaats in 's menschen korten leeftyd. — Geen voortreffelyker Wezen dan hy, onder alle de Wezens hier op dit benedenrond. — Munt dit wezen niet uit in schoonheid, in voortreffelykheid, in de uitmuntendste natuurgaven, dan wel byzonder wegens zyne redelyke en zedelyke hoedanigheden, boven alles, wat ons in den kring der geschapenheid omringt.

ringt. —— Het listigst, het doorslepensd, Dier schiet nog ver te kort by den domsten, den onvernuftigsten, Mensch.

Dan, hoeveel wy menschen ook mogen vooruit hebben boven alles, wat in deze benedengewesten gevonden word — met dit al zyn wy, by de eerste intrede in de wereld, zeker de onvermogendste en zwakste aller Schepzelen; want geen onder alle de Wezens, welke ons omringen, is by zyne geboorte magteloozer, en langer magteloos, dan de mensch. —— Zonder hulp onzer Natuurgenooten, bezweken wy uit magteloosheid even zo schielyk als wy geboren waren, en stierven weldra, zonder eens bewustheid gehad te hebben van ons bestaan. —— 't Is waar, het meeste gedierte moet zyn kroost ook een tyd lang behulpzaam zyn; of, by gebrek van ouderlyke zorg, en by gebrek van 't op zyn tyd te voeden, loopen de jongskens gevaar van spoedig te sterven. De moederlyke zorg moet over deze gaan, willen zy dezelve niet door onagtzaamheid verliezen —— het geen wel tot beschaming der menschen, veel minder by het redeloos vee, dan onder de redelyke Wezens, plaats heeft; want men vind, onder de laatsten, zommigen laag genoeg, om haar eigen kroost te vermoorden, daar men de eerste haar jongen ziet beschermen, zelfs dikwils ten koste van haar eigen leven.

Blyft nu zommig gedierte lang magteloos, en heeft het langen tyd de moederlyke zorg van nooden —— nochtans blyft geen Dier zo lang magteloos den onderstand vorderen van anderen, dan de Mensch. —— Eenige jaren zelfs verloopen 'er, voor by op zich zelven kan staan, en de hulp van andere missen; en hoe lang duurt het niet, voor men zich van de noodzakelykste noodwendigheden kan voorzien —— en hoe lang dat men nog door onmagt, door louter onvermogen zou vergaan? —— In dezen toestand blyft de mensch eenige jaren zelfs, zo lang wel als de gansche leeftyd van zommige andere gedierten duurt.

Dan; welke verbazende veranderingen ondergaat men niet van zyne geboorte af, zyn gansche leven door! — Zal men van alle menschen, welke ter wereld komen, —— zal men 'er wel een enkelen aantreffen, dien men kent, wanneer men ze, zints hunne geboorte, niet voor ze hunnen volkomen wasdom ontvangen hebben, ooit intusschen gezien had, zou men 'er uit zo veele duizenden

den wel een enkelen meer kennen? —— gewis geen enkel eenen. Zo groot is de verandering, welke ieder mensch ondergaat in de tusſchenruimte van eenige weinige jaren —— zo ontwikkelen zich langzamerhand de deelen —— zo ook de zielsvermogens, tot zo lang, dat men zyn volkomen wasdom heeft —— tot zo lang; dat men tot een volkomen Mensch is opgegroeid.

Ziet daar zulke verbazende veranderingen ondergaan wy allen, geen uitgezonderd. —— Dan laten wy ons nog by eenige andere omſtandigheden ſtil houden, en ons bepalen by den mensch in beſchouwing als wereldburger, by zyne eerſte intrede in dezelve. —— Ziet men hem hier op het tooneel verſchynen met luister —— met vorſtelyke pragt —— met die voortreffelykheid, welke hem, boven alles, waardoor hy omringd word, doet uitmunten? —— Niets van dit alles! —— Het is 'er in tegendeel zo ver van daan, dat hy, by zyne geboorte, veeleer onder de minſte der geſchapen Wezens geteld moet worden. —— Geheel naakt komt hy ter wereld —— en dus verſchynt hy op het tooneel, zonder glans —— zonder luister —— zonder kragt —— zonder eenige de minſte vermogens —— even zo wel zonder natuurlyke als zedelyke. —— Met een klagend geluid geeft hy zynen drukkenden nood te kennen —— een klagend geluid, waar mede hy tevens zyn onvermogen en elende ſchynt te beweenen. —— Maar wie zou nu, na verloop van eenige jaren, zeggen, den mensch in zyne voortreffelykheid beſchouwende, verrykt met de uitmuntendſte gaven —— natuurlyke en zedelyke —— wie zou zeggen dat zelfde ſchepzel te aanſchouwen, dat men te voren zo magteloos had zien liggen —— zien liggen buiten vermogen om zich zelven iets te kunnen toevoegen; nog onlangs zonder gedaante —— nu zo ſchoon en luisterryk —— ſtus zonder aanzien, en nu ſtapt hy met het hoofd naar boven, in eenen verheven ſtaat, met eenen fieren moed, daar henen, en blinkt nu in luister boven al 't geſchapene uit. —— Dat zelfde onmagtig Wezen onderzoekt nu de geheime ſchuilhoeken der Natuur —— het beſtaan en de vermogens van het geſchapene, en deszelfs wyze beſtemming. —— Welk eene verbazende verandering! — eerst minder te zyn dan een kruipende aardworm, en daarna een Wezen te worden, dat de beſtemming der Schepping zelfs leert doorgronden!

Dusdanig eene verandering mag men in de daad groot

en verbazend noemen; en dat zou ze zyn, ware men aan dezelve door gewoonte niet ongevoelig geworden. —— Dan deze groote verandering heeft onlochenbaar plaats, by een ieder zonder uitzondering —— by den eenen gaat ze wel met trager, en by den anderen met sneller, schreden voort; maar meestal op eene bykans onmerkbare wyze. —— Hoe ongevoelig, en schier onmerkbaar, ontwikkelen zich de vermogens, zo wel de natuurlyke, als zedelyke, der Kinderen, tot zo lang dat zy gevormd zyn tot volkomen menschen. —— De ligchamen zetten zich ongevoelig uit, door de langzame vermenigvuldiging der stofdeeltjes. —— De ligchamen groeijen aan in dikte en lengte, en, dus toeneemende, hebben zy allengs een uitgebreider volumen noodig, en deze aangroeijing blyft voortduuren, tot zo lang, dat de ligchamen hunne volkomen grootte hebben. —— In de zedelyke vermogens der menschen, word geene mindere verandering bespeurd. —— Met dezelfde langzame schreden gaat deze verandering voort. —— De verstandsvermogens groejen aan; doch ontwikkelen zich langzaam; en deze verstandsvermogens wassen ook zo lang aan, tot zy, eene zekere hoogte bereikt hebbende, weder afneemen, en dit geschied meestal even op zo eene onmerkbare wyze als ze zyn toegenoomen.

Ziet daar eenige veranderingen opgegeven, welke de mensch ondergaan moet vóór hy gevormd is tot die volmaaktheid, tot welke men hem ziet opklimmen, om onder al 't geschapene uit te blinken, en tot een meesterstuk in de Natuur te worden, dat alom den naam van zynen Maker verbreid, en groot maakt —— tot een meesterstuk in de Natuur, waarin zich als in een kleine Wereld in één middenpunt zamen vergaderen alle die schoonheden, welke zich afzonderlyk verspreiden in al het geschapene —— waarin zich alles zaam vereenigt, om de Grootheid, de Wysheid en al den Luister, des Scheppers te verbreiden —— vereënigd, om den Mensch ook zelve te doen uitmunten boven alle zyne medeschepzelen —— boven de redelooze beesten —— boven alles wat in de schepping gevonden word —— om te doen zien den verren afstand tusschen hem en het ryk der mineralen, tusschen hem en het groeibare, tusschen hem en al het overig gedierte —— daar tog het plompste Mensch nog in staat is, om het doorslepensd Dier te bedwingen en te bestieren.

Dan

Dan in hoe veele andere gevallen ondergaat daarenbo- ven vaak de Mensch niet de grootste veranderingen. — Op aarde is 'er geen staat, hoe gevestigd ook, bestendig — onze standen zyn aan oneindig veele wispeltuurige veranderingen onderhevig. Van daag leven wy in vreugd; en hebben de vervulling onzer begeerten — 'en morgen dompelt ons een onvoorzien geval in de ontroostbaarste droefheid. —— Heden heeft men van alles overvloed, en morgen lyd men aan alles gebrek. —— Heden is men ryk, en heeft zyne schatten opgehoopt als bergen —— en morgen is men arm en berooid. —— Van daag zit de Vorst nog vast, en, zo het schynt, onwankelbaar, op zynen Throon, — morgen tuimelt hy uit de hoogte in de laagte, in de diepste en laagste veragting neder! —— Heden is hy nog de toejuiching des Volks, — en morgen verkeert dezelve in de grootste smaad en vervloekinge. —— Heden zit hy nog vol Majesteit, gekleed in Purper, terwyl eene gouden Kroon zynen schedel dekt —— en morgen word hy omhangen met het kleed van de diepste vernedering. — Heden rust de Vorst nog op het zagtste Zwanendons — en morgen — ja morgen ligt hy in eene lage — eene veragtelyke boeren stulp op een handvol stroo — nagejaagd door zyne vyanden, welke hem hittiglyk vervolgen. Zo loopen zy het meest gevaar, die verheven zyn in hoogheid boven anderen —— en de verandering, die ze ondergaan, is des te grooter, en des te treffender; want, schoon deze veranderingen ook plaats hebben onder de lagere rangen en klassen van menschen, is dezelve nochtans onder de eerste nog oneindig treffender en gevoeliger, dan onder de laatste. — Onder den lageren en minderen rang van menschen heeft ook de verandering van staat en stand veelal plaats —— zo ziet men dagelyks dezen verniederd en geenen verhoogd. —— Hoe veele gegoede lieden worden niet verarmd, die kort te voren nog in ryken overvloed geleefd hebben —— en, in tegendeel, hoe veele anderen ziet men, uit de laagte opgetrokken, nu in voorspoed leeven, die nog kort te voren met veele tegenheden en rampspoeden te worstelen hadden. —— Koning Salomo had Heeren te voet zien gaan, en Knegten als Heeren te paard zien ryden —— zo wisselvallig is het lot der stervelingen.

Aldus ondergaat de mensch, in allen opzigte, zo veele en menigvuldige veranderingen van zyne allereerste ver-

ſchyning op het tooneel des levens, tot hy van het zelve wederom afſtapt. —— Dan dit afſtappen van het tooneel is zeker het allergewigtigst tydpunt; en in welk de grootſte verandering gebeurt. —— Ziekten en ongemakken doên den mensch ook eene groote verandering ondergaan, zo dat veele menſchen, na eene langduurige ziekte, geheel onkenbaar zyn; dit zelfde vindt ook dikwils plaats by wederwaardigheden of geleden ongemakken.

Hy, die onlangs nog de ſchoonſte gedaante had, en zich vertoonde in de bloejendſte gezondheid, is thans een geraamte, en ſchier ten eenemaal onkenbaar geworden. —— Duizende ongenoegens, wederwaardigheden en ziekten, beſtryden vaak den ſterveling —— folteren hem geweldig, zo dat zy hem niet zelden zyn geheele gedaante ontnemen, misvormen, en geheel onkenbaar maken. —— Hoe dikmalen vertoonen zich zulke verſchynzels niet, en hoe een groot aantal vindt men 'er in de zamenleving, welk onophoudelyk met ziekten moeten worſtelen, en die even daardoor aan de grootſte en veelvuldigſte veranderingen onderhevig zyn. —— Zo is de mensch dan van zyne geboorte af wankelend, onſtandvastig en zeer aan verandering onderhevig —— geene beſtendigheid, geene ſtandvastigheid, is by hem; want zyne geſteldheid is zodanig, dat zy hem vatbaar maakt voor alle toevallen en wiſſelvalligheden des levens, met welke men dagelyks te kampen heeft —— terwyl duizend bykomende toevallen deze onbeſtendigheid nog des te grooter maken, en menigvuldiger, waardoor in de daad de ganſche leeftyd van den mensch een onafgebroken tooneel van op elkander volgende veranderingen oplevert, die, even gelyk de golven der zee, door den wind aangezet, onophoudelyk de een den anderen volgt. —— Deze veranderingen, welke ieder mensch geduurende zyn leven ondergaat, worden zeker nergens meer door vermenigvuldigd dan door ongemakken, ziekten, toevallen en wederwaardigheden, welke, als ſchakels aaneen hangende, den mensch tot een allerveranderlykst en onſtandvastigst Wezen maken.

Dan eindelyk ſpeelt de mensch zyn laatſte rol op het tooneel, om 'er voor altoos af te ſtappen. —— Het gordyn zal vallen — de dood verſchynt — alle rollen zyn uitgeſpeeld, en dan gebeuren 'er de allergrootſte veranderingen. —— De Dood, en alle zyne gevolgen, misvormt ten eenemaal het Lichaam. —— Het verandert in een

roer-

roerloos Lyk —— al ras ontbinden de zaamvereenigde deeltjes; worden vaneen gescheiden, en keeren tot de aarde, onze algemeene Moeder, weder —— welke, na den Geest van het stof, met welk het te vooren zo nauw vereenigd was, afgescheiden te hebben, het werk eindelyk voltooit, en de grootste verandering den Mensch doet ondergaan.

Ik zal deze stof, indien God my lust en gezondheid schenkt, en my daartoe de gelegenheid en tyd niet benomen worden, vervolgen, en dezelve tragten in twee volgende Verhandelingen af te werken.

C. v. d. G.

KORTE STELLINGEN OVER DE PHYSIONOMIE, VOLGENS LAVATER.

(*Journal de Physique.*)

Veelen hebben verlangd, een kort, en als in een opslag alles in 't oog doen vallend, Uittrekzel van LAVATER's Werk te hebben. Ik heb my gezet om 't zelve te vervaardigen, en te volvaardiger deezen arbeid op my genomen, dewyl het, zo ooit, in deeze dagen allernoodzaaklykst is, Menschen te kennen. En de Weetenschap der Physionomie, althans tot een zeker punt, ons tot die kennis opleidt.

Deeze Weetenschap, den Ouden bekend, heeft vaste en zekere beginzels. Elk Mensch bezit dezelve in eene min of meer volkomene maate. Een Kind zelfs heeft 'er iets van. In een kring van onbekende lieden intreedende, zal het zich niet zetten by iemand van een stuursch en streng uitzigt. Altoos zal het zich vervoegen by den zodanigen, wiens gelaat goedheid en minzaamheid aanduidt.

Maar de toepassing deezer Weetenschap is, even als die der Geneeskunde, zeer bezwaarlyk.

Men hebbe de Physionomie uit twee algemeene Gezigtpunten, onderscheiden, te beschouwen.

Het een heeft betrekking op de eerste vorming van geheel het Lichaam; doch voornaamlyk van het Hoofd.

Het ander behoort tot de Opvoeding, de Hebbelykheden, de Leevensomstandigheden, het Staatsbestuur, den Godsdienst, de Gezelschappen, de Lugtstreek, het Voedzel, enz. enz.

Niemand is onkundig hoe zeer veel alle deeze uitwendige oorzaaken op den Mensch werken, en de eerste hoedanigheden wyzigen, die het gevolg moeten weezen van 's menschen Natuurlyk Maakzel.

Het is dit Natuurlyk Maakzel, 't welk de eerste overeenkomsten, van welke wy gesprooken hebben, doet geboren worden. Deeze Mensch word sterk en kloek, geene zwak en teder, gebooren.

Deeze Mensch brengt by zyne geboorte mede ter wereld een Natuurlyken Aanleg voor Gevoeligheid. — Een ander, in tegendeel, is van veel harder Geaartheid.

De eene Mensch brengt mede ter wereld een Hoofd 't welk een groote menigte van Gewaarwordingen kan bevatten, die zamenvoegen, en nieuwe overeenkomsten ontdekken; met één woord alles om een *Genie* te worden. — De ander brengt een Hoofd mede ter wereld waarin hy slegts een zeer kleinen voorraad van denkbeelden kan bevatten.

Maar de Opvoeding, de Leevensomstandigheden, de Verkeering, en eindelyk de geheele Leevenstrant, wyzigt alle die hoedanigheden.

Hy, aan wien de Natuur alles gegeeven heeft het geen vereischt wordt om een Man van Genie te zyn, kan een Domkop worden door mangel aan Opvoeding, door zich op niets toe te leggen. — Terwyl hy, aan wien de Natuur veel min gunstig geweest is, veel kan aanleeren door langen en onvermoeiden arbeid.

De groote maate van Aandoenlykheid, welke de Natuur aan CESAR geschonken hadt, werd verdrukt door zyne Eer- en Staatzugt; en hy deedt misschien meer dan een Millioen Menschen in de Oorlogen, die hy voerde, omkomen.

De Natuur scheen niet gunstig geweest te zyn aan SOCRATES. — Arbeid en Bevlytiging heeft van hem een der beste menschen gemaakt, die by het Menschdom zeer veel verdiend heeft.

Ondertusschen wagte men zich om het denkbeeld te omhelzen van HELVETIUS: *Dat alle Menschen, die goede Zin-*

Zintuigen hebben, eene gelyke Bekwaamheid van Geest bezitten. Deeze Stelling behelst eene groove dwaaling. Ik zou hem vraagen; waarom, onder zo veele duizenden goede Wiskunstenaars, die doorgaans goed bezintuigd zyn, slegts maar één NEWTON gevonden wordt? —— Waarom, onder de duizenden van goede Dichters, van welke men 't zelfde als van de Wiskundigen, wat hun zintuiglyk gestel betreft, zou mogen zeggen, maar één HOMERUS, één VIRGILIUS, één SHAKESPEARE, één CORNEILLE, wordt aangetroffen?

De waarheid der zaake is, dat de Opvoeding en de Arbeid, tot een zeker punt, het gebrek aan het Physiek Maakzel kunnen vergoeden; maar het niet geheel en al verhelpen. —— Even zo kan Opvoeding en Oefening eenige Lichaamssterkte aan een Mensch byzetten, schoon zy 'er nooit een HERCULES van zullen vormen.

Deeze onbetwistbaare waarheden wel ten grondslage gelegd hebbende, zal ik nu voorts eenige denkbeelden van den Heer LAVATER, van het Natuurlyk Maakzel der Menschen, betrekkelyk tot de Physionomie, mededeelen, en 'er myne byzondere waarneemingen nevens voegen.

Hoewel het geheele Lichaam eens Menschen iets Physionomisch hebbe, en de Schilders en Beeldhouwers het oog slaan op alle deelen, van den hoofdschedel af tot de voetzoolen toe, heeft de Heer LAVATER zich voornaamlyk bepaald tot het Hoofd, als het voornaamste gedeelte van de Physionomie.

Hy verdeelt het Hoofd in drie deelen.

1. Van den Kruin tot de Oogen ingesloten.

2. Van de Oogen tot den Mond ingeslooten.

3. Van den Mond tot het begin van den Hals.

Het eerstgemelde gedeelte drukt, volgens LAVATER, de bekwaamheid uit der verstandlyke Vermogens.

Het tweede gedeelte drukt de schoone zedelyke Aandoeningen uit.

Het derde gedeelte wyst de grovere Driften aan.

Van de Physionomie met betrekking tot de Bekwaamheden van den Geest of het Verstand.

De bekwaamheid der Verstandsvermogens doet zich meest aan het Voorhoofd kennen.

Een breed Voorhoofd, en een Hoofd een weinig groot

naar

naar evenredigheid des Lichaams, zonder egter overſtallig groot te zyn, kundigt doorgaans Talenten en Geest aan.

Een breed Voorhoofd, niet al te hoog, bykans perpendiculair, in een Hoofd aan den grooten kant naast, ſtrekt ten blyke van bekwaamheid om te denken, van geſchiktheid tot rekenen en Wiskundige Weetenſchappen.

Een Voorhoofd min breed dan het gemelde, meer verheeven, en een weinig agterwaards vallende, dat wil zeggen zich van den perpendiculair verwyderende, kundigt Verbeeldingskragt aan. Dit is het Voorhoofd der Dichteren en der Redenaaren.

Een hoog Voorhoofd, agterwaards wykende, doch naauw en gedrukt aan de ſlaapen des Hoofds, duidt eene leevendige, losſe, Verbeeldingskragt aan, en eene overhelling tot Dwaasheid. Dit is het Voorhoofd der kleine Poëeten.

Een rond Voorhoofd, voorwaards gebuld, buiten den loodlyn vallende, ſtrekt ten betoone van weinig Oordeels. —— Het kan zamengaan met Talenten, indien het Hoofd anders groot is.

Een klein, ſmal en laag, Voorhoofd kundigt weinig Talenten aan.

De tusſchenſtanden tusſchen deeze vyf Hoofdbyzonderheden geeven ons tusſchenſtanden van bekwaamheid, en onderſcheide graaden van verſtandsvermogens.

Het Voorhoofd, by voorbeeld, 't welk tusſchen het eerſte en tweede opgegeevene invalt, zal diep denken met verbeeldingskragt paaren: dat wil zeggen, dat een breedgenoeg Voorhoofd, 't welk verheeven, en agterwaards wykende, is, eene bekwaamheid aankundigt tot denken, gepaard met verbeeldingskragt. Dit is het Voorhoofd van den Metaphyſicus, van den Zedemeester, van den grooten Redenaar, den uitſteekenden Dichter; Menſchen die het ſchitterende der Verbeeldingskragt met de bondigheid des Oordeels paaren.

't Geen invalt tusſchen het Voorhoofd van de tweede en de derde ſoort, verſchaft ons de Koppen der Dichteren, Redenaars en Kunſtenaars, van den tweeden rang.

Het Voorhoofd, voorwaards bultig en rond, kan, indien het breed is en een weinig verheeven, zich met denken vereenigen.

Dit zelfde Voorhoofd, zonder zo breed te zyn, maar als het verheeven is, kan nog Talenten bezitten.

Eindelyk, die vier ſoorten van Voorhoofden, aan het

 laatst-

laatstgemelde naderende, dat wil zeggen, verminderende in uitgestrektheid en breedte, wyzen de onderscheidene afneemingen van den geest, in alle soorten, uit.

Het Agterhoofd, meer of min uitgebreid, kundigt desgelyks meer of min bekwaamheid van den geest aan.

Van de Physionomie met betrekking tot de Zedelyke Hoedanigheden.

De Zedelyke Hoedanigheden doen zich meest kennen aan de middelste en benedenste gedeelten des Gelaats.

Men onderscheidt hoofdzaaklyk de volgende deelen.

I. Het Oog.
II. Het Ooglid en de Wenkbraauw.
III. De Neus.
IV. De Zigomatieke Boog.
V. De Kaaken.
VI. De Lippen.
VII. De Kin.
VIII. Het Oor.
IX. Het begin van den Hals.

I. Het Oog is, naar het zeggen van allen, die den Mensch ten voorwerpe hunner betragtende nafpeuringen gesteld hebben, *de Spiegel der Ziele*. Geen deel des Menschen schildert in dier voege de Aandoeningen. Men onderscheidt, een leevendig Oog, een stoutmoedig Oog, een fier Oog, een hoogmoedig Oog, een gevoelig Oog, een goed Oog, een droefgeestig Oog, een vrolyk Oog, een wellustig Oog, een geestig Oog, een dom Oog, enz. enz. De onderscheidene hoedanigheden van het Oog doen zich kennen — door de grootte, — door de kleur — door de beweegingen — door de leevendigheid des Oogappels — den opslag — de helderheid.

II. Het Ooglid heeft veel invloeds op het Oog. Indien het fyn is, met goede hairen voorzien, zich met stoutheid opent, duidt het goede Character-hoedanigheden aan.

Een naauw en hangend Ooglid, in tegendeel, strekt ter aanduiding van gebrek aan Character.

Een welgevormde Wenkbraauw, niet te dik, niet te schraal, van hair voorzien, wyst Verstands-hoedanigheden aan.

Een

Een welgehairde Wenkbraauw ſtrekt ten blyke eens Mans van Character.

Verheevene en uitgeſtrekte Wenkbraauwen duiden Trots en Hoogmoed aan.

Hangende Wenkbraauwen zyn tekens van Zwakheid.

De Wenkbraauw noch te uitgeſtrekt, noch nederhangende, is een ſchets van goede Hoedanigheden.

Alle zeer boogswyze gevormde Wenkbraauwen geeven weinig bekwaamheids, of nietsbeduidenheid, te kennen.

Langwerpige Kreuken tusſchen beide de Wenkbraauwen, en op het Voorhoofd, kundigen een hard Character aan.

Rechtſtandige Kreuken tusſchen de beide Wenkbraauwen, en op het Voorhoofd, ſtrekken ten betoon van een ſomber, onrustig en agterdogtig, Character.

Oogen, te wyd van elkander ſtaande, als mede te veel van elkander verwyderde Wenkbraauwen, heeft men te houden voor een teken van een gebrekkig Character, en geeven een plat voorkomen.

Oogen, te naauw aan elkander naderende, duiden meer of min Dwaasheid aan.

III. De Neus is een der ſchoonſte gedeelten van het Aangezigt. Dezelve biedt ons twee voornaame Characters aan.

Een dunne en tedere Neus kundigt veel Aandoenlykheids en Scherpzinnigheids aan, bovenal indien dezelve vry lang is.

Een dikke en ſtompe Neus geeft mangel aan Aandoenlykheid te kennen. —— In dit geval zyn veele tusſchenſtanden in opmerking te neemen.

Een zeer kleine Neus kundigt geringe Bekwaamheden aan.

De Arends-Neus ſtrekt ten blyke van goede Hoedanigheden.

De opgewipte Neus, dat wil zeggen, die aan het einde opwaards kromt, duidt Ligtvaardigheid van Character aan, en zomtyds Onbezonnenheid, bovenal by de Vrouwen.

Het naauwe en boogswysloopende Neusgat duidt iemand van Character aan.

Het wyd openſtaande Neusgat geeft woeste Driften te kennen.

Het open en hangend Neusgat ſpelt Zwakheid.

De overgang van het Voorhoofd na den Neus verdient mede gadegeſlaagen te worden. Is dezelve volſtrekt plat, dit

dit duidt Zwakheid aan, en weinig Vermogens; maar eenige Goedaartigheid. Dit treft men aan by veele Vrouwenbeelden der Oudheid.

Deeze overgang, al te diep gegroefd, tekent Gebrek aan Oordeel.

Eene middelmaatige holte beduidt Bekwaamheden en Talenten.

IV. De Zigomatieke Boog, wel uitgedrukt, duidt een Man van Character aan.

Deeze weinig zigtbaar, betekent Zwakheid en Goedaartigheid.

V. De Kaaken, welker Spieren gespannen zyn, geeven iemand van Character te kennen.

Wanneer de Spieren weinig gespannen zyn, mag men tot Zwakheid besluiten.

VI. De Lippen, de zetel eener groote Gevoeligheid, schilderen ons meer byzonder de zinnelyke Driften af; als Liefde tot de Vrouwen, Trek tot het maaken van goeden cier, enz. Niet te min geeven ze ook andere Neigingen te kennen.

Dikke Lippen strekken ten betoon van Geneigdheid tot zinnelyk Vermaak, tot Tafelweelde en Wellust.

Indien de Lippen zeer dik zyn, en als omgekruld, kundigen zy die Geneigdheden in eene zeer hooge maate aan.

De Benedenlip verder dan de Bovenlip uitsteekende, en een weinig nederhangende, beduidt de hoogste maate van grove Driften.

Dunne Lippen duiden Gevoeligheid aan.

Gelyke Lippen, van eene middelmaatige grootte, en de een niet over de ander heensteekende, spreeken voor een goed Character.

De Bovenlip over de Benedenlip heensteekende, duidt Goed- en Gulhartigheid aan.

De openstaande Mond is het teken van een Botterik.

Regte Lippen en een geslooten Mond betekenen vastheid van Aart en bestendigheid van Character.

Geslootene Lippen, die een boog maaken, duiden Strengheid aan.

Opgeschorte Lippen geeven een spottenden Aart te kennen.

Aan de hoeken nederhangende Lippen duiden Versmaading aan.

De Nyd vertoont zich door het opligten der Lippen aan eene zyde.

VII. De Kin en het onderste Kaakebeen, waarvan de Spieren zeer zamengetrokken zyn, duiden Vastheid en zelfs Strengheid aan.

De uitsteekende Kin is een teken van Geestkragt, indien dezelve van eene middelbaare grootte is.

Een uitsteekende scherpe Kin geeft List en Loosheid te kennen.

De Kin, benedenwaards ingetrokken, en zich van den topboog verwyderende, geeft doorgaans Zwakheid te kennen.

Intusschen kan die zelfde Kin by een vast Character plaats hebben, indien het Voorhoofd teffens agterwaards trekt.

Een rechte Kin, die noch uitsteekt noch na agteren trekt, tekent doorgaans een goed Character.

VIII. Het Oor, welks Zoomen geslooten zyn, betekent een Man van Character.

Het flaphangend Oor is een teken van Zwakheid.

IX. Een Hals, eer dik dan dun, waar van de Spieren zich gespannen vertoonen, beduidt Vastheid en Sterkte van Character.

Een dunne lange Hals, met flappe Spieren, tekent Zwakheid.

Dit zyn de voornaamste Physionomische Characters van de zigtbaarste deelen des Hoofds.

Doch 'er doet zich eene zwaarigheid op. Een gedeelte duidt somwylen eene hoedanigheid aan, terwyl een ander gedeelte het tegenovergestelde te kennen geeft. Men moet derhalven weeten te onderscheiden, welk van die beide het meest heerschende is. Deeze ongelykaartigheid ontstaat doorgaans uit tweede oorzaaken, als de Opvoeding, Hebbelykheden, enz. By een Mensch, wiens dikke en als omgekrulde Lippen eene overheerschende neiging tot zinnelyk vermaak aanduiden, en die, door eene gestadige oplettenheid, dier neiging wederstand gebooden heeft, waar toe zyn natuurlyke aanleg hem vervoerd zou hebben, zal de Physionomie eene andere uitdrukking aanneemen, en de Lippen zullen ongelykaartig zyn met de rest des gelaats. —— By Persoonen, die het van hun belang vinden zich te vermommen, gelyk de Hovelingen, treft men veelal ongelykaartige deelen aan in hun gelaat.

Het is alleen door zeer naauwkeurige Waarneemingen, dat men in ſtaat wordt om alle die ſchakeeringen te leeren onderſcheiden, en dit maakt de Phyſionomie zo moeilyk.

Men noemt eene Phyſionomie gelykaartig, wanneer alle deelen dezelfde Driften aanduiden.

De Phyſionomist zal ook agtgeeven op alle de Houdingen des Lichaams.

In 't algemeen, zullen Spieren die veel uitdrukken, en een vaste Tred; een Man van Character aanduiden.

Een onvaste Tred, zwakke Spieren, die weinig uitkomen, duiden Zwakheid en Kleinmoedigheid aan.

Maar 'er zyn veele tusſchenſchakeeringen. De Tred van een braaf en moedig Man is de Tred niet van een Trotsaart, die, vol verſmaading van anderen, zynen weg vervordert — ſchoon zy beiden een vasten en ſtevigen Tred hebben.

De Phyſionomie behoort de uitdrukking der Driften gade te ſlaan op het oogenblik dat zy zich ontwikkelen. Zy ſchilderen zich alle in de oogen en in de andere gelaatstrekken. Dit is het tydſtip van het *Maximum* van derzelver uitdrukking. Deeze bewegingen der gelaatstrekken, zich dikwyls vernieuwende, drukken eindelyk in 't geheele gelaat die merktekens: en dit is oorzaak der Phyſionomie van den tweeden rang, of van die, welke onafhangelyk is van de eerſte vorming des gelaats.

Men moet desgelyks wel agtgeeven op de Temperamenten. By Menſchen van eene droefgeestige geſtelteniſſe, en bovenal de galagtige, die geſpannen Spieren hebben, zal men doorgaans werkkragt vinden en Character, en gevolglyk ſterke Driften, en doorgaans Geestvermogens.

By Menſchen van een Bloedryken aart, en bovenal by de Slymagtigen, die veel zwakker Zenuwgeſtel omdraagen, zal men min Kragts, meer Zwakheids, vinden, en zagter Driften aantreffen. Doch zy hebben ook doorgaans een mindere maat van Talenten.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN GROOTEN HERVORMER MARTINUS LUTHER.

(*Naar het Engelsch.*)

„ Plaatsten wy kortlings, in ons *Mengelwerk*, eene Lee„ vensschets van den Hervormer J. CALVIN (*), on„ ze Leezers zullen wel, als een Wedergade, willen lee„ zen het Leeven van zynen Medehervormer, en Voor„ looper, MARTINUS LUTHER, die eene Omkeering in de „ Begrippen des Menschdoms ten aanziene van den Gods„ dienst te wege bragt, welke altoos gedenkwaardig is, „ en zal blyven. Voor ons zyn de Characters van groo„ te Mannen, door wier Yver, Onverzaagdheid en Vol„ standigheid, geen gering gedeelte des Menschdoms ver„ lost werd van de Overheersching der Onkunde en des „ Bygeloofs, en geleerd op eene meer redelyke wyze „ over den Godsdienst te denken, altoos eerwaardig. „ Brengt men, gelyk zulks de rede der zaake vordert, „ de Tydsomstandigheden, in welke zy leefden, by, om „ hunne Gebreken, die niet ontkend kunnen worden, „ te verminderen, of eenigzins te vergoelyken; men zal „ ook moeten erkennen, dat deeze eigenste Tydsomstan„ digheden dienen om het bezef van hunne Deugden „ nog te verhoogen: want die Deugden moeten zeker van „ eene verhevene soort zyn, die, met de onbaatzugtigste „ oogmerken, steeds worden uitgeoefend in tyden van „ oogschynlyk en dreigend gevaar. —. Doch, dat geen „ breeder voorafspraak ons ophoude."

* * * *

MARTINUS LUTHER, een beroemd Hervormer, wiens onvermoeide poogingen een gedeelte van *Europa* van het Pauslyk dwangjuk ontlastte, en het knellen daarvan in andere verligtte, die de grootste en heilzaamste Hervorming in de Begrippen des Menschdoms te wege bragt, zints de Prediking des *Christendoms*, was gebooren te *Eisleben*, in het *Mansfeldsche*, in den *Oppersaxischen* Kreitz, op den tienden van Slachtmaand des Jaars 1483.

Zyns

(*) Zie hier boven, bl. 396.

Zyns Vaders beroep was dat eens Bergwerkers. De eerste beginzels zyner Opvoedinge ontving hy ten huize zyns Vaders; doch, dertien jaaren bereikt hebbende, werd hy te *Maagdenburg* ter Schoole gelegd. Hier bleef hy slegts één jaar; want, gelyk MELCHIOR ADAM verhaalt, waren zyne Ouders zo arm, dat LUTHER gebedeld brood moest eeten, (*mendicato vivere pane*) (*). — Vanhier trok hy na *Eisenach*, in *Thuringen*, ten einde hy het voordeel mogt hebben van by de Bloedverwanten zyner Moeder te weezen, die van eene oude niet onaanzienlyke Familie te dier Stede afstamde. Met den Jaare 1501, werd hy na de Universiteit te *Erfurt*, in 't zelfde Landschap gelegen, gezonden.

Hy hadt ten oogmerke zich op de Regtsgeleerdheid toe te leggen, en de pleitzaal te betreeden. Dan welhaast liet hy dit plan vaaren, ingevolge van een zeer aandoenlyk voorval. Gelyk van zyne vroegste jeugd af, gaf hy hier ook blyken van een kloek en scherp vernuft. Natuurlyk was hy vatbaar voor zeer ernstige gevoelens, en hy hadt iets van het zwaarmoedig godsdienstige, 't welk vermaak schept in de eenzaamheid, en overhelt tot het treurige des eenzelvigen Kloosterleevens. De dood van een zyner Medestudenten, door den Blixem aan zyne zyde doodgeslaagen, maakte op zynen geest eenen zeer diepen indruk, werkte met zyne natuurlyke geaartheid mede, en deedt hem besluiten om in het Klooster der *Augustyner* Monniken te gaan.

LUTHER was toen reeds onderweezen in de Schoolsche, ten dien tyde in zwang zynde, Wysbegeerte; doch welhaast kreeg zyn natuurlyk gezond verstand een afkeer van deeze in schyn zo hoog vliegende, doch in de daad zo laag kruipende, Weetenschap; hy zogt een beter bron van kennis en deugd in de Heilige Schriften. Een Bybel, die agtloos weggesmeeten lag in een hoek der Kloosterboekerye, gevonden hebbende, gaf hy zich aan de leezing daarvan over, met zulk eene bevlytiging, dat de Monniken des verbaasd stonden, die niet gewoon waren hunne Godsdienstige Begrippen uit die bron te scheppen.

On-

(*) Het is waarschynlyk, dat LUTHER's Vaders omstandigheden eerlang verbeterden; want hy was naderhand geen onaanzienlyk Magistraatspersoon.

Onaangenaamheden hadt hy deswegen; doch dit schrikte hem niet af. En de vorderingen, welke hy maakte in deeze toen gansch ongewoone Letteroefening, vermeerderden dermaate het uitgaande gerugt, zo van zyne Deugd als van zyne Geleerdheid, dat FREDERIK, Keurvorst van *Saxen*, eene Univerfiteit te *Wittenberg* opgerigt hebbende, LUTHER riep, om 'er eerst de Wysbegeerte, en vervolgens de Godgeleerdheid, te leeraaren. Hiervan kweet hy zich in dervoege, dat hy welhaast voor het Pronksieraad dier Univerfiteit gehouden werd.

LUTHER bevondt zich op deezen hoogen trap van hoogagting, en daar aan geëvenredigden invloed, in den Jaare 1517, het Tydperk, wanneer hy de gevaarlyke taak van Hervormer op zich nam, zonder zelve eenigzins te denken, of te vermoeden, tot welk eene verbaazende uitgestrektheid zyne aangewende poogingen zich zouden uitbreiden. Een Stelzel van Godsdienstbelydenisse, gegrond op oude en zeer diep gewortelde vooroordeelen, onderfteund door allerlei foort van kunftenaaryen, en geschraagd door wereldlyke magt; Leeringen van eenen daar mede geheel ftrydigen aart en ftrekking, in derzelver plaats, in te voeren, en dit daar te ftellen zonder uitwendig geweld, zyn werkzaamheden, die Geschiedschryvers, minst tot ligt- of bygeloof overhellende, toeschryven aan die Voorzienigheid, welke, met het grootfte gemak, Gebeurtenisfen daarftelt, die voor 't menschlyk verftand onmogelyk fchynen.

'sHemels tusfchenkomst ten voordeele van den Christlyken Godsdienst, wanneer dezelve in den aanvange gepredikt werd, vertoonde zich in Wonderwerken en Voorzeggingen, gedaan en gefprooken ter bevestiging van denzelven. Schoon geen der Hervormeren de Gaave der Wonderwerken bezat, of voorgaf te bezitten, zal egter die zeldzaame voorbereiding der omftandigheden, welke de gemoederen der Menfchen vat- en ontvangbaar maakte om de Leerftellingen der Hervormeren aan te neemen; die zonderlinge zamenvoeging van oorzaaken, welke den opgang, dien zy maakten, verzekerde, en Mannen, verftooken van Magt en Staatkunde, in ftaat ftelde om te zegepraalen over hun, die de uiterfte kragt van beide tegen de Hervormers te werk ftelden, mogen aangemerkt worden, als geen gering bewys opleverende, dat dezelfde hand, die het eerst den Christlyken Godsdienst plantte, het Hervormd Geloof befchermde, en die Plant,

van

van zeer zwakke beginzels af, dermaate koesterde, dat dezelve tot eene verbaazende hoogte opwies, en eene verwonderenswaardige rypheid verkreeg.

I. Uit oorzaaken, schynbaar toevallig, en uit een beginzel van zeer weinig beduidenis, volgden de magtig groote uitwerkzels der Hervorminge. Paus LEO DE X vondt de Pauslyke Schatkist ten bodem toe geledigd, door de groote ontwerpen zyner twee Voorgangeren, ALEXANDER DEN VI en JULIUS DEN II. Zyn eigen zugt tot praalvertoon, zyn smaak voor de kittelingen des wellusts, en zyne ryklykheid in het beloonen van Mannen van smaak, wikkelden hem van dag tot dag dieper in verbaazende uitgaven. —— Om een Fonds hier voor te verschaffen, beproefde hy alle de kunstenaaryen, welke de vindingryke geest der Priesteren hadt uitgedagt, om de ligtgeloovige Gemeente geld uit de beurs te ligten. Onder andere hulpmiddelen nam hy zyn toevlugt tot het verkoopen van *Aflaaten* (*). Het regt om deeze in *Duitschland* uit te venten, met een gedeelte van het voordeel uit die verkoop ontstaande, was vergund aan ALBERT, Keurvorst van *Mentz*, die, tot zyn voornaam werktuig, om ze in *Saxen* aan den man te helpen, zich be-

dien-

(*) Volgens de Leer der *Roomsche* Kerke, zyn alle de Goede Werken der Heiligen, boven die zy deeden ter behoudenisse hunner eigene Zielen, en daar toe noodzaaklyk waren, met de oneindige Verdiensten van JESUS CHRISTUS, in een onuitputlyke Schatkamer byeengebragt. De Sleutels van dezelve zyn toevertrouwd aan *St.* PIETER en diens Opvolgers, de Paussen van *Rome*, die dezelve, naar welgevallen, kunnen openen, en, door een gedeelte van deeze overtollige Verdiensten aan een byzonder Persoon te schenken, voor eene somme Gelds, kan hy daarvoor of vergiffenis verwerven van zyne eigene Zonden, of iemand, in wiens behoudenis hy belang stelt, van de pynen des Vagevuurs verlossen. —— Dusdanige Aflaaten werden 't eerst uitgevonden in de Elfde Eeuw, door URBANUS DEN II, als belooning voor de zodanigen, die, in persoon, het *verdienstlyk* werk op zich namen om het Heilig Land te heroveren. —— Naderhand werden ze geschonken aan die een Krygsman huurden tot dat einde; en vervolgens aan hun, die Geld schooten tot het volvoeren van eenig Godvrugtig Werk, door den Paus ondernomen. JULIUS DE II schonk Aflaaten aan allen die Geld gaven tot den Opbouw der *St. Pieters Kerk*, te *Rome*; en, dewyl LEO dit kostbaar werk voortzette, was zyne Aflaatvergunning op dien eigen grond gebouwd.

diende van TETZEL, een *Dominicaaner* Monnik, wel losbandig van zeden, maar beroemd door zyne luidruchtige en volkbehaagende welfpreekenheid. Onderfteund door de *Dominicaaner* Monniken, volvoerde hy zynen last met grooten yver, en eenen daar aan geëvenredigden uitflag; doch met zeer weinig befcheiden- en welvoegelykheids: en, fchoon zy, door het bovenmaatig verheffen van de weldaadige kragt hunner Aflaaten, en het verkoopen van dezelve voor een zeer laagen prys, een zeer uitgeftrekten handel in deeze zonderlinge Koopwaare dreeven, onder de onkundige en bygeloovige menigte, gaf, egter, en de ongeregeldheid huns gedrags, en de buitenfpoorigheid, waar mede zy hunne Waar aanpreezen, in 't einde een algemeenen aanftoot (*).

De Vorften en Edelen werden verbitterd op het zien dat hunnen Leenmannen zo veel gelds werd afgetroggeld, om de Koffers van een kwistigen Paus te vullen. —— Godvrugtige Lieden betreurden het bedrog, den Volke gepleegd, 't welk men leerde ter Zondvergiffenis op deeze Aflaaten te vertrouwen, en dus niet dagt om Goede Werken te doen, welke het rechtfchaapen *Christendom* als de groote hoofdzaak vordert. —— Zelfs de minst bedagtzaamen ergerden zich over het fchandvolle gedrag van TETZEL en diens Medegenooten, die, menigmaal, in dronkenfchap, fpel en de laagfte verkwisting, het geld verfpilden, met zo veel Godvrugts gegeeven, tot erlanging van Eeuwig Heil. —— Allen begonnen zy te wenfchen, dat 'er paal en perk mogt gefteld worden aan een Handel, zo

(*) De woorden, welke zy bezigden om die Koopwaare aan te pryzen, gaan bykans allen geloof te boven. „ Indien „ iemand," zeiden zy, „ Aflaatbrieven koopt, kan zyne Ziel „ wegens de Zaligheid gerust zyn. De Zielen in het Vage„ vuur, welker verlosfing men koopt, ontkomen, op 't eigen „ oogenblik dat het Geld in de Kist klinkt, de plaats der „ Pyniginge, en vaaren ten Hemel. De kragt der Aflaaten is „ zo groot, dat de fchriklykfte Zonden, zelfs het fchenden „ van de Moeder Gods, (indien zulks mogelyk ware,) daar „ door zouden verzoend worden. Het Kruis, door de Aflaatver„ kondigers opgerigt, is zo kragtig als het Kruis van CHRIS„ TUS zelve. Ziet! de Hemel ftaat open! indien gy nu niet „ ingaat, zult gy nimmer kunnen ingaan! Voor twaalf Penningen kunt gy de Ziel uws Vaders uit het Vagevuur verlosfen; en zult gy ondankbaar genoeg weezen om de Ziel uws „ Vaders niet te redden?" enz. enz.

zo schadelyk voor de Maatschappye als verderflyk voor den Godsdienst.

Zodanig was het gunstig tydstip, en zo geschikt waren de gemoederen van LUTHER's Landgenooten om na zyne Leer te luisteren, wanneer hy, in 't Jaar 1517, de kragt der Aflaaten begon in twyfel te trekken, en uit te vaaren tegen het ongebonden Leeven en de valsche Leeringen der Aflaatverkooperen. Hy zag, met de grootste deelneeming, en de kunstenaaryen der verkooperen, en de eenvoudigheid der kooperen, van Aflaaten. De begrippen der Schoolleeraaren, op welke de Leer der Aflaaten gegrond was, hadden reeds by hem veel van derzelver gezag verlooren; en de Heilige Schrift, welke hy nu begon aan te zien als de groote maatstaf van Godgeleerde Waarheid, leende geen steunzel aan eene handelwyze, die even zeer strekte om Geloof als om Zeden te bederven.

LUTHER's vuurige en driftige geaartheid liet hem niet toe, zodanige gewigtige ontdekkingen langen tyd bedekt te houden. Van den Kanzel, in de groote Kerk te *Wittenberg*, voer hy heftig uit tegen de ondeugden der Monniken, die Aflaaten verkogten; hy waagde het, de Leerstellingen, welke zy predikten, te onderzoeken; en wees den Volke aan, het groot gevaar, om, in het stuk der Zaligheid, op iets anders te vertrouwen, dan 't geen GOD, in zyn Woord, ten steunzel van vertrouwen gegeeven hadt.

De stoutheid en nieuwheid deezer Begrippen, aangepreezen door het gezag van LUTHER's personeel Character, en voorgesteld met eene naar 's Volks vatbaarheid geschikte en overreedende welspreekenheid, maakten een diepen indruk op zyne Toehoorders. LUTHER schreef desgelyks eenen Brief aan den Keurvorst ALBERT, hem ernstig over dit onderwerp onderhoudende; doch hy vondt deezen te diep ingewikkeld in die misbruiken om hem te regt te kunnen brengen.

Hierop gaf LUTHER in 't licht zyne zo veel gerugts verwekkende zeven- en- negentig Stellingen, of *Theses*; 's Mans toenmaalige begrippen over de Aflaaten bevattende. Hy droeg ze enkel voor als stukken van onderzoek, die voorgesprooken en betwist konden worden. Hy bepaalde een dag, op welken hy de Geleerden uitnoodigde, om ze met den monde, of by geschrifte, te betwisten: by dit alles voegde hy eene staatlyke verklaaring van

zyn

zyn ontzag voor den Apostolischen Stoel, en van zyne blinde gehoorzaamheid en onderwerping aan het gezag en de uitspraak van denzelven. —— Geen Tegenspreeker verscheen op den bepaalden tyd. Deeze *Theses* werden, met een verbaazenden spoed, door *Duitschland* verspreid. Allen bewonderden de stoutheid van den Man, die het niet alleen gewaagd hadt, de volkomenheid der Pauslyke Magt, in zo verre, in twyfel te trekken; maar de *Dominicaanen* aan te tasten, gewapend met alle de verschrikkingen van Kerklyk Gezag, en den schrik der Inquisitie.

De Broeders van zyne eigene Orde, schoon, nevens alle andere Monnik-broederschappen, even zeer verknogt aan den Pauslyken Stoel, deeden geene pooging altoos om de openbaarmaaking deezer ongewoone begrippen te stuiten. LUTHER hadt, door zyne Godvrugt en Geleerdheid, onder zyne Broederen een buitengewoon gezag verkreegen: hy deedt bekentenis van zyne hoogagting voor het gezag van den Paus. En, dewyl 'er eene heimlyke vyandschap, veroorzaakt door belang of nayver, onder alle Monnikordes plaats greep, waren de *Augustyner* Monniken zeer in hun schik met zyn uitvaaren tegen de *Dominicaanen*. Zyn Souverain, de Keurvorst van *Saxen*, de verstandigste Prins, ten dien tyde, in *Duitschland*, hadt verscheide Staatkundige redenen, om wel te vrede te zyn over de stoute stappen van den Hoogleeraar zyner Universiteit.

TETZEL en anderen poogden, door hunne Schriften, deeze nieuwe Gevoelens te wederleggen; maar, terwyl de bewyzen van LUTHER gegrond waren op de Rede, of ontleend uit de Heilige Schrift, namen zyne Tegenstreevers de toevlugt tot de gevoelens der Schoolgeleerden, de Besluiten van het Kerklyk Regt, en de Bepaalingen der Pausen, welke het Volk welhaast niet schroomde in twyfel te trekken, als het bevondt dat dezelve strydig waren met de voorschriften der Rede, en de uitspraak der Godlyke Wetten.

De Paus, ondertusschen, sloeg weinig agts op de woelingen van een onbekenden Monnik, die, op zulk een afstand van den Heiligen Stoel verwyderd, zich ingewikkeld hadt in 't geen hy enkel hieldt voor een Monniken-twist. Weinig dagt LEO, of LUTHER zelve, dat de uitwerkzels daarvan zo heilloos zouden weezen voor de Pauslyke Magt.

Paus LEO, eindelyk opgewekt door de aanzoeken der Tegenstanderen van LUTHER, en door den verbaazenden opgang, welken de Begrippen deezes Mans maakten, daagde hem, om, binnen een kort gezetten tyd, te *Rome* te verschynen. Dan deeze liet zich nogthans, door de verzoeken der Hoogleeraaren der Universiteit te *Wittenberg*, en bovenal door die des Keurvorsts van *Saxen*, beweegen, om de zaak te brengen voor den Cardinaal CAJETANUS, 's Pausen Legaat op den Rykdag te *Augsburg*.

LUTHER, 's Keizers Vrygeleide verkreegen hebbende, vervoegde zich onmiddelyk na die Stad. Het gedrag van CAJETANUS was in den beginne vry bevredigend; en hy tradt in een plegtige geschilvoering met LUTHER, over de Leeringen, begreepen in diens uitgegeevene Stellingen. Doch, bevindende dat zyne bewysredenen, zonder kragt te doen, afschampten, geboodt hy LUTHER, uit kragte zyner Apostolische Magt, zyne Dwaalingen te herroepen. —— LUTHER was te onverschrokken van aart om zich te laaten vervaaren door den hoogklinkenden toon des Gezags. Hy verklaarde, dat hy, met een goed Geweten, geene Gevoelens, die hy geloofde waar te zyn, kon verzaaken. Ten zelfden tyde gaf hy zyn voorheen uitgedrukten eerbied voor den Heiligen Stoel te kennen: hy boodt aan, het geheele geschil te laaten verblyven aan eenige Universiteiten, door hem benoemd; teffens beloovende, in 't vervolg, niet te zullen prediken, of schryven, over de Aflaaten, onder beding dat zyne Tegenstanders onder dezelfde verpligting zouden gebragt worden. Dan niets kon den Pauslyken Legaat voldoen dan eene volkomene Herroeping; hy dreigde LUTHER met de Kerklyke Straffen, indien hy zich niet van stonden aan onderwierp. LUTHER's Vrienden, bedugt dat zelfs 's Keizers Vrygeleide hem niet zou dekken tegen de gevoeligheid van CAJETANUS, haalden hem over om heimlyk *Augsburg* te verlaaten. Dan, vóór zyn vertrek, beriep hy zich op den Paus, ten dien tyde verkeerd onderrigt van zyne zaak, als deeze een breeder verslag van derzelver toedragt zou ontvangen hebben.

Niettegenstaande de bescherming des Keurvorsts van *Saxen*, was de toestand van LUTHER, in dat tydsgewrigte, zodanig, dat dezelve iedereen, behalven deezen, met de ontrustendste vooruitzigten zou vervuld hebben. Hy kon niet verwagten, dat een Vorst, zo voorzigtig als FREDERIK, (die zich alleen door Staatkundige begin-

zels liet beweegen,) zynenthalven de Banblixems der Kerke zou braveeren, die zommigen der magtigste *Duitsche* Keizers verplet hadden. En hadt LUTHER alles te dugten, zo men hem mogt noodzaaken *Saxen* te verlaaten, van het Bygeloof en de Woede zyner Vyanden. Maar, schoon het gevaar, in 't welk hy verkeerde, zeer wel bemerkende, liet hy geen zweem van vreeze blyken; hy voer voort met zyne Gevoelens, op eene sterker wyze dan ooit, te verdedigen; en, om de uitwerkzels van den Pauslyken Ban te voorkomen, beriep hy zich op eene Algemeene Kerkvergadering.

De dood van Keizer MAXIMILIAAN, in den Jaare 1519, bewoog den Heiligen Vader, uit hoofde van zekere Staatkundige inzigten, de handelingen tegen LUTHER voor achttien maanden op te schorten. Onderhandelingen en Geschilvoeringen, om de zaak tot een minzaam vergelyk te brengen, volgden, zonder iets uit te werken.

In 't einde werd, op den vyftienden van Juny des Jaars 1520, de Bulle, zo heilloos voor de Kerk van *Rome*, uitgegeeven. Een- en- veertig Stellingen, uit LUTHER's Werken opgezameld, werden als *Kettersch* veroordeeld, en alle Straffen tegen hem, als een verhard Ketter, aangekondigd, indien hy dezelve niet openlyk herriep.

(*'t Vervolg hierna.*)

BURGERS!

„Zie hier weder een Stukje voor het Mengelwerk uwer „Letteroefeningen; het bevat, even als myne voorige, „eene echte Gebeurenis. Plaatst hetzelve spoedig! Misschien „kan, of laat ik liever zeggen zeker zal het tot nut kunnen „strekken; ja gy en uwe Leezers zullen 'er ten minsten een uit„muntend Character uit leeren kennen en beoordeelen. Zie ik „het geplaatst, en bevalt het, dan kunt gy over andere on„derwerpen ook iets van myne hand verwachten.

„Uw bestendige Leezer."

Den 10 Augustus 1795.

GEVOLGEN EENER HOOPELOOZE LIEFDE.

In een klein Stadjen, aan het einde onzer Republiek gelegen, woonde onlangs de Dochter van den laatst aldaar overledenen Predikant; een Meisjen, dat ruime middelen, doch daarby

gierigheid, en geen best humeur, bezit. Zy woonde geheel alleen met eene Dienstmaagd, en leefde als eene Misanthrope. Zy liet haare genegenheid vallen op een jong nabuurig Predikant, welken zy nooit gesprooken, en flechts eenige maalen gezien, hadt, toen hy, by afweezigheid van den Predikant van dat Stadjen, aldaar predikte. Gemelde Predikant denkt veel te edelmoedig, dan dat hy een Meisjen enkel om het geld zou trouwen; en ik houde my verzekerd, dat, zo hy immer in het Huwelyk treedt, hy zeker een Meisjen zal neemen, dat Deugd, Braafheid, gezond Verstand, en een goed Character, bezit, zonder eenigzints te zien op Geld, Familie, hoogen Rang, of andere zaaken, waaruit de meeste ongelukkige Huwelyken gebooren worden. Dit Meisjen vattede, gelyk wy zeiden, eene fterke liefde voor hem op; doch zy vondt geene gelegenheid om hem te fpreeken; en, al hadt dit plaats gehad, (zoo verkeerd oordeelen veelen,) zou zy hem haare genegenheid niet hebben durven openbaaren. Alle haare gedachten waren fteeds op het voorwerp haarer liefde gevestigd; zy verviel in eene mymering, en vervolgends in eene volflagene dolheid. Zy beeldde zich, in haare zinneloosheid, in, dat de Vrouw van den Predikant van dat Stadjen gemelden jongen Predikant aanzette, om over een ander Meisjen in dezelfde plaats te vryen, en dat dit de red was dat hy niet by haar kwam. Deeze gedachte, fchoon 'er nooit een enkel woord over gefproken was, maakte haar volflagen woedend; want, op een zekeren tyd, gemelde Predikants-Vrouw voor haare deur ziende ftaan, vloog zy dezelve met een mes in de hand aan, en zou haar denklyk eenige ongelukkige fteeken hebben toegebragt, zo haar Man haar niet fpoedig ware te hulp gekomen. Dit en andere zaaken hadden tot gevolg, dat zy dag en nacht door eenige mansperfoonen in haar eigen huis bewaard moest worden: deeze wilden weeten, of de gedachte, dat zy op dien jongen Predikant verliefd was, ook zeker ware; zy fpraken dus onder zich af, om, in ftilte, doch zoo hard dat zy het hooren konde, elkanderen te verhaalen, dat de Predikant van A.... aan eene heete koorts doodlyk ziek lag; en dit gefchiedde. Zy, hoe dol en woedend, luisterde met oplettendheid, en vraagde, met eene zichtbaare deelneeming, of dit waarheid ware; zulks met *ja* beantwoord zynde, ftelde zy zich zeer ongerust aan, fprak met het grootfte medelyden van dien ongelukkigen zieken, en verzocht, dat men toch iemand naar die plaats wilde zenden, om naar denzelven te verneemen. Eén van haare bewaarers ging daarop buiten de kamer, keerde na een half uur weder terug, en zeide, dat niet alleen die Predikant beter was, maar haar zelfs hadt laaten groeten: dit ftelde haar volkomen gerust; zy bleef dien nacht vry bedaard, en noemde geduurig, met een zichtbaar medelyden, den naam van hem, dien zy zulk eene vuurige liefde toedroeg. Dan —— ziende dat haare liefde vruchteloos

loos was, is haare zinneloosheid van tyd tot tyd verergerd, en men heeft haar, vreezende voor slimmere gevolgen, te 's B . . . . in het Dolhuis moeten plaatzen. Haare genegenheid neemt, zelfs in haare felste vlaagen, niet af; zy spreekt nog geduurig van dien Predikant; doch somtyds vloekt en raast zy op hem op eene verschriklyke wyze. —— Hoe ongelukkig is zulk eene liefde niet! —— Men ziet uit deeze waare Gebeurenis, welken sterken invloed de liefde, vooral wen zy hooploos is, op het hart van een Meisjen maaken kan. En geen wonder, Leezers en Leezeressen!! Verbeeldt u eenen man als deezen Predikant, en vraagt uzelven dan, of het gemeld geval wel als een wonder te beschouwen zy? Stelt u voor, een schoon Postuur, een uitmuntend Character; een man, die kundig, vriendlyk, vrolyk, oprecht is; die ongegeneerd leeft, in kleeding, in alles; doch zoo, dat op zyn leven en gedrag de laster zelfs niet ééne smet met waarheid weet aan te wyzen; die nooit den Predikant uithangt dan in zyne bediening, en dan is hy ook geheel Predikant. Hy predikt schoon, geheel en al Christendom. Jammer is het, dat zulk een man (trouwens hy zoekt geene vertooning te maaken) niet meer bekend, en in eene grootere Gemeente, of zelfs aan eene Hooge-School geplaatst worde. Ik heb hem meer dan eens hooren prediken, en my iedere reize moeten verwonderen over zyne korte, klaare en ongedwongene, verklaaringen der H. S. —— Dan genoeg! ik wil liever niets meer, dan niet genoeg, van hem zeggen. Toen hem het bovengemeld geval verhaald wierd, zeide hy: „ ô! Hoe gaarne wilde ik dat Meisjen redden, zo het „ zonder een Huwelyk kon geschieden! Myne zaaken verbie„ den my alsnog eene Echtverbindtenis aan te gaan. Myne „ Studien zyn alleen myne geliefkoosde bezigheden. Doch „ hoe gelukkig reken ik myzelven, dat ik dat Meisjen nooit „ gesprooken heb; ik ken haar naauwlyks van aangezicht. Ik „ reken het eene allerslechtste daad, wanneer een Jongeling ooit „ aan een Meisjen eenige blyken van liefde toont, of haar „ eenige woorden toeredent, waaruit zy maar *eenigzints* liefde „ zou kunnen afleiden, wen hy geene liefde voor haar ge„ voelt. Gelukkig reken ik my, dat ik my nooit hieraan heb „ schuldig gemaakt; ô! dan kon ik geen oogenblik gerust en „ vergenoegd leeven."

Wie weet, hoe veele dergelyke gevallen 'er gebeuren, welke dan zeker zouden worden voorgekomen, wanneer een Meisjen haare liefde openhartig kon en mogt openbaaren; doch zoo verkeerd oordeelt de Waereld, zulk een tyran is de Mode, dat een Meisjen, wil zy voor geene ligtekooi aangezien worden, haare liefde dikwerf moet smooren. Waarom legt men deeze vooroordeelen niet af? waarom staat het een Meisjen niet even vry als eenen Jongeling te zeggen: *Ik bemin u!* Beminlyke Wederhelft van het Menschdom! veracht deeze ge-

woonte; openbaar uwe liefde openhartig aan die Jongelingen; welke uwe achting waardig zyn. Zien zy u, op uwe openhartige verklaaring, met eenen blik, die eenige minachting verraadt, aan, dit is een blyk, dat zy uwe liefde niet waardig zyn. Dan de Man, de Jongeling, die wél denkt, een goed Character bezit, (dit weet ik door het openhartig getuigenis van veele braaven onder ons geslacht,) zal u hierom eene vuuriger liefde toedraagen.

DE VAL VAN AMURATH, OF HET LOT DER DWINGLANDYE.

Een Oostersch Vertelzel.

Laat de Dwingeland beeven te midden van de wreede overleggingen zyns harten. Laat hy weeten, dat hy door de roede der Verdrukkinge zelve in 't einde zal gekastyd worden, en dat het zwaard zyner bloeddorstigheid zyn eigen onmenschlyk hart zal doorbooren. Want Regtvaardigheid en Goedertierenheid zyn de beste Beschermëngelen der Oppermogenheid; en haare Throon moet, om bestendig te weezen, op de Genegenheid des Volks rusten.

ALMORAN, de Opperheer der Volken, de zwakke Tyran van het Oosten, was van den Throon zyner Vooroudergn afgestooten door ABULFEDA, het Hoofd der Janitzaaren, die zich op den Keizerlyken Sopha zette door zyne Volksbehaaglykheid en Staatzugt; en de afgezette Sultan, veragt door het Volk 't geen hy voorheen onderdrukte, en buiten staat om eenen Aanhang te verkrygen tot het herneemen zyns erflyken Zetels, sleet het rampzalig overschot zyner sleepende dagen onder de verschriklykheden van laagheid en behoefte.

Doch, wanneer de assche van ABULFEDA mede tot die zyner Vaderen verzameld was, en deeze Kinderen naliet te jong om de zorgen des Ryks te torschen, begon het Volk medelyden te krygen met de ongelukken en rampspoeden des uitgebannen Zoons van ALMORAN; en de Janitzaaren, de bescherming der Geloovigen niet willende overlaaten aan de zorge van eenen onbedreeven Jongeling, riepen AMURATH uit zyne ballingschap ten Throon, in hoope dat het leed, den Vader overgekomen, den Zoon tot eene lesse zou gestrekt hebben.

Maar altoos is ongeluk geene school van gemaatigdheid, en de zwakke bloem der deugd verbastert ligt in de schaduw. De kanker des wederspoeds was voor den doorlugtigen Banneling het zelfde geweest, als de roest voor de gepolyste oppervlakte van welbewerkt staal; deeze hadt den luister, die een Vorstlyke

ke ziel moest vercieren, verdoofd, en de edele gesteldheid, welke het hart van den Mensch schoonheid byzet, weggenomen.

Kwaadaartige agterdogt beroerde den snooden boezem van AMURATH; en dolle wraakzugt zette zynen bloeddorst aan.

AMURATH was niet op den Throon zyner Voorvaderen gezeten, of zyne helsche Driften borsten in een vloed van wraaklust uit over het ongelukkig Volk. Allen, die hy vermoedde der Familie van ALMORAN gunste toe te draagen, werden onthoofd, of met de koorde gewurgd; de aanbrengers, die hem de ooren vol bliezen van zamenzweeringen, werden met eere en rykdom overlaaden, terwyl de onschuldige Slagtoffers van agterdogt den laatsten adem onder het lyden der schriklykste kwellingen uitbliezen.

De eerste Slagtoffers zyner wraake waren de Kinderen en Bloedverwanten van den laatsten Throonsoverweldiger, en de scepter scheen in zyne hand te beeven, zo lang 'er een overblyfzel van dien Stam bestondt. Diens Wyven en Bywyven werden in eene niets onderscheidende slagting omgebragt; alleen vonden de zodanige verschooning, die door eene alleruitsteekendste schoonheid, de dolheid zyner woede leenigden, door in zyn boezem een anderen lust, zo beestagtig als onbeteugeld, te doen opwellen.

Van alle de Kinderen van ALMORAN, ontkwam het SELIM alleen; die, nog zeer jong zynde, weggedraagen werd op de armen van eene Slaavin, en als een Boer opgevoed in de lachende valeien van *Circassia*, de wykplaats der onschuld en der liefde.

De onverzaadlyke Dwingeland blaakte van woede over deeze ontkoming, en het lafhartig bloed verliet zyne kaaken als hy aan het verbergen deezes Kinds dagt. Hy stelde een hoogen prys op de hoofden van dit Kind en der Slaavinne, en beval zynen zendelingen, op straffe des doods, deezen te ontdekken.

Achttien Zomers bestraalden, in vredevolle vrugtbaarheid, de landen onder de Heerschappy van AMURATH; doch de Engel des Vredes belonkte nimmer het boosaartig hart des Dwingelands: achttien Winters waren 'er verstreeken zints de vlugt van het Kind SELIM, hadden met stormen over de Noordlykste Eilanden geheerscht; en nogthans zag het gelaad van AMURATH donkerder dan de stormagtige Noorderlugt; want van de gevreesde Vlugteling hadt hy, door al zyn naazoeken en omkoopen, niets ontdekt.

Maar de jalouzy eens Dwingelands is bestendiger dan gedenktekens van metaal, en zyn vermoeden is naspeurender dan het licht uit het Zuid-Oosten. De slaaven van Geweldenaary zyn greetiger in dood te berokkenen, dan de gieren op het aas te zoeken. De verblyfplaats van SELIM werd gezogt door

Verspieders van het Hof; duizenden hoopten op bevordering en rykdom, door de ontdekking den Vorst te doen hooren.

Doch SELIM, onkundig van de gevaarlyke waardigheid zyner geboorte, bebouwde steeds met genoegen zyne vreedzaame landhoeve. De heldere beek, die zyn grond vrugtbaar maakte, leschte zyn dorst met haar koel vogt, en het gemurmel van dit beekje streelde hem als hy in bespiegeling nederzat. De boom- en veld-vrugten maakten de lekkernyen uit van zyne tafel, met de melk van zyne kleine kudde. Zyn laage stulp dekte hem tegen de koude van den nagt; zyn welriekende boomgaard beschutte hem voor de hitte des daags; zyn leeven was eene afwisseling van arbeid en genoegen, welke hem gezondheid en sterkte gaf, en van Godvrugtige bespiegeling, gepaard met gebeden, die zyne ziel met hemelsch genoegen vervulden. Ô Bedaardheid van bloeiende onschuld en vreugde! Ô Heerschappy van landgenoegen en liefde! De vroeg 's morgens zingende Vogels, den dageraad verwelkomende, riepen hem tot den arbeid; het gedommel der Honigbyen in zynen boomgaard onthaalde hem op den middag; en het Gevogelte, dat liefdedeuntjes in den avond kweelt, zong hem 's avonds in slaap.

De jeugdige ARBA hadt de bevalligheid van SELIM's gestalte gezien, en de tedere zugten gehoord, die de begeerte zyns harten uitboezemden; want de schoonheid van ARBA hadt het hart van SELIM bekoord, haare zielsbegaafdheden hem nog sterker verrukt, en zyn boezem gloeide van wegen de kuische eenvoudigheid van dit Landmeisje.

Circassia zag nimmer een beminnelyker Paar. Bevallig als de Cederen van den *Libanon* was de Jongeling, en de Jonge Dogter beminnelyker dan de Myrth in bloezem. Indien waardigheid en ontzag zich vertoonden in den opslag zyner oogen, weltevredenheid en opregtheid blonken op haar glad gelaad. Zyne zwarte oogen stonden, als die eens arends, vol leeven en vuur; de haare kwynden in zagtheid als die eener tortelduive.

Maar rust was voor SELIM niet bestendig beschooren. De gloeiende wraakzugt des Dwingelands bleef altoos wakker; en, schoon de doodlyke zendelingen zyner wreedheid den vyand zyner vrede niet konden ontdekken, luisterden de helsche magten na de gebeden zyner wraake.

Terwyl AMURATH vol kwelling op het Vorstlyk rustbedde lag, nieuwe wreedheden in zyne ziel smeedende, en ontrust door de ingebeelde gevaaren van den weggevoerden Afstammeling van ALMORAN; stondt hy versteld op de onverwagte verschyning der Slaavinne, die het Kind SELIM zyner woede ontrukt hadt. De vooren des ouderdoms waren in haar voorhoofd diep gedrukt; en, aan het voeteneinde van AMURATH's

rust-

rustkoets staande, liet zy, met eene zwakke stem, zich in deezer voege hooren:

„ ô Onderkoning des Propheets! onsterflyke AMURATH! „ Opperste der Vorsten! gevreesd Opperheer der Volken! „ wil een geduldig oor verleenen aan de woorden eener Slaa- „ vinne. Aan my zyn de angstvolle bekommernissen uwer „ ziele niet onbekend, noch de vrees, welke u beroert „ wegens het Kind SELIM, 't geen ik uwer wraake ont- „ trok.

„ Maar vrede zy den Vorst AMURATH! dat het hart van den „ Heer der Volken ruste hebbe! want SELIM, uw gevrees- „ de vyand, zal in uwe handen geleverd worden!

„ In *Circassia* bedekt hy de hooge uitzigten van zyn oproe- „ rig harte, en bemantelt zyne stoute eerzugt in de laagheid „ van een herdersgewaad. Onbekend als de trotsche Erfge- „ naam van den Verraader ALMORAN, leeft hy in geringen staat „ en gemaakte tevredenheid; alleen is hy van anderen onder- „ scheiden door den naam van den vergenoegden Landman in „ de gezegende Hut.

„ Strek den rechter arm uwer magt uit, en tast het op- „ groeiend kwaad aan, eer het ryp is. Verplet met uwen op- „ permagtigen voet den jongen Slang, vóór dat dezelve het „ vermogen krygt van te wonden.

„ Niet alleen zal uw toorn zich voldaan vinden in zynen „ dood; want uw wraak zal ook aan uwe begeerte voldoe- „ ning verschaffen. ARBA, de schoone ARBA, de roem van „ *Circassia*, wier bevalligheden verre de uitsteekendste in uw „ Serail overtreffen, rust in de armen van uwen Mededinger; „ ARBA zal met u op uw bedde rusten, en u in een zee van „ wellusten doen baaden."

De Dwingeland riep uit, met boosaartige vreugde: „ Ik zeg „ u dank voor de gebragte tyding. Dierbaar is de boodschap „ door u gebragt, groot zal uw loon weezen. Doch vooraf „ zult gy lyden voor de kwellingen, welke gy my veroor- „ zaakt hebt, door mynen vyand zo lang te verbergen. —— „ Lyfwagten, brengt het straftuig; want, daar de belediging voor- „ ging, moet ook de straffe de belooning voorgaan."

„ Monster!" riep de ter straffe veroordeelde uit, daar zy eene reusagtige grootte aannam, op schriklyke tanden knerste, en vleugels uit de misvormde schouders te voorschyn kwamen, „ Mon- „ ster! uw wraak en straftuig zyn vrugtloos. De vlugteling, „ dien gy vreest, moge gevonden worden ter plaatze door my „ aangeduid; maar de Engel des doods heeft de opregte Slaa- „ vinne uwe magt ontrukt."

Een vervaarlyke donderslag deedt het Serail schudden terwyl zy sprak, en het gedrogtlyk spookzel verdween in de Rigt.

AMURATH deedt terstond zyne ontstelde Lyfwagten te voorschyn treeden, zondt hun uit om den gedoemden SELIM en ARBA op te zoeken; hy beval dat ze in zyne Vorstlyke tegenwoordigheid zouden gebragt worden, opdat zyne oogen zich mogten verzadigen met de doodstraffende pynen, die de een leedt, en zyn wellust voldoening vinden in de bekoorlykheden van de andere.

De Janitzaaren verwylden niet om den hun gegeeven last te volvoeren. Het geen kwaads vermoedend Paar genoot al den wellust van een genoeglyk onderhoud over de zegeningen reeds genooten, en het heil 't welk hun wagtte, gezeten in den boomgaard, toen die Boodschappers van kwaade tyding, op 't onverwagtst, zich vertoonden in 't verblyf des Vredes. SELIM en ARBA stonden verbaasd. Maar vrees en schrik vervulden hun ten eenemaal, wanneer de aanvoerder der Bende SELIM opriep, en den last van den Tyran AMURATH te voorschyn bragt.

Nu eerst begreep SELIM de woorden, welke zyne vermeende Moeder met stervende lippen gesprooken hadt; in haare laatste omhelzing badt zy, dat vergetelnis voor altoos het geheim zyner Geboorte mogt bedekken. —— ARBA rukte haar hoofdcieraad af, hief de in traanen zwemmende oogen ten hemel, riep God en den Propheet om hulpe aan. —— SELIM was als in een Standbeeld van wanhoop veranderd, en kon alleen zyn boezemsmert door gillen uiten.

De medogenlooze Janitzaaren voerden de verdediglooze prooi mede; wanneer de beek, die SELIM's landhoeve bewaterde, schielyk tot een geweldigen waterstroom opzwol, die de gevangenen en de Janitzaaren beiden medevoerde. Toen het watergeweld bedaarde, en de beevende Janitzaaren den anderen oever bereikt hadden, vonden zy de schoone ARBA in hunne armen, half dood; maar SELIM was nergens te zien.

Schrik en verlegenheid greep de uitgezondene Bende aan; en, tot hunnen woedenden Heer niet durvende wederkeeren zonder den gevreesden Zoon van ALMORAN, beslooten zy zich over het land te verspreiden, om deezen leevend of dood te vinden.

SELIM was ondertusschen door den waterstroom zeer verre weggevoerd, en buiten zich zelven op den drooge gedreeven, aan den kant van een afgelegen bosch. De koesterende Zonnestraalen deeden welhaast het overgebleven vonkje leevens aangloeijen; en de Zon van ALMORAN herleefde als 't ware. Verwilderd zag hy rond; doch te vergeefsch zogt zyn oog het voorwerp van zyn hart. Vertwyfeldheid greep zyne ziel aan, en, onzeker over het lot van ARBA, begon hy zich te beklaagen over het geluk, 't welk hem, in den watervloed, van verdrinken gered hadt. —— Een schielyk opkomend licht straalde door het bosch, en in een wolk van welriekende kruide-

deryen, die de beste van *Arabie* te boven gingen, verscheen voor hem de geest van NOURADIN, en voerde hem deeze taal te gemoete:

„ Wanhoop niet, ô getrouwe Minnaar van de deugdzaame „ ARBA! Wanhoop niet, bestemde Beheerscher van de Volken „ in het Oosten! Veilig is het voorwerp uwer liefde van den „ overweldigenden vloed, en de bescherming van NOURADIN „ zal haar ongeschonden voor uw bedde bewaaren. Rys op, „ edel Jongeling! tot het volvoeren van grooter bedryven; „ luister na de stem des roependen Vaderlands. De ver„ schriklykheden der verdrukking gaan allerwegen onbedwon„ gen haaren gang, en gy, gy alleen, kunt het schild weezen „ van een vertrapt Volk. Naardemaal AMURATH niet wil ge„ doogen dat gy in vrede een Onderdaan zyt, moet gy het „ besluit neemen om door Oorlog Souverain te worden. De „ Volken zyn ten Opstand gereed; het gebrek aan eenen Aan„ voerder is, tot heden toe, de eenige zekerheid geweest van „ den onmenschlyken Dwingeland. Dit gebrek heeft opgehou„ den; en ik zal zorg draagen, dat, onder zulke vermommingen „ als noodig zyn, aan de Wereld uw oogmerk en verblyf be„ kend worde.

„ Maar dat SELIM altoos bedenke, te midden van de verzoe„ kingen der Oppermogenheid, dat het Deugd en Voorzigtig„ heid is, waarom hy ten throon geheven wordt. Laat geene „ grootheid u bedwelmen, noch overvloed u verleiden; be„ waar, in deezen Staatswisfel de Deugden, welke u in laagen „ Stand vercierden. Dat het heilloos voorbeeld van AMURATH „ van u met verfoeijinge herinnerd worde; dat zyn vast nade„ rend lot u eene altoosduurende lesse verstrekke. Zo zal „ SELIM bedenken, dat de Scepter zyne handen aanbetrouwd „ is om Goedertierenheid en Regt te oefenen; en zyn dank„ baar Volk zal zyne voorspoedige Regeering zegenen."

De geest van NOURADIN verdween, dit gesprooken hebbende. De verbaasde SELIM bleef op den grond uitgestrekt liggen, stortte zyne dankbaare ziel voor den goeden ALLA uit, smeekende om sterkte om wederstand te kunnen bieden aan de verzoekingen, met welke vleijery, en de trots van volslaagene Oppermagt, niet missen der Vorsten Throonen te omringen.

Het nieuws van SELIM's ontkoming verspreidde zich welhaast door het misnoegde Ryk; en het verdrukte Volk, hem als een Engel der Verlossinge aanziende, vervoegde zich terstond by hoopen tot zynen Standaard; de Janitzaaren zelve, die de schoone ARBA gegreepen hadden, bewust dat de dood hunne onvermydelyke straffe zou weezen, als zy tot den Dwingeland wederkeerden, wegens het laaten ontsnappen van SELIM, kwamen tot hem, zo ras zy diens verblyf vernamen,

boo-

boogen zich voor hem neder, en riepen hem voor hun Sultan uit; schenkende hem ten zelfden tyde een schat, dien hy boven Scepter en Vorstlyken Hoed waardeerde; de ongeschonden bewaarde ARBA.

De beevende Tyran vernam de tyding des Opstands met geweldigen schrik, floot zich in zyn Serail op, en gaf zich aan wanhoop over. In dit verblyf bleef hy verwilderd en besluitloos, tot het omringd was door SELIM en diens Krygsbenden. Terstond werden de poorten door de Huisbedienden geopend, die zich verheugden hun hof te mogen maaken by den nieuwen Sultan, door het verraaden van een Monster, 't geen zy tot duslang met schrik gehoorzaamd hadden.

SELIM, binnen getreeden, stak het Zwaard in den boezem des Dwingelands; uitroepende: „ Dit zy het Lot van Overheersching en Wreedheid! Dat in deezer voege altoos de vermoedens van bloedgierige Dwingelanden daadlyk bestaan krygen, door de barbaarsche middelen, welke zy gebruiken om ze voor te komen! —— Het zy onze hoogmoed, te regeeren door de toegenegenheid onzes Volks; onzen throon bestendig te maaken door Menschlievenheid en Regtvaardigheid; en die voor onze Naakomelingschap te verzekeren, door, in elk jeugdig hart, de grondbeginzels van Wysheid, Goedertierenheid en Godsdienst, aan te kweeken."

SELIM beval voorts, dat geen Slagtoffer anders dan AMURATH, van welk een rang ook, zou worden opgeofferd; ten einde de strikte Regtvaardigheid zyner volgende Regeering, op zulk een breeden grondslag van Goedertierenheid gevestigd, vry mogt weezen van allen blaam van strengheid of persoonlyke wraakzugt; en hy met eerbied, niet met schrik, van zyne Onderdaanen beschouwd worden.

De Opstand bedaard zynde, geleidde SELIM de schoone ARBA tot zynen Staatsthroon, en beval de deuren van het Serail open te zetten, waar door men den Vorst met zyne overschoone *Circassische* ARBA aanschouwde. Veele jaaren lang hieldt zy alleen hem in haare liefde geketend, en zy deelde in het geluk van een magtig en deugdzaam Souverain, onder wiens Regeering, schoon de Ondeugd soms de straf ontdook, de beledigde nooit te vergeefsch om herstel smeekte, en de deugdzaame nimmer onbeloond bleef.

DE GOEDAARTIGE LIGTGELOOVIGHEID.

Een *Chaldeesche* Boer bragt een Geitenbok, met een bel aan den hals, na de Stad *Bagdad*. Hy zat op een Ezel. „ Ik zal," dus overleidde hy het by zichzelven, „ deeze Beesten verkoopen

„ voor

„ voor dertig stukken Zilvers: voor dit geld kan ik een nieu-
„ wen Tulband en een taffen Kleed koopen; dit zal ik met
„ een purperen zyden Gordel vastbinden. De Jonge Dogters
„ zullen my met een gunstig oog beschouwen, en ik zal in de
„ Mosqué onder myne Medeburgers uitsteeken!"

Terwyl de Boer in deezer voege denkbeeldig zyn geluk vervroegde, beraamden drie Schelmen het plan om hem te berooven van zyne schatten. Terwyl hy traaglyk voortreedt, wist een hunner de bel van den hals der Geite los te maaken, en aan den staart des Ezels te binden, zonder dat de Boer, diep peinzende op zyn aanstaanden gelukstaat, zulks bemerkte; en hy voerde de Geit weg. —— De Boer, op zyn Ezel voortrydende, en het geluid des bels hoorende, hadt geen het minste denkbeeld van het verlies hem toegebragt. Dan, kort hierop terugge ziende, ontdekte hy, met zo veel verbaasdheids als smerte, dat het Dier, 't geen zulk een aanmerklyk gedeelte van zyn schat uitmaakte, weg was; en hy vroeg, met de uiterste verlegenheid, aan de weinigen, die hem op den weg tegenkwamen, na zyne Geit.

Onder de lieden, welken hy aansprak, was een tweede der Roveren, die hem zeide: „ Ik heb daar ginder in het veld
„ een Man gezien, uit al zyn magt loopende, een Geitenbok
„ draagende." —— De Boer steeg terstond af, en verzogt den, zo hy waande, verpligtenden Vreemdeling, zyn Ezel vast te houden, ten einde hy geen tyd mogt verliezen om den Dief te agterhaalen. Hy ving terstond zyn nazetten aan; en, te vergeefsch den hem aangeweezen weg afgeloopen hebbende, kwam hy, ten einde adem geloopen, ter plaatze vanwaar hy heengegaan was; doch vondt 'er noch zyn Ezel, noch den bedriegenden Onderrigter, aan wiens oppassing hy zyn Beest hadt toevertrouwd.

Toen hy, diep denkende op zyn geleden verlies, her- en derwaards zwierf, vervuld met schaamte en leedweezen, werd zyn oor getroffen door het jammerend geluid van een arm Man, die aan den kant van een waterpoel zat. Hy vervoegde zich derwaards, om deel te neemen in het lot van zyn vermeenden Drukgenoot, en vroeg hem na de reden van dit gejammer. — „ Helaas!" zeide de Klaager, op een hartbreekenden toon, „ terwyl ik hier nederzat om myn dorst te lesschen
„ verloor ik in 't water een Kistje met Diamanten, 't geen ik
„ den Caliph van *Bagdad* moest bezorgen; en ik zal met
„ den dood gestraft worden, wegens het vermoeden, dat ik
„ een zo kostlyken schat verborgen, en ten mynen voordeele
„ te zoek gemaakt heb." —— „ Waarom," sprak de Boer, verwonderd over de domheid deezes Mans, „ waarom springt
„ gy niet in het water, om 'er het Kistje uit te haalen?"
—— De Man gaf, op een zich beklaagenden toon, te kennen:

nen: „ Omdat dit water diep is, en ik noch duiken kan, „ noch zwemmen; maar, wilt gy my dien goeden dienst „ doen, ik zal 'er u dertig ſtukken Zilvers voor ſchenken." —— De Boer nam dit aanbod met verrukking aan; en, terwyl hy zich van alle zyne Kleederen ontdeedt, ſtortte hy zyne dankzeggingen uit aan den Propheet, wegens deeze ter goeder uur gekomene uitredding in zyne verlegenheid en behoefte.

Maar, op het eigenſte oogenblik dat hy zich te water begaf om 't gewaande Kistje duikende te zoeken, nam de Man, (die een der drie Rovers was, welke het plan gemaakt hadden om hem van alles te ontzetten,) alle zyne Kleederen weg, en bragt ze by zyne Makkers.

Zo werd de *Chaldeeſche* Boer, door Onoplettendheid, Eenvoudigheid en Ligtgeloovigheid, ontzet van zyne geringe bezittingen; en hy haastte zich om na zyne Stulp terug te keeren, met geen ander dekzel zyner naaktheid, dan een geſcheurd gewaad, 't welk een Barmhartige hem onder den weg leende.

DR. HALLEY EN SIR J. NEWTON.

Ten opzigte van de zodanigen, die zich *Vrydenkers* of *Ongeloovigen* noemen, heeft men dikwyls waargenomen, dat zy tot *Vrydenkery* of Ongeloof overſloegen, door de zaak ſlegts van ééne zyde beſchouwd, en wat van den anderen kant ingebragt wordt niet opregt en bedaard overwoogen, te hebben. Men vindt onder hun de zodanigen, die ten aanziene van andere Onderwerpen, ook die het diepst denken vereiſchen, groote vorderingen gemaakt hebben, en daar in uitſteeken. Dit laatſte was, onder anderen, het geval van Dr. HALLEY, aan wien Sir ISAAC NEWTON, by zekere gelegenheid, het volgende toevoegde: Dr. HALLEY, *ik verheug my altoos in u te hooren ſpreeken over de Starrekunde en andere Wiskundige Weetenſchappen, dewyl dit een Onderwerp is, waarop gy u bevlytigd hebt; een Onderwerp, 't geen gy door en door verſtaat: maar gy moest over den* Christlyken Godsdienst *niet ſpreeken; want gy hebt u op de kennis daarvan niet toegelegd: ik heb het gedaan; en ik weet dat gy 'er niets van verſtaat!*

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE CHRISTLYKE GODSDIENST GEHANDHAAFD TEGEN DEN LASTER VAN WREEDHEID TE LEERAAKEN, OF OP AARDE TE VEROORZAAKEN.

OF

REDENVOERING VAN B. PORTEUS, *D. D. en Bisschop van Chester.*

Over de woorden van CHRISTUS:

Meent niet dat ik gekomen ben om Vrede te brengen op Aarde. Ik ben niet gekomen om Vrede te brengen, maar het Zwaard. MATTH. X: 34.

Zonder het allerminst in twyfel te hangen, mogen wy besluiten, dat de hier bovenstaande woorden van CHRISTUS met geene mogelykheid die betekenis kunnen hebben, welke zy, in den eersten opslage, zo als zy hier op zichzelven en buiten den zamenhang voorkomen, schynen te behelzen. Het zou eene droeve kleinverstandigheid verraaden, te veronderstellen, dat Hy, wiens Leer en Leeven niets anders ademde dan Vrede en Goedwilligheid, en die, op eenen anderen tyd, verklaarde — met de uitdruklykste woorden verklaarde — dat Hy „ niet „ kwam om der Menschen Zielen te bederven, maar te „ behouden (*)," hier ten oogmerke zou hebben om Oorlog en Verwoesting over het Menschdom te brengen.

En dat zulks, in de daad, de meening deezer woorden niet is, blykt terstond ten klaarsten aan een ieder die met de minste aandagt de geheele plaats, waar in zy voorkomen, leest, en let op de gelegenheid, by welke zy gesprooken zyn. —— Het blykt alsdan ten vollen, dat zy alleen betrekking hebben tot de *Eerste Verkondigers des Euangelie-*

(*) LUK. IX: 56.

lieleere, aan welken onze Godlyke Meester, ten deezen tyde, last gaf om het Euangelie te prediken; dat zy strekten om hun te waarschuwen van de rampen en vervolgingen, waaraan de uitvoering van dien last hun onvermydelyk zou blootstellen. „Zy werden gezonden als „Schaapen te midden der Wolven; zy zouden aan de „Raadsvergaderingen overgeleverd, in de Synagogen „gegeesseld, voor Landvoogden en Koningen gesteld, en „van allen, om CHRISTUS Naam, gehaat worden (*)." —— Eene behandeling, zo volstrekt aanloopende tegen het onthaal, 't welk hunne ingezoogene vooroordeelen hun deeden verwagten onder den *Messias*, den *Vrede-Vorst*, dat het hoogstnoodzaaklyk was, hun ten aanziene van dit gewigtig stuk te recht te brengen, en hun met de uitdruklykste woorden te waarschuwen, dat, schoon het *eindelyk Uitwerkzel des Christendoms* met de daad *Vrede* zou weezen, in den uitgebreidsten zin diens woords, het nogthans voor hun, wien het ten deele viel het eerst het Euangelie te moeten verkondigen, geen *Vrede*, maar het *Zwaard*, zou aanbrengen.

Maar, zeggen de Vyanden van den Christlyken Godsdienst, welk eene verklaaring men ook aan deeze woorden moge geeven, die woorden blyken by de uitkomst toepasselyk te weezen op de *Christenheid*, in derzelver allereerst voorkomende betekenis. Het Euangelie heeft, met de daad, het *Zwaard*, en wel een allerverdelgendst Zwaard, op aarde gezonden. Het heeft de aarde beeken bloeds doen drinken. Het is de oorzaak geweest van zo veel elende en verwoestings alsof het oorspronglyk bestemd geweest ware om het Menschdom tegen elkander in 't harnas te zetten en deerlyk te plaagen; het heeft oorzaak gegeeven tot meer Verdeeldheden, Oorlogen en Menschenslachtingen, dan eenige andere oorzaak van dergelyke rampen, welke men kan noemen (†).

Men

(*) MATTH. X: 16—22.

(†) Deeze Tegenwerping is zo zeer de meestgeliefde van alle onze Twyfelaaren, dat men dezelve elken dag, om zo te spreeken, in eene nieuwe gedaante voorstelt, en onophoudelyk herhaalt, met een voorkomen van Zegepraal, en gejuich van Overwinning. —— Deeze Tegenwerping is, in de daad, uit haaren aart geschikt om meer algemeen te treffen, en dieper indrukken agter te laaten, dan eenig afgetrokken betoog, en heeft, zo ik geloof, sterker vooroordeelen tegen het Euangelie verwekt, dan alle de andere zwaarigheden der Ongeloovigen zamen-

Men moet bekennen dit is eene zwaare beschuldiging. Doch, hoe geducht dezelve moge schynen, en hoe zeer dezelve versterkt is, gelyk het daaraan zelden ontbreeke, met alle de haatlyke kleuren van valsche Redenkunst en Vernuft, behoeven wy niet te vreezen dezelve in alle haare kragt onder de oogen te zien. — Het zal, zo het my toeschynt, geene moeilyke taak weezen, elk onvooringenomenen te overtuigen, dat, wanneer men die Tegenwerping van naderby en meer byzonder beschouwt, wanneer men dezelve ontdoet van alle die bykomende verschriklykheden, met welke men dezelve zo voorbedagtlyk omzet heeft, en wanneer men alle verzagtingen en aftrekkingen maakt, welke de waarheid vordert, en braafheid gedoogt, dezelve zal inkrimpen tot eene Tegenwerping van weinig of geene aangelegenheid.

I. Wanneer men spreekt van de Wreedheden, door de *Christenen* tegen de Ongeloovigen, of tegen elkander, gepleegd, geeft men doorgaans teffens te verstaan, dat zy geen gelyk vinden in eenige andere Godsdienstbelydenis, en dat het *Christendom* het eerst van de verfoeijenswaardige handelwyze, om anderen, ter oorzaake van den Godsdienst, te vervolgen, een voorbeeld heeft gegeeven. Doch, hoe onopregt zodanig eene voordragt is, kan de oppervlakkigste Geschiedkunde ons ten vollen leeren. —— Van de vroegste Eeuwen af, tot de tegenwoordige toe, hebben Lieden van bykans elken Aanhang de zodanigen, die tegenovergestelde Gevoelens aankleefden, met geene geringe maate van Bitterheid en Onmenschlykheid vervolgd. Het is te over bekend, dat *Jooden*, *Heidenen* en *Mahomethaanen*, elk op hunne beurt, gebruik van dwang en geweld gemaakt hebben in het stuk van den Godsdienst; als mede dat de eerste *Christenen* de heftigste vervolgingen van de twee eerstgemelden moesten verduuren, langen tyd vóór dat zy eenige vervolging omtrent anderen pleegden. Dit, in de daad, is geene verdediging voor de *Christenen* die tot dit middel de toevlugt namen: ook voeren wy het geenzins als zodanig aan. Niets kan ooit die handelwyze verdedigen of regtvaardigen. Maar het kan dienen om aan te toonen, dat anderen ook een gedeelte moeten draagen van dien Haat, welke uit dien hoofde doorgaans alleen CHRISTUS en diens

Leer-

mengenomen. Hierom scheen my dezelve toe eene byzondere overweeging te verdienen.

Leerlingen wordt toegedraagen; als mede dat het niet het *Christendom*, maar de boosheid der Menschen is, welke men de schuld des misdryfs van vervolginge moet ten laste leggen (*).

De waarheid der zaake is, Godsdienst, of het *voorwendzel* van Godsdienst, is in bykans alle Eeuwen, en by alle Volken, onder veele andere, *eene* oorzaak geweest van die ontelbaare Verdeeldheden en Geschillen, welke het Menschdom de deerlykste rampen berokkenden, en de schriklykste vernielingen veroorzaakten. En, schoon het stoffe tot verbaazing aan sommigen, en oorzaak van verontwaardiging by allen, geeve, dat juist het geen oorspronglyk bestemd was om het Menschdom te beschermen en troost toe te brengen verkeerd is in een verderfmiddel, kan men 'er nogthans reden en oplossing van geeven, volgens de algemeenst werkende beginzelen des Menschlyken Gedrags.

De verknogtheid der Menschen aan eenig byzonder Voorwerp zal altoos aangroeijen in evenredigheid met de weezenlyke of de veronderstelde waarde van 't zelve; en hun yver, om 't zelve te handhaaven tegen belediging of bederf, zal in dezelfde evenredigheid toeneemen. Te deezer oorzaake heeft de Godsdienst, welken men altoos heeft aangezien voor het gewigtigste van alle belangen der Menschen, aan de menschlyke gevoeligheid de meeste scherpte gegeeven, en de driften der Menschen tot eene hoog-

(*) *Heidenen* hebben zelfs *Heidenen* vervolgd om den Godsdienst — vervolgd met zeer veel woede en bitterheids. Behalven het gedenkwaardig voorbeeld van SOCRATES, en de verscheide *Heilige Oorlogen* onder de *Grieksche* Staaten, welke een mengzel van bygeloovigen yver in zich hadden, vinden wy, dat, in *Egypte*, de dienst aan onderscheidene Godheden toegebragt den onverzoenlykften haat en de bloedigste gevegten tusschen de verschillende Vereerders teelde; dat, in laateren tyde, de Koningen van *Siam* en *Pegu* met elkander twist voerden, wegens de Eer van een zeker heilig Overblyfzel te bezitten, (een Overblyfzel van al te veragtlyk eene natuur om hier met naame genoemd te worden;) een twist, welken zy met zo veel woede en hardnekkigheids doorzetten, alsof de veiligheid van hunne geheele Koningryken, en alles dierbaars in dezelve, daar mede gemoeid was. Zie PLUTARCHUS *in* Solon. THUCYD. Lib. I. JUVENAL. Sat. XV; en MICKLE's *Translation of the Luciad of Camoens.* *Introduct.* p. 94, *note.*

hoogte van vervoering opgewonden, waartoe geene beweegreden van minder gewigt dezelve kon brengen. Indien wy nogthans, ten zelfden tyde, eene vergelyking maaken tusschen de Geschillen en Wreedheden veroorzaakt door *Burger-yver* met die te wege gebragt door *Godsdienst-yver*, zullen wy bevinden, dat de laatstgemelde eene veel mindere evenredigheid hebben tot de eerste, dan men zich doorgaans verbeeldt, en menigmaal inboezemt (*).

Verre het grootste getal der Oorlogen, zo wel als de langduurigste, de hardnekkigste, de uitgebreidste en bloedigste Oorlogen, in de Geschiedenissen vermeld, ontstonden uit *louter Staatkundige* oorzaaken, en deeze menigvoud van eenen zeer beuzelagtigen aart; en, indien wy kunnen dulden, dat de Menschen elkander plaagen, bedroeven en moorden, om een enkel Punt van Eer, of eenige Morgens Lands, waarom zullen wy het dan vreemd vinden, als wy zien, dat zy met dezelfde hitte en bitterheid verdedigen 't geen zy begrypen het allerweezenlykst vereischte te zyn tot Geluk, en hier en hier namaals? Indien wy den Godsdienst alleen uit dat oogpunt beschouwen, 't welk het éénige is 't geen eenige betrekking heeft tot het stuk waar over wy thans handelen, *als een Voorwerp 't geen de Menschen zeer ter harte neemen*, en willen toestaan de werking van dezelfde Driften en Vooroordeelen, als gaande gemaakt worden door eenig Voorwerp 't welk zy ter harte neemen, zullen wy ons niet langer verlegen vinden om de oorzaak te ontdekken van de onheilen en rampen daar aan toegeschreeven.

II. En, gelyk de natuur van 's Menschen Ziel ons eene zeer in 't oog loopende reden geeft voor Godsdienstig Waangeloof en Wreedheid in 't algemeen, zo mogen wy in de byzondere Omstandigheden en den Toestand der vroegste *Christenen* een reden vinden voor den oorsprong *hunner* overhelling daar toe in 't byzonder.

Bovenmaatig Geluk, of overmaat van Elende, heeft men

(*) De *Staatkundige Maatschappy* heeft, volgens eene gematigde berekening, verscheide keeren het getal der Inwoonderen, die thans op aarde zyn, vermoord. Zie het aartig Stukje van scherts, geryteld: *A Vindication of Natural Society*; waarin de zwaarigheid tegen het *Christendom*, ontleend uit de onheilen veroorzaakt door Godsdienstig Bygeloof en Vervolging, allervernuftigst en volkomenst wordt opgelost.

men waargenomen dat een woestheid aan het Menschlyk gestel byzet. In 't eene geval krygt de geest eene soort van Hardvogtigheid, en in 't andere eene Onbezuisdheid, welke beide dezelve even ongevoelig doen worden voor de indrukken der Menschlykheid. Het was te midden van de worstelingen op het Doodbedde, te midden van de smerten eener allerpynlykste kwaale, en onder de nog ondraaglyker knaagingen van een beschuldigend geweten, terugge ziende op een leeven in het pleegen der grootste boosheden doorgebragt, dat HERODES bevel gaf, alle de aanzienlyksten onder de *Jooden* te dooden, op het oogenblik dat hy den geest gaf (*). —— Het was, in tegendeel, uit het midden van een weelderig en wellustig Hof, overvloeijende van alles wat gemak, grootheid en vermaak, kon geeven, dat LODEWYK DE XIV, die geessel der laatstverstreeke Eeuwe, het bevel gaf, om in eene Woestyn het Land te veranderen van een Prins, wiens eenige misdaad daarin bestondt, dat hy zyn Vyand was (†). Zo gelykaartig zyn de uitwerkzels, voortkomende uit deeze twee tegen elkander overstaande uitersten.

Beide deeze uitersten ondervondt de Christlyke Kerk, omtrent den tyd van welken wy thans spreeken, en, 't geen de proeve nog harder maakte, zy ondervondt ze in eene zeer schielyke opeenvolging. De Leden dier Kerke werden, naa vervolgd, geplaagd, en als het uitvaagzel der Aarde behandeld te weezen, Meesters der Aarde. Zommigen, misschien, mogen sterkte van geest genoeg bezitten, om eene groote maate van Elende, of, 't geen mogelyk niet minder bezwaarlyk valt, eene overloopende maate van Geluk, te draagen, zonder dat hunne geaartheid daar by lyde; doch slegts weinigen worden 'er gevonden, die een schielyken overgang van het eene tot het andere uiterste, van behoefte, kommer en verdrukking, tot ruimte, gerustheid en magt, kunnen veelen. Iemand zou veelligt denken, dat, naa de Burgerlyke Vaststelling van den

(*) JOSEPH. *Antiq.* Lib. XVII. C. 6.

(†) VOLTAIRE, schoon een *Franschman*, en een Bewonderaar van Koning LODEWYK, spreekt nogthans van deeze Verwoesting, in de *Paltz* aangerigt, op eene wyze welke dezelve verdient. Het natuurlyk en treffend Tafereel, 't welk hy daar van maakt, moet elks hart met schrik vervullen. Zie VOLTAIRE's *Essay sur l'Histoire Generale.* Tom. V. Ch. 16.

den Christlyken Godsdienst, het nog versch gevoel van hun eigen leed en lyden den *Christenen* eene lesse zou gegeeven hebben van Zagtmoedigheid en Gematigdheid jegens anderen. Maar ongelukkig gaf het hun dezelfde les, welke doorgaans geleerd werd aan elk Volk in de eigenste omstandigheden, door alle Eeuwen heen. —— Want het is een stuk te zeer openbaar om gelochend te kunnen worden, dat, in de meeste Twisten over de Meerderheid, 't zy Godsdienstig, 't zy Burgerlyk, de lydende Party, als dezelve, door een lotwissel, de bovendryvende wordt, bykans nooit gemist heeft, die zelfde Ontmenschtheid aan te neemen, onder welke zy voorheen zo deerlyk zugtte; en het is niet zo zeer de Verdrukking welke geknakt is, dan wel dat men van Verdrukker verandert. Elk zal zich, te deezer gelegenheid, wel herinneren de bekende bloedige worstelingen om de Oppermagt tusschen de twee mededingende Staaten van *Griekenland*; en de nog bloediger Omwentelingen in de laatste tydperken van het *Romeinsche* Gemeenebest: waar de eenige stryd scheen te weezen, welke van beide de Partyen de ander in Wreedheid zou overtreffen; en waar het geheugen van voorige Menschenslachtingen niet verlooren ging door daaden van Genade en Vergeeflykheid, maar door Moorden, nog woedender en min verschoonende; door de bykans geheele Vernietiging der overwonnene Party.

Wanneer, derhalven de Vyanden van den Christlyken Godsdienst zeggen, dat de *Christenen* geen ander gebruik maakten van den bystand des Wereldlyken Arms, dan om elkander, en hunne Vyanden, te verdrukken; wat zeggen zy dan meer dan dat de *Christenen* Menschen waren; dat zy alleen 't zelfde deeden 't geen Menschen van alle *Godsdienst-benaamingen* gemeenlyk gedaan hebben in dezelfde omstandigheden en onder dezelfde verzoekingen, en dat de Geest van den Christlyken Godsdienst bezweek voor de boosheid der Menschen (*).

Men

(*) Wy vinden dat zelfs JULIAAN, de Wysgeerige JULIAAN, schoon geen *Christen*, nogthans, langs den eenen of anderen weg, een bygeloovig Yveraar en Vervolger wierd. Hy was, zo 't schynt, van begrip, dat een *geestdryvend Lyder*, (dat is een *Christen*,) soms door *bloedig geweld* zou kunnen geneezen worden. Hy stelde zelve dit middel te werk, met geene geringe maate van

Men mogt, in de daad, verwagt hebben, dat de uitsteekenheid van der *Christenen* Godsdienst hun zou terugge gehouden hebben van de buitenspoorigheden, maar al te gemeen den Menschen eigen; dat deeze hun zo veel zou hebben doen uitsteeken boven andere Menschen, in Menschlievenheid en Tederhartigheid, als de Goeddaadigheid van de Euangelieleere uitmuntte boven die van alle Godsdienst-Instellingen in de Wereld. —— Vast gaat het, dat het *Christendom*, by trappen, de woestheid van 's Menschen geest verzagtte en leenigde. Doch dit kon niet op éénmaal geschieden in groote Maatschappyen en uitgestrekte Ryken. Het *Christendom* kon niet, zonder wonderwerk, onmiddelyk de geaartheid der tyden veranderen, en, in één oogenblik, eene geheele omwenteling te wege brengen in de heerschende neigingen en het vastgevestigd character dier Eeuwe. —— De *Romeinsche* Keizers, en derzelver Heirlegers, waren, Eeuwen lang, gewoon geweest aan Geweld, Oorlog en Opstand. Zy waren desgelyks gewoon alles te zien bukken voor hunne magt, en zich te onderwerpen aan hunne bevelen. Toen zy, derhalven, *Wetgeevers wierden in den Godsdienst*, zo wel als in alle andere opzigten, wilden zy die zelfde denkbeelden doen gelden in dit geval zo wel als in alle andere. Zy verwagtten eene onderwerping zo volkomen in dit punt als in alle andere; en, indien 'er de geringste tegenstand geboden werd aan hunnen oppermagtigen wil en welbehaagen, betoonden zy zich gereed om dezelfde middelen aan te wenden tot het doen bukken van halstarrige Gewetens, welke zy zo dienstig bevonden hadden in het te onderbrengen van Landen en Koningryken. Op dee-

van vaardigheid en geweld, en stondt, in eenige gedeelten zyner Heerschappye, toe, dat de Zaakbezorgers der Landschappen de beestagtigste wreedheden den *Christenen* aandeeden; dat zy het strafloos, ja met toejuiching, deeden. Hy zelve voegde smaad by verdrukking. Hy bezigde tegen de *gevloekte Galileërs*, (gelyk het hem behaagde de *Christenen* te betytelen,) al de scherpheid zyner Keizerlyke penne, en deedt hun niet alleen gevoelen al het drukkend gewigt van zyne Keizerlyke Oppermagt, maar de stekeligheid van zyn spottend en schimpend Vernuft. De oorzaaken van deeze voorbeelden van Onverdraagzaamheid moeten zeker in den Godsdienst van CHRISTUS niet gezogt worden.

deeze wyze begon men Magt en Geweld aan te merken als het geschiktste en kragtdaadigste bewys in den Godsdienst zo wel als in Burgerlyke Geschillen. De Kerklyken lieten zich natuurlyk medesleepen door denzelfden stroom met alle de andere Onderdaanen des *Romeinschen* Ryks, en namen de heerschende begrippen en zeden aan van hunne Landgenooten. Het vereischte een zeer geruimen tyd, het vorderde veel juister begrippen van het waar character en den geest des *Christendoms*, dan veelen van deszelfs Leeraaren toen bezaten, om deeze verouderde vooroordeelen te recht te brengen, deeze woelige driften te bedwingen, welke zo diep in de gemoederen geworteld waren.

III. Met deeze hinderpaalen in den weg, was het naauwlyks mogelyk voor de zagtaartige en goedertierene beginzels des *Christendoms* om eene *onmiddelyke* uitwerking hervoort te brengen. En derzelver werking werd ongelukkig nog verder wederstreefd, door eene oorzaak, welke in volgende Eeuwen stand greep. De *Noordsche Barbaarsche* Volken, die, niet lange naa de Burgerlyke Vastelling des *Christendoms*, in het Westersch Ryk invielen, voerden met zich een geest van Wreedheid en Krygsgeweld, die zich voortplantte met hunne Heerschappye, en door de Overwinnaars aan de Overwonnenen werd medegedeeld. Hunne woeste zeden voegden versche brandstoffe aan voor die stug- en woestheid, welke de *Christenen* hadden aan- en overgenomen van den tyd hunner *Romeinsche* Voorvaderen. Daar zy, ten zelfden dage, door een openlyken Oorlog te verklaaren tegen alle Geleerdheid, gewyde en ongewyde, in eene zeer groote maate, de Overwonnenen uitslooten van het eenig kragtdaadig middel, 't geen aangewend kon worden tegen die Barbaarschheid, welke zy hun inboezemden. Zy maakten het voor hun bykans ondoenlyk, eene vereischte maate van kundigheid en regte bevatting te verkrygen van den waaren aart der Euangelieleere, welkers zagte en weldaadige invloed alleen kon werken om hunne dwaalingen te recht te brengen, en hunne harten te zuiveren (*).

Geen

(*) Hoe weinig waarschynlykheids 'er was, dat de Euangelieleer deeze heilzaame uitwerkzels, in die tyden, kon te wege brengen, moge men opmaaken uit de beschryving, door *St.* ELIGIUS ge-

Geen wonder, derhalven, dat, wanneer die invloed ten eenemaale verlooren was; wanneer men de Heilige Schrift in eene onbekende taale als opgeslooten hieldt; wanneer de beoefening der Fraaije Letteren, en in 't byzonder alle Bybelgeleerdheid, een einde had genomen; wanneer *Gothische* beestagtigheid als 't ware ingegrift was in *Romeinsche* fierheid, en alles zamenspande om de woedendste driften van 's Menschen hart aan te stooken en te verbitteren —— geen wonder, dat de Geest van Onverdraagzaamheid elken dag veld won. —— Het was egter niet dan omtrent den aanvang der Dertiende Eeuwe, in welke duisternis en barbaarschheid het geheele gelaad des Aardbodems als 't ware overdekte, dat dit kwaad ten hoogsten toppunte steeg. Het was toen eerst, dat de onmenschlyke Oorlogen tegen de *Albigensen* eenen aanvang namen, en het *Christendom*, voor een langen tyd, een aanhoudend tooneel werd van Verwoesting; dat men Vervolging in een geregeld Stelzel hervormde, en het Moorden wettigde door het schriklyk Stelzel van menschlyke Woede, de *Inquisitie*: in al het welk de *Christenheid* juist zo veel deels heeft, als Onkunde, Geestdryvery en Bygeloof, in het zamenstel des waaren *Christendoms* (*). En, schoon deeze woeste buitenspoorigheden van verkeerd geplaatsten yver ons, met regt, onder de haatlykste kleuren voorkomen, verwekten zy nogthans, als van ééne kleur zynde met de algemeene handelingen dier Eeuwe in andere omstandigheden, toen in de gemoederen der menschen geene byzondere maate van verbaazing of schrik. Op een tyd wanneer Krygshaftige denkbeelden den boventoon in alles floegen, in de

gegeeven, van de hoedanigheden, welke men, in de VIIde Eeuwe, veronderstelde het Character van een *goed Christen* uit te maaken. In deeze beschryving vinden wy geen gewag altoos van Liefde tot GOD, van onderwerping aan den Godlyken Wille, van gehoorzaamheid aan zyne Wetten, van Regtvaardigheid, Weldaadigheid of Menschenliefde. Zie MOSHEIM's *Kerklyke Historie*, III D. bl. 45, (der Nederduitsche Uitgave.)

(*) De meeste der hevige uitvaaringen en welspreekende tegenredenen der Vyanden des *Christendoms*, tegen de Onheilen door den Godsdienst gebrouwen, zyn geene Tegenwerpingen tegen den *Christlyken Godsdienst*, maar tegen *Paapery*; deeze mogen een *Roomschgezinden* belemmeren, zy veroorzaaken zelden eenige zwaarigheid by den *Protestantschen* Godgeleerden.

de Regeeringsvorm, in den geest der Wetten, in de Landbezittingen, in de Regtspleegingen, kon het niet vreemd voorkomen, dat ook de Kerk iets Krygshaftigs aannam. En hun, die gewoon waren te zien, (gelyk veelmaal geschiedde,) dat een Burgerlyk Regt, of een Lyfstraflyke Beschuldiging, ja zelfs een afgetrokken punt van Regt, beslist wierd door een Tweegevegt, door eene Vuurproeve (*), in stede van by wettig onderzoek, scheen het niets vreemds, den menschen het *Christendom* te leeren door vuur en houtmyt, in stede van door bewys en rede.

(*) Zie hiervan treffende voorbeelden in ROBERTSON's *Hist. van* CAREL DEN V, I D. bl. 85.

(*'t Vervolg en Slot hierna.*)

WAARNEEMINGEN OMTRENT DE CATACOMBEN, BENEVENS DEN TOESTAND DER LYKEN IN DEZELVE. Uit een Brief van den Heer B. G. SAGE aan den Heer J. C. DE LA METHERIE, in het *Journal de Physique* medegedeeld.

Hier nevens heb ik de eer, myn waarde Vriend! u het Uittrekzel eener Brieve toe te zenden, welke ik u verzoek in het *Journal de Physique* te plaatsen; dewyl zy betrekking heeft op myne Verhandeling over de ontbinding der Dieren, voorheen in uw Maandschrift geplaatst. Zy is geschreeven door een man, die niet alleen door zyne persoonlyke hoedanigheden, maar ook door de belangryke Waarneemingen, die hy geduurende zyne Reizen gedaan heeft, van eene zeer gunstige zyde bekend is.

Gemelde Reiziger ontmoette te *Rome* een vreemd Kunstenaar, die zeer bekend was onder de Liefhebbers der Catacomben, en van derzelver onderzoek zo veel werk maakte, dat hy geen week oversloeg zonder 'er naar toe te gaan, dewyl hy 'er telkens zaaken van veel belang, somtyds ook van waarde, in ontdekte. Hy had geleerd in dien verschriklyken doolhof gemaklyk den weg te vinden, waar hy echter groot gevaar liep om

door het instorten der groote en hooge Gaanderyen dier Catacomben, die in eene soort van Tuffsteen, welke niet zeer steevig is, uitgehouwen zyn, leevend begraaven te worden.

De meeste Reizigers, afgeschrikt door het wezenlyk gevaar, maar nog meer door ongerymde vertellingen, gaan zelden verder, dan tot den ingang van sommige Gaanderyen, alwaar alle de Graven geöpend zyn, en men niets belangryks ontmoet. —— Na den Liefhebber der Catacomben gevonden te hebben, deed ik my door hem derwaards heenbrengen. Meer dan een uur lang wandelde ik door de Gaanderyen heen, en onderzogt de schikking deezer oude Begraafplaatsen, terwyl ik ook sommige Graven opende, die met verscheiden verdiepingen op elkander in de zydelingsche gedeelten der Gaanderyen uitgehouwen zyn. Deeze Graven zyn gesloten, of met stukken Marmer, dikwils van het oude geele of groene, of met harde Steenen, als Serpentynsteen, Porphyr, doch meestal met Baksteenen van een duim dikte.

Na het openen deezer Graven, was onze eerste zorg, naar het hoofd van 't geraamte, en het stuk geld, geschikt om den onderaardschen Schipper te betaalen, te zoeken, en naar den hals en de armen te zien, of men 'er ook halsketens of armringen aan vondt, die men in de Graven der Heidenen zo dikwils aantreft.

De Geraamten zelve waren in een zeer verschillenden staat; sommigen vielen tot stof op de minste aanraaking, en anderen waren zo hard, dat wy ze naauwlyks met onze sabels, (die wy, zo wel om onze nieuwsgierigheid te voldoen, als om ons tegens de struikroovers, die zich hier wel eens in verschuilen, te verdedigen, hadden medegenomen,) aan stukken konden hakken.

Na een herhaald onderzoek, zag ik eindelyk ten klaarsten, dat al de Lyken, waarvan de Graven, door het Ciment, met welk men de Steenen toegemetzeld had, volmaakt gesloten waren gebleven, geheel tot stof, dat vry grof was, gewreven konden worden, en dat men daarentegen in die Graven, die min naauwkeurig gesloten, of waarvan de Steenen losgegaan waren, zo dat 'er buitenlugt by had kunnen komen, Geraamten aantrof, welker beenderen eene groote hardheid behouden hadden. Ik was verwonderd over de kleine hoeveelheid van stof, die uit de vernietiging der zagte deelen van Lyken wordt voortgebragt; zy bedraagt niet de dikte van een halve lyn

ronds.

rondsom de oppervlakte van 't geheele lichaam. De hoogte van ieder Graf was meestal niet meer dan twee of driemaal de gewoone dikte van een mensch.

Onder de Geraamten vond ik 'er een, waarvan het stof zo phosphoriek was, dat het een zeer duidlyk licht tegens het bovenste gedeelte van 't Graf voortbragt. Verscheiden maanden lang bewaarde ik dit stof, waarna het zyne lichtende eigenschap verloor.

In de Begraafplaats der Capucynen te *Rome*, vindt men ook eene byzonderheid, die ik u nog wil mededeelen. Men heeft 'er, naamlyk, uit *Egypte* en *Palestina*, eene soort van aarde overgebragt, waarin de Lyken, die men 'er in begraaft, in weinig tyds uitdroogen. Door dit middel maaken de Eerwaarde Paters Capucynen hunne afgestorven medebroeders tot Mummies, die zy in belachlyke groepen by elkander rangschikken. Deeze aarde heeft een zeer samentrekkenden smaak, en schynt Aluin te bevatten.

VERHANDELING OVER DEN INVLOED DER LUGTSTREEKEN OP DE GEDAANTE EN NATUUR DER PLANTGEWASSEN. DOOR L. REYNIER.

(*Journal de Physique.*)

„ Het Stuk, waarvan wy hier onzen Leezeren het „ eerste gedeelte mededeelen, kwam ons, schoon „ wat lang, te geschikt voor om eene plaats in ons „ *Mengelwerk* te beslaan, dan dat wy, te dier oorzaake, „ onze Leezeren zouden verstooken laaten van de veel„ vuldige schoone en nutte Waarneemingen, daar in „ voorhanden. Te eerder konden wy tot de plaatzing „ besluiten, dewyl het zich, in zeer voeglyke Afdeelin„ gen, laat splitzen."

* * * *

Door de Lugtstreek, of 't *Climaat*, verstaat men, in 't algemeen, de maat van Warmte of Koude van een Land of Plaats. Dus zegt men, dat een Lugtstreek koud of warm is, en men houdt zich te vrede met eene zo oppervlakkige waarneeming. Maar, vermids de Plantgewassen onderworpen zyn aan den invloed van alle de

Hoofd-

Hoofdstoffen, werken die Hoofdstoffen, zo wel enkel als zamengesteld, op dezelve, 't zy *werktuiglyk* op het buitenste gedeelte, 't zy *scheidkundig* op derzelver zamenstelling. En, aangezien alle deeze verschillende uitwerkzels, op eene meer of min kragtdaadige wyze, de gedaante van elke Plant wyzigen, is het noodig, dat een Natuurkundige, die in dit vak werkzaam is, elk deezer uitwerkzelen, en de oorzaaken daar van, kent, en middelen weet om ze te voorzien.

Op deeze wyze zal de stand op de Globe, of de Breedte; de hoogte boven 't Waterpas der Zee; de meerdere of mindere wederkaatzing des Lichts, of deszelfs afweezen; de menigte des Regens, deszelfs duur, en de wyze van nedervallen; de meerdere of mindere doordringbaarheid des Gronds; en eindelyk de uitwerkzels der Bebouwing op de Plantgewassen, voorwerpen opleveren, welke men moet in agt neemen, en omtrent welke men een voorraad van Waarneemingen moet opzamelen.

Uit derzelver volkomene kennisse zal ook de kundigheid volgen om de nuttige Soorten te vermenigvuldigen; men zal ook de Soorten kunnen bepaalen op eenen onveranderlyken voet, en dezelve schiften van Verscheidenheden; want zo ras men de breedte weet der veranderingen, welke eene Plant kan ondergaan, zal elk kenmerk, 't welk aan die veranderingen wederstand biedt, het waarlyk Soort-onderscheidend kenmerk opleveren.

De noodzaaklykheid hier van heb ik aangeweezen in een reeds uitgegeeven Werk (*), en bekend gemaakt, dat ik my, zints veele jaaren, onledig gehouden heb met een Werk van deezen aart; een Werk, by 't welk de naspeuringen zich, op elken stap, vermenigvuldigen, en 't geen, door myne Handelbezigheden, buiten twyfel langen tyd onderhanden zal weezen.

De menigvuldigheid der naspeuringen, welke noodig zouden weezen om een algemeen Plan *over den Invloed der Lugtstreeken op de Bewerktuigde Weezens* in vollen dag te stellen, gevoegd by eenige zamenverbindingen, welke my nog ontvlugten, dringt my om enkel eenige wenken te geeven ten aanziene van de voornaamste stukken, op welke men zyne gedagten zal kunnen vestigen.

Dee-

(*) *Introduction aux Memoires pour servir a l'Histoire Physique & Naturelle de la Suisse.* Tom. I.

Deeze algemeene beſchouwingen zullen de Liefhebbers der Natuurlyke Historie kunnen opwekken om hunne Proefneemingen naar dit punt in te richten, en dit zal een ſchrede gevorderd zyn in eene Weetenſchap, waar van men ſlegts de eerſte beginzels kent.

De Gedaante der Planten met betrekking tot de Lugtſtreek, waar in zy voorkomen.

Het Licht is voor de Planten noodzaaklyk; zy verwelken zo ras 't zelve daar aan ontbreekt: derhalven zal de ſterkte, de duurzaamheid, de hette, daar mede gepaard, en welke van deszelfs uitwerkzels onderſcheiden moet worden, eene meer of min ſterke uitwerking hebben, waarvan men de uitkomst kan berekenen, ſchoon min kenbaar dan die der geheele ontbeering des Lichts.

Het Water, 't zy door de Aarde ingedronken, 't zy in de Lucht verſpreid, als regen, nevel, damp, ſneeuw, enz. heeft desgelyks eenen weezenlyken invloed op de Gewasſen. De Planten, op plaatzen waar het water ſchaars is, zyn dezelfde niet met die waar 't zelve in ruimen overvloede gevonden wordt; veele ſoorten zelfs ontwikkelen zich niet dan alleen in 't Water. Derhalven heeft eene meerdere of mindere hoeveelheid Waters, onder de gemelde verſchillende gedaanten, eenigen invloed op de Plantgewasſen.

De Lugt, op zichzelve beſchouwd, heeft weinig invloeds op de Planten; het is veel meer door derzelver verbintenisſen met de andere Hoofdſtoffen dat zy op dezelve werkt, 't zy door de uitwaazeming der Planten te verhaasten als de Lugt droog, of te vertraagen als deeze met Waterdampen geheel of ten grooten deele vervuld, is, 't zy eindelyk uit hoofde dat de doorſchynendheid afhangt van de dampen daar in opgeheven. Het kan desgelyks weezen, dat de meerdere of mindere ſcheidkundige zuiverheid der Lugt op zekere wyze op de Planten invloed hebbe.

De Aarde, eindelyk, meer of min vatbaar voor de invloeden der andere Hoofdſtoffen, werkt door dit middel op de Planten. Elke Breedte heeft, behalven haare plaatslyke ſtanden, eene maate van Warmte, daar aan eigen, die zo wel veroorzaakt wordt door de langte des Zomers als door den raakhoek des nedervallenden Lichts; derhalven moet 'er eene zekere overeenkomst plaats heb-

hebben tusfchen de Planten die daar groeijen. Maar, dewyl de byzondere plaatslyke omftandigheden verfchillen, kan men die overeenkomst niet anders dan op eene algemeene wyze befchouwen.

Gedaante der Planten onder de Keerkringen.

Een brandende onbewolkte Hemel ftelt, negen maanden lang, de Planten bloot aan al de werking der Zonne, die dezelve bykans rechtftandig befchynt. De lange nagten, geduurende welke een fterke Daauw op dezelve nederdaalt, maatigen dit uitwerkzel; en ondertusfchen is dit een tyd waarin de Planten uitrusten, en derzelver Vrugten allengskens rypen. Drie Regenmaanden geeven aan den Groei alle kragt, nieuwe Bladeren komen te voorfchyn, de Planten vertoonen haare Bloemen, en krygen, als 't ware, een nieuw beftaan. Dit is in 't algemeen het tafereel der Landen tusfchen de Keerkringen gelegen.

De Boomen, in die brandende oorden, fchynen een overvloed van leevenskragten te hebben; de jaarlykfche kringen in het Hout zyn hier min onderfcheiden zigtbaar, dewyl de groei 'er niet ophoudt; de vezelen van 't zelve zyn of zeer fyn en zeer hard, of draadig, dat is te zeggen, moeilyk dwars door te fnyden, fchoon het zich ligt in langwerpige draaden laat fplitzen. Deeze byzondere charactertrek van het witte Hout der Keerkringen, als de *Cacoyer*, de *Fromayer*, de *Corambolier*, is de aandagt der Natuuronderzoekeren waardig. Ik heb dezelve bewaarheid gevonden in veele Boomen, onlangs in den Kruidtuin gezonden; als de *Cedrel*, de *Heve*, de *Carosfol van Afie*, enz.

De Wortels der Boomen zyn 'er min fpilagtig dan die der Boomen onder gemaatigde Lugtftreeken; de meeste verfpreiden zich in takken op zekeren afftand onder den grond, zonder diep in denzelven in te dringen. Men neemt 'er, in 't algemeen, meer kruipende dan fpilvormige Wortels waar, fchoon eenige Boomen, als de *Cacoyer*, tot de laatstgemelde foort behooren.

De Vrugten dier Boomen groeijen meest op de Stammen of zwaare Takken; derzelver grootte is dikwyls verbaazend; de huid of fchors, die dezelve bedekt, is dik, en zodanig door de Zon uitgehaald, dat de fmaak walglyk is. De Vrugten van de *Calebasfier*, *Corambolier*, *Ca-*

Cacoyer, *Papayer*, *Jacquier*, *Tamboul*, *Coeolier*, enz. groeijen op den ſtam of op de voornaamſte takken, en zyn van eene verbaazende grootte. De Vrugten van de *Mammé*, van de *Avocat*, de *Grenadilles*, de *Goiavier*, de *Cachimantier*, de *Courbaril*, hebben een huid of ſchil tusſchen de twee en drie linien dik. De baſt der Vrugten van de *Cacoyer*, de *Cachimantier*, de *Ananas* en de *Acajou*, is bitter, ſchoon de kern eenen zeer aangenaamen ſmaak heeft.

De Waterplanten, doorgaans met den naam van *Charnues* beſtempeld, zyn oorſpronglyk eigen aan de Landen, tusſchen de Keerkringen gelegen, en derzelver getal neemt af naar maate men zich daar van verwydert. Naardemaal nu een Natuurkenner niets erkent voor een uitwerkzel van 't geval, moet hy zekeren invloed der Lugtſtreeke in die Landen erkennen, welks ontdekking belangryk zou weezen. De overeenkomst leidt ons op, om te zien, dat veele Planten met dikke bladeren iets daar mede overeenkomſtigs hebben in de dunnere bladeren onder gemaatigde Lugtſtreeken; de *Euphorbias* en *Geraniums* kunnen 'er ons een voorbeeld van opleveren.

De Planten, in heete Gewesten, zyn doorgaans veel wolagtiger, en meer met Doornen bezet, dan die der koude Oorden. Wy zullen hier over vervolgens, in eene byzondere Afdeeling, ſpreeken.

Eindelyk de *Palmboomen*, dat Gezin van *Houtagtige* Planten, zyn een voortbrengzel van de Landen tusſchen de Keerkringen gelegen, waar van ſlegts eenige ſoorten zich buiten dit grondbeſtek uitgebreid hebben; en die zelfde ſoorten zyn juist die, welke het meest van den aart van Kruiden hebben. Men kan de Palmboomen niet als Boomen aanmerken; dewyl zy niet gevormd zyn door houtagtige laagen of kringen, bewaard en gevormd door de ſchors, maar als Planten; ook ontwikkelen zy zich op de wyze der Plantgewasſen; zy verſchillen 'er alleen van door de hardheid van den bast: want het inwendig maakzel is volſtrekt 't zelfde. En naardemaal de Palmboomen zo veel overeenkomsts hebben met Planten in die ſoorten, welke het meest verwyderd zyn van de heete Gewesten, mogen wy daar uit opmaaken, dat de voortbrenging der Palmboomen afhangt van de Lugtsgeſteltenisſe welke zy bewoonen, en dat de Characters daar van verzwakken, naar gelange zy zich daar van verwyderen. Het zou een belangryk ſtuk weezen, te weeten,

welke omstandigheden, in die Landen, derzelver bestaan bepaalen.

Gedaante der Planten onder de Bevroozene Lugtstreeken.

In de Wereldöorden naby de Gemaatigde Lugtstreeken grenzende, zyn de Boomen nog talryk genoeg; doch, naar gelange men zich daar van verwydert, en de Poolgewesten nadert, worden zy minder in aantal, kleinder van gestalte, en zyn niet meer dan Boompjes, tot dat men ze in 't geheel niet meer aantreft. Deeze Boomen zyn van eene byzondere gedaante, en hebben meest allen iets kegelvormigs; de Vrugt is klein, zonder 't geen men 't vleesch der Vrugten noemt, dat tusschen de schil en pit is, en omgeeven met een of twee bekleedzels van eene houtagtige zelfstandigheid. —— Ziet daar een uiterste overgesteld tegen 't geen wy tusschen de Keerkringen waarnamen. Daar zagen wy verbaazend groote Vrugten, op den stam rustende; hier zeer veel kleinder, waar het zaad naauwlyks een bekleedzel heeft, hangende aan de uiteinden der takken. Zommige laage Boompjes, en één Pyn, zyn de eenige houtagtige Gewasfen, die eetbaare Vrugten uitleveren; en die zelfde soorten hebben zo weinig hoogte, dat ze in het Wintersaisoen met sneeuw overdekt zyn. Deeze omstandigheid heeft veel invloeds op de vorming der Planten.

Een enkele oogslag op de Plaatzen, tusschen de twee gemelde uitersten gelegen, zal over het geen ik bygbragt een nieuw licht verspreiden. Naar gelange men zich van de Keerkringen verwydert, in gemaatigde Wereldstreecken komt, verlaat men de Vrugten met een dikken schors omkleed, en ziet Vrugten, welker bekleedzel niet meer is dan een velletje; op den *Oranjeappel* volgt de *Perzik*, de *Abricoos*, de *Pruim*; ook zyn deeze kleinder van stuk. Deeze laatstgemelde Vrugten groeijen niet in het Noorden van *Europa*; en de *Besiën* zyn de eenige Vrugten, welke men ziet in het gedeelte van de Gemaatigde Lugtstreeken aan de Poolgewesten grenzende.

De Kruiden zyn klein in 't Noorden, meest altoos groen; zy vermenigvuldigen meer door Wortelscheuten dan door Zaadkorlen, die door de schielyk opkomende koude dikwyls niet ryp worden. Zy vormen te dier oorzaake, voor het meerendeel, digte trosfen, en een digt be-

beflaagen grond. Het blykt zelfs, dat deeze Planten niet ophouden met groeijen onder het verbaazend dik dekzel van fneeuw, 't welk dezelve voor de anders doodlyke koude befchut, gelyk wy hier naa breeder zien zullen.

Invloed der Lugtftreeke op den aart des Gronds.

De Grond in de Poolgewesten is dezelfde niet met den Grond onder de Keerkringen gelegen. In de heete Gewesten werken hette en vogtigheid het geheele jaar door zamen ter ontbindinge van 't geen fterft; de deelen der geftorvene lichaamen, door het water weggevoerd, dringen in den grond, vermengen zich daar, en vormen de vrugtbaare aarde. In de moerasfen wordt 'er flyk of modder uit gebooren.

Slegts een zeer korten Zomer hebben de Poolgewesten. De weinige warmte, welke men aldaar heeft, gaat met verfchroeiende droogte gepaard; weshalven de Planten, die daar fterven, niet verrotten; zy verdorren alleen, en de fneeuwlaag, die dezelve overdekt, buiten twyfel geene genoegzaame vogtigheid verfchaffende, of om eenige andere my onbekende reden, verandert 'ze in Turfaarde of Heide, welke den eenigen groeibaaren grond in 't Noorden uitmaakt. In de daad, men vindt geen Turfaarde in heete Landen; deeze neemt een aanvang in de gemaatigde Lugtftreeken, en vermeerdert naar gelange men digter aan de Poolen komt. De Heigrond is van dezelfde natuur, dewyl dezelve zich vormt boven eene zandlaage, welke de vogtigheid inzwelgt, en door eene verfchillende oorzaak het zelfde uitwerkzel hervoortbrengt. De Grond van het *Alpifche* Gebergte is van denzelfden aart als de Grond in het *Noorden*, om dezelfde oorzaake. Dezelfde ontbinding van de benedenfte deelen der Planten, welke men onder de Poolen waarneemt, heeft op de *Alpen* plaats; en de Planten houden daar ftand door de voortzetting van dezelfde Plant, terwyl deszelfs benedenfte gedeelte verfchillende graaden van ontbinding ondergaat. En zelfs de Planten in het Noorden lange wortels hebbende, vergaat ook het benedenfte gedeelte allengskens, en verandert by trappen in Turfaarde, terwyl het opperfte gedeelte van de Plant takken uitfchiet, en de Soort door dien voortgang in weezen doet blyven.

De Wol en de Doorns der Planten met betrekking tot de Lugtstreek overwogen.

De Wol en de Doorns der Planten zyn, volgens de erkentenis van alle Natuurkundigen, bykomende deelen der Gewassen. 't Zyn eene soort van tweede groeijingen, die zich volgens zekere beginzelen ontwikkelen; doch men stemt niet overeen over de wyze op welke men deeze tweede voortbrengzels begrypen moet. —— Deezen beweeren, dat de Wol der Planten een Zaadbeginzel hebbe, in den aart der Planten zelve gelegen, en 't geen zich ontwikkelt op dezelfde wyze als de bloemen, de bladerknoppen, en andere deelen der Planten. —— Anderen willen, dat die Wolle niets anders is dan iets bykomends in de Planten, en dat het voortkomen daarvan alleen afhangt van de gesteldheid, waarin de Plant zich bevindt. Dus kan het daar, of afweezig, zyn dier Wolligheid geenen invloed hebben op de onderscheiding der Soorten; dewyl de overvloed daar van, of het geheel ontbreeken, ontstaat uit byzondere oorzaaken. Eenige gevolgen, getrokken uit de best bevestigdste Waarneemingen, zullen het stuk ontwikkelen.

De Planten in heete Gewesten hebben, over 't algemeen gesprooken, meer hairagtigs en wolligs dan die van gemaatigde of koude Gewesten. Twee verscheidenheden van dezelfde Plant, welker eene uit een heeter Gewest komt, verschillen door den overvloed van Wolligheid, welke de eerstgemelde dekt.

Twee verscheidenheden, de een uit een droogen, de ander uit een vogtigen, Grond, verschillen door de menigte van Wolle, welke men op de eerstgemelde aantreft.

De Planten, die op eene drooge plaats groeijen, zeer aan de Zon blootgesteld, schoon veel kleinder dan die op een vogtige en beschaduwde plaats staan, zyn met Wolle bezet, terwyl de laatste des weinig of geheel niet hebben.

De Planten der Moerassen zyn bykans alle glad.

Een Plant van een droogen Grond, in een Tuin overgebragt, verliest daar haare Wolligheid in korten tyd.

Dit zelfde verschynzel neemt men waar, op eene nog veel bestendiger wyze, wanneer men Zaad zaait.

Veele Planten verliezen door aankweeking de Doornen.

Uit

Uit alle deeze beginzels kan men afleiden, dat de menigte van Wolle, welke een Plant bedekt, te eenemaale afhangt van de omstandigheden, waarin dezelve zich bevindt, en dat iets louter bykomends aan den groei dezelve hervoortbrengt. De aart der Lugtgesteltenisse, derhalven, heeft invloed op de voortbrenging dier Wolligheid. 'Er blyft des over te onderzoeken hoe dezelve daar op konne werken.

Elk bewerktuigd weezen heeft een bepaald bestaan. De tyd zyns leevens is die, waar op zyn eerste beginzel zich begint te ontwikkelen, tot dat zy niet meer kunnen ontvangen; als dan begint het verval, en de schreden tot ontbinding zyn veel rasser dan die van den aangroei. Het leeven der Planten wordt bezield door het Licht; dit is het, 't welk, op eene wyze nog onbekend, de beweeging van de sappen regelt. Derhalven moet een Plant, die buiten het licht groeit, en eene Plant, die aan het sterkste licht blootgesteld wast, zeer wydverschillende indrukken ontvangen. Wy kunnen op geene volstrekte wyze hier in vergelyking brengen de Planten tusschen de Keerkringen; dewyl de dampen, in de lugt verspreid, de werking der zonnestraalen vertraagen; maar wel die welke op zeer hooge Bergen groeijen, waar de lugt eene hooggaande droogte heeft; zy ontvangen al de kragt des Lichts, een uitwerkzel zeer verschillende van de warmte des Dampkrings; want hoe drooger en zuiverder de lugt is, hoe minder dezelve verhit (*).

De Planten, in de schaduw gekweekt, zyn lang, zwak, wateragtig, geel of bleek groen; zy hebben weinig takken; de bloemen, wanneer dezelve voortkomen, zyn klein, en blyven meest agter, of sterven in den knop. Het binnenst zamenweefzel dier Planten is los, als of de scheiding, niet onder het water hebbende kunnen geschieden, opgehouden, en de eerste verbinding vertraagd heeft. De oppervlakte is altoos bloot, zonder eenige Wolligheid, schoon diezelfde Planten in den gewoonen staat des voorzien zyn.

De

(*) De gemaklykheid der verwarming van zuivere Lugt staat tot die van water als 1 tot 87, die van de Dampkringslugt tot die van water als 1 tot 18; dewyl de Dampkringslugt water bevat, en het water zich eer doet verwarmen dan de Lugt, moet de Lugt, met water of dampen opgevuld, eer dan zuivere Lugt verwarmd worden. V. *du Feu, par* L. REYNIER, *Liv. II. chap.* 15.

De Planten, op hooge bergtoppen, zyn laag, tot den wortel toe getakt, uit den aart droog en hard; derzelver bloemen, en in 't algemeen alles wat tot de voortteeling behoort, van eene verbaazende grootte, dikwyls daar in gelyk met het overige van de Plant; de Zaadkorls zyn klein en ryp. De oppervlakte is bedekt met Wolle, veel overvloediger op den top dan in het overige der Plant, en die Wolle is des te overvloediger naar gelange de Plant van eene hoogere plaats komt.

Een Plant van het *Alpische* Gebergte, in de vlakte overgebragt, of in eene valei gevoerd door een waterstorting, bevindt zich in een min zuiveren Dampkring, waar de werking der Zonnestraalen door de dampen vertraagd wordt. Deeze Plant wordt daar veel grooter, de takschietingen zyn min talryk; maar ten zelfden tyde verliest deeze Plant een groot gedeelte van haare Wolligheid, en wordt bykans glad. Derhalven is het aan de meerdere of mindere werkzaamheid des Lichts dat de Planten haare Wolligheid verschuldigd zyn, en dit door middel van eene verfnelling des leevensbeginzels, eigen aan het Groeiend Ryk.

Uit alle deeze opgegeevene Waarneemingen mogen wy besluiten, dat de werking der Zonnestraalen eenen daadlyken invloed heeft op de Gewassen; dat deeze werkzaamheid gewyzigd wordt door veelerlei oorzaaken, als onder andere den overvloed van dampen. Nu, daar de lugt op eenen hoogen berg veel drooger is dan op een laagen, en dan de lugt in de vlakte, kan de overvloed of schaarsheid van Wolle op de Planten, in die omstandigheden, geen character van onderscheiding opleveren. — Het is even zo gesteld in de vlakte, tusschen een droog land en een land digt by 't water, dewyl de dampkring in deeze laatstgemelde plaats meer met waterdeelen vervuld wordt. In deeze twee standen moet zich een verschil in de Wolligheid opdoen. —— Een bedekte plaats, eindelyk, als een bosch, een afhellende hoogte na het Noorden &c., minder maate van licht ontvangende dan een open grond, zal men daar uit gevolgen kunnen trekken ten aanziene van de Planten gegroeid in een dier beide standen, dat dezelve in den eenen veel meer of min Wolligheids zullen hebben. Dus, de verschillende standplaatzen des groeis vergelykende, zal men eene menigte van verschynzelen verkrygen, die aan de reeds

gemaakte Waarneemingen des te meer vastigheids geeven.

Nu ſtaat nog te ontvouwen, hoe het Licht de vorming van de Wolſtoffe der Planten kan bepaalen. Alle uitlegging hiervan moet noodwendig veronderſtellenderwyze geſchieden; aangezien de nog geringe vorderingen, welke men in het vak, hier toe noodig, tot heden gemaakt heeft. Die ik bybreng zal misſchien aan eenige tegenwerpingen teffens beantwoorden.

Het beginzel, in den Zaadkorl opgeſlooten, behelst in 't klein de geheele Plant; alle deelen zyn 'er in begreepen, doch in een opgeſlooten ſtaat: derwyze, dat de aanſtaande groei niets anders is, dan eene trapswyze ontwikkeling van alle de deelen, en geene weezenlyke vorming. Dit eerſte beſtaan kan aangemerkt worden als een opſtal: het ontwikkelt zich, en breidt zich uit, als de Plant jong is; alles vult zich aan geduurende het leeven, door de voeding, en wanneer alle de holten gevuld zyn, wordt de Plant zwak, en nadert aan de ontbinding.

Daar nu de Leevensbeweeging der Planten onderſcheide graaden van ſterkte ontvangt van de Zonneſtraalen; en derzelver werking dezelfde niet is in alle Lugtſtreeken, volgt daar uit, dat de verharding van het geheele Plantgeſtel in den eenen ſtand veel rasſer plaats grypt dan in den anderen, en ook de Plant onderſcheide graaden van uitgebreidheid krygt: maar, dewyl de overvloed van deeltjes, door de werking van het leevensbeginzel in alle de deelen der Plant verſpreid, niet toelaat, dat zy zich alle in de Plant plaatzen, vereenigt zich het overtollige, en vormt de Wolle, die des te overvloediger wordt naar gelange de ontwikkeling der Plant in 't geheel meer verhaast toegaat.

In de daad, deeze bykomende voortbrengzels zyn doorgaans talrykst op de bovenſte gedeelten der Planten, waar zich de deelen ter voortteeling geſchikt bevinden, dan op andere; en de Planten op de *Alpen*, waar het leeven allerſterkst verhaast wordt door de leevendigheid des Lichts, zyn meer met Wolle bezet by de Bloemen dan op de Bladeren. Men heeft desgelyks opgemerkt, dat de dus bedekte verſcheidenheden veel kleinder zyn dan de gladde, en dat derzelver Wolagtigheid in eene omgekeerde rede ſtaat tot derzelver grootte. —— Ik zonder

der hier uit de verscheidenheden, die in de Turfgronden groeijen, van welke ik vervolgens zal spreeken.

De Doorns der Planten bieden ons byzonderheden aan, zeer gelyk aan die der Wolle; doch min talryk, dewyl dit soort van voortbrengzel, van meer betekenis zynde, het bestaan daarvan meer in het maakzel der Planten doet huisvesten, schoon het daartoe niet weegenlyk behoore. Eene Waarneeming van den Hoogleeraar PALLAS moet ik hier plaats geeven; „ De Bergketen, „ die aan *Ghilan* paalt, biedt niets dan bosschen aan; „ waar, aangemerkt de vette aart des gronds, het Geboomte zulk een overvloed van voedende sappen aan„ treft, dat de Boomen voor het meerendeel voorzien „ zyn met zeer veele ongemak baarende Doornen. Het „ is eene byzonderheid, welke verdient in opmerking ge„ nomen te worden, dat in het *Oosten* het meerendeel „ der Planten als met een huid bekleed is, en de mees„ te Boomgewassen met Doornen digt bezet zyn. Vee„ le Boomen zyn 'er lastig door de menigte van Door„ nen. Men heeft 'er Boomen die elders daar mede „ niet voorzien zyn, en ze hier in menigte hebben. „ Desgelyks ziet men Gewassen digt met Wolle om„ groeid, en Renonkels die als 't ware een Pelisse heb„ ben (*)."

Ik zal by dit getuigenis eene Waarneeming voegen, welke ik gemaakt heb op een Roozenboom uit het *Alpische* Gebergte, die digt met Doornen bezet is als dezelve groeit op eene opene en hoogliggende plaats, en 'er geene heeft in een bosch, waar men die Roos meest aantreft.

Eindelyk, de Heer DE FAY, Lid van de Academie te *Orleans*, heeft eenen Roozenboom de Doornen doen verliezen, door denzelven in enkel Zand te zetten, en gevolglyk de menigte van voedende Deelen te verminderen.

(*) PALLAS, *Histoire des Decouverts des savans Voyageurs*, Tom II, p. 380.

('t Vervolg hierna.)

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN GROOTEN HERVORMER MARTINUS LUTHER.

(Naar het Engelsch.)

(*Vervolg van bl.* 449.)

Terwyl LUTHER's Vyanden juichten over de Uitgave deezer Bulle, lazen diens Aanhangers, wier eerbied voor het Pauslyk Gezag van dag tot dag afnam, de Vervloekingen van LEO met de verregaandste verontwaardiging. In eenige Steden werd de Afkondiging dier Bulle met geweld wederstreefd, de Bul in stukken gescheurd, en met voeten getreeden. —— LUTHER zelve, wel verre van 'er door bevreesd geworden te zyn, gaf Aanmerkingen op die Bulle in 't licht; en, zich thans verzekerd houdende dat LEO zich schuldig gemaakt hadt aan Godloosheid en Onregt in zyne handelingen, verklaarde hy stoutlyk, dat de Paus de *Mensch der Zonde*, of de *Antichrist*, was, van welken in de Schriften des Nieuwen Testaments gesprooken wordt. —— Hy ging verder, en maande alle Christen-vorsten aan, om zulk een haatlyk Juk af te schudden, en roemde op zyn geluk, dat hy het Voorwerp was van Kerklyke Verontwaardiging; dewyl hy het gewaagd hadt de Vryheid des Menschdoms voor te staan.

Naardemaal men LUTHER's Boeken te *Rome* verbrand hadt, deedt LUTHER, in wederwraak, alle de Hoogleeraars en Studenten der Universiteit van *Wittenberg* zamenkomen, en smeet, met veel staatlykheids, onder den toeloop eener verbaazende menigte van Toekykeren, de Boeken over het Kerklyk Regt, met de Bulle tegen hem uitgevaardigd, in het vuur: zyn voorbeeld werd in verscheide Steden van *Duitschland* gevolgd. LUTHER deedt meer; hy verzamelde, uit het Kerklyk Regt, eenige der buitenspoorigste Stellingen, betrekking hebbende op 's Pausen Almagt, en de onderwerping daaraan van allen Wereldlyk Bewind. Deeze gaf hy in 't licht met ophelderingen, ingerigt om de Godloosheid van zulke Stellingen aan te wyzen, en derzelver rechtstreeksche strek-

king om allen Burgerlyk Bestuur het onderst boven te keeren.

Tot deezen tyd toe hadt geen Vorst de Gevoelens van LUTHER omhelsd; geene verandering in de vastgestelde wyze van den Kerkdienst was 'er ingevoerd; geen indragt, hoe genaamd, hadt men gemaakt op de bezittingen of het regtsgebied der Geestlyken; en in het geschil, schoon met groote hitte van wederzyden gevoerd, hadt men geene andere wapenen gebruikt dan woorden en geschriften. Maar 's Volks eerbied voor de oude Leer- en Instellingen was geschrankt. Uit alle Oorden des Ryks kwamen de Studenten na *Wittenberg*, en zoogen, onder LUTHER zelve, MELANCTHON, CAROLOSTADIUS, en andere uitmuntende Leeraars, Gevoelens in, welke zy niet nalieten te verbreiden, als zy na huis keerden.

LUTHER, schoon volmaakt een vreemdeling in de grondregelen van Menschlyke Wysheid, werd natuurlyk, door de wyze op welke hy zyne ontdekkingen deedt, geleid om zyne werkzaamheden voort te zetten op eene wyze, die meer tot derzelver bevordering deedt, dan of ieder stap ware afgemeeten geweest door de regelen der kunstigste Staatkunde.

Toen hy zich eerst tegen TETZEL verzette, was hy verre van die Hervorming te bedoelen, welke hy naderhand daarstelde, en hy zou van schrik terug gedeinsd hebben op de gedagte van dat geen, over welks volbrenging hy zich naderhand beroemde. De kennis der waarheid bestraalde zynen geest niet op éénmaal, door eene byzondere verlichting; hy verkreeg dezelve door overdenken en vlytige beoefening; hy vorderde gevolglyk trapswyze. Om de buitenspoorige Stellingen, de Aflaaten betreffende, tegen te gaan, moest hy de waare oorzaaken van onze Aanneemlykheid by GOD onderzoeken. De kennis hier van ontdekte hem, trapswyze, de nutloosheid der Bedevaarten en Boetedoeningen; de ydelheid van te vertrouwen op de voor- of tusschenspraak der Heiligen; de Godloosheid van dezelve te dienen; de misbruiken van de Oorbiegt; en het harssenschimmig bestaan des Vagevuurs.

De ontdekking van zo veele dwaalingen leidde hem vervolgens op om het Character na te gaan van de Geestlykheid die dezelve leeraarde; hun verbaazende Rykdom, de strenge verpligting tot een ongehuwd leeven, met de ondraaglyke gestrengheid der Monnikengeloften,

kwa-

kwamen hem voor, de groote bronnen te weezen van het bederf der Geestlykheid. —— Van hier hadt hy slegts éénen stap te doen om den Godlyken oorsprong der Pauslyke Magt, welke ten steunzel van zo veele dwaalingen strekte, in twyfel te trekken; de uitslag van dit alles was, dat hy 's Pausen Onfeilbaarheid verzaakte, en tevens allen menschlyk gezag hoe genaamd, en zich beriep op het Woord van GOD, als de eenige maatstaf van Godgeleerde Waarheid.

Aan deezen trapswyzen voortgang was LUTHER zyn op- en voortgang verschuldigd. Zyne Toehoorders werden in den aanvange niet geërgerd door eenige Stelling al te zeer aanhortende tegen oude vooroordeelen en heerschende gevoelens. Zy vonden zich ongemerkt geleid van de eene Leer tot de andere; en hun geloof en overtuiging hielden, om zo te spreeken, een gelyken tred met 's Leeraars ontdekkingen. Zodanig was het wys beleid van LUTHER, 't geen zeker veel hielp tot de voortplanting zyner Leerbegrippen: doch 'er waren, ongetwyfeld, verscheide andere veelbeduidende oorzaaken, die men in de tydsömstandigheden te zoeken hebbe, en alle gelukkig zamenspanden om het werk der Hervorminge spoedigen opgang te doen neemen; en welke of niet bestonden, of met geene genoegzaame kragt wrogten, in de dagen van WALDUS, WICKLIFF en HUSS (*), wier vroegere poogingen ter Kerkhervorminge vrugtloos waren afgeloopen, schoon men niet konne ontkennen dat eenige zaaden, toen gestrooid, zo veel laater rypten.

Dr. ROBERTSON heeft, met de keurigheid hem eigen, uitgeweid over deeze oorzaaken; als de langduurige en schandlyke Scheuring, welke de Kerk verdeelde in de XIVde Eeuw; de verfoeijenswaardige Pausschappen van ALEXANDER DEN VI en JULIUS DEN II; het zedenloos en ongebonden leeven der Geestlyken; de gereeden gemaklykheid met welke zy zondvergiffenis bekwamen, bovenal in *Duitschland*, waar zy een groot deel der eigendommen aan zich getrokken hadden; de groote personeele Vrydommen der Geestlyken; de Indragten welke zy maakten op het Regtsgebied der Leeken; de schriklyke uitwerkzels der Kerklyke Strafóefeningen; de kunstenaaryen der Geestlyken om zich van hunne Aanmaatigingen te verzekeren; het invoeren van meest vreem-

(*) In de XII, XIV, en XVde Eeuw.

vreemde Kerklyken in *Duitschland*; de vrugtloosheid der middelen om 's Pausen magt te beteugelen; de Baatzugt van het *Roomsche* Hof, 't welk den Rykdom van alle andere Landen inslokte (*).

Op den Ryksdag te *Worms*, in den Jaare 1521 gehouden, werd LUTHER gedagvaard. 's Pausen Afgezant wilde hem onmiddelyk als een onverbeterlyk Ketter veroordeeld hebben; doch in dien voorslag wilde de Ryksdag niet bewilligen. Keizer CAREL DE V zondt hem een Vrygeleide, en vernieuwde teffens zyne beloften van beveiliging tegen allen geweld. —— LUTHER twyfelde geen oogenblik om aan dit opöntbod te gehoorzaamen; hy toog na *Worms*, vergezeld van den Herald, of Wapendraager, die hem den Brief van 't Vrygeleide des Keizers gebragt hadt: terwyl op zyne reis het lot van JOHAN HUSS, in dezelfde omstandigheden, veele zyner Vrienden voor den geest zweefde; wiens Vrygeleide trouwlooslyk geschonden werd. Met deeze vreeze vervuld, en een dergelyk lot dugtende, baden zy LUTHER, op het ernstigst, het zelfde gevaar niet roekloos in den mond te loopen. Maar zyn kloekmoedige geest was verre verheven boven die vervaard- en moedloosmaakingen; hy stopte hun den mond met het zeggen: „ Ik ben wettig opgeroepen om in die Stad te verschy-„ nen;

(*) De Heer ROBERTSON, dit alles uitgewerkt opgegeeven hebbende in zyne *Historie der Regeering van Keizer* CAREL DEN V, III D. bl. 158 — 180, zegt ten slot; „ Zodanig waren „ de bedorven Zeden, de uitspoorige Rykdommen, Magt en „ Voorregten, der Geestlykheid vóór de Hervorming; zodanig „ het drukkend geweld dier Heerschappy over de Christen-„ Wereld gevoerd; en zodanig het denkbeeld, 't welk men „ zich in het begin der Zestiende Eeuwe van hun maakte." —— Hy voegt 'er by; en dit vermeerdert het gezag zyner aanduidingen grootlyks: „ Ik heb deeze schets geenzins ge-„ trokken uit de Twistschryvers van die tyden, die in het he-„ vige hunner verschillen verdagt gehouden kunnen worden „ van de dwaalingen vergroot te hebben der Kerke, welker „ ondergang zy bedoelden, of de ondeugden van hun, die het „ bestuur over die Kerk hadden. Ik heb het opgemaakt uit „ de Registers en Vertoogen zelfs der Ryksvergaderingen, „ waar in men eene koele optelling vindt der Bezwaarenissen, „ onder welke het Keizerryk zugtte, en van welke het zogt „ ontheven te worden."

„ nen; ik zal 'er in den naam des Heeren heentrekken, al waren 'er zo veele Duivels in die Stad als 'er pannen op de daken zyn, en deezen het op my gemunt hadden!"

De bejegening, die LUTHER te *Worms* ontmoette, mogt men eene ryklyke belooning heeten voor al zynen arbeid, indien trots, ydele eerzugt, en bejag van toejuiching, de dryfveeren zyner daaden geweest waren. Grootere Volksdrommen vergaderden om hem te zien dan zamenschoolden by 's Keizers openbaare Intrede. Het Huis zyns verblyfs was dag aan dag opgevuld met Prinsen en Lieden van den eersten Rang; hy werd ontmoet met al het ontzag en den eerbied, welke men kan betoonen aan de zodanigen, die het vermogen bezitten om het verstand en de gevoelens van anderen te bestuuren.

Voor de Ryksvergadering verschynende, gedroeg hy zich op eene zeer voeglyke wyze; doch betoonde niet min vastheids van geest. Gereedlyk erkende hy eene overmaat van drift en bitterheid in zyne Schriften; maar hy weigerde zyne Gevoelens te herroepen, ten ware men hem van derzelver valschheid overtuigde, of toe te stemmen dat ze onderzogt werden naar eenigen anderen regel dan het *Woord van* GOD.

Bedreigingen en Smeekingen alle even vrugtloos aangewend zynde, stelden eenige Geestlyken voor, het voetspoor te volgen der Kerkvergaderinge van *Constans*, en de Kerk op éénmaal te verlossen van eene zo verderflyke Kettery, door den Dood van den Invoerder, die thans in hunne magt was. Maar noch de Keizer, noch de voornaamste Leden van den Ryksdag, wilden deeze tweede schennis van de openbaare Trouwe gedoogen; en men liet LUTHER heenentrekken. —— Kort daarop vaardigde de Ryksdag een Edict uit, LUTHER, als een hardnekkig en uitgebannen Misdaadiger, beroovende van alle zyne voorregten als een Onderdaan des Ryks; verbiedende alle Ryksvorsten dien Man in bescherming te neemen; en eischende, dat zy allen, naa het eindigen van het verleende Vrygeleide, zouden zamenspannen om hem wel zeker te vatten.

Behalven andere medewerkende oorzaaken, werd dit strenge Besluit der Ryksvergaderinge kragtloos gemaakt door een voorzigtigen maatregel des Keurvorsts van *Saxen*. Toen LUTHER, op zyne t'huisreize, door *Altenstein*, in *Thu-*

Thuringen, trok, kwamen eenige gemaskerde Mannen te paard schielyk uit een bosch te voorschyn, omringden zyn Reisgezelschap, en voerden hem, naa die met hem waren te hebben laaten heenengaan, na *Wartburg*, een sterk Kasteel, niet wyd van daar gelegen. De Keurvorst hadt beschikt, dat hy daar op alles, wat hem aangenaam kon weezen, zou onthaald worden. Maar de plaats zyner verschuilinge werd zorgvuldig bedekt gehouden, tot dat het geweld des tegen hem woedenden storms begon af te neemen, by eene verandering in den Staatkundigen toestand van *Europa*. —— In deeze eenzaamheid, waarin hy zich negen maanden onthieldt, en welke hy dikwyls zyn *Patmos* noemde, naar den naam des Eilands waar op Apostel JOANNES gebannen was, betoonde hy zyn gewoonen vlyt en wakkerheid in het verdedigen zyner Gevoelens; verscheide Stukjes in 't licht geevende, welke den geest zyner Aanhangeren opwakkerden, die aan het flaauwen geslaagen was wegens het schielyk verdwynen van hunnen Voorganger.

Inmiddels verkreegen zyne Gevoelens meer en meer opgangs in bykans alle Steden van *Saxen*. De *Augustynen* van *Wittenberg* waagden, met goedkeuring van de Universiteit, den eersten stap om eenige verandering te maaken in den openbaaren Eerdienst, door de byzondere Misfen af te schaffen, door den Drinkbeker, zo wel als het Brood, aan de Leken te geeven, by de viering des Nagtmaals.

Twee gevallen, nogthans, ontstonden 'er, die onoverkomelyke hinderpaalen scheenen te zullen stellen aan den voortgang van LUTHER's hervormende Begrippen in de twee magtigste Ryken van *Europa*. De eene was het staatlyk Besluit der Universiteit van *Parys*, de Gevoelens van LUTHER veroordeelende. —— De andere was het Antwoord, geschreeven op zyn Boek over de *Babylonische Gevangenis*, door HENDRIK DEN VIII, Koning van *Engeland*; getyteld: *Verhandeling over de Zeven Sacramenten*. Dit Werk was niet geheel verstooken van vernuft en scherpzinnigheid; dan werd hetzelve, door de vleiery zyner Hovelingen, opgehemeld als een Werk van zulk eene bewonderenswaardige Weetenschap en Geleerdheid, dat het den Koninglyken Schryver zo verre verhief in Verdiensten boven andere Schryvers, als hy hun in Rang te boven ging. De Paus sprak van dit Werk des

Ke-

Konings alsof het by Ingeevinge geschreeven ware, en schonk den Schryver den Tytel van *Verdediger des Geloofs.*

('t Vervolg en Slot hierna.)

PROEFONDERVINDELYKE OVERTUIGING VAN DER MENSCHEN GELYKHEID.

Men vindt van die hardknoestige Verstanden, die voor geene overtuiging vatbaar schynen, uit beginzelen der Redé, of nog hooger, afgeleid; men kan 'er niet mede te recht, dan soms met *Daadzaaken*; aan de Ondervinding, die onwraakbaare Leermeesteresse, zullen zy by wylen het oor leenen. Dit kragtig middel heeft deezer dagen myn Buurman DIFFICILIS van de thans aangenoomene Leerstelling, de *Gelykheid der Menschen*, overtuigd. De Betoogingen der Hoogleeraaren CRAS en BROWN, die by TEYLER's Godgeleerd Genootschap den Gouden en Zilveren Eerprys streeken, noch de naagekomene en met zo veel gretigheids door onze Landgenooten ontvangene Verhandeling van den Burger PIETER PAULUS, over dat gewigtig Onderwerp, noch zo veele andere mindere Geschriften over hetzelve, haalden hem over.

Deezer dagen kwam hy, naar gewoonte, een Buurpraatje houden, en deedt gulhartig Bekentenis van zyne Overtuiging deezes door hem lang betwisten of betwyfelden Leerstuks. —— Ik stond des verwonderd, en vroeg de reden van zyne Bekeering. —— Zyn Antwoord was: „ Wie kan de Ondervinding tegenspreeken; de jongste „ Verkiezing van Municipaalen, in onze Stad ****** „ heeft my des ten vollen overtuigd!" —— Hy haalde daarop de Naamlyst voor den dag, en maakte zyne Bedenkingen over de gekoozene Persoonen; dezelve besluitende met eene herhaalde Betuiging zyner volkomene Bekeering tot de eertyds door hem gewraakte Leerstelling.

Of zyne Bekeering volkomen, en zyne Belydenis opregt, zy, zal zyn volgend gedrag moeten uitwyzen. Een trek in zyn gelaad deedt my iets ergs denken; doch, zo lang ik geene blyken van het tegendeel verneem, zal ik DIFFICILIS voor een Bekeerling houden.

CHARACTERSCHETZEN UIT HET DAADLYK LEEVEN.

(Naar het Engelsch.)

Onder alle de Characters, welke ik heb mogen ontmoeten, en leeren kennen, weet ik 'er geene, over 't algemeen, zo verkeerd begreepen als die van MODESTUS en AMBIO.

Deeze twee jonge Heeren zyn, van hunne kindschheid af, de naauwst verknogte Boezemvrienden geweest; en van dien tyd heeft men, met regt, opgemerkt, dat zy, in geaartheid en bekwaamheid, als 't ware Tegenbeelden van elkander opleverden. Doch, schoon het waarheid is, dat hunne Characters zo wyd van elkander verschillen, kan ik geenzins het algemeen gevoelen onderschryven, 't welk den prys der meerderheid afstaat aan den laatstgemelden, en den diepdenkenden MODESTUS aanmerkt als enkel geschikt om zynen meer vorderenden en vluggen Vriend te meer te doen afsteeken. Ten minsten hou ik my verzekerd, dat, indien men moet erkennen, dat AMBIO erkend moet worden de bevalligste Knaap te weezen onder de Coquettes en Beuzelaars aan de Theetafel, MODESTUS niet min zeker een aanmerklyk figuur zal maaken in zyn Beroep, en dat de Geneeskunde haare verpligtingen aan MODESTUS zal erkennen, wanneer de naam van AMBIO by de Regtsgeleerden lang vergeeten is; en twyfel ik niet in het minste, dat, wanneer, ten eenigen dage, de Gedenkboeken der Weldaadigheid zullen geopend, en de beweegredenen der daaden aan ons oog blootgelegd, worden, de eerstgemelde bevonden zal worden het warmst en gevoeligst hart omgedraagen te hebben; schoon ik geloof, dat 'er heden naauwlyks iemand hunner Bekenden is, die vermoedt zulks het geval te weezen.

Wat my betreft, ik was niet in kennis geraakt met deeze twee jonge Heeren, of ik vermoedde, uit hunne Gelaatstrekken, uit hunne houding en voorkomen, —— met één woord, uit hunne geheele Physiognomy, dat het Menschdom zich in de Characters deezer twee Vrienden elendig bedroog. Ik besloot, derhalven, om, langs deezen my aangeboden draad, in hunne boezems neder te daalen, en, door, zo veel my mogelyk was, kennis te krygen van hun Gedrag en Geschiedenis, myne vooraf opgemaakte bespiegelingen te versterken, of dezelve overhoop te zien werpen.

Een zeer gemeenzaame verkeering, en daar uit geboore kennis, heeft my overtuigd, dat myne Physiognomykunde my niet bedroog. Ik zal hier hunne Portraiten in volle grootte ophangen, naa vooraf aangemerkt te hebben, dat zy beiden van die jaaren zyn, wanneer de tederste drift in elk leevensbelang

deel

deel krygt, en door het geheele Character werkt. Ik heb hun derhalven met zulke kleuren geschilderd, als of ik ze bestemd had, om, in miniatuur overgebragt, in de brazeletten van het schoone Voorwerp hunner liefde te praalen.

MODESTUS is een Man van vernuft en gevoel; doch hem kleeft eene beschroomdheid aan, welke hem belet zich voordeelig by de Sexe te vertoonen, of in het gezelschap van Persoonen, die hy niet door en door kent. In de daad, zo groot is zyne schuwheid, en zyne onbekwaamheid om zich eenigzins voor te doen, zelfs by lieden, welke hy de grootste hoogagting toedraagt, dat het voor hun niet gemaklyk valt eenigzins met hem gemeenzaam te worden, dan als zy hem raadpleegen over iets, zyn zaak als Geneesheer raakende. Schoon hy, ten zelfden tyde, eene ziel omdraagt, vatbaar voor de warmste en bestendigste verbintenisse —— dit kunnen zyne Vrienden en Bloedverwanten getuigen.

AMBIO, in tegendeel, (schoon een Man van verstand) bezit noch de scherpzinnigheid, noch de bondigheid, van zyn Vriend; nogthans is hy, door eene gelukkige stoutheid, en vrolykheid van geest, in staat om in een gezelschap veel meer te *schitteren*; misschien zou het woord *flikkeren* hier beter gevoegd hebben, en deeze Charactertrek juister uitgedrukt; want, in de daad, hy bezit meest veel vertoons maakende uiterlykheden.

AMBIO's gevoelens vlotten op de oppervlakte van zyne harssenen van waar zy altoos gereed zyn in leevendige stroomen van figuurlyke spreekwyzen af te vloeijen; terwyl die zyns Mededingers uit de warme bron zyns harten voortkomen, 't welk doorgaans te vol is om eenen onbelemmerden uitgang te vinden. Moesten zy, egter, hunne gedagten het papier aanbeveelen, dan zou men AMBIO zo verre den minsten vinden in de weezenlyke bevalligheden van eenig opstel, als hy de meerderheid heeft in de kunst der verkeeringe. De gevoelens van MODESTUS zouden den echten stempel draagen van oorspronglykheid; terwyl die zyns Vriends de kentekens toonden van ontleening.

De verbintenissen van AMBIO worden vaardig aangegaan, en zyn opregt zo lang zy duuren; doch zy gaan niet diep, noch schieten een duurzaamen wortel in zyn hart. Men mag, in de daad, zeggen, dat ze veeleer zyne verbeelding treffen, dan zyn gevoel raaken. En, niettegenstaande zyne lang standhoudende vriendschap met het Character, 't geen ik tegen hem overstel, ben ik verzekerd, dat, aan zynen kant, de verknogtheid enkel lydelyk is, en dat de vereeniging alleen haare vastheid ontleent van de standvastige genegenheid van MODESTUS.

Beiden worden zy, ten aanziene van de Wereld, erkend Mannen van verstand en braafheid te weezen. Maar MODESTUS

is een' Man van Eer, door gevoel en uit beginzels; doch AMBIO uit navolging en hoogmoed.

De eerstgemelde is vatbaar voor de tederste en kieschste indrukken van Liefde; de laatstgenoemde laat zich gevangen neemen door elke welgevormde gestalte, en elk schoon gelaat 't welk hy ziet; en, indien deeze vergezeld gaan met den *naam* van zedelyke uitmuntendheid, en beminnelyke hoedanigheden, komt zyne Eerzugt de Geestdryvery zyner verbeeldinge te hulpe, en hy wordt onmiddelyk door de romaneskste drift aangevuurd —— en in dien verrukten toestand zal hy blyven, tot dat afweezigheid, of het geslaagen oog op eene nieuwe en schoone Coquette, de betovering doet verdwynen.

Veronderstel deezen Man eenige weinige maanden zyn verblyf houdende op een klein Landdorp, waar zich slegts twee of drie beminnelyke Juffrouwen bevinden, hy zal gevaar loopen van smoorlyk verliefd te worden op de *meestgeroemde* van deeze Schoonheden. En niets zou in staat weezen om hem tot zichzelven te brengen, dan hem terug te zenden na eenige vrolyke en volkryke Stad, waar de verwarringen, uit de verscheidenheid gebooren, hem ontslaan van de ketenen eener onverdeelde verknogtheid.

Beide de ons hier voorkomende Characters hebben een inmengzel van Trotsheid; want men hebbe wel in agt te neemen, dat *Trotsheid* en *Beschroomdheid* geenzins met elkander onbestaanbaar zyn —— de eerste is eene verkreegene aandoening der ziele, de laatste eene natuurlyke gesteltenis onzer dierlyke geesten.

De bronnen, uit welken hun beider Trots opwelt, zyn, nogthans, zeer wyd verschillende; die van MODESTUS ontstaat uit de romaneske tederheid zyner ziele en de hette zyner verbeeldinge, die hem doen hoopen wat hy wenscht. Het zou, misschien, de klaarheid der taale vermeerderen, indien deeze Zielsgesteltenis zich door eene zagtere benaaming dan *Trots* liet onderscheiden. —— De Trots van AMBIO is rechtstreeks, en zonder eenig inmengzel; een Trots ontstaande uit een verheven gevoelen van zyne eigene volmaaktheden en verdiensten.

De een is, tot geestdryvens toe, gereed om te gelooven, dat een gunstige Geboortestar meer geluks voor hem beschooren heeft, dan hy ooit durft hoopen te verdienen; terwyl de ander zich verbeeldt, dat zyne verdiensten hem verzekeren van alles wat zyne uitgebreidste begeerten kunnen verlangen.

Beide deeze Minnaars zyn, ten deezen stonde, verliefd geworden op het zelfde Voorwerp. Eene schets van haar geheele Character zal het zeer ligt te raaden maaken, wie van beiden waarschynlyk in zyn toeleg zal slaagen.

MI-

Miranda is eene ryzige en fraaije Vrouw, met fterke, fchoon geen groote of manlyke, trekken; zy heeft een fchoone neus, een paar zwarte flikkerende oogen, met vuur ftraalende van onder welgeregelde donker-kaftanjebruine wenkbraauwen; haar kleur is een bevallig mengzel van rood en helder bruin. Met eene groote maate van kieschheid, en eenige deftigheid in haar voorkomen, vindt zy grooten fmaak in leevendigheid, en fpreidt niet weinig ten toon, dat zy gaarne zou aangezien worden als gefteld op vernuft, verftand en geleerdheid. Zy heeft, in de daad, van de natuur een aandeel ontvangen van 't geen men doorgaans *kloek verftand* noemt (fchoon dit niet weinig wordt tegengewerkt door den overheerfchenden invloed van zekere vrouwlyke zwakheden, de trek tot vleiery en vermaak); zy heeft, van haare kindsheid af, fmaak gehad om haare ziel te befchaaven, fchoon deeze ongelukkig niet fterk genoeg was om door de vooroordeelen eener flegte opvoedinge heen te breeken, en wederftand te bieden aan de verleidingen om te voldoen aan haar trots, welke plaatzen van openbaar vermaak met eene zo kwistige hand aanbieden.

Miranda is, overzulks, veeleer eene Minnaares, dan eene Beoordeelaarfter van Vernuft en Geleerdheid, en zal zich, door het uitwendig vertoon van verftandlyke meerderheid, zo ligt laaten verlokken, als het aartig leevendig Kostfchool-Meisje door de aangenoome Star, of eenig ander fchitterend Eereteken, van eenen *Ierfchen* Gelukzoeker. Zy zou, in de daad, gelyk de Vrouw van zeker groot Regtsgeleerden (*), gereedlyk een Baron laaten vaaren voor een Man van vernuft, fchoon zy, gelyk deeze, niet onwaarfchynlyk in de keuze van een Man zou mistasten.

Naar alle menschlyke waarfchynlykheid, zal Miranda, derhalven, de volmaaktheden van Modestus over 't hoofd zien, en altoos blind zyn voor de liefdedrift van een Man, die, niet onwaarfchynlyk, binnen minder dan zes maanden, het flachtoffer zal weezen zyner teleurftellinge; terwyl Ambio, aan wien zy haare hand en genegenheid zal fchenken, binnen veel korter tyd, ongevoelig zal worden voor de aan hem betoonde voorkeuze, en met verveelende onverfchilligheid zich afwenden

(*) Deeze Heer (hoe vreemd het moge luiden) kreeg zyne Vrouw door zyne betoonde bekwaamheid in zyn Beroep. *Zy* vondt zich dermaate getroffen en bekoord door de welfpreekenheid, met welke hy, in haare tegenwoordigheid, eene zaak bepleitte, dat zy onmiddelyk eenen Edelman, die fterk na haare hand dong, affloeg. „En zo," voegde deeze haar fchamper te gemoet, „zult gy dan een *Baron* afflaan om de „Vrouw van een *Pleiter* te worden?" —— Zy antwoordde, met veel fcherpheids: „Ja, myn Heer! alles offer ik op om een Man van verftand te hebben!"

den van bekoorlykheden, welker bezit in zyne oogen alle aanvalligheid doet verdwynen.

Zo veel meêr beduidend en vermeesterend zyn, in de oogen van maar al te veele der Sexe, de fchitterende uitwendigheden, van leevendigheid en zelfsvertrouwen, dan alle de weezenlyke begaafdheden des verftands; zo veel meer betekenen woordenrykheid en ftoutheid, dan alle de kunstlooze zugten, uit de opregtfte toegenegenheid van hart opwellende.

Gelyk een Portraitfchilder, om zeer in 't oogloopende redenen, nooit in een huis verzogt wordt, om het bevallig beeld te maalen van eenig geliefd Kind, zonder een verlangen te voelen om de geheele Familie te fchilderen, en te tragten, om, zonder agt te flaan op rimpels of zwakheid, of de kwynende oogen of misvormde gelaatstrekken, den geenen die hem te werk ftelt te beduiden, dat alles met even veel bevalligheid, zich op zyn doek zou vertoonen, en dat de nakomelingfchap ook die Portraiten waardig zal keuren om door zyn penfeel bewaard te worden; zo voel ik, fchoon om redenen misfchien zo tastbaar niet, de beelden gemaald hebbende van MIRANDA en haare twee Minnaaren, een fterk verlangen om daar nevens op te hangen het Portrait van Mifs DEBORAH AUTUMN, MIRANDA's ongehuwde Tante, in wier huis zy woont, en ik twyfel geen oogenblik, of de Schildery zal even zeer als de twee voorgaande bevallen —— fchoon de eerfte trekken, die zich aan myn oog opdoen, een langwerpig mager aangezigt zyn, met hoog opfteekende kaakebeenen, overdekt met een gefchrompeld geel vel, een paar graauwe oogen, vry diep in 't hoofd gezonken, en eenige weinige gryze hairen, die op het voorhoofd uitfteeken.

Mifs DEBORAH AUTUMN is dan eene dier uitmuntende Characters, wier aandoenlykheid gemaatigd wordt door de onuitfpreekelykfte befchaafdheid, zo dat men haar nooit op iets onwelvoeglyks zal betrappen, of haar tot eenige onmodifche ontroeringen, zal zien vervallen; uitgenomen alleen by zodanige gelegenheden, waar zy *zelve* een meer byzonder belang heeft. Van fyne en kiefche aandoeningen, zal zy dikwyls fpreeken met woorden van de welfpreekendfte bewondering; doch het valt gemaklyk te ontdekken, dat die aandoeningen, met geene andere dan de hier boven aangeduide uitzonderingen, geheel verzwolgen worden door het meer edel beginzel van Wysbegeerte.

In de daad, de kalmte en bedaardheid van haare ziele weet men niet dat ooit geftoord zyn, of door de ongefteldheden, of de tegenfpoeden, zelfs van haare naaste Bloedverwanten. Nimmer verveelde zy den ongelukkigen door onvoe-

voegelyke en dagelyks gebruikte afgeſleetene troostredenen; noch, door hem in tyd van druk te bezoeken, bedroefde zy hem immer door de onvermydelyke vergelyking tusſchen zynen vervallen, en haaren bloeienden, ſtand. Nimmer verveelde zy den Zieken door herhaalde bezoeken; noch ſtoorde zynen ſlaap door de angstvallige zorgvuldigheid om aan denzelven de Geneesmiddelen in te geeven. Maar zy kweet zich van haaren pligt door 's morgens en 's avonds te laaten vraagen. Dit verzuimde zy niet by haare Bloedverwanten, met de liefddaadigſte onpartydigheid, of de Lyderesſe eene *Zuster Philoſophe* of een Schoothondje was, of eene Bloedverwante met een Borstkwaal zukkelde, of dat een Papegaai, van vederen ruiende, ongeſteld was.

Maar over het doodbedde te hangen, met traanen van tedere deelneeming, en daar door den ſtervenden te meer ongereed maaken om dit leeven te verlaaten, door vriendſchapsbetooningen en betuigingen van leedweezen, dit was eene zwakheid, waaraan zy zich nimmer ſchuldig maakte, zints den tyd dat haar Vader aan zyne laatſte Ziekte lag, en zy reden hadt, om te vreezen, dat hy in zyn Uiterſten Wil gunſtiger zou beſchikken voor haaren Broeder dan voor haar.

De wysgeerige deftigheid van haar Character wordt egter gelenigd door eene byzondere oplettendheid op alle de bevalligheden der Kleedye, en alle de kunſtenaaryen, welke het hoofdwerk uitmaaken van de beſchikkingen der jeugdige Schoonheid. —— Met één woord, zy heeft den hoogſten eerbied voor het zagt en beminnelyk ſaiſoen des jeugdigen Leeftyds, en niets verwekt, op eene onfeilbaarder wyze, de edelmoedige drift en verontwaardiging van haar hart, dan de aanduiding, dat zy het eerwaardig tydperk des leevens bereikt heeft, waarin men ſtelt, dat wysheid en ondervinding de overhand bekomen hebben op de anderzins aangenaame los- en leevendigheid van den Lentetyd des leevens.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De onverzadelyke moordenaar des menschdoms, de zwarte Nyd, die niet zelden de maatſchaplyke rust verſtoort, die de banden der gezellige zamenleeving zo dikwils en zo ſchandelyk verbreekt, is voorzeker aan zich zelven verfoeilyk, ten hoogſten gehaat, afſchuwlyk en ſtrafwaardig; verdienende, met het hoogſte recht, als een wreed gedrocht, uit het midden der menschlyke gezelſchappen, en uit het groote huisgezin Gods, verbannen te worden. De rustverſtoorende afgunst en de bittere nyd zyn gewis de haatelykſte voorwerpen voor den

waaren menschenvriend, die hy nimmer dulden kan. Men verbeelde zich de waare gestalte van eenen eigenaartigen Nydaart; aanstonds ontdekt men ook daarin een schrikverwekkend tafereel van de snoodste wreedheden, en een wonderbaar inmengzel van zo veele verschillende hartstochtlyke beweegingen, die den mensch zo zeer vernederen en ontluisteren. De Nydaart voelt in zyn hart een vuur ontbranden, het geen, hevig woedende, eindelyk hem, zelven verteert. Hy kan niet onmisnoegd blyven over de voorrechten, het geluk en den welstand, zyner natuurgenooten; gemelyk is hy, om dat hy zelf zo gelukkig niet is, en ze'anderen ziet bezitten. Onverdraaglyk is het hem, te ontdekken, dat anderen met uitsteekender voorrechten, ten aanzien van verstandsvermogens, eere, verdiensten, hoogagting en geluksgoederen, voorzien zyn; ja laat zich door de afgunst zo verre vervoeren, dat hy aan anderen niet eens vergunt het geen hy zelf bezit. Kwelling en ongeluk volgen den bitschen Nyd op de hielen, gelyk de schaduw het ligchaam. Gelyk de roest het yzer, de mot de kleederen, en het gewurmte het hout doorknaagt, zo verteert de nyd het hart van den gierigen Nydaart. Overal zoekt hy de stille rust, maar vindt ze nergens, terwyl ontevredenheid hem alöm verzelt, en hy zelfs de eeuwige onrust is. Hoe veel verliest hy daarboven van de billyke vreugde deezes leevens, waar toe de mensch ook in de waereld leeft? Hy ontneemt zich zelven zo veele vergenoegens, terwyl hy ongeschikt en geheel onvatbaar is om zich wegens het genoegen van anderen te vervrolyken, Maatschaplyk te leeven verstaat hy niet: gezelligheid verafschuuwt hy. De eenzaamheid zoekende, voelt hy geestes-pynigingen, en de aarde wordt hem reeds eene hel. Ongelukkig voor zich zelven, stoort hy de kalme rust van zynen naasten, en kwelt zich ten verderve om het geluk van zo veele anderen.

Mogt de Nydaart minder hoogmoed en meer zelfkennis, mogt hy meer gezuiverd verstand bezitten en minder dwaalen, mogt hy meer menschlyk gevoel en minder onverzaadlyke hebzucht koesteren, wel dra zou hy tot eene gelukkige kennis zyner wanstaltigheid komen, en niet zo ligt den toestand van anderen gelukkiger beschouwen dan den zynen, noch het geluk zyns naasten voor grooter houden, dan het in de daad is. Hieldt hy zich overtuigd, dat het begeeren der menschen meer is dan het bezitten. en dat eene wyze Voorzienigheid over het menschlyk lot beslist, hy zoude zich met het *zyne* vergenoegen laaten en bevredigen, geen mistrouwen op Gods voorzorg eenige ruimte in zyn hart veröorlooven, en ophouden een menschenhaater te zyn.

Niet min vertoont zich de Nyd als afschuuwlyk en doemwaardig in zyne schrikbaarende werkingen, daar hy, behalven dat hy aan veel goeds zo hinderlyk is, een rampzalige bron

van

van veele haatlyke daaden, en eene oorzaak van allerleie elende en ongeluk wordt, en zo dikwils verderflyke onëenigheid, bitteren haat, schreeuwende ongerechtigheid, en de snoodste vervolgingen, onder het menschdom voortbrengt, en berokkent.

Een waar menschenvriend laat zich door den vuilen Nyd niet bezielen, zoekt een heerscher over zyn eigen hart te blyven, en veröorlooft zich niet aan zyne onderscheidene gemoedsbeweegingen eenige ongeregeldheden in te willigen. Verban dan, myn natuurgenoot! al 't geen naar afgunst en nyd maar eenigzins zoude kunnen zweemen. —— Laat het boven alles bestendig uw lust en vergenoegen zyn, dat het uwen naasten welgaat. Deel in zyne vreugde by zyn voorspoed, verzacht zyne onspoeden, en draag met hem in zyn ongeluk. Gevoel ernstig wat het heet, zich in den welstand van den naasten hartlyk te verblyden, en houd het daarvoor, dat gy u niet eerder gelukkig rekenen moogt vóór dat gy het uwe gedaan hebt om het geluk van uwen medemensch te bevorderen.

Mogt dit altyd het poogen aller bewooneren der aarde, mogt dit het heerschend streeven van Neêrlands Ingezetenen, vooräl in deeze dagen, zyn, daar men Heil en Broederschap zoekt, voor eeuwig ware de helsche Nyd gebannen.

BEDENKINGEN OVER DE GELYKHEID, VRYMAGTIGHEID EN OPPERMAGT.

GELYKHEID kan geenszins betekenen dat alle menschen in alle opzichten volmaakt *gelyk* zyn. Iemand mogt zeggen: dat is eene gemeene aanmerking; dat weet elk. Maar hoort en ziet gy dan niet, dat zeer veele van onze medeburgers zoo spreeken en handelen, als of alle menschen, in alle opzichten, zoo volmaakt *gelyk* waren, dat deeze *Gelykheid* aan geene uitzonderingen onderworpen ware? —— Waarom, vraagen de Vrouwen, zyn wy ook geene Stemgerechtigden? Waarom ook geene Leden van den Raad en van de Regeering? Hebben de Mannen meer verstand en bekwaamheden voor den Burgerstaat dan de Vrouwen? Wat beelden zich die langöoren wel in? Hebben zy dan nooit gehoord van de Amazonen? Weeten zy niet dat het hoofd van alle Russen eene Catharina is? En zyn zy alle de bekwaamheden van onze Wilhelmina vergeeten? — De Armen, zelfs die van de Burgery onderhouden of ondersteund worden, vraagen: Waarom mogen wy niet stemmen? En waarom worden wy ook niet tot de gewigtigste Posten, of voordeeligste Ampten en Bedieningen, geroepen? Zyn de Ryken alleen de bekwaamste, de kundigste, de verstandigste, de braafste,

Burgers? Of zyn zy, in 't algemeen genomen, van de vroegste tyden af, en door alle eeuwen heen, niet de onderdrukkers en opstokkers van hunne min gegoede medeburgers, de bedervers en verwoesters van het Land geweest? —— Deeze *Ongelykheid*, waar over dus de Vrouwen en mingegoeden klaagen, beweert men dat ook vierkans strydig is met de *Vryheid*, waarvan men thans zoo veel ophefs en geschreeuw maakt. 'Het is, zegt men, niet anders dan *Overheersching* die de Vrouwen en mingegoeden dus in haare natuurlyke en eigendomlyke Rechten, in haare *Gelykheid* als Menschen en Burgers, te kort doet en benadeelt. —— Toen onze Fransche Broeders ons de Vryheid hadden bezorgd, scheen men alles *gelyk* te willen maaken. De Wapens moesten uit de Kerken en Zerken, van de Huizen en Rytuigen; in geene Steden, vooral in geene Kerken, zou men meer begraven; buiten de Steden zou eene algemeene Begraafplaats zyn; geene Liveryen mogten meer gedragen worden, want de Knegt was zoo goed als zyn Heer. —— Dat men buiten de Steden, en vooral in geene Kerken, behoorde te begraven, is reeds overlang en meermaalen, ter bevorderinge of ter bewaaringe van de gezondheid, en dus ten beste der Zamenleeving, aangepreezen. Men weet dat het begraven in Kerken de uitvinding is van Bygeloovigheid en valsche Staatkunde, die elkanderen doorgaans ten dienste staan. Hadt men terstond voor bekwaame Begraafplaatsen, vooral buiten de Steden, gezorgd, en dan het begraven in de Kerken verboden, het Volk zoude hier zoo weinig tegen gehad hebben, als tegen het vernietigen van galgen en raden, het geen terstond geboden en ter uitvoering gebragt is. Dan de eene of andere spaak in het wiel gestoken belemmert dit heilzaame werk, terwyl men drok bezig is de Wapenborden te removeeren en de Liveryrokken uit te schudden. Zoo yvert men voor de *Gelykheid*. Maar op dien voet voortgaande, moet men ook de byzondere Kleeding, die in sommige Steden zeer belaglyk is, van de Kinderen en oude Mannen en Vrouwen, die in Wees- en Armhuizen onderhouden worden, voor Burgerkleederen verwisselen, om ze niet aan hun rokje te konnen kennen. Ja, om deeze soort van *Gelykheid* te bevorderen, mag men nog wel ordonneeren dat alle Burgers eene egaale kleeding dragen moeten. Ziet men kans om in onze geheele Republiek de leevenswyze der Broederen te *Seyst* door te dringen, dan mag men die manier van leeven nog gebieden, om dus de *Gelykheid* nog al verder voort te zetten. Eindelyk zullen alle rangen, alle onderscheidingen van stand en jaaren, en alle onderwerping, door deeze *Gelykheid* vernietigd worden.

Maar als 'er geene onderscheiding, geene onderwerping, geene ondergeschiktheid, is, kan geene Maatschappy bestaan, veel minder gelukkig bestaan. De bloote Reden leert, dat de Overheden of Bestuurders, of hoe gy ze anders gelieft te noemen, meerder

in rang zyn dan de Burgers, of de overige leden der Maatschappy; dat de Man het hoofd der Vrouwe is; dat de Ouders gezag hebben over de Kinderen, de Heeren of Meesters en Vrouwen over hunne Dienstboden; dat zelfs de Ryken, indien zy, naar hun vermogen, den Staat en de Behoeftigen onderfteunen, de achting der overige Burgers, vooral der Armen, waardig zyn; als ook, dat de Jongen eerbied moeten hebben voor de Ouden. Maar, daar de Menfchen, alleen als Menfchen befchouwd, buiten eenige betrekking, in zoo verre aan elkanderen *gelyk* zyn, dat zy dezelfde menfchelyke Rechten hebben, mag de eene mensch den anderen mensch in geenerleie opzichten, hoe ook genaamd, benadeelen. De Beftuurders mogen de Burgers alzoo min als de Burgers de Beftuurders, in eenigerleie opzichten, te kort doen, of mishandelen. Niemand, wie hy ook zyn moge, mag aan eenen anderen doen, het geen hy ten zynen opzichte, en in het zelfde geval zynde, naar waarheid en rechtvaardigheid, zoude afkeuren. De perfoon, het ligchaam, het leeven, de goederen en alle rechtvaardige bezittingen, groot of klein, van den allergeringften Burger moet, in eene welgeregelde Maatfchappy, zoo veilig en zeker zyn, als van den Alleraanzienlykften en Rykften. In geval van verongelyking, moet den Armen even goed recht als den Ryken wedervaaren: geene aanneeminge des Perfoons moge hier immer plaats hebben. Zie daar de waare en eenige *Gelykheid*. Voor het overige blyven alle natuurlyke rechten en burgerlyke betrekkingen, die uit overeenkomst beftaan, ongefchonden, en alle de betreklyke plichten in zyn geheel. De Beftuurders moeten wél regeeren, en het algemeene welzyn behartigen. De Burgers moeten hunne Beftuurderen behoorlyke achting, getrouwheid en gehoorzaamheid, bewyzen: De Man moet zyne Vrouw liefhebben; de Vrouw moet haaren Man, als het hoofd des huisgezins, eerbiedigen. De Ouders moeten voor hunne Kinderen zorgen; de Kinders moeten hunne Ouderen eeren en gehoorzaam zyn. De Heeren of Meesters en Vrouwen moeten hunne Dienstboden billyk behandelen; de Dienstboden hunne Heeren en Vrouwen, in al wat recht en billyk is, onderdaanig zyn, en de Jongen moeten eerbied hebben voor de Ouden. De dus bepaalde *Gelykheid* kan alleen in eene Maatfchappy beftaan, en beteugelt tevens de woeste en Land en Volk verdervende *Vryheid*. Wat zou het zyn als een iegelyk deedt wat hem behaagde, zonder zich met zyne betrekkingen, noch met het recht of de belangen van eenen anderen, te bemoeijen? Neen, het is noodzaaklyk de gerustheid en veiligheid der Maatfchappy te bevorderen, door eenige orde en eenige billyke regelen onderling te betrachten. *Het geen wy niet willen dat ons aangedaan worde*, men kan dit niet te veel herhaalen, *moeten wy ook niet doen aan anderen*. Meenen wy recht te hebben eene billyke behandeling van onze Medemen-

ſchen en Burgers te verwachten, dan erkennen wy ons ook verplicht te zyn anderen zoo te behandelen als wy gaarne behandeld zouden worden. Dit alles (vraagt het ſlechts uw geweeten) is de ſtem der Reden, en, erkennen wy het gezag der Gewyde Schriften, dan is dit alles onze onvermydbaare plicht, gelyk wy in dezelve allerwegen zien konnen.

De Mensch, in het afgetrokkene, als Mensch beſchouwd, ſtaat met zynen Natuurgenoot, met zyn Naasten, gelyk. De Mensch is het voortreflykſte Wezen, het heerlykſte Schepſel van God hier op aarde. Hy munt, vooral in verſtandelyke vermogens, zeer verre boven alle andere Schepſelen hier op aarde uit. Hy moet zich overeenkomſtig deezen zynen verhevenen ſtaat gedraagen, en van zyn naasten behandeld worden. Hy mag zynen naasten geen kwaad doen, niet mishandelen, niet onderdrukken, noch van zynen naasten, wie hy ook zyn moge, beledigd, mishandeld of onderdrukt worden. Recht en Gerechtigheid moeten zy onderling handhaaven. Zy mogen, in verſcheidene opzichten, ongelyk, zelfs zeer ongelyk, zyn; maar zy moeten elkanderen als Natuurgenooten, als Medemenſchen, als Schepzels van dezelfde ſoort, behandelen. God, de vrymagtige God, die met het zyne doen mag wat hy wil, mag, naar zyne oneindige wysheid, zyne gaven, goederen en voorrechten, zeer ongelyk onder de menſchen hebben uitgedeeld, zoo dat de menſchen daar door aan elkanderen zeer ongelyk zyn; de onderlinge billyke behandeling moet, desniettegenſtaande, onder hen plaats grypen. Vergelykt de ſchoonſte, de gezondſte, de ſterkſte, van ligchaam, by de mismaaktſte, zieklykſte en zwakſte; vergelykt de verſtandigſte, de ſchranderſte, de geoefendſte en kundigſte, by de dwaasſte, domſte en onkundigſte; vergelykt de rykſte by de armſte; vergelykt de bekleeders der aanzienlykſte posten in den Burgerſtaat by den geringſten daglooner, die den zwaarſten en laagſten arbeid voor een klein loon moet verrichten, en zy ſchynen geene Natuurgenooten, geene Wezens van dezelfde ſoort. Maar als Menſchen ſtaan zy alle op *gelyken* voet. Zy hebben alle dezelfde menſchelyke en burgerlyke Rechten. By deeze Rechten moeten zy elkanderen handhaaven: vooral is dit de post der Overheden; en, wanneer zy het tegendeel ondernemen, zyn zy hunne hooge waardigheid geheel onwaardig. De Overheden moeten de gemeene zaaken in acht neemen, zy moeten alles ten algemeenen nutte beſtuuren, maar zy mogen de Burgers niet overheeren. De Burgers moeten hunne Beſtuurders eerbied, getrouwheid en gehoorzaamheid, bewyzen. Zy mogen hunne bezwaaren, klagten en verzoeken, wel inleveren en voordragen, maar mogen geene geweldaadige middelen in het werk ſtellen ter bereiking hunner oogmerken; dat ware opſtand tegen de Overheid, en men mag geen kwaad doen op dat 'er goed uit voortkome. Indien geweld immer geoor-

lofd

loſd is, kan het alleen in één geval zyn, naamlyk, ter zelf-verdediging, om het ons aangedaane geweld af te keeren.

Dit zy genoeg gezegd aangaande de *Gelykheid*; laaten wy nu onze gedachten ook laaten gaan over de VRYMAGTIGHEID, of SOUVERAINITEIT.

Dit woord is veel gebezigd, en wordt nog zeer veel gebruikt, met toepasſinge op zoogenaamde Monarchen, Keizers, Koningen, Prinſen, Graaven en andere Overheids-Perſoonen, ook wel ten opzichte van een Volk of Natie, maar, naar myn inzien, geheel en al ten onrechte, waarom 'er ook zeer veel misbruik van gemaakt is. Hy, die *vrymagtig* is, mag, zonder eenige bepaaling, alles doen wat hy wil. Maar, onder alle zelfſtandige Wezens in het onbegrensde Al, is maar één éénig Wezen *vrymagtig*, en dat Wezen is GOD: alle andere zyn geſubordineerde of ondergeſchikte Wezens.

Het eeuwig, onafhanglyk, Wezen, de eerſte Oorzaak van al wat beſtaat, kan geen zelfſtandig Wezen beſchouwen, dat zyn werk, zyn eigendom, niet zy. Hy heeft een volſtrekt recht op al wat beſtaat, en kan en mag dus naar zyn welgevallen daarmede handelen. God alleen mag met alles al doen wat hem behaagt. Hy is aan niemand eenige verantwoordinge verſchuldigd, gelyk hy ook onder geene wet ſtaat of ſtaan kan, dewyl niemand boven hem is. Hy alleen is *vrymagtig*. Hy is in den hemel, en doet al wat hem hem behaagt. Naar zyn welgevallen handelt hy met alle de bewooneren van hemel en aarde, zonder dat iemand zyne hand afſlaan, of tot hem zeggen kan, wat doet gy?

De Schepter der *Vrymagtigheid* voegt ook eeniglyk en alleen in de hand van God. Het eeuwige Wezen kan niet anders dan volſtrekt volmaakt zyn, om dat het, eeuwig zynde, onafhanglyk, oneindig, albevattend en onveranderlyk, is. Oneindige Wysheid kan niet faalen; volmaakte Rechtvaardigheid is onkreukbaar; vlekelooze Heiligheid kan geen zedelyk kwaad willen, noch werken; loutere Goedheid kan niets anders dan geluk en heil met haare afhangelingen bedoelen; de Volmaakte, en Onveranderlyke, kan zichzelven niet verlochenen. Dus God is volſtrekt en alleen *vrymagtig*, hy kan en mag alles doen wat hem behaagt, maar hem behaagt niets, ja, uit hoofde van de volmaaktheid zyner Natuure, kan hem niets behaagen, dan het geen wys, rechtvaardig, heilig en goedertieren is. —— Maar wat zyt gy, ô Mensch! hoe voortreflyk een Schepſel gy ook zyn moogt, in vergelykinge van uwen Schepper! zeer minder dan niet, en ydelheid. Schaam u, ô Mensch! dat gy u den tytel, dien God alleen toebehoort, zoudt willen aanmaatigen.

Monarchen, Keizers, Koningen, Prinſen, Graaven en alle Overheids-Perſoonen, welke tytels zy ook mogen dragen, zyn alle

niet

niet meer dan Menschen; zy zyn alle, zoo wel *als* de geringste hunner medemenschen, schepsels, afhangelingen, van God; zy staan alle onder de Godlyke Wet, het zy die der Reden of van hun Geweeten, door God in hun binnenste geschreeven, of der Openbaaring, indien zy die kennen en erkennen. Van waar hebben zy dan de *Souverainiteit?* Geenszins van God, die heeft dezelve nimmer aan hun opgedragen. Ja, het zy met eerbied gezegd, oneindige Wysheid wilde noch konde de *Vrymagtigheid* immer aan zulke kortzichtige, zwakke en feilbaare, schepselen in handen geeven. Hebben zy dan de *Vrymagtigheid* van het Volk of de Natie? Maar bestaat het Volk niet uit kortzichtige, zwakke en feilbaare, schepsels? Van wien heeft het Volk de *Souverainiteit?* Van niemand. Hoe kan men dan opdragen aan eenen anderen het geen men zelve niet bezit? Of hebben de zoogenaamde *Souverainen* zichzelven, door overmagt en geweld, de *Vrymagtigheid* aangemaatigd, om hunne Natuurgenooten te overheeren en tot Slaaven te maken? dan zyn zy zeker den vloek van God, en de verontwaardiging hunner medemenschen, waardig. Zou men met waarheid konnen zeggen, dat iemand van de menschen boven de Wet was? Is niet de Regel, „het geen gy niet wilt dat een ander u zal doen, doe dat ook niet aan een' ander;" is deeze Regel niet de Wet der Rechtvaardigheid? Eischt, daarboven, de Wet der Liefde niet, „dat wy anderen moeten doen, zoo wy gaarne hadden dat anderen ons deeden?" Leert de Reden niet, dat wy zoo wel de Wet der Liefde als der Rechtvaardigheid moeten betrachten? Zonder Rechtvaardigheid is het onmogelyk dat eenige Maatschappy zou konnen bestaan; en zonder Liefde kan ze onmogelyk gelukkig zyn. Deeze twee Regels maaken dus de GRONDWET uit, waar naar alle byzondere Wetten van Landen en Steden moeten geschikt worden; en waar mede geene menschelyke Wetten mogen stryden. Zulke Wetten, en geene andere, mogen de Overheden, hoe ook genaamd, aan anderen voorschryven. Het Volk, schoon niet *vrymagtig*, heeft het recht zulke Wetten te vraagen, of, by overeenkomst, hunne Vertegenwoordigers en Bestuurders voor te leggen, om dat de gemelde Regels, waar naar de hier onderstelde Wetten zyn ingericht, van een onfeilbaar, van een Godlyk, gezag zyn. Dus komt de *Vrymagtigheid* by de menschen in geenen deele te passe. Noch het Volk noch de Overheden zyn *vrymagtig*. Daar zyn twee onfeilbaare Regels, die elk voor Godlyk houdt, die in een Opperwezen gelooft; de Wetten van den Staat moeten hier naar zyn ingericht, moeten hier mede overeenkomen, en mogen 'er niet in het allerminste mede stryden. Deeze Wetten moeten regeeren. Niet alleen het Volk, maar ook de Overheid, moet onder deeze Wetten staan. Het Volk moet zyne eigene Overheden verkiezen; deeze zyn verplicht de gemaakte Wetten

zen te handhaaven, en op die wyze het algemeene welzyn, het heil des geheelen Volks, op de best mogelyke wyze te bevorderen; zoo zy hier tegen moedwillig zondigen, spreekt het van zelf, dat zy uit hunne bedieningen, door het Volk, konnen en moeten gezet worden, tot nut van 't algemeen.

Het woord OPPERMAGT, daar wy nu nog iets van zeggen zullen, is alleen van eene bepaalde betekenis wanneer wy het op Menschen toepassen. God alleen is, in eenen onbepaalden zin, *oppermagtig*; en dan zal *Vrymagt* en *Oppermagt* weinig of niet van elkanderen verschillen. Van menschen gebruikt, of op menschen toepast, kan het alleen betekenen de hoogste magt, of het hoogste gezach, het hoogste recht dat de eene feilbaare mensch aan den anderen feilbaaren vermag op te dragen. Deeze *Oppermagt* nu berust by het geheele Volk, of, by overeenkomste, by de grootste menigte. Want, schoon de meesten geen recht hebben de minsten de Wet voor te schryven, om dat zy de meeste zyn, dewyl dit juist het recht van den langsten degen zyn zoude, zoo dient men echter vooraf overeen te komen, dat de meeste stemmen het moeten winnen, of, zoo die gelyk zyn, dat dan het lot beslisse, dewyl 'er anders nooit, ten minsten zeer zelden, een'ge zaak ten einde zoude gebragt worden; want het zeer oude Spreekwoord wordt nog steeds waar bevonden: „Zoo veel hoofden, zoo veel zinnen." Dit Volk stelt zyne Overheden aan, en draagt aan één, of aan weinige, de *Oppermagt* op, om dat het Volk, als Volk, niet kan regeeren, als uit te veel byzondere persoonen bestaande. Deeze Overheden, hoe gy ze gelieft te noemen, mogen zich geen meerder magt, recht of gezach, aanmaatigen, dan het Volk hun heeft opgedragen. Het Volk heeft geen recht hun een *onbepaald gezach* op te dragen, dewyl het zelf niet *vrymagtig* is, maar onder de Godlyke Wet staat, en aan dezelve is verbonden. Gods Wet alleen moet regeeren, niemand is boven dezelve verheven; maar elk, wie hy zy, aan dezelve geheel en al onderworpen. Gods Wet, in het harte van den mensch ingeschreeven, gebied al wat rechtvaardig, al wat billyk, redelyk, welvoeglyk en goed, is, en verbied al het tegenovergestelde. Volgens deeze Wet der Natuure, mag men niet alleen anderen geen onrecht of kwaad doen; maar elk moet, naar zyn vermogen, zoo oprechtlyk het geluk en de welvaart van anderen, als van zichzelven, poogen te bevorderen. Naar deeze algemeene Wet moeten alle byzondere burgerlyke Wetten en overeenkomsten in eene Maatschappy, zal ze gelukkig bestaan, zyn ingericht. Zy allen, die aan de Openbaaring gelooven, weeten, dat al het tot hier toe beweerde, ook in de Gewyde Schriften, herhaalde reizen geleerd en bevestigd

wordt.

wordt. De Leden van onze Nederlandsche Maatschappy, hoe zeer zy ook in bespiegelende Stukken, de Godgeleerdheid betreffende, mogen verschillen, belyden echter allen, openlyk, of Jooden of Christenen te zyn, en konnen dus niet nalaaten, willen ze hunne belydenis niet tegenspreeken, te erkennen, dat al het beweerde, gelyk ik zeide, in de Gewyde Schriften herhaalde reizen geleerd en bevestigd wordt. Zyn 'er onder ons Deisten of zelfs Atheisten, die houden zich schuil, en moeten de eerste toch, in ons gezegde, de stem der Reden erkennen; terwyl de laatste, als geheel verdwaasd, geen gehoor, veel minder geloof, verdienen.

Alle menschen zyn dan *gelyk*, alleen voor zoo verre zy menschen, schepsels van dezelfde soort, zyn, en hebben in zoo verre dezelfde Rechten. Niemand mag zynen medemensch onrechtvaardig, onbillyk, of zelfs liefdeloos, behandelen; men moet een ander zoo behandelen als men zelfs billyk mag begeeren behandeld te worden. Maar alle menschen zyn geene Leden van onze Burgerlyke Maatschappy; maar zy alleen die in ons Land geboren zyn, of het Burgerrecht voor de daar toe gestelde somme verkreegen hebben. Alle de Burgers hebben, als Leden der Maatschappy, dezelfde Rechten. Zy mogen hunne eigene Overheden verkiezen; hunne bezwaaren voordragen; hunne onderrichtingen en raadgevingen in het midden brengen. Alle Burgers, die schot en lot, gelyk men spreekt, aan Land en Stad betaalen, zyn Stemgerechtigden; die niets opbrengen zyn juist om die reden, naar alle billykheid, van dit Voorrecht uitgesloten. Niemand, gelyk wy gezien hebben, mag zich de *Souverainiteit*, of *Vrymagtigheid*, aanmatigen, om dat alle menschen feilbaare, en van God, de eenige *Souverain*, afhangelyke, schepsels zyn. Aan geen Sterveling mag, om dezelfde reden, eene onbepaalde *Oppermagt* worden opgedragen. Alle menschen staan onder de Wet der Natuure, die de Wet van God is; naar deeze Wet moeten alle maatschappelyke Wetten, Ordonnantien en Reglementen, ingericht worden. Deeze Wet moet heerschen, en elk Lid der Maatschappy, hoe ook genoemd of betyteld, moet aan deeze Wet volstrekt onderworpen zyn. Welk eene Regeeringsform men ook zou mogen verkiezen en daarstellen, het zy eene Monarchaale of Eenhoofdige, het zy eene Aristokratische of van de rykste en aanzienlykste Familien, het zy eene Demokratische, Populaire of Volksregeering, zy zullen alle, alle zonder onderscheid, ten uiterste nadeelig en verderflyk voor de Maatschappy zyn, indien de Wet van God niet heerscht, indien zy *vrymagtig* of *oppermagtig* zyn. De feilbaare, de kortzichtige, de met vleesch en bloed bekleede, de zwakke, de ligtverleidelyke en eigenbaatzoekende, Mensch zal wel ras van die *Vrymagt*, of *Oppermagt*, een schandelyk en vaak gruwelyk mis-

misbruik maaken. Dit steunt op de ondervinding van alle Eeuwen, dit leert de geschiedenis van alle Volken; dit heeft ook ons Vaderland, helaas! te droevig ondervonden. De Monarch wordt ligt een Overheerscher, een tyran of wreedaart. De Aristokraaten, onderling eensgezind zynde, vermenigvuldigen het getal der Overheerschers, tyrannen en wreedaarts; en wanneer zy zelve onder elkanderen oneens en verdeeld zyn, verwekken zy partyschappen in de Maatschappy, zetten Burgers tegen Burgers op, en verstooren den vrede, den bloei en de welvaart, der voordeeligste en gezegendste zamenleeving. De Volksregeering is vooral niet beter. Het is hier, zoo veel hoofden zoo veel zinnen; zy zyn nimmer eensgezind, elke party dryft zyn stuk met alle magt door; volstrekte Regeeringloosheid wordt hier uit geboren, Burgerkrygen en het vergieten van Burgerbloed zyn de gevolgen. De sterkste en stoutste party doet alles voor haar geweld buigen, of verzwakking van magt, uit verdeeldheid ontstaande, levert het Land ten prooie aan vreemde Mogendheden; en eindelyk komt alles weêr in slaverny; de eertyds vrye Burger moet den nek krommen onder het yzeren juk van een' Despotiken Monarch.

Eene Volksregeering *by Representatie* is, buiten kyf, de vryste. Maar, verkiezen verre weg de meeste Leden eener Maatschappy zulk eene Regeeringsform, dan behooren zy vooraf, by meerderheid van Stemmen, een genoegzaam getal van de kundigste, bekwaamste, braafste en vaderlandlievendste, Leden te verkiezen, om ten minsten *Grondwetten* te maaken, waarvan vervolgens alle byzondere zeer gemaklyk konnen afgeleid worden. Deeze Wetten moeten naar de Wet der Natuure, de Wet van God, waaraan elk mensch verbonden is, volmaakt zyn ingericht; zy moeten zoo weinig mogelyk in getal zyn; zy moeten met weinige, eenvoudige en duidelyke Nederduitsche woorden worden beschreeven, zoo dat niet één bastaardwoord 'er in voorkome. Dan moet dit ligchaam van Wetten tot kennisse der Burgeren worden gebragt; elk Burger moet vryheid hebben zyne aanmerkingen en bedenkingen op dezelve behoorlyk in te leveren; wanneer deeze Wetten, weder naargezien en verbeterd, aan elk bekend gemaakt moeten worden. Aan deeze Wetten moeten alle Leden der Maatschappye, Representanten, Amptenaaren, of wie zy ook zyn mogen, verbonden zyn, gelyk zy den eenen zoo wel als den anderen moeten betreffen. De Stemgerechtigden moeten hunne Representanten en Amptenaaren verkiezen; ook behoorde het begeeven van Burgerlyke Bedieningen aan de Burgers overgelaaten te worden. De billyke, weloverdachte, wyze en herziene, Wetten moeten zorgvuldig worden gehandhaafd, en de Overtreeding derzelve, zonder eenige verschooning, of aanzien van persoonen, worden gestraft.

Op

Op dat de *Vryheid* zoo veel mogelyk worde gehandhaafd, behoorde een Committé van Waakzaamheid te worden aangesteld, met genoegzaame magt bekleed om te konnen werken. De post van dit Genootschap, of deeze Vergadering, moet zyn, naauwkeurig toe te zien dat elk de Wetten zorgvuldig gehoorzaame, niet alleen de Burgers in het algemeen; maar ook, en wel inzonderheid, de Representanten en Amptenaaren van Staat, die in dit geval het meeste te duchten zyn. Men moet zorge dragen, dat niemand, van den hoogsten tot den laagsten. van den Representant des geheelen Volks tot den geringsten Daglooner, de Wetten ongestraft kan overtreeden. Hier, inzonderheid, moet de *Gelykheid* plaats hebben, schoon anders alle billyke ondergeschiktheid, zonder welke geene Maatschappy bestaan kan, moet plaats grypen. Voorts zyn alle Leden der Maatschappye, als Menschen en als Leden van eene Maatschappy beschouwd, als Broeders aan te merken. Maar zy, die deeze *Broederschap* voorstaan en wenschen, hebben niet alleen de plichten van rechtvaardigheid, maar ook die der liefde, te betrachten. Deeze *Broederschap* sluit ook alle *Vrymagt* en onbepaalde *Oppermagt* geheel en al uit. Deeze Maatschappy erkent God alleen als *Souverain*; zyne Wet alleen regeert, hoe groot de magt ook zy, die men, uit noodzaaklykheid, den Bestuurderen opdraagt; zy is door de Wet bepaald, en dus loopt alles te zamen om het algemeene heil, het Heil der Maatschappye, te bevorderen.

ô Dat elk slechts Deugdzaam ware! Op de beste Maatschappy
Zou ons Land dan roemen mogen; alles zou gezegend gaan;
Vryheidsboom zou eeuwig bloeiën; Burgertwist werdt niet gehoord;
't Vaderland zou men beminnen, maar Gods Wetten beven al.

SALUS REIPUBLICÆ.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE CHRISTLYKE GODSDIENST GEHANDHAAFD TEGEN DEN LASTER VAN WREEDHEID TE LEERAAREN, OF OP AARDE TE VEROORZAAKEN.

OF

REDENVOERING VAN B. PORTEUS, *D. D. en Bisschop van Chester.*

Over de woorden van CHRISTUS:

Meent niet dat ik gekomen ben om Vrede te brengen op Aarde. Ik ben niet gekomen om Vrede te brengen, maar het Zwaard. MATTH. X: 34.

(*Vervolg en Slot van bl.* 471.)

By alles wat wy dus verre bygebragt hebben, om den *Christlyken Godsdienst* te handhaaven tegen den Laster van Wreedheid te leeraaren, of op Aarde te veroorzaaken, komt nog, in de

IVde plaats, bovenal, in aanmerking, de volgende gewigtige bedenking.

Het is buiten tegenspraak, dat een groot aantal van die Verdeeldheden, Oorlogen en Moorden, welke men doorgaans *Godsdienstige* noemt, en met welker geheele schuld men de *Christenheid* zeer onregtmaatig bezwaard heeft, alleen, of althans meerendeels, aan Staatkundige oorzaaken moet toegeschreeven worden. Niets is, door alle Eeuwen heen, algemeener geweest, dan te zien, dat Partyschap en Staatzugt het masker van Godsdienst aantoogen, en voorgaven voor de zaak van GOD en zyne *Kerk* te stryden, wanneer zy, met de daad, niets anders op 't oog hadden, dan om verwarring te veroorzaaken, of Dwinglandy te vestigen. Het is, by voorbeeld, te over bekend, dat de *Kruistochten* zelve, die doorgaans

by uitsteekenheid den naam van *Heilige Oorlogen* draagen, den oorsprong niet ontleenden uit yver voor het Euangelie, of uit eerbied voor het *Heilig Land*, maar uit de Eerzugt, de Gierigheid, de Schraapzugt, van twee alleronrustigste Pausfen (*); dat de Oorlog van de *Ligue*, en andere Burgeroorlogen, in *Frankryk*, welke men doorgaans veronderstelt den Godsdienst alleen ten oogmerke gehad te hebben, met de daad, oorspronglyk ontstooken, en voornaamlyk gevoed werden door de rustlooze bedoelingen en persoonlyke veete van de Prinsen van den bloede, en andere groote Aanvoerders der tegen elkander strydende Partyen (†), als mede dat de schroomlyke Onlusten in *Engeland*, in de jongste Eeuwe voorgevallen, niet *voornaamlyk*, (gelyk een onzer Geschiedboekeren vermeldt (‡)) aan Godsdienstige Geschillen, maar aan Staatkundige oorzaaken, moeten geweeten worden. Door 't geen hy de *Instorting van Godgekeerden Haat* heet, werd de zweer niet *gemaakt*, maar alleen ontstooken; en, schoon CROMWELL, met veel staatigheids, zich geliet, als of hy, in elken bystap van zyn misdaadig voortgaan, *alleen den Heere zogt*, bleek het, nogthans, welhaast, dat hy waarlyk zogt, 't geen hy in 't einde ook kreeg, de omverwerping der Regeeringsgestelteniss, en het verkrygen van de Oppermagt.

Uit deeze en ontelbaare andere voorbeelden van dergelyk eenen aart, welke hier aangevoerd zouden kunnen worden, is het ten vollen openbaar, dat Verschil van Gevoelens in Geloofszaaken te meermaalen geweest hebbe veel meer de *schynbaare*, dan de *weezenlyke*, oorzaak der rampen, daar aan toegeschreeven. —— Doch, schoon wy zelfs erkenden, dat deeze de waare en eenige bron was van deeze onheilen, dan nog blyft het Euangelie zelve geheel en al vry van alle blaam uit deezen hoofde. Welk nadeel Vervolging ooit op Aarde aangerigt hebbe, (en dezelve heeft, GOD weet het, maar meer dan te veel gedaan) 't was CHRISTUS niet, die dit *Zwaard op Aarde*

(*) GREGORIUS DE VII en URBANUS DE II.

(†) Zie DAVILLA, doorgaans, maar bovenal B. I en VI, waar hy met veel schranderheids de heimlyke springveeren deezer geschillen ontdekt.

(‡) HUME, *Hist. of England*, Vol. V. p. 255.

de bragt; het was het bedryf van eenigen zyner dwaalende Naavolgeren; en het zou zo onregtvaardig en hoonend weezen, aan de Openbaaring de valsche begrippen en slegte daaden der Belyderen toe te schryven, als dat men eenen Geneesheer de schuld gave, wanneer de Geneesmiddelen, door eene verkeerde toediening, de deerlykste gevolgen naa zich sleepten. De beste Wetten staan bloot voor misduiding en verkeerde toepassing. De Wet van het Euangelie deelde in dit ongeluk. De Geest van het Euangelie werd miskend, en de Voorschriften van 't zelve verkeerd toegepast, door eenigen van deszelfs erkende Vrienden, en men maakte gebruik van 't gezag der Euangelieleere, als een dekmantel van wreedheid en onderdrukking van derzelver heimlyke Vyanden. Maar het Euangelie zelve bleef, te midden van dit alles, onschuldig van dat bloed. Het wraakte, en hadt een afschrik van, zulke onnatuurlyke steunzels, welke het even weinig behoefde als voorschreef. Het wettigde het gebruik van geene andere middelen dan die van overtuiging en zagtmoedige overreeding. En, indien eenige der Leerlingen van misleiden yver zich tot geweldige en bloedige maatregelen lieten vervoeren, komt die schuld geheel en al voor hunne rekening; zy moeten 'er voor verantwoorden; JESUS, noch de Godsdienst van JESUS, heeft 'er iets mede te maaken.

V. Dat dit de waare voordragt des gevals is, blykt niet alleen uit het Voorbeeld en de Verklaaringen van onzen Godlyken Wetgeever, en de ontelbaar veele Aanmaaningen, in de Gewyde Bladeren, tot Vrede, Liefde, Goedertierenheid, Medelyden en Broederlyke Gezindheid, jegens alle Menschen; maar het blykt teffens uit de overweeging, dat, naar gelange de Heilige Bladeren meer beoefend, en de Christlyke Godsdienst, in gevolge daar van, beter gekend wierd, de Onverdraagzaamheid steeds grond verloor, en min geweldig wierd in eene volgende Eeuwe. Niet zo dra deedt de Herleeving der Letteren, en de Hervorming van eenige gedeelten der *Christlyke Kerke*, die *Egyptische* duisternis opklaaren, waarin *Europa* zo langen tyd gedompeld gelegen hadt, of rechtmaatiger begrippen en zagter gevoelens van den Godsdienst begonnen onmiddelyk stand te grypen. Dat gruuwzaam Spookzel, *Vervolging*, 't welk der geheele wereld schrik hadt aangejaagd, geduurende den langen nagt van algemeene Onkunde, week by het aanbreeken

van dien dag. En, wanneer, naa de Overzetting der Heilige Bladeren in de toen meest gebruiklyke Taalen, elk *Protestant*, met vermaak en verwondering, de Schrift tot hem hoorde spreeken, *in de spraake, in welke hy geboren was* (*), voelde hy onmiddelyk den hemelschen invloed op zyne ziel; en, naar gelange hem de Heilige Schriften meer en meer ontvouwd wierden, bevondt hy, dat zyn hart vertederd werd in gevoelens van tederheid, medelyden en liefde, jegens elk menschlyk weezen, van welk eene benaaming, party, secte of aanhang.

VI. Van dien tyd tot den tegenwoordigen, heeft het Godlyk beginzel van Liefde steeds meer en meer sterkte gekreegen. In elk Hervormd, dat is elk verlicht, Land, heeft de aangeboorene Zagtaartigheid des *Christendoms* zich duidelyk, in eene meerdere of mindere maate, vertoond; en, door den Geest van Vervolging te onder te brengen, althans grootlyks te leenigen, der wereld getoond, dat de waare en weezenlyke strekking van deszelfs Leerstellingen en Voorschriften, te regt verstaan, niet is om *Verwoesting*, maar om *Vrede, op Aarde te brengen*.

Deeze gelukkige gevolgen van eene betere kennis aan de Openbaaring schynen, allengskens, voet te krygen in andere Ryken. Zelfs die *Kerk*, welke de oorspronglyke Moeder was, en in zommige nog het sterkste steunzel is, van Vervolging, heeft, zints eenigen tyd, betoond, eenig bezef te gevoelen van Menschlykheid, en een weinig afgelaaten van haare aangeboorene Onverzoenlykheid. Een der hegtste en sterkste steunzels van haare Dwinglandy, de Societeit der *Jesuiten*, bestaat thans niet meer; en veele andere der Godsdienstige Gemeenschappen naderen allengskens tot derzelver ontbinding (†). In twee der by- en waan-geloovigste Landen

(*) Handel. II: 8.

(†) In *Frankryk*, *Duitschland*, *Venetie*, en in veele gedeelten van *Italie*, zyn, zints de laatste tien of twintig jaaren, veele uitgebreide Kloostergestichten vernietigd; kleinder Genootschappen zyn 'er zamengesmolten. In eenige mag niemand gelofte van Kloosterleeven afleggen, dan zekere jaaren bereikt hebbende, noch aan het Klooster meer geeven dan een bepaald gedeelte zyner bezittingen; anderen is het volstrekt verboden eenige Nieuwlingen meer aan te neemen.

den van *Europa* (*) heeft de Inquisitie, in de jongst verstreekene jaaren, niet veele van die openbaare tooneelen van wreedheid en schrik, waarover in vroegeren tyde de wereld verbaasd en door schrik verstyfd stondt, opgeleverd. Op zommige plaatzen heeft zy bykans alle haare verschrikkingen afgelegd; en, in andere *Roomschgezinde* Landen, zegt men, dat de *Protestanten* eene veel grooter maate van gerustheid en veiligheid genieten, dan zy vóór veele jaaren ondervonden (†). Deeze omstandigheden schynen aan te duiden, dat de haatlyke Geest van Onverdraagzaamheid bykans overal afneemt, en dat de geheele Christen-wereld trapswyze nadert aan die vrye en menschlievende denkwyze, welke zo zeer overeenkomt met de Voorschriften van den Godlyken Meester, en zo weezenlyk behoort tot de onderlinge versterking en gerustheid van alle zyne Leerlingen.

Vast gaat het ten minsten, dat, in alle Landen waar de Hervorming opgang gemaakt, en men den *Christlyken Godsdienst* meer van naby beschouwd, deszelfs aart en strekking meer opengelegd, heeft, dezelve steeds van een goedaartiger, en den Menschdomme heilzaamer, natuure bleek te zyn. —— De Kerk van *Engeland*, in 't byzonder, heeft zich onderscheiden van andere, niet min door de gemaatigdheid en zagtheid van haare handelingen, dan door de zuiverheid haarer Leerstellingen. En, schoon die Kerkgemeenschap, naa dat dezelve het knellend juk des Pausdoms hadt afgeschud, zich op eenmaal niet kon ontdoen van alle de oude erf-vooroordeelen; schoon het langen tyd aanliep eer dezelve zich veilig oordeelde tegen *Protestantsche* Scheurmaakers, zonder eene lyfwagt van boeten en straffen, met welke zy gewoon was zich, zo wel als andere Kerken in *Europa*, omringd te zien, staat dezelve, nogthans, zelfs in het volkomenste bezit van haare Magt; en, wanneer haare denk-

(*) *Spanje* en *Portugal*.

(†) In *Poolen*, *Frankryk*, *Boheme* en *Hungaryen*. In de twee laatstgemelde, zo wel als in andere *Oostenrykfche*, Staaten, schynt de Keizer beslissende stappen te doen tot eene volslaagene Verdraagzaamheid, en eene bykans geheele Afschaffing des Pauslyken Regtsgebieds in de Landen zyner Heerschappye. [Wanneer de Eerw PORTEUS deeze Leerreden gedaan hebbe, blykt ons niet; doch het Deel zyner *Sermons*, waar uit wy dit ontleenen, zag het licht in 1783.]

denkbeelden en uitoefening van de Kerklyke Tugt ten hoogsten top geklommen waren, is die Kerk min te beschuldigen van verregaande en buitenspoorige gestrengheid, dan eenige andere gevestigde Kerk van dezelfde grootte en magt in de geheele Christen-wereld.

By trappen, egter, is de Kerk van *Engeland*, als zy toenam in kennisse, ook toegenomen in zagtheid. De laatstverstreeke Eeuw zag het begin, en de tegenwoordige tyd de verdere uitbreiding, van het alleredelst stelzel van Godsdienst-Vryheid, welke wettige Verdraagzaamheid op den waaren grondslag gevestigd heeft; een maatregel, niet min zamenstemmende met gezonde Staatkunde, dan met den Geest des *Christendoms*, waarvan wy ons, met alle reden, de vreedzaamste en heilrykste uitwerkzels mogen belooven.

Laaten wy, derhalven, voortvaaren, om dit Character, 't geen wy, met zo veel regts, verkreegen hebben, te behouden; het Character van de groote Handhaavers te weezen van Godsdienst-Vryheid en de heilige Regten des Geweetens. Laat ons inschiklykheid gebruiken ten opzigte van de natuurlyke vooroordeelen der geenen, die van ons verschillen, en elkander in de Liefde verdraagen. — In de daad, 'er is iets zeer aangenaams en bevalligs in het denkbeeld, dat de geheele *Christen-wereld* zich vereenige in alle stukken van Geloof en Werken, en niet min overeenkome in inwendige gevoelens dan in uitwendige gedaante. Maar dit, vrees ik, is een harssenschimmig stelzel van Eenigheid, welks daadlyke daarstelling wy geen reden hebben te wagten uit eenige Toezeggingen ons in GODS Woord gedaan, en nog minder uit de beginzels der Menschlyke Natuure. Doch 'er is eene Eensgezindheid, zeer bestaanbaar met de eene en zeer sterk aangepreezen door het andere; „ de Eenigheid „ des Geestes door den band des Vredes (*)." Dit is die waare Christelyke band, welke, ieder hart aan elkander verbindende, elks oordeel vrylaat, en, uit eene schynbaare strydigheid van veele verschillende deelen, een welzamenstemmend geheel vormt.

Door een Gedrag, naar deeze Euangelische Beginzelen ingerigt, zullen wy het meest voldoende Antwoord geeven aan de groote Tegenwerping, welke wy thans bestreeden, en de volkomenste bevestiging aan de ver-

schei-

(*) EPH. IV: 3.

scheidene Stellingen, welke wy in deeze Redenvoering aangevoerd, en, zo ik vertrouw, genoegzaam gestaafd hebben. —— Wy zullen, door *Voorbeeld* zo wel als door Woorden, de zwaare beschuldigingen van Wreedheid, zo vaak tegen den Godsdienst, welken wy belyden, aangevoerd, wederleggen. Wy zullen toonen, (in volkomene overeenkomst met de reeds bygebragte bedenkingen,) dat deeze Wreedheden, in de daad, geen regtmaatigen grond van verwyt voor het Euangelie opleveren; dat deeze Wreedheden alleen op rekening gesteld moeten worden der zodanigen, die de Leerstellingen en Geboden des *Christendoms* geheel verkeerd verstaan of moedwillig verdraaid hebben; dat de eigen aart van de *Christlyke Openbaaring* geen *streng-* of *wreedheid*, maar *liefde* en *zagtmoedigheid*, is; en dat, schoon die eigen aart voor eene wyl wederstreefd of opgeschort is door de werking van bykomende oorzaaken, en den invloed van plaatslyke en toevallige omstandigheden, deeze, nogthans, nu geheel opgehouden, of althans veel van derzelver eerste kragt verlooren hebbende, de Godlyke Goedaartigheid van onzen Godsdienst duidelyk, in dit Land en in veele andere Landen, begonnen heeft de eigenaartige uitwerkzels hervoort te brengen.

Eindelyk hebben wy alle reden, om te gelooven, dat, met het vorderen der rechte Kennisse van de Heilige Bladeren, deeze uitwerkzels zich wyder en wyder, schoon misschien met kleine schreden, over de geheele *Christen-wereld* zullen uitbreiden; dat het Koningryk van GOD ten laatsten, in een tydlyken zo wel als in een geestlyken zin, zal blyken te weezen 't geen de Schrift deswegen zegt, *Blydschap* en *Vrede*, en het uitwerkzel der Regtvaardigheid *Gerustheid* en *Zekerheid* voor altoos.

WAARNEEMINGEN OMTRENT HET NUT DER GEBRANDE SPONS IN DE KROPKLIER-ZIEKTEN, (*Scrophula*). Door HUFELAND.

(Preisschrift über die Skrofelkrankheit.)

De gebrande Spons (*Spongia tosta*) is een byzonder middel, dat misschien in vermogen, om kropzeerige Halsklieren op te losfen, alle andere overtreft. Deszelfs werking schynt te bestaan in eene byzondere prikkeling en versterking van het stelzel der Watervaten, waar toe de loogzoutige, kalkaartige en empyreumatische bestaandeelen 't meeste schynen toe te brengen; dewyl men ook van andere gebrande dierlyke Zelfstandigheden, b. v. dat oud vermaard middel: gebrande schoenzoolen, of wollen lappen, soortgelyke uitwerkingen bespeurd heeft. —— By verharde kliergezwellen, hardnekkige verslymingen, gebrekkige waterloozing en waterzuchtige ongemakken van een Scrophuleuzen aart, kan het met 't meeste voordeel aangewend worden. By lieden die eene zwakke en gevoelige borst hebben, moet men 'er echter voorzichtig mede omgaan, dewyl ik meermaalen heb waargenomen, dat 'er, by deezen, door deszelfs prikkelende eigenschap, hoest en zelfs bloedspuwingen uit ontstaan zyn. Onder alle de wyzen, om hetzelve toe te dienen, kan ik voornaamlyk de volgende Sponsloog, die de longen veel minder prikkelt, dan het poeder, by voorkeur aanbeveelen. Men neemt één once fyngesneden, niet gebrande maar slegts gerooste Spons, kookt die met een pond water, en laat het dan 12 uuren staan trekken; zygt het vervolgens door, doet 'er een weinig van 't een of ander gedestilleerd aromatiek water by, en geeft 'er alle drie uuren een Eetlepel van in. Zomtyds heb ik by dit middel, wanneer de Lyders zeer zwak en gevoelig waren, het *Extr. Quassiae* en *Myrrhae*, ook wel *Laudan. liquid.* of *Extr. Hyoscyam.* gevoegd; en op deeze wyze meermaalen eene grondige geneezing bewerkt.

Een Meisje van 20 jaaren, van een kropzeerig gestel, en met veel gezwollen halsklieren, zukkelde reeds eenige maanden lang aan eene benauwde Borst, met verslyming, ongeregelde maandstonden, en veel Hoofdpynen gepaard. Ik deed haar het opgemelde *Lixivi-*

um Spong. tost. met *Vin. Antimon. Huxh.* en *Extr. Hyoscyam.* gebruiken, liet tevens een aftrekzel der *Dulcamara* drinken, en een Harstpleister tusschen de schouders leggen. Na dit 14 dagen gebruikt te hebben, waren de klieren reeds grootendeels versmolten en de ademhaaling ruimer; en na verloop van vier weeken was zy geheel hersteld.

Een jong Heer van 18 jaaren was meer dan een jaar lang met eene sterke Engborstigheid behebt. Zyne halsklieren waren tevens aanmerklyk gezwollen, en hy hoestte veel slym op. Men gebruikte een groot aantal middelen, *Antimonialia*, Zeep van Ammoniak-gom, *Dulcamara*, *Arnica*, eindelyk *Æthiops Antimon.* met *Resina Guajac.* & *Cicut.* Alles vruchtloos. Ten laatsten deed men hem poeders van de *Pulv. Spong. tost.* een half drachme en *Conch. præpar. Herb. Cicut.*, van elk een half scrupel, tweemaal daags, en daar by om den anderen dag de pillen van JANIN, gebruiken. Hierdoor verbeterde deszelfs toestand zo aanmerklyk, dat hy, na hetzelve vier weeken lang ingenomen te hebben, van zyn *Asthma* volkomen geneezen was, schoon de halsklieren nog niet geheel verdweenen waren.

Eene Vrouw, ruim dertig jaaren oud, die telkens aan halsklieren en andere Scrophuleuze ongemakken geleden had, behield, na eene zwaare verkouwdheid, een sleepende hoest met zwaare engborstigheid. Men gaf haar *Dulcamara*, *Lichen Island. Antimonialia*, *China*, *Quassia*, bittere Extracten; zette fontanellen aan, maar zonder eenig voordeel. — Allengs voegde 'er zich eene zuchtige opzwelling der beenen by, en onregelmaatigheid der maandstonden. —— Men deed, behalven de bovengenoemde middelen, ook nog de *Senega* en *Squilla* gebruiken. Niettemin nam de zwelling meer en meer toe, en ging in eene algemeene *Anasarca* over, die eindelyk ook van Buikwaterzucht verzeld werd. —— Het *Asthma* en de slymhoest wierden tevens allerheftigst, en benamen de Lyderes allen slaap. De *Squilla*, op alle wyzen gegeven, nu met krampstillende, dan weder met versterkende, middelen gepaard, werd zonder eenig voordeel toegediend. Uit aanmerking der kropzeerige gesteldheid der Lyderes, beproefde men vervolgens het opgemelde *Lixivium Spong. tost.* alle 3 uuren een Lepel vol, benevens eene oplossing van *Oxym. Scillit.* & *Terr. fol. Tartari*, en deed te gelyk een afkookzel van de *Rad. Saponar.* & *Bardan.* drinken. Na dit eenige dagen gebruikt

te hebben, begon het water zich veel sterker te ontlasten, dan tot hier toe geschied was, en deszelfs kleur, die te vooren als bruin bier was, werd veel lichter. Na agt dagen vermeerderde de pisloozing zo verbaazend, dat deszelfs hoeveelheid eens zo groot was, als de drank, dien zy gebruikte, terwyl de zwelling van het onderlyf en de beenen dagelyks afnamen. De hoest en engborstigheid begonnen mede allengs te verminderen; en yder nacht deed zich een ruim verlichtend zweet op. Acht dagen laater waren de beenen reeds tot hunne natuurlyke dikte geslonken, en de omtrek des buiks tot de helft verminderd; doch de benauwdheid der borst was weder wat erger, en de zwakheid zeer groot. Men deed dus, by de bovengenoemde middelen, nog een afkooksel van Kina gebruiken. —— Na hetzelve begon alles weder aanmerklyk te vorderen, en 'er verliepen naauwlyks nog veertien dagen, of de geheele zwelling van den buik was verdweenen, en de krachten en gezondheid byna volkomen hersteld. —— In dit geval deed dus de Sponsloog meer nut, dan de sterkste *Diuretica*.

VERHANDELING OVER DE VERANDERINGEN, WELKE ALLE GESCHAPEN WEZENS ONDERGAAN.

(*Vervolg van bl.* 432.)

Is nu de Mensch, gelyk wy in eene voorige Verhandeling gezien hebben, aan zo menigvuldig veele veranderingen onderhevig, het overig Dierenryk levert daar van geene minder treffende bewyzen op. De Natuur in al het geschapene is tog een en dezelfde, niet geschikt voor de bestendigheid; onstandvastig en aan gestadige wisselingen onderworpen. —— Heden vertoont zy zich zo, en morgen wederom in eene geheel andere gedaante —— deze onstandvastigheid brengt de gesteldheid van al het geschapene met zich. —— Al wat aanzyn ontvangen heeft —— wat eenmaal geworden is, kleeft van den aanvang zyner wording de onbestendigheid aan. Het is niet mogelyk, dat een eenig geschapen Wezen, een eenig Wezen in het het Ryk der Dieren, standvastig en bestendig kan zyn. —— Is de Mensch in het Ryk der Dieren aan zo veele wisselende onbestendigheden onder-

derhevig, al het viervoetig Gedierte —— al het Gevogelte des Hemels, is aan geene mindere Veranderingen onderworpen. —— Veele viervoetige Dieren komen even magteloos in de wereld als de Mensch . anderen krygen weer fchielyk de vermogens en kragten om te loopen, en hebben de moederlyke zorg en oppasfing veel korteren tyd noodig. De jonge Veulens, Kalveren en Schapen, bezitten aanftonds, van de geboorte af, de vermogens, om te kunnen loopen; zy worden door de moedermelk gevoed, maar hebben de kragten al terftond, om zich zelven daarvan te verzorgen; zy bezitten de vermogens om hun voedzel uit de emmers op te flurpen. — Zy volgen de moeders van ftonden aan, waar die weiden en haar voeder zoeken. De natuur leert het jong, zo dra het geboren is, waar het voor zich onderhoud voor 't leven en zyn beftaan vinden kan —— aanftonds zyn de jongen levendig —— zy fpringen en huppelen door de velden, daar weer andere Dieren van eene geheel verfchillende geaardheid zyn, gelyk Honden, Katten, en meer anderen, welke alle blind gebooren jongen ter wereld brengen, die negen dagen in dien zelfden ftaat blyven, terwyl zy daar en boven een geruimen tyd ten éénemaal magteloos zyn, en de moederlyke hulp, oppasfing en onderfteunende zorg, niet ontbeeren kunnen, zonder bykans zo fpoedig weer te fterven, als zy geboren zyn. In dezen ftaat blyven zy zo lang volharden, tot zy de kragten en vermogens ontvangen hebben, dat zy, zonder de hulp van hunne Ouders, voor zich zelven genoegzaam kunnen zorgen. Deze vermogens ontwikkelen zich langzamerhand en van trap tot trap, evenwel ongelyk veel fpoediger dan by de Menfchen, en deeze ontwikkeling gaat ook by 't eene zoort van Dieren ongelyk veel fchielyker voort, dan by anderen. —— Onder de Vogelen loopen de jonge Kuikens, Patryfen, en anderen, zo dra zy uit het Ei komen, weg — anderen blyven weeken lang magteloos in de nesten liggen. De jonge Eenden zyn zo dra niet geboren, of zy begeven zich zonder gevaar te water – in welk Element anderen verfmoren, bykans zo dra zy 'er inkomen. — Dan hoe veele veranderingen hebben 'er inmiddels plaats by alle onderfcheide foorten van Gedierten, zo in hunne vermogens, kragten en werkingen, als in derzelver groei en wasdom. Zommige van dezelve zyn zeer zwak en magtloos, in het tydftip dat zy in het leven verfchynen; doch, opwasfende, vermeerderen ge-
fta-

ſtadig hunne kragten, tot zo lang zy zeer ſterk en vermogend worden. —— Welke kragten betoont een Paard niet, daar het Veulen bykans van alle vermogens ontbloot is. Hoe veele honderde ponden kan het torſchen, wanneer het in zyne volle kragt is, en eenige uuren lang ſleept het een ongelooflyk gewigt, al dravende, voort, zonder zich eens merkelyk te vermoeijen, of ten minſten zyne kragten uit te putten. —— Een Os bezit eene verbazende ſterkte, terwyl hy, by zyne eerſte verſchyning in het leven, bykans zonder vermogen is, en nauwlyks de kragten heeft, om zich ſtaande te houden. —— De blind geboren Hond, die geen vermogen heeft als hy eerst in 't leven verſchynt, bezit, volwasſen, naar zyne grootte, eene aanmerkelyke ſterkte zyne vermogens zetten hem eene vlugheid by, waar door hy bykans de ſnelheid van den wind evenaart.

Dan, welke onbedenkelyke Veranderingen ondergaan deze Dieren vóór zy hunnen volkomen wasdom verkregen hebben – vóór zy zelfs de vermogens bezitten, om, zonder hulp, zonder den byſtand hunner Ouders, genoegzaam voor zich zelven te kunnen zorgen? —— Alle deze groote Veranderingen gebeuren ook aan de overige viervoetige Dieren. —— De jonge Katten, Hazen, Konynen, Rotten, Muizen, en alle andere viervoetige Dieren, komen ter wereld in een magteloozen ſtaat, zo dat zy de hulp en moederlyke zorg zo noodig hebben, dat zy, buiten dezelve, van gebrek in hunne magteloosheid vergaan zouden. —— Blind komen zy ter wereld, en krygen maar eerst het vermogen om te zien, na den afloop van negen dagen — waarlyk eene onberekenbare verandering, van blind ziende te worden! Deze trapswyze verandering blyft voortduuren van de geboorte af tot aan derzelver dood toe, en, ſchoon, voor het oog, als men dezelve dagelyks ziet, wegens een zo langzamen voortgang, als onzigtbaar, is dezelve echter zo aanmerklyk, in eene lange tusſchenruimte van tyd, dat zy de beesten, even gelyk by de menſchen plaats grypt, ten eenemaal onkenbaar maakt, als men ze alleen gezien heeft by de geboorte, en men ziet ze dan weêr in hun volwasſen ſtaat.

Wat de Vogelen aangaat, de Veranderingen, daar by plaats hebbende, zyn voorwaar allerverbazendst, en mogelyk zo veele, zo nog niet overtreffender, als 'er by de viervoetige Dieren gezien en waargenomen worden. — Dan ik kan van dezelve, ſlegts maar weinige aanhalen, gemerkt

het

het eng bestek, onder welk ik deze Verhandeling diene te bepalen.

De Vogels komen naakt, slegts met eenig zagt dons overdekt, uit de Eieren. Dit dons beschermt haar tegen de ongemakken van weêr en lugt. —— Niet lang blyven zy in dezen staat, straks ontstaat 'er by dezelve eene allerzeldzaamste, en, zo wy 'er niet aan gewoon waren, voor ons de allerwonderbaarlykste, verandering. Na verloop van korte dagen, botten, het gansche Lichaam over, de Vederen uit, welke door bloed en zappen worden gevoed, waar door zy groejen tot hun vollen wasdom, terwyl zy den Vogelen dienen tot een kleed, by zommigen zo cierlyk, en vol luister, dat zy de pragtigste Koninglyke cieraden door haren glans verduisteren, en tevens verstrekken, om haar van de aarde op te nemen, en door de lugt te voeren. —— Welke verbazende Veranderingen – welke ondoorgrondelyke diepten der wysheid van den grooten Schepper! Hier geschieden gedaantverwisselingen, waren wy 'er niet als onverschillig door de gewoonte aan geworden, zo dat zy onze aandagt niet eens meer opwekken, of op eenigerhande wyze gaande houden – gedaantverwisselingen, zo groot, dat ze alle bevatting te boven gaan; – want wie zou verwagten, dat uit een Ei, vrugtbaar gemaakt door het mannelyk zaad, en gekoesterd door de broejende warmte van het wyfje, na verloop van eenige dagen of weeken, daar uit een jong zou voortkomen, dat, zyne kluisters, binnen welke het besloten was, verbroken hebbende, levend in de wereld verschynt, in eene geheel tegenstrydige gedaante als het Ei, uit welke het geboren is, en eerlang dat Dier zal worden, dat men op ligte vlerken door de dunne lugt ziet vliegen, en, buiten ons gezigt, zich als boven lugt en wolken verheffen —— wie zou, zo men 't door gewoonte niet als eene onopmerkzame zaak beschouwde, wie zou dat in zyn nest magtloos liggend pul aanzeggen, dat het haast met vederen zal bedekt zyn, die uit het lyf, even als het kruid uit de aarde, schieten? —— Wie zou zeggen, dat het eerlang als de snelle wind door zwerk en lugt zal vliegen? —— Waarlyk allerverbazendst! —— dan men is 'er zo aan gewoon, dat het de aandagt niet eens verdient. — Intusschen was deze Vogel kort geleden nog vloeibare stof in eene dunne schaal besloten, en nu vliegt en verheft zy zich door de lugt — nog korter was zy een ten eenemaal

maal magtéloos Jong, en nu is dezelve den wind in snelheid gelyk.

ô, Welk eene verbazende vertooning! —— De lugt is het element der Vogelen, gelyk het water voor de Visschen, de aarde voor de Menschen, en voor al het Gedierte des velds. —— Alom zweven zy boven onze hoofden, verheffen zich op hunne vlerken tot eene ongenaakbare hoogte, en zweven ginds en herwaards, wyd en zyd, even gelyk het heir der Visschen, die door de onmeetbare wateren zwemmen, en daar in leven, waar de Mensch en byna alle viervoetige Landdieren hun graf vinden. —— Met welk eene aanbiddelyke wysheid is door den Heer der Natuur deze verordening gemaakt, dat een gedeelte zyner Schepzelen de drooge aarde bewoont, en tot hun vast verblyf heeft, daar millioenen anderen de onmeetbare wateren veilig doorzwemmen, en de diepe afgronden bewandelen, terwyl een talloos heir de dunne lugt doorklieft, en zich zo ver in de hoogte verheffen kan, als men met zyn gezigt niet kan bereiken. —— Met welk eene wysheid heeft de Heer der Natuur deze Schepzelen gevormd, met voertuigen voorzien, die hunne ligtere lichamen gemakkelyk kunnen in de hoogte heffen, en her- en derwaard door den dampkring voeren.

Dan nog veele onverbeeldelyk groote Veranderingen hebben 'er nog, behalven de reeds opgenoemde, onder de Vogelen plaats, waarvan ik 'er slegts maar weinige zal aanstippen.

Het is den Vogelen eigen, onder alle de veelvuldige onderscheiden zoorten van Schepzelen, uitgezonderd de Insecten, voort te komen uit Eieren —— Eieren zo verbazend onderscheiden en verschillende van de Vogelen zelve, dat men 't nooit in zyn denkbeeld zou kunnen krygen, om in een Ei een Vogel te besluiten, die uit hetzelve door eene koesterende warmte voortkomt. — Een Dier, dat zich van de aarde in de hoogte verheft, door de lugt vliegt, zonder gevaar te loopen, om van boven uit de hoogte in de laagte neer te storten; dat zich op zyne vlerken, zonder eenig ander steunpunt, kan bewegen werwaard het wil, zich naar beneden en naar boven willekeurig begeeft. —— Deze verandering is waarlyk groot; het eerste is een wezen, waar in het beginzel van leven zo verborgen is, dat het, ten zy door eene koesterende warmte opgewekt, nimmer in beweging raakt

— het

— het ander is een levend Schepzel, onbedenkelyk vlug, en geheel onderscheiden en verschillende van zynen oorsprong.

Behalven deze groote Veranderingen, welke 'er by de Vogelen plaats hebben, zo by derzelver te voorschyn komen uit het Ei, als die van tyd tot tyd by de jonge Vogelen plaats grypen, tot zo lang zy hunnen volkomen wasdom verkregen hebben; zo ziet men 'er ook nog meer andere gebeuren. —— Onder deze ook vooral, dat zy jaarlyks hare oude kleederen afleggen, en een nieuw gewaad aantrekken; want byna alle Vogels verwisselen jaarlyks van Veeren, en krygen weer nieuwe en schoone Pluimagien, veel schooner dan die zy afgelegd hebben.

Deze Verandering is even zo wonderbaar, als heerlyk en schoon; want zo zorgdragend is de groote Formeerder van 't Heelal, dat, zo dra der Vogelen kleederen, die door den tyd veranderen en slegt beginnen te worden; dat, zeg ik, zo dra de oude moeten afgelegd worden, Hy reeds voor hunne nieuwe gezorgd heeft, welke dan weer de eigen diensten doen, als de vorige, welke zy hebben afgelegd; en welke tevens weer zo schoon en luisterryk zyn, als de voorgaande, met welke zy nieuw omkleed wierden. —— Wie, deze dingen in opmerking nemende, moet zich niet ten hoogsten verwonderen over zo eene wyze schikking, en verbaasd staan over de oneindige grootheid en goedheid van den Schepper der Natuur, welke grootheid en goedheid gepaard gaan met onbegrensde wysheid? —— Dan, Hy zorgt zo wel voor de Vogelen des Hemels, als voor den Mensch, en al het Gedierte des Velds, en der diepe Wateren.

Is deze Verandering nu waarlyk zonderling, welke wy reeds by de Vogelen hebben waargenomen, ze zyn niet minder opmerkzaam, welke men al verder aan dezelve ontdekt. —— Wanneer de Vogels hunnen vollen wasdom hebben, dan vormt ieder zich eene stem, welke hem eigen onderscheid van alle andere. Hoe zoetluidend zyn sommiger stemmen, zo dat zy aller ooren streelen kunnen, en dusdanig eenen trap van lieflykheid bereiken, dat zy in aangenaamheid het streelendst Muzyk overtreffen. Hoe veelen worden niet geleerd de fraaiste Muzykdeuntjes te fluiten, die zy, op de bevalligste wyze, de Muzyk-Instrumenten nadoen — terwyl men 'er weer anderen vind, die den Mensch volmaakt naklappen. —— Deze zyn byzon-

zonderheden, den Vogelen alleen eigen; geen viervoetig Gedierte bezit die; hebbende de alwyze Schepper hun begaafd met zulke inwendige deelen, die, voor zang en fpraak, in veelen opzigte, den mensch zeer naby komen, zo niet zommige hem, ten opzigte van het eerfte, overtreffen. —— Hier heeft weer die zelfde trap van verandering plaats als by al het vorige, door ons van de Vogelen aangehaald. ô, Welk een liefderyk bewys van 's Makers goedwilligheid jegens den mensch ontdekken we hier wederom niet! — Hoe word 's menfchen leven niet op allerhande wyze veraangenaamd, inzonderheid door het *hart*ftreelend gekwinkeleer der Vogelen, 't geen by Lente- en Zomertyd alom de wyde vlakten en digte bosfchen vervult! waar uit duizende van zoetluidende gezangen het gehoor vermaken, en het hart ftreelen, en hier door 's menfchen aardsch geluk vermeerderen. —— Van trap tot trap vordert, inmiddels, al het Gevogelte in zangkunst, tot zo lange hetzelve den hoogstmogelyken trap van volmaaktheid bereikt heeft, terwyl deze vorderingen geen plaats kunnen hebben, ten zy de Vogelen, ten dezen opzigte, eene allergrootfte en merkbaarfte verandering ondergaan.

Dan onder al het Gedierte, door den grooten Stigter der Natuure voortgebragt, verdienen de Visfchen, welke de diepe Wateren en de afgronden der Zee bewoonen, byzonder onze aandagt en opmerkzame befpiegelingen; en, mogte ik daar in uitweiden, hoe veele byzonderheden zouden ze my niet opleveren, welke veeler verwondering en opmerkzame oplettendheid zouden gaande maken.—Doch het kort *beftek* dezer Verhandeling duld niet, dat ik daar thans *in uitweide*; zullende dit fparen tot eene volgende, wanneer ik deze ftof nog verder vervolgen zal, indien myne lust tot deze aangename Befpiegelingen niet door eenige tusfchenkomende beletzelen bedwongen worde, waar door ik dan verhinderd zoude worden myn voorgenomen werk te voleinden.

C. V. D. G.

WAAR-

WAARNEEMINGEN, OVER DE GLASBLAASKUNST BY DE ROMEINEN; EN GISSINGEN OVER EEN GLAZEN-KOLOM, MEER DAN DRIE VOETEN HOOG, EN OMTRENT ACHT DUIMEN OVER 'T KRUIS GEMEETEN. Door M. SAGE.

(*Journal de Physique.*)

De Glazen Urnen, als mede verscheide oude Vaten, welke in de Kabinetten der Oudheid-liefhebberen voorkomen, moeten ons doen besluiten, dat de *Romeinen* met zeer veel gemaks in 't Glas geärbeid hebben. Zy wisten Kolommen te gieten, zo groot, dat men mogelyk heden ten dage dergelyke bezwaarlyk zou maaken.

Ik heb, in het Kabinet der Oudheden van de *Nationaale Bibliotheek*, Glazen Urnen gezien van eene bewonderenswaardige fraaiheid, met ooren, randen, en een voet in den besten smaak. Dit Glasstuk, 't welk groenagtig is, heeft, in het verloop der eeuwen, geene verandering altoos ondergaan. Het blykt, dat, ten tyde van PLINIUS, het Glas zeer hoog in prys was; naardemaal hy optekent, dat men, onder de Regeering van NERO, voor twee welgemaakte Drinkbekers zeshonderd *Fransche Livres* gaf.

De Verzameling der Oudheden, begreepen in de *Nationaale Bibliotheek*, is bykans onbekend. Dezelve biedt ons aan, een schoone reeks van *Etrusque* Vazen en van stukken *Brons*, van welke de Heer DE CAYLUS een gedeelte verzameld heeft. —— Men zou by deeze Verzameling van *Etrusque* Vazen kunnen voegen, die voorhanden zyn in de Porcelainfabrick van *Seves*.

Vervuld met de begeerte om de *Fransche Republiek* genot te doen trekken van die Rykdommen, dezelve te verspreiden, en daar door de reeds verkreegene kundigheden te vermeerderen, vervoegde ik my, in den Jaare 1792, by een der Leden van de Nationaale Conventie, een der Bewaarderen van deeze Gedenkstukken. —— Ik stelde hem voor, dat men eene Beschryving moest vervaardigen van de *Oudheden der Nationaale Bibliotheek*, naa dezelve vereenigd te hebben met die voorhanden zyn in verscheide Kabinetten, thans de Eigendommen der Republiek geworden, en vervolgens deeze Voorwerpen in de Zaalen

ten toon stellen. —— Ik voegde 'er nevens, dat men eene geldsom moest bestemmen, om die magtig te worden, welke op byzondere Verkoopingen voorkwamen, en konden dienen om deeze Verzameling te volledigen te doen worden. —— De Volks-representant gaf my ten antwoord, „ dat de Republiek niet ryk genoeg was."

Een dergelyk antwoord kreeg ik op een ander nuttig Voorstel, hem ten zelfden tyde gedaan; te weeten, om de Verzameling van Gesneedene Steenen, in de Bibliotheek der *Fransche* Natie voorhanden, in Plaat te doen brengen; ten einde, dat, wanneer men, ten eenigen tyde, deeze kostbaare Verzameling mogt steelen of wegrooven, de Nakomelingschap zich zou kunnen bedienen van 't geen men aan de Barbaarschheid der Eeuwe onttoogen hadt. —— De Representant voerde my weder te gemoete: —— „ Het zou der Republiek te veel kosten." Hierop stelde ik voor, dat de verkoop van zulk een Werk de kosten der Plaaten ryklyk zou vergoeden. Hy hieldt zich aan zyn ouden zang. Ik ging te onvrede heen, beklaagende het lot der Kunsten en Weetenschappen.

In deeze Verzameling van Gesneedene Steenen zyn veele honderden van Sardonixen, die meerendeels de langte van drie duimen hebben, en waarop Gebeurtenissen of Koppen van beroemde Mannen der Oudheid gesneeden zyn. De Sardonixsteenen, zonder gegraveerd te zyn, hebbe men voor stukken van zeer groote zeldzaamheid, en van eene verbaazende waarde, te houden, en zy krygen eene meerdere door de Graveerkunst der beroemdste Kunstenaaren, die ze bewerkt hebben. Zy waren zeer veelvuldig in *Griekenland*.

Men behoorde by de kostbaare Verzameling van de Bibliotheek der Republiek te voegen de Vaten, onder den naam van *Murrhina* bekend (*), welke misschien nog voor-

(*) Deeze Vaten waren te *Rome* zo hoog in waarde, dat men 'er vyf ja zeven honderd duizend Livres *Fransch* geld voor gaf; uit deezen hoofde waren de Bezitters 'er zeer op gesteld. VEDIUS POLLION, ten eenigen tyde AUGUSTUS onthaalende in zyn schoon Huis te *Pausilippo*, kreeg berigt, dat een zyner Slaaven dus eene Vaas gebrooken hadt; en was hy barbaarsch genoeg, dien Slaaf in Zee te doen werpen. AUGUSTUS, dit vernomen hebbende, deed alle Vaten van die soort, welke VEDIUS bezat, verbreeken, op dat hy niet weder zulk eene wreedheid zou pleegen.

voorhanden zyn in de *Garde-meuble National*, welke men vyf dagen agtereen bestoolen heeft; schoon 'er een sterke Wagt van buiten en van binnen gesteld was.

De *Romeinen* waren in het maaken van gekleurd Glas zo verre gevorderd, dat zy den Sardonix zo keurig naamaakten, dat het bezwaarlyk was de Vaazen, daar van gemaakt, van de egte *Murrhina* te onderscheiden.

Twaalf of vyftien jaaren geleeden, heb ik, in het Kabinet van den geweezen Koninglyken Tuin, een gedeelte gezien van een Glazen-kolom, meer dan drie voeten hoog, en omtrent acht duimen over 't kruis gemeeten; dezelve was toen bykans niet te zien, staande beneden een tafel waar op een groot stuk Lood-erts lag. —— Onlangs derwaards gaande, om naauwkeurig de maat te neemen van dit stuk Koloms, verstond ik dat men het in een Koornschuur weggezet hadt. —— Ik herinner my dat de kleur bleek geel is: eenig loofwerk, aan het benedenste gedeelte overgebleeven, verbeeldde Granaaten. Deeze Glazen-kolom is geheel, en scheen my gegooten te zyn; en denk ik dat dezelve een der Kolommen geweest is, die het Theater van *Rome* vercierden, 't welk ÆMILIUS SCAURUS, Schoonzoon van SYLLA, deedt opregten.

Dit grootsch en ruim Theater kon, naar het verhaal van PLINIUS, tachtig duizend Toekykers bevatten. —— De eerste verdieping van dit verbaazend gebouw was vercierd met drie honderd en zestig marmeren kolommen, acht en dertig voeten hoog, en drie duizend standbeelden van brons. —— De tweede verdieping was vercierd met kolommen van Glas, die de derde ondersteunde, welke houten kolommen hadt, die de vergulde zoldering en lambriseering onderschraagden. De toestel van het Theater, en alles wat ten dienste was der Tooneelspeelderen, was van Goud-laken. En al die grootsche, prachtige en kostbaare, Toestel was alleen geschikt om ééne Maand dienst te doen.

Dit Feest gevierd zynde, deedt SCAURUS een gedeelte der Tapytwerken en Schilderyen, die het Tooneel vercierd hadden, na zyn Huis te *Tusculum* brengen (*). Zyne Slaa-

(*) Om het noodige te verkrygen tot opciering van dit Theater

Slaaven staken 'er uit boosaartigheid den brand in; de schade werd begroot op honderd Millioenen Sextercien, of omtrent twaalf Millioenen Livres.

Men weet, dat, te *Rome*, de zodanigen, die tot de eerste Staatsbedieningen zogten op te klimmen, onvermoeid bezig waren om het Volk te verbaazen en te misleiden door de Schouwburg-vertooningen, welke zy gaven, en de kostbaare geschenken, welke men uitdeelde aan die zich derwaards begaven. Zo kogten de *Romeinen* het Regt om te gebieden.

Wanneer 'er eene Beschryving voorhanden was van het Kabinet in den voorheen zo genaamden *Jardin Royal*, zou men zeker daar in het een of ander aantreffen betrekkelyk tot de Kolom, waar van ik hier gewaagd heb; een Kolom, die ten minsten verdiende in 't openbaar ten toon gesteld te worden, en een zeer goed vertoon zou maaken in het *Nationaal Kabinet der Oudheden*, 't welk zo te schikken, dat het ten Oefenschool kan strekken, zo wel de eer als het belang der *Fransche Republiek* vordert. Het is eene verkeerde bezuiniging, wanneer men die laat werken om nuttige zaaken te veragteren. Daarenboven is men aan het Vaderland het Onderwys in alle takken van Weetenschap verschuldigd: dit daaraan te weigeren is hetzelfde als het Ryk der Barbaarschheid, 't welk altoos de Menschheid onteert en verniedert, uit te breiden.

ater deedt SCAURUS alle de Schilderstukken uit de Tempels en Gebouwen van *Sicione* wegneemen, onder voorwendzel om dus de schuld tusschen die Stad en *Rome* te vereffenen. De Stad *Ambracie*, de zetel der Koningen van *Epirus*, werd desgelyks van alle Standbeelden beroofd.

VERHANDELING OVER DEN INVLOED DER LUGTSTREEKEN OP DE GEDAANTE EN NATUUR DER PLANTGEWASSEN. Door L. REYNIER.

(*Journal de Physique.*)

(*Vervolg van bl.* 484.)

Over de Planten op 't Gebergte.

Schoon wy, in de laatst voorgaande Afdeeling, reeds een enkel woord van de Planten op 't Gebergte gezegd hebben, zal 't noodig weezen, nog iets, ten deezen opzigte, mede te deelen.

De benaaming van *Berg* is zeer onbepaald, en niet genoegzaam, om, op eene naauwkeurige wyze, vast te stellen, welke uitwerking die stand hebbe op de Planten. De laage Bergen, en het benedenste gedeelte der hooge Bergen, hebben, ten deezen aanziene, geene gemeenschap op de hooge Bergtoppen: men hebbe daarover onderscheiden te handelen.

De laage Bergen zyn doorgaans bedekt met Houtgewas of Weiden, welker Gewas, hoog en weinig vast, den Natuurkenner onderrigt in 't geen de Analogie hem reeds deedt opmaaken. De afhellingen der Bergen verminderen zeer veel de werking des Lichts; de Schaduw duurt 'er veel langer dan in de vlakten, en de wolken, die 'er zich bykans ten allen dage opeenhoopen, veroorzaaken, behalven dat zy de zonnestraalen onderscheppen, een overvloedige dauw, die, uitwaasemende, nog meer de doorschynenheid der lugt verhindert. Uit deezen hoofde hebben de Planten een maakzel gelykvormig aan dat der vlakten; groote bladeren, hoog opgeschoote steelen, met weinig zydtakken: zy maaken eene middelsoort uit tusschen de kwynende Planten der laagte en die der hooge Bergtoppen. Deeze Planten neemen dikwyls in grootte af, wanneer men ze in de vlakte kweekt, en de rede dier afneeming is zeer eenvoudig.

De hooge Bergtoppen zyn doorgaans boven het Wolkgewest; eene zuivere lugt, van dampen ontheeven, laat 'er aan de zonnestraalen eene onbelemmerde werking.

Men kan, in de Werken van ULLOA, SAUSSURE, en meer anderen, de uitgewerkte bewysstukken vinden, over de verschynzels, welke deeze dunheid des Dampkrings veroorzaakt. De Planten, welke zich blootgesteld vinden aan den invloed van een zo werkzaam Licht, zyn laag, digt getakt, met wolle bezet; en de grootte van derzelver bloemen overtreft menigmaalen die van het overige der Plant. Derzelver aankweeking vordert de grootste oplettenheid, en de eerste verandering, welke zy ondergaan, is eene vermeerdering der grootte, eene vermindering der wolagtigheid, of een geheel verlies van dezelve; dewyl, de werking des Lichts minder zynde in eene veel digter middenstoffe, de ontwikkeling der Plant min sterk wordt voortgezet. Dikwyls hebben Planten, die slegts twee duimen hoogte hadden, my rype zaaden gegeeven, die, in myn tuin, my Planten opleverden, welker bladeren een voet haalden.

Een ander verschynzel, 't welk deeze Planten verschaffen, is derzelver tedergevoeligheid voor de koude. In den eersten opslage komt het verbaazend voor, dat de voortbrengzels van eene Lugtstreek, waar de Sneeuw negen maanden blyft liggen, de Vorst schuwen, zelfs de Herfstvorst: maar de sneeuwlaagen vormen een digt bekleedzel, 't welk de Planten dekt, en de koude belet tot dezelve door te dringen. —— De Waarneemingen, welke ik, geduurende den Winter, gedaan heb op de *Alpen*, geregtigen my, om te gelooven, dat de Groei, schoon vertraagd, onder de Sneeuw volduurt. Daar nu bykans alle regenvlaagen, zelfs in 't hartje van den Zomer, in sneeuw nedervallen, houdt dezelve daar stand, vóór dat de Herfstvorst begint, en de dooi, in den Voortyd, is niet voltrokken, dan op een tyd, wanneer men geen wederkeerende koude te vreezen heeft. Waaruit volgt, dat de Planten, op hooge Bergtoppen, nimmer aan de koude zyn blootgesteld, en dat men reden heeft om ze in Oranjehuizen te kweeken.

Ik heb hier boven gezegd, dat de Groei niet volstrekt afgebrooken wordt in den Winter. In de daad, er dringen altoos eenige straalen door de sneeuw heenen, en de zwarte grond der *Alpen* drinkt ze in; de sneeuw in den Voortyd smelt altoos in dat gedeelte 't welk den grond raakt; dikwyls heb ik geheele sneeuwvlakten gezien, die eene eenpaarige uitgestrektheid vertoonden, en van onderen uitgehoold waren: de grond

was

was bedekt met bloemen. Men ziet dikwyls de Planten met zaaden, op het oogenblik dat de sneeuw wegsmelt, geheel volkomen.

Hoe hooger een Berg is, en hoe langer de sneeuw op dezelve blyft liggen, hoe meer de Planten, vandaar herkomstig, alle zorge vorderen, als men ze aankweekt. Op de laage Bergen, dekt de sneeuw de Planten veel laater, en verlaat ze veel vroeger; gevolglyk kan men derzelver voortbrengzelen in de vlakte veel beter voortkrygen.

De Aarde, op het *Alpische* Gebergte, is nog eene byzondere bykomende omstandigheid, uit de ligging voortkomende: dezelve is zwart, en bykans ten eenemaale zamengesteld uit ontbondene Plantgewassen, een weinig meer ontbonden dan Turfaarde, maar op dezelfde wyze. De lange duur van de sneeuw verklaart de vorming deezer Aarde. Ter opheldering hier van mag ik den Leezer verwyzen tot de Afdeeling, die ten Opschrift heeft: *De Invloed der Lugtstreeke op den aart des Gronds.* Men maakt deeze Aarde na, door een mengzel van Heide met Teelaarde; en de Planten der *Alpen* slaagen 'er zeer wel in, zelfs de Graanen.

Uit deeze beginzelen, wegens de vorming der Planten op de *Alpen*, volgt, dat de Planten, die enkel van die der Vlakte verschillen door deeze Characters, slegts moeten aangemerkt worden als verscheidenheden: dus zal het getal der opgetelde Soorten by de Plantbeschryvers veel opkorten, en veele van de Planten der *Alpen*, als Soorten beschreeven, zullen ondergeschikt moeten worden als verscheidenheden aan de gemeene Soorten.

Van de Planten in de Veengronden.

De Planten in de Veen- of Turfgronden hebben desgelyks eene wyze van bestaan aan dezelve byzonder eigen. De Turfmaakers in *Holland* kennen, op het zien der Planten, den aart der daar onder liggende Veengronden, dikwyls tot eenige voeten diepte, en bedriegen 'er zich nooit in. De Planten der Veengronden zyn zeer slenterig; de stammen zwak en weinig getakt; de bladeren klein, langwerpig, en den meesten tyd glad; de bloemen zyn klein van stuk, weinig, en hebben een schraal voorkomen; doch 't geen de Planten in de Veengronden bovenal kenmerkt is eene blaauwagtige tint, welke men op elk derzelve gewaar wordt, en zich nog klaarder laat

ontdekken wanneer men een begroeid Veenland op zekeren afstand beschouwt.

De Boomen, in de Veengronden groeiende, zyn klein, krom, en dikwyls verdraaid. Menigmaalen heb ik Veengronden onderkend, in de Bosschen, aan de schielyke verkleining der Boomen; en, den Grond onderzoekende, vond ik de aanduiding van dit uitwendig teken bewaarheid.

Ondertusschen is de vermindering in grootte, welke men waarneemt in de Planten der Veengronden, dezelfde niet als op de Bergen: de omstandigheden, welke dezelve vergezellen, verschillen zeer veel, en wyzen een verschillenden oorsprong aan. In de Veengronden is het eene soort van kwyning en verzwakking van de geheele Plant, blykbaar in de zwakke houding, aan de kleinheid en schraalheid der Bloemen op de toppen: integendeel gaat, op het Gebergte, de kleinheid der Planten gepaard met de veeltakkigheid der stammen, sterk door derzelver geringe hoogte, alsmede met eene groote bloemrykheid, en sterkte der voortteelingsdeelen.

Het is my altoos moeilyk voorgekomen te begrypen, waarom de Planten der Veengronden, die groeijen in eene aarde eeniglyk zamengesteld uit overblyfzels van Planten, alle kenmerken draagen van schraale en vermagerde Planten. Zou de soort van ontbinding, welke de Planten ondergaan als dezelve in Veenaarde veranderen, dezelve berooven van de voedende beginzels, welke men in de mestvaalten aantreft? Doch waarom zou dan de Veenaarde een goede mest zyn, over 't land verspreid? Zou het daaruit ontstaan, dat de menigte van dampen en de koelheid, welke zich daar vereenigen, nadeel doet aan het leevenmaakend uitwerkzel des lichts? Maar ik heb geen onderscheid opgemerkt tusschen de Veengronden der Vlakten en der *Alpen*, met betrekking tot derzelver invloed op de Planten. Het blykt, derhalven, dat de invloed der Veengronden op de Planten, tot nog toe, onbekend is; en ondertusschen zoude deeze meer dan ééne duisterheid in de Historie der Planten ophelderen.

Overeenkomstig met het geen ik hier boven gezegd heb, mag men besluiten, dat een zwakker gesteltenis, een kleinder gestalte, en het gemis van wolagtigheid, niet genoeg is om als eene Soort te onderscheiden eene verscheidenheid van een gemeene Plant, in Veenaarde gegroeid,

groeid. Ik heb elders eenige voorbeelden daarvan opgegeeven (*).

Van de Waterplanten.

Onder de benaaming van *Waterplanten* hebbe men geene andere Planten te verstaan, dan die zich onder het water ontwikkelen, of welker Bloem en eenige Bladeren op de oppervlakte des waters dryven; Planten, welker wortel alleen in het water staat, en desgelyks in de lugt groeijen, wanneer het water weggedampt is, mag men als *tweeslachtige* aanmerken.

De Waterplanten zyn op eene zeer zwakke wyze toegesteld; derzelver vaten hebben een celagtig weefzel, met groote tusschenruimten, vol van eene wateragtige stoffe: men zou zeggen, dat zy zich niet uitbreiden dan om aan de oppervlakte te komen, en daar de lugt in te ademen. Deeze Planten hebben noch Wolligheid, noch Doornen: derzelver onder het water gedompelde bladeren zyn vezelagtig, verdeeld in draaden, even of men een gewoon blad uitsneed om 'er alleen de vezels in te laaten; de bovendryvende bladeren, integendeel, zyn volkomen. De Bloemen staan op 't einde, en zwemmen op de oppervlakte des waters, of 't zyn bybloemen, bykans onzigtbaar, die onder het water blyven.

Kweeking der Waterplanten in de Lugt.

Verscheide Waterplanten, welke ik gezien had in de opgehoogde gronden aan de kanten der graften, en die daar veranderingen ondergaan hadden, hebben my het denkbeeld ingeboezemd om Proeven hier op te neemen. Ik verzamelde het zaad van den *Water-Ranonkel* (*Ranunculus aquatilis*, *L.*) (†), en op denzelfden tyd het zaad van eenige Planten, die reeds in de Lugt gegroeid waren. Deeze twee soorten van zaad zaaide ik in een zandgrond van middelmaatige droogte. Deeze zaaden zyn opgekomen, en ik heb Planten gekreegen van een tot drie dui-

(*) *Hist. des Pissenlits*, *Memoires pour servir a l'Hist. Phys. & Nat. de la Suisse*, Tom. I.

(†) Ik heb deeze Plant beschreeven in myne *Mem. pour servir à l'Hist. Phys. & Nat. de la Suisse*, Tom. I, p. 154.

duimen hoog, welker ſtam recht was, maar een weinig geboogen aan het ondereinde. Zy hadden eenige zeer korte bladeren, die van elkanderen weeken, ſchoon de Moederplant die gelykwydig hadt, en de bovenbladeren niervormig, welke desgelyks aan deeze nieuwe Planten ontbraken. De Bloemen waren zo groot en ſterk als die van Planten welke eenige voeten lang zyn, die in 't water groeijen; zy hebben my vrugtbaar zaad gegeeven. —— Ik hou my overtuigd, dat men, deeze Proeve eenige jaaren voortzettende, aan deeze Plant alle de eigenſchappen zou geeven van een Plant die in de Lugt groeit.

Het Water is eene veel digter vlociſtoffe dan de Lugt: het biedt, derhalven, een veel grooter tegenſtand aan het Licht; en de Planten, die zich in 't water ontwikkelen, bevinden zich, in veele opzigten, in denzelfden ſtaat als de van licht beroofde Planten. Deeze Planten, derhalven, laatende groeijen in de vlakte, is dezelve blootſtellen aan eene werking des Lichts, welke oneindig ſterker is; en ik vind dezelfde overeenkomst tusſchen de Waterplanten gegroeid in het water en die in de lugt opſchooten, als tusſchen de Planten die in de Vlakte en op hooge Bergtoppen groeiden; in de daad, deeze Planten, in de Lugt opgeſchooten, hadden, even als de laatstgemelden, laage ſteelen, een veel ſterker geſtalte, veel grooter bloemen naar evenredigheid van de ſteel, en beter gevormd. Deeze nieuwe Proeve bevestigt, op eene onbetwistbaare wyze, de verſchillende uitwerkzels des Lichts in de verſchillende Lugtſtreeken.

Naa de genomene Proeven, van welke ik hier verſlag gegeeven heb, en op myne laatſte Reize in *Holland* gedaan, heb ik eenige Planten *Water-Ranonkels* gevonden in het losſe Duinzand, welke nog veel kleinder waren, dan ik door voortteeling bekomen had: dan zy bevestigen het reeds voorgeſtelde; dewyl zy groeiden op eene plaats, waar de oorzaaken van de verkleining der ſteelen, en de verdere characters, zich kennelyk aanweezen.

De Uitwerkzels der Lugtſtreeke op de Kleur en Geur der Planten.

De Kleuren der Planten zyn een onmiddelyk uitwerkzel des Lichts; een Plant, die in de ſchaduw groeit, is miskleu-

kleurig; in het Licht neemt dezelve de kleuren, haar eigen, aan. BONNET heeft deeze twee staaten gegeeven aan de onderscheide deelen van dezelfde Plant, byzonder aan een Wyngaard-rank, welke hy liet groeijen, door verschei-de blikken buizen van elkander verwyderd; de tusschenstanden waren groen, terwyl alle de gedeelten, die bedekt waren, zich verwelkt vertoonden. De Proefneemingen van BONNET bewyzen daarenboven, dat het niet de warmte is, door het licht voortgebragt, maar de werktuiglyke werking der lichtstraalen, die de Planten kleurt; want de Planten, in de schaduw gehouden, blyven, schoon zy onderscheide graaden van warmte kreegen, alle ongekleurd.

De beginzels, welke ik elders ontvouwd heb, wegens het Vuur (*), verklaaren dit verschil van werking op eene zeer eenvoudige wyze. Naardemaal de Kleuren der Planten een zo onmiddelyk uitwerkzel zyn van het Licht, zo volgt, dat de meerdere of mindere sterkte van 't zelve verschillende uitwerkzels moet te wege brengen; en, by gevolge, dat de Kleuren der Planten, aan een zeer leevendig en sterk licht blootgesteld, veel leevendiger moeten zyn, dan die in een veel zwakker licht groeijen. In de daad, de Planten der *Alpen* hebben een veel somberder groen; de deelen naby die ter voortteelinge geschikt zyn treft men dikwerf gekleurd aan. Veele verscheidenheden der Planten op de *Alpen* onderscheiden zich door dit kenmerk. Naar gelange men hooger op het *Alpische* Gebergte komt, vermeerdert het getal der witte Bloemen: de roode en blaauwe neemen naar evenredigheid af. Eene dergelyke uitwerking van de dunheid der Lugt, op de hooge Bergtoppen, te verklaaren, zou van veel aanbelangs weezen, en eenig licht verspreiden over dit zo duister gedeelte der Plantkunde, de Kleuren betreffende.

Ten zelfden tyde dat de Planten met gekleurde Bloemen min talryk op de Bergtoppen worden, ontdekt men dat de Kleuren der zodanige, die ze behouden, veel sterker zyn: en de andere soorten met witte Bloemen in de vlakte neemen 'er eene meer of min diepe tint aan. Hoe dezelfde stand meer luisters kan byzetten aan de Kleuren van zekere Planten, terwyl dezelve het bestaan van an-

de-

(*) *Du Feu, & de quelques-uns de ses principeaux effets.*

dere tot witte Bloemen bepaalt, is nog onbekend, en verdient de nafpeuring der Natuuronderzoekeren. —— In 't algemeen mogen wy aanmerken, dat, hoe meer eene Plant aankweeking ondergaan heeft, hoe meer de Bloemknoppen verfcheidenerlei Kleuren vertoonen. Eenige in 't wilde groeiende Planten verfchillen desgelyks, en Planten van eene andere Kleur fchieten op te midden van die de gewoone Kleur vertoonen. Zyn deeze veranderingen enkele afwykingen, of behooren ze tot de Soort? Dit moet nog onderzogt worden.

Het Groen der Planten hangt meer van de Lugtftreek af dan de Kleur der Bloemknoppen. Men merkt in 't algemeen op, dat het groen van de Planten der *Alpen* doorgaans donker is; dat der Planten, in Veengronden bleek, en trekkende op het blaauwe; dat der Planten in de Bosfchen bleek groen, trekkende op het geele. Men moet deeze kleurfchakeeringen niet vermengen met de uitwerking der wolligheid, welke de kleur der Planten wit doet worden, of verandert. —— Eene waarneeming, het Groen betreffende, is de Zeegroene kleur, eigen aan de Planten van den oever der Zee, en der Zandgronden tusfchen de Keerkringen gelegen, bovenal aan de Grasplanten. Wat kan de invloed weezen van die liggingen op de Planten, welke aldaar groeijen? Wederom een voorwerp van nader onderzoek; want men mag geene uitwerkzels zonder oorzaak ftellen.

De Geur en Smaak der Planten hangen af van de Lugtftreek. De *Cranfon Officinal*, welke in *Groenland* geen fmaak heeft, nam, in *Engeland* overgebragt, in den tyd van eenige maanden, denzelfden fmaak aan met die daar natuurlyk groeit: de warmte der plaatze brengt derhalven veel toe tot het vermeerderen van Smaak en Geur der Plantgewasfen (*). Ik zal 'er byvoegen, dat de *Melilot bleu*, (een Klaverplant) die een zo doordringenden geur heeft in eenigzins warme Landen, dien geur, in *Holland* voortgeteeld, mist. Verfcheide jaaren heb ik dit beproefd. Te *Parys* heb ik dien geur min fterk gevonden dan in *Zwitzer-*

(*) De Heer REYNIER beroept zich hier op het Artykel CRANSON, in de *Encyclopedie Methodique*, door hem vervaardigd.

terland, en by gevolge nog min sterk dan die men in *Italie* kweekt.

De Speceryen en Droogeryen, die de sterkste Geur van zich geeven, en de sterkst prikkelende Kruideryen, komen uit heete Gewesten: in de Zuidelyke treft men de reukrykste aan, terwyl, die der koude Wereldoorden geen Geur van zich geeven. Planten zelfs, die derwaards gebragt worden uit een min koude Lugtstreek, verliezen, in korten tyd, deezen Geur, aan dezelve eigen.

Genoeg is het hier aan te duiden, dat de Lugtstreek, op eene zeer onmiddelyke wyze, werkt op de Geur en Smaak der Planten; dat de Planten deeze hoedanigheden verliezen naar gelange zy in kouder Oorden komen; en dat, in tegendeel, deeze toeneemen naar gelange van de meerdere warmte der Lugtstreeke; dat de Planten, in een en het zelfde Land, te geuriger zyn naar maate zy op eene warmer plaats groeijen, als op Rotzen, geheel open en drooge gronden; en van deeze hoedanigheid minder bezitten als de plaats der groeijinge vogtig of beschaduwd is; eindelyk dat de Planten der *Alpen* zeldzaam volgeurig zyn, schoon de werking des Lichts daar zeer sterk is. Het is, derhalven, minder de sterkeen helderheid des Lichts, dan de aanhoudenheid, en de warmte welke 't zelve medebrengt, waar door, in het groeiend Ryk, de Geur- en Smaakdeeltjes ontwikkeld worden; in tegendeel zyn 'er andere omstandigheden in het Plantenryk, die derzelver herkomst verschuldigd zyn, veeleer aan de leevendigheid en helderheid des Lichts, dan aan de Warmte; als, by voorbeeld, de Wollige en Hairige stoffe op de Planten, waarvan wy hier boven gesprooken hebben.

('t Vervolg en Slot by eene nadere gelegenheid.)

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN GROOTEN HERVORMER MARTINUS LUTHER.

(Naar het Engelsch.)

(*Vervolg en Slot van bl.* 491.)

LUTHER, niet vervaard gemaakt door het gezag der *Paryſche* Univerſiteit, noch door de waardigheid des Monarchs, gaf welhaast zyne Aanmerkingen op beide die Tegenſchriften in 't licht, geſchreeven in dien zelfden heftigen ſtyl, welken hy zou gebruikt hebben in het ſchryven tegen min aanzienlyke Tegenſtanders. Een Geſchil, gevoerd tusſchen zulke beroemde Perſoonen, trok eene algemeene aandagt. En zo kragtig was de baarblyklykheid, welke de Leer der Hervormden vergezelde, by derzelver eerſte verſchyning in de wereld, dat zy dagelyks, in ſpyt van de daar tegen vereenigde Burgerlyke en Kerklyke Magt, Aankomelingen won in *Engeland* en *Frankryk* beide.

Staande LUTHER's verblyf te *Wartburg* begon CAROLOSTADIUS eenige wilde en gevaarlyke gevoelens te verſpreiden, bovenal onder het gemeenſte ſlag van volk. Aangezet door zyne aanmaaningen, verwekten zy opſtand in verſcheide Dorpen van *Saxen*, ſtooven ter Kerke in, en vernielden de Beelden. Deeze buitenſpoorigheden ſtreeden der maate tegen alle de voorzigtige grondregelen des Keurvorsts, dat, indien dezelve niet, by tyds, geſtuit waren, zy van de zaak der Hervormeren eenen Prins zouden verwyderd hebben, die nayverig was omtrent zyn eigen gezag, en vreesde aanſtoot te zullen geeven aan den Keizer, en andere Voorſtanderen der oude begrippen.

LUTHER, dit gevaar bemerkende, verliet terſtond zyn ſchuilhoek, zonder FREDERIK's verlofgeeving af te wagten, en begaf zich na *Wittenberg*. Gelukkig voor de zaak der Hervorminge, was de eerbied voor zyn Perſoon en Gezag zo groot, dat zyne verſchyning alleen dien geest van buitenſpoorigheid, welke zyne Party begon aan te grypen, te onder bragt. CAROLOSTADIUS en diens Aanhangers, door zyne beſtraffingen getroffen, onderwierpen zich terſtond, en verklaarden, dat zy de ſtem eens Engels, niet van een Mensch, hoorden.

Eer

Eer LUTHER zyne wyk- en ſchuilplaats verliet, had hy eenen aanvang gemaakt met den Bybel in de *Hoogduitſche* taale over te zetten. Hy bezat kunde genoeg van de oorſpronglyke taal, als mede eene toereikende kennis aan den ſtyl en de gevoelens der Heilige Schryveren; en, ſchoon zyne *Latynſche* Schriften ruw en ſlegt van taal waren, betoonde hy een groot meester te weezen in zyne moederſpraake, en dat hy zich daar in kon uitdrukken met al de cierlykheid voor welke dezelve vatbaar was. Met den byſtand van MELANCTHON, en eenige andere zyner Leerlingen, voltooide hy een gedeelte van het Nieuwe Testament in den Jaare 1522; en de uitgave daar van was nadeeliger voor de Kerk van *Rome* dan alle zyne andere Werken. Die Overzetting werd geleezen door Perſoonen van allerlei rang, geleezen met greetigheid en aandagt. Zy ſtonden verſteld op de ontdekking, hoe de Voorſchriften des Grondvesters van het *Christendom* rechtdraads ſtrydig waren met de Uitvindingen der Priesteren, die voorgaven diens Plaatsbekleeders te weezen. Nu, de regelmaat des Geloofs in handen hebbende, oordeelden zy zich ten vollen in ſtaat, om, die regelmaat toepasſende, te oordeelen over de vastgeſtelde Leerbegrippen, en uitſpraak te doen, of dezelve overeenkwamen, dan ſtreeden, met dien éénigen regel. Het voorbeeld van LUTHER, ten deezen opzigte, werd gevolgd door de Voorſtanders der Kerkhervorminge in andere Landen van *Europa*.

Omtrent deezen tyd (1524) omhelsden *Neurenberg*, *Frankfort*, *Hamburg*, en andere Vrye Steden van *Duitschland*, van den eerſten rang, openlyk de Leer der Hervormden; de Keurvorst van *Brandenburg*, de Prins van *Anhalt*, en de Hertogen van *Brunswyk* en *Lunenburg*, verklaarden zich openlyke Voorſtanders der nieuwe Leerbegrippen.

De bezwaaren, aan welken alle de Boeren in *Duitschland* onderworpen waren, veroorzaakten, in 1526, groote beweegenisſen in *Swaben* en *Thuringen*. Te laatstgemelder Landſtreeke hadden de misnoegden aan hun hoofd THOMAS MUNCER, een van LUTHER's Leerlingen; een Man van geestdryvenden aart, wiens aanmaaningen en voorgang zyne Leerlingen met dien zelfden geest bezielden. Staande deeze beweegenisſen gedroeg zich LUTHER met veel voorzigtigheids en gemaatigdheids; als een algemeen Vader toonde hy zich bezorgd voor het welvaaren

ten der beide Partyen, zonder de misslagen of dwaalingen van een derzelven over 't hoofd te zien. Aan den eenen kant vervoegde hy zich met een vermaanende aanspraak tot de Edelen, hun opwekkende om hunne Afhangelingen met meer menschlykheids te behandelen; aan den anderen kant bestrafte hy scherplyk den oproerigen geest der Boeren, hun raadende niet te morren over hardigheden onafscheidelyk van hunnen stand, en geen beterschap te zoeken door onwettige middelen.

LUTHER's veel gerugts maakend Huwelyk met CATHARINA VAN BORIA, eene Non van eene aanzienlyke Familie, die, den sluier afgeworpen hebbende, het Klooster, in 't laatstgemelde Jaar, verliet, was verre van eene algemeene goedkeuring weg te draagen. Zelfs de sterkst hem toegedaane Aanhangers keurden deezen stap onvoegelyk, op een tyd, dat zyn Land in zo veele onheilen zich vondt ingewikkeld; terwyl zyne Vyanden 'er nimmer van spraken dan met de schandvolste benaamingen. LUTHER, schoon niet geheel ongevoelig wegens den indruk, dien dit Huwelyk ten zynen nadeele gemaakt hadt, verdroeg de berispingen zyner Vrienden, en de verwyten zyner Vyanden, met de standvastigheid hem eigen. —— Ten deezen zelfden Jaare verloor de Hervorming haaren grooten Voorstander FREDERIK, Keurvorst van *Saxen*, die egter opgevolgd werd door zyn Broeder JOHAN, een meer driftig, schoon min bekwaam, Voorstander van LUTHER, en diens Aanhangers.

In den Jaare 1530 leverden de Keurvorsten van *Saxen* en *Brandenburg*, de Landgraaf van *Hessen*, de Prins van *Anhalt*, de Hertogen van *Brunswyk* en *Lunenburg*, met de Afgevaardigden deezer dertien Keizerlyke of Vrye Steden, *Straatsburg*, *Neurenberg*, *Ulm*, *Constans*, *Rottingen*, *Windheim*, *Memmingen*, *Lindau*, *Kempten*, *Heilbron*, *Wissenburg*, *Nortlingen* en *St. Gal*, een staatlyk *Protest* in tegen het Besluit op den Ryksdag te *Spiers* genomen, 't welk alle verdere Nieuwigheden in den Godsdienst verboden hadt, vóór de zamenkomst eener algemeene Kerkvergaderinge. Uit deezen hoofde werden zy onderscheiden met den naam van PROTESTANTEN; een naam, welke zints dien tyd meer bekend en meer loflyk geworden is, als, zonder onderscheid, toegepast op alle Aanhangen, met welk eene andere benaa-

ming

ming ook onderscheiden, die zich aan den *Roomschen* Stoel onttrokken.

Ten zelfden Jaare werd op den Ryksdag te *Augsburg* overgeleverd de beroemde Geloofsbelydenis, zints de *Augsburgsche Confessie* geheeten, door MELANCTHON opgesteld. Maar, niettegenstaande die heusche en vredelievende Man de Geloofsbelydenis hadt opgesteld in bewoordingen zo min beledigend voor de *Roomsch Catholyken* als de waarheid immer mogt gehengen, vaardigde die Ryksdag een Besluit uit tegen de *Protestanten*, veel heftiger dan dat van *Worms*. Dit veroorzaakte eene Verbintenis ter onderlinge verdediging tusschen de Prinsen te *Smalkalden*, by welke zy de *Protestantsche* Staaten des Ryks tot een geregeld Lichaam vormden.

LUTHER volhardde, een reeks van Jaaren, met door zyne Schriften en Raadgeevingen den voortgang der Hervorminge te bevorderen. Eindelyk kwam het tydperk, 't welk op eens een eindpaal zette aan zynen roemryken arbeid, en hem behoedde voor de heftigheden eens storms, die met allen geweld tegen de *Protestantsche* Kerk uitborst. —— In den Jaare 1546, schoon in een verzwakten staat van gezondheid, in een ruw Jaarsaisoen, na zyne Geboortestad *Eisleben* gaande, om, door zyn gezag, een verschil by te leggen tusschen de Graaven van MANSFELD, werd hy aangetast door eene geweldige Ontsteeking in de Maag, die, in weinige dagen, een einde aan zyn leeven maakte, 't welk hy tot drie- en- zestig Jaaren gebragt hadt.

Laaten wy aan deeze Leevensschets toevoegen de Characterbeschryving diens Mans, en daarin de trekken volgen, door het meesterlyk penceel van ROBERTSON. —— „ Door de Voorzienigheid bestemd om een der grootste en gewigtigste Omwentelingen te wege te brengen, van welke de Geschiedenis gewaagt, was 'er misschien nooit een Mensch, wiens Character met strydiger verwen werd afgemaald. Zommigen, ten uitersten gebelgd en verontwaardigd hem alles te zien omver werpen wat zy door hunne vooroordeelen voor heilig hielden, tygden hem niet alleen alle menschlyke ondeugden, maar zelfs de boosheid eens Duivels, aan. —— Anderen, opgetoogen van bewondering en erkentenis, en hem beschouwende als de Fakkel der Kerke, en den Hersteller der Christlyke Vryheid, eigenden hem volmaaktheden toe, verre boven het menschlyke, en be-

 schouw-

schouwden alle zyne daaden met eenen eerbied, welke den zodanigen alleen toekomt, die door onmiddelyke Inblaazing des Hemels geleid worden.

„ Dan het is uit zyn eigen Gedrag, en niet uit den vergrootten lof, of de verzwaarde berispingen, zyner Tydgenooten, dat de tegenwoordige Eeuw haar oordeel over deezen Man moet vellen. Zyn yver in het aankleeven van 't geen hy voor waarheid hieldt; zyne onverschrokkenheid in 't verkondigen dier waarheid; zyne bekwaamheden, zo natuurlyke als verkreegene, om dezelve te verdedigen, en zyn onvermoeide vlyt om dezelve voort te planten, zyn alle Deugden, welke zo duidelyk, en met zo veel luisters, in zyn gansche gedrag doorschynen, dat zelfs zyne Vyanden hem dezelve niet hebben kunnen betwisten. Voegt hier by eene zuiverheid en gestrengheid van Zeden, welke zeer wel met het Character van eenen Hervormer strookten; eene geregelde Leevenswyze, welke zyn Leer aanzien byzette; en zulk eene volmaakte Belangloosheid, welke geen den minsten twyfel wegens zyne Opregtheid overlaat. Voor 't overige boven alle zelfsverheffing verheven, niets ophebbende met de geneugten of aangenaamheden des leevens, en alle vermaakneemingen veragtende, liet hy de Eertytels en Inkomsten der Kerke aan zyne Leerlingen over; zich altoos met zyn eerste post, van Hoogleeraar in de Universiteit van *Wittenberg*, en van Leeraar dier Stad, met de geringe Wedde aan die Bedieningen verknogt, vergenoegende.

„ Deeze ongemeene Hoedanigheden gingen gepaard met eenige Gebreken van menschlyke drift en zwakheid; maar deeze Gebreken, verre van toegeschreeven te kunnen worden aan bedorvenheid of boosheid van hart, scheenen met veele zyner Deugden den oorsprong uit een en dezelfde bron te ontleenen. Zyne Ziel, natuurlyk heftig en geweldig, wanneer zy door groote voorwerpen aangespoord, of door heftige hartstogten geroerd werd, vervoerde hem, om zo te spreeken, buiten zichzelven, met eene drift, welke zwakker gemoederen verbaasde, of vreemd voorkwam aan lieden in geruster omstandigheden. —— Door eenige zyner pryswaardige hoedanigheden tot uitersten te brengen, ging hy soms de paalen van het goede te buiten, en maakte zich schuldig aan daaden, welke hem aan berisping blootstelden. Het Vertrouwen, 't welk hy stelde in de gegrondheid zyner gevoelens, verschilde weinig van Verwaandheid, zyn Moed om die gevoelens

staan-

ſtaande te houden kwam naby Vermetelheid, zyne Standvastigheid om van dezelve nooit af te gaan was weinig minder dan Styfhoofdigheid, en zyn Yver om zyne tegenpartyen te wederleggen grensde zeer na aan Woede en Onbeſchoftheid.

„ Gewoon alles aan de Waarheid te onderwerpen, vorderde hy denzelfden eerbied voor haar van andere Menſchen; niets aan hunne zwakheden of vooroordeelen toegeevende, voer hy met veragting uit tegen allen, die niet eenſtemmig met hem dagten. Toen men zich tegen zyne Leer verzette, viel hy alle zyne Tegenſtreevers aan met even veel woede, zonder zich aan Rang of Verdienſten te ſtooren. Hy ontzag de Koninglyke Waardigheid van HENDRIK DEN VIII, of de begaafdheden en geleerdheid van ERASMUS, niet; maar bejegende hun even ruw en onbeſchoft als hy TETZEL of ECCIUS gedaan hadt. —— Maar deeze onbetaamelykheid, waar aan LUTHER zich ſchuldig maakte, moet niet geheel en al aan zynen driftigen aart worden toegeſchreeven; gedeeltlyk was zy het gebrek van de Eeuw, welke hy beleefde. By een ruw Volk, onkundig van die grondregelen, welke, door geduurig de hartstogten van elk in 't byzonder tegen te gaan, de Maatſchappy beſchaaven, en de Zeden verzagten, waren alle geſchillen heftig en ſterk, en zy drukten, in hunne natuurlyke taal, zonder de minſte bedaard- of ingetoogenheid te betoonen, de gemoedsbeweegingen uit, welke zy gevoelden. Dewyl in dien tyd alle de Werken van geleerde Lieden in 't *Latyn* werden opgeſteld, waren zy door het voorbeeld der beste Schryveren in die taal gewettigd hunne Tegenſtreevers met de ſchamperſte bewoordingen te bejegenen; daarenboven klinken alle onbetaamelyke en ruwe uitdrukkingen in eene doode taal zo ſcherp niet als in eene leevende, waar van de toonvallen en ſpreekwyzen, gemeenzaamer zynde, ook een onbeſchofter voorkomen hebben.

„ Daarenboven moet men, iemands Character opmaakende, hem beoordeelen naar de beginzels en grondregels zyner Eeuwe; want, ſchoon Deugd en Ondeugd in alle tyden dezelfde zyn, de Zeden en Gewoonten, nogthans, veranderen onophoudelyk. 't Geen ons in LUTHER's gedrag als zeer beriſpenswaardig voorkomt, ergerde zyne Tydgenooten niet. Het waren zelfs eenige dier hoedanigheden, welke wy thans gereedlyk laaken, die hem juist geſchikt maakten, om het groote

werk, 't welk hy durfde ondemeemen, te volvoeren. — Om het Menschdom, dat in onkunde en bygeloof gedompeld lag, op te wekken, en de woede der dweepery, die de magt in handen hadt, te bestryden, was een hevige Yver, en een onverzaagd Character, noodig. Zagte uitnoodigingen zouden noch dezulken, die geroepen werden, ter ooren gekomen zyn, noch hun opgewekt hebben. Een minzaamer, doch min wakkere, geest, dan die van LUTHER, hadt gewis de gevaaren ontzien, welke LUTHER durfde tarten, en wist te boven te komen.

„ Omtrent het einde zyns leevens zag men, schoon zyn yver of zyne bekwaamheden niet zigtbaar verminderden, zyne Lichaamskwaalen toeneemen, zo dat hy dagelyks geemlyker, oploopender en ongeduldiger, werd, als hy werd tegengesprooken.

„ LUTHER smaakte het genoegen van den verbaazenden voorspoed zyns yvers te beleeven; een groot gedeelte van *Europa* zyne Leer te zien omhelzen; de grondvesten te zien waggelen van den Pauslyken Throon, voor welken de grootste Monarchen hadden gezidderd: dit hadt ten eigenaartigen gevolge, dat LUTHER zich niet wederhouden kon soms eenige blyken te geeven van Trots en Zelfsgoedkeuring. En, in de daad, hy moest meer dan een Mensch geweest zyn, indien hy, op het beschouwen van alle de groote zaaken door hem volvoerd, nooit eenige gewaarwordingen van dien aart hadt voelen opwellen (*)."

Eenigen tyd vóór zynen dood voelde LUTHER dat zyne kragten afnamen; zyne gesteltenis was als uitgeput door de verbaazende menigte van bezigheden, welke hy op zich nam, gevoegd by het vlytig waarneemen van zyne Amptsbediening, by de vermoeienis van gestadige Letterbezigheid, en het schryven van Werken, zo talryk en groot, alsof hy in volmaakte rust en afzondering geleefd, en zich alleen op het vervaardigen dier Werken toegelegd, hadt.

De onverschrokkenheid, LUTHER natuurlyk eigen, begaf hem niet by de aannadering des doods. Zyn laatste gesprek met zyne vertrouwdste Vrienden liep over den

Ge-

(*) ROBERTSON, *Historie der Regeering van* CAREL DEN V, Vde Deel, bl. 92.

Gelukstaat, den Braaven in een ander Leeven weggelegd, van welken hy sprak met dat genoegen, en die drift, eigen aan iemand die gereed staat om tot het genot daar van toe te treeden.

De maare van LUTHER's dood verwekte by de *Catholyken* groote vreugde, welke zy op eene onbetaamelyke wyze lieten blyken; terwyl dezelve groote neerslagtigheid baarde by zyne Naavolgers: beiden bedagten zy even min, dat de Leer, door hem geplant, reeds wortels geschooten hadt, diep genoeg om staande te blyven, zonder de ondersteunende hand des Planters te behoeven.

Op last des Keurvorsts van *Saxen*, werd LUTHER's Uitvaard met ongemeene pragt gevierd. By zyne Huisvrouwe, die hem overleefde, hadt hy verscheide Kinderen verwekt. Op het einde der jongst verstreekene Eeuwe waren in *Saxen* nog van LUTHER's Afstammelingen in weezen, in goeden doene leevende.

VERKLAARING DER HIEROGLYPHEN OP DEN OBELISK, STAANDE VOOR HET LATERAAN TE ROME. DOOR K. PH. MORITZ.

De Raaf, boven aan de spitze van den Obelisk, betekent eenen mensch, die meer tot het kwaad dan tot het goed geneigd is, doch die nogthands eene groote weetgierigheid verraadt; deeze weetgierigheid wordt door eenen omhoog kruipenden Kever, verbeeldende eene begeerte tot voedsel, te kennen gegeeven. By de Ægyptenaars, wierdt de geene, die ingewyd wilde worden, ook met den naam van *Raaf* bestempeld. De Kever is eene beeldtenis der Zon, en, even gelyk deeze den dag aanbrengt, zoo is de weetlust het eerste middel om de duisternis te verdryven.

In de *tweede* Afdeeling geschiedt de bekendmaaking ter Inwying. Twee Persoonen, in de gewoone witte kleeding, met hooge mutsen, zyn Ingewyden, die elkanderen de hand toereiken. De eene is voorneemens den anderen op den schouder te kloppen, terwyl de andere met zynen vinger een aankloppen aan de deur des Tempels te kennen geeft.

In de *derde* Afdeeling geschiedt de aanneeming van den *Demiurgos*; uit de nevensstaande zinbeelden blykt, dat 'er van de schikking der deelen van het menschlyk ligchaam, en van de overeenstemming der geheele Natuur, gesproken wordt; dit wordt door een nederhangend paslood zeer juist aangetoond.

In de *vierde* Afdeeling staat de nieuw Aangenomene reeds in priesterlyk gewaad voor eenen Arend, met eene muts, die eenen grooten Geleerden, welke hem in de Schepping der Waereld

onderwyst, aanduidt; dit blykt uit den met eene slang omringden kogel, welke de godlyke vruchtbaarmaaking der natuur betekent. Het daaraan hangend kruis met eenen ring toont aan, dat 'er van de eenwigheid en het toekomend leven gesproken wordt. De schroef en de overige tekens hebben hunne betrekking op de naauwe vereeniging der Begrippen en Weetenschappen.

In de *vyfde* Afdeeling worden de deelen der waereld naauwkeuriger ontleed. De Kapel (*Papilio*) betekent niet altyd de ziel, maar ook de opmerkzaamheid. Het onderwys heeft zyne betrekking op het Dierenryk en den Landbouw, waarby, door zekere tekens, akkers, weiden, wouden en moerassen, worden afgebakend. Een *Kynokephalus* geeft te kennen, dat men daarby naauwkeurig op de verandering der Maan acht moet geeven. Een Lotusboom is het zinbeeld van het onderwys in het Plantenryk; zoo betekent de Star *Kanopus* ook de leer der Jaargetyden. De Kwakkels en Uilen betekenen vlyt en ondervinding.

De *zesde* Afdeeling handelt van de Waterweegkunde, welke door een oog neveus een waterpas aangeduid wordt; even zoo geeft ook de man achter den Anubiskop de overstrooming, welke men door vlytig graaven kan voorkomen, te kennen.

In de *zevende* Afdeeling schetst ons eene Star het onderwys in de Starrekunde; waarby de Leerling zyne verwondering vertoont door het opheffen der handen. —— De leer der Ouden, aangaande den invloed der Starren, wordt door vorken, troffels en hamers, als zinbeelden der gramschap, afgebeeld.

In de *achtste* Afdeeling zyn, door het beeld van eenen Uil en Valk, zulke bezigheden afgemaald, waartoe vooräl oplettendheid en verstand vereischt worden, naamlyk: de Landmeetkunde en de verschillende soorten van Letteren, waarin de Raaf of Leerling door de Inwying onderweezen wordt. Een balk, troffel en paslood betekenen het onderwys in de Bouwkunde. Sloten, potten, boogen, enz. betekenen kunstige Handwerken. De vrouwlyke Figuur met eene muts, in eenen hoek, heeft haare betrekking op de Huishoudkunde, als ook op de bevordering van het onderwys in spreeken en schryven; hierby geeven twee Slangen de voordteeling te kennen.

In de treurige *negende* Afdeeling schetst ons een *Kynokephalus*, die zoo wel de verandering en de afneeming der Maan, als in het gemeen de treurigheid, aanduidt, door de tekenen v o de Geneeskunde af. Een gebroken boog geeft het verval van ziel- en ligchaamskrachten te kennen. De mensch, nadat hy een kind, jongeling en man, geweest is, gelyk door de Kwakkel wordt afgeschetst, wordt weder een naakt hulploos kind gelyk. De Ouderdom bevordert zynen dood, het graf is reeds voor hem gedolven. De Zwaan, of Lykrede, bepaalt, of hy ook verdient, om, volgends de Ægyptische gewoonte, begraaven te worden.

WREEDHEID EN GOEDERTIERENHEID TEGEN ELKANDER OVER GESTELD; MET DAAR UIT VOORTVLOEIJENDE ZEDELYKE BEDENKINGEN.

(Uit het Engelsch.)

Onlangs ben ik wedergekeerd van het verblyf, deezen Zomer eenige maanden op 't Land gehouden. Aldaar was ik ooggetuigen van het volgend Tooneel van Onregtvaardigheid en Wreedheid, 't geen my zo gevoelig aandeed, dat de indruk daarvan nog diep in myn geheugen geprent is, en 'er waarschynlyk veele jaaren ingedrukt zal blyven; misschien zal de dood het alleen uitwisschen.

Een arme Boer huurde een klein Landgoed van een ryken Landëdelman: en betaalde daar voor zo veel huurs, dat hy, met het betoon van de uiterste naarstigheid, en het volvoeren van den hardsten arbeid, naauwlyks de leevensnoodzaaklykheden voor zich en een talryk Gezin kon bezorgen. —— Een ongeluk, veroorzaakt door het hoogopzwellen eener Riviere, door de gehuurde Landen loopende, voerde het grootste gedeelte van 's Boers verzamelde Hooigewas weg. Dit maakte het voor hem ondoenlyk om stipt te passen op het betaalen van zyn Landhuur: hy geraakte meer dan zes maanden ten achter.

Te vergeefsch smeekte hy om een weinig gedulds by zynen Landheer, tot een volgende Oogst hem in staat zou stellen tot het betaalen van de geheele schuld. De Landheer bleef onverbiddelyk; zyn hart was geheel vreemd van medelyden, en ongevoelig voor de zagte inspraaken der Menschlykheid. Hy beval zyn Zaakbezorger, die een hart bezat zo ongevoelig als dat zyns Meesters, om alle de Goederen van deezen Boer aan te slaan en te verkoopen: en schoon de Goederen, dus verkogt, veel meer beliepen dan de verschuldigde som, weigerde hy rekening te doen van het overschot.

De arme Landman, niet in staat om met zynen ryken, magtigen Landheer in een Pleitgeding te treeden, zou voor deeze onderdrukking hebben moeten bezwyken, en zich der deerlykste armoede, en het uiterste gebrek, met zyn talryk Gezin, hebben moeten getroosten, had de Menschenliefde van een Heer in de nabuurschap hem niet voor dit allerdeerlykst lot behoed. —— Het verhaal van 's armen Boers ongeluk deedt by hem alle de aandoeningen der Menschlykheid op eens gaande worden. Hy vervoegde zich terstond tot den Landëdelman, en gaf hem te verstaan, dat, indien hy niet terstond den Boer het overschot van het ingekomen geld der Verkoopinge overgave, hy hem in Regten, volgens 's Lands Wetten, zou agtervolgen; Wetten, inge-

gerigt om den zwakken tegen de verdrukkingen der Magtigeren te verdeedigen.

De Landheer, voor de straf der ingeroepene Wetten dugtende, gaf terstond het overschot, zo onregtvaardig onder zich gehouden, over aan dien handhaaver des onderdrukten, die het onmiddelyk dien verdrukten en wanhoopenden ter hand stelde.

Deeze Heer liet het by deeze daad van Regt niet berusten. Overtuigd van de onvermoeide poogingen, welke de eerlyke Boer steeds aanwendde om voorwaards te komen, bewerkte hy dat 'er eene Inschryving geschiedde onder zyne Bekenden, om den Boer weder op de been te helpen, en ging zelve voor met het intekenen van eene goede somme.

Zulk een liefderyke bystand stelde den Landman in staat om de onderdrukkingen zyns voorigen Landheers te ontwyken, en de Landhoevenaar te worden van een beter en menschlievender Landëigenaar. Op wiens goed hy thans, vergenoegd en wel te vrede, geene gelegenheid verzuimt om zyn kleinen voorraad te vermeerderen door onafiaatend vlytbetoon. Steeds met lof gewaagende van zynen Weldoener, en de taal der zuiverste dankbaarheid uitboezemende.

Dit Voorval schetst ons, op het leevendigst en treffendst, twee tegen elkander lynrecht over gestelde Characters. —— In 't een hebben wy voor oogen eene waare schildery van Regtvaardigheid en Weldaadigheid; Deugden, die den Mensch ten waaren cieraad strekken, die overeenstemmen met 's menschen Natuur, en bevorderlyk zyn tot 's menschen Geluk. —— In het ander de waare afbeelding van Onregt en Onmenschlykheid; Ondeugden, die de Menschheid ontluisteren, en de banden der Maatschappye verbreeken.

Onderscheide beweegredenen zetten den Mensch aan tot het pleegen van Onregt. Eenigen zyn ingenomen met de zugt tot meerderheid, en, om dien staat van hoogheid te beklimmen, na welken zy haaken, zullen zy niet ontzien zich schuldig te maaken aan alle bedryven van te kortdoening en berooving, welke zy kunnen te werk stellen, zonder onder de straffende hand der Wet te vallen. —— Eenigen zyn verslaafd aan zinnelyke lusten, en, om in weelde hunne dagen door te brengen, schaamen zy zich niet de goede en deugdzaame wreed te verdrukken, en hun zelfs van de leevensnoodwendigheden te ontzetten. —— Eenigen voelen zich geplaagd door onleschbaaren Gouddorst, en stellen alle praktyken van bedrog en uitzuiging te werk, om schatten opeen te hoopen; die zy, schoon zy zelve 'er geen gebruik van durven maaken, weigeren, voor hoe gering een gedeelte ook, te besteeden om den elendigen en behoeftigen uit schreiende armoede te redden. —— Eenigen denken, dat de minste terging een genoegzaamen grond geeft tot de gestrengste verdrukking, en volgens dit beginzel dryven zy hun vermogen om

wraak

wraak te neemen, en iets betaald te zetten, tot het verst mogelyk uiterste. Maar de zodanigen zouden wel doen met te bedenken, dat, wanneer de wraak de maate der belediging te boven gaat, de wreeker zich schuldig maakt aan dezelfde onregtvaardigheid en wreedheid, als hy schuldig zou weezen, indien hy geene belediging, hoe genaamd, ontvangen hadt.

Om waarlyk regtvaardig te weezen, is het niet genoeg dat wy geen kwaad doen aan onze Medemenschen; wy moeten tevens, zo veel ons mogelyk is, de poogingen van anderen te hunner onderdrukkinge verydelen, de verdeedigloozе onschuld beschermen en bedekken tegen de opgeheeven hand der gewelddaadigheid. —— En, schoon wy des boven de kennisneeming der Menschlyke Wetten zyn, schoon wy geene knaaging des Geweetens gevoelen over het ongeholpen laaten der geenen die onze bescherming vorderen; moeten wy onszelven egter niet vleijen met den waan, dat Hy, wiens onpartydig oog door alle uitvlugten heenen ziet, ons strafloos zal laaten heenen gaan, wegens het verwaarloozen van onzen Pligt aan de Maatschappy verschuldigd, en het pleegen van daaden lynrecht aanloopende tegen de Voorschriften, de eeuwig heilige Voorschriften, van Rede en Godsdienst.

Naast de Regtvaardigheid, behooren wy bovenal bedagt te weezen op Weldaadigheid. Maar, wanneer wy deeze Deugd willen uitoefenen, behooren wy by onszelven naa te gaan, en toe te zien, dat wy des niet mistasten. Wy moeten bedenken, of onze omstandigheden gehengen de bedoelde Weldaadigheid te betoonen; want niet weinigen worden 'er gevonden, die edelmoedig zyn ten opzigte van Vreemdelingen, ten nadeele hunner Vrienden en Bloedverwanten. —— Anderen worden 'er gevonden, die op een nog onverschoonlyker voet te werk gaan, die het eene gedeelte des Menschdoms berooven, om dien roof aan een ander uit te deelen, enkel om den naam van milddaadig te verwerven: dan deezen handelen even onregtvaardig als of zy dien roof ten hunnen eigen gebruike bekeerden; want waare Weldaadigheid moet alleen uitgeoefend worden met oogmerk om goed te doen, zonder benadeeling van iemand anders. —— Desgelyks hebben wy ons eigen hart te onderzoeken, of wy aangedreeven worden door zuivere beweeggronden van Deugd en Menschenmin, gezuiverd van allen inmengzel van ydele eer- en praalzugt.

Zodanig zyn de beginzels, die rechtschaape Weldaadigheid moeten bestuuren, en de stappen regelen der zodanigen, die Rykdom of Magt bezitten om het Menschdom deeze zegeningen toe te schikken. De Zoonen der Armoede hebben een regt op den bystand en bescherming der Ryken. Hunne harten behooren open te staan als een schuilplaats voor

de

de elendigen, en hunne koffers als schatkisten voor de behoeftigen. Maar Onmenschlykheid sluit niet dan maar al te dikwyls den weg tot de eerste, en de roestige sloten der Gierigheid beletten de liefhebbende uitdeeling van schatten, die in den opgeslooten staat beschimmelen.

Allen behooren wy steeds te bedenken, dat de Mensch niet voor zichzelven alleen geschaapen is; maar ten steun en ten voordeele der Maatschappye, welke alleen staande kan blyven door onderlinge goede diensten en daaden van Menschlievenheid. Deeze zyn Deugden die der Menschlyke Natuure den waaren luister byzetten. Deeze houden ons te zamen vereenigd met de onlosmaaklyke snoeren van onderlinge Liefde en wederzydsche Vriendschap. Deeze zyn de uitsteekendste Charactertrekken van een waarlyk *Goed*, en daar door *Groot*, Mensch.

DE BOETVAARDIGE OVERSPEELER.

MYNE HEEREN!

Onlangs wierd ik, in mynen post, geroepen by een zieken Broeder deezer Gemeente, ten einde aldaar met en voor hem een Gebed voor den Throon des Allerhoogsten uit te storten. Na dat ik was binnen getreden, liet hy zyn Oppasser uit het vertrek gaan, en sprak my, met eene zwakke stem, doch, zo als het my toescheen, met een aandoenlyk hart, aldus aan: „ Mynheer ik gevoele dat ik een verval van kragten heb; — dat ik op myn sterfbed leg; — en dat ik weldra voor Gods ontzaglyke Rigterstoel zal moeten verschynen, om aldaar rekenschap van myn gedrag, in deeze Waereld gehouden, te geeven. In deezen staat kan, althans behoort men niet te veinzen: ik zal het ook niet doen; maar myn hart voor u uitstorten.

„ Ik heb my, vooral in myne jeugd, aan veele losbandigheden schuldig gemaakt. 't Is waar, dat ik reeds zedert veele jaaren een opregt berouw en leedweezen van myne zonden heb gehad, en God ernstig en aanhoudend gesmeekt, dat Hy my dezelven genadig geliefde te vergeeven, om de rantzoenverdiensten van Zynen Eeniggeborenen Zoon Jezus Christus wille. — Doch ik kan my echter zoo niet gerust stellen als ik wel wenschte; ik heb ééne zonde begaan — eene zonde, by uitneemendheid groot — eene zonde, welke ik niet kan herstellen — die my als een steen op het hart drukt, en die my dikwils in twyfel brengt, of 'er voor my wel genade en zaligheid te hoopen en te verwagten is!" — Ik antwoordde hem, dat de H. Schrift ons, op menigvuldige plaatzen, leerde,

dat,

dat, indien wy met een waaragtig berouw en hartelyk leedweezen over onze zonden waren aangedaan, den Heere Jezus Christus voor den eenigen en algenoegzaamen Zaligmaaker van Menschdom erkenden, en tot Hem, in den geloove, onze evlugt namen, wy dan ook verzekerd konden zyn, dat Hy ıze voorspraak by Zynen Hemelschen Vader zoude weezen, n wy, om deszelfs lydelyke en daadlyke gehoorzaamheid, vergiffenisse onzer zonden, hoe groot dezelven dan ook mogten zyn, erlangen zouden: dat ik eenige bewysplaatzen, hiertoe betrekkelyk, in myn Gebed zou laaten invloeijen. —— „ Ja, zomtyds ben ik hier wel van overtuigd; maar dan komen my eenige myner zonden, en vooral de bedoelde zonde, wederom te binnen, en brengen my in angst en bekommering. —— Hoor, gy moet alles weeten: dan kunt gy my, misschien, beter gerust stellen, en te bepaalder voor my bidden. —— Ik heb in myne jeugd gemeenzaam, zondig, omgegaan met eene getrouwde Vrouw, die eenige jaaren was gehuwd geweest zonder Kinderen te krygen, en ik heb by haar waarschynlyk twee Kinderen in Overspel geteeld. Haar Man, in veronderstelling dat het de zyne waren, heeft deeze Kinderen, by zyn overlyden, tot zyne Erfgenaamen aangesteld, — van de Moeder, die mede overleden is, hebben zy ook alles geërfd; en dus heb ik niet alleen op myne Conscientie de gruuwelyke zonde van Overspel, die ik met deeze Vrouw heb begaan, maar ik heb ook daar door twee Familiën van hunne vry aanzienlyke Erfenissen, van hunne Wettige Eigendommen, die hen niet zouden ontgaan zyn, beroofd, en, helaas! de naaste bloedverwanten van den overleden beledigden Man hebben het zeer hoog noodig, en moeten nu zeer bekrompen leeven, daar zy, door het verkrygen deezer Erfenis, een ruim bestaan zouden gehad hebben. — ô Hoe groot —— hoe gruuwelyk is toch de zonde van Overspel! wat kan zy al droevige gevolgen, dikwils tot in het oneindige, voortbrengen! Ach, myn God! wat voel ik 'er thans al het gewigt van! Genade, groote God, genade!" —— Deeze aandoening was te sterk voor den zwakken Man; hy viel in flaauwte, en ik meende dat de Almagtige een einde met hem maakte. Doch, nadat ik den Oppasser geroepen, en wy hem eenige hulpe hadden toegebragt, kwam hy wederom by zichzelven; doch geheel afgemat. —— Het is voor ditmaal genoeg, zeide ik hem, God zal uw waar berouw en uwe opregte boetvaardigheid niet versmaaden. Laaten wy ons nu Throonwaarts wenden, en den Allerhoogsten danken, dat Hy u een regt gezigt van uwe hooggaande zonde heeft gegeeven; Hem smeeken, dat Hy u gelieve bekwaam te maaken om daarin, tot den einde toe, te volharden; en, is het Zynen wille om u door deeze ziekte te ontbinden, dat het Hem dan zal behaagen, u, om Christus Jezus wille, genadig te zyn. —— Ik vertrok na het Gebed; doch onder belofte van hem over een dag of twee, zo God hem dus lange in 't leeven geliefde te

be-

bewaaren, wederom te komen bezoeken. Dit heb ik gedaan, en nog tweemaalen vóór zyn dood hervat. —— Ik heb reden om te vertrouwen, dat de Man bekeerd —— zalig —— gelukkig gestorven is; doch telkens viel hy in de voorige ongerustheid, en hield niet op van zichzelven te beschuldigen, dat hy twee Familiën, door zyn toedoen, van hunne wettige pretensiën had helpen berooven, en vooral dat hy de oorzaak was van den zeer armoedigen staat, en dus van het tydelyk ongeluk, waarin zich thans een talryk Huisgezin bevond. In een der gesprekken, welke ik met den Zieken daarover hield, vroeg ik hem, of zyne tydlyke middelen niet toelieten, om 't gemis deezer Erfenis eenigzins te vergoeden? „ Ik heb," was zyn antwoord, „ die braave lieden, onder de hand, en zonder dat zy wisten van wien het kwam, dikwils ondersteund, en eenig soulaas toegebragt; maar 't geen ik hen heb kunnen byzetten was zeer gering, in vergelyking van dat geen, 't welk hunne Erfportie, die hen volgens 't Natuurregt toekwam, zoude hebben bedraagen. En meer heb ik voor hen niet kunnen doen; want ik heb zelve twee na Bloedverwanten, die ryklyk dat geen, 't welk ik hen kan nalaaten, tot hun onderhoud zullen noodig hebben; en het ware wederom eene ombarmhartigheid, om hen daar van te ontzetten."

Vermits nu de Zieke my ernstig heeft verzogt, en my, by handtasting, doen belooven, dat ik het bovengemelde *in uw geacht Werk*, zonder melding van naam of woonplaats, zou doen zetten, ten einde, ware het mogelyk, andere jonge wulpsche, of ook wel meer bejaarde, lieden, (zeide hy,) van beide de sexen daar door af te schrikken, om de zonde van Overspel, onbedagtzaam, te bedryven, of daar in voort te gaan; daar hy nu, op zyn sterfbedde, al de gruuwelykheid zoo duidelyk van inzag, en al de smerten en 't naberouw zoo leevendig en kragtig van gevoelde, dat hem woorden ontbraken om *de grootheid en sterkte daar van te kunnen uitdrukken*: vinde ik my verpligt om daaraan te voldoen, en neeme dus de vryheid om dit Verhaal, 't welk byna woordelyk tusschen den Zieken en my is gehouden, u toe te zenden, met verzoek om 't zelve een plaatsje in uw Maandwerk in te ruimen. Ik twyfele niet of gyl. zult daar aan gaarne voldoen, ten deele om daardoor nuttig te zyn voor uwen Medemensch, en ten deele om het verzoek van een Stervenden niet voor het hoofd te stooten. Ik ben, met achtinge, Myne Heeren, uw vlytige Leezer

W.

B E R I G T.

Het Stukje, getyteld *Woede en Religiehaat*, komt ons voor als niet geschikt voor onze *Letteröefeningen*.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

KORTE VERHANDELING OVER HET VERBAND, WELK DE GODSDIENST MET DE WYSBEGEERTE HEEFT,

Door

ANDREAS JULIUS AUGUSTUS LOOFF,
Medicinæ Doctor te Rotterdam.

Dat Godsdienst, zonder overtuiging van Gods aanwezen, niet van die uitwerking kan zyn, dat het oogmerk, waartoe de Schepper van het Geheelal denzelven ingesteld heeft, bereikt worde, zal een yder, verwagt ik, my geredelyk toestemmen.

Om nu overtuigd te worden, dat 'er een God is, dunkt my nodig te zyn, dat de Mensch daar toe aanwende alle zyne vermogens, welke hem ten dien einde geschonken zyn.

Dus, zo de Mensch de Werken Gods niet naar zyn vermogen beschouwt, derzelver heerlykheid, luister, grootheid, verschillendheid, nuttigheid, en einde waartoe dezelve door den Almagtigen geschapen zyn, moet men redenkundig bekennen, dat als dan de Mensch niet aan Gods oogmerk voldoet, en zyn Godsdienst niet behoorlyk betragt.

Het heeft den Almagtigen behaagd den Mensch te doen bestaan uit eene redelyke Ziel en een werktuigkundig Lichaam; deze twee zamengevoegd, maken het wezen van den Mensch uit; deze grondbeginzels van een gescheiden zynde, word de menschheid weggenomen, en 'er blyft niets, dan een dood lichaam na, welk tot het stof wederkeert, van waar het genomen is, en zyn geheele gedaante verliest.

De Ziel, of het denkend wezen van den Mensch, heeft God met verhevener hoedanigheden beschonken, dan die der Dieren, daar de Mensch in vernuft alle andere levendige Schepzelen verre overtreft, om te oordeelen over

goed en kwaad, geschikt tot opmerkzaamheid, om zaken te ontdekken, die voor alle andere Schepzelen verborgen zyn, en blyven. En offschoon men in zommige Dieren wonderbare schranderheid en verstand ontdekt, zo vind men den Mensch, in het algemeen, zeer verre in kennisse het schranderste Dier te overtreffen.

Wy zien, egter, dat de Ziel, wil dezelve tot eenigen hogeren trap, van hare vermogens uit te oeffenen, komen, dezelve door zekere middelen in werkzaamheid moet gebragt en opgeleid worden.

Om onze Ziel in behoorlyke werkzaamheid te brengen, zo lang dezelve in 't lichaam van den Mensch huisvest, word vereischt van die middelen gebruik te maken, welke daartoe geschikt zyn.

Wat wy vóór onze geboorte geweest zyn, wanneer wy eigentlyk beginnen te leven, en Mensch te worden, kunnen wy onmogelyk bepalen. —— Wy zien dat wy den eenen uit den anderen voortgebragt worden, en dus, dat God ons met die vrugtbarende kragt geschapen heeft, even als alle andere levendige Dieren, Planten, enz. voortgebragt zyn. Wy zien dat onze eerste oorsprong zeer klein, zeer gering, ja maar als uit eene onzigtbare stip bestaande, is, welke, in den tyd van veertig weeken, zyn bestemde grootte verkreegen, of tot rypheid gekomen zynde, zig uit zyne Baarmoeder, waarin dezelve zyn voeding en geschikten wasdom verkregen heeft, losmaakt, en een inwoonder van deze waereld word; doch als dan in zyne eerste dagen het hulpeloosste en zwakste Schepzel van alle geschapene Dieren op den Aardbodem, en met meer zwarigheden, dan alle Dieren, omgeven is; want de Mensch heeft, van zyne geboorte af aan, meer tyd nodig, dan eenig ander Dier, om zyne behoorlyke kennis, ter verzorging van zigzelven, te verkrygen.

Even zo is het met ons Lichaam gelegen: wy hebben veel langer tyd nodig, dan eenig ander Dier, om onze ledematen tot dat einde, waartoe dezelve ons geschonken zyn, te kunnen gebruiken. —— Voorzeker zyn wy, als bovengemeld, dus geschapen, op dat wy, van der jeugd af aan, onze afhanglykheid zouden leeren kennen, om ons aanwezen te stellen in een Wezen magtiger dan wy. Want God werkt niet anders, volgens ons begrip, dan door middelen na onze verstand-vermogens geschikt. —— Hy heeft onze Ziel met zodanig werktuigkundig Lichaam, als wy op dezen aardbodem thans dragen, omgeven, opdat

wy als Menschen verhevener zouden kunnen denken, als geschikte voorwerpen om God te kunnen verheerlyken en dienen. —— Zo wy de hoedanigheden van onze Ziel beschouwen, hoe verbaasd moeten wy dan niet staan? Dezelve is niet alleen vatbaar voor het tydelyke, maar ook voor het eeuwige.

Eene Eeuwigheid te kunnen begrypen, wat is dat groot! Maar egter zyn wy hier in bepaald, en zien, voor tegenswoordig, als door een duister glas; egter, als wy de vermogens onzer Ziel te hulp komen en beoeffenen, door die middelen, welke ons daar toe van den Schepper geschonken zyn, van welk eene waarde moet dezelve dan niet gehouden worden? Wy dringen daar mede door tot in den hemel, over de geheele aarde wandelen wy met vernuft en kennisse, wy dringen in de diepte der zee, en zelfs beschouwen wy de schatten die in de aarde bedolven zyn, en krygen wetenschap van alle die ryke gaven, welke ons van den milden Schepper geschonken zyn. Ô! In welke verwondering, eerbied en liefde, moeten wy ons dan niet voor den almagtigen Schepper van 't Geheelal nederbuigen, en hem zoeken te verheerlyken. Zo wy ons Lichaam beschouwen, zien wy een allerwonderbaarlykst zamenstel van deelen en werktuigen, om zyne vermogens, die tot zyn leven en bestaan behoren, volgens de aan hem geschonken kragten, te kunnen uitoeffenen; en wy zien, na een nauwkeurig onderzoek omtrent derzelver verschillende werktuigen, dat wy regt wonderlyk gemaakt zyn, en hoe uitmuntend de Almagtige door zyne wyze Voorzienigheid voor ons gezorgd heeft, in ons lichaam zodanig, als het thans gesteld is, te scheppen.

Eenige aanmerkingen over het Lichaam, in het voorbygaan, even als wy over de Ziel gedaan hebben, hoop ik, zullen niet onaangenaam zyn.

Wy bevinden, dat die deelen, waarvan het leven en ons vermogen van te denken volstrekt afhangen, de veiligste plaats bezetten. By voorbeeld: de groote en kleine Hersfenen zyn besloten in de hersfenpan, —— de Ingewanden der borst zyn omgeven door de ribben, —— het Ruggemerg is besloten in een koker van beenagtige zelfstandigheid, vermits dezelve alle de wervelen doorloopt, — de Chylbuis, of Chylleider, word door denzelfden beenagtigen koker beschermd; en hier zyn naast aan gelegen de voornaamste Bloedvaten, van welker behoud ons leven

 nood-

noodwendig afhangt. —— Zo wy de Ingewanden des buiks beschouwen, zien wy yder derzelve zo wél geplaatst, dat wy over alles ten uiterften verbaasd moeten ftaan. —— Wy ondervinden dat alle verrigtingen van ons lichaam, welke volftrekt tot ons leven en beftaan behoren, geenzins onder ons beftier zyn. Het hart flaat; de levens- en dierlyke geesten worden afgefcheiden; de koking van fpys en drank tot onderhoud van ons lichaam, de omloop van 't bloed, enz. dit gefchied alles zonder ons weten, en zonder dat wy 'er beftier over hebben; daar in tegendeel alle bewegingen der fpieren, welke gefchikt zyn om 'er willekeurig gebruik van te kunnen maken, ons leven daar niet van af hangende, onder ons gebied zyn.

Wy moeten ons even zeer verwonderen over onze vyf Zintuigen, tot welk nut ons dezelve gefchonken zyn.

Zonder het Gezigt, zouden wy niets van al het gefchapene kunnen zien, en geduurig in gevaar zyn van ons leven te verliezen.

Zonder het Gehoor, zoude ons benomen worden het gevoel van de aangename klanken der harmonie, of welluidendheid der mufiek. Wy zouden niet kunnen fpreken, en even zo voor menig gevaar bloot ftaan.

De Reuk verfchaft ons oneindig veel voordeel en vermaak; wy worden 'er door verkwikt wanneer wy iets aangenaams ruiken; en, dezelve misfende, zoude onze fmaak merklyk verminderd worden, en wy even zo gedurig in gevaar zyn om fchadelyke dingen tot ons te nemen, die wy daardoor vermyden kunnen.

De Smaak, welke voornamentlyk in de tong huisvest, hoe wél is dezelve geplaatst, en door de Voorzienigheid gefchikt als een wagter om gene fchadelyke voedzels, welke anderzints dikwils in het lichaam zouden gevoerd worden, door te laten!

Het Gevoel: van welk eene uitgeftrekte noodzakelykheid hetzelve is, dunkt my, vereischt geen breedvoerig betoog, daar het even nuttig is in den gezonden dan in den zieken ftaat: welke menigvuldige aangenaamheden, die ons door hetzelve van den algoeden Schepper gefchonken worden, zouden wy dus, by deszelfs gemis, niet ontberen?

Eindelyk, moeten wy ons niet ten uiterften bewonderen, wanneer wy het maakzel en de deelen van ons lichaam befchouwen, dat dezelve eenvoudig uit twee grondwezens, namentlyk vaste en vloeibare deelen, beftaan?

De

De verschillende vaste en vloeibare deelen van ons lichaam te beschryven, zou buiten het bestek van myn betoog zyn, daar men de Anatomici (Ontleedkundigen) en Physiologici (Kenners der verschillende werkingen der menschlyke lichaamsdeelen) daarover breedvoeriger kan nalezen.

Zo dat ons bestaan en wezen wonderbaar is; zynde zamengesteld uit een redenkundige Ziel en een werktuiglyk Lichaam, op eene voor ons ondoorgrondlyke wyze zamengevoegd, om den mensch uit te maken; zodat, wanneer wy alle nasporingen en onderzoekingen in dezen gedaan hebben, zo ver ons is vergund geworden, wy niet anders, dan in verwondering moeten bedolven worden, en zeggen: Heere, wonderlyk zyn uwe Werken! en wy zien als dan duidelyk, dat ons geheel bestaan, alle onze genoegens, alle onze vermogens, zo wel van ziel als van lichaam, ons door den Almagtigen geschonken zyn, en volkomen in zyne magt staan.

Wy leeren, door de ondervinding, dat 'er niets wenschlyker voor den Mensch, op dezen aardbodem, is, dan een gezonde Ziel, gepaard met een gezond Lichaam, te bezitten; want, een van beide in zyne behoorlyke verrigting beledigd zynde, word de Mensch in zyn genoegen gestoord, alzo dan beide moeten lyden.

B. v. iemand, die een zieklyk lichaam omdraagt en smerte lydt, kan onmogelyk zo regelmatig en vergenoegd denken, dan die gene, welke gezond is, en geen ongemak heeft. — Al is de Mensch nog zo gezond van lichaam, hoe schielyk word hetzelve niet ontrust en ziek gemaakt, wanneer zyne Ziel door zorge, kommer, vrees, toorn, of op eene andere onaangename wyze, aangedaan wordt; zulks word, na myne gedagten, genoegzaam door de dagelyksche ondervinding bevestigd.

In een aanval van beroerte, of vallende ziekte, word de mensch ogenbliklyk van alle vermogens, om van zyne zintuigen gebruik te maken, beroofd, en men ziet de werkingen der Ziel als weggevloden.

De schrik, toorn, liefde, groote vreugde, welke zielsaandoeningen zyn, hebben menig Mensch van zyn verstand beroofd, en onbekwaam gemaakt om immer regelmatig te kunnen denken.

Ontaarting der vogten, verplaatzing van scherpe stoffen na de hersen-vliezen, veranderen den zagtzinnigsten Mensch in een razenden, die alles verscheurt en vernielt

nielt, wat hy onder zyne handen krygt. —— ô! Welke wonderlyke verschynselen komen ons in dezen niet voor? Hoe schielyk kunnen wy uit een tydelyk genoegen in een langdurig ach en wee gebragt worden? Dit zoude men met zeer veele voorbeelden kunnen bevestigen.

Daar wy nu zien, welk een groote schat het is voor den Mensch om ziel en lichaam beide gezond te mogen bezitten, en om dat wy geenzints vermogend zyn dezelve beide, of een van beide, gezond te houden, zo zyn wy verpligt God daar voor te danken, en in den staat der gezondheid daarvan zodanig gebruik te maken als wy volgens de reden kunnen begrypen den Schepper welbehaaglyk te zyn.

Zo wy dit doen willen, zyn wy verpligt volgens die wetten en regelen ons te gedragen, welke ons daartoe van God voorgeschreven en gegeven zyn, en alles by de hand te nemen, het geen dienen kan om God te verheerlyken.

Daar toe dienen onze Zintuigen, waardoor wy van die dingen, die buiten ons zyn, aangedaan worden. Al het geschapene, buiten ons, is dat geen, 't welk de zintuigen aandoet, en waardoor het aanwezen van hetzelve voor ons ten toon gespreid word.

Daar al het geschapene het werk van God is, en God ons vergund heeft, zyne Werken op eene verhevener wyze, dan de Dieren vermogend zyn te doen, te kunnen beschouwen, zyn wy verpligt, zo veel in ons vermogen is, deze gave ons ten nutte te maken, dat is, de Wonderen daarvan met opmerking en verstand, na mate ons de gelegenheid vergund is, na te spooren.

Zo wy de geschapene dingen, zo wel bezielde als onbezielde, beschouwen, en derzelver vermogens, kragten, eigenschappen, werkingen, enz. aandagtig gadeslaan, dan zullen wy in de voorwerpen, die wy onder handen nemen, oneindige stof tot Gods verheerlyking, en ons nut, daar in opgesloten vinden.

Zo wy de Lugt eens tot ons onderwerp nemen, en derzelver nuttige eigenschappen en vermogende werkingen nagaan, door natuurkundige proeven daar mede te doen, bevinden wy, dat, zonder derzelver aanwezen, geen Dier, of Plant, leven kan; dat dezelve verbazende lichamen draagt en ophoud; zonder dezelve zouden wy niets

zien, niets hooren; zonder lugt zoude alles, wat geschapen is, zyn bestaan verliezen. Alle derzelver hoedanigheden op te noemen zoude onnut zyn, zulks kan men by natuurkundige Schryvers uitgebreid lezen. Even zo, als men de andere Elementen, vuur, water en aarde, beschouwt, zal men wonderlyke eigenschappen in dezelve bevinden.

De Natuurlyke Historie der Dieren in 't algemeen; wat levert dezelve niet een ruime stof van overdenking op voor den onderzoekenden waarnemer? Indien wy hunne verschillende manier van leven, gedaante, huishouding, grootte en kleinte, nagaan, wat wonderen doen zig dan niet voor ons op, en hoe worden wy, wanneer wy regt opmerkzaam zyn, niet met den diepsten eerbied voor den almagtigen Schepper van dit grote Heir van Schepzelen aangedaan! Ja dan verschaft ons dat leerzaam onderzoek, denkbeelden, die ons anders omtrent het Opperwezen verborgen zouden zyn gebleven.

Wy zien ten klaarsten, volgens onze bevatting, indien wy de Natuurlyke Historie van de Dieren met opmerkzaamheid lezen, hoe de Voorzienigheid gezorgd heeft voor ieder schepsel in het byzonder; door aan het zelve die vermogens te geven, om na zynen aart voor zyn leven en genoegen te kunnen zorgen, en dat een yder zyn kost kan zoeken en vinden; dat een yder zyn eigen geslagt, volgens Gods bestemming, voortbrengen, en een ygelyk voor zyn kroost zorgen kan, om hetzelve zo verre op te kweken, dat het in staat zy voor zigzelven te kunnen zorgen. Hoe zien wy niet de ouden voor hunne jongen zorgen? Dit zien wy op eene verbazende wyze (by voorbeeld) in de Vogelen, hoe yder na zynen aart een nest formeert, hoe getrouw zy zitten te broeien, en, hunne jongen uitgebroeid zynde, nog onmagtig om hun eigen kost te kunnen verzamelen, het nodige voedsel van tyd tot tyd bezorgen.

De Byen en de Mieren; moeten wy over derzelver instinct of natuurlyke hoedanigheid, om voor haren winterkost te zorgen, niet verbaasd staan? Ja, de Almagtige zelve zegt: „ Gy luiaart, gaa na de Mieren, en word wys!" het welk, myns bedunkens, ons moet aanzetten om den aart der Dieren te onderzoeken (*), opdat wy wys zouden wor-

(*) De uitmuntende E. YOUNG, de Autheur der voortreflyke *Nagtgedagten*, zegt, in zyn *Centaurus geen Verdichtzels* „ Daar

worden; en ik geloof te durven verzekeren, dat wy menigmalen, zo wy de Dieren als onze wegwyzers, om na te volgen, aannamen, voor veele dwalingen zouden behoed worden. Maar de Mensch, de Dieren verre beneden zynen rang ſtellende, word door zyn eigen wysheid en hogeren ſtaat, dien hy zig zelven toeſchryft, menigwerf in dezen miszet om zyn oogmerk te bereiken. Zo wy natuurkundige Schryvers hier over nalezen, denk ik, dat myn gezegde niet geheelenal zal en kan verworpen worden; en dit vooral niet, dat wy Gods Almagt zeer bewonderen moeten in de Schepping van die oneindige menigte levendige ſchepſelen, welke zig op de aarde, in de wateren, in de lugt en onder de aarde, bevinden, en dat ze, zo wy onzen Godsdienst willen oeffenen, onze opmerking wel waardig zyn, en wy dus zeer nalatig zyn in onzen Godsdienst, indien wy zulks niet doen na ons vermogen; want het geringſte ſchepſel kan onze opmerking niet onwaardig zyn, daar God het niet onwaardig geoordeeld heeft hetzelve te ſcheppen, en wy bekennen moeten, dat 'er niets vergeefs geſchapen is, ten einde het werk van God volmaakt zoude zyn.

Wy moeten ook denken, dat God alles na de beste orde geſchapen heeft; zo wy alles na behooren beſchouwen, zullen wy zulks bevinden waar te zyn; maar, uit gebrek van opmerking, bevinden wy, helaas! dat menig Mensch zig met Gods orde niet vereenigen wil. Dit ziet men dagelyks maar al te veel gebeuren.

Het Plantenryk verſchaft den Mensch mede een ruim veld ter beſpiegeling, zo als men by de Kruidkundigen lezen kan. In hetzelve vinden wy een onnaſpoorlyk verſchil van grootte, kleinte, meerdere en mindere beſtendigheid, verſchillende kragten en eigenſchappen; de eene om den Mensch te voeden en tot veelerlei nut en vermaak te ſtrekken, om huizen en ſchepen te bouwen, allerhande zoorten van kunſtige werktuigen te maken, enz. Eenige hebben heilzame kragten in zig om ziekten te genezen, eenige zyn alleen beſtemd tot voeding van Vee en ander gedierte, enz.

Het

Daar is geen Vlieg of dezelve heeft een oneindige wysheid „ vereischt, niet alleen tot hare zamenſtelling, maar ook tot „ het einde waartoe zy geſchikt is." Zie deszelfs tweeden Brief.

Het Mineraalryk verschaft ingelyks een ruime stof ter bespiegeling, wanneer wy het nut van deszelfs verschillende voortbrengselen nagaan, en de wonderen van God daarin beschouwen, hoe kunstig en verschillend derzelver producten zamengesteld zyn; is dit alles niet even waardig door den Mensch beschouwd te worden? Even zo meen ik van ja, dat yder Mensch na zyn vermogen zulks verpligt is te doen, wanneer hy den Schepper eeren en dienen wil, in die hoedanigheid, waarin God den Mensch gesteld heeft, om dat de Mensch zig anders als met het redenlooze gedierte gelyk zou stellen. —— Voorzeker beken ik, dat wy den Godsdienst zeer bezwaarlyk maken, indien wy vergen wilden, dat yder Mensch zig oeffenen zoude, om al het geschapene, yder in zyn zoort, zodanig te onderzoeken en na te sporen, als wy boven gemeld hebben; daar het veelen Menschen onmogelyk is zulks te doen, het zy uit gebrek van tyd, van kunde, gelegenheid, of aan vermogen ontbreekt, zoude het te veel gevergd zyn, zulks van een ygelyk af te vorderen. En derhalven heeft God voorzeker het dus geschikt, om dat het voor een ygelyk mensch onmogelyk is het gehele zigtbare geschapene zo na te spooren, en in zyne verschillende kragten, vermogens en werkingen, enz. te beschouwen, dat de eene Mensch boven den anderen in vernuft zoude uitmunten en met verschillende neigingen begaafd zyn, de eene om dit vak en de andere om dat vak der natuur te onderzoeken; om aldus te zamen, dewyl eenige of weinige daartoe onvermogende zouden zyn, dat uit te werken, wat nuttig was voor alle Menschen te weten, om God te kennen en te verheerlyken, en daar door tot den waren Godsdienst opgeleid te worden.

Wat de Schepping al meerder oplevert tot beschouwing voor den Mensch, moeten wy bekennen oneindig te zyn; en dus zoude ik, wanneer ik over alle zaken, die ik voorbygegaan ben onder bespiegeling te brengen, wilde uitweiden, myn bestek verre overschreden, en den Leezer verveelen; en dus denk ik voor zo verre reeds met myne aanmerkingen over het geschapene voldaan te hebben.

Om nu eenige nuttige waarnemingen over eene of andere zaak te doen, en met reden een ander daar van te overtuigen, meen ik geen beter middel by de hand te kunnen nemen dan de Wysbegeerte, welk woord, uitgelegd

wordende, in zig bevat het denkbeeld van begeerte tot wysheid, of verstand te krygen van zaken, zonder het welke wy, myns bedunkens, niet tot eenige kennis kunnen komen van eenig ding, welk wy met oordeel beschouwen willen, daar dezelve in zig bevat de grondregelen, om, met reden gepaard, tot kennis van eenige zaak te komen.

B: v: Ik besta, of ik ben, kan men, zonder de regelen der Wysbegeerte te hulp te nemen, niet bewyzen; daartoe moet ik een Wiskundigen Stelregel gebruiken. Als, te zyn, en niet te zyn, is volstrekt tegenstrydig en onbestaanbaar; en dus, bewust zynde van myn aanwezen, ben ik 'er, en, zo ik 'er niet was, zoude ik niet kunnen denken, of eenige plaats beslaan. Ik besla eene plaats, derhalven ben ik 'er lichaamlyk, om dat een lichaam in breedte, lengte, hoogte en diepte, hoe groot, hoe klein ook, eene zekere uitgebreidheid vervult, die, zo lang dat lichaam daar blyft, door een ander lichaam niet kan vervuld worden. En hier door meen ik alleen te kunnen bewyzen dat ik 'er ben. Ook kan men zonder Wysgeerkundige hulp geen klaar begrip krygen van eenige zaak, welke men zich voorstelt.

. B: y: Wat is Ziel? Een onstoflyk wezen, welk het vermogen heeft om te denken; want, hetzelve ophoudende te denken, is dezelve niet meer tegenwoordig, en verliest haar bestaan; waarom een denkend wezen noodwendig een onstoflyk of onlichaamlyk wezen moet zyn, word door de Redenkunde, welke een tak der Wysbegeerte is, betoogd, vermits geen lichaam het vermogen heeft van te kunnen denken, aangezien men anders zoude kunnen vooronderstellen, dat een steen, stuk yzer, hout, of ander lichaam, ook het vermogen van te kunnen denken bezat. Dit menen wy te kunnen bewyzen, wanneer wy aanmerken, dat, iemand gestorven zynde, zyn overgebleven lichaam alle kragt van gewaarwording en denken verloren heeft, en wy nimmer iets van dien aart in eenig lichaam ontdekt hebben.

Zonder behulp der Wysbegeerte zouden wy nimmer tot eenige natuurkundige Proeven en Waarnemingen kunnen komen; ook geen redelyk denkbeeld krygen van de kragten, vermogens, nut en eigenschappen, der geschapene wezens, aangezien dezelve op duizenderlei wyze behulpzaam is, om nuttige ontdekkingen te doen.

Zon-

Zonder dezelve, zouden wy de eigenschappen van een lichaam niet kunnen ontdekken; b: v: van uitgebreidheid in lengte, diepte, hoogte, breedte, zwaarte, kragt, bewegingskragt, verdeelbaarheid, het beslaan van een plaats, digtheid, dunheid, hardheid, weekheid, veerkragt, en nog oneindig meer eigenschappen, welke wy in de verschillende lichamen, na hun verschillend zamenstel en aart, aan dezelve gehegt vinden. —— Zonder de Wysbegeerte zouden wy ons geen denkbeeld kunnen formeeren van ruimte, tyd, enz. Wy zouden niets berekenen, en niets met eenige zekerheid besluiten, kunnen. En duizend meer zaken zoude ik kunnen bybrengen, om myn gezegde te staven; maar ik denk, om myne Verhandeling niet te lang of aan den Lezer vervelend te maken, genoegzaam bewezen te hebben, dat wy de grondregelen der Wysbegeerte noodwendig te hulpe moeten nemen, zo wy verstandig, en met oordeel, in de kennis van eenige zaak willen indringen: even zo dunkt my ook, dat ik dus genoegzaam bewezen hebbe, dat de Wysbegeerte oneindig nuttig is om ons op te leiden tot erkentenis van een almagtig God en Schepper van het Geheelal; en dat wy, zyne Werken met een wysgeerig en aandagtig oog beschouwende, hoe dezelve yder na hunnen aart en hoedanigheid gemaakt en geschapen zyn, en alle met elkanderen genomen een geheel volmaakt zamenstel uitmaken, na Gods wil en welbehagen volbragt, als dan door de reden en overtuiging gedreven worden, om God in hoge bewondering, eerbied, vuurige liefde en gepaste vreze, te dienen en te eeren.

Edoch, de grootste Wysgeer, hoe verstandig ook, al is hy nog zo yverig en vlytig in zyne waarnemingen en bespiegelingen, zo vind hy egter zigzelven, noch eenig ander mensch, in staat, om door hetzelve zyn eeuwig genoegen te kunnen bereiken, aangezien des menschen leven hier op aarde, altoos, met wederwaardigheden verzeld gaat. Hy ondervind dat alles hier een begin en een einde heeft; om kort te gaan, de Mensch ondervind, van wat staat of stand hy ook zy, dat alles wisselvallig is op deze waereld, dat niets bestendig blyft of eeuwig duurt, en dus niets op dezen aardbodem zeker is.

De Mensch kan noch de gezondheid van zyne Ziel, noch van zyn Lichaam, beveiligen; hy word gedurig in de gelegenheid gebragt om de welgesteldheid van een van

beide, of van beide te zamen, te moeten ontberen door toevallige oorzaken, welke God aan deze waereld verbonden heeft, om op zyn tyd werkzaam te zyn. Ja zelf bevind de Mensch, dat hy hier maar tydelyk zyn aanwezen hebben kan, dat zyn leven en bestaan hier maar als aan een zyden draad hangt, en dat het zeer zeker is, dat hy eens uit deze waereld moet verhuizen; want, tot eenigen ouderdom gekomen zynde, merkt hy op, dat de dood de Menschen wegrukt in de tederste jeugd, kinderjaren, jongelingschap, volwassen staat, meer gevorderden ouderdom, en maar zeer weinigen den ouderdom van honderd en meer jaren bereiken, — opmerkenswaardig voorzeker voor den Mensch! En daarop volgt natuurlyk, dat de Mensch, deze wisselvalligheden, aan de waereld gehegt, met aandagt nagaande en overdenkende, zigzelven vraagt, waar zal ik komen? waar zal myn verblyf na myn dood zyn? want ik weet dat ik hier niet eeuwig blyven kan. Waar zal ik myn eeuwige rustplaats vinden, daar ik verzekerd ben van een volmaakt en ongestoord genoegen te zullen genieten?

Nademaal de Mensch het vermogen heeft om een *denkbeeld* te kunnen maken van eene Eeuwigheid, *Volmaaktheid*, Almagt, Alwysheid, enz. dat dezelve mogelyk is, offschoon hy zig geenzints in staat bevind om volmaakt te kunnen worden, daar hy geen meester van zyn tydelyk geluk is, en nog minder in staat om zyn eeuwig geluk hiernamaals te verkrygen; zo volgt ook, dat 'er een almagtig, eeuwig en volmaakt, Wezen zyn moet, welk het Geheelal onder zyn bestier heeft, onderhoud en regeert, en welks aanwezen van Eeuwigheid geweest is, en in alle Eeuwigheid bestaan zal.

Zo de Mensch dit bovengemelde toestemt, en met reden hiervan overtuigd is, is het natuurlyk gevolg, dat hy zig tot God wende, en zyne Schriften of Openbaringen, strekkende tot bewerking der Zaligheid, onderzoeke.

De Mensch, de Heilige Schrift onderzoekende, vind daarin de grondwetten en voorwaarden vervat, op welke hem, zig na dezelve gedragende, de Eeuwige Zaligheid zal geschonken worden; zynde die gelukstaat, welke de Mensch hiernamaals in eeuwigheid ongestoord genieten zal. —— Deze Schriften onderzoekende in aanbidding van Gods Geest, zal de Mensch bevinden, dat de Wys-

be-

begeerte in hare geheele uitgeſtrektheid geenzints genoegzaam is om mede-deelgenoot van Gods eeuwige Zaligheid te worden, en dus de eenige en ware weg, ter Zaligheid ſtrekkende, in den Bybel gevonden kan worden. — Zo de Mensch de voorwaarden en wetten, daarin vervat, met een Godsdienſtig hart leest, en na alle zyne vermogens, die hem van God daartoe geſchonken zyn, met volkomenen wille van onderwerping, en vernietiging van eigene kragten, om aan dezelve te voldoen, houd, zal de Mensch zynen Schepper eerst regt leren kennen, zig met tranen van dankbaarheid, brandende liefde en den diepſten eerbied, voor God nederbuigen, aan zyne vriendlyke Voorzienigheid zig geheelenal overgeven; hy zal als wedergeboren worden, en hier op aarde reeds den Hemel als het ware voor hem geopend zien, waarin hy, na zyn dood, zyn verblyf, zyn eeuwig verblyf, in ongeſtoorde rust zal vinden. De Mensch, dezen heiltroost ontvangen hebbende, zal, in alle wederwaardigheden, welke hem op dezen aardbodem mogen overkomen, zyn ſterfuur, hoe en wanneer, als met verrukking en gelatenheid te gemoet zien.

Ik meen bewezen te hebben, dat de Wysbegeerte de grondregelen in zig bevat tot overtuiging dat 'er een God is, en dus als een groot en noodzakelyk hulpmiddel, om ons tot den Godsdienst op te leiden, mag aangeprezen worden.

De weinige ſchetzen, na myne geringe vermogens, hier toe bygebragt, hoop ik meer of min voldoende te mogen zyn. Tevens meen ik aangetoond en bewezen te hebben, dat de Wysbegeerte, op zigzelve genomen, geenzints in ſtaat is, om den Godsdienst na Gods oogmerk en welbehagen, ten einde onze eeuwige Zaligheid te bekomen, uit te oeffenen; maar dat daar by noodwendig vereischt worde Gods Woord te onderzoeken en ons daarna te gedragen, en dus mede aangetoond te hebben, dat er een groot Verband tusſchen den Godsdienst en de Wysbegeerte plaats heeft.

PROEVEN MET HET SAP, WAARUIT DE ELASTIEKE GOM, OF CAJENSCHE HARST, WORDT VOORTGEBRAGT. Door den Heer FOURCROY.

De Elastieke Harst, welkers aart de Scheikundigen tot hiertoe niet naauwkeurig gekend hebben, dient tot een groot aantal van nuttige gebruiken, in het Land, alwaar de Planten wasſen, welke dezelve voortbrengen; want men kent ten minſten vyf- of zesderlei ſoorten van Gewasſen, die, door insnyding, deze zelfſtandigheid opleveren. —— Men maakt 'er toortſen van, brandt het als wasch, en wanneer het, nog vloeibaar zynde, in aarden vormen gegoten wordt, worden 'er, door uitdamping in de lucht, fleſjes van verſchillende ſoort en grootte van gemaakt, waarin men allerleie ſoorten van vochten bewaaren kan. In Europa bereidt men 'er verſchillende Heel- Natuur- en Werktuigkundige Inſtrumenten van.

Tot hier ontving men deze zelfſtandigheid in eene drooge gedaante, en men moest tragten dezelve te verweeken en op te losſen, om ze tot verſchillende einden bekwaam te doen worden, en hierdoor verloor zy zeer veel van haare hoedanigheden. Om te beproeven, of men niet, even zo wel als in Afrika, hier te Lande uit het Sap zelve verſchillende werktuigen konde maaken, kreeg ik door een myner vrienden eenige hoeveelheid van het Sap, en ondervondt de mooglykheid. Onlangs op nieuw een mengelen van dit Sap ontvangen hebbende, heb ik hetzelve meer tot bevordering der kunſten, dan tot Chemiſche naſpeuringen, waar toe de voorraad niet genoegzaam was, aangewend.

By het openen van de fles met het Sap der *Hevaea Guian.* of *Jatropha elast.* L. verſpreidde zich eene zeer ſtinkende reuk, even als van rottend knoflook. Het grootſte gedeelte van het Sap was vloeibaar, wit en ondoorſchynend, als melk; maar in de beide flesſen, die ik had, was eene vaste zeer witte ſtof, die de gedaante van de geheele fles in de eene, en ſlegts van den hals en een gedeelte van den buik in de andere, had aangenomen, dewyl deze laatſte op de reis omgekeerd eſtaan had. Van twee pond 1 once, $1\frac{1}{2}$ drachme, die in de fles waren, verkreeg ik, nadat dezelve aan ſtukken geſlagen was, 3 oncen, 1 drachme 36 greinen eener aller-

zui-

zuiverste verdikte elastieke Gom. Het witte vocht had een zoetachtigen smaak, schoon het tevens alreeds scherp en onaangenaam was. In een gesloten fles zacht gewarmd zynde, stremde het Sap niet, maar als men het in een open glas warm maakte, dat 'er de lucht by kon komen, zo vertoonde 'er zich iets, 't geen tot de kennis der elastieke Gom zeer gewigtig was. Na dat het eerste vliesje weggenomen was, kwamen 'er geduurig weder nieuwe te voorschyn, en een pond van het vocht gaf byna $\frac{1}{2}$ drachme elastieke Harst. Toen 'er zich niets meer opdeed, was het melkig vocht helder geworden; en wanneer men voortging met het tot de dikte van een syroop uit te waassemen, zo schooten 'er by het koud worden eene groote menigte spieswyze krystallen uit aan, die geel van kleur waren, en een suikeragtigen en ligt zuuren smaak hadden.

Indien het Sap op kwikzilver aan de lucht werd blootgesteld, zo zoog het allengs levenslucht in; de Gom scheidde zich af, en dreef op de oppervlakte. In deeze Proeve maakte, even als by de uitdamping, de vereeniging der zuurstof de verdikking van het Sap tot elastieke Gom; gelyk ook de zuuren, die in het Sap gegoten werden, de afscheiding van de hangend gebleven Gom bewerkten. In 't eerst neemt de Gom de gedaante van vlokken aan, die spoedig aaneen komen, en zich tot eene samenhangende massa vereenigen. Het gedephlogisticeerde zoutzuur bevordert het afscheiden van de Gom zeer sterk, en het verlies van derzelver reuk bewyst, dat men deze verschyning aan het afzetten van het *Oxygène* moet toeschryven; zo dat in deze Proef het zuur in zeer korten tyd te weeg brengt, 't geen de aanraaking der lucht in een langer tydbestek veroorzaakt.

De loogzouten werken op eene omgekeerde wyze op deze melk; zy vermeerderen de vereeniging der elastieke stof met de vloeistof, en verhinderen de afscheiding door de zuurstof des dampkrings. Vier oncen van het Sap, met eene zeer geringe warmte overgehaald zynde, gaven een vocht zo helder als water, en zo welriekend als jasmin, in plaats van de stinkende zwavel-lever-lucht. Het was zuuragtig van smaak; maar de geringe hoeveelheid belette het verder onderzoek. De Gom, die zich in den hals der fles gezet had, en meer dan 3 oncen en 2 drachmen woog, was zeer wit, van een fyn en digt weefzel, zacht aan te voelen, en volmaakt veerkrachtig. Aan de lucht bloot-

blootgesteld, werd het geel, en eindelyk bruin. *Door* destilleering verkreeg men veel vlug loogzout en *olie*. De luchtvrye en vloeibaare loogzouten maakten 'er geene verandering in, zelfs niet eens met eene sterke warmte. De vitriool-æther maakte het week, en loste het gedeeltelyk op; dit laatste deed de geest van terpentyn nog ligter. Zo men deze oplossing langen tyd op een zacht vuur, en in een open glas, warmde, scheidde zich een gedeelte van de Gom in derzelver elastieken en zuiveren toestand af. Zo men het met salpeterzuur behandelde, verkreeg men stiklucht, luchtzuur, pruissisch-, en suikerzuur. Deze zelfde Proeven nam men ook met de gewoone Gom, die verkogt wordt, en de uitkomsten waren dezelfde.

De gekrystallizeerde zoete stof, die men, na het afscheiden van de vliesjes der elastieke Gom, verkreegen had, was zeer oplosbaar in water, en maakte het lakmoespapier rood. De Alkohol ontbindt het zeer ligt, en word rood. Zo men deze oplossing in de lucht laat uitdampen, scheiden 'er zich witte langwerpige en dunne krystallen uit af, en 'er blyft eene kleurende stof in het laatste gedeelte van den Alkohol over; deze krystallen kunnen weder zeer gemaklyk in water *ontbonden* worden, slaan het zilver of kwikzilver, *dat in* salpeterzuur ontbonden is, niet neder; geeven ook geen onoplosbaar zout met kalkwater, en hebben ook nog den voorigen suikersmaak. Het vuur verdeelt dezelve, en brengt 'er een brandig slym- en luchtzuur uit voort, zonder blyken van olie. In het luchtvolle Alkali maaken zy geene verandering, en schynen door de suikerstof gevormd, die tot zuur begint over te gaan, zonder geheel in den *staat* van zuur veranderd te zyn, en dit schynt van eene grooter hoeveelheid zuurstof, dan in de suiker is, af te hangen.

Deze Scheikundige Proeven, die wy gaarne by eene grooter voorraad van Sap verder zouden hebben voortgezet, geeven ons eenige nieuwe en nuttige resultaaten, deels tot betere kennis van den aart dezer byzondere zelfstandigheid, deels tot beter gebruik van derzelver eigenschappen.

1) De elastieke Gom is in een melkachtig Sap opgelost, uit 't welk zy door de bykomst der lucht alleen zich afscheid, en niet door enkele uitwaasseming.

2) De opslurping der zuurstoffe is de voornaamste oor-

oorzaak dezer affcheiding, en der verdikking van de elastieke Gom.

3) De elastieke Gom krygt haare bruine kleur van de werking der lucht; men leidt dezelve dus verkeerd van eene berooking af.

4) Het vlugtig loogzout, welk men by de destillatie uit dezelve verkrygt, is eigenaartig in hetzelve, en ontstaat niet uit eenige vermenging met roet: zy bevat dus ftiklucht.

5) De elastieke Gom is ontbindbaar in vitriool-æther, indien men 'er zeer kleine ftukjes van inwerpt.

6) Zy fchynt niet geheel tot de vette oliën, noch tot de harsten, te behooren, maar gelykt het meest naar de lymige zelfftandigheid der planten, door haare veerkracht, en haare eigenfchap van by de destillatie vlug loogzout, een ftinkenden olie, ftiklucht en blauw-zuur, te geeven. Echter moet men beide deze zelfftandigheden niet als volkomen gelykfoortig befchouwen. De elastieke Gom fchynt meer olieachtig te zyn, en meer water te bevatten, dan de lymftof.

Met opzicht tot de kunften merken wy op, dat, behalven de eigenfchap, die de witte Gom fchynt te hebben, om zich zeer goed in terpentynölie op te losfen, en waardoor deze oplosfing by uitftek gefchikt zou zyn om verfcheiden lichaamen te bekleeden, en met een veerkrachtig vliesjen te bedekken, 't welk de vlugge olie zou teruglaaten, wanneer zy vervlogen is, ook het Sap der *Hevaea* zelve onze opmerkzaamheid verdient. Van de beide hoeveelheden, die my toegezonden waren, had zich het grootfte gedeelte, geduurende de reis, als eene vaste Gom afgefcheiden, en 'er was flegts omtrent het 30fte gedeelte in het vocht opgelost gebleven: deze konde, of zeer langzaam door de lucht alleen, of wat fpoediger door bykomst van warmte, of zeer fchielyk door behulp van zuuren, afgefcheiden worden. Doch het was van vry meer aanbelang, een middel te vinden, om de Gom geheel opgelost te doen blyven, en derzelver uitzakking te verhinderen: en dit middel moest de elastieke ftof niet veranderen, en tevens niet beletten, dat men 'er dezelve uit af kon fcheiden, zodra men zulks verlangde. Om dit oogmerk wel te bereiken, moest men het Sap in deszelfs Vaderland onderzoeken, en met verfchillende zaaken vermengen. Want het geen wy hier omtrent doen konden, was flegts met het Sap, dat van zyne lymige zelfftandigheid reeds grootendeels beroofd was: weshalven 'er altoos

nog eenige onzekerheid zal overblyven, tot dat de ervaring onze methode ook met nog geheel onveranderd Sap zal bevestigd hebben. Daar de vaste loogzouten zeer blykbaar de aantrekking en vereeniging der Gomdeelen met het overige van 't Sap scheenen te versterken, zo kunnen wy niets beters aanraaden, dan dat men deze zouten met het Sap vermengt, zodra het uit de plant uitvloeit. Hierdoor zou men waarschynlyk beletten, dat de Gomdeelen op de reis zich afzonderden, en het Sap onveranderd kunnen bekomen; verlangde men dan de Gom af te scheiden, zo behoefde men slegts het Alkali door een zwak zuur op te doen neemen, en dan konde men 'er, door onderscheiden vormen, allerleie gedaanten en dikten aan geeven, die men verlangde. Men liep dan geen gevaar om deze stof in haaren aart te veranderen, terwyl zy ontbonden en met lichaamen vereenigd wordt, die haare veerkracht verminderen, en haar droog en broos maaken. Wy achten ons verpligt, de Natuurkundigen, Reizigers, en Planters onzer Kolonien, in Amerika en Afrika, verslag van ons voorstel te geeven, en wy kunnen ons van derzelver yver en kunde belooven, dat zy het opgegeevene met het Sap der *Hevaea*, terstond als *zy uitgevloeid is*, beproeven, het Sap aldus in wel gesloten flessen herwaarts zenden, en 'er een kort bericht van de hoeveelheid des Saps, deszelfs eigenschappen, soortlyke zwaarte, smaak en reuk, vóór dat het met Alkalia vermengd was, als mede den tyd der aftapping, byvoegen zullen.

Deze zelfde Proeven moeten ook met het Sap der verschillende soorten van *Hevaea*, vooral de *Caoutchouc*, en die van Guajana, als mede met de *Jatropha elastica*, *Cercropia peltata*, *Ficus Indica*, en alle overige bekende en onbekende gewassen, van welke men weet dat eene elastieke Gom verkregen wordt, in 't werk gesteld worden.

VER-

VERHANDELING OVER DEN INVLOED DER LUGTSTREEKEN OP DE GEDAANTE EN NATUUR DER PLANTGEWASSEN. Door L. REYNIER.

(*Journal de Physique.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 537.)

Over den Invloed van de Verandering der Lugtstreeke op de Plantgewassen.

Naardemaal de Planten, op eene zo onmiddelyke wyze, afhangen van de Lugtstreek, in welke zy zich bevinden, ondergaat dezelfde soort verscheide wyzigingen uit de verschillende standen waarin zy zich bevindt: dit is uit het voorverhandelde ten vollen openbaar. —— Ons is nog overgebleeven eenige beginzels vast te stellen, ten aanziene van de Veranderingen, die de Planten moeten overkomen, door van Lugtstreek te verwisselen: —— en deeze verwisseling moet op een deezer volgende wyzen plaats hebben.

Voor 1. door eene Verandering van Lugtsgesteltenisse ter plaatze waar zy zich bevinden.

Ten 2. door overgevoerd te worden onder eene andere Lugtstreek, en 't geen noodzaaklyk uit de Aankweeking voortvloeit.

De Veranderingen van de Lugtsgesteltenisse eens Lands, en derzelver Invloed op de Planten.

De Natuurkundige Weetenschappen, in vroegeren Eeuwe, zo weinig beoefend zynde, heeft men ons slegts zulke weinige wel gestaafde algemeenheden overgereikt, dat het ten uitersten bezwaarlyk valle, met eenige zekerheid, eene vergelyking in 't werk te stellen tusschen den tegenwoordigen en voorleden staat der onderscheide Landen, zelfs van de meestbekende. Dan, niettegenstaande alles wat ons ontbreekt om zekere steunpunten te zetten, hebben wy egter eenige vastgaande kundigheden, op welke wy kunnen afgaan, en eenige Natuurkundige Gewysdens, welke niet gelochend kunnen worden.

Ontegenzeggelyke bewyzen toonen aan, dat een Land veel war-

warmer geweest hebbe dan het tegenwoordig is. Andere niet min onlochenbaare ſtukken wyzen uit, dat het tegendeel in andere Landen plaats greep. Derhalven moeten wy van verſcheide kanten het Vraagſtuk beſchouwen, of de Lugtsgeſteltenis van onderſcheide Gewesten verzagt of verſtrengd is: want 'er valt geen twyfel aan, of dezelve heeft die Veranderingen ondergaan.

De oude Kronyken der Noordſche Landen gewaagen van Bosſchen, die dezelve bedekten; tegenwoordig ziet men 'er bykans geen Boompje. De Boomſtammen, begraaven in den grond dier Landen, ſtaaven de waarheid dier overleveringen.

„ Men ziet in de *Sagas* (Kronyken van Ysland en het „ Noorden,) dat men oudtyds Bosſchen in *Ysland* hadt: „ dit wordt bevestigd door de Boomſtammen en Wortels, „ welke men uit den grond haalt, in de moerasſige „ ſtreeken, waar men thans geen het minſte Houtgewas „ aantreft. De *Sarturbrand*, eene ſoort van Hout, 't „ welk verhard is zonder verſteend te zyn, levert hier „ van een ander bewys op (*).”

Die zelfde Kronyken ſpreeken van den Landbouw op *Ysland* en in *Groenland*, en de menigte van Graan, welke men daar inoogſte: dan, nu brengen die Landen geen Graan voort, en de Proeven, welke men te laatstgemelde plaatze des genomen heeft, zyn niet geſlaagd (†). —— Zie daar onlochenbaare bewysſtukken, die aantoonen dat de Lugtſtreek in de Noordſche Gewesten voorheen min ſcherp en ſtreng was dan tegenwoordig. In eene Verhandeling, onlangs uitgegeeven, heb ik, door geen min beſlisſende bewyzen, aangetoond, dat de verkoeling eenpaarig is, en zich niet alleen doet kennen in de gemelde Ysgewesten, maar ook in andere deelen des Aardbodems, door de verlaaging van de plaats waar Houtgewas groeit. Ik heb eenige bewysſtukken hier voor opgegeeven uit het geen ik op de *Alpen* waarnam; doch het ontbreekt ons aan bewysſtukken om den loop deezer Verkoeling te berekenen, die, buiten twyfel, zeer langzaam; doch, zo als ik geloof, eenpaarig is. Een deezer meest in 't oog loopende gevallen is een Boom, gevonden door een Jager, menigvuldige Toiſen boven de ſcheiding van het te-

(*) *Lettres ſur l'Islande*, par M. DE TROIL, p. 24.
(†) Aldl. p. 24.

tegenwoordig begroeide deel der Bergen; en op eene plaats, waar geene menschlyke kragt dien Boom heeft kunnen brengen.

Maar, ten zelfden tyde dat men stukken aantreft, die toonen, dat, in lang voorleeden tyden, de Noorder-breedten eene veel warmer Lugtstreek hadden, dan tegenwoordig; vindt men andere bewysstukken, van geen mindere geloofwaardigheid, dat andere Oorden veel kouder geweest zyn, dan tegenwoordig.

ROLLIN verhaalt, dat, in zeker jaar, te *Rome*, de Sneeuw veertig dagen agtereen bleef liggen (*).

JUVENALIS lacht met de goede Vrouwtjes van zyn tyd, die het Ys in den *Tyber* deeden breeken, om 'er Wasschingen in te doen, aan welke zy groote Kragt toeschreeven (†).

Deeze twee plaatzen wyzen uit, dat ten dien tyde de Lugtsgesteltenisse te *Rome* was gelyk die thans te *Parys* is; want tegenwoordig bespeurt men te *Rome* slegts 's morgens eenig Ys in de Fonteinen, aan de Noordzyde, en de Sneeuw blyft 'er niet liggen.

OVIDIUS spreekt van de Lugtstreek aan de *Zwarte Zee*, gelyk men thans zou spreeken van die aan de *Witte Zee*. Ik wil toestaan dat hy als Dichter wat vergroot hebbe; maar dit heeft zo verre niet kunnen gaan, dat hy den tegenwoordigen staat van de *Crim* met zo zwarte kleuren zou schilderen.

De verhaalen van de eerste Vastigheden aan de Rivier *St. Laurens* gewaagen van eene koude, welke men 'er tegenwoordig niet gewaar wordt. Naardemaal de veranderingen trapswyze zyn toegegaan, zyn ze als onder onze oogen geschied, en wy kunnen de vroegste berigten niet in twyfel trekken.

De grondontginningen, welke plaats gehad hebben in het Noorden van *Europa*; de verwoesting dier onmeetelyke Bosschen, welke *Duitschland* bedekten; eindelyk de vermeerdering der Bevolking, welke 'er het gevolg van geweest is, zyn oorzaaken van de verzagting der Lugtstreeken in de Zuidlyke Landen. De Noorde en Noordooste winden kwamen 'er voorheen niet, dan naa dat dezelve over deeze vogtige Bosschen waren heen gewaaid, daar-

(*) ROLLIN, *Hist. Rom.* Tom. III. p. 525.
(†) JUVENALIS, *Satyr.* VII.

daar dezelve tegenwoordig heen gaan over opene vlakten; waar de wederkaatzing des lichts de Lugt verwarmt, waar eindelyk eene menigte van vuuren, by aanhoudenheid gestookt, den geheelen staat des Dampkrings veranderen. —— De grondontginningen, welke plaats gehad hebben in *Noord-America*, zyn desgelyks oorzaak van de verzagting der Lugtstreeke. Dus strekken die gebeurtenissen, welke tegenstrydig schynen, om elkander op te helderen. Alle Lugtstreeken neigen, door eene eenpaarige en voortgaande strekking, tot verkoeling; en, indien eenige warmer worden, geschied zulks door plaatslyke oorzaaken, die de algemeene orde niet omkeeren.

Men kan, eindelyk, by de verandering der Lugtstreeke, uit Natuurlyke oorzaaken herkomstig, de zodanige voegen, die ter hoofdoorzaak hebben de wyzigingen, welke de Mensch daar veroorzaakt door zynen arbeid. Een boschagtige grond, welke men van Houtgewas ontledigt, een Kanaal of een weg ergens aangelegd, een opgedroogd Moeras, en duizend andere werken van 's menschen hand, veranderen de natuur van eene ligging, en by gevolge de gedaante der Gewassen, die daar groeijen. Door dit middel wordt de wederkaatzing min of meer sterk, de Dampkring is min of meer doorschynend, en de Planten draagen min of meer den indruk der Lugtstreeke, aan welke die ze vormt het naaste bykomt. Zo zal een uitgedroogd Moeras, geduurende een aantal jaaren, Waterplanten of Tweeslachtige Planten vertoonen, gegroeid in een veel drooger grond; dat is te zeggen, veel kleinder, veel sterker, veel takkiger; de Planten der Bosschen worden met Wolstoffe bezet, en neemen af in grootte in het jaar, 't welk op het omhakken der boomen volgt.

Men kan, derhalven, de veranderingen, welke de Planten ondergaan zullen, voorzien, naar de opgegeevene gevallen in dit Artykel, en welke ons nieuwe ontdekkingen zullen verschaffen.

Eene andere zeer opmerkenswaardige byzonderheid is het te voorschyn komen van nieuwe Soorten, in eerst omgewerkte gronden, als ook in nieuwe gronden. De Planten, welke zich vertoonen naa eene omkeering, zyn dezelfde niet die 'er voorheen bestonden. Alle Schryvers over de Natuurlyke Historie der Planten hebben waarneemingen van deezen aart, die meer of min zonderling zyn. —— Van waar hebben die Planten haaren oorsprong; dewyl ge-

gelykaartige niet bestaan dan op eenen zeer grooten afstand? Was derzelver zaad bedolven in den grond tot eene zeer groote diepte? Maar zints welk een tydperk kan het daar geweest zyn? Is het 'er door de winden gebragt? Maar hoe kunnen deeze Zaadkorrels zo groote afstanden overtrekken? Hangen de Planten derwyze van eene ligging af, dat een zamenloop van beginzels dezelve kan doen te voorschyn komen? Maar deeze zamenloop is niet beweezen. —— Men kan de Natuurkundigen niet te sterk uitnoodigen, om een waakzaam oog te vestigen op de veranderingen, welke in hunne nabuurschap voorvallen; zy moesten lysten maaken van de Planten, welke 'er voorheen groeiden, en de Planten bewaaren, die van derzelver gedaante getuigenis droegen; vervolgens, elk jaar, ze vergelyken met de dan groeiende Planten, om dus te bevestigen de verandering van gedaante in de oude, en op te maaken welke nieuwe Soorten zich voordoen. Dergelyke waarneemingen, eenigzins veelvuldig gedaan, zouden van grooten dienst weezen voor de Kruid- en Plantkunde: dewyl zy zouden strekken om de waarneemingen, reeds gedaan, over den Invloed der Lugtstreeke, te versterken, of de dwaalingen, daar in geslopen, te recht te brengen.

Men voege nog by deeze Ontginningen de Nieuwe Eilanden, die zich vormen, 't zy door Vulcaanen, 't zy door langzaame werkingen der Natuure; allengskens worden zy bezet met Gewassen: de wyze, op welke zy daar groeijen, moet de nieuwsgierigheid der Natuurkundigen opwekken. Laaten wy hun hooren die met COOK gereisd hebben.

„ In de Baai der Possessie hebben wy twee rotzen gezien, waar de Natuur haare groote werkzaamheid der Groeijinge begint. Zy heeft reeds een klein bekleedzel van grond gevormd op den top der rotzen; doch haare werkingen gaan zo traaglyk voort, dat men 'er tot nog maar twee Planten heeft, een Grasplant, en eene soort van Pimpernel.

„ In *Terre de Feu*, het *Vuurland*, na het Westen, en in het *Staaten Land*, verzamelt zich in de holligheden en de spleeten der verbaazende rotsspitzen, uit welke deeze landen bestaan, een weinig vogtigheids, en de geduurige schuuring der afgebrooke rotsstukken veroorzaakt kleine deeltjes, eene soort van zand. Daar groeijen, in een stilstaand water, allengskens eenige Planten,

„ tot de *Algas* behoorende, van welke de zaaden te dier „ plaatze gebragt zyn door de Vogelen; deeze Planten „ laaten, op 't einde van elk faifoen, iets aardagtigs over, „ 't welk van jaar tot jaar toeneemt." —— Het valt my bezwaarlyk te begrypen, hoe de Zeevogelen, de eenige die zich in deeze ftreeken onthouden, 'er Zaadkorrels kunnen overbrengen; dewyl deeze foort van Vogelen, gelyk bekend is, alleen by Visch leeft.

„ Alle de Planten deezer Gewesten groeijen op eene „ wyze aan dezelve byzonder eigen, en gefchikt om aar„ de te brengen op de onvrugtbaare rotzen. Naar ge„ lange deeze Planten opfchieten, verfpreiden zy zich in „ fteelen en takken, die zich zo digt by elkander houden „ als mogelyk is; zy verfpreiden dus nieuwe Graankorrels, „ en bedekken, in 't einde, eene groote ftreek lands. „ De vezels, de wortels, de fteelen, de benedenfte bla„ den, verrotten allengskens, en vormen eene foort van „ Veengrond, welke met den tyd aarde wordt. De digte „ zamenvoeging dier Planten belet de vogtigheid daar be„ neden uit te waasfemen, verfchaft dus voedzel aan „ het bovenfte gedeelte, en bekleedt eerlang eene ganfche „ uitgeftrektheid met een beftendig groen (*)."

Men kan, eindelyk, te raade gaan met de wyze waarop de Lavas ongemerkt ten groei gefchikt worden (†). Niemand der Schryveren over dit ftuk heeft de wyze nagefpeurd op welke deeze Planten gebooren worden, of derzelver overeenkomst met de Planten in de nabuurfchap. Dit blyft, derhalven, een ftuk voor nader onderzoek. — Onlangs heeft zich, niet verre van *Ysland*, een Vulcanisch Eiland opgedaan: dit is eene fchoone gelegenheid voor de Natuurkundigen in 't Noorden, om ons te onderrigten van de wyze hoe het daar met den groei toegaat. Buiten twyfel zal men niet veronderftellen, dat de Vulcaan, ten zelfden tyde met de Lava, de Zaaden der Planten, welke daar groeijen, zal hebben opgeworpen.

(*) *Second Voyage de* COOK. Tom. II.
(†) BRYDONE, *Voyage en Sicile*. Tom. I. p. 139, en anderen.

Over-

Overbrenging der Planten van de eene Lugtstreek in de andere.

Het ontbreekt ons aan opgegeevene gevallen over dit belangryk gedeelte in het Ryk der Planten; naardemaal de vroegste Reizigers verzuimd hebben ons te onderrigten van de eerste veranderingen der uit *Europa* na de *Indien* overgevoerde Planten; tegenwoordig ziet men die 'er daadlyk groeijen, naa een lange reeks van voorgaande gelyksoortige Planten, alleen onder de gedaante welke de Lugtstreek dezelve heeft ingedrukt. Daarenboven strekt het weinige, 't geen ons de Reizigers doorgaans wegens de Planten berigten, niet zeer om ons vertrouwen in te boezemen. Strydige Planten voegen zy zamen op één grond. Zulke berigten boezemen wantrouwen in. Niet dan een klein aantal zeker gaande gevallen hebbende, zal ik ze zamenvoegen, zonder ze aan een en hetzelfde beginzel te onderwerpen.

De Overbrenging der Planten in een warmer Lugtstreek.

LABAT, een der oudste Reizigeren die ons in dit geval weet voor te lichten, geeft onder andere de volgende gevallen op, die te weetens- en te meldenswaardiger zyn, dewyl hy zich op onze Eilanden bevondt op een tyd, niet verre verwyderd van dien, dat de Planten uit *Europa* eerst waren overgevoerd.

„ De Bloemkoolen groeijen 'er volmaakt. Het is genoeg 'er een te hebben om in korten tyd een geheelen tuin te vullen; want, dezelve afgesneden zynde, geeft de stronk eene menigte van afzetzels uit, die men zodaniger wyze kan behandelen, dat men niet weder noodig heeft te zaaijen.

„ De Wynstok, die men op de Eilanden geplant heeft, rechtstreeks uit *Frankryk* komende, heeft veel moeite om zich aan dit land te gewennen, en zelfs tot deezen tyd toe worden de Druiven niet volkomen ryp. Dit is geen gevolg van de warmte, of van het voedzel 't welk de Wynstok uit den grond trekt, maar het ontstaat uit de warmte en vogtigheid der Lugtstreeke: de Druiven worden 'er te schielyk ryp, en de eene aan denzelfden tros voor de andere; derwyze, dat men aan

„ denzelfden tros rype Druiven, gezette, en andere als „ nog in bloei, aantreft. —— De Muscadel, hier uit *Ma-* „ *dera* en de *Canarische* Eilanden gekomen, heeft dit „ gebrek geheel niet, en rypt volkomen." Dit geval is zo veel te aangelegener, daar de Wynstok, uit de *Canarische* Eilanden komende, die reeds een tusschenstand doorgegaan was, den invloed der Lugtstreeke meer ondervonden hadt, dan die rechtstreeks uit *Frankryk* kwam.

„ Ik heb ondervonden, dat de Erten, uit *Frankryk* „ hier gebragt, de eerste keer geplant zynde, zeer weinig „ gaven; de vervolgens geplante gaven meerder; de der- „ de keer bragten zy overvloedig voort in getal, en van „ eene uitsteekende grootte.

„ Een Inwoonder van myne Parochie, SELLIER gehee- „ ten, zaaide Tarwe, die uit *Frankryk* gekomen was; „ dezelve schoot zeer wel op; maar de meeste Airen wa- „ ren ledig; de andere hadden slegts weinig Graankorrels: „ doch deeze eigengeteelde, gezaaid zynde, groeiden al- „ lerheerlykst op, schooten de schoonste Airen, en zo vol „ als men zich kon verbeelden (*)."

DU TERTRE, die, naa LABAT, in *America* gereisd heeft, bevestigt het gezegde van deezen Reiziger, en, volgens beider berigt, staat het vast, dat de meest by ons bekende Moes- en Keukengewassen 'er zeer wel voort willen, en goed zaad opleveren. —— Dat de Raapen en Uijen van zaad uit *Europa* zeer wel voort willen; doch dat de zaaden hier van, in *America* verzameld, schraale vrugt geeven; als mede dat de Zuuring 'er nooit in 't zaad schiet.

De Schryver van een Reisverhaal na *Martinique*, in den Jaare 1751 gedaan, vermeldt mede, dat de Uijen en Prei 'er altoos schraal zyn, en niet bloeijen. Hy voegt 'er by, dat de Giroffels nooit bloem schieten, welke moeite men ook aanwende, als mede dat de Aardbezien en Appelboomen weinige en slegte vrugten geeven.

De Overbrenging der Planten in een kouder Lugtstreek.

Een groot aantal dier Planten, welke thans onze Hoven vercieren, hebben haare herkomst uit veel warmer Lugtstreeken dan *Europa*, en zelfs dan die welke tusschen

(*) *Voyage de* LABAT. Tom. I. p. 306. 365. 367. 388.

schen de Keerkringen liggen: maar, vermids die Planten, eer zy aan onze Lugtstreek gewend zyn, tusschenstanden doorgegaan hebben, 't zy in onze stookkassen, 't zy in trapswyze tot ons te naderen, valt het zeer bezwaarlyk de uitkomsten te bepaalen, welke van die eener langduurige aankweeking moeten onderscheiden worden. Van deezen aart zyn, onder veele andere, de *Basilicum* en de *Ricinus*; en de meest in 't oog loopende verandering, welke deeze Planten ondergaan hebben, bestaat in de vermindering van derzelver duurzaamheid: want zy zyn, in derzelver geboortegrond, altoos groenend, en derzelver zaaden worden ryp in één saisoen in *Europa*. Zy hebben, ten zelfden tyde. eene vermindering in de grootte ondergaan, geëvenredigd aan de verandering in duurzaamheid. De *Ricinus*, die in de *Indien* eene Plant oplevert van twaalf tot vyftien voeten hoog, en zelfs eene soort van boomgewas mag heeten, komt hier, in 't verloop van één zomer, niet hooger dan vier of vyf voeten, en draagt zaaden. De *Basilicums*, die in de *Indien* eene soort van Houtgewas mogen heeten, zyn hier kleine Plantgewassen. De Natuurkenners, die deeze Planten, in de *Indien* en in *Europa*, zien, zouden zeker nog andere verschillendheden opmerken.

Het dunkt my gepast, hier eenige aanhaalingen aan toe te voegen over de aankweeking van Planten van *Europa* in koude Landstreeken, om ter vergelyking te dienen met dezelfde Proeven in de *Indien* genomen.

„ De oude Schryvers leeren ons, dat de Landbouw „ op *Ysland* niet verwaarloosd wierd; dewyl zy gewaa- „ gen van daar ingezameld Koorn. Eenige Inwoonders „ hebben, in onze dagen, de proeve genomen om Graa- „ nen te teelen; maar bykans zonder eenigen goeden uit- „ slag. THODAL, Gouverneur van dat Eiland, liet, in „ den Jaare 1772, Gerst zaaijen, die zeer weelig op- „ schoot, en hoop gaf op een goeden Oogst: doch „ men zamelde slegts eenige weinige korrels in (*).

„ De Major BEHM verhaalde COOK, dat hy de proeve „ genomen hadt met eenige Moeskruiden; doch dat de- „ zelve mislukte; dat de Kool- en Slaa-planten niet sloo- „ ten; dat de Erten en Boonen zeer lange stengen uit- „ schooten, dat deeze bloeiden en schokken gaven; maar „ die

(*) *Lettres sur l'Islande*, par DE TROIL. p. 30.

„ die ledig bleeven. Hy voegde 'er nevens, dat hy
„ zelve te *Bolcheretch* de aankweeking ondernomen hadt
„ van verscheide Meelplanten; zy hadden, over 't al-
„ gemeen, hooge en sterke scheuten, welke airen droe-
„ gen; doch hy hadt 'er nooit Meel van kunnen beko-
„ men (*).

„ Wat de Moeskruiden betreft, deeze slaagen by lan-
„ ge na op *Kamschatka* niet even goed. Kool, Erten,
„ Salade, bragten alleen bladen en stengen voort. De
„ Kool en de Salade slooten nimmer. De Ertplan-
„ ten groeiden en bloeiden omtrent den Herfst, zonder
„ schokken te geeven. De Kruiden, die veel vogtigheids
„ noodig hebben, als Raapen en Radys, slaagden zeer
„ wel (†)."

Ten besluite: men kan aan de Natuuronderzoekeren niet te sterk aanbeveelen dit gewigtig gedeelte van de Plantkunde; want, zo ras de verscheidenheden der Planten, en bovenal de oorzaaken dier verscheidenheden, bekend zullen zyn, gaat het vast, dat de Plantkunde ontheven zal worden van eene menigte onzekerheden, ten opzigte van de onderscheiding in soorten en verscheidenheden, die, tot heden toe, van het *woord des Meesters* afhangen: daar men geen vastgaande Regels heeft, om 'er volgens te oordeelen.

(*) *Troisieme Voyage de* COOK. Tom. IV. p. 300.
(†) *Descript. du Kamschatka, par* KRACHENINNIKOW. p. 322.

UITTREKZEL EENS BRIEFS VAN DEN HEER FITZ AAN ZYNEN VADER. IN DE ACADEMIE DER WEETENSCHAPPEN VOORGELEEZEN.

(*Journal de Physique.*)

Aan Boord van het Schip van M. LANCASTRAUX, *te Amboin*, 30 *Sept.* 1792.

.... Wy voeren den 16 Febr. 1792 van de *Kaap de Goede Hoop* af, en hadden zeer slegt weêr, en hooge Zee, toen wy den mond van het Kanaal van *Mozambique* doorzeilden.

Den

Den 28 Maart, voeren wy zeer digt heen by het Eiland *St. Paul*, 't welk onbewoond is. 't Zelve stondt als geheel in 't vuur; en wy gisten dat 'er een Vulcaan in woede was.

's Avonds den 4 April, stak de wind met veel geweldts op; de Zee liep hol, en wy hadden geduurigen storm, tot den 18 's avonds; geduurende dien tyd slingerde het Schip geweldig, en wy kreegen, door de hooge Zee, veel waters in. In den nagt tusschen den 16 en 17, werd een gedeelte van het hekwerk met de yzeren standers van 't boord geslaagen door een stortzee.

Eindelyk kwamen wy op den 22 April in de Baay *des Tempêtes*, (de *Stormbaay*,) en ankerden den 24 in een heerlyke Haven, welke wy ontdekten, en 'er tot den 24 van May bleeven, zonder, in al dien tyd, eenigen Inwoonder te zien, schoon de plaats scheen bewoond geweest te zyn. — De Bosschen zyn 'er zeer digt, en bykans ondoorganglyk. Op de jagt gaande, doodden wy een *Kangaroo* van de kleine soort, Pappegaaijen, Aapen, Cormorans, Pelicaanen, en ander Watergevogelte, die zich in eene genoegzaame hoeveelheid opdeeden op de Meiren digt by de Haven.

Het bleek alzins, dat, weinig tyds vóór onze aankomst te deezer plaatse, dezelve vry bevolkt moet geweest zyn; want wy zagen, op verscheide plekken, Hutten in eenen vry goeden staat; ter zyde van elke Hut vonden wy een hoop uitgebrande schulpen. Het binnenste der Boomen scheen hun tot een stookplaats gediend te hebben; want omstreeks elk deezer Hutten vonden wy weinig groote Boomen die niet van binnen uitgebrand waren.

Op een tocht ter Vischvangst, op eene plaats eenigzins van de Haven verwyderd, ontdekten wy, onder het voortwandelen, een Menschlyk Lichaam, of liever een overschot van 't zelve. Genoeg was 'er aan, om te ontdekken dat het de rest was van een Vrouwlyk Lichaam. 'Er zat nog vleesch op, 't welk afgeknaagd scheen; alles was met zorgvuldigheid geschikt onder een boomschors, waar op men vuur gestookt hadt. Het vleesch scheen, naa het braaden, geëeten te zyn, en misschien was dit overblyfzel dus weggelegd om het te bewaaren. Dit verschynzel deedt ons gelooven, dat de Bewoonders van deezen oord tot de Menschen-eeters behoorden.

Den

Den 24 van May, deeden wy eene nadere opneeming van eene Straat, door ons ontdekt; wy vonden een doortocht voor beide de Fregatten. Deeze Straat heeft een haarer openingen in de *Stormbaay*, en de andere omtrent twee minuten Noordlyker dan het Zuidlyk gedeelte van het groot Eiland *Maria*. Dezelve scheidt de Kaap *Tasman* van het Land van *van Diemen* en *Nieuw Holland*.

Op den 28 May, kwamen wy uit de Straat, en zetten koers na *Nieuw Caledonie*. Onze overtocht was zeer gelukkig. Wy ontdekten dit Land den 16 Juny; wy zeilden de geheele Zuidwestkust langs, zonder ankerplaats te vinden; de droogten, of Banken, die de kust omringen, maaken dezelve ontoeganglyk. Deeze zelfde droogten strekken zich meer dan zestig mylen uit ten Noordwesten van *Nieuw Caledonie*, en maaken de Vaart zeer gevaarlyk in deeze streeken: deeze droogten bestaan uit schorren en zandbanken.

Den 9 July, zagen wy het Land der *Arsacides*, 't geen wy volkomen onderkenden; vervolgens zeilden wy langs de Westkust des Eilands *Bougainville* heen, 't welk wy met droogten digt omzet bevonden. Men hadt plaatzen, waar wy overvoeren, die by peiling niet dieper bevonden werden, dan drie vademen en een half.

Een zeer opmerkelyke dag voor deezen Zeetocht was de 15 van July. In den morgenstond, ons op omtrent twee mylen afstands van het Eiland *Bouca* bevindende, een Eiland door BOUGAINVILLE, in den Jaare 1778, ontdekt, zagen wy verscheidene *Pirogues*, Vaartuigen deezes Eilands, die op ons afkwamen; wy maakten een bylegger om ze op te wagten. Wanneer zy een steenworp van ons af waren, naderden zy niet verder, en beslooten niet digter by te komen, dan naa dat wy alle Tekenen van Vriendschaps-aanduiding, welke onze verbeelding ons kon verschaffen, als uitgeput hadden.

De Vaartuigen deezer Eilanderen zyn zeer wel gemaakt, zy hebben de voor- en agtersteven zeer hoog, en zyn byzonder ligt. Over 't geheel genomen hebben zy de gedaante van een wassende Maan; zy zyn niet wyd, op de banken kunnen slegts twee Mannen zitten. In de kleinste, welke wy zagen, zaten zes man. Deeze

ze Inboorelingen hebben dezelfde kleur als die van *Mozambique*; ook dezelfde weezenstrekken en tongval.

Naa eene menigte geschenken, die wy hun zo goed wy konden van verre deeden toekomen, besloten zy te naderen: doch zy hielden zich bestendig op drie of vier vademen van boord. Omtrent elf uuren, vervoegde zich een grooter Vaartuig deezes Eilands by die met welke wy dus lange in onderhandeling geweest waren. Het naderde niet dan naa dat de andere toonden, wat zy van ons ontvangen hadden. In alle deeze Vaartuigen heerschte dezelfde orde. Dat het Opperhoofd voerde hieldt zich steeds in 't midden, en roeide niet, gelyk de andere, om. Men onderkende het Opperhoofd gemaklyk aan een witte Schulp, die hy aan den hals droeg, en eene soort van Armband om den slinker arm. In dit grootste der Vaartuigen, telden wy veertig man: op de banken zaten vier Mannen, van welken 'er twee roeiden; de twee anderen waren met boog en pylen gewapend. Het Opperhoofd hadt dezelfde vercierzelen als die der andere Vaartuigen; doch een witte Panas stak in zyn hair: hy stondt overeinde op een bank, en agter hem een ander Persoon van onderscheiding, die zyn knods droeg.

Allen betoonden zy zich zeer vrolyk, en maakten, schoon zitten blyvende op de banken, een sterk dansende beweeging op het speelen van den Vedel, 't geen de derde Luitenant van het Schip de *Recherche* voor hun deedt. Hy speelde veele Contredansen; maar *Marlborough* scheen het meest van alle in hun smaak te vallen. —— Allen lieten zy eene groote blydschap blyken, wanneer men hun iets toewierp: als zy het opzamelden, bragt één alleen, die 'er zich naast bevondt, hetzelve in 't Vaartuig: het toegeworpene ging daarop van hand tot hand over, en bleef eindelyk by den voornaamsten in het Vaartuig. Deeze orde, die in alle zonder onderscheid werd in agt genomen, scheen my volstrekt noodzaaklyk; dewyl die Vaartuigen noodwendig, zo iemand uit het een in 't ander overging, zouden hebben moeten omkantelen.

De Vlessen, de Hoeden, de Stoffen, de roode Linten, schonken hun het grootste genoegen; de Brandewyn, waarvan wy hun eenige Vlessen hadden geschonken, viel zeer in hun smaak; veelen dronken 'er uit, en deeden de Vlessen weder digt; dezelve voorts zettende by

an-

andere geschenken, van ons ontvangen: de Hoeden zetten zy op hunne hoofden; ondertusschen een groot vreugdegeroep aanheffende. De Linten, de roode zyden Stoffen, hingen zy om den hals, en sloegen ze om 't lyf. Onder andere dingen hadden wy hun een lange Scheepsbroek toegeworpen; zy bekeeken dezelve, en lagen ze ter zyde. De messen, schaaren, spykers, spiegeltjes, en andere dergelyke kleinigheden, scheenen hunne aandagt niet te trekken: zy deeden ons alleen zien, dat zy het gebruik daar van zeer wel kenden.

Deeze Eilanders scheenen ons toe lieden van goede trouw te weezen; zy gaven van hunnen kant Boogen en Pylen, naa 'er ons het gebruik van vertoond te hebben; buiten twyfel geloovende dat zy ons met die geschenken een zeer grooten dienst deeden; ten dien einde schooten zy een pyl na een vischbank, die op eenigen afstand van ons was; zy gaven ons desgelyks een Schulp, welke hun tot een Armcieraad diende, wierpen ons eenige Nooten toe; en vertrokken omtrent den middag.

In den naamiddag, om drie uuren, kwamen weder drie Vaartuigen aan boord: onder deeze herkenden wy gereedlyk dat, waarmede wy het meest gehandeld hadden. Wy kreegen van hun boogen, pylen, knodsen, en een *Zeevogel*, dien zy geschooten hadden, in welks lyf nog de pyl zat. Omtrent vier uuren verlieten zy ons, om zich niet te verre van land te verwyderen. Zy scheenen zo wel over ons voldaan, als wy over hun.

De Inboorelingen deezes Eilands zyn van eene kloeke gestalte, vyf voeten en tusschen de vier en vyf duimen lang: zy hadden weinig baards; de hairen waren kort en wolagtig: eenigen hadden de hairen rood geverfd. Hun stem was sterk en scherp, zonder raauw te weezen. Ik merkte op, dat zy *Mamnoum* zeiden als zy ons de Pylen vertoonden, en *Boukè* om hunne Knodsen aan te duiden.

Om hun tot ons te doen naderen, hadden wy veelmaalen *Bouca* geroepen, even als de Heer DE BOUGAINVILLE gedaan had, toen hy, in den Jaare 1778, zich hier bevondt. Zy herhaalden, gelyk wy, *Bouca*, *Bouca*, met een na het land wyzende. Het bleek dat zy meer bezoeks van *Europische* Schepen gehad hadden: want zy toonden geene bevreemding op het zien der onzen. Zy hadden het voorkomen van een goed verstand te bezitten, en betoonden veel onderwerplykheids aan hun Opperhoofd;

hoofd; want verſcheide keeren lieten zy, op diens eisch, verſcheide Goederen gaan na het groote Vaartuig, in 't welk hy zich bevondt. Hunne geheele Wapenrusting beſtaat in Boog, Pylen en Knods. De Boogen zo wel als de Knodſen zyn van zeer goede afmeetingen: de greep der Knodſen is vercierd met ſnywerk van een zeer byzonderen ſmaak. De Pylen van Bamboes hadden een zeer ſcherpe punt van zeer hard hout.

Den zeventienden July kwamen wy in *Nieuw-Ierland*, en ankerden in de Haven *Earteret*: wy toefden 'er den noodigen tyd om water en hout in te neemen. De aanhoudende regenvlaagen, de ſchraale vischvangst, en de onmogelykheid om met het ſlegte weêr op de Jagt te gaan, deedt ons het beſluit neemen om den 24 te vertrekken; geen vier uuren agter elkander hadden wy in die dagen de zon gezien. Wy moesten daar een onzer Ankers laaten; het ankertouw was door de ſcherpe koraalbanken doorgeſneeden, en het weêr gedoogde niet 't zelve te zoeken.

Wy zeilden langs het Zuidwestlyk gedeelte van *Nieuw Ierland*, en herkenden, in het voorbyzeilen, de Eilanden *York*, *Sandwich*, *Biron*, *Nieuw Hanover*, *Portland*, en meer andere.

Op den achtëntwintigſten verkenden wy de *Admiraliteits* Eilanden; wy bezogten 'er eenige, en hadden, verſcheide keeren, geſprekken met de Eilanders, die wy zeer vreedzaam vonden, wat ook voorgaande Zeelieden ten tegendeele van hun mogen gezegd hebben. Het eenig Wapentuig, 't welk zy hadden, was een *Sagaye*, welke niets anders is dan een boomtak, aan welks dikſte einde een ſcherpgemaakte ſteen vastgehegt is. Wy hebben 'er twee van gekreegen. Deeze Eilanders zyn volſtrekt Menſchen van 't zelfde ſlag als op *Bouca*. Dan hunne Vaartuigen zyn voor en agter laager dan der *Boucaërs*; ook hebben zy raamen ten tegenwigt, en zeilen zeer goed.

Den 2 Augustus zagen wy de Eilanden der *Anachoretten*: de Bewoonders kwamen ons voor, van denzelfden aart te weezen als die der *Admiraliteits* Eilanden. De drie volgende dagen zeilden wy voorby dezelfde Eilanden; gemaklyk konden wy 'er vier en dertig tellen.

Op den 14 verkenden wy de *Verraaders* Eilanden, op den 18 *Nieuw Guinée*, 't welk wy langs zeilden tot de Straat van *Pitt*, die wy den 23 voorbyvoeren.

Den 28 zagen wy *Ceram*, en kwamen eindelyk op den

6den van September te *Amboin.* Het Kasteel, tegen over 't welk wy voor anker leggen, wordt dat der *Nieuwe Overwinning* geheeten. Het is redelyk wel aangelegd, weinig versterkt; doch zeer wel van Geschut voorzien. De Stad, schoon ongeregeld gebouwd, is vry net.

By onze aankomst alhier, maakte men eenige zwaarigheid om ons te ontvangen, vreezende dat wy ten oogmerk hadden het Kasteel te belegeren, de Volkplanting te vermeesteren, en de Speceryhandel te overweldigen. Men hieldt raad; en, naa ons toegelaaten te hebben, gaf men alleen den Officieren verlof om aan land te mogen komen. De Scheepsvoogd, die wist hoe zeer het Volk noodig hadt aan wal te gaan, om door wandelen zich te verfrisfen, verwierf daar toe, in 't einde, verlof. Naa dat hy zich nader had bekend gemaakt, werd hy ontvangen met alle eerbetooningen aan hem verschuldigd, en genoot alle oplettenheid, welke hy zo wel verdient.

Dit Eiland is zeer ryk in Muscaatnooten en Kruidnagelen, en behoort bykans geheel den *Hollanderen:* dan zy voeren nog kryg met de oorspronglyke Bewoonderen. —— Het verblyf alhier verschaft ons alle mogelyke ververschingen, en wy vinden ons in staat gesteld, om ons, voor een gedeelte, toe te rusten tot de Reis, welke wy af te leggen hebben, eer wy te *Batavia* komen. Tot hier toe zyn wy zo gelukkig van nog niemand aan ons boord verlooren te hebben; de *Recherche* is ongelukkiger geweest, door het verlies van den Oppertimmerman, en nog twee anderen van het Scheepsvolk.

ALIMEK, OF DE GELUKSBEJAAGING.

Eene Arabiesche Vertelling.

(Uit het Engelsch.)

ALIMEK, een *Arabiesch* Herder, zwierf, met zyne Kudde, hier en daar, van weide tot weide; wanneer hy, op zekeren tyd, eene Spelonk ontmoette, overgroeid met heesters en doornen. Deeze Spelonk was, by den ingang, zeer donker; doch, verder voorttreedende, vondt hy den grond verlicht door eene opening van boven. Rondsom heen kykende, zag hy een Beurs,

Beurs, een Ring, en een oud ſtuk Papier. Terſtond vatte hy de Beurs op; doch, dezelve ledig vindende, riep hy uit: „ Welk eene teleurſtelling! Waarom word ik, door „ eene enkele begoogeling, dus in verzoeking gebragt? „ Ach, dat dezelve vol Gouds ware!" Dit zeggende, ſmeet hy de Beurs veragtelyk op den grond neder.

De Beurs viel tegen een ſteen, en maakte een geluid, 't geen ALIMEK deedt denken dat dezelve vol Gouds was. Verbaasd, vatte hy de Beurs greetig wederom op, en bevondt dat zulks daadlyk het geval ware. —— „ Hemel!" riep hy uit, „ wat is dit? In den naam van MAHO- „ METH, dit kan niets anders dan het uitwerkzel van „ betoovering weezen. Doch, dit zy zo 't wil, ik zal nu „ Gelukkig zyn!" Dit gezegd hebbende, nam hy de Beurs, den Ring en het Papier, en verliet de Spelonk; zeggende: „ Vaarwel velden en bosſchen. Nu ik deeze Beurs ge- „ vonden heb, zal ik heenen gaan, en alle de vermaaken „ des leevens genieten. Ach! dat ik te *Mecca* ware!" —— Naauwlyks hadt hy deeze woorden geuit, of hy bevondt zich met de daad te *Mecca*. Hierover verbaasd, opende hy het Papier, met eene beevende hand, en las 'er deeze woorden: *Wanneer gy wenscht dat deeze Beurs vol Gouds zy, zal dezelve vol weezen: en met deezen Ring zult gy oogenbliklyk overgevoerd worden na elke Plaats welke gy verlangt te bezoeken!*

Dit Onderrigt geleezen hebbende, was de nieuwsgierigheid om andere Landen te gaan bezien de eerſte zugt welke opwelde in den boezem van ALIMEK; en hy brandde van ongeduld om deeze nieuwlings in hem opgekomene drift te voldoen. Zo groot was de gemaklykheid met welke hy zich van het eene Gewest na het andere kon vervoegen, dat hy, binnen korten tyd, een groot gedeelte van de Wereld bezogt hadt.

In den beginne vondt hy het uitgeleezendst vergenoegen in het waarneemen van de verſcheidenheid der Landen, van het verſchil der Lugtſtreeken, van de onnoemelyke voortbrengzelen der Natuure, de werkſtukken der Kunst, de ver van elkander verwyderde Zeden en Gebruiken der Volken. Maar dit genoegen verminderde allengskens. Gemeenzaamheid met de voorwerpen doet nieuwigheid en verſcheidenheid de bekoorlykheden verliezen. De voortbrengzels van Natuur en Kunst, welke hem, in den beginne, zo zeer verrukten, begonnen welhaast de-

zelfde voorwerpen, of zeer daarop gelykende, te vertoonen. Hy ontdekte, dat de Gewoonten en Zeden der onderscheide Volken, alleen de uitwerkzels zynde van dezelfde Driften, in elken menschelyken boezem ingeplant, niet wel anders te onderscheiden waren dan door eenige ligte schakeeringen van verschil.

Vermoeid van reizen, werd hy bedagt om rust te neemen. Ter Rustplaatze verkoos hy *Constantinopole;* eene Stad, waarin hy dagt alle verscheidenheden van genot te zullen vinden, welke hy door zyne onuitputtelyke schatten zich zelven zou kunnen bezorgen; en waarin de zamenvloeijing van Volk, uit alle Volken der Aarde, hem zou dienen tot herinnering van 't geen hy, op zyne Reizen, hadt waargenomen.

Met de grootste greetigheid omhelsde hy dit veel vermaaks beloovend denkbeeld; geen wensch, geene grilligheid, welke in hem opkwam, of hy vierde dezelve bot, en hy jaagde het eene vermaak voor het andere naa, in allerlei gedaanten, en met alle mogelyke verscheidenheid. —— Welhaast, egter, ontdekte hy de zatheid en kwyning, welke het onophoudelyk bejag van vermaak vergezelt. Zeer geneigd tot vermaakneemingen van den wellustigsten aart, deedt de drift van bejag derzelven ze welhaast smaakeloos worden. Hy voelde die ledigheid van ziel, welke ontstaat uit mangel aan bezigheid, en onvermydelyk ondraaglyke kwyning medebrengt. Eene ernstige ziekte, het natuurlyk gevolg van onbedwongene Lustopvolging, deedt hem, in 't einde, besluiten, dat het Geluk niet huisvestte in de schitterende woonstede der Weelde, of te vinden ware onder de verwyfde slaaven der Wellust. —— Hy besloot, derhalven, zyne gedagten te wenden tot het ter hand neemen van eenige nuttige bezigheid, die, door zyne aandagt geheel in te neemen, hem zou ontheffen van de kwyning en doodlyke verveeling, die zo zeer heerschten in een losbandig leeven.

Zyne Rykdom verschafte hem welhaast Beschermheeren en Vrienden. De veelvuldige kundigheden, die hy op zyne Reizen had opgedaan, bragten te wege, dat men hem aanzag voor een Persoon, in staat om de gewigtigste zaaken ter hand te neemen. Langs een reeks van veelvuldige bezigheden, beklom hy welhaast den top van de hoogste waardigheid in het Ryksbestuur, den post van Groot Vizir. In deezen benyden-stand vondt hy zich gedrukt door een bykans ondraagelyken last van bezigheden, en onophou-

houdelyk omzet met eene ontelbaare menigte Verzoeken. De willekeurige en grillige bevelen van zynen Souverain, het gemor van een onvergenoegd Volk, de ſtreeken van het Serail, de kabaalen van nydige en eerzugtige Hovelingen, deeden hem in geſtaage onruſt zyne dagen ſlyten. Hy ontdekte, en leerde by ondervinding, dat de weg tot Waardigheden en Eerampten van Staat eindelyk uitliep op de drukkendſte ſlaaverny.

Vol verveeling over deezen hoogen Eereſtand, was hy op het punt om dien te verlaaten, toen 'er te *Conſtantinopole* tyding kwam, dat het *Perſiſche* Leger in aantocht was, en eenen Inval dreigde. Last ontvangen hebbende om een talryk Leger op de been te brengen, tot ſtraffe van den verwaaten Vyand, voelde hy nu, voor de eerſte keer, Roemzugt, en de begeerten van zyn hart ſtrekten zich uit om Roem te behaalen.

Zyn Krygsbeleid, aan 't hoofd des Legers, werd welhaast door twee uitſteekende Zegepraalen bekroond. De *Perſiaanen*, geheel verſlaagen, vonden zich genoodzaakt het *Ottomanniſche* Grondgebied, met alle verhaasting, te ontruimen. Hy werd met Lofredenen en Eerbetooningen als overlaaden. De Naam van ALIMEK klonk door het Ryk, en de Groote Heer maakte toebereidzels om ALIMEK's openbaare Intrede, in de Hoofdſtad, al den luister van een Oosterſche Zegepraal by te zetten; wanneer hy, met te veel drifts zich op 's vyands grond waagende, in een onvoorziene hinderlaage viel, waaruit hy zich niet kon redden dan met verlies van een groot gedeelte zyns Legers. Het Tooneel veranderde onmiddelyk. Lofſpraak verwisſelde in Vervloeking, en, in ſtede van een Zegepraal, wagtte hem de Wurgkoorde.

Gelukkig verloste zyn Ring hem uit dit gevaar. Hy maakte zich weg: en, naa verſcheide deelen van *Indie* doorkruisd, en de gemengelde aandoeningen van wanlust en vreeze met zich omgedraagen te hebben, hieldt hy eindelyk ſtand te *Golconda*, de Hoofdſtad eener Prinſesſe van de uitgeleezendſte ſchoonheid. ALIMEK was, op 't oogenblik dat hy haar zag, door verliefdheid getroffen, en beſloot, onmiddelyk, zich den weg te baanen om ingang ten Hove te verkrygen. De luister van zyn voorkomen, de ſchoonheid van zyn Perſoon, zyn edele houding, zyne beſchaafdheid, gezellige ommegang, en de uitgeſtrekte kunde, welke hy ten toon ſpreidde, de vrugt zyner veelvuldige reizen en lotgevallen, trokken het

opmerkend oog van SELIMA (dus was de Vorstin van *Golconda* geheeten,) en maakte zyn gezelschap haar oneindig aangenaam.

Men drong hem, dat hy zich te *Golconda* zou nederzetten; eene uitnoodiging, welke hy onverwyld aannam. Feesten werden voor hem bereid, gepaard met Vermaaken van allerleien aart. Van zyne zyde ontbrak niets. Zyne Kleeding, zyne Juweelen en Toestel, spreidden teffens zynen rykdom en goeden smaak ten toon. Ongemerkt tradt SELIMA in de gemeenzaamste verkeering met deezen inneemenden Vreemdeling. Zy vertoonde zich als geheel verliefd aan zyn oog, en hy was derwyze van zyne liefde te haarwaards overtuigd, dat hy na de eer van haare hand dong.

ALIMEK verbeeldde zich op het punt te zyn van het Geluk te zullen verwerven 't geen hy zo vuurig verlangde, toen de nyd der Hovelingen, die de zo zeer uitsteekende meerderheid eens Vreemdelings niet konden verdraagen, hun aanzette om eene Zamenzweering tegen hem te berokkenen. Lasterspraak van de haatlykste soort, en allerkunstigst ingerigt, stelde men te werk om de schoone Vorstin tegen hem voorin te neemen; en nam de Laster zo looslyk den schyn van waarheid aan, dat zy zelve tot zynen ondergang besloot. ALIMEK vondt zich anderwerf in de noodzaakelykheid om zich van zyn Ring te bedienen, om dit nieuw en hoogstdreigend gevaar te ontkomen.

ALIMEK verliet *Golconda*, vol verontwaardiging over de mishandeling hem aangedaan, en vol van hartzeer, op de ondervinding dat al zyn hoop in ydelen rook verdweenen was, en het Geluk, 't welk hy zich hadt voorgesteld in 't einde gevonden te hebben, op een lugtbel uitliep. Hy doorzwierf andere deelen van *Asia*, zonder te weeten waar hy zich zou nederzetten.

In 't einde besloot hy *China* te gaan bezoeken. —— Op zekeren dag, botvierende aan zyne droefgeestige mymeringen, in een der afgelegenste oorden des Lands, hoorde hy op één oogenblik de welluidendste Speeltuigen, gepaard met verrukkende Menschenstemmen. Hy haastte zich na de plek gronds, vanwaar hy zich verbeeldde dit verrukkend maatgeluid te hooren: hy vondt 'er eene welgebouwde Boerenwooning, by welke een aantal der Landjeugd van beiderlei Sexe zich vermaakte met vrolyke dansfen, op 't geblaas van een Boerenspeeltuig, ge-

men-

mengeld met Menschenstemmen; eene verlustiging, die uit het hart der Genieteren voortkwam, en 't zelve raakte.

Alimek, verbaasd dat hy eene Vrolykheid, zo opregt en ongemaakt, afgeschilderd zag op aller gelaad, ontdekte een oud Man, wiens vrolyke opslag van 't oog hem gelukzaligheid scheen aan te kondigen. De jaaren scheenen de kragt zyner Zielsvermogens, noch die zyns Lichaams, verminderd te hebben: hy aanschouwde dit tooneel van jeugdige vrolykheid met oogen vol genoegen. Alimek vroeg den Grysaart, welke de oorsprong was van deeze Feestvrolykheid. „ Niets buitengewoons," antwoordde de oude Man; „ op de Dagen van Rust slyten „ wy de uuren, naa onze Hulde toegebragt te hebben „ aan den Beschermgod onzer Velden, in onschuldige Vro„ lykheid." —— „ Gy geniet dan," voegde hem Alimek toe, „ eene gereede voldoening voor de moeilykheden, wel„ ke gy op andere dagen uws elendigen leevens ondergaan „ moet?" —— De Grysaart antwoordde hem glimplachende: „ Ik heb reeds zeventig jaaren van dat leeven geslee„ ten, en kan niet zeggen dat het elendig is. Ik weet, „ dat gy, groote lieden, denkt dat niets u gelukkig kan „ maaken dan Goud of Zilver. Rykdom en Edelgesteen„ ten schitteren hier niet; en nogthans zyn wy, Land„ lieden, wanneer wy in uwe Steden komen, daar de „ woeling en angstvallige zorgen beschouwen, op elks „ gelaad geschilderd, veeleer gereed om u te beklaagen „ dan te benyden. Rust was nimmer voor u bestemd; „ Eerzugt, of Gelddorst, verstoort dezelve op elk oogen„ blik; en waar geen Rust is kan geene Gelukzaligheid „ weezen. Wy zyn zo ryk niet als gy; Goud en Zilver „ zyn by ons bykans onbekend: maar vergelyk deeze „ ingebeelde zegeningen met onze kudden Vee, met onze „ Velden, die in alle onze behoeften voorzien, en gy „ zult duidelyk begrypen, dat het in ons vermogen is „ wel te vrede en gelukkig te weezen."

Alimek, verbaasd over deeze gevoelens, (die geheel nieuw waren voor zynen geest) verlangde te weeten, hoe het mogelyk ware, onder den last van vermoeienis en armoede, dat Geluk te genieten, 't welk hy te vergeefsch, te midden van den overvloed, gezogt had, en voegde den Grysaart te gemoete: „ Ik kan niet begrypen, hoe het „ mogelyk is, dat Menschen zich gelukkig noemen, „ die zich steeds gedwongen vinden te arbeiden, en ver„ moeienis by vermoeienis te verduuren!"

„ Arbeid," antwoordde de oude Man, „ arbeid mogt
„ aan iemand, gewoon in ledigheid zyne dagen door te
„ brengen, een last schynen; maar voor ons is dezelve
„ eene hartsterking. Myne ongelukkigste leevensuuren
„ zyn die geweest, waarin ik genoodzaakt was mynen
„ gewoonen arbeid te staaken, en zonder bezigheid weg
„ te kwynen. De tyd scheen als dan met eene onver-
„ beeldlyke traagheid voort te kruipen. Wanneer ik
„ my onledig vind in het verrigten myner gewoone be-
„ zigheden, en die zo zeer met myne neigingen strooken,
„ overvalt my, als 't ware, de avond."

„ Maar de onophoudelyke vermoeienis," zeide ALIMEK,
„ welke gy moet ondergaan, is nog zwaarder en ondraaglyker."
—— „ Vermoeienis", sprak de Grysaart, „ is
„ nooit zwaar of ondraagelyk dan voor den Slaaf, die
„ gedwongen arbeidt, zonder in staat te zyn om rust
„ te neemen als de Natuur die verpoozing eischt. Zo
„ bestaat het met ons niet. Wanneer ik vermoeienis be-
„ gin te voelen, rust ik zo lang als my noodig is tot her-
„ stel myner kragten. En, dewyl ik zorg draag dezelve
„ nooit uit te putten door bovenmaatigen arbeid, vind
„ ik in den arbeid alleen eene aangenaame bezigheid,
„ die, door my onledig te houden, alle droefgeestige
„ gedagten van my verbant. Het lichaam, daarenbo-
„ ven, meer en meer een sterken staat van gezondheid
„ bekomende, zyn wy niet onderheevig aan die kwaa-
„ len, over welke Lediggangers onophoudelyk klaagen.
„ De gezonde maaltyd, de geruste slaap, naa den arbeid,
„ schenkt ons zo veel aangenaamheids, zelfs onder den
„ arbeid, dat wy, by veryroeging, de gelukzaligheid, wel-
„ ke deeze ons biedt, genieten. Gy grooten en aanzien-
„ lyken, gy kent niets van dit alles. Ik maak geene
„ voore in myn land, of dezelve haalt my voor den
„ geest de vrolyke dagen van den Oogsttyd, en uit dit
„ denkbeeld ontleen ik het grootste vermaak."

„ Doch," hervatte ALIMEK „, „ de voordeelen, welke
„ gy daar van trekt, zyn, egter, zeer gering, als gy ze
„ vergelykt met het genot 't welk de Rykdommen ver-
„ schaffen, die nooit vermoeijen, nooit verveelen." ——
„ Myne Velden," hernam de oude Man, „ myne Velden
„ en myne Kudden zyn genoegzaam om alle myne be-
„ hoeften en verlangens te vervullen. Wat kan ik meer
„ eischen als ik vergenoegd ben. Het Geluk bestaat niet
„ in veel te bezitten, maar in de weetenschap om te

„ ge-

„ gebruiken, en in vrede te genieten, wat vlytbetoon
„ en 't goed geluk kan verschaffen, en daar mede te
„ vrede te weezen. Gy, ô Vreemdeling! die te midden
„ van den overvloed uwe dagen slyt, gy zyt veel armer
„ dan ik ben; om dat uwe Begeerten uwe Bezittingen
„ te boven gaan. Gereed en gemaklyk worden de be-
„ hoeften der Natuure vervuld. Gy, integendeel, hebt
„ een duizend behoeften, welke ik nimmer kende, en
„ waaromtrent ik my nooit bekommerde. De onmoge-
„ lykheid om uwer grilligheden genoegdoening te ver-
„ schaffen is voor u een steeds springende welbron van
„ teonvredenheid. — Drie dingen, (en gy moogt een
„ oud Man gelooven, die onderweezen is door eene lang-
„ duurige ondervinding, en die de woelingen in de Steden
„ zo wel gezien heeft als de stilte en rust des Lands)
„ drie dingen zyn alleen tot Geluksbevordering noodig:
„ te weeten gerustheid, bezigheid en standvastigheid.
„ Leer de gerustheid en bedaardheid des gemoeds be-
„ waaren, door uit uwe ziel te verbannen allen gevoel
„ van haat of tweedragt; bedwing de ongestuime driften;
„ draag met standvastigheid, en kloekmoedig, de onhei-
„ len, welke noodwendig den Mensch ten deele vallen.
„ Bedenk eenige bezigheden, die u van werkloosheid te
„ rugge houden, en de doodlyke verveeling, welke deeze
„ altoos vergezelt. Leer met wysheid genieten de Ze-
„ geningen, welke de Hemel, in meerdere of mindere
„ maate, u toereikt; en, indien gy eenmaal kunt leeren met
„ deeze vergenoegd te weezen, zult gy gewis gelukkig
„ zyn."

ALIMEK, verbaasd zo veel gezond verstands by deezen ouden Landman aan te treffen, voelde zich diep getroffen door dit laatste gedeelte zyner reden. Hy nam zyn afscheid, en als hy, voortwandelende, herdagt aan de gedaane voorstellen, begon zyn hart meer en meer smaak te vinden in de Lessen, hem door den Landman gegeeven. —— Weezenlyk, dus waren de overpeinzingen zyns harten, die Gelukzaligheid, welke ik nu, zo lang, met zo veel zorgs en kommers, gezogt heb, is, naa dit alles, te zoeken in het Landleeven, waar toe ik oorspronglyk was opgevoed. Zints ik myn geboortegrond verliet, heeft alles, wat ik gedaan heb, my verder en verder verwyderd van het voorwerp myner wenschen. Helaas! het Geheim, 't geen ik in de Spelonk vond, dat onwaardeerbaar Geheim, zo als ik het schatte, is voor my een heil-

loos geschenk geweest. Hoe meer ik het indenk, hoe meer ik des overtuigd worde. In de daad, welke voordeelen heb ik daar van getrokken? Vermoeid van herwaards en derwaards te zwerven, heb ik alleen de treurige kundigheid opgedaan van de snoodheid der Menschen, overal dezelfde, en alleen verscheiden door uitspoorige grilligheden. Walgende van derzelver smaaklooze vermaaken, welke my nimmer één oogenblik weezenlyke voldoening geschonken, maar bykans ten grave gebragt hebben, zag ik de Wurgkoorde my voorgehouden, als de eenige belooning van alle die kommervolle dagen, welke de vrugt waren van myne Eerzugt. —— Bedroogen door eene Vrouwe, die my scheen te beminnen, en myne hoope te streelen, ben ik thans, niet weetende werwaards myne schreden heen te wenden, voor myzelven in 't vervolg van tyd ondraagelyk geworden. Ach! hoe veel gelukkiger zou ik geweest zyn, was ik in myn Geboorteland gebleeven, met myne vrolyke onschuld van zeden. — De Spyze, welke ik daar nuttigde, was met minder kunst gereed gemaakt; doch honger deed dezelve heerlyk smaaken. —— Myne Kleederen waren eenvoudig; maar dekten my tegen de ongemakken des weders. —— Myne Hut was armoedig; doch myn slaap werd nooit door ontrustende droomen afgebrooken. —— De zorg voor myne Kudde, of de bearbeiding des Velds, hieldt my den geheelen dag onledig. — Ach! de goede oude Man, dien de Hemel zeker beschikte om my van myne dwaaling te rug te brengen, heeft gelyk. Zyne stem is de stem der Wysheid, die my roept om den rechten weg te betreeden; en, naa dat ik dien wedergevonden heb, moet ik denzelven bewandelen.

Twee nagten sleet ALIMEK in dusdanige overleggingen. Des morgens rees hy vroegtydig op, met het vast bepaald voorneemen om zich tot den ouden Man te vervoegen, en diens toestemming te vraagen om vervolgens by hem zyne dagen te slyten: op dat hy die Gelukzaligheid in 't einde mogt vinden, welke hy, zoekende, langs hoe meer ontvlooden was.

De Grysaart voegde hem met een bevalligen glimplach toe: „ Ik verheug my te zien, dat de eenvou„ digheid en onschuld onzer Leevenswyze u zo begee„ renswaardig voorkomen. Gy dagt zo niet toen ik u zeer „ onlangs sprak. Wy hebben ons egter niet te verbeel„ den, dat 'er geene andere Leevenswyze is, om geluk-

„ kig

„ kig te zyn, dan het Landleeven. Zelfs te midden van „ de drukke woelingen des Stadleevens, kunt gy gelukkig weezen, indien gy de kunst verstaat om steeds de „ bedaardheid der ziele te bewaaren; de zegeningen des „ leevens te genieten, door de woelingen der onrustige „ begeerlykheden te bedwingen, ledigheid te schuwen, „ en u wyslyk en nuttig bezig te houden. Niets meer „ wordt 'er toe vereischt."

„ Dit is mogelyk," antwoordde ALIMEK; „ maar ik vind „ het zeer bezwaarlyk voor my, die Leevensgelukzaligheid te verwerven, welke zo blykbaar by u huisvest: „ daarenboven ben ik geen vreemdeling in het Landleeven." —— Hierop verhaalde hy den Grysaart zyne afkomst, zyne ontmoeting in de Spelonk, en alles wat zints dezelve gebeurd was. Hy boodt den ouden Man de Beurs en den Ring aan; zeggende: „ Ik geef ze u ten „ geschenke, indien gy my slegts wilt toelaaten myne „ volgende leevensdagen by u te slyten." —— „ Ik aanvaard," sprak de Gryze Vader, „ uwe Gift, niet om 'er „ gebruik van te maaken; (de Hemel bewaare my voor „ zulke heillooze gedagten!) maar enkel om ze voor u te „ bewaaren, in gevalle de tyd, ongelukkig, mogt komen, „ wanneer de eenvoudigheid en spaarzaamheid onzer Leevenswyze u mogt doen wenschen ze weder te neemen. Hoe verstandig ook het besluit moge weezen, „ 't welk gy genomen hebt, het komt my te schielyk „ en te verhaast voor. Gy zoudt u, wanneer het te „ laat is, des kunnen beklaagen. Gy zult, derhalven, „ de proeve mogen neemen van onze Leevenswyze, zo „ lang het u behaagt. Gy hebt vryheid onder ons te „ verblyven; en, indien onze Leevenswyze u niet bevalt, wil ik het, op geenerlei wyze, buiten uwe magt „ stellen, uwe Giften te herneemen, en uit ons midden „ te vertrekken als het u behaagt."

ALIMEK, gelukkig door de ontvangene toestemming, verwisselde de ydele denkbeelden, die hem zo langen tyd gefolterd hadden, voor Arbeidzaamheid, Spaarzaamheid, en Weltevredenheid. Welhaast smaakte hy dat zuiver genoegen, die volkomene Zielsvoldoening, welke hy te vooren niet kende. Eenigen tyd verliep 'er in 't genot van het besluit door hem genomen. De belooning zyner gedaane keuze telken dage ondervindende, was hy bedagt om zyn Leevensgeluk te voltooijen, en zich, voor altoos, in dien zaligen oord neder te zetten. De braave Landbe-

bewooner hadt eene Dogter, zo schoon als deugdzaam. —— ALIMEK, denkende dat hy eene genoegzaame proeve van wysheid gegeeven hadt, oordeelde dat hy haar ter Vrouwe mogt vraagen, zonder vreeze voor weigering van haaren Vader te moeten dugten. Maar de laatstgemelde kende de onbestendigheid van het menschlyk hart; hy wantrouwde, in den beginne, dat van ALIMEK, en begeerde, dat de Proeftyd nog eenigzins zou verlengd worden. In 't einde, ontdekkende dat ALIMEK geheel gelukkig was in zyn tegenwoordigen staat, en geen de minste neiging tot verandering liet blyken, besloot hy de voldoening van diens wenschen niet langer te verwylen. ALIMEK, dus den staat van Geluk, welken noch Rykdom, noch Wellust, noch Eere, hem hadt kunnen verschaffen, verkreegen hebbende, was zeer bezorgd om de Beurs en den Ring op zulk eene wyze te begraaven, dat niemand, door dezelven te vinden, even als hy gedaan hadt, de heillooze begeerte zou bekruipen om zich zelven elendig te maaken, door het Geluk te zoeken waar het zeldzaam, of nooit, te vinden is.

DE VERANDERING; OF DE SLAAF MEESTER GEWORDEN.

(*Naar het Fransch.*)

„ Welk een elendig Schepzel ben ik, sprak ARDASSAN „ UGLI, een jonge *Musulman*, daar ik zulk eene menigte „ van Heeren moet gehoorzaamen? Indien ik zo veele onder„ scheidene Zielen en Lichaamen hadt, zy zouden bezwaarlyk „ genoegzaam weezen, om alle de Diensten, waartoe ik ge„ roepen worde, te volbrengen! —— ô ALLAH! waarom hebt „ gy my geen Uil geschaapen; ik zou dan in het hol eens ou„ den vermolzemden booms myne Vryheid genooten, myne „ spys op myn gemak geëeten hebben, zonder de vergunning „ eens Meesters af te wagten. De staat der Vryheid is zeker „ die, waar voor de Mensch oorsprounglyk bestemd is; de in„ voering van Heeren en Meesters kan niets anders wee„ zen dan eene handelwyze strydig met de Natuur. Neen! „ Geen Mensch op den Aardbodem werd geschapen om steeds „ een ander dienstbaar, om slaaf, te weezen. In eene welinge„ richte Maatschappy, moest ieder, liefderyk, zynen Evenmensch „ bystand bieden; de klaar ziende den Blinden ten gids, en „ de gezonde den Kreupelen ten kruk, strekken. Dit zou MA-

„ HO-

„ HOMETH's *Paradys* op Aarde brengen; thans is de Aarde de „ Hel zelve!"

In deezer voege liet zich ARDASSAN UGLI hooren, toen hy, naa het doen van zwaaren arbeid, slagen van een zyner Meesters gekreegen hadt.

Eenige jaaren laater werd deeze ARDASSAN UGLI Basſa van Drie Paardenſtaarten; hy vondt een ruim beſtaan. Met deezen lotwisſel van Leevensſtand veranderden zyne denkbeelden in zo verre, dat hy, alle voorige indrukken van regtmaatigheid vergeetende, geloofde, dat alle Menſchen, uitgenomen de *Groote Turk* en de *Groot Viſir*, geſchaapen waren om hem ten dienſte te ſtaan, en alle Vrouwen om de Voorwerpen te weezen ter boetinge van zynen Wellust.

EDELMOEDIG VRIENDSCHAPSBETOON.

(*Eene waare Geſchiedenis.*)

Acht dagen vóór dat (in den Jaare MDCCLXXXIV,) te *Port a Prince*, op het Eiland *St. Domingo*, een deerlyke Brand uitborst, hadt de Heer ROBERJOT DE LARTIGUE, Theſaurier dier Volkplantinge, een Pakhuis vol Koopwaaren verkogt aan zyn Vriend, den Heer GIRAUD, voor de ſom van 180,000 Livres. Wegens de betaaling deezer ſomme was men overeengekomen, dat onmiddelyk 60,000 Livres zouden worden geſchooten; doch dat het overige in drie jaaren tyds zou worden afbetaald. De Koopbrief was opgemaakt, en de Heer GIRAUD deed de eerſte betaaling van 60,000 Livres.

De Kooper en Verkooper waren aanſchouwers van den verwoestenden verder en verder voortſlaanden Brand. De eerstgemelde, dit ziende, beklaagde zyn lot, onder de ſterkſte betuigingen, dat hy, dit Pakhuis verbrandende, een geheel bedorven en verlooren Man was. —— De Verkooper voerde hem op een bedaarden toon te gemoete: „ Wees gerust, myn waarde „ Vriend! gy hebt een talryk Gezin, uw welvaard gaat my „ diep ter harten. Toen ik dit Pakhuis met Goederen aan u „ verkogt, liet ik de voorwaarden aan u over. Gy oordeelde „ een goeden Koop te doen, en mogt dit met rede verwagten.— „ Maar dit ongeval is eene gebeurtenis, welke niemand van „ ons beiden kon voorzien, en zeker uwe zaaken in de uiterſte „ verlegenheid moet brengen. —— Ik zou het nooit my zel„ ven kunnen vergeeven, als ik een yverig Vader van een tal„ ryk Huisgezin, die daarenboven myn Vriend is, in ongele„ genheid liet. — Indien het Pakhuis kan behouden blyven, „ blyft de Koop geſlooten, en des te beter voor u; indien „ niet, ik zal de ſchade draagen!"

Wei-

Weinige oogenblikken daar naa bereikte de Brand het Pakhuis; en werd hetzelve geheel en al in de asfche gelegd. — 's Volgenden daags, 's morgens ten zeven uuren, zondt de Heer DE LARTIGUE de betaalde 60,000 Livres aan zyn Vriend, en de Koop werd vernietigd.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Hoe menigvuldig zyn de woelingen en onrustige bewegingen der Menfchen — en hoe ydel zyn vaak hunne poogingen — veele fchoone zaken worden hier door vaak bedorven — veele goede poogingen tegengehouden en verhinderd. — Men vind Menfchen die altyd moeten woelen, en welken nooit iets naar den zin gaat — die altyd in beweging zyn, en 't nooit beter naar den zin gaat, dan wanneer zy anderen mogen berispen, veragten en vervolgen — die de liefde des naasten nimmer uitoefenen, of begeeren uit te oefenen, dan alleen wanneer zy aan de onderliggende party zyn: dan begeeren zy alleen dat ze aan hun op de ftriktfte wyze worde uitgeoefend. — Dan, mag men iets vorderen van zynen Evenmensch, dat men aan hem zelven niet betoonen *wil? Zal ik* mynen naasten vervolgen, daar ik het hem *voor de onvergeeflykfte*, de fnoodfte, misdaad aanreken, *wanneer ik* door hem vervolgd of beledigd worde? „ Men moet altyd anderen eveneens behandelen als men van hun wenscht behandeld te worden." Men verrigt iets groots, wanneer men zynen vyanden weldoet, wanneer men hem zegent, die ons vloekt. — Is men ooit vervolgd, beledigd of geweld aangedaan, indien men wegens zo eene behandeling wil wraak neemen, dan begaat men dezelfde misdadige bedryven, welke men in anderen zo fterk heeft veroordeeld. Een edelmoedig man, een waar Christen, zal zich zorgvuldig wagten, dat hy nimmer wegens zulke verkeerdheden of hatelyke misdryven kan befchuldigd worden.

„ Men fpiegelt zich zagt, wanneer men zich aan anderen fpiegelt." — Hy, die de fouten in eenen anderen ziet, kan zich zelven best hoeden, om niet tot de eigen gebreken te vervallen. Zo handelt elk verftandig en voorzigtig man, en die leert uit de daden van anderen wysheid en voorzigtigheid; vooral leert hy uit dezelve zyne eigene misflagen en fouten verbeteren. Met zo te handelen bewerkt men zyn eige rust, en bevestigt zyn geluk op een vasten en onbeweeglyken grond. — Dan het is 'er ver vandaan, dat men, over 't algemeen, uit de misflagen van anderen zyne eigen gebreken leert verbeteren, en op zyne hoede zyn om tot nieuwe misdryven te vervallen.

Men

Men ziet schielyk de fouten van zynen evenmensch, terwyl men de zyne over het hoofd ziet. —— De grootste berispingen ondergaat vaak onze evenmensch van ons, en wy kunnen veelal niet verdragen, dat ons zelven een enkel gebrek worde voor, en onder 't oog, gehouden. Hier van daan komt het, dat de menschen over 't algemeen zoo bezwaarlyk te verbeteren zyn. Men is te weinig vatbaar voor overtuigende reden, en veel te veel ingenomen met zichzelven, om naar anderen te willen luisteren, wanneer men door dezelve berispt wordt. Hier by komt dat ver de meeste menschen van zichzelven te hooge gedagten, en veel te laage van hunnen evenmensch, koesteren. Hy, die zich waant verheven te zyn boven anderen, meent meer volmaaktheden te bezitten, dan die hy beneden zich schat, en kan hierom niet verdragen, dat iemand zyne bedryven zou laken, of hem misslagen aantygen, boven welke hy waant verheven te zyn. Dusdanig eene handelwys houden de meeste menschen, en deze is ook de reden, dat men in de zamenleving zo veele onverbeterde misslagen ziet bedryven, en gestadige klagten hooren moet, dat 'er zo veele verkeerdheden onder de menschen plaats grypen, en aanhoudend blyven voortduuren.

Des menschen Leven is zo veel als eene Rol, welke aan een ieder word uitgedeeld, om op het groote Wereldtooneel gespeeld te worden. Gelukkig hy, die zyne Rol wel weet te speelen; want zulk een heeft en de toejuiching van hun die zien speelen, en tevens, dat wel het allervoornaamste nog is, hy beantwoord aan de bestemming van Hem, door wien hy zyne Rol ontvangen heeft. —— Dan hoe ongelukkig zyn zy, welke hunne Rollen verkeerd speelen —— deze worden aangefluit door de aanschouwers, en het strekt hun tot schande, eene goede Rol op het Tooneel ontvangen te hebben.

Wie zynen evenmensch kwalyk behandelt is een overtreeder van het Gebod: „ Gy zult uwen naasten liefhebben als u „ zelven." — Maar wie hem kwalyk behandelt, en vervolgt, van wien hy weldaden ontvangen heeft, die zondigt tweemaal; zyne misdaad is onverschoonlyk, en hy is niet waardig een lid eener geregelde Maatschappy te zyn.

Hoe dwaas handelen veele menschen, wanneer zy by alle gelegenheden onder hunne Natuurgenooten willen uitschitteren, en met hunne daden pronken: men moet ongevoelig, en nooit met dwang, iemands goedkeuring over onze daden zien te winnen. —— Als men met opzet altyd de menschen tot zyne eigen bedryven wil bepalen, dan is 't omtrent zo veel als of men hen, van zyne beste daden onverschillig makende, een walg doet krygen. —— Al wat gedwongen en geforceerd geschied, gaat buiten het natuurlyke, en wat daar buiten gaat, en 'er niet mede overëenkomt, verliest al zyne schoonheid, schoon anders, eenvouwig en zonder toestel bedreven, ieders ver-

won

wondering zoude opwekken, de aandagt van elk tot zich trekken, en den lof en de goedkeuring van al de wereld verdienen. Veele menschen meenen nochthans dat men op hen niet letten zoude, als ze niet geduurig van zichzelven spraken, van hunne bedryven, of het geen hun aangaat. —— Veele menschen kunnen zo niet ergens verschynen, of dit is hun eerste werk, dat zy zich tragten meester te maken van het discours, en de aandagt van 't gansche gezelschap op hen of hunne bedryven te bepalen. Wanneer zy dit kunnen te weeg brengen, dan is 't met alle anderen afgedaan, en elks aandagt word willens of onwillens alleen op hen, en by hunne handelwyzen, bepaald. —— Hierin kunnen zy wel eens of tweemalen slagen. Dan, gebeurt dit meer of te dikwyls, zy worden geschuwd, en men vermyd over 't algemeen derzelver byeenkomsten, om dat zy veeleer aangemerkt worden als zulke die verveelen, dan als die vermaak en genoegen aanbrengen.

Zal ons de toejuiching van eenen dwaas eer aandoen? of zal de veragting van hem, die geen verstand heeft, ons benadeelen? Noch de lof der dwazen zal ons verheffen, noch de verachting der zotten verlagen. —— Bedroeft u dan niet, gy edele Zielen! schoon gy ook de goedkeuring eener menigte dwazen mogte derven, uwe eer zal daarby niets lyden, of uw persoon daardoor eenig nadeel aangebragt worden. Wanneer gy recht doet, en goede daden verrigt, denkt dat gy die niet doen moet, om daar door eer by de menschen in te leggen; maar dat gy die alleen moet verrigten, om dat zy recht, om dat zy goed, zyn. —— Al wie uit dusdanige gronden werkt, bekreunt zich de verachting of den lof der dwazen weinig.

Wanneer de wyzen en deugdzamen ons gebreken openbaren en onder het oog brengen, dan behooren wy ons nimmer daar over te onvrede te houden, maar hunne vermaningen in dank aan te nemen, en onze fouten te verbeteren. Al wie het tegendeel doet, en zyn nekke verhart, die is zeer ongeschikt om verbeterd te worden: maar blyft altyd slegt, en betoont zich een dwaas te zyn.

C. V. D. G.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Waar voor is de verstandige, de wyze, met verstand en wysheid beschonken; waar voor anders, dan op dat hy met die edele gaven de gemoederen der onkundigen verlichten zoude? even op die zelfde wyze, als den ryken overvloedige schatten zyn aanbetrouwd, om daarmede zynen behoeftigen Evenmensch te ondersteunen, en in zyne noodlydende armoede te verligten. —— God deelt zyne gaven uit naar zyn welbehagen; schenkt den eenen meerdere dan den anderen, ieder deelt tog in zyne ongehouden goedheid meer of minder. —— Dan met geen ander oogmerk geschied deze onderscheiding, dan alleen daar toe, op dat de minst bedeelde van den genen die meer bezit zoude worden medegedeeld. —— Wie derhalven wysheid en verstand bezit, dat hy dan zyne talenten, van den goeden Gever hem geschonken, niet in de aarde begrave; maar met winste aanlegge, op dat hy door zynen Heer niet beschuldigd worde van luiheid en nalatigheid. Dat een ieder dan van zyne ontvangen weldaden mededeele aan den behoeftigen, en hem in alle gevallen met zyn verstand en wysheid voorlichte, hem te regt brenge van zyne dwalingen, en leere de voeten te zetten op het pad der waarheid, om dat pad te bewandelen, zonder wederom van hetzelve af te dwalen.

Den Dwaas is het veeltyds eigen, trotsch en hovaardig te zyn. Opgeblazen hoogmoed is zeer eigen aan de onkunde. Waar komt dit van daan? —— Gewis uit gebrek van zelfkennis; want hy, die zichzelven regt heeft leeren kennen, zal zich wel wagten om trotsch en hoogmoedig te zyn, om dat de zelfkennis hem moet vernederen. Deze leert hem tog, dat hy niets bezit, en dat de uitgebreidste Kennis der menschen nog blind- en dwaasheid is. —— De schranderste Wysgeer moet daarom geduurig uitroepen: „ Hoe veel is 'er, dat „ wy niet weten!" —— Dan, wat zal men zeggen van hun, die, onder de menschen boven anderen met verstandsgaven beschonken zynde, daar op ondraaglyk trotsch en hoogmoedig zyn? Hy, die trotsch is om dat hy wat meer weet dan een ander, verduistert daar door al den luister van zyn verstand; men veragt zo wel de trotschheid in den hoogmoedigen en opgeblazen kundigen verwaanden mensch, als in den trotschen weetniet. Hy alleen schittert, die eene gepaste nederigheid betoont by zyne Wetenschappen. De wyze zal nooit om lof bedelen, en zelfs zal 't hem walgen wanneer men hem in zyn aangezigt pryst; maar de dwaas en trotsaart heeft niets liever dan op deze wyze geprezen te worden. —— Zo wie dan met wysheid, met verstandsgaven en met rykdommen, met schat-

ſchatten, boven zynen evenmensch beſchonken zynde, daar op zich verhovaardigt, die handelt met al zyn verſtand als een dwaas, en maakt zichzelven by mindere verſtanden zelf beſpottelyk, en de ryke trotsaart is een onverdragelyk meubel in de zamenleving; zich verhovaardigende op iets, dat hem geen den minſten luister byzet. Ja zelfs, dat alles, wat deze kunnen mededeelen, van elders ontleend is. Al wie pronkt met zyne rykdommen is niet ongelyk aan de Kraai van Fedrus, welke zich opſchikte met Paauwe-Vederen, die hy gevonden had, en daar op geweldig trotsch en hoogmoedig was.

Waar ſchittert des Scheppers Grootheid meer in door, in het verbazend groote, dat men in de Schepping ontdekt, dan in het onnagaanbaar kleine? —— Wie zal deze Vraag beſlisſen? —— Ik antwoorde: overal waar ik geſchapen Wezens ontdek —— ontdek ik Almagt —— oneindig Vermogen. Zo wel in het kleine als in het groote ſchittert een oneindig Vermogen —— eene eeuwige kragt, uit af. Het eene verkondigt zyne Eer, en het ander zyner handen Werk. Het kleinſte, het geringſte, Stofdeeltje vordert dezelfde Almagt om uit het niet getrokken te worden, als het allergrootſte gevaarte dat men in de ganſche geſchapenheid ontdekt —— en het groote kost den Almagtigen geen meer moeite, dan het kleinſte, het allergeringſte.

Zoude het niet een bewys van *laatdunkenheid* zyn, zich te vermeten voor alles geſchikt en bekwaam te wezen? Hy, die zichzelven te veel laat voorſtaan, is een dwaas, en veelal een onbekwaam mensch om iets goeds te kunnen waarnemen. Zy, die breekebeenen zyn vermeten zich doorgaans alles te verſtaan, alles te kunnen. —— Dan hy, die verſtandig handelt, weet zeer wel, en begrypt de onmogelykheid, dat één mensch geſchikt zou wezen voor alles —— de verſtandige man handelt wyslyk, en houd *zich* in dat vak alleen op, tot welk hy berekend, waar voor hy beſtemd is, en de verſtandige man ſlaagt doorgaans zeer gelukkig, om dat hy juist zynen kring niet te buiten gaat, binnen welken hy beſtemd is zich te bewegen. Hy zal, noch wil, alles ondernemen, maar beproeft zyne kragten, en, als hy bevind dat dezelve geſchikt zyn tot de aanvaarding van iets, dan zal men hem gereed vinden; en tevens ook voor deszelfs waarneming geſchikt. Maar zal het ook mogelyk zyn, dat hy, welke zich tot alles in ſtaat vind, in één eenig ding ſlage? waarlyk alle jammerhartige Martelaars zyn doorgaans zulke grootdenkende ondernemers. — 's Menſchen vermogens zyn veel te bekrompen, te zwak, en veelal te zeer bepaald en beperkt, dan dat zyne vermogens, binnen zulke enge kringen beſloten, zouden geſchikt kunnen zyn, om zo veel te beproeven, en in zyne ondernemingen gelukkig te ſlagen. — Daarenboven is ieder mensch als tot een zeker iets geſchikt, en

en indien men hem daar buiten tot iets anders bepaalt, dan flaagt hy ook flegt, fchoon hy 'er zich anders met de borst ook op moge toeleggen. Dus ziet men dat zommige met 's menfchen aart en natuur inftemmen, met de gefteldheid van geest en vatbaarheid overeenkomen —— andere daarentegen met 's menfchen natuurgefteldheid ten eenemaal ftryden. Wil men dan vrugt trekken van de handelwys zyns Evenmenschs, men moet vooraf zyne bekwaamheden overwegen, en tevens overwegen zyne gefchiktheid. Dit zelfde behoort ook ieder mensch voor zichzelven te doen, ten einde hy te vooren zich beproeve, of hy ook gefchiktheid hebbe tot het bekleeden van dien post, waar voor hy zichzelven fchikt, of wel door anderen gefchikt wordt.

Waar komt het by ons voornamelyk op aan, om als nuttige Leden eener Maatfchappy bevonden te worden? Daar het voornamelyk op aankomt, dunkt my, is de bekwaamheid, de begaafdheid en het welwillen. Veele menfchen verwaarloozen zichzelven niet weinig met niet te willen wat zy kunnen, 't zy door vadzigheid, of door zich te laten wegflepen door de aanlokzelen van vermaak, of door de aanlokzelen en begeerlykheden der wereld. —— Beproef u, ô mensch! onderzoek u zelven nauwkeurig, waar uwe neigingen zich naar heen ftrekken, en, fchoon men van u ook meende goede gedagten te moeten vormen, zo gy, u zelven onderzogt hebbende, mogt bevinden ligter te wegen dan anderen u fchatten, zyt cordaat genoeg, om u zelven zo voor te dragen, als gy u bevind en waarlyk zyt.

Wanneer wy ons zelven onderzoeken, dan behooren wy alle eigenliefde aan eene zyde te zetten. Wy moeten dan gene party trekken, maar ten eenemaal onzydig wezen: dan weinigen zyn onpartydig genoeg, om over zichzelven zo rechtmatig te vonnisfen als dat behoort, en alles op te halen, en regt te wikken, te wegen, gelyk zy moesten: maar veeleer gebruiken de meesten te veel infchikkelykheid omtrent zichzelven, om zo over zich te oordeelen, als andere onzydigen dat doen.

Als ieder mensch handelde, zo als zyn pligt van hem vordert, dat hy namelyk niets verkoor voor zichzelven, dan 't geen niet boven zyne kragten ging, hoe veele zaken zouden 'er niet beter gaan en behandeld worden. —— Dan nu vat men veelal maar aan, wat voorkomt, en men onderzoekt niet eens, of onze kragten niet zullen bezwyken onder het gewigt van den last, dien wy op onze fchouders nemen.

Hy, die veel van zichzelven fpreekt, geraakt welhaast verdagt, hy moge zich zo nederig aanftellen als hy wil; hy geraakt zeer fchielyk verdagt van heimelyken hoogmoed, welken hy onder 't kleed van nederigheid —— van zedigheid, zoekt

te bedekken. Hy die veel van zichzelven ſpreekt is doorgaans gewoon het werk van eenen anderen te beriſpen; niets zal hem daar van aanſtaan. Hy gaat het zelve by de hand nemen, en bewerken; maar duizend tegen een, dat het ook aan iemand aanſtaat, en niet van al de wereld veragt word. — Zo gaat het veelal, en eenige wrange nederigheid verraad het hoogmoedig en opgeblazen hart.

Alle Stervelingen lyden op deze wereld rampen —— dit is het lot van alle menſchen —— de een word door meerder en treffender rampen aangevallen dan de ander, echter elk mensch heeft zyn kruis hier op aarde. — Niets betaamt derhalven ons meer, dan dat we ons zelven tragten te wapenen, om gehard te zyn tegens alle aanvallen van rampen, die ons in dit leven kunnen bejegenen, op dat wy dat gedeelte der jammeren, het geen ons in dit leven moet treffen, met eene mannelyke kloekmoedigheid weerſtand bieden, en leeren verdragen. Geduld is het heilzaamſte hulpmiddel tegen alle lyden. Wie zich in het ondergaan van rampen gelaten weet te gedragen, gevoelt de ſmartelyke last maar half, even gelyk iemand, die eenen zwaren last gewillig torst, het gewigt daar van maar half gevoelt.

Hoe dwaas en verkeerd handelt de mensch, wanneer *hy* zich op iets, waar door hy meent boven anderen uit te munten, verheft. —— Zyn het *uitwendige voortreffelykheden* —— de meeste, zo niet alle, zal hy bezitten, zonder dat hy 'er zelve iets toe gedaan heeft, om zich dezelve te bezorgen. Meent hy in waardigheid, in aanzien, boven zynen evenmensch uit te munten —— dat hy zich herinnere het tydſtip zyner geboorte. Is hy niet even als de geringſte bedelaar naakt ter wereld gekomen? was hy niet even magteloos, als alle anderen zyner Natuurgenooten? zyn niet alle menſchen by de geboorte gelyk aan elkanderen? Munt hy uit in gemoedsgaven —— van wien heeft hy die ontvangen, van zich zelven of van eenen anderen? —— Gewis van Hem, die de onderſcheide gemoedsgaven uitdeelt in verſchillenden trap en mate, en aan wien men alles te danken hebbe, wat men bezit. —— Wat past dan derhalven den mensch meer, dan zo wel omtrent het een, als omtrent het ander, ootmoedig en nederig te wezen.

C. v. D. G.

BLAD-

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

In het *Mengelwerk* voorkomende.

A.

Aardappelen, in *Frankryk* zeer algemeen geworden, 144. Veele geregten daar uit toebereid. 145

Aarde, (*Zeezoutzuure Zwaar-*), *Terra ponderosa salita*, nuttig in eene hevige Kropzeerige Oogontsteeking. 49

—— (Aanmerkingen over de groote en algemeene Schokken, die de) ondergaan heeft. 51

ABAUZIT; (Leevensschets van) zyne Afkomst, 153. Zyn zwervend leeven in zyne jeugd, daar zyne Moeder hem in den Protestantschen Godsdienst opvoedde, 154. Zyne Moeder gevangen, en der Gevangenisse ontkomen, 155. De eerste Letteroefeningen van ABAUZIT te *Geneve*, ald. Zyne komst in *Holland*, 156. Reis na *Engeland*, ald. Gunstig getuigenis, 't geen NEWTON van hem gaf ald. WILLEM DE III zoekt hem te vergeefsch aan zich te verbinden, 157. Met het Burgerregt te *Geneve* beschonken, 158. Blyken zyner onbaatzugtigheid, *ald.* Uitgebreidheid zyner kundigheden, *ald.* Zyn gevoelen over de *Algemeene Zwaartekragt*, 159. Hoe hy de hoogte van den Dampkring der Aarde aan den Equator bepaalde, 160. Verre gevorderd in de Aardrykskunde, 197. In de Penning- en Tydrekenkunde, 198. Als mede in de Geleerde Taalen, 199. Voorbeelden van zyne Zedigheid, 199. Zyne Volksgezindheid en Gedrag in het Staatkundige, 200. Charactertrekken, die zyne naagedagtenis Eere aandoen, 201. Groot getal zyner Vrienden, *ald.* Schets door ROUSSEAU van hem gegeeven, 202. Zyn dood. 203

ADANSON, Ontmoeting van en Aanmerkingen op dien Paryschen Plantkundigen. 141

Adersbach, (Verslag van de zonderlinge *Rotzen van*) in *Boheeme*, 93. Welk eene vertooning zy maaken, *ald.* Waar uit zy bestaan; zyn een onvolmaakt soort van Filtereersteen, 94. Waarschynlyke oorsprong, *ald.* Maaken het geraamte van een Berg uit, 95. Hoe belangryk de Waarneemingen hier zouden kunnen weezen, *ald.* Zeldzaame *Echo* aldaar. 96

Aether Vitrioli, nut in het geneezen van een hardnekkige Derdendaagsche Koorts. 8

Aflaaten, (Berigt wegens de Leer der) in de Roomsche Kerk. 444

AKBER, (Keizer) voortreffelyk getuigenis hem gegeeven, 203. Nader verslag wegens zyne Afkomst, 204. Zyne groote verrigtingen, *ald.* Zyne inneemende geaartheid, *ald.* Zelfsbedwang, *ald.* Zyne Godsdienstigheid, *ald.* Hoe hy den dag besteedt, *ald.* Zyne verdraagzaamheid in den Godsdienst. 206

Allneck of de Geluksbejaaging. 586
Amboina, verslag wegens deeze Plaats. 586
Amurath, (De Val van) of het Lot der Dwinglandye. 452
ANTHONY, zeldzaame Geschiedenis van deezen steeds van Godsdienst-belydenis veranderenden Man. 404
Antipatris, doorgaans verkeerd op de Kaarten geplaatst. 197
ARGENVILLE, (D') verdient eene plaats onder de Schryvers, die over de Schulpvisschen handelen. 350
Aristocratie, Weelde strydig met een Staatsbewind, waar in Aristocratie het bewind voert. 260
Asia, de woonplaats van *Despotismus* en Weelde. 293
Asa fœtida met Osfengal, met zeer veel voordeels tegen den *St. Vitus*-dans gebruikt. 136
Athene, hoe het te gronde ging, naa de Afschaffing van den *Areopagus*. 257
AUBRIET, verslag van het Dier- en Plantkundig Werk door hem aangevangen. 312

B.

Bedenkingen. (*Zedelyke*) 78, 171, 209, 252, 291, 330, 372, 415, 497, 598, 601.
Beenderen en Tanden, opgegraaven op verscheide plaatzen, van nu onbekende Dieren. 56
Beer, (*Witte*) op *Labrador*, beschreeven, 232. Met welk voedzel zy zich geneeren, 233. Voortteeling, en hoe zeer zy de Jongen verdeedigen. *ald.*
—— (*Zwarte*) op *Labrador*, deszelfs voedzel. 238
Belcngloosheid. (*Edelmoedige*) 410
BELLEVAL, (RICHER DE) wat hy in de Kruidkunde verrigtte. 310
Bevinding, over 't gebruik van dat woord in 't Godsdienstige. 377
Bidden (Aanmerkingen over het) in 't algemeen, 380. Over het bidden in den derden Persoon in 't byzonder. 381
Blaas, (Berigt om een denkbeeld te geeven van het steenagtig zamengroeizel in 's Menschen) 383. De Steenbreekende Middelen als ongenoegzaam verworpen. 386
BOMARE, (VALMONT DE) wat hy deedt ter bevordering van de Nat. Historie. 391
Boomen, (Geschiedkundige en Vaderlandlievende Proeve over de *Vryheids*-) 267. Boomen reeds vroeg in gebruik ten zinnebeeldigen teken, *ald.* Meiboomen oudtyds geplant, 269. Uit *Engeland* het planten derzelven na *America* overgebragt, en het gebeurde met den Vryheidsboom te *Boston*, ald. Wanneer en door wien eerst in *Frankryk* geplant, 270. Wanneer algemeen geworden, *ald.* Welke eigenschappen de Vryheidsboomen moeten hebben, 271. De Eikenboom daar toe aangepreezen. *ald.*
Bouca, (Het Eiland) gedaante van de Vaartuigen der Eilanderen, 582. Onderhandeling met dezelven, 583. Geaartheid en Gestalte, 584. Wapenrusting. 585
Brandmiddelen, (Het nut der) in Verlammingen. 86
BROUSSONET, hoe deeze Heer zich verdienstlyk gemaakt heeft, door zyn Werk over de *Visschen*, 144. Hoe hy de *Koninglyke Societeit* des Landbouws bevorderde. *ald.*
BUFFON, wat hy in het vak der Vogelkunde gedaan hebbe. 351
—— Opschrift zyns Standbeelds in het *Museum* te *Parys*. 141

Bur-

BUFFON, Aanmerkingen op zyne vyandlykheid tegen de Stelzels in de Natuurlyke Historie, 390. Welke diensten hy der Natuurlyke Historie gedaan heeft. 391

BULLIARD, verslag van dien Kruidkundigen, en zyn heerlyk Werk *Herbier de la France.* 143

Bygeloof, (Proeve over het oude en hedendaagsche) 108. Hoe zeer de *Romeinen* oudtyds daar aan vast waren, *ald.* Van den Invloed der Wichelaaren in 't byzonder, 109. Wanneer deeze afnam, 110. Overblyfzels van deeze bygeloovige Voortekens, *ald.* Onverschoonlykheid van dit laatste. 111

C.

CALVIN, (JOH.) Belangrykheid van dien Man recht te kennen, 396. Zyne Afkomst, en Opvoeding in zyne jeugd, 397. Tot een Regtsgeleerden geschikt, *ald.* Bevlydigt zich intusschen op de Godgeleerdheid, en is der Hervorminge geneegen, 398. Verlaat *Parys* om de Vervolging te ontwyken, *ald.* Komt, na zich elders onthouden te hebben, te *Basel*, 399. Geeft zyne *Institutiones Rel. Christ.* uit, *ald.* Gaat na *Geneve*, en wordt Hoogleeraar en Leeraar der Kerke, 400. Van daar verbannen, *ald.* Rigt te *Straatsburg* eene Gemeente op, *ald.* Gaat na den Ryksdag te *Worms*, 401. Keert weder na *Geneve*, ald. Als Paus eener nieuwe Kerke ontvangen, *ald.* Aanmerkingen daarover, 402. Zyn gedrag omtrent SERVETUS beoordeeld, *ald.* Zyne Strengheid, 405. Onvermoeide werkzaamheid, *ald.* Zyne Schriften, 406. Spaarzaamheid in zyne Leevenswyze, 406. Zyn Huwelyk. *ald.*

CANIZ. (Het Leevenseinde van den Dichter) 251

Catacomben, Waarneemingen daaromtrent, benevens den toestand der Lyken in dezelve. 471

CHAMPAGNE, (RENÉ) Trek van zyne Wreedheid, in een onderhoud met CAREL DEN IX. 40

Charaaterschetsen uit het daadlyk leeven, 492. Twee strydige tegen elkander over gestelde, *Ambio* en *Modestus*, beoordeeld. 493

CHATHAM, (De Welspreekenheid des Graaven van) met die van Lord MANSFIELD vergeleeken. 65

CLUSIUS, of LESCLUSE, een der eerste *Fransche* Schryveren over de Plantkunde, schoon veelal onder de *Hollandsche* gerangschikt. 309

Confessie, (*Augsburgsche*) wanneer en door wien opgesteld. 541

Corsica, Ligging, Benaaming en eerste Bewoonders van dat Eiland, 97. Valt onder verscheide Regeeringen, 98. Hoe verdrukt door de *Genueesen*, ald. Opstand wegens de gevorderde betaaling van een enkelen *Paolo*, 99. Oorlog daar uit ontstaan, en THEODORUS, Baron VAN NEUHOFF, tot Koning van *Corsica* benoemd, en breed verslag wegens hem, 100. De *Corsicaanen* neemen de toevlugt tot den Koning van *Frankryk*, 104. Weder in 't bezit der *Genueesen* gesteld, en staan zy op onder PAOLI, *ald.* Wat deeze deedt ten voordeele der Eilanderen, 105. Moet voor de *Franschen* wyken, en vlugt na *Engeland*, ald. Ongelukkig 106

lot onder de Fransche Beheering, 105. Verandering en Omwenteling aldaar by de Fransche Omwenteling, 106. Tot een Departement van *Frankryk* aangenomen, 107. Valt van *Frankryk* af, en onderwerpt zich aan *Engeland*. *ald.*

CUZZONA, eene Actrice, levert een voorbeeld op van Verkwisting en daar uit ontstaane Armoede, terwyl zy dit Character doorhoudt in 't uur der Wanhoope. 207

D.

DALECAMP, een verdienstlyk *Fransch* Plantkundige. 309

Datura arborea, geeft sterken geur. 139

Delfstoffen, Bedenkingen over derzelver ligging en veroorzaaking. 53

Delfstofkunde, welke vorderingen men in Europa, en byzonder in *Frankryk*, daar in gedaan hebbe. 351

DESFONTAINES, Berigt van deezen Kruidkundigen te *Parys*. 144

Despotismus (Met het) is de Weelde gelykaartig, 293. Voorbeelden ter staavinge hier van, *ald.* Hoe Despotieke Staaten door de Weelde ten val kunnen gebragt worden. 298

Dieren, derzelver gelykvormigheid met de Planten overwoogen. 10

—— (*Kindsheid der*) Aanmerkingen hier over, 181. By de Menschen langer dan by de Dieren, *ald.* Aanmerkingen op BUFFON's beschryving van 's Menschen Kindsheid. 182. (Zie verder *Kindsheid.*) Duur der Kindsheid van Menschen en Dieren met elkander vergeleeken. 225

Dieren-ryk, wat de Fransche Natuurkundigen daar in gedaan hebben. 349

DODART, verslag van het Werk diens Plantkundigen. 312

DOLBACK, hoe veel hy gedaan hebbe in de Delfstofkunde. 352

DUBOURG, voor een Ketter gehouden, veroordeeld en verbrand. 403

Duivel-vogels, Beschryving van dezelve. 346

E.

Echo, zonderlinge op de Rotzen van *Adersbach*, 96. Met andere beroemde vergeleeken. *ald.*

Egelvarkens, rigten groote verwoesting aan in het Geboomte, 230. Leevenswyze, 231. Hoe men dezelve opspeurt, *ald.* Van derzelver Pennen, en 't gebruik 't welk zy 'er van maaken. *ald.*

Eilanden, (*Nicobarsche*) waar gelegen, en hoe van gesteltenisse, 58. Kleur, *gedaante* en gestalte, der Inwoonderen, *ald.* Kleeding, 59. Verkeerd begrip, dat de Inwoonders Staarten zouden hebben, wedersprooken, *ald.* Wooningen, *ald.* Bezigheid der Mannen en Vrouwen, 60. Gereedheid der Egtscheidingen; Overspel zwaar gestraft, en ook onder zeker voorbehoedzel strafloos gepleegd. *ald.* Geringe Vrugtbaarheid der Vrouwen, *ald.* Welke viervoetige Dieren 'er voorkomen; *Aapen* komen 'er niet voor, en sterven, daar overgebragt, welhaast, *ald.* *Broodvrugt*, aldaar *Mellori* geheeten, beschreeven. 61

—— (*Admiraliteits*) de Bewoonders daar van vreedzaam gevonden. 585

Electriciteit, met voordeel gebruik in de geneezing van den *Zwarten Staar*, (*Amaurosis.*) 422

En-

Engelschen, (Het Character der) vertoonde zich langen tyd niet voordeelig in hunne Tooneelspelen. 359
EPICURUS, ('t Stelzel van) Godsdienstlochenend en Zedebedervend. 333

F.

Frankryk, (Wat men, ten opzigte der Nat. Hist. in) gedaan heeft, en nog doet. Zie *Historie.*
Franschen, hun Character vertoont zich in hunne Tooneelspelen. 359
Fynen, over 't gebruik deezer Benaaming. 377

G.

Garrow-Gebergte, Inwoonders van 't zelve, in *Indie*; derzelver Gestalte en Gelaadstrekken, 20. Kleeding der Mannen, 21. Leelykheid der Vrouwen, en haar opschik, *ald.* Vreemd en zwaar Oorcieraad, *ald.* Leevenswyze, 22. Zeldzaame omstandigheid by de Huwelyken, *ald.* Godsdienst en zonderlinge wyze van Eedzweeren, *ald.* Hoe zy hunne Staatsraadpleegingen houden, 23. Zonderlinge Krankzinnigheid onder hun, die zy de *Herschepping in een Tyger* heeten. *ald.*
GASTON, wat hy ter bevordering van de Natuurlyke Historie verrigtte. 312
Geestlyken (Wat de Heer HOLLIS in eenen) verlangde. 246
Geheugen, verbaazend voorbeeld hier van in den Heer LA MOTTE. 332
Geloof, wordt niet onmiddelyk door Gods Geest gewerkt. 375
Gelykheid. (Proefondervindelyke overtuiging van der Menschen) 491
——— (Bedenkingen over de) Vrymagtigheid en Oppermagt. 499
Gemeenebestregeering, tegen de *Weelde* aangekant, hoe deeze werkt in groote en kleine, 256. Gemeenebestgezindheid en Deugd, het eenig middel van behoud. 259
GENTILIS, deerlyk einde van deezen Man. 404
Gezelschapsleden, (De drie) van eenen strydigen aart, en die tog in één punt zamenkomen. Een Characterschets. 306
Glasblaaskunst der *Romeinen*, aanmerkingen over dezelve, 525. Verslag van een zwaaren ouden Glazen Kolom onder de zeldzaamheden in *Frankryk*. 527
Godsdienst, (*Christlyke*) gewigtige bedenkingen over zommige veronderstelde Uitwerkzelen daar aan toegeschreeven, 41. Dit ontstaat eensdeels om dat men die Uitwerkzels ter verkeerde plaatze zoekt. *ald.* Waar men ze te zoeken hebbe, 42. Is dikwyls van een sterken zydelingschen Invloed, 43. Haare Uitwerkzels veelal in stilte, *ald.* En veel grooter dan men vermoedt, 45. De waardy van het *Christendom* moet niet alleen afgemeeten worden naar de Tydlyke Uitwerkzelen, 46. De Chr. Godsdienst wordt bezwaard met veele gevolgen, voor welke dezelve niet heeft te verantwoorden, *ald.* Is niet verantwoordelyk voor de Vervolgingen, *ald.* Is niet verantwoordelyk voor het kwaad, waar toe dezelve gelegenheid gegeeven heeft, 47. Verschil van Begrippen geen kwaad. 48
——— de oorspronglyke Godsdienst der Natuure, 81. Verschilt alleen in de wyze van Be-

Bekendmaaking, 82. Jammerlyke verbastering van denzelven, *ald.* Waar mede het weezenlyk *Christendom* niets te schaffen heeft. 84

Godsdienst, (*De Christlyke*) gehandhaafd tegen den laster van Wreedheid te leeraaren, of op Aarde te veroorzaaken, 461. Sterkte deezer tegenwerping, 462. Vervolgingen niet alleen door de *Christenen* aangerigt, 463. Toe te schryven aan de belangneeming in de zaak, schoon daarom niet te verschoonen, 464. De omstandigheden der vroegste Christenen gaven 'er byzonder aanleiding toe, 465. Ook in volgende Eeuwen de inval der Noordsche Volken, 469. Een groot aantal der Verdeeldheden, Oorlogen en Moorden, welke men doorgaans Godsdienstige noemt, moeten grootendeels aan Staatkundige oorzaaken worden toegeschreeven, 510. Nader aangetoond dat de Chr. Godsd. tegengestelde Deugden gebiedt, 511. Door een opgeklaarde kennis van dien Godsdienst, heeft zich de waare geaartheid van den Godsdienst langs hoe meer vertoond. 512

——— (Schadelyke werking van de Weelde op den) 333

——— in welk een verband dezelve staat met de Wysbegeerte. 553

Goedertierenheid en *Wreedheid*, tegen elkander over gesteld. 547

Gom. (*Elastieke*) Zie *Harst.*

Grieken, (Hoe men, by de) de Vrouwen Huislykheid herinnerde. 192

H.

HALLEY (Dr.) en Sir J. NEWTON, Ontmoeting tusschen deezen over den Chr. Godsdienst. 460

Harst, (*Cajensche*) of *Elastieke Gom*, Proeven genomen met 't sap, waar uit dezelve voortgebragt wordt, 566. Beschryving van dit sap, *ald.* Welke verschynzels zich opdeeden by het warmen van 't zelve, 567. Welke, als het op kwikzilver aan de lugt werd blootgesteld, *ald.* Hoe de loogzouten daar op werken, *ald.* Welke nieuwe en nuttige uitkomsten, tot beter kennis deezer Zelfstandigheid, en tot beter gebruik van dezelve, ze opleveren. 568

Heldinnen, (*De twee*) of de Offerande van Liefde en Deugd. 278

HENDRIK DE IV, Koning van *Frankryk*, een Aanmoediger der *Natuurlyke Historie en Plantkunde.* 309

HERITIER, (L') Berigt wegens deezen Franschen Plantkundigen. 143

Hier naa. (Zedelyke Beschouwingen over) 318

Historie, (*Natuurlyke*) vroeg door de grootste Mannen beoefend, 307. Hoe 't in *Frankryk* vroegtyds daar mede schraal gesteld was, *ald.* De Kruidkenners schonken 'er eenige vorderingen aan, 308. Deeze van vroegen tyde af tot den tyd van LINNÆUS doorloopen, 308-314. Wat de Fransche Natuurkundigen in het Dierenryk gedaan hebben, 349. Wat in dat der Delfstofkunde, 351. Wat in *Frankryk* over het Plantenryk voorviel, 389. Algemeene Schets van de gesteldheid der vorderinge aldaar. 393

Hol-

HOLLIS, (THOMAS) Opgave van het Character diens Wereld-burgers, 239. Zyne Afkomst van eene weldaadige Familie, 240. Zommigen stellen hem verkeerd van Adelyke Afkomst, 241. Hoe hy zich daar over by zekere gelegenheid verklaarde, 242. Zyne Opvoeding, *ald.* Van vroeg af een Vryheids-vriend, 243. Zyne Studien, *ald.* Wat hy wenschte in een Geestlyken aan te treffen, 244. Hoe afkeerig van Omkooping, 245. Legt zich in een Amptloos leeven toe op eene Boek- en Gedenk-penning-verzameling, 246. Giften aan Buitenlandsche Boekeryen, *ald.* Zyn dood, 247. Verheeven Schets van zyn Character en Verrigtingen. *ald.* enz.

Honden, (*Dolle*) tegen derzelver Beet, het uitsnyden van het beledigd deel, het uitwassen daar van met koud en daar na met warm water, en het laaten aanraaken van de oppervlakte met *Causticum Lunare*, aangeraaden. 344

Hooggevoelenheid van zichzelven spreidt zich als eene Dogter der Zelfliefde ten toon in vry onverschillige zaaken, 323. Baart Nyd, Bedilzugt, en Bemoeijing met eens anders zaaken, 324. Strydt met onze Geluksbevordering, 325. Hoe dezelve werkt in 't geval van Beledigingen. 326

Huwelyk uit Zusterliefde. Eene waare Gebeurtenis, 370. Nader verzekerd. 410

J. en I.

Jaar (Terugziening op het) 1794. 60

Inquisiteurs, (Iets over de hedendaagsche) naamlyk die huislyke Geheimen zoeken op te speuren, 273. Worden meest op kleine plaatzen gevonden, en hoe zy werken. 274

JULIAAN, (Keizer) een Vervolger. 467

JUSSIEU, (ANTHONY DE) Verslag wegens deezen Plantkundigen. 142

K.

Kamtschatdaalers, vreemde manier om elkander te onthaalen als zy hem ten Vriend willen maaken. 409

Kerk en *Staat*, hoe zeer volgens LOCKE van een gescheiden, 85. Aanmerkingen over dit Onderwerp. *ald.*

Kinderpokjes, (Geschiedkundige Aanmerkingen over den oorsprong en de verspreiding der) 302. De oudste Schryver daar over; met de Kruisvaarten uit *Asia* in *Europa* overgebragt, *ald.* Wanneer in *Europa* verspreid, 303. Wanneer na *America* overgebragt, *ald.* Hoe en wanneer in de *Oost-Indiën* gekomen, 304. Wanneer eerst op *Ysland* gebragt, *ald.* Hoe en wanneer aan de *Kaap de Goede Hoop* gekomen, *ald.* Wanneer dezelve eerst bekend werd by de *Chineesche Tartaaren*, en in *Groenland*, ald. Wanneer in *Nieuw Holland.* 305

Kindsheid, (Treffende beschryving van 's Menschen) door BUFFON, 181. Aanmerkingen hier op, 182. Veelal door een onvoegelyke behandeling wordt die staat verlengd, 183. Hoe verscheide Wilde Volken hunne Kinderen beter behandelen dan Beschaafde, 184. Over 't aantal der geenen die in de Kindsheid sterven, 224. Oorzaaken daar van opgespeurd, 225. Vergelyking van den duur der Kindsheid

heid tusschen Menschen en veele Dieren, 227. Nuttigheden uit den zwakken en langduurigen staat der Kindsheid voortvloeijende. 229
Klugtspelen, (*Osciaansche*) van waar zo genaamd. 361
——— (*Atellaansche*) van waar die benaaming. 362
Keelputten, voorbeelden van die een verbaazende diepte hebben. 52
Koorts, (Eene hardnekkige Derdendaagsche) door *Aether Vitrioli* geneezen. 8
Koude, (Waarneemingen aangaande de zwaare) in den Winter van 1794 en 1795., met eenige Aanmerkingen daaromtrent. 265
Kropklierziekten. (Nuttigheid van gebrande Spons in) 516
Kwikzilver, (*Phosphorzuure*) de beste manier om 't zelve tot gebruik in de Geneeskunde te bereiden. 262

L.

Labrador. (Natuurlyke Historie en nieuwe weetenswaardige byzonderheden eeniger Dieren van) 230
Leezen (Het) aangepreezen. 71
Lichaam. (Beschouwing der gesteldheid van 's Menschen) 555
Liefde. (De gevolgen eener hooplooze) 449
Ligtgeloovigheid. (De goedaartige) 458
LILLE, (ROMÉ DE) doet veel in de Delfstofkunde. 352
LINNÆUS, hoe zeer diens Stelzel in zwang kwam, 389. Welke voor- en tegenstanders het in *Frankryk* ontmoette. *ald.*
LODEWYK DE XIV, deedt veel ter bevordering der Nat. Hist. in *Frankryk*, 310. In het *Plantenryk*, 312. In het *Dierenryk*. 349
Louisa d'Antail, of de Ongetrouwde Non. Meer dan een Roman, 73, 118
Lugtstreeken, (Invloed der) op de gedaante en natuur der Plantgewasfen, 473. Zie verder *Planten*.
LUTHER, de voornaamste Leevensbyzonderheden van dien Hervormer, 441. Zyn geboorteplaats, en wanneer gebooren, *ald.* Zyne vroegste Letteroefeningen, 442. Leert den Bybel kennen, *ald.* Wordt Hoogleeraar te *Wittenberg*, 443. Onderneemt de taak eens Hervormers, *ald.* Het prediken der Aflaaten daar toe aanleidelyk, 444. LUTHER kant 'er zich tegen aan, 446. Gaat na den Ryksdag te *Augsburg*, 448. Bulle van Paus LEO tegen hem afgevaardigd, hoe door hem bejegend, 485. *Opgang* zyner Leere, 486. 't Beleid 't welk hy hieldt, 487. Op den Ryksdag te *Worms* gedagvaard. 488. Verschynt daar, *ald.* Hoe bejegend, en hoe hy zich gedroeg, 489. Streng besluit tegen hem genomen, en kragtloos gemaakt, *ald.* Zyn verblyf te *Wartburg*, 490. Woelingen tegen hem, *ald.* Schryft tegen aanzienlyke Bestryders, 538. Beteugelt de woestheden van CAROLOSTADIUS, *ald.* Vervaardigt eene Overzetting der H. Schrift, 539. Op- en voortgang zyner Leere; *ald.* Beteugelt MUNCER's woede, *ald.* Zyn Huwelyk met CATHARINA VAN BORIA, 540. Zyn Dood en Character, 541. Zyn Uitvaard. 545
Lyken, (Gesteldheid der) in de *Catacomben*. 471

M.

Maaltyden. (Byzonderheden van verscheide Volken op hunne) 407

Maatigheid, aangepreezen, als onmiddelyk strekkende tot ons eigen welzyn, 126. Onder welke Zinnebeelden by de *Egyptenaaren* vertoond, 128. Welke Menschen verkeerd zich maatig waanen, 131. Daadlyk betoon deezer Deugd. 134

Mammouth, het bestaan deezes Diers zeer twyfelagtig, 56. Over de Beenderen en Tanden daar aan toegeschreeven. *ald.*

MANSFIELD, (Lord) zyne Afkomst, 24. Opvoeding en vordering in Geleerdheid, *ald.* Zeer bemind en gezogt; een Vriend van POPE, 25. Steekt in de Pleitzaal uit, *ald.* Zyne Egtverbintenis, 26. Vorderingen in Staatsbedieningen, *ald.* Zyne bekwaamheid in de Pleitzaal, *ald.* Een voorspraak van Verdraagzaamheid en Godsdienst vryheid, 27. Voorbeeld hier van, ten opzigte van een *Roomsch Priester*, ald. Van de *Dissenters*, 28. Zyn Gesprek te dier gelegenheid, *ald.* Hoe algemeen zyn Uitspraak gevolgd werd, 30. Wat men in hem te berispen vondt, 61, 62. Wordt Canselier van de Exchequer, en tot Graaf van *Mansfield* verheven, 63. Legt het Ampt van Lord Opperregter neder, 64. Zyn Dood, *ald.* Vergelyking tusschen de Welspreekenheid van Lord MANSFIELD en die des Graaven van CHATHAM. 65

MARK, (DE LA) Verslag wegens deezen Plantkundigen te *Parys.* 142

MATTH. X: 34. Redenvoering daar over, en Opheldering van dit zeggen. 461

Moeder. (*De Florentynsche*) Eene Vertelling. 167

Monarchy. (Weelde gelykaartig met de natuur van eene) 261

MOTTE, (LA) een voorbeeld van een verbaazend geheugen. 332

Murrhina, Vaten by de *Romeinen* onder dien naam bekend, en zeer kostbaar, 526. Het breeken van zodanig een Vat met den dood gestraft. *ald.*

N.

Naavolging, (*Zugt tot*) hoe vroeg en hoe zeer den Mensch eigen, 1. Hoe zeer het onze pligt is ons daar van te ontslaan, 4. Wat een leeven naar de *Ton* is, 6. Hoe veel gevaars de Jeugd, door eene bedagtlooze Naavolging, loopt. *ald.*

Nuneham, Verhaal van het Spinfeest te dier plaatze, 161. Gelukkige uitwerkzels daar van op vlytbetoon en zeden. 166

O.

Obelisk, (Verklaaring der Hieroglyphen op den) staande voor het Lateraan te *Rome.* 545

Omwentelingen, (*Staats-*) soms door inwendige zo wel als uitwendige oorzaaken te wege gebragt. 300

Onaandoenlykheid en *Wreedheid* voorbeeldlyk geschetst. 40

Onverdraagzaamheid. (Het Onstaatkundige en Onregtvaardige der) 82

——— Aanmerkingen van VOLTAIRE hier over. 402

Onweersvogels, de *Bruine*, waar die

die voorkomen, en Capt. COOK dezelve aantrof, 14. De Witte, waar men die vindt, 15. De Blaauwe, waar in van de voorgaande onderscheiden, 16. Waar deeze voorkomen, 17. Byzonderheden daarin opgemerkt, 18. De Groote Onweersvogel, onderscheide naamen aan dezelve gegeeven, ald. Byzonderheid deswegen vermeld wegens het aankundigen van Storm. 19

Onweersvogels, Puffins geheeten, verslag van dit Vogelgeslacht, 89. Waar dezelve gevonden worden, ald. Hoe zy zich op een Eilandje by het Eiland *Man* onthouden, ald. Naamsoorsprong, 90. Uitgestrektheid waar in deeze Vogels gevonden worden, ald. Waarschynlyk dezelfde met de *Artenna* van ALDROVANDUS, en de *Diomedes-Vogelen* by OVIDIUS, 91. —— Over de *Ligtgryze Puffin* van het Eiland *St. Kilda*, ald. —— van de *Bruine Puffin*. 92

Oogontsteeking, (Tegen eene hevige Kropzeerige) de *Zoetzuure Zwavelaarde* met vrugt gebruikt. 49

Oppermagt, dit woord, op Menschen toegepast, altoos van eene bepaalde Beteekenis. 505

Otaheiters, hoe zy zich op hunne Maaltyden gedraagen. 408

Overspeeler. (*De Boosaardige*) 550

P.

PALISSY, (BERNARD DE) wat hy in de Delfstofkunde gedaan hebbe, 351. Wat in de Natuurlyke Historie. 393

PAOLI, (PASCAL) wordt Opperbevelhebber van *Corsica*, 104. Zyne Verrigtingen, 105. Genoodzaakt *Corsica* te ruimen, en vertrek na *Engeland*, 105. Komt, naa de Omwenteling in *Frankryk*, weder op *Corsica*, en wordt Bevelhebber der *Nationaale Garde*, 107. In ongenade by *Frankryk*, helpt by *Engelsche* hulp inroepen. ald.

Parlement, in *Groot-Brittanje*, hoe bedorven, 69. Welke hervormingen het noodig hebbe. 70

Parys, hoedanig 'er voorheen de Kruid- en Planttuin des Konings gesteld was, en thans gesteld is, 138. Welke Planten men 'er vindt. 139

Peeren, (Onderzoek van den aart der Steenen in de) 386. Verscheide Proeven daar op genomen. 387

Physionomie, (Korte Stellingen over de) volgens LAVATER, 432. Algemeene Aanmerkingen deswegen, ald. Van de Physionomie met betrekking tot de Bekwaamheden van den Geest of het Verstand, 434. Met betrekking tot de Zedelyke Hoedanigheden, 436. Oplossing eeniger Zwaarigheden. 439

Planten, (Van de gedaante der) met betrekking tot de Lugtstreek, waar in zy voorkomen, 475. Derzelver gedaante onder de Keerkringen, 476. Onder de bevroozene Lugtstreeken, 478. Invloed der Lugtstreeke op den aart des Gronds, 479. De Wol en Doorns der Planten met betrekking tot de Lugtstreek overwogen, 480. Over de Planten op 't Gebergte, 529. Van de Planten in de Veengronden, 531. Van de Waterplanten, en het kweeken der Waterplanten in de lugt, 533. Uitwerkzels der Lugtstreek op

op de Geur en Kleur der Planten, 534. Over den invloed van de verandering der Lugtstreeke op de Plantgewassen, als mede van de Lugtsgesteltenisse, 571. Overbrenging der Planten van de eene Lugtstreek in de andere, 577. Wat 'er gebeure als zy in een warmer Lugtstreek komen, *ald.* Wat, wanneer zy in eene kouder overgebragt worden. 578

Planten en *Dieren*, welk eene gelykvormigheid tusschen dezelve plaats heeft. 10

—— (Eenige) zyn *Hygrometers.* 12

Plantkunde (Welke Voor- en Tegenstanders het Stelzel der) van LINNÆUS in *Frankryk* vondt, 389. Onderscheiden berigt van de laatste vorderingen daar in gemaakt. 393

POMPEJUS, Verslag van het grootsch Tooneel door hem te *Rome* opgerigt, 360. Van de vertooningen op 't zelve gegeeven, 361. Aanmerking van CICERO daar over. *ald.*

Protestanten, Oorsprong dier Benaaming. 540

Puffins. Zie *Onweersvogelen.*

R.

REAUMUR, hoe verdienstlyk deeze Man zich in de Natuurlyke Historie gemaakt hebbe. 349, 350, 351

Rendieren, laaten zich gemaklyk temmen als zy jong zyn, 234. Voedzel, 235. Hunne Snelheid en Gestalte, 236. Listigheid en Moed, 237. Zyn groote Zwemmers, *ald.* Over het verwisselen der Hoornen. *ald.*

Romeinen, (Aanmerkingen over de Tooneelvertooningen der) in onderscheide tydperken, het Volks-Charakter kenmerkende. 360

Romeinen. (Waarneemingen over de Glasblaaskunst der) 525

ROUSSEAU, wat hy in 't vak der Plantkunde deedt. 390

RUBENS. (Anecdote van) 251

S.

SCAURUS, (ÆMILIUS) Verslag van het grootsch Theater door hem te *Rome* opgerigt. 527

Schouwburg, (Beschryving van den Nieuwen Koninglyken) in *Drury-lane*, te Londen. 364

Schouwspelen van Dieren te *Rome* beschreeven, 362. CICERO's aanmerking deswegen. *ald.*

Sentimenteele, (Het) hoe algemeen verspreid, 31. Hoe tegengegaan, *ald.* Wat men 'er door te verstaan hebbe, 32. Hoe zeer verschillend van Medelyden, *ald.* Het Lyden van een Sentimenteelen geestig beschreeven, 33. Grappig voorbeeld van een Sentimenteel Gezelschap, *ald.* Medelyden gepreezen, en 't Sentimenteele gewraakt, 34. 't Verkeerde eener Sentimenteele Opvoeding geschetst, 36. Gevolgen hier van, 37. Ongeneeslykheid deezer Kwaale, 38. Nadeel der Sentimenteele Schriften, 39. Schadelykheid van 't zelve op onze Gezondheid en Welstand, 113. Het Sentimenteele is een Caricatuur van het Medelyden, 115. Hoe zeer de *Maan* de Afgod der Sentimenteelen is, 116. Het gewaand Sentimenteele gegispt, en als het *dwaaze*, of *huichelagtige*, beschouwd. 117

Sierra Leone. Byzonderheden van deeze nieuwe Vastigheid op de Kust van *Africa*, 191.

Kost-

Kostbaarheid deezer Vastig-heid, 191. Naamsoorsprong; Ongezondheid der Lugsgesteltenisse voor de *Europeaanen*, 192. Landsgesteltenis, en beschryving der Inboorelingen, *ald.* Kleeding, Huishouding en Bezigheden, derzelven, 193. Woest- en Wreedheid der Inboorelingen, 194. Veelvuldigheid der Mieren, 195. Leevenswyze der Volkplantelingen, *ald.* Leerschool daar opgerigt, *ald.* Plan ter verbetering deezer Volkplantinge, 196. Hoe men het Regt daar bedient. *ald.*

Slaaf (De) Meester geworden. 596

Societé d'Histoire Naturelle te Parys opgerigt, 392. Derzelver Verrigtingen, 393. Bepaalde Werkzaamheden. 394

Souverainiteit, Gebruik en Misbruik deezes Woords. 503

Speelder. (*De*) Eene waare Geschiedenis. 411

Spinnen, (Ontdekking van *Winter*) 147. Hoe de Spinnen Ziekten voorspellen, 148. Uit derzelver Waarneeming kan men opmaaken of 'er veel of weinig Gras zal zyn, 149. Weervoorspellingen uit de Spinnen ontleend, *ald.* Twee soorten van *Winterspinnen*, 151. Voorspellingen van Vorst uit derzelver werkzaamheden afgeleid en bewaarheid. 152

Spons, (*Gebrande*) nuttig in Kropklierziekten. 516

Spreuken. (Verzameling van) 327

SPREUKEN XXX: 27, anders overgezet en verklaard. 417

Springhaanen, in welk eene menigte zy in 't Oosten voorkomen. 418

Staar, (*Zwarte*) *Amaurosis*, wegens het geneezen van dezelve door de Electriciteit. 422

Staatsbestuur. (Uitwerkzels der Weelde op het) Zie *Weelde.*

Steenen (Betoog dat de) in de Vrugten niets toebrengen kunnen tot het doen aangroeijen der Steenen in 's Menschen lichaam, 382. Onderzoek van den aart des steenagtigen Zamengroeizels in 's Menschen Blaas, 383. Wegens den aart der Steenen in de Peeren. 386

Stellingen van een Leergierigen opgegeeven tot nader onderzigting. 373

Stormbaay, of *Baay des Tempetes*; Tekens van Inwoonders daar ontdekt, en tevens dat zy Menscheneeters waren, 581. Een Straat daar ontdekt. 582

Stormvogeltje, welk Vogeltje by uitstek met dien naam betyteld, 187. Hoe by de Zeelieden voorboden van Storm, *ald.* Hoe algemeen in de *Noord-* en de *Zuid-Zeeën*, 188. Moeilyk te vangen, *ald.* Verbaazend snel van vlugt, *ald.* Hoe het op de oppervlakte des Waters trappelt, 189. Pluimadie en Verscheidenheid in deeze Vogelsoort, *ald.* Het *Rotje* van *Groenland* en *Spitsbergen* behoort tot deeze Vogelsoort. 190

——— Natuurlyke Historie van eenige Vogelen die tot het Geslacht der *Stormvogelen* behooren. 346

T.

Tartaaren, (Vreemde manier der) om hunne Gasten tot eeten en drinken aan te porren. 408

Terra ponderosa salita. Zie *Aarde.*

THEODORUS, Baron van NEUHOFF, diens Afkomst, 100. Staat na het Koningschap van *Corsica*; hoe hy, daar ontvangen, zich gedraagt, *ald.* Komt weder met Krygsvoorraad, 101. Moet het Eiland verlaaten, en trekt na Engeland, waar hy om schulden in 's Konings Gevangenis gezet wordt, *ald.* Vertoog ten zynen Voordeele in het Weekblad *The World*, ald. Inschryving voor hem geopend; wondervreemde wyze op welke hy zyne slaaking ontving, 103. Zyn Dood en Grafschrift. *ald.*

Tooneelvertooningen, hoe zy 't Volkscharacter en den Smaak en de Vorderingen afschetzen. 358

TOURNEFORT's *Herbarium*, berigt deswegen. 140

——— wat, en hoe veel, hy in de Plantkunde gedaan hebbe, 310. Hoe gebrekkig zyne kunde in Delfstoffen, 352. Van de Afbeeldingen in zyne Werken. 353

U.

UCHIALI, (Leevensbyzonderheden van) 314. Een Boer van afkomst; wordt Slaaf, en vervolgens Opper-Admiraal te *Algiers*, ald. Trouwt de Dogter van Keizer SELIM DEN II, 315. En beklimt den Throon, *ald.* Berigt van zyne Heldendaaden ter Zee, *ald.* Aanmerkingen over dien Zeeheld en Vorst. 317

V.

VAILLANT's, *Herbarium*, berigt deswegen, en hoog gepreezen. 140

——— diens verdiensten in de Kruidkunde. 311

Venuszickte, wanneer eerst bekend geworden, en hoe verspreid. 303

Veranderingen, (Verhandeling over de) welke alle geschaapene Weezens ondergaan. 424, 518.

Verlammingen. (Waarneeming wegens het nut van Brandmiddelen in) 86

Verstand. (De uitsteekende waardy van de Gezondheid en 't) 123

Versteeningen, die men in een Delfstoflyken staat aantreft, veelvuldig, en aanmerkingen daar over, 54. Voorbeeld van een versteend Menschlyk Lichaam, 't welk een blyk oplevert van Versteening, binnen de laatste honderd jaaren voortgebragt. 57

Vervolgingen, (Voorbeelden van) door Godverzaakers. 340

——— (*Jooden*, *Heidenen* en *Mahomethaanen*, maakten zich aan) schuldig. 463

Vitus Dans. (Waarneemingen wegens het geneezen van een *St.*) 136

Volksvermaaken, in welk een verband zy staan met het Volkscharacter. 355

Volksvertegenwoordiging by Representatie, hoe dezelve moet ingerigt weezen. 507

Vriendschap. (Edelmoedig betoon van) 597

Vryheid, welke Deugden dezelve tot haare opkomst en instandhouding vordert. 296

Vryheidsboomen. Zie *Boomen.*

Vrymogtigheid. Zie *Souvereiniteit.*

Vulcaanen, (Verbaazende voorbeelden der Overblyfzels van) op den Aardbodem. 52

W.

WALPOLE, (Sir ROBERT) Aanmerkingen over diens Staatkundig Character. 66

Weelde, strekt langs verscheide wegen om de Aandoenlykheid der Driften te vermeerderen, 175. Wonderlyk verband tusschen Weelde en Wreedheid, 176. Baart Onverschilligheid, en dooft de Vaderlandsliefde uit, 178. Baart Gemaklykheid, *ald.* Vreesagtigheid is 'er een gevolg van, 179 Trotsheid wordt 'er door opgewekt, *ald.* Verbant Vriendschap, 180. Heeft Onbestendigheid, Besluiteloosheid en Zatheid tot Gezellinnen, *ald.* Een Moeder der Verkwisting, 213. Uitwerkzels op de Zeden en het Gedrag, 214. Hoe zy op de Wellustelingen werkt, 215. Nadeelig voor de verstandlyke Vermogens, 217. Bederft den Smaak, 220. Welk eene uitwerking zy heeft op de Wetten en Gewoonten, 221. Uitwerkzels van de Weelde op het Staatsbestuur, 253. De Gemeenebest - Regeering is tegen de Weelde aangekant, 254. Dezelve wordt daardoor overhoop geworpen, 255. Groote *Republieken* langer daar tegen bestand dan kleine, 256. Strydig met een *Aristocratisch Staatsbestuur*, 260. Is gelykaartig met de natuur van eene *Monarchy*, 261. Komt eigenaartig over een met het *Despotismus*, 293. Hoe Despotieke Staaten daar door ten val gebragt worden, 298. Uitwerkzels daarvan op den Godsdienst. 353

Wichelaary, hoedanig by de *Romeinen*, en van welk een invloed, 109. Wanneer dezelve ophieldt, 110. Overblyfzels daarvan onder ons, *ald.* Onverschoonlykheid hiervan. 111

Worstelen, hoe zeer een oud Landvermaak; van welk een invloed op de Zeden. 357

Wreedheid en *Goedertierenheid*, tegen elkander over gesteld; met daaruit voortvloeijende Zedelyke Bedenkingen. 547

Wysbegeerte, Verband tusschen dezelve en den Godsdienst. 553

Y.

Ysland, oudtyds de Landbouw daar niet verwaarloosd, 579. Thans daar mislukte Proefneemingen. *ald.*

Z.

Zeevoortbrengzelen, aanmerkingen over derzelver veelvuldigheid en herkomst. 53

Ziel. (Vermogens van 's Menschen) 555

Zintuigen, ('s Menschen) derzelver geschiktheid. 556

Zonderlingheid, in Leevenswyze, hoe zeer te wraaken. 7

Zuur (Het) kan de Menschen zodanig overweldigen, dat zy als 't ware eene Azynmaakery in hun maag hebben. 137